

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет

На правах рукопису

Сідельникова Лариса Петрівна

УДК 336.221.262 : 336.3

**ПОДАТКОВО-БОРГОВІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ
БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Науковий консультант:
Крисоватий Андрій Ігорович,
доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Тернопіль – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПОДАТКОВО-БОРГОВИХ СТРАТЕГІЙ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ	18
1.1. Сутність бюджетних ресурсів держави	18
1.2. Концептуалізація податково-боргових стратегій мобілізації бюджетних ресурсів держави	34
1.3. Іманентні ознаки та джерела акумуляції бюджетних ресурсів держави	52
1.4. Розвиток організаційно-правового забезпечення формування бюджетних ресурсів держави	73
Висновки до розділу 1	85
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКОВО-БОРГОВИХ СТРАТЕГІЙ АКУМУЛЯЦІЇ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ	89
2.1. Методологічний інструментарій пізнання сутності бюджетних ресурсів держави у контексті розробки податково-боргових стратегій	89
2.2. Інституціональні засади стратегій мобілізації бюджетних ресурсів	107
2.3. Методи формування бюджетних ресурсів держави у контексті податково-боргових стратегій	128
2.4. Теоретична концептуалізація конвергенції податкових і боргових джерел фінансування суспільних потреб	150
Висновки до розділу 2	167
РОЗДІЛ 3. ПРАГМАТИЗМ ПОДАТКОВОЇ СТРАТЕГІЇ МОБІЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ	171
3.1. Моніторинг практики акумуляції податкових надходжень	

бюджету держави	171
3.2. Діагностика фіскальної ефективності та стратегічного потенціалу податкової компоненти бюджетних ресурсів держави	190
3.3. Мультифакторний феномен податкових втрат бюджетних ресурсів держави в контексті податкової стратегії	220
Висновки до розділу 3	243
РОЗДІЛ 4. ЕВОЛЮЦІЙНО-ЕМПІРИЧНІ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ БОРГОВОЇ СТРАТЕГІЇ АКУМУЛЯЦІЇ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ	247
4.1. Еволюційна трансформація боргової політики України	247
4.2. Фіскальні деформації боргової стратегії та асиметрії мобілізації позикових ресурсів державного бюджету	266
4.3. Сучасні реалії функціонування інституту місцевих запозичень у контексті боргової стратегії держави	290
Висновки до розділу 4	313
РОЗДІЛ 5. НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОДАТКОВО-БОРГОВИХ СТРАТЕГІЙ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ	317
5.1. Вектори розбудови податкового інструментарію стратегії формування бюджетних ресурсів держави	317
5.2. Оптимізація боргових джерел фінансування бюджету	335
5.3. Перспективи реалізації податково-боргових стратегій для бюджетного забезпечення економічного зростання	348
Висновки до розділу 5	373
ВИСНОВКИ	376
ДОДАТКИ	386
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	580

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРК	Автономна Республіка Крим
БКУ	Бюджетний кодекс України
ВВП	Валовий внутрішній продукт
ЄБРР	Європейський банк реконструкції та розвитку
ЄКР	Єдиний казначейський рахунок
ЄС	Європейський Союз
ЗБУ	Зведений бюджет України
КМУ	Кабінет Міністрів України
МВФ	Міжнародний валютний фонд
НБУ	Національний банк України
НКЦПФР	Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
ПДВ	Податок на додану вартість
ПДФО	Податок на доходи фізичних осіб
ОБСЄ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОВДП	Облігації внутрішньої державної позики
ОЗДП	Облігації зовнішньої державної позики
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПКУ	Податковий кодекс України
ПФУ	Пенсійний фонд України
СЗДУ	Сектор загального державного управління
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	Сполучені Штати Америки
ФСП	Фіксований сільськогосподарський податок

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Двадцятип'ятирічний досвід перманентного реформування бюджетної політики України в умовах дисбалансів державних фінансів переконує, що основою моделювання векторів її трансформації має бути новітня парадигма бюджетної стратегії держави, податкова і боргова складові якої відіграють значну роль у забезпеченні фінансування суспільних потреб. Податково-боргові стратегії формування бюджетних ресурсів держави доцільно розглядати не лише як суворий перелік обов'язкових до виконання заходів, а й логіку суспільної поведінки, що модифікується відповідно до змін фіскального простору. Реалізація цих стратегій вимагає взаємоузгодженості з метою максимально позитивного впливу на відтворювальні процеси як найближчим часом, так і у більш віддаленій перспективі, акумулюючи достатній для цього обсяг ресурсів бюджету.

Модернізація податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави передбачає не лише запровадження оптимального рівня оподаткування, сприятливого для розвитку підприємництва одночасно із максимальним наповненням дохідної частини бюджету, а й трансформацію податкових надходжень у суспільні блага в комплексі з оптимізацією боргових джерел фінансового забезпечення виконання функцій держави. Реформування бюджетної політики в контексті євроінтеграційних процесів в Україні актуалізує необхідність коригування синергетичного концепту податкових та позикових форм фінансування суспільних потреб з метою їх збалансування для генерування стійких темпів економічного зростання нашої держави.

Однак сучасний стан фінансової теорії і практики не повною мірою відповідає зростаючим вимогам і стратегічним цілям, які визначило суспільство. Недосконала методологія дослідження формування бюджетних ресурсів держави спричиняє нестабільність і виникнення помилок у системі

державного регулювання, розбіжності між прогнозними очікуваннями та фактичним виконанням доходів бюджетів усіх рівнів, зростання боргового навантаження на економіку. В економічній літературі комплексні дослідження питань обґрунтування податково-боргових стратегій акумуляції ресурсів бюджету відсутні.

Поняття стратегії в контексті управління ресурсами викладено у працях Д. Андерхилла, І. Ансоффа, Г. Армстронга, В. Вонга, П. Дойля, Я. Жаліло, Б. Карлофа, Л. Ковальської, Ф. Котлера, В. Лагутіна, М. Мескона, К. Оксенюк, М. Портера, Дж. Сондерса, О. Сохацької, А. Стрікланда, А. Томпсона, Ф. Хедоурі, Л. Шеховцевої.

Сутнісні характеристики податків і державного кредиту, їх внутрішній зміст й закономірності розвитку, використання як інструментів регулювання економіки були предметом наукових пошуків Р. Барро, Ч. Бастебла, Ш. Бланкарта, С. Брю, Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Дж. Кейнса, А. Лаффера, Р. Макконелла, К. Маркса, Р. Масгрейва, А. Пігу, Д. Рікардо, А. Сміта, Дж. Стігліца.

Теоретичні, методологічні та прикладні аспекти бюджету держави, а також податкового і боргового інструментарію фінансування бюджетних витрат ґрунтовно дослідили І. Алексєєв, О. Амоша, В. Андрущенко, В. Базилевич, Т. Богдан, Т. Боголіб, З. Варналій, О. Василик, І. Вахович, В. Геєць, В. Глущенко, О. Данилов, В. Дем'янишин, О. Десятнюк, С. Єгоричева, А. Єпіфанов, Т. Єфименко, І. Запатріна, Ю. Іванов, М. Карлін, О. Кириленко, В. Козюк, Н. Кравчук, А. Крисоватий, М. Крупка, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луніна, І. Лютий, Н. Мамонтова, В. Мельник, Ц. Огонь, С. Онишко, В. Опарін, Ю. Пасічник, В. Синчак, А. Соколовська, О. Тимченко, І. Ткачук, В. Федосов, І. Чугунов, К. Швабій, С. Юрій та інші.

Однак, незважаючи на великий обсяг наукових публікацій з цього напрямку дослідження, вони не повною мірою охоплюють усі аспекти такої складної проблеми, якою є збалансування податково-боргових стратегій акумуляції ресурсів бюджету в умовах уповільнення темпів економічного

зростання. Потребують подальшого дослідження: концептуальні підходи щодо оцінки втрат бюджетних ресурсів внаслідок існування феноменів податкових розривів і податкових витрат, основою яких є ірраціональна природа поведінки платників податків в умовах невизначеності; науково-методичні підходи щодо формування оптимуму фіскальної експансії держави як результату виваженого поєднання податкової та боргової стратегій; сутності понять «бюджетна політика», «бюджетна стратегія», «бюджетні ресурси», «державні запозичення», «фіскальний потенціал». Важливою проблемою залишається виявлення закономірностей та суперечностей функціонування інституціонального середовища формування ресурсів бюджету у контексті розробки податково-боргових стратегій наповнення бюджету держави.

Важливість дослідження вказаної проблеми та недостатній рівень її розробки у фінансовій літературі та практиці зумовили вибір теми дисертації, актуальність і логіку викладу її основних положень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до напрямів науково-дослідних робіт: Тернопільського національного економічного університету за темою: «Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку» (номер державної реєстрації 0112U007882), де автором розроблено теоретичні засади фіскального регулювання соціально-економічного розвитку, досліджено генезис теорії державного кредиту та державного боргу в умовах суспільних трансформацій, визначено особливості системи управління державним боргом та проведено моніторинг формування і обслуговування державного боргу України; Херсонського національного технічного університету за темами: «Визначення тенденцій та удосконалення механізмів впливу бюджетно-податкової політики на економічний розвиток регіону» (номер державної реєстрації 0106U004201), в межах якої з'ясовано проблеми реалізації фіскальної політики в частині мобілізації бюджетних ресурсів на регіональному рівні та запропоновано шляхи їх вирішення; «Визначення інституційних складових трансформації системи управління

ресурсами регіону в умовах адміністративно-територіальної реформи» (номер державної реєстрації 0109U000502), де автором проведено моніторинг ефективності функціонування податково-боргового інструментарію акумуляції ресурсів місцевих бюджетів; «Дивергенція податкових та боргових фінансів у сучасному просторі економічної безпеки держави» (номер державної реєстрації 0115U000840), в межах якої узагальнено теоретичні домінанти формування ресурсів бюджету та розроблено вихідні методологічні положення, що дасть змогу з'ясувати концептуальні засади формування податково-боргових стратегій акумуляції бюджетних ресурсів держави.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних засад податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави та визначення напрямів їх практичної реалізації у сучасних умовах. Відповідно до визначеної мети у роботі окреслено і вирішено такі завдання:

- з'ясувати економічну сутність бюджетних ресурсів держави, визначити їх структурні елементи та іманентні ознаки з метою виокремлення методологічних домінант податково-боргових стратегій їх акумуляції;
- розкрити концептуальні підходи до трактування бюджетних ресурсів держави з використанням філософських категорій і законів діалектики;
- поглибити розуміння змісту понять «бюджетна політика», «бюджетна стратегія» та обґрунтувати сутність податкової і боргової стратегій формування бюджетних ресурсів держави;
- розкрити практику створення нормативно-правової бази акумуляції бюджетних ресурсів держави, визначити її недоліки та напрями вдосконалення, з'ясувати сучасний стан інформаційного забезпечення реалізації податково-боргових стратегій мобілізації ресурсів бюджету;
- обґрунтувати інституціональні засади стратегій мобілізації бюджетних ресурсів держави для визначення основних напрямів їх модернізації;
- систематизувати методи формування бюджетних ресурсів України з

позиції збалансованості бюджету;

- здійснити моніторинг практики акумуляції податкових надходжень бюджету держави з метою визначення їх фіскальної ефективності та стратегічного потенціалу;

- розвинути науково-методичні підходи до оцінки мультифакторного феномена податкових втрат бюджетних ресурсів України та визначити пріоритетні напрями податкової стратегії, спрямовані на мінімізацію таких втрат;

- дослідити еволюційну трансформацію боргової політики України, її сутність, структуру та роль у формуванні бюджетних ресурсів держави;

- проаналізувати фіскальні детермінанти боргової стратегії для вироблення дієвих заходів щодо подолання асиметрій мобілізації позикових ресурсів державного бюджету;

- розглянути концептуальні засади й особливості функціонування інституту запозичень в Україні в контексті фіскальної децентралізації;

- визначити оптимальний варіант податково-боргових стратегій з метою покращення бюджетного забезпечення економічного зростання;

- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення податкового та боргового інструментарію формування бюджетних ресурсів держави в умовах нестабільності фінансового простору.

Об'єктом дослідження є бюджетні ресурси держави.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні, інституціонально-правові та прикладні аспекти податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів України в умовах поглиблення дисбалансів державних фінансів.

Методологія та методи дослідження. Методологічною основою дисертації є діалектичний метод пізнання суспільних явищ. Теоретичну основу становлять висновки та узагальнення світової й вітчизняної економічної науки, концептуальні положення економічної теорії, напрацювання вітчизняних і зарубіжних вчених, в яких досліджувалися питання формування бюджетних

ресурсів держави. У дисертаційній роботі використано історичний, логічний, порівняльний, системний, структурний, синергетичний, інституціональний, функціональний та комплексний підходи. Для дослідження категоріально-понятійного апарату з метою розробки концептуальних підходів до проблеми наукового дослідження застосовано діалектичні, гносеологічні й логічні методи, основне місце серед яких відведено законам і категоріям діалектики; для ідентифікації бюджетних ресурсів у системі бюджетних відносин – діалектичний метод пізнання, а також методи інституціональної та еволюційної теорій. Для досягнення визначеної мети і вирішення сформульованих у дисертації завдань застосовувалися загальнонаукові та специфічні методи, зокрема при обґрунтуванні економічних категорій і понять – методи наукової абстракції і узагальнення, аналізу та синтезу, індукції й дедукції, аналогії і теоретичного моделювання; у процесі дослідження прагматичних аспектів податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави, вивчення закономірностей і суперечностей їх розвитку – емпіричні методи, зокрема, спостереження, вимірювання, порівняння, емпіричного опису, математичні та статистичні методи; для визначення пікових значень фіскальної експансії держави – методи формалізації та економіко-математичного моделювання. У дисертації використано системно-функціональний, функціонально-структурний та графічний методи, за допомогою яких пояснено більшість бюджетних явищ і процесів. Прийоми абстрактно-логічного методу застосовані для теоретичних узагальнень і формування висновків.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти з питань бюджету, оподаткування, державного і місцевого боргу, звітні дані та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної фіскальної служби України, офіційні дані Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, наукові розробки і звіти науково-дослідних центрів, матеріали міжнародних фінансових організацій, результати досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації вирішено важливу наукову проблему розробки теоретико-методологічних засад податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави та вироблення практичних рекомендацій щодо збалансування податкових та позикових форм фінансування бюджетних видатків в умовах нестабільності вітчизняного фіскального простору і поглиблення дисбалансів державних фінансів. До найважливіших результатів, які містять наукову новизну, належать такі:

вперше:

– обґрунтовано методологічні засади податково-боргових стратегій мобілізації бюджетних ресурсів держави, які базуються на філософському пізнанні сутності бюджетних ресурсів та поглибленні наукового інструментарію економічної теорії й фінансової науки у контексті концептуалізації та реалізації стратегій щодо їх формування. Це дає змогу розкрити економічну сутність бюджетних ресурсів у контексті виявлення їх іманентних ознак, окреслити вектори розвитку бюджетної політики держави і напрями модернізації податкової та боргової стратегій акумуляції бюджетних ресурсів в умовах нестабільності вітчизняного фіскального простору;

– сформовано комплексний теоретико-методологічний підхід до розкриття сутності бюджетних ресурсів, яка має матеріальні субстанції – за явищем, змістом і формою. Аргументовано, що бюджетні ресурси є проявом змісту бюджету як об'єктивної економічної категорії. Запропоновано сутність бюджетних ресурсів розглядати як частину фінансових ресурсів держави, що поновлюються в процесі її економічної діяльності у результаті розподілу та перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту, національного багатства, зовнішніх джерел фінансування бюджету, матеріалізуються у грошових потоках, виявляються у формі платежів до бюджету та концентруються у бюджетному фонді держави з метою асекурації неперервності розширеного відтворення та забезпечення виконання нею суспільних функцій. Це дасть змогу системно та всебічно окреслити податково-

боргові стратегії акумуляції бюджетних ресурсів в умовах турбулентності бюджетного процесу в Україні;

– запропоновано визначення поняття інституту формування бюджетних ресурсів держави як систему взаємовідносин держави, її кредиторів, платників податків, інших економічних суб'єктів у процесі мобілізації ресурсів бюджету податковим, неподатковим, трансфертним, кредитним та емісійним методами, який обмежений, з одного боку, набором законодавчо закріплених норм і правил, доповнених апаратом примусу для їх виконання, а з іншого – неформальними правилами існування суспільних відносин, визначеними культурою і ментальністю. Це дало змогу структурувати інституціональне середовище формування бюджетних ресурсів, виявити закономірності та суперечності його функціонування у контексті розробки податково-боргових стратегій наповнення бюджету держави;

удосконалено:

– науково-методичні підходи щодо формування фіскального оптимуму як результату виваженого поєднання податкової та боргової стратегій мобілізації бюджетних ресурсів держави з обґрунтуванням найбільш доцільних в умовах посилення фіскальних дисбалансів вартісних пропорцій податкового та боргового навантаження на економіку. Це сприятиме оптимізації податково-боргових стратегій акумуляції ресурсів бюджету й дасть змогу здійснити моделювання пікових значень фіскальної експансії держави;

– трактування бюджетної політики як сукупності заходів держави з якісного формування, раціонального розподілу та ефективного використання її бюджетних ресурсів впродовж бюджетного періоду на основі реалізації стратегічних цілей державної економічної політики і тактичних засобів для їх досягнення. На відміну від існуючих, таке визначення спрямоване на чітке формулювання стратегічних і тактичних цілей держави щодо формування ресурсів державного та місцевих бюджетів на поточний рік і перспективу;

– теоретико-методологічні підходи щодо оцінки втрат бюджетних ресурсів держави на основі методу багатofакторної декомпозиції податкових

втратах як потенційно можливих обсягів податкових надходжень, які не надійшли до державного та місцевих бюджетів через існування феноменів «податкових розривів» і «податкових витрат». Доведено, що обсяг втрат бюджетних ресурсів держави в частині їх податкової складової дорівнює сумі наданих податкових пільг, непогашеного податкового боргу і втрат податкових надходжень унаслідок функціонування тіньової економіки. Виокремлення структурних елементів податкових втрат дає змогу визначати їх загальний обсяг, забезпечити корекцію фіскальних асиметрій і дисбалансів, сприяти досягненню фіскальної рівноваги держави, обумовити синхронізацію податкової та бюджетної політики, зменшити потреби України у позичковому фінансуванні та знизити її боргову залежність;

– концептуальні підходи щодо вирішення проблеми зниження ефективності формування бюджетних ресурсів України через ірраціональну природу поведінки платників податків в умовах невизначеності як наслідку ідеологічної та психологічної невідповідності економічних суб'єктів і фіскальних органів. На відміну від існуючого підходу, оптимізація методів мобілізації ресурсів бюджету держави пов'язується з умовою усупільнення національного менталітету на основі сприйняття відповідальності за податкові ціни суспільних благ;

набули подальшого розвитку:

– концептуальні засади формування бюджетної стратегії щодо: визначення її сутності як цілісної системи дій держави, спрямованої на досягнення довготермінових цілей бюджетної політики, що передбачає комплексний підхід до формування і розподілу бюджетних ресурсів державного та місцевих бюджетів з метою якісного забезпечення бюджетного фінансування потреб розширеного відтворення і своєчасного виконання державою своїх функцій; виокремлення стратегії наповнення дохідної частини бюджету, що розподіляється відповідно на податкову стратегію та стратегію мобілізації неподаткових надходжень; видаткової стратегії; трансфертної стратегії; боргової стратегії. Це дало можливість комплексно підійти до

вирішення практичних питань і окреслення перспектив реалізації засад податково-боргових стратегій для забезпечення бюджетними ресурсами економічного зростання;

– трактування державних запозичень як джерела формування бюджетних ресурсів, що функціонують на основі специфічних економічних відносин з метою наповнення бюджетного фонду держави на принципах добровільності, платності, поверненості, строковості. У наведеній дефініції детерміновано борговий характер формування бюджетних ресурсів, що розширює джерела їх акумуляції та дає змогу реально оцінити обсяги фінансових можливостей держави в сучасних умовах економічного розвитку;

– методологічні підходи до діагностики фіскальної ефективності податкової системи України, які доповнено поняттям «фіскальний потенціал» і методами розрахунку фіскальної ефективності основних бюджетоутворюючих податків та їх ефективної ставки відповідно до впливу мультифакторного феномена податкових втрат на архітектоніку формування бюджетних ресурсів держави. Це дасть змогу обґрунтувати стратегічний рівень оподаткування як базової умови формування ефективної податкової стратегії мобілізації ресурсів бюджету;

– вектори розбудови податкового та боргового інструментарію фіскальної експансії держави у контексті реалізації стратегій формування бюджетних ресурсів держави через ліквідацію асиметрій вітчизняних податкової та боргової політик шляхом першочергового спрямування податкових і позичкових ресурсів на заходи зі сприяння зростанню ВВП і проведення ринкових соціально-економічних трансформацій. Це дасть можливість оптимізувати фіскальну політику України у напрямку спрощення податкового адміністрування та зниження граничних меж боргового забезпечення суспільних потреб.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретико-методологічні та інституційно-правові положення і висновки, а також практичні рекомендації, забезпечують подальший розвиток податково-

боргового інструментарію акумуляції ресурсів бюджету та можуть бути використані при формуванні стратегічних засад бюджетної політики й тактичних підходів до її реалізації. Вони є науковим підґрунтям для підготовки проектів законодавчих і нормативних актів у сфері реформування бюджетної та податкової системи України, а також з питань державного і місцевого боргу, та є корисними для роботи Міністерства фінансів України, Державної фіскальної служби України щодо вдосконалення методичного та інструктивного забезпечення формування бюджетних ресурсів держави.

Наукові напрацювання і рекомендації, які мають прикладний характер, взято до впровадження Комітетом з питань бюджету Верховної Ради України (довідка № 25/11.15/30 від 06.11.2015 р.), Міністерством фінансів України (довідка № 31-14000-11/256-2 від 30.11.2015 р.), Державною фіскальною службою України (довідка № 377/6/99-95-40-02-16 від 24.09.2015 р.), Департаментом фінансів Херсонської обласної державної адміністрації (довідка № 08-28/455 від 19.10.2015 р.). Науково-теоретичні розробки використовуються у навчальному процесі Херсонського національного технічного університету при викладанні дисциплін «Податкова система», «Бюджетний менеджмент», «Державні фінанси», «Управління державним боргом», «Теорія податків» (довідка № 12-215/259 від 12.11.2015 р.), Тернопільського національного економічного університету при викладанні дисциплін «Податкова система», «Податкова політика», «Управління податковим боргом», «Фіскальне адміністрування», «Податки і фіскальна політика», «Податковий менеджмент» (довідка № 126-31/3733 від 27.11.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно виконаною науковою працею, в якій розроблено авторські концептуальні підходи і запропоновано нові шляхи вирішення важливої наукової проблеми реалізації податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави в умовах нестабільності фіскального простору та поглиблення дисбалансів державних фінансів. Теоретичні узагальнення, розробки, висновки, пропозиції й інші наукові результати, які виносяться на захист, отримані автором

самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи доповідалися на таких міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах: «Україна – Польща – ЄС: сучасний стан та перспективи» (м. Краків, 2006 р.), «Україна – Чехія – ЄС: сучасний стан та перспективи» (Прага, 2006 р.), «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (м. Тернопіль, 2009 р.), «Економіка та фінанси в умовах глобалізації: досвід, тенденції та перспективи розвитку» (м. Макіївка, 2009 р.), «Інтелектуальні системи прийняття рішень і проблеми обчислювального інтелекту» (м. Євпаторія, 2009 р.), «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики» (м. Харків, 2009 р.), «Актуальні питання розвитку пенсійного страхування та удосконалення механізмів фіскального регулювання в Україні» (м. Херсон, 2009 р.), «Фінансова сфера та її роль у зростанні конкурентних переваг національних економік» (м. Ірпінь, 2009 р.), «Реформування податкової системи України відповідно до європейських стандартів» (м. Ірпінь, 2011 р.), «Гармонізація оподаткування в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів» (м. Ірпінь, 2011 р., 2012 р.), «Проблемы прогнозирования и государственного регулирования социально-экономического развития» (м. Мінськ, 2011 р.), «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики» (м. Харків, 2011 р.), «Фінансова система держави: проблеми та перспективи розвитку» (м. Київ, 2011 р.), «Ціннісний вимір політичної діяльності: політичні реалії та ілюзії в сучасному українському суспільстві» (м. Херсон, 2013 р.), «Сучасні проблеми та механізми фінансового управління» (м. Харків, 2013 р.), «Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки» (м. Тернопіль, 2013 р.), «Актуальные вопросы развития финансовой сферы стран и регионов» (м. Махачкала, 2013 р.), «Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку» (м. Острог, 2014 р.), «Ціннісний вимір політичної діяльності: західно-східний вектор сучасної української політики» (м. Херсон, 2014 р.), «Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку

держави в умовах глобалізації» (м. Хмельницький, 2015 р.).

Публікації. Основні положення та наукові результати дослідження опубліковано у 73 наукових працях, з них: 2 одноосібні монографії загальним обсягом 64,2 д. а.; 3 колективні монографії (особисто автору належить 3,7 д. а.); 42 статті – у наукових фахових виданнях (особисто автору належить 19,1 д. а.), з яких 3 статті – у збірниках, введених до реєстру міжнародних наукометричних баз; 4 статті – у наукових періодичних виданнях інших держав (Латвія, Німеччина, Росія) обсягом 2,0 д. а.; 1 стаття – в іншому виданні (особисто автору належить 0,2 д. а.); 21 праця апробаційного характеру обсягом 3,6 д. а. Загальний обсяг опублікованих праць становить 149,5 д. а., особисто автору належить 92,8 д. а

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертаційної роботи становить 620 сторінок (у тому числі основного тексту – 385 сторінок) і містить 24 таблиці, 56 рисунків. Список використаних джерел охоплює 455 найменувань на 41 сторінки, 22 додатки займають 194 сторінки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ
ПОДАТКОВО-БОРГОВИХ СТРАТЕГІЙ
ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ

1.1. Сутність бюджетних ресурсів держави

Фінансова наука входить до складу економічних наук, проте вивчає вузьке коло фінансових явищ і процесів, зокрема тих, що відображають розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту. Предметом фінансової науки виступають фінансові відносини, пов'язані з діяльністю держави, суб'єктів господарювання, організацій та домогосподарств щодо створення і використання фондів грошових коштів.

Враховуючи домінантне значення бюджету у фінансах суспільства, наукові проблеми, пов'язані з функціонуванням бюджетних відносин, є визначальними серед проблем, досліджуваних фінансовою наукою.

Наукові постулати бюджетних ресурсів як складової фінансових ресурсів держави займають одне з найважливіших місць у фінансовій теорії і перебувають у тісному зв'язку з економічним станом і розвитком країни. За допомогою бюджетних ресурсів на практиці реалізується категорія бюджету як основного централізованого грошового фонду держави. Оскільки бюджетні ресурси обмежені, нагальним завданням фінансової науки є пошук можливих варіантів формування і використання грошових фондів, обґрунтування найбільш прийняттого з них з метою оптимального задоволення соціально-економічних інтересів суспільства, з урахуванням закономірностей фінансових явищ, їхньої об'єктивної необхідності й фінансових можливостей.

Пізнання економічної природи бюджетних ресурсів можливе лише крізь призму їх комплексного аналізу, оскільки у самому цьому понятті закладено

той оціночний момент, який певною мірою внутрішньо притаманний усім інституціональним регулюючим механізмам, і без якого не можна ідентифікувати рівень розвитку економічної системи держави.

Враховуючи важливу роль бюджетних ресурсів в економічних системах, їх складність і багатогранність як адаптивного інституціонального регулюючого механізму, з'ясуємо, насамперед, місце і значення цього поняття у теорії фінансів. Наголосимо, що кожна наука має власний понятійно-категоріальний апарат, який становить її фундаментальну основу при формуванні теорії і методології, свої особливі, специфічні категорії та поняття, що є концентрованим виразом загальних, найбільш істотних ознак, якостей, закономірностей і взаємозв'язків.

Поняття бюджетних ресурсів держави відображає зміст бюджету як об'єктивної економічної категорії, тому їх дослідження ми базуємо на теорії бюджету держави. За сутністю під бюджетом як економічною категорією розуміємо економічні відносини між державою, з одного боку, і юридичними та фізичними особами, з іншого боку, з приводу розподілу і перерозподілу ВВП (частково і національного багатства) з метою формування і використання бюджетного фонду, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій. Подібні визначення подають О. Романенко [272, с. 146], І. Благун, О. Вовчак, В. Загорський, І. Чуй [348, с. 92], В. Опарін, В. Федосов [42, с. 34; 235, с. 119] та інші вчені. Ми підтримуємо такі підходи та вважаємо їх обґрунтованими. Погоджуємося і з В. Дем'янишиним, який під бюджетним фондом пропонує розуміти «об'єктивно обумовлену економічну форму руху частини ВВП, яка пройшла певні стадії розподілу і надійшла у розпорядження держави для задоволення загальнодержавних потреб» [85, с. 41].

За умови матеріалізації бюджету як об'єктивної економічної категорії, він набуває конкретних речових форм. Вважаємо, що як матеріальне вираження категорії, бюджет доцільно розглядати: за явищем, змістом, формою, правовим характером, організаційною будовою, рівнем впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

Бюджет як явище ми розуміємо як сукупність реальних грошових потоків у розрізі їхніх видів, що забезпечують формування і використання основного централізованого грошового фонду держави. Зазначимо, що частина цих потоків представлена у вигляді руху окремих видів бюджетних ресурсів (податкових і неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом, цільових фондів, офіційних трансфертів, державних і місцевих запозичень, доходів від приватизації державного майна), організованих і спрямованих державою. Тобто, держава за допомогою бюджетної політики та бюджетного законодавства надає об'єктивним розподільчим відносинам імперативності, що концептуально розрізняє розуміння сутності бюджету, яку нереально побачити, а можливо лише пізнати, та його явища, яке суспільство сприймає через обсяги грошових потоків, напрями їх використання та вплив бюджету на процеси суспільного відтворення.

Змістом бюджету, як економічної категорії, є формування і використання основного централізованого фонду грошових коштів держави, що, своєю чергою, є метою розподільчих відносин, які відображають сутність бюджету, та сукупністю елементів бюджету як явища. Тобто, категорія змісту бюджету щільно пов'язана з його сутністю та явищем.

Форму бюджету, як економічної категорії, визначимо через основний фінансовий план держави, що займає центральну позицію серед інших фінансових планів та в якому відображено результати розподільчих процесів, що здійснюються за допомогою бюджетних відносин, наведено джерела формування та обсяги надходжень, напрями розподілу і використання коштів централізованого грошового фонду держави. Відображення реальних грошових потоків в бюджеті держави, як основному фінансовому плані, пов'язує, на нашу думку, філософську категорію форми бюджету, по-перше, з розумінням бюджету як явища; по-друге, зі змістом бюджету, оскільки він відображає сукупність елементів явища. Подібним є і підхід В. Дем'янишина [85, с. 138].

За організаційною будовою бюджет (як сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів) є центральною ланкою фінансової системи суспільства і

ключовим елементом державних фінансів, за допомогою якого реалізують весь обсяг бюджетних відносин, що визначаються місцем відповідного бюджету в ієрархічній структурі бюджетної системи країни.

Зміст і структурні основи бюджетної діяльності органів державної і місцевої влади, державного управління та місцевого самоврядування закріплені Бюджетним кодексом України, законом про Державний бюджет України, рішеннями про місцеві бюджети та визначають правовий характер бюджету як юридичного акту.

За рівнем впливу на соціально-економічний розвиток суспільства вважаємо бюджет одним з найбільш дієвих інструментів регулювання процесів суспільного відтворення, що закладено у самій сутності бюджету як економічної категорії. Саме завдяки його розподільчим якостям держава стимулює або стримує темпи зростання національної та регіональної економіки, розвиток відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності, рівень соціального захисту населення.

Розподіляючи валовий внутрішній продукт з метою формування і використання бюджетного фонду, держава має обрати оптимальну модель, що дозволить задовольнити потреби всіх учасників бюджетних відносин і забезпечити необхідне співвідношення між виробництвом і споживанням матеріальних благ, порушення якого продукує умови для сповільнення темпів зростання ВВП, що є основним джерелом бюджетних ресурсів держави.

Поняття «бюджетні ресурси» поєднує ресурси державного і місцевих бюджетів, що формуються на основі категорій податків, державного кредиту, державного боргу тощо та віддзеркалює логічну форму сходження від простого до складного, від абстрактного до конкретного.

За своєю природою поняття «бюджетні ресурси» є універсально-логічною формою мислення, в якій відображені загальні фінансові зв'язки, властивості і відносини, що мають місце в об'єктивній дійсності. Під час його формалізації важливо, на нашу думку, звернути увагу на такі об'єктивні ознаки, характерні для будь-якої економічної системи. По-перше, бюджетні ресурси є продуктом

вилучення частини вартості новоствореного продукту суспільства та його розподілу і перерозподілу відповідно до соціально-економічних і політичних цілей. По-друге, бюджетні ресурси виступають базисом створення основного централізованого грошового фонду держави. Їх головне призначення полягає, насамперед, у забезпеченні держави обсягом грошових коштів, достатнім для безперешкодного фінансування суспільних потреб. По-третє, бюджетні ресурси є важливим інструментом регулювання економічних відносин суспільства, що перманентно змінюються. У цьому контексті, не можна не погодитися з В. Федосовим та В. Опаріним, які розглядають ресурси бюджету як засіб реалізації основної мети функціонування фінансової та економічної системи – максимізації виробництва ВВП [340, с. 59]. По-четверте, бюджетні ресурси є економічним поняттям зі стійкими внутрішніми властивостями, закономірностями розвитку та характерними формами вияву.

Необхідним етапом пізнання закономірностей функціонування, місця і ролі бюджетних ресурсів держави у розширеному відтворенні є теоретичне обґрунтування їх економічної сутності. Українська фінансова наука активно використовує світові надбання та результати наукових досліджень радянського періоду, користується сучасними досягненнями російських фінансистів і має вагомі власні напрацювання у сфері бюджету. Водночас, в українській економічній літературі відсутня єдина думка щодо визначення бюджетних ресурсів, їхнього змісту та методів впливу на забезпечення неперервності розширеного відтворення і задоволення інших суспільних потреб. Більшість українських вчених зосереджує увагу на прагматичних аспектах наповнення бюджетів, не вдаючись до поглибленого дослідження сутності бюджетних ресурсів, принципів, класифікаційних ознак, внаслідок чого неможливо якісно оцінити чинну систему формування ресурсів бюджету. Однак обґрунтувати оптимальну модель, що може бути орієнтиром для побудови практичної моделі, можливо лише з використанням здобутків фінансової теорії.

Узагальнення напрацювань українських і зарубіжних науковців і практиків дозволяє виокремити такі підходи до визначення сутності бюджетних

ресурсів держави.

Перший підхід характеризує бюджетні ресурси крізь призму поняття «фінансові ресурси держави», похідного від категорії фінансів. Так, О. Василик та К. Павлюк під поняттям «бюджетні ресурси» розуміють «частину фінансових ресурсів держави, яка сконцентрована в бюджетах всіх рівнів, що входять до бюджетної системи України» [61, с. 38]. Подібним є бачення М. Грідчиної, В. Захожая, Л. Осіпчук, які, водночас, уніфікують характеристику бюджетних ресурсів, трактуючи їх як частину фінансових ресурсів держави, сконцентровану в бюджетах усіх рівнів [350, с. 77].

Другий підхід ототожнює бюджетні ресурси з грошовими коштами. Так, П. Юхименко тлумачить бюджетні ресурси як грошові кошти, що надходять до Державного бюджету України, бюджету АРК, місцевих бюджетів; основний складник фінансових ресурсів країни [351, с. 36]. Згідно з Великим економічним словником, бюджетні ресурси – це грошові кошти, що надходять до бюджетів усіх рівнів (федеральний, регіональні, місцеві) як доходи [29, с. 1021].

На нашу думку, ці два підходи цілком слушно обґрунтовують розуміння бюджетних ресурсів з точки зору категорії фінансів. Водночас, більш наближеним до змісту категорії «бюджет», хоча і не повною мірою коректним, вважаємо третій підхід, який заміщує поняття бюджетних ресурсів бюджетними коштами. Так, Б. Карпінський та Т. Шири під бюджетними ресурсами розуміють кошти, що включаються в бюджети всіх рівнів незалежно від джерела їх формування [141, с. 367]. В Економічному енциклопедичному словнику подано тлумачення бюджетних ресурсів як доходів, з яких формуються бюджети всіх рівнів (в Україні – центрального і місцевих). «У федеративних державах – ще й бюджети штатів, земель та ін.», – додають автори [96, с. 238]. Однак, вважаємо, що таке трактування є неповним і лише частково відповідає змістовному наповненню поняття «бюджетні ресурси», адже доходи бюджету є тільки однією з його складових.

Узагальнення наявних дефініцій наукових і науково-довідкових джерел щодо поняття «бюджетні ресурси» дало змогу сформулювати висновок

стосовно значної уваги до цього складного економічного поняття та, водночас, відсутності його цілісного розуміння. Кожен з науковців, керуючись завданнями, поставленими у процесі дослідження, характеризує ресурси бюджету з різних позицій, упускаючи інші важливі аспекти їхнього змісту. Також відзначимо, що у поданих дефініціях не зазначено джерела і мети формування бюджетних ресурсів держави.

Крім того, в межах кожного із зазначених підходів, низка дослідників звужує економічний зміст поняття «бюджетні ресурси» до рівня державного бюджету, з чим не можна погодитися, адже значний обсяг бюджетних ресурсів держави акумулюється у місцевих бюджетах. Так, А. Загородній і Г. Вознюк трактують бюджетні ресурси як кошти, з яких формується державний бюджет та які становлять значну частину централізованих фінансових ресурсів держави [105, с. 496] (перший підхід). Л. Омелянович пов'язує бюджетні ресурси із формуванням і використанням централізованого грошового фонду грошових коштів, призначеного для задоволення потреб держави. А сукупність бюджетних відносин з формування і використання бюджетного фонду держави, акцентує увагу авторка, створює поняття «державний бюджет» [234, с. 73] (другий підхід). Т. Осовська та О. Юшкевич пропонують таке визначення: «бюджетні ресурси – це бюджетні кошти, що надходять до державного бюджету у вигляді його доходів, складаючи значну частину централізованих фінансових ресурсів країни» [239, с. 31] (третій підхід).

Ми вважаємо, що оскільки термін «бюджетні ресурси» поєднує дві важливі складові (економічну категорію «бюджет» та фундаментальне поняття «ресурс»), формування концептуальних підходів до трактування бюджетних ресурсів в їх науковому і практичному значеннях доцільно пов'язувати з дослідженням і сполученням саме цих двох понять.

Під поняттям «ресурс», зазвичай, розуміють:

1. Запаси чого-небудь, які можна використати в разі потреби [23; 68; 184; 226; 232; 318; 320; 333] чи які є в наявності для використання на випадок необхідності [23; 156; 319].

2. Засіб, можливість, якими можна скористатися в разі необхідності [68; 226; 321].

Цей термін запозичений з французької мови (*фр.* *ressource*), що означає допоміжні засоби (дослівний переклад – кошти, цінності, запаси, а також можливості, джерела коштів (засобів), доходів) і пов'язаний із стародавнім французьким словом *ressourdre* – підійматися, яке походить від латинського *resurgere* – знову підійматися, розпрямлятися, знову виникати [95; 98; 323; 338].

У сучасних економічних словниках поняття «ресурси» трактують по-різному: ресурс – це джерело (засіб) для організації будь-якого процесу і / або настання події; у економіці – джерело майбутнього блага, споживаного, у підсумку, людьми [205]; ресурс – це грошові кошти, цінності, запаси, можливості, джерела засобів, доходи [155]; види ресурсів ... по мірі забезпеченості і можливості оновлення в ході використання, діляться на невичерпні ... та вичерпні, останні складаються з поновлюваних і непоновлюваних [126]; у поняття «ресурси» включається все, що сприяє економічній діяльності [26]; економіку можна визначити як науку про алокацію ресурсів (розподіл економічних ресурсів між різними галузями, регіонами, видами діяльності; розміщення ресурсів) [266].

Слід зазначити, що для економічної науки характерним є вживання терміна «ресурси» у множині, тоді як «ресурс» в однині використовується як технічна характеристика якого-небудь об'єкта.

Так, В. Новицький тлумачить ресурси як матеріальні та інформаційні об'єкти, джерела і передумови отримання необхідних людям матеріальних і духовних благ, що можна використовувати та реалізувати при наявних технологіях і соціально-економічних відносинах. Вчений поділяє ресурси на види (групи, типи) відповідно до своєї природи та функціональних особливостей [227, с. 31].

Загалом, існує численна кількість дихотомії ресурсів. Найбільш наближеним до досліджуваного поняття «бюджетні ресурси», але набагато ємнішим за змістовним наповненням, є поняття «фінансові ресурси», яке в

економічній літературі трактують так: грошові кошти, які створюються в процесі розподілу, перерозподілу і використання валового внутрішнього продукту упродовж певного часу в державі [12, с. 15; 63, с. 75]; доходи та грошові нагромадження, формування яких відбувається у процесі розподілу та перерозподілу [142, с. 16]; грошові кошти, що утворюються в процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту, а також частини національного багатства [149, с. 559]; сукупність коштів, які знаходяться у розпорядженні держави та суб'єктів господарювання [346, с. 28; 371, с. 87] і є джерелом їх виробничого і соціального розвитку [105]; частина грошових надходжень та доходи, які призначені для виконання фінансових зобов'язань і здійснення витрат для забезпечення потреб відтворення [90, с. 112]; грошові накопичення і доходи, які створюються в процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту і зосереджуються у певних фондах для забезпечення безперервного розширеного відтворення і задоволення інших суспільних потреб [242, с. 11]. Найбільш повним вважаємо трактування поняття «фінансові ресурси», надане А. Глущенком: «Це фонди грошових коштів, що знаходяться в розпорядженні держави, господарюючих суб'єктів і населення, утворені в процесі розподілу вартості суспільного продукту в грошовій формі і призначені для забезпечення відтворювального процесу та задоволення загальнодержавних потреб» [77, с. 10].

Таким чином, фінансові ресурси суспільства складаються з тих, що перебувають у розпорядженні органів державної та місцевої влади, місцевого самоврядування, господарюючих суб'єктів і домогосподарств. До державних фінансових ресурсів належать ресурси бюджету, суб'єктів господарювання державної і комунальної форм власності (у т.ч. державних фінансових інституцій: центрального банку, державних страхових органів, державних кредитних установ), державних цільових фондів. Другою частиною фінансових ресурсів суспільства розпоряджаються підприємства, установи та організації різних форм власності і видів економічної діяльності. Третя їх частина перебуває у відомі домогосподарств у формі депозитів, вкладів і заощаджень у

банківських та інших фінансових установах.

Відповідно до нашого розуміння сутності та складу фінансових ресурсів суспільства, місце в них бюджетних ресурсів зображено на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Місце бюджетних ресурсів у фінансових ресурсах суспільства *

* Складено автором

Найбільш вагомою складовою фінансових ресурсів суспільства є саме бюджетні ресурси. «В бюджетній системі акумулюється більше ніж 75% загального обсягу фінансових ресурсів держави», – зазначають О. Василик та К. Павлюк [61, с. 38]. Це пов'язано з особливою роллю бюджету як фінансової бази діяльності уряду, що забезпечує рішення найважливіших економічних і

соціальних завдань суспільного розвитку. Вважаємо, що акумуляція значної частини фінансових ресурсів суспільства у бюджетах різних рівнів дає можливість державі проводити єдину фінансову політику, забезпечувати необхідний перерозподіл коштів між галузями економіки і територіями країни, задовольняти приблизно в однакових межах соціальні потреби, які гарантовані Конституцією.

Роль і значення бюджетних ресурсів у розширеному відтворенні можна оцінити, лише маючи чітке теоретичне обґрунтування цього поняття, що вимагає конкретизації та висвітлення критеріїв, яким воно має відповідати, а саме: джерел створення, форм виявлення, цільового призначення.

Визначення поняття «бюджетні ресурси» пропонуємо формулювати шляхом логічного поєднання дефініцій «бюджетні кошти», «ресурс» і «фінансові ресурси держави», узагальнення і систематизації різних наукових підходів до їхнього трактування. На нашу думку, бюджетні ресурси, з одного боку, є об'єктивним економічним явищем, що відображає результати розподілу та перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту, частини національного багатства, зовнішніх джерел фінансування бюджету між учасниками відтворювального процесу, з іншого – безперервно поновлюваним у результаті економічної діяльності держави запасом фінансових ресурсів, централізованим у бюджетній системі з метою асекурації неперервності розширеного відтворення та забезпечення суспільних потреб.

Вважаємо такий підхід до ідентифікації бюджетних ресурсів держави найбільш комплексним, оскільки у цьому випадку обґрунтовуємо джерела створення цих ресурсів, форми виявлення і цільове призначення. Так, по-перше, джерелом їх формування, у підсумку, є валовий внутрішній продукт, національне багатство, зовнішні джерела фінансування бюджету; по-друге, вони сконцентровані у централізованому бюджетному фонді; по-третє, метою мобілізації бюджетних ресурсів є їхнє спрямування на соціально-економічний розвиток суспільства.

Таким чином, бюджетні ресурси – це частина фінансових ресурсів

держави, що поновлюються в процесі її економічної діяльності у результаті розподілу та перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту, національного багатства, зовнішніх джерел фінансування бюджету, матеріалізуються у грошових потоках, виявляються у формі платежів до бюджету та концентруються у бюджетному фонді держави з метою асекурації неперервності розширеного відтворення та забезпечення виконання нею суспільних функцій.

Формування і розподіл бюджетних ресурсів, призначених для виконання державою її функцій, є економічним підґрунтям існування кожної держави. Водночас, статус будь-якого ресурсу передбачає наявність таких його властивостей, як рідкість і цінність.

Більше того, принцип обмеженості економічних ресурсів є всеосяжним, тому зарубіжні економісти вважають його фундаментальним, а проблему обмеженості ресурсів зараховують до визначальних. Погоджуємося з таким підходом і констатуємо, що всі види економічних ресурсів суспільства є обмеженими та недостатніми для задоволення усієї гами людських потреб, яким властива сумна особливість: в цілому вони не обмежені, не насичувані і до того ж з розвитком суспільства безперервно зростають і змінюються у кількісному та якісному відношенні.

Ще у 1863 р. німецький економіст А. Вагнер обґрунтував закон про постійно зростаючу державну діяльність («закон Вагнера»), загальна сутність якого полягає у такому: зростання валового внутрішнього продукту (національного доходу) супроводжується прискореним збільшенням державних витрат [234, с. 7].

Водночас, бюджетні ресурси, необхідні для фінансування процесів суспільного відтворення, є обмеженими – їх завжди менше, ніж потрібно для забезпечення всіх суспільних благ за даного рівня економічного розвитку.

За таких умов можна виділити іншу властивість бюджетних ресурсів – їх взаємозамінюваність (альтернативність). Менша доступність певного виду ресурсів бюджету в умовах економічного спаду (через, наприклад, різке

скорочення податкових надходжень або значне здорожчання позикових коштів), змушує уряд шукати альтернативні джерела формування бюджетних ресурсів, потрібних для діяльності держави.

Отже, на сучасному етапі економічних трансформацій одним з найбільш важливих завдань державного управління є забезпечення фінансування бюджетними ресурсами суспільних потреб. Однак саме їхня обмеженість є основною причиною дисбалансів системи державних фінансів в умовах падіння темпів економічного зростання і збільшення обсягів споживання. Кінцева результативність бюджетної політики залежить саме від ефективності синергетичних підходів у формуванні бюджетних ресурсів держави.

Диференціація підходів до групування доходів бюджету та державних (місцевих) запозичень, поданих в економічній літературі, зумовила потребу створення узагальненої систематизації бюджетних ресурсів, що формуються податковим, неподатковим, трансфертним, кредитним методами, яка б охоплювала усі наявні варіанти поділу. При цьому, ми врахували, що мобілізовані за податковим методом бюджетні ресурси включають податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості, податки на власність, рентну плату та плату за використання інших природних ресурсів, внутрішні податки на товари та послуги, місцеві податки, інші податки та збори; за неподатковим методом – доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності, власні надходження бюджетних установ, інші неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, надходження до цільових фондів; за трансфертним методом – офіційні трансферти від органів державного управління, від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій; за кредитним методом – внутрішні та зовнішні державні та місцеві запозичення.

У результаті дослідження здійснено класифікацію бюджетних ресурсів, що формуються податковим, неподатковим, трансфертним методами (рис. 1.2), і бюджетних ресурсів, що формуються кредитним методом (рис. 1.3).

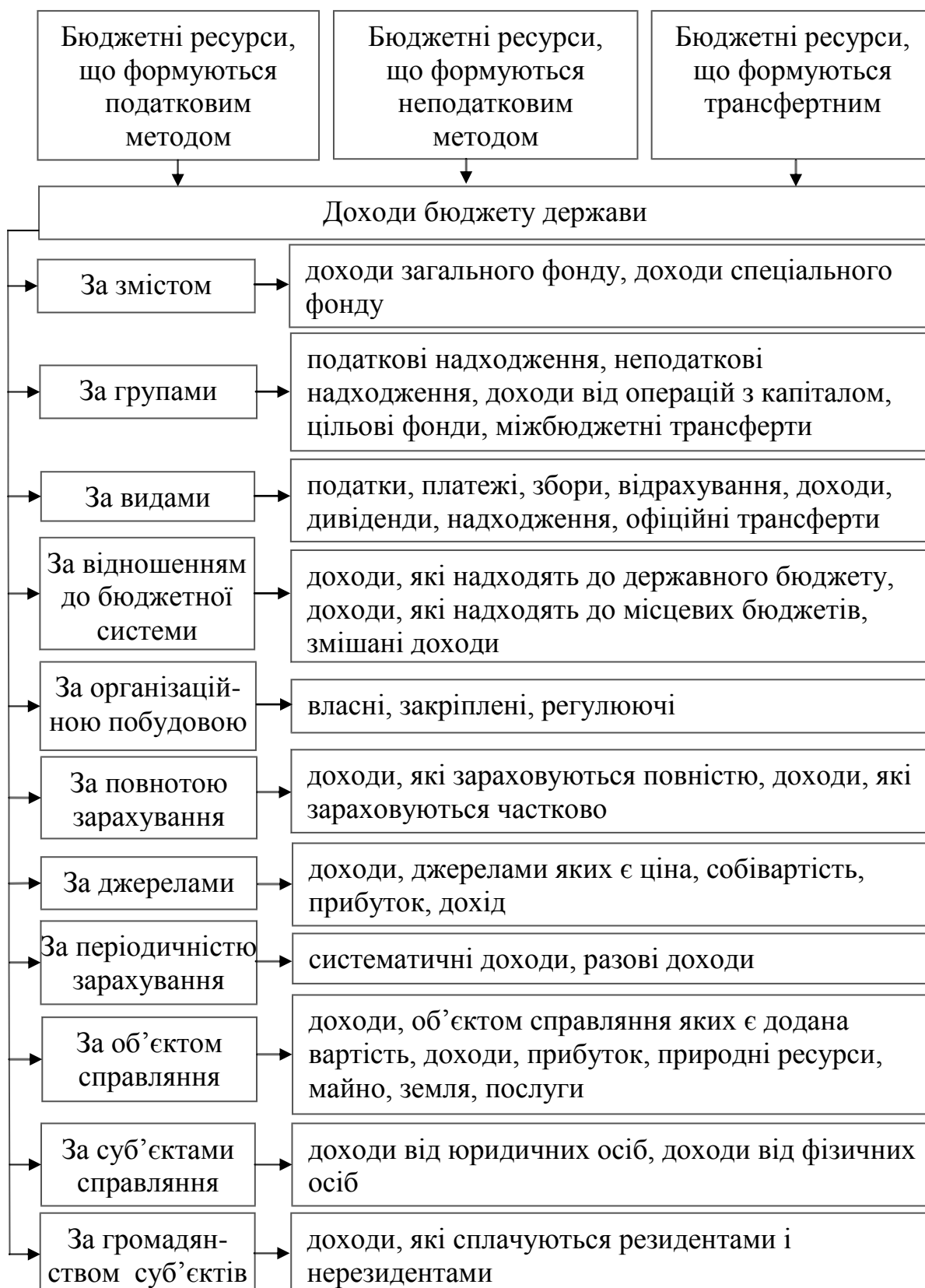

Рис. 1.2. Класифікація бюджетних ресурсів, акумульованих податковим, неподатковим та трансфертним методами *

* Складено автором

Запропонована нами класифікація бюджетних ресурсів держави, які формуються кредитним методом, подана на рис. 1.3.

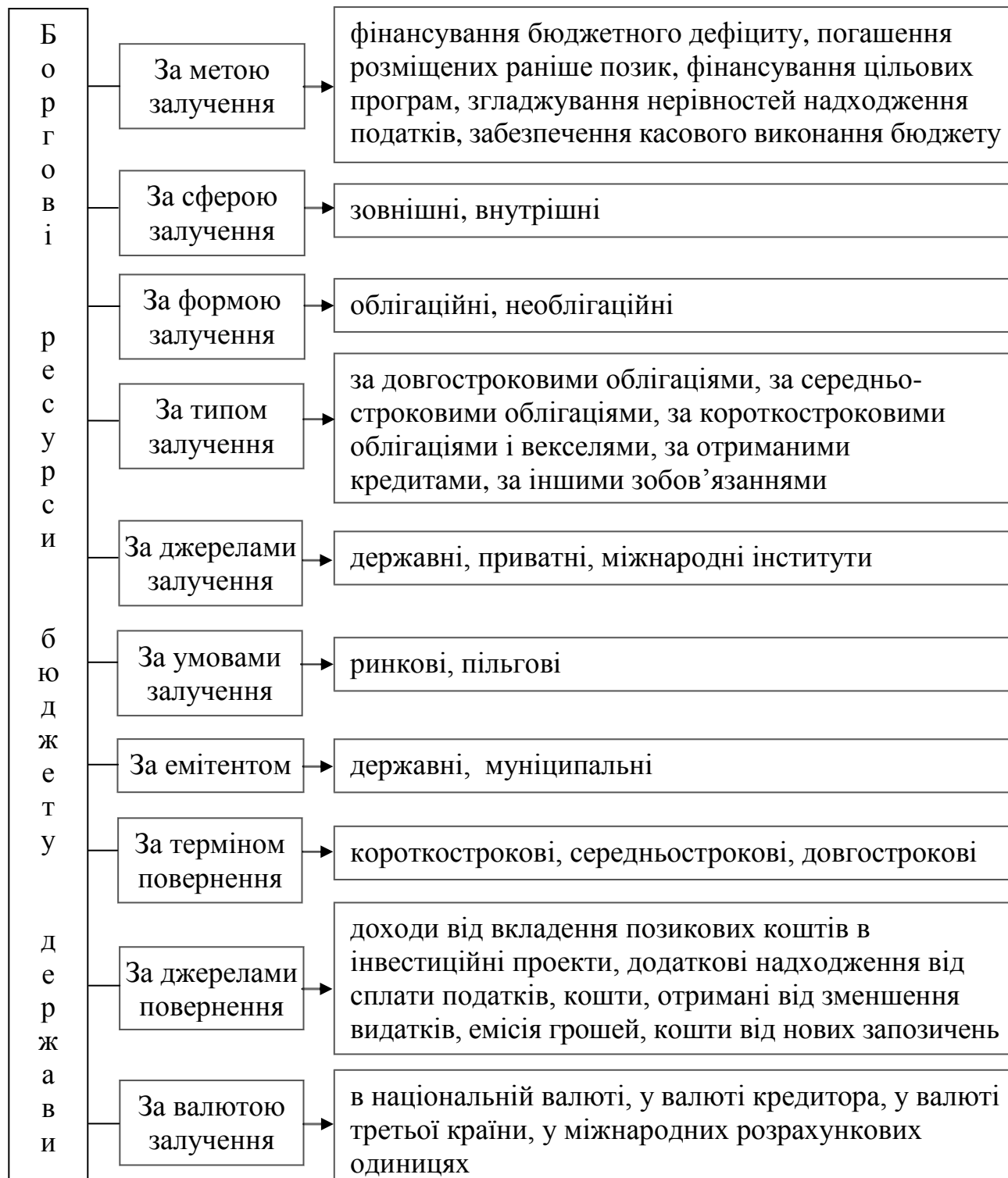

Рис. 1.3. Класифікація бюджетних ресурсів, мобілізованих кредитним методом *

* Складено автором

Суспільне призначення будь-яких економічних категорій та понять, специфічні способи відображення властивих їм рис найбільш повно розкриваються у їхніх функціях, що є похідними від сутності, об'єктивними і не можуть прирівнюватися ні до функціонального призначення множини форм вияву категорії або поняття, ні до їхньої ролі у суспільному відтворенні. Як об'єктивна властивість економічної категорії або поняття функція передбачає певний рівень абстрагування, що дозволяє характерні множинним формам вияву категорії властивості показати в узагальненому, синтезованому вигляді.

Зважаючи на те, що бюджетні ресурси держави є відображенням змісту бюджету як об'єктивної економічної категорії, питання про функції бюджетних ресурсів, на нашу думку, повинні вирішуватися, беручи до уваги економічну сутність категорії «бюджет» та способи її реалізації. Більшість українських вчених дотримується думки, що бюджет (аналогічно до фінансів) виконує дві функції – розподільчу і контрольну [272, с. 147; 349, с. 143; 371, с. 235].

Ми підтримуємо такий підхід і наголошуємо, що бюджетні ресурси держави є наслідком розподільчих процесів, а їх структура вказує на особливості, методичку і масштаби розподілу валового внутрішнього продукту й національного багатства. Тому основною функцією цього поняття вважаємо розподільчу, зміст якої полягає у розподілі й перерозподілі ВВП в цілому та бюджетних ресурсів зокрема між суб'єктами бюджетних відносин, що дає можливість централізувати частину ВВП та надалі використати її на задоволення суспільних потреб.

У складі розподільчої функції бюджетних ресурсів пропонуємо виділити такі підфункції: фіскальну – призначення бюджетних ресурсів, насамперед, полягає у забезпеченні держави обсягом грошових коштів, достатнім для безперешкодного фінансування суспільних видатків; регулюючу – бюджетні ресурси стимулюють зростання виробництва та підвищення його ефективності, сприяють прискоренню науково-технічного прогресу, забезпечують соціальні гарантії населенню і розвиток соціальної сфери.

Також до функцій бюджетних ресурсів зарахуємо контрольну, яка

характеризується специфікою, пов'язаною з особливостями розподільчої функції. У процесі мобілізації ресурсів бюджету найбільш повно виявляються фінансові суперечності між учасниками цього процесу, що зумовлює існування контролю за рухом коштів від платників і кредиторів до держави. Тобто, кожній операції, пов'язаній з акумуляцією бюджетних ресурсів, притаманний контрольний характер, що дозволяє оцінювати якість перерозподільчих процесів, своєчасність і повноту надходжень бюджетних ресурсів до бюджетів всіх рівнів.

Таким чином, вважаємо, що бюджетні ресурси виконують розподільчу (з виділенням фіскальної та регулюючої підфункцій) та контрольну функції.

Системність і послідовність у дослідженні бюджетних ресурсів від теоретико-методологічних засад цього поняття до прагматики їх мобілізації в умовах нестабільності фіскального простору дають можливість визначити ефективність бюджетної політики для формування потреби і пропозиції на бюджетні ресурси держави з метою забезпечення оптимального співвідношення джерел фінансування суспільних потреб.

1.2. Концептуалізація податково-боргових стратегій мобілізації бюджетних ресурсів держави

Ефективність соціально-економічного розвитку держави є результатом оптимального використання не лише ресурсних можливостей бюджетів усіх рівнів, а й тих інструментів державного регулювання, що забезпечують формування і реалізацію політики розвитку, важливим елементом якої є бюджетна політика. Її суспільне значення зумовлене можливістю маніпулювання бюджетними відносинами для досягнення певних політичних цілей. Ці відносини пов'язані з формуванням й використанням основного централізованого фонду грошових коштів держави і відображаються у доходах

і видатках бюджету, методах акумуляції бюджетних ресурсів і механізмах їх спрямування на забезпечення суспільних потреб, джерелах фінансування дефіциту державного бюджету. Бюджетна політика як адаптивний механізм у системі державного регулювання повинна гарантувати адекватність регуляторних заходів зовнішнім і внутрішнім змінам економічного середовища з метою сталого розвитку держави та регіонів і підвищення на цій основі суспільного добробуту. Саме за допомогою фіскального інструментарію держава здійснює відповідний комплекс заходів, спрямованих на реалізацію своїх функцій через бюджет.

У сучасній економічній літературі немає єдиного підходу до тлумачення змісту бюджетної політики, вироблення найважливіших напрямів її реалізації, що розкривають об'єктивну природу та траєкторію впливу бюджетних відносин на стан економіки. Найпоширенішим серед українських джерел є визначення бюджетної політики, подане О. Василюком, як сукупності заходів держави щодо організації та використання фінансів для забезпечення економічного і соціального розвитку [60, с. 53]. Погоджуючись в цілому з цією дефініцією, водночас, вважаємо, що зміст поняття «бюджетна політика» доцільніше було б розкрити не через категорію «фінанси», а через категорію «бюджет». Дещо наближують в цьому напрямі трактування бюджетної політики В. Федосов, який тлумачить її як складову фінансової політики, що «відображає сукупність державних заходів у сфері бюджету з метою регулювання економічних і соціальних процесів» [42, с. 832], і Ц. Огонь, який розуміє її як цілеспрямовану діяльність держави у фінансово-бюджетній сфері [230, с. 126]. Ю. Пасічник розглядає бюджетну політику вже в контексті поняття «бюджетні ресурси» як сукупність заходів держави з організації та використання бюджетних ресурсів для забезпечення її економічного і соціального розвитку [246, с. 331]. Таке трактування є найбільш наближеним до об'єкта нашого дослідження.

С. Булгакова характеризує бюджетну політику, з одного боку, як цілеспрямовану діяльність держави (в особі органів державної влади і місцевого самоврядування) щодо регулювання бюджетного процесу,

управління бюджетним дефіцитом, а також використання бюджетної системи для реалізації завдань економічної політики в країні [355, с. 93]; з другого – як сукупність методологічних принципів, практичних форм організації і методів використання бюджетних коштів [355, с. 104]. Така позиція автора заслуговує на увагу, оскільки висвітлює різні підходи до розуміння цього складного явища.

Розгорнуте трактування бюджетної політики крізь призму формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів пропонує Л. Бабиш: «Бюджетна політика – це системна сукупність науково обґрунтованих і законодавчо визначених засад, а також пріоритетів і конкретних заходів цілеспрямованої діяльності держави з оптимізації взаємодії міжбюджетних відносин і бюджетного процесу з метою обґрунтованого формування, раціонального розподілу й ефективного використання протягом бюджетного періоду бюджетних ресурсів на всіх рівнях бюджетної системи для забезпечення її дієвого функціонування, мотивованого на економічне зростання й підвищення рівня соціальних стандартів у контексті стратегічних завдань економічного розвитку та становлення фінансової моделі країни» [11, с. 140]. Погоджуємося з таким формулюванням, хоча і вважаємо його дещо громіздким.

Варіативними інтерпретаціями терміна «бюджетна політика», що використовуються в українській і зарубіжній економічній літературі, є фінансово-бюджетна, податково-бюджетна, бюджетно-податкова, фіскальна.

Так, К. Макконнелл і С. Брю стверджують, що «фіскальна політика – це зміни в урядових видатках і оподаткуванні, спрямовані на досягнення повної зайнятості та збільшення обсягу неінфляційного внутрішнього виробництва, або зниження інфляції» [190, с. 256]. Р. Дорнбуш та С. Фішер визначають фіскальну політику як політику уряду, що стосується обсягів урядових закупівель, трансфертних платежів і податків [92, с. 90]. П. Самуельсон і В. Нордгауз під фіскальною політикою розуміють процес змін у системі оподаткування, урядових видатках для того, щоб: по-перше, зменшити коливання ділових циклів; по-друге, сприяти швидкому зростанню економіки з високою зайнятістю та без високої неконтрольованої інфляції [273, с. 389].

Л. Гайгер акцентує увагу, що фіскальна політика спирається на зміни податкових надходжень і державних видатків та спрямована на стабілізацію економіки (досягнення безінфляційного зростання і повної зайнятості) [73, с. 557]. Е. Долан та Д. Лінсдней вважають фіскальну політику інструментом впливу на сукупний попит за допомогою регулювання структури оподаткування, трансфертних платежів, субсидування та державних закупівель і замовлень [192, с. 144], не виходячи, таким чином, за рамки кейнсіанського трактування фіскальної політики.

Узагальнюючи та погоджуючись з наведеними визначеннями, зазначимо, що фіскальна політика вирішує проблеми формування бюджетних ресурсів шляхом економічного зростання, а система оподаткування та видатки бюджету є інструментами стабілізації національної економіки, за допомогою яких відбувається перерозподіл створеного продукту між державою та суспільством.

Концептуальна сутність фіскальної політики є об'єктом досліджень й українських вчених. Доречним, на наше переконання, є підхід В. Базилевича, К. Базилевич, Л. Баластрик, які стверджують, що фіскальна політика – це вплив уряду на економіку через оподаткування, формування обсягу й структури державних видатків з метою забезпечення належного рівня зайнятості, запобігання й обмеження інфляції та згубного впливу циклічних коливань [191, с. 690]. На думку О. Жовтанецького, фіскальна політика – це цілеспрямоване регулювання державних видатків і податкових надходжень задля забезпечення макроекономічної стабільності й економічного зростання [103, с. 15]. Однак, найбільш вдалою вважаємо дефініцію, подану А. Крисоватим, який розглядає фіскальну політику як регулювання державних видатків і податкових надходжень для забезпечення повної зайнятості, стабільності цін та економічного зростання, а також як вплив держави на економічну кон'юнктуру шляхом зміни системи оподаткування і державних витрат [166, с. 11].

Отже, фінансова думка тлумачить фіскальну політику як інструмент, за допомогою якого держава здійснює цілеспрямований регулюючий вплив на формування, структуру та ефективність функціонування національного

виробництва як основи досягнення суспільного добробуту, розв'язуючи у найзагальнішому вигляді два завдання: забезпечення виробництва суспільних благ і здійснення ефективного перерозподілу бюджетних ресурсів держави.

Лауреат Нобелівської премії П. Кругман вважає синонімічними поняття «фіскальна» і «бюджетно-податкова» політика і трактує її як тип стабілізаційної політики, що включає зміни оподаткування, державних трансфертів або державних закупівель товарів та послуг [170, с. 873]. І. Радіонова підкреслює: «Бюджетно-податкова політика, що використовує як головні інструменти податки та державні видатки, може застосовуватися для досягнення таких макроекономічних цілей як забезпечення повної зайнятості, стримування цін та забезпечення загального добробуту» [264, с. 166]. А. Чухно, П. Єщенко, Г. Климко, ототожнюючи фіскальну політику з бюджетно-податковою, розглядають її як систему заходів уряду, спрямованих на зміни в державних видатках, оподаткуванні та бюджетотворенні для забезпечення прискореного економічного зростання з повною зайнятістю і стабільними цінами [238, с. 473]. Науковці С. Будаговська, О. Кілієвич, І. Луніна, Т. Пахомова зазначають, що «бюджетно-податкова (фіскальна) політика – це заходи уряду, спрямовані на забезпечення повної зайнятості та виробництво неінфляційного ВВП шляхом змін державних видатків, системи оподаткування та підходів до формування державного бюджету в цілому» [213, с. 303]. На нашу думку, точка зору щодо ототожнення фіскальної і бюджетно-податкової політики має підстави для існування, оскільки цей вид державного впливу на економіку здійснюється шляхом акумуляції бюджетних ресурсів та їхнього використання на державні закупівлі, трансфертні платежі і процентні виплати за борговими зобов'язаннями. Разом з тим, вважаємо, що зазначені поняття доцільно розмежовувати. Бюджетно-податкова політика акцентує увагу на проблемах наповнення бюджетів різних рівнів; податкова політика, у цьому випадку, підпорядкована вирішенню завдань бюджетної політики. Натомість, фіскальна політика, крім проблем бюджетотворення, спрямована на досягнення соціально-економічних цілей суспільства, які не завжди збігаються з цілями

держави в частині наповнення державної казни.

Ми не ставимо за мету розглянути всі наявні в економічній літературі визначення бюджетної політики, оскільки кожен науковець має власні підходи, що засвідчує неоднорідність, складність та унікальність цього економічного феномена. Кожне з наведених тлумачень має право на існування, акцентуючи увагу на найважливіших, на переконання відповідного автора, аспектах бюджетної політики.

У контексті нашого дослідження, ми тлумачимо бюджетну політику як сукупність заходів держави з якісного формування, раціонального розподілу та ефективного використання її бюджетних ресурсів впродовж бюджетного періоду на основі реалізації стратегічних цілей державної економічної політики і тактичних засобів для їх досягнення.

Базисом бюджетної політики є вироблення основних напрямів використання бюджетних ресурсів держави відповідно до засад соціально-економічного розвитку суспільства, що передбачає обґрунтування конкретних форм, методів і видів організації бюджетних відносин. Загальноприйнятним у фінансовій науці є поділ бюджетної політики, залежно від періоду і характеру визначених завдань, на бюджетну стратегію і бюджетну тактику [60, с. 53], що перебувають у діалектичній єдності. Саме у сукупності скоординованих заходів довготермінового (стратегічного) і короткотермінового (тактичного) характеру, що впроваджує держава через бюджетну систему, полягає практична реалізація бюджетної політики.

У цьому контексті заслуговує на увагу трактування бюджетної політики, запропоноване В. Дем'янишиним, який під бюджетною політикою держави розуміє діяльність органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування з визначення стратегічної мети, напрямів, завдань і пріоритетів розвитку бюджетних відносин, засобів бюджетної тактики для їхнього досягнення, а також застосування цих засобів [86, с. 33].

Беручи до уваги алгоритм моделі бюджетної політики, В. Василик визначає такі її етапи: а) розробка науково обґрунтованої концепції розвитку

бюджету як важливого інструменту регулювання економіки; б) визначення основних напрямів мобілізації й використання бюджетних ресурсів на перспективний і поточний періоди; в) здійснення практичних дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей [60, с. 53]. Тобто бюджетна концепція як система поглядів є базисом бюджетної стратегії як системи дій.

У науковій літературі наразі відсутній єдиний підхід до тлумачення поняття «бюджетна стратегія». Наявні дефініції відображають тільки окремі її аспекти, тому не претендують на однозначне й остаточне трактування.

Розуміння бюджетної стратегії потребує дослідження етимології терміна «стратегія», який походить від грецького «strategia» (*англ.* – «general»), тобто «воєначальник». Поняття стратегії увійшло в економічну науку з військової сфери та первинно трактувалося як мистецтво або наука ведення воєнних дій. Це засвідчує давньокитайський трактат про військове мистецтво «Сунь-Цзи», датований V ст. до н. е. [210, с. 23]. Про об'єктивну зумовленість виникнення стратегії, як способу організації суспільної поведінки, свідчить паралельне поширення його застосування в різних центрах розвитку людської цивілізації: як в Європі, так і на Сході. Поняття стратегії пов'язано з управлінням ресурсами, термін «стратегічне управління» введений до наукового лексикону у 60-70-х рр. XX ст. внаслідок загострення конкурентної боротьби.

Узагальнення науково-практичних підходів до дефініції стратегії подано у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

**Узагальнення науково-практичних підходів
до визначення терміна «стратегія»***

Джерело	Дефініція
1	2
Б. Карлоф [140]	Дії, модель дій, програма дій
П. Дойль [91]	Комплекс прийнятих рішень
О. Виханський [69]	Комплекс прийнятих рішень, набір напрямів діяльності
Л. Шеховцева [365]	Система установок і заходів, система довгострокових цілей
М. Портер [258, с. 83]	Створення унікальної та вигідної позиції, що передбачає певний набір видів діяльності

Продовження таблиці 1.1

1	2
Дж. Блэк, Д. Андерхилл, С. Барретт [25]	План дій в умовах невизначеності
А. Томпсон, А. Стрікланд [337]	Специфічний управлінський план дій, спрямованих на досягнення встановлених цілей. Набір дій і підходів щодо досягнення заданих показників діяльності. Узагальнююча модель дій, необхідних для досягнення поставлених цілей шляхом координації і розподілу наявних ресурсів
Л. Ковальська, К. Оксенюк [148]	Комплексний план розвитку, спрямований на досягнення довгострокової мети, що включає завдання та стратегічні орієнтири розвитку, систему відповідних дій і рішень
М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі [208]	Детальний, всебічний комплексний план, призначений для забезпечення здійснення місії організації і досягнення її цілей
Ю. Морозов, І. Тараненко [216]	Загальна концепція досягнення цілей організації у динамічному конкурентному середовищі, в контексті довготривалого економічного добробуту організації через забезпечення її стійкого розвитку та збалансованості інтересів ключових внутрішніх і зовнішніх зацікавлених сторін
Ф. Котлер, Г. Армстронг, Дж. Сондерс, В. Вонг [158]	Системний підхід до вирішення проблем розвитку і функціонування, що забезпечує збалансованість діяльності
В. Лагутін [177, с. 4]	Довгостроковий план, що інтегрує головні цілі різних владних інституцій у єдине ціле. Стратегія у цьому випадку має охоплювати: основні сфери координації, найбільш істотні механізми реалізації політики, засоби й інструменти основних дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей

* Складено автором

Як бачимо, у спрощеному сприйнятті поняття «стратегія» тлумачать як план дій, розрахований на довгостроковий період. Однак, ми вважаємо, що межі його розуміння є значно ширшими. На відміну від плану дій як суворого переліку обов'язкових до виконання заходів, стратегія є логікою поведінки, що може модифікуватися відповідно до обставин, що постійно змінюються.

В. Мельникова проектує поняття стратегії на державний рівень і визначає її як детальний всебічний комплексний план, спрямований на втілення цілей держави [206, с. 186]. О. Гончаренко та Є. Лисицин трактують стратегію як категорію, що встановлює співвідношення між цілями політики і засобами їх досягнення [79, с. 26]. В цілому погоджуючись з таким змістовним наповненням цієї дефініції, наголосимо, разом з тим, на методологічній помилці, допущеній авторами, адже, на нашу думку, поняття «стратегія» не є категорією.

Найбільш вдалим в контексті нашого дослідження вважаємо трактування, запропоноване Я. Жаліло, який тлумачить стратегію як цілісну систему дій суб'єкта, спрямованих на реалізацію мети, завдань і пріоритетів його відтворення з урахуванням комплексу впливів ендогенних та екзогенних чинників, розраховану на тривалий період [101, с. 22].

Визначаючи бюджетну стратегію, низка науковців цілком доречно робить акцент на трактуванні цього поняття як перспективного курсу бюджетної політики, спрямованого на вирішення широкомасштабних стратегічних завдань. Так, О. Василик під бюджетною стратегією розуміє довготривалий курс бюджетної політики, розрахований на перспективу, що передбачає вирішення глобальних завдань, визначених економічною стратегією [60, с. 53]. В. Дем'янишин поглиблює такий підхід, розглядаючи бюджетну стратегію як цілісну систему дій держави, спрямовану на реалізацію мети, завдань та пріоритетів довготривалого курсу бюджетної політики, розрахованого на перспективу, що передбачає вирішення глобальних завдань, визначених економічною стратегією [85, с. 166]. Наведені дефініції загалом розкривають зміст бюджетної стратегії, однак в них не знайшла відображення соціальна складова цього поняття.

Соціальний аспект у трактування бюджетної стратегії додає Л. Лисяк: «Стратегія бюджетної політики регулювання соціально-економічного розвитку виступає в єдності, тобто фактично складовою, із соціально-економічною стратегією й тактикою, спрямованою на розвиток суспільства» та уточнює, що бюджетна стратегія пов'язана з узгодженням соціально-економічних і фінансових цілей [180, с. 130]. С. Рибак тлумачить бюджетну стратегію як виважений комплекс методів і дій органів влади з управління бюджетним процесом у русі загальної політики, спрямованої на виконання певних завдань економічного і соціального розвитку, і визначає сутність бюджетної стратегії у забезпеченні фінансової та соціальної стабільності в країні у найближчій і віддаленій перспективі [269, с. 41]. На необхідності поєднання в інституційній моделі бюджетної стратегії соціальних та інноваційних бюджетних складових,

що забезпечить якісний рівень функціонування фінансово-економічної системи держави, цілком слушно наголошує І. Чугунов [361, с. 73].

Не зовсім коректною вважаємо дефініцію, подану І. Лютим щодо визначення бюджетної стратегії як науково обґрунтованої динаміки показників бюджету в довгостроковому періоді, що дозволяє спрогнозувати й досягти визначеної на період 5-7 років динаміки показників щорічних бюджетів, а отже й забезпечити стабільність бюджетного супроводження пріоритетів соціально-економічного розвитку країни [186, с. 17]. Таке трактування містить тавтологію та не розкриває глибинної сутності феномена бюджетної стратегії.

На думку А. Максюті, бюджетна стратегія є «сукупністю фінансових відносин, інституційного забезпечення щодо формування та використання бюджетних коштів з метою досягнення фінансово-економічної збалансованості, результативності економічних перетворень» [199, с. 36]. Погоджуючись з тезою автора в частині інституціонального підґрунтя бюджетної стратегії, водночас, вважаємо недоцільним її визначення як сукупності фінансових відносин.

Цікавим в контексті розуміння поняття «процес» як сукупності низки послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату, видається підхід до трактування бюджетної стратегії, запропонований Т. Колядою: «Бюджетна стратегія держави може бути визначена як процес співвідношення цілей і засобів для забезпечення реалізації довгострокової бюджетної політики на визначений термін і у конкретній країні для вирішення глобальних завдань соціально-економічного розвитку» [151, с. 134].

Розширене тлумачення поняття «бюджетна стратегія» подає В. Копилов: «Бюджетна стратегія економічного зростання – це система взаємоузгоджених стратегічних бюджетних цілей, які відбивають довгострокові національні пріоритети, встановлені правила, принципи, критерії, процедури, алгоритми й технології бюджетного регулювання для оптимального вибору (з усіх можливих) та прийняття органами державної влади, що мають відповідну компетенцію, обґрунтованих стратегічних і поточних політико-економічних, організаційно-інституційних та оперативно-управлінських рішень щодо питань

бюджетно-податкового регулювання, відповідно до яких конкретизуються, нормативно закріплюються та поетапно реалізуються похідні цілі бюджетного планування та програмування, формуються доходи й видатки державного бюджету, бюджетні ресурси економічного зростання для фінансового забезпечення (за існуючих і потенціальних обмеженнях та ризиках) переходу від нинішнього стану національної економіки до її бажаного майбутнього стану в середньо- й довгостроковому періодах» [154, с. 13]. На наш погляд, така дефініція громіздка та є спробою розкрити поняття стратегії через перерахування її складових. До того ж, спірним є акцентування уваги лише на доходах і видатках державного бюджету без урахування місцевих бюджетів, а також розуміння доходів бюджету та бюджетних ресурсів як рівноцінних інструментів стратегії, хоча доходи бюджету є складовою бюджетних ресурсів.

Ми ж під бюджетною стратегією розуміємо цілісну систему дій держави, спрямовану на досягнення довготермінових цілей бюджетної політики, що передбачає комплексний підхід до формування і розподілу бюджетних ресурсів державного і місцевих бюджетів з метою якісного забезпечення бюджетного фінансування потреб розширеного відтворення та своєчасного виконання державою своїх функцій.

Якщо бюджетна стратегія вирішує перспективні завдання регулювання соціально-економічного розвитку суспільства, то бюджетна тактика охоплює переважно поточні питання акумуляції і розподілу бюджетних ресурсів держави. О. Василик акцентує увагу на тому, що бюджетна тактика спрямована на вирішення завдань конкретного етапу розвитку суспільства шляхом своєчасної зміни способів організації бюджетних взаємовідносин, переорієнтації бюджетного механізму, перерозподілу фінансових ресурсів [60, с. 57]. В. Дем'янишин трактує бюджетну тактику як форму реалізації бюджетної стратегії, комплекс адаптивних заходів впливу держави на стан функціонування конкретних бюджетних взаємовідносин з метою надання їм параметрів, визначених завданнями бюджетної стратегії [85, с. 168]. Погоджуємося з цими дефініціями та вважаємо такі підходи конструктивними.

Формуванню ефективної бюджетної стратегії заважають, на нашу думку, значна політизація рішень, що передують її розробці, протидія окремих державних інституцій впровадженню стратегії як раціонального ядра перебудови бюджетного механізму, виникнення суперечностей та заперечень між звичними і новими способами організації бюджетних взаємовідносин, недостатність інформації про стан зовнішнього середовища і кваліфікованих управлінців. Бюджетна тактика безпосередньо залежить від дій держави і може перетворитися у гальмо стратегії або обмежити її внаслідок неузгодженості дій державної влади, державного управління і місцевого самоврядування.

Узагальнення напрацювань зарубіжних та українських вчених з проблем стратегічного розвитку дало можливість обґрунтувати існування і взаємозв'язок таких елементів стратегії: базове поняття (сутність) або дія, інструменти, результат реалізації. Щодо сукупності елементів реалізації бюджетної стратегії пропонуємо виокремити такі взаємодоповнювальні складові: мета, напрями реалізації, інструменти розподілу бюджетних ресурсів як об'єкта бюджетної стратегії, результат (рис. 1.4).

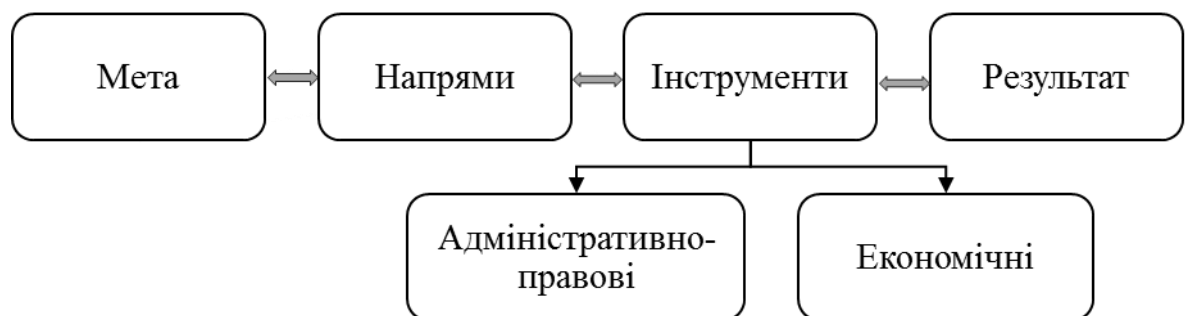

Рис. 1.4. Елементи реалізації бюджетної стратегії *

* Складено автором

Метою реалізації бюджетної стратегії вважаємо створення інституціональних умов для збалансованості бюджету та забезпечення довгострокового соціально-економічного розвитку суспільства необхідними бюджетними ресурсами.

За напрями реалізації (видами) бюджетна стратегія, на нашу думку,

розподіляється на: а) стратегію наповнення дохідної частини бюджету, що включає податкову стратегію і стратегію мобілізації неподаткових надходжень; б) видаткову стратегію; в) трансфертну стратегію; г) боргову стратегію.

Під інструментами реалізації стратегії більшість авторів розуміє вибір напрямів і адаптацію векторів заходів щодо розміщення, розподілу та координації всіх видів ресурсів, враховуючи позиції у навколишньому середовищі [69; 91; 258; 337]. Щодо інструментів реалізації бюджетної стратегії, погоджуємося з І. Лютим, який поділяє їх на адміністративно-правові (норми, що встановлюють та регламентують перерозподіл грошових доходів громадян і суб'єктів підприємницької діяльності, а також фінансування видатків через бюджетний механізм) та економічні (оптимізація структури доходів та видатків бюджету, зміна політики міжбюджетних відносин, дефіцит бюджету і державний кредит). Вчений підкреслює, що економічні інструменти реалізації бюджетної політики повинні забезпечувати макроекономічний ефект, а з позицій бюджетної стратегії – довгострокову динаміку стабільності соціально-економічного розвитку [186, с. 18]. Загалом погоджуємося із зазначеним трактуванням, однак вважаємо, що вираз «суб'єкти підприємницької діяльності» доцільно замінити на «суб'єкти господарювання», оскільки в процесі реалізації бюджетної стратегії задіяні не лише суб'єкти підприємництва.

Будь-яка стратегія незалежно від поставленої мети та її характеристик спрямована на розвиток та забезпечує його. Тому саме розвиток є результатом реалізації стратегії. Результатом ефективної бюджетної стратегії як складової державного регулювання суспільного розвитку має бути забезпечення обсягу бюджетних ресурсів, достатнього для якісного фінансування суспільних потреб, за рахунок синергетичного ефекту інтегрованої реалізації всіх напрямів стратегії.

Підхід до визначення напрямів реалізації (видів) бюджетної стратегії, що ми пропонуємо, подано на рис. 1.5.

Стратегія наповнення дохідної частини бюджету передбачає комплексний

підхід до формування бюджетних ресурсів держави податковим і неподатковим методами та, відповідно, охоплює податкову стратегію і стратегію мобілізації неподаткових надходжень.

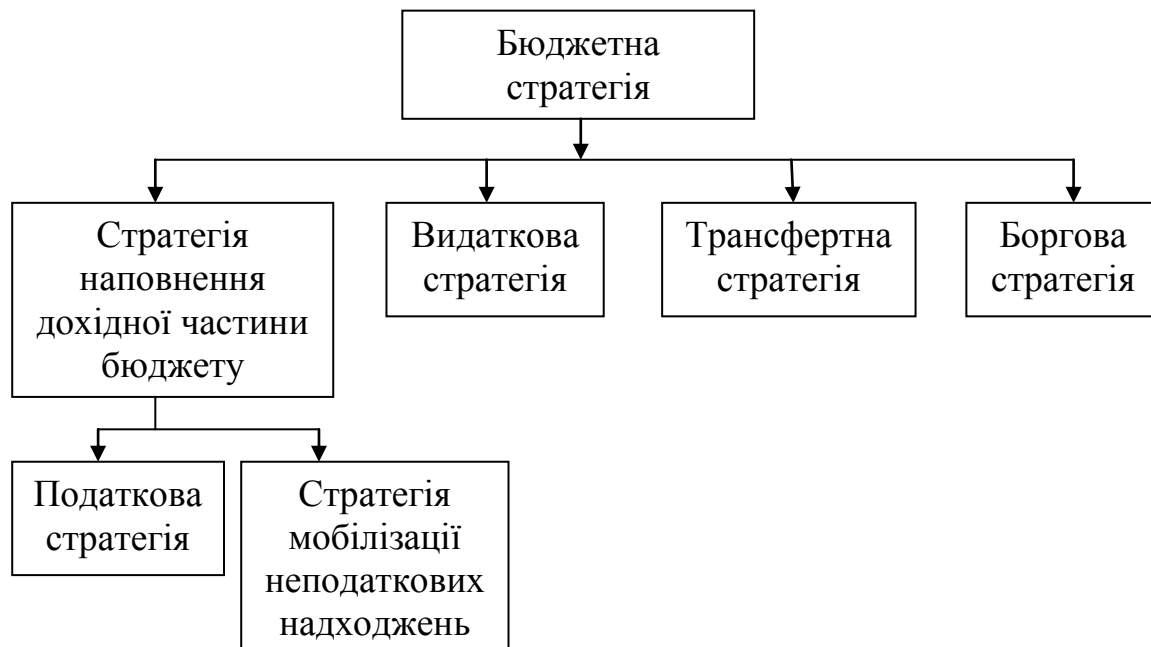

Рис. 1.5. Напрями реалізації (види) бюджетної стратегії *

* Складено автором

Аспекти формування і реалізації податкової стратегії ґрунтовно висвітлені у наукових працях, але більшість з них спроектована на корпоративний рівень, натомість, теоретико-методологічні засади податкової стратегії держави не знайшли широкого відображення в українській науковій літературі.

Ю. Іванов та О. Чумакова надають податковій стратегії велике значення у формуванні загальної стратегії розвитку держави, трактуючи її однією з основних складових фінансової стратегії, яка, у свою чергу, входить до складу економічної стратегії [127, с. 34]. За характером поставлених цілей вчені поділяють фінансову стратегію на податкову, бюджетну, інвестиційну і грошово-кредитну [127, с. 35] та доходять висновку, що більш ефективною є розробка не податкової, а податково-бюджетної стратегії, що вважаємо не повною мірою коректним, адже податкова стратегія, на нашу думку, є одним з напрямів реалізації бюджетної стратегії.

Науковець Я. Литвиненко тлумачить податкову стратегію як складову податкової політики, що розробляється на визначений період і від якої залежить стабільність та економічний розвиток держави [182, с. 224]. На нашу думку, вираз «на визначений період» доцільно замінити тезою «на перспективу», що більш коректно розкриває сутність поняття «податкова стратегія».

Російський економіст І. Горський під податковою стратегією розуміє політику в сфері оподаткування, що проводиться з розрахунком на перспективу [80, с. 73]. Дотримуємося точки зору, що таке визначення не має глибокого методологічного бачення певних причинно-наслідкових зв'язків, однак його простота має свій індивідуалізм.

Погоджуємося з трактуванням, поданим білоруським вченим Н. Зайцем, який вважає, що «податкова стратегія визначає довгостроковий курс держави в галузі податків і передбачає вирішення великомасштабних завдань» [125, с. 66].

У контексті проблематики нашого дослідження пропонуємо розуміти податкову стратегію як систему державних заходів, спрямованих на досягнення довготермінових цілей податкової і бюджетної політики в частині формування бюджетних ресурсів держави за допомогою податків і зборів.

Стратегія мобілізації неподаткових надходжень передбачає системний підхід до формування ресурсів державного і місцевих бюджетів за рахунок неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом, надходжень до цільових фондів.

Видаткова стратегія формує уявлення про перспективне бачення державою напрямів, механізмів і структури використання її бюджетних ресурсів з метою збалансованого забезпечення ефективного і повноцінного виконання покладених на неї функцій.

Трансфертна стратегія обумовлює ключові вектори та параметри розбудови механізму передачі бюджетних ресурсів між ланками бюджетної системи з метою вирівнювання показників бюджетної забезпеченості, її значення підвищується в контексті процесів децентралізації в Україні.

Боргову стратегію, зазвичай, тлумачать як систему дій і заходів щодо

уникнення (або врегулювання) боргових проблем держави та забезпечення (чи відновлення) її платоспроможності. Погоджуємося з тезою, поданою Н. Кравчук: «Боргова стратегія окреслює кінцеву мету політики управління державним боргом, яка полягає в отриманні найвищого ефекту від фінансування за рахунок позичених коштів та забезпечення платоспроможності держави» [349, с. 262].

Російський економіст Б. Альохін звужує розуміння боргової стратегії до рішення про структуру боргу, наголошуючи на тому, що обережна та стійка його структура критично важлива для будь-якої суверенної нації [3, с. 162]. На нашу думку, таке трактування розкриває лише один з інструментів цієї стратегії, залишаючи поза увагою весь спектр боргового інструментарію, а також сутність, напрями і результат боргової стратегії держави.

Більш розгорнутим є тлумачення цього поняття, запропоноване О. Карапетян, яка розглядає боргову стратегію як процес реалізації логічно-послідовних заходів для досягнення довгострокових цілей з урахуванням наявного економічного потенціалу, особливостей розвитку національної фінансової системи, чинників та обмежень зовнішнього середовища, а також закономірностей розвитку системи державного кредиту у світовому масштабі [138, с. 5]. В цілому погоджуючись з таким визначенням, разом з тим, вважаємо, що сутність боргової стратегії коректніше було б виразити через систему заходів, а не через процес їх реалізації.

Низка українських науковців наголошує, що боргова стратегія охоплює три взаємопов'язані блоки заходів: а) заходи з макроекономічної стабілізації і структурних перетворень, спрямовані на формування адаптивної економіки, здатної функціонувати в умовах глобалізації, забезпечувати подальше зростання, соціально-економічний розвиток і підтримку екологічної рівноваги; б) ринкові і неринкові, концесійні (з грант-елементом) та неконцесійні методи полегшення боргового навантаження і зниження зовнішнього боргу і платежів з його обслуговування; в) заходи зі збільшення припливу валютно-фінансових ресурсів у країни-боржники [212, с. 484]. Натомість, на нашу думку, частина перерахованих заходів властива економічній, а не борговій стратегії держави.

Розглядаючи боргову стратегію через призму об'єкта нашого дослідження, пропонуємо трактувати її як систему державних заходів, спрямованих на досягнення довготермінових цілей боргової та бюджетної політики в частині формування бюджетних ресурсів держави за допомогою кредитного методу.

Ми дотримуємося думки, що кінцева результативність бюджетної стратегії залежить, насамперед, від ефективності системного підходу до синергії та інтеграції визначених нами напрямів реалізації (видів) бюджетної стратегії.

Цікавим вважаємо твердження американського економіста російського походження І. Ансоффа: «... концепція стратегії – матерія тонка, часом дуже абстрактна. Її формулювання звичайно не призводить до яких-небудь негайних дій ... Виникає питання: чи може така абстрактна концепція, як стратегія, бути дійсно корисною для діяльності ...? Зробити висновки про існування стратегії досить легко, але дати її чіткий опис практично ніколи не вдається» [9, с. 167]. Цією тезою І. Ансофф влучно підкреслив абстрактність, властиву стратегії, внаслідок чого чітко описати її не вдається. Водночас, стратегія має здатність трансформуватися від абстракції до конкретики через затвердження конкретизованих планів: на мікроекономічному рівні – для функціональних підрозділів, на макроекономічному рівні – для державних інституцій.

Формуючи стратегію, складно врахувати всі можливості, що з'являться у подальшому, тому бюджетна стратегія не зводиться до негайних дій. Узгоджуються загальні напрями, згідно з якими будуть розвиватися всі її види, у тому числі ті, що спрямовані на формування бюджетних ресурсів держави: податкова, мобілізації неподаткових надходжень, трансфертна, боргова стратегії. Конкретних форм вияву стратегії формування бюджетних ресурсів держави набувають через відповідні методи і механізми мобілізації ресурсів бюджету, що відображаються у бюджетній тактиці.

На сучасному етапі бюджетні ресурси України на 80% формуються за рахунок податкових надходжень бюджету та державних запозичень. Фіскально незначні, часто ситуативні неподаткові надходження, грошова емісія

(пов'язаний з ризиками посилення інфляційних процесів, а тому вкрай обмежений у використанні засіб покриття дефіциту бюджету) і тимчасові можливості акумулювання надходжень від приватизації не можуть виступати рівнозначною податкам та позикам альтернативою фінансування покладених на державу суспільством функцій. Від обґрунтованості податкового та боргового забезпечення суспільних потреб економічне зростання залежить не менше, ніж від маніпуляцій з видатковою частиною бюджету, що має переглядатися за умов недостатності (недоцільності використання) цих джерел фінансування.

Саме тому зі всього запропонованого нами спектра складових бюджетної стратегії ми зосередили увагу на конвергенції податкової та боргової стратегій акумуляції бюджетних ресурсів держави. У цьому контексті підтримуємо думку А. Крисоватого, який акцентує, що в процесі формування ресурсів бюджету можливості податкового забезпечення функціонування держави зіставляються із потенційним фіскальним ефектом економічно виправданого державного запозичення та загальним обсягом видатків бюджету, а сама стратегія підпорядковується умові сприяння стабільному зростанню ВВП за рахунок активізації ведення підприємницької діяльності та (або) розширення меж фінансової активності держави. «Оподаткування діалектично поєднується з борговим інструментарієм наповнення бюджету задля ефективного фінансування суспільно необхідних видатків та забезпечення оптимального функціонування соціально-економічної системи держави» [167, с. 134], – додає вчений.

У разі нестачі бюджетних ресурсів держави для виробництва суспільно необхідних благ, їх пропозиція звужується і не відповідає суспільному попиту на них. Натомість, якщо держава акумулює за допомогою податків і державних запозичень кошти, що перевищують потреби у фінансуванні суспільних благ і послуг, відкриваються можливості або до їх марнотратства, або до перебирання державою функцій, що виходять за межі суспільно необхідних і ефективніше можуть виконуватися приватними господарствами. Таким чином, збалансованість державних фінансів може бути досягнута лише за умови

достатності податкових і боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави для фінансування виробництва суспільно необхідних благ.

1.3. Іманентні ознаки та джерела акумуляції бюджетних ресурсів держави

З'ясування внутрішніх характеристик бюджетних ресурсів держави, їх матеріального вираження та особливостей функціонування у суспільстві зумовлює концентрацію уваги на дослідженні джерел їх формування.

Сучасні словники наукової термінології економічного спрямування до джерел мобілізації ресурсів бюджету зараховують:

– додану вартість, прибуток підприємств і організацій, доходи населення, спеціальні відрахування, що включаються у собівартість продукції, зовнішні надходження. При цьому формування бюджетних ресурсів може здійснюватися різними методами: сплата податків, цільові відрахування, отримання позик і допомоги [239, с. 31];

– прибуток підприємств та організацій, доходи населення, спеціальні відрахування, що входять до собівартості продукції, зовнішні надходження. Формування здійснюється різними методами: стягненням податків, цільовими відрахуваннями, отриманням кредитів та іншими [105, с. 496];

– національний дохід, особливо в тій частині, яка представлена чистим доходом. У надзвичайних обставинах ... джерелом бюджетних ресурсів може виступати нагромаджене раніше національне багатство. Мобілізація бюджетних ресурсів в цьому випадку здійснюється через продаж золотого запасу, платну приватизацію державного та муніципального майна тощо [29, с. 1021].

Ми вважаємо ці підходи обґрунтованими і такими, що заслуговують на увагу. Цей висновок підтверджується подібним баченням джерел акумуляції бюджетних ресурсів держави українськими вченими.

Конструктивними можна вважати підходи О. Василика і К. Павлюк, які основними джерелами ресурсів бюджету вважають податки, збори та інші надходження [61, с. 38]. Однак, якщо для покриття фінансових потреб цього недостатньо, держава залучає національне багатство, а саме: доходи від приватизації державного і комунального майна, від продажу золотовалютного запасу та інших національних цінностей. Джерелами мобілізації бюджетних ресурсів, на думку авторів, виступають також державні і місцеві запозичення та емісія паперових грошей, з чим не можна не погодитися.

В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова, розкриваючи особливості формування бюджету, уточнюють, що воно може здійснюватися на різних засадах, залежно від чого розрізняють доходи бюджету та джерела його фінансування [42, с. 56]. Під доходами бюджету вчені розуміють ті кошти, що надходять державі у постійне користування на безповоротній основі та забезпечують стабільність формування бюджету і фінансування його видатків. Натомість, джерелами фінансування бюджету, а точніше – бюджетного дефіциту, вважають кошти, що надходять лише у тимчасове використання на поворотній основі – державні запозичення. Сюди ж науковці цілком слушно зараховують і використання грошової емісії, яка, по суті, є фіктивним доходом.

Аргументованою є теза В. Опаріна про те, що для фінансової діяльності держави запозичення доцільні лише у тому разі, коли вони забезпечуються належною фінансовою результативністю, передусім зростанням ВВП, в іншому випадку, внутрішні і зовнішні позики – це лише тимчасові доходи. До того ж, підкреслює вчений, якщо позикові доходи держави є тимчасовими, то емісійний дохід, що є різницею між номінальною вартістю випущених в обіг грошей та витратами на їх друкування (досить значними, але практично не відчутними порівняно з номінальною вартістю), є, по суті, фіктивним і не відображає ні вартості створеного ВВП, ні реалізованого національного багатства [235, с. 125]. Забезпечуючи фінансування суспільних потреб, державні позики та емісійний дохід, разом з тим, належать не до доходів державного бюджету, а до джерел його фінансування, тобто покриття бюджетного дефіциту.

О. Романенко наголошує на тому, що кошти, мобілізовані на основі державних позик, потрібно розглядати не як джерело формування доходів бюджету, а як спосіб тимчасового поповнення бюджетного фонду [272, с. 165]. Аналогічно вчений характеризує й емісію паперових грошей, до якої держава вдається за надзвичайних обставин, коли отримання доходів і позик є затрудненим, а фінансування бюджетних витрат – невідкладним. Це найбільш непопулярний захід, констатує науковець, оскільки він посилює інфляційні процеси і має негативні соціально-економічні наслідки.

В цілому погоджуючись із наведеними трактуваннями, підсумуємо, що крім податкових і неподаткових джерел наповнення дохідної частини бюджету (податкового та неподаткового методів формування бюджетних ресурсів), акумуляція ресурсів бюджету може здійснюватися також на основі внутрішніх і зовнішніх позик, приватизації державного майна і за рахунок емісії.

Випуск в обіг додаткової кількості грошових знаків і платіжних засобів з метою фінансування видатків бюджету, що викликає збільшення грошової маси в країні, характеризує емісійний метод мобілізації бюджетних ресурсів. Ресурси, що залучаються державою до бюджету на платній основі, – тимчасово вільні грошові кошти юридичних осіб, заощадження домогосподарств, іноземний капітал (як результат продажу на фінансовому ринку облігацій зовнішньої державної позики, здійснення державних запозичень шляхом залучення позик від міжнародних фінансових організацій та інших держав) – відображають кредитний метод акумуляції бюджетних ресурсів держави, що передбачає поворотність залучених коштів і платність за їх використання.

У цьому контексті не можна оминати увагою з'ясування економічної природи та змістовного наповнення понять «доходи бюджету» і «державний кредит».

Українські вчені розглядають доходи бюджету, з одного боку, як систему економічних відносин, з іншого – як частину вартості валового внутрішнього продукту, що формує централізований фонд грошових коштів держави.

Так, В. Дем'янишин трактує доходи бюджету як об'єктивне економічне

явище, пов'язане з сукупністю економічних відносин з приводу розподілу та перерозподілу ВВП з метою формування основного централізованого фонду грошових коштів держави [349, с. 170], а саме:

– економічних відносин, що виникають у процесі формування основного централізованого фонду грошових коштів і надходять у розпорядження органів державної влади та управління;

– економічних відносин держави з підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами, які виникають у процесі справляння бюджетних платежів [349, с. 171].

Подібним є бачення цього поняття й низкою інших вчених. Ю. Пасічник зазначає, що доходи бюджету відображають економічні відносини держави з підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами, які виникають у процесі стягнення бюджетних платежів [247, с. 117]. В. Родіонова, О. Романенко, І. Чугунов сходяться на думці, що доходи бюджету виражають економічні відносини, які виникають у держави з юридичними і фізичними особами в процесі формування бюджетного фонду країни [272, с. 164; 341, с. 239; 362, с. 14]. Ми вважаємо ці трактування обґрунтованими та в цілому погоджуємося з ними.

Ц. Огонь розглядає доходи бюджетів як цілісну єдину систему специфічних фінансових відносин, що функціонують в умовах розподілу і перерозподілу ВВП з метою формування державних фінансових ресурсів і здійснення видатків на виконання конституційних зобов'язань [230, с. 158]. Однак, вважаємо таке визначення не повною мірою коректним, враховуючи змістовне наповнення дефініції «державні фінансові ресурси», яке не обмежується лише ресурсами бюджету.

З іншого боку, цілком слушно звертає увагу В. Дем'янин, «доходи бюджету – це частка централізованих ресурсів держави, які потрібні для виконання нею відповідних функцій» [349, с. 171]. Російські науковці А. Бабич, Л. Павлова характеризують доходи бюджетів як частину національного доходу, що підлягає централізації до бюджетів різних рівнів [10, с. 60].

О. Турчинов, Ц. Огонь, Г. Фролова наголошують на тому, що доходи бюджету утворюються за рахунок надходжень на безповоротній основі, справляння яких передбачене законодавством України [41, с. 90]. Подібним є і бачення інших науковців, які трактують доходи бюджету як грошові кошти, що надходять у безвідплатному і безповоротному порядку, відповідно до чинного в країні бюджетного і податкового законодавства, у розпорядження органів державної влади і місцевого самоврядування [272, с. 165; 343, с. 320].

О. Василик аналізує доходи бюджетів, з одного боку, як результат розподілу вартості ВВП між різними учасниками відтворювального процесу, а з другого – як об'єкт подальшого розподілу сконцентрованої у руках держави вартості [60, с. 64], що, на нашу думку, є обґрунтованим.

К. Павлюк розглядає поняття доходів бюджету комплексно, враховуючи різнобічні характеристики, зокрема, вважаючи їх частиною фінансових ресурсів держави, що формуються у процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту й зосереджуються у бюджетному фонді для забезпечення соціальних і економічних потреб держави [241, с. 83].

В. Дем'янишин підкреслює, що «у дохідній частині бюджету зосереджується та частина вартості валового внутрішнього продукту, яка в процесі розподілу і перерозподілу доходів і нагромаджень може бути спрямована на розвиток економіки держави, соціальний захист населення, соціально-культурні заходи, потреби оборони, управління» [85, с. 73].

Отже, незважаючи на множинність підходів до дефініції доходів бюджету, вчені єдині у розумінні їхньої домінантної ролі у забезпеченні сталого розвитку суспільства. Більш того, враховуючи ці позиції, Ц. Огонь пропонує для розгляду філософію фінансової стабільності за формою «зобов'язання – доходи – суспільні блага – видатки» як вихідну основу у побудові стратегії збалансованого соціально-економічного розвитку [231, с. 23], яка, на нашу думку, заслуговує на увагу.

Слід зазначити, що поняття «доходи бюджету» розглядається науковцями як комплексно, так і у розрізі доходів державного і місцевих бюджетів.

Так, А. Глущенко визначає доходи державного бюджету як економічні відносини, що виникають в процесі формування основного загальнодержавного фонду грошових коштів. З іншого боку, вчений трактує доходи державного бюджету як частину централізованих фінансових ресурсів держави, необхідних для виконання її функцій [77, с. 93]. Цієї ж думки дотримується і Ю. Пасічник, додаючи, разом з тим, тезу щодо обов'язковості врегулювання доходів державного бюджету відповідними нормативними актами [247, с. 117]. Досить прагматичне визначення доходів державного бюджету надає М. Карлін, зокрема як «... сукупність грошових надходжень до централізованого фонду фінансових ресурсів держави, що використовуються нею для виконання її основних завдань і функцій» [139, с. 53]. У ньому акцентується увага на зовнішній формі доходів бюджету, однак, на нашу думку, вираз «централізований фонд фінансових ресурсів держави» доцільно замінити на «централізований фонд грошових коштів держави», оскільки це різні поняття.

Більш різноплановими в економічній літературі є трактування доходів місцевих бюджетів. Так, К. Павлюк висвітлює економічну сутність доходів місцевих бюджетів крізь призму формування грошових фондів як фінансового забезпечення діяльності місцевих рад і місцевих державних адміністрацій та використання цих фондів на фінансування, утримання й розвиток місцевого господарства та соціальної інфраструктури тощо [241, с. 176]. Д. Бутаков характеризує доходи місцевих бюджетів як сукупність економічних відносин, які сприяють територіальному розподілу ВВП держави та забезпечують формування фінансової бази місцевих органів влади [32, с. 148]. «Доходи місцевих бюджетів є джерелом формування основної частини матеріальної бази місцевих органів влади», – підтримує думку вченого І. Васильєва [64, с. 29]. Є. Балацький вважає доходи місцевих бюджетів особливим засобом перерозподілу грошових коштів у межах певної адміністративно-територіальної одиниці на користь певних груп населення, галузей економіки, регулювання розвитку відповідних соціально-економічних процесів [17, с. 143].

Найбільш ґрунтовною, на наш погляд, є дефініція, запропонована

Ю. Пасічником: «Доходи місцевих бюджетів виражають сферу економічних відносин суспільства, яка пов'язана з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів регіонального рівня і використовується місцевими органами влади для забезпечення поточних і перспективних завдань розвитку регіону» [247, с. 360]. У цьому визначенні автор тісно пов'язує доходи місцевих бюджетів з фінансовими ресурсами і функціями держави, що відповідає методологічній цілісності сучасного державотворення.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» трактує доходи місцевих бюджетів матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування, що формується за рахунок власних, визначених законом, джерел та закріплених у встановленому законом порядку загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів [122]. Вважаємо таке визначення не зовсім коректним, адже в більшості місцевих бюджетів України вагомим джерелом доходів є трансферти, і саме від співвідношення у структурі доходів податкових надходжень і міжбюджетних трансфертів залежить рівень фінансової автономії місцевого самоврядування. Таким чином, на нашу думку, законодавче трактування цього поняття є неповним та підлягає коригуванню.

Підсумовуючи викладене, вважаємо за доцільне розуміти під доходами бюджету частину бюджетних ресурсів держави, що мобілізується податковим, неподатковим і трансфертним методами в процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту й акумулюється в основному централізованому фонді грошових коштів держави, що формується для фінансування процесів суспільного відтворення з метою забезпечення виконання державою конституційних зобов'язань із задоволення суспільних потреб.

Характеризуючи доходи бюджету, визначимо їх як основну складову бюджетних ресурсів держави, що має похідний характер. Не всі бюджетні ресурси є доходами бюджету. Тобто поняття доходів бюджету у кількісному вимірі є вужчим від бюджетних ресурсів – певна частина ресурсів бюджету акумулюється за допомогою кредитного та емісійного методів.

Переважаюча частина бюджетних ресурсів України сконцентрована у

державному бюджеті, через який перерозподіляється майже чверть виробленого в Україні ВВП, а у його дохідній частині акумулюється понад $\frac{3}{4}$ бюджетних доходів держави (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Частка доходів державного та місцевих бюджетів України у зведеному бюджеті (без врахування міжбюджетних трансфертів) у 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55]

Динаміка доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів України у розрізі надходжень подана у Додатку А. Як бачимо, впродовж 2002-2014 рр. доходи зведеного бюджету збільшилися на 394,1 млрд. грн., або 635,65%, у тому числі: доходи державного бюджету – на 312,5 млрд. грн. (735,29%), доходи місцевих бюджетів – на 81,6 млрд. грн. (421,13%). З урахуванням міжбюджетних трансфертів доходи державного бюджету зросли на 311,6 млрд. грн. (684,84%); місцевих бюджетів – на 203,5 млрд. грн. (721,63%).

Найбільше впродовж 2002-2014 рр. підвищилися обсяги податкових надходжень: зведеного бюджету – на 709,47%; державного бюджету – на 869,55%; місцевих бюджетів – на 429,09%. Неподаткові надходження зросли на 437,33%; 442,86%; 485,71% відповідно. Доходи від операцій з капіталом збільшилися на 81,82%; 60,00%; 83,33% відповідно. Офіційні трансферти державного бюджету від урядів зарубіжних країн і міжнародних організацій

(які включають надходження від секретаріату ООН та ОБСЄ за участь українського контингенту та персоналу у миротворчих операціях і кошти в рамках програм допомоги Європейського Співтовариства) підвищилися на 1700,00% (стрімке зростання відбулося у 2014 р.). Обсяги цільових фондів у зведеному та державному бюджетах впродовж досліджуваного періоду коливалися, однак у 2014 р. залишилися на рівні 2002 р., у місцевих бюджетах – зросли на 33,33%.

Досліджуючи реалії фіскальної політики України, В. Дем'янишин та С. Юрій цілком обґрунтовано домінантним джерелом формування бюджетних ресурсів держави визначають саме податки [85, с. 89; 349, с. 183], сутність яких, насамперед, полягає у примусовому відчуженні державою частини новоутвореної вартості. Головним джерелом формування бюджету визнають податки і А. Крисоватий та А. Луцик [168, с. 153], трактуючи їх як важливе джерело радикальних змін. Погоджуємося з А. Соколовською, яка акцентує увагу на тому, що формування бюджету держави має відбуватися переважно за рахунок податкових надходжень як найбільш надійного джерела його доходів, тоді як зростання в загальній сумі доходів держави неподаткових надходжень ускладнює виконання бюджету, знижує ступінь його стабільності [325, с. 305].

Моніторинг формування бюджетних ресурсів України впродовж 2002-2014 рр. засвідчує, що податкові надходження є найбільш вагомим джерелом бюджетних доходів. У 2002-2014 рр. питома вага податків і зборів у доходах зведеного та державного бюджетів залишалася стабільно високою – в середньому 75,89% та 71,98% – і зросла за цей період на 7,31 в.п. та 14,73 в.п. відповідно. Натомість, доходи місцевих бюджетів значною мірою формувалися за рахунок офіційних трансфертів з державного бюджету, середня частка податків і зборів становила лише 43,98% та знизилася за 2002-2014 рр. на 20,48 в.п. (додаток Б).

Питома вага податкових надходжень у доходах зведеного бюджету значно зросла із запровадженням Податкового кодексу України і перевищила у 2011-2014 рр. 80,0% (рис. 1.7):

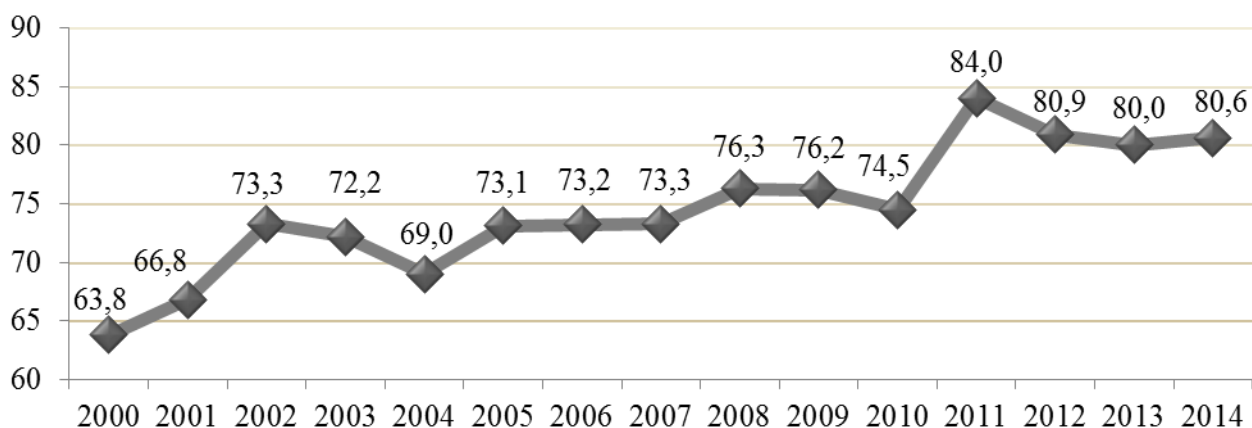

Рис. 1.7. Динаміка питомої ваги податкових надходжень у доходах Зведеного бюджету України у 2000-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55]

Друге місце після податків і зборів у структурі доходів бюджету займають неподаткові надходження. На думку В. Дем'янишина, сутність неподаткових платежів полягає у тому, що вони відображають сукупність розподільчих відносин, пов'язану з формуванням централізованого фонду грошових коштів держави шляхом непримусового відчуження частини грошових доходів і нагромаджень юридичних і фізичних осіб. У цьому розумінні неподаткові надходження є однією з форм акумуляції коштів до централізованого грошового фонду держави [84, с. 57].

Ми підтримуємо позицію вченого та вважаємо акумуляцію неподаткових надходжень бюджету процесом адміністрування й мобілізації неподаткових платежів без використання інструментів фіскального та адміністративного тиску за наявності ідентифікованих вигод платників і достовірній оцінці витрат органів державної і місцевої влади, державних та комунальних підприємств, бюджетних установ, понесених на надання певних суспільних благ та послуг.

Неподаткові джерела формування бюджетних ресурсів держави відображають економічні відносини, що виникають між сектором державного управління та іншими інституціональними одиницями за наслідками реалізації або передачі прав власності на державне майно, компенсації заподіяної шкоди

державі, штрафних санкцій, адміністративного регулювання шляхом сплати дозвільних платежів і здійснення процедур ліцензування, регулювання вартості споживання суспільних благ і послуг через механізм встановлення плати бюджетним установам. Цей вид бюджетних ресурсів, на нашу думку, виконує функцію балансування доходів бюджету за відсутності достатньої кількості об'єктів оподаткування та необхідного обсягу податкових надходжень.

Роль неподаткових надходжень у формуванні бюджетних ресурсів України поступово знижується. Впродовж 2002-2014 рр. їхня питома вага у доходах бюджетів всіх рівнів зменшилася, а саме: у зведеному бюджеті – з 23,72% до 17,68%; у державному бюджеті – з 27,69% до 19,15%; у місцевих бюджетах – з 7,45% до 5,31% (додаток Б). Певною мірою це стало штучним наслідком перенесення з 01.01.2011 р. рентної плати з розділу бюджетної класифікації «Неподаткові надходження» до розділу «Податкові надходження».

Згідно з Бюджетним кодексом України до доходів бюджету належать також доходи від операцій з капіталом і цільові фонди, що в контексті нашого дослідження також віднесено до неподаткових джерел формування бюджетних ресурсів держави. Трансформаційні зміни в економіці та існування різних форм власності апріорі визначають операції з капіталом важливим джерелом мобілізації ресурсів бюджету та зміцнення національної грошової одиниці. Натомість, питома вага доходів від операцій з капіталом у доходах Зведеного бюджету України (додаток Б) є незначною та впродовж 2002-2014 рр. знизилася більш ніж у 4 рази: з 1,78% до 0,44%. Надходження до цільових фондів забезпечують мізерні обсяги доходів зведеного бюджету. Їхня частка перевищувала 1% лише у 2005-2008 рр., а у 2014 р. взагалі знизилася до свого мінімуму – 0,12% (додаток Б).

Наступним джерелом формування ресурсів бюджету є офіційні трансферти (*франц.* transfert від *лат.* transfero – переносу, переміщую): а) від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій; б) від органів державного управління. Якщо перша складова номінально збільшує розміри бюджетних ресурсів держави, то друга – перерозподіляє акумульовані ресурси бюджету

між рівнями бюджетної системи, не змінюючи їх загального сукупного обсягу.

Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій становлять незначну частку доходів Зведеного бюджету України – не більше ніж 0,50% впродовж 2002-2013 рр. (додаток Б). У 2014 р. їхня питома вага зростає до 1,18% в рамках програм допомоги Європейського Союзу.

Офіційні трансферти від органів державного управління поступово втрачають своє значення у доходах державного бюджету – їхня частка впродовж 2002-2014 рр. знизилася з 6,37% до 0,59%. Натомість, залежність обсягів бюджетних ресурсів місцевих органів влади і місцевого самоврядування від міжбюджетних трансфертів перманентно підвищується – з 31,21% у 2002 р. до 56,37% у 2014 р. Причому внесення кардинальних змін у бюджетне і податкове законодавство у 2011 р. призвело до зниження питомої ваги податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів та сталого перевищення трансфертами межі у 50%: у 2011 р. – 52,29%; 2012 – 55,26%; 2013 – 52,40%; у 2014 р. – 56,37% дохідної частини.

Доцільно зазначити, що від співвідношення податків і трансфертів у структурі доходів залежить рівень фінансової автономії органів місцевого самоврядування. Тому ми розглядаємо трансферти не лише як вагоме джерело формування ресурсів місцевих бюджетів, а й як ефективний державний інструмент управління фіскальною політикою на регіональному рівні.

У цьому контексті погоджуємося з В. Кравченко, який визначає трансферти головним інструментом організації міжбюджетних взаємовідносин, проведення державної регіональної фіскальної політики, а дотації, субсидії та субвенції – інструментами міжбюджетних відносин, що регулюють доходи місцевих бюджетів [159, с. 260]. Вдалою вважаємо і думку Є. Балацького, який розглядає міжбюджетні трансферти як важливу складову міжбюджетних відносин, що безпосередньо впливає на забезпеченість громадян суспільними послугами, вирівнювання рівня бюджетної забезпеченості, виконання важливих економічних і соціальних програм [17, с. 27].

Об'єкт нашого дослідження звужує сферу аналізу, тому під офіційними

трансфертами від органів державного управління ми розуміємо систему фінансових відносин між ланками бюджетної системи з приводу перерозподілу ресурсів бюджетів одних рівнів у розпорядження бюджетів інших рівнів як через механізм податкового розщеплення, так і шляхом прямого надання коштів.

Зазначимо, що питання функціонування системи державного кредиту як складного і багатогранного явища мають давню традицію у фінансовій науці. У класичному розумінні державний кредит безпосередньо обслуговує економічні інтереси держави, опосередковує зв'язки між державним бюджетом і всіма сферами економіки, формуючи бюджетні ресурси кредитним методом. При цьому держава є позичальником, а юридичні та фізичні особи – резиденти – кредиторами. Проте у сфері міжнародних економічних відносин держава може виступати одночасно і позичальником, і кредитором. У випадках, коли держава бере на себе відповідальність за погашення позик чи виконання інших боргових зобов'язань, взятих фізичними та юридичними особами, вона виступає їхнім гарантом.

У сучасній фінансовій науці поширеною є думка, що державний кредит є особливою формою кредитних відносин між державою і юридичними та фізичними особами [81, с. 656], за яких держава виступає головним чином як позичальник коштів [83, с. 33; 347, с. 46].

Грошовими відносинами, що виникають між державою та юридичними й фізичними особами у зв'язку з мобілізацією тимчасово вільних коштів у розпорядження органів державної влади та їх використанням на фінансування державних витрат, цілком слушно визначає державний кредит низка українських вчених [62, с. 577]. Натомість, російський фінансист Ю. Вавилов трактує державний кредит як специфічні грошові відносини з приводу перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту та національного багатства, пов'язані з формуванням додаткового до бюджету фонду фінансових ресурсів органів влади та використанням бюджетних (рідше – позичених) коштів на основі поверненості та для забезпечення гарантій [57, с. 7-8]. Вважаємо, що формулювання «додатковий до бюджету фонд фінансових

ресурсів органів влади» доцільно переосмислити, керуючись логікою наукового пізнання поняття «бюджетні ресурси», та викласти у відповідній редакції.

В. Базилевич та Л. Баластрик тлумачать державний кредит як відносини між державою та іншими економічними суб'єктами з приводу мобілізації додаткових грошових коштів на умовах добровільності, платності, строковості, в яких держава виступає як позичальник або гарант [12, с. 213]. Таке визначення, на наше переконання, є неповним, тому що беручи до уваги економічну сутність категорії «державний кредит», у зазначених відносинах держава може виступати також як кредитор.

Найбільш повним і змістовно збагаченим, на нашу думку, є трактування категорії «державний кредит» як сукупності економічних відносин, що виникають між державою і фізичними або юридичними особами (фінансово-кредитними установами, корпораціями, іноземними урядами, міжнародними фінансовими організаціями і приватними особами) з приводу мобілізації додаткових грошових коштів на кредитній основі, тобто на умовах зворотності, строковості, платності та добровільності, в процесі формування основного централізованого грошового фонду держави, в яких держава може виступати як позичальник, кредитор або гарант.

За формою вияву державний кредит поділяють на державні запозичення та гарантії держави. Відповідно до предмета дослідження увагу акцентовано на державних запозиченнях, які ми розуміємо як джерело формування бюджетних ресурсів, що функціонують на основі специфічних економічних відносин з метою наповнення бюджетного фонду держави на принципах добровільності, платності, поверненості, строковості.

Узагальнюючи наявні у сучасній фінансовій науці підходи до розуміння видів бюджетних ресурсів і джерел їх мобілізації, пропонуємо таку класифікацію методів формування бюджетних ресурсів держави: податковий, неподатковий, трансфертний, кредитний, емісійний (рис. 1.8), співвідношення яких залежить від наявного стану та конструктивного потенціалу фінансової системи, а також конкретної економічної ситуації в країні.

Рис. 1.8. Методи формування, види та джерела бюджетних ресурсів держави *

* Складено автором на основі [38, с. 279; 40; 107-120]

Економічна довідкова література розподіляє джерела формування бюджетних ресурсів держави на внутрішні та зовнішні [29, с. 1021], з чим не можна не погодитися. До перших зарахуємо валовий внутрішній продукт і національне багатство, що створюються всередині країни і використовуються державою для виконання її функцій, до других – валовий внутрішній продукт (а у виняткових випадках – національне багатство) інших країн, якщо він використовується для надання державних позик або виплати репараційних платежів.

Аналогічної думки щодо розподілу джерел формування бюджетних ресурсів держави на внутрішні та зовнішні дотримується і В. Опарін, визначаючи внутрішніми джерелами вироблений у країні валовий внутрішній продукт та національне багатство; зовнішніми – надходження доходів до бюджету на основі міжнародного перерозподілу доходів і фінансових ресурсів [235, с. 123]. Разом з тим, вважаємо, що, враховуючи запропоноване нами вище тлумачення економічної сутності та змістовного наповнення понять «доходи бюджету» і «бюджетні ресурси», це трактування коректніше було б висвітлити крізь призму гносеології саме бюджетних ресурсів держави.

Таким чином, основним джерелом формування бюджетних ресурсів держави є валовий внутрішній продукт. Держава як учасник розподільчих процесів організовує розподіл і перерозподіл ВВП в інтересах усіх членів суспільства і суб'єктів суспільного відтворення. Підкреслимо, що з одного боку, держава як власник засобів виробництва має право на певну частку валового внутрішнього продукту на стадії його первинного розподілу; з другого – потребує необхідний обсяг грошових коштів на виконання суспільних функцій (управлінської, соціальної, економічної), які конституційно закріплені за нею. Тому на державному рівні відбувається організація перерозподільчих процесів з метою централізації частини ВВП у відповідному бюджетному фонді, що є, за своєю суттю, платою суспільства за виконання державою своїх функцій.

На структурну декомпозицію бюджетних ресурсів держави значний вплив здійснюють як внутрішні, так і зовнішні чинники (рис. 1.9).

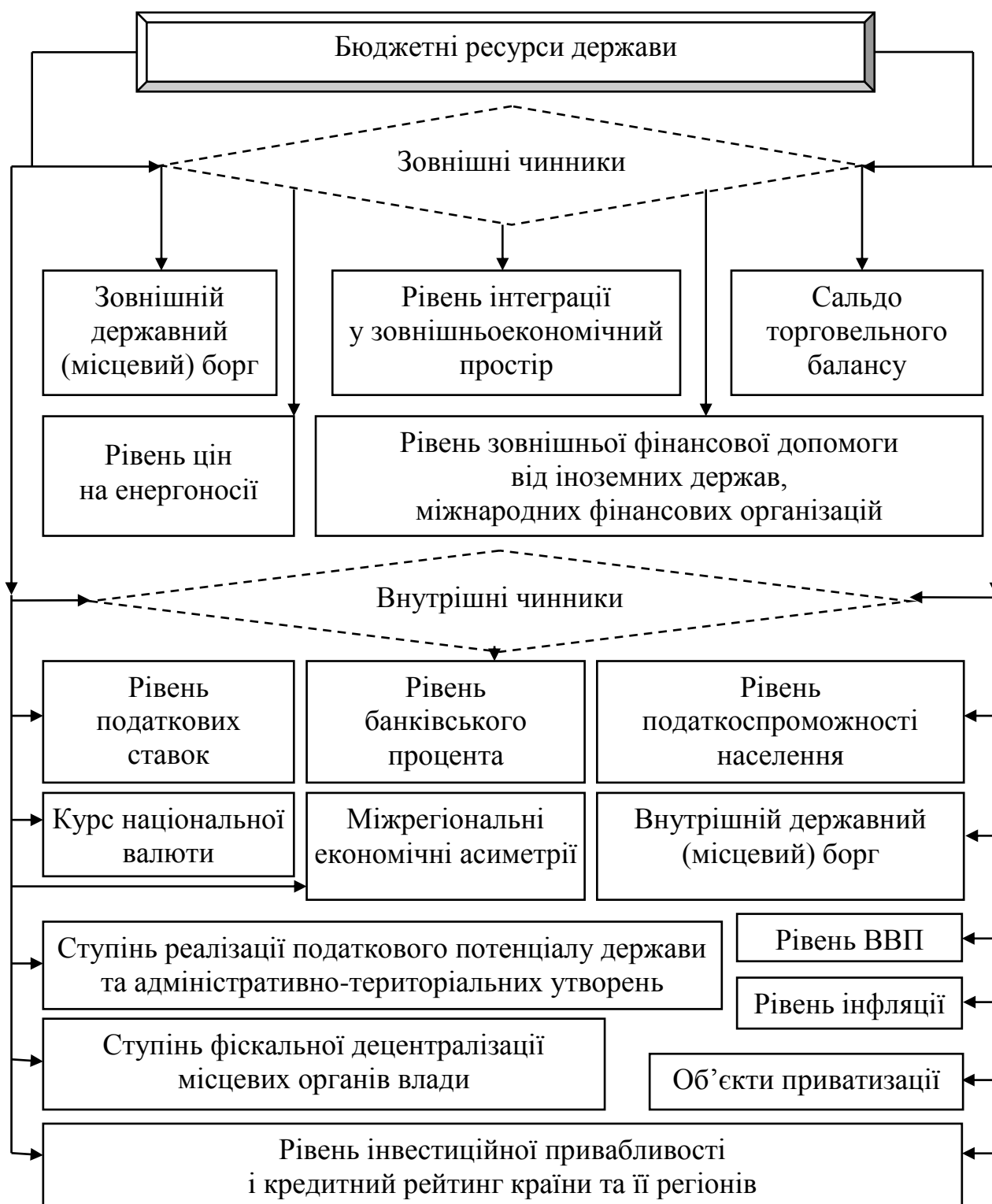

Рис. 1.9. Внутрішні і зовнішні чинники формування бюджетних ресурсів держави *

* Складено автором

Підсумовуючи, зазначимо, що склад бюджетних ресурсів, їхня структура та форми мобілізації органічно пов'язані з обсягами вартості валового

внутрішнього продукту та визначаються особливостями реалізації бюджетної політики держави згідно з економічними завданнями, що вирішує суспільство на кожному етапі розвитку. Практика формування ресурсів бюджету, у кінцевому підсумку, є результатом узгодженого компромісу між альтернативними поглядами на бажані масштаби і характер діяльності уряду. Посилення кризових явищ в економіці підвищує значення боргових джерел мобілізації бюджетних ресурсів держави. Однак, домінуючим серед методів акумуляції ресурсів бюджету незалежно від історичного періоду, національних особливостей, типу соціальної системи все ж таки залишається податковий метод.

На сучасному етапі економічного розвитку основними фінансовими формами одержавлення частини вартості валового внутрішнього продукту в грошовій формі серед внутрішніх джерел українські вчені В. Федосов та С. Юрій вважають податки, державний кредит і емісійний дохід, підкреслюючи, що «бюджетні доходи на 77-92% формуються за рахунок податків, неподаткові доходи (переважно доходи від державних підприємств та майна) становлять від 5 до 18% і державний кредит – від 0,5 до 5% їх загального обсягу» [37, с. 359].

В цілому погоджуючись із цією тезою, зазначимо, що, на нашу думку, враховуючи економічну природу і понятійне наповнення категорії «державний кредит», у цьому випадку, формулювання «бюджетні доходи» коректніше замінити на «бюджетні ресурси».

Розглядаючи проблематику формування бюджетних ресурсів з позиції збалансованості бюджету, Ю. Сибірянська акцентує увагу на тому, що такі методи забезпечення бюджетних ресурсів держави як емісія грошей (прямий шлях до розкручування інфляції) та отримання кредитів є відстроченим фінансуванням за рахунок податкових надходжень, що негативно впливає як на ставлення платників до держави, так і на платоспроможність і рівень життя населення [275, с. 118]. Підтримуємо позицію автора в частині твердження, що використання запозичених коштів для фінансування поточних потреб уряду означає перекладання боргового тягаря на майбутні покоління.

Слушною вважаємо думку В. Федосова, В. Опаріна, Л. Сафонові з приводу того, що важко визначити, у якій спосіб – збільшення податків чи випуск державних цінних паперів – краще досягти збалансованості бюджету, оскільки зловживання і першим, і другим викликає негативні наслідки і суперечності [42, с. 60]. Вчені наголошують, що подальше підвищення податкового тягара не стимулює розширення виробництва і може призвести до зменшення доходів бюджету. А зростання державного боргу відтягує приватні заощадження і накопичення корпорацій від фінансування капітальних вкладень, сприяє підвищенню реальної процентної ставки за кредитами, оскільки пропозиція позичкового капіталу не змінюється, а попит на гроші збільшується.

Уявлення щодо складу та обсягів бюджетних ресурсів нашої держави на сучасному етапі розвитку дають дані додатку В і таблиці 1.2, в яких наведено доходи та основні джерела фінансування Зведеного бюджету України.

Таблиця 1.2

**Динаміка доходів і джерел фінансування дефіциту
Зведеного бюджету України у 2002-2014 рр., млрд. грн. ***

Показники	Роки							Відхилення 2014/2002	
	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	млрд. грн.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Доходи Зведеного бюджету України:									
Всього, у т.ч.:	62,0	91,5	171,8	297,9	314,5	445,5	456,1	+ 394,1	+ 635,65
- податкові надходження	45,4	63,2	125,7	227,2	234,4	360,6	367,5	+ 322,1	+ 709,47
- неподаткові надходження	14,7	24,6	40,6	60,6	73,8	80,9	80,6	+ 65,9	+ 448,30
- доходи від операцій з капіталом	1,1	2,5	3,2	6,7	3,2	3,0	2,0	+ 0,9	+ 81,82
- офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,3	0,4	0,2	0,1	0,3	0,2	5,4	+ 5,1	+ 1700,00
- цільові фонди	0,5	0,8	2,1	3,3	2,8	0,8	0,6	+ 0,1	+ 20,00

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Джерела фінансування Зведеного бюджету України:									
Державні запозичення, у т.ч.:	5,2	10,3	11,9	33,3	124,3	109,8	322,6	+ 317,4	+ 6103,85
- внутрішні	3,0	4,1	1,6	27,1	70,0	66,8	227,6	+ 224,6	+ 7486,67
- зовнішні	2,2	6,2	10,3	6,2	54,3	43,0	95,0	+ 92,8	+ 4218,18
Місцеві запозичення, у т.ч.:	0,7	1,1	0,01	0,2	0,2	5,6	2,4	+ 1,7	+ 242,86
- внутрішні	0,7	0,1	0,01	0,2	0,2	5,6	2,4	+ 1,7	+ 242,86
- зовнішні	-	1,0	-	-	-	0,01	0,01	-	-
Надходження від приватизації державного майна	0,6	9,5	0,6	0,5	1,1	6,8	0,5	- 0,1	- 16,67

* Розраховано автором на основі [43-55]

Як свідчать дані таблиці 1.2, всі види бюджетних ресурсів України, крім надходжень від приватизації державного майна, протягом 2002-2014 рр. мають тенденцію до зростання. Найбільше абсолютне збільшення спостерігається щодо податкових надходжень (+ 322,1 млрд. грн.), що є позитивним чинником, який віддзеркалює зростання валового внутрішнього продукту як податкової бази. Найбільше відносне збільшення (+ 6103,85%) констатуємо щодо державних запозичень, що має негативним наслідком посилення боргової залежності України.

На підставі даних таблиці 1.2 розрахуємо структуру бюджетних ресурсів України (додаток В і табл. 1.3).

Таблиця 1.3

**Динаміка структури бюджетних ресурсів України
у 2002-2014 рр., % ***

Показники	Роки							Відхилення 2014/2002
	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Всього, у т.ч.:	100	100	100	100	100	100	100	-
- податкові надходження	66,28	56,23	68,20	68,45	53,26	63,52	47,02	- 19,26

Продовження таблиці 1.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
- неподаткові надходження	21,46	21,89	22,03	18,26	16,77	14,25	10,31	- 11,15
- доходи від операцій з капіталом	1,60	2,22	1,74	2,02	0,73	0,53	0,26	- 1,34
- офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,44	0,36	0,11	0,03	0,07	0,04	0,69	+ 0,25
- цільові фонди	0,73	0,71	1,14	0,99	0,64	0,14	0,08	- 0,65
- державні запозичення	7,59	9,16	6,46	10,03	28,24	19,34	41,27	+ 33,68
- місцеві запозичення	1,02	0,98	0,01	0,06	0,05	0,99	0,31	- 0,71
- надходження від приватизації державного майна	0,88	8,45	0,33	0,15	0,25	1,19	0,06	- 0,82

* Розраховано автором на основі [43-55]

Як бачимо, домінантною складовою бюджетних ресурсів України є податкові надходження, частка яких, однак, зменшилася з 66,28% у 2002 р. до 47,02% у 2014 р. Значно знизилася і питома вага неподаткових надходжень – з 21,46% до 10,31% відповідно. Місцеві позики не відіграють значної ролі у формуванні бюджетних ресурсів України, натомість, державні запозичення з 2009 р. стабільно посідають друге місце за обсягами мобілізованих грошових коштів, а у 2014 р. їхня частка досягла критичної позначки 41,27%.

Інші складові бюджетних ресурсів держави не мають істотного фіскального значення, до того ж їхня частка поступово зменшується.

Розрахована нами структура бюджетних ресурсів України підтверджує обґрунтованість акцентування уваги дослідження саме на податково-боргових стратегіях їх формування, адже зазначені джерела забезпечують понад 80% ресурсів зведеного бюджету. Перманентне збільшення бюджетних видатків в умовах уповільнення темпів економічного зростання вимагає збалансування податково-боргових стратегій акумуляції ресурсів бюджету та активізації пошуку і мобілізації додаткових джерел поповнення державної казни.

1.4. Розвиток організаційно-правового забезпечення формування бюджетних ресурсів держави

Основою законодавчого регулювання функціонування української бюджетної системи в цілому та імперативів формування бюджетних ресурсів держави зокрема, є ст. 74, 85, 92, 95 Конституції України, що визначають найзагальніші концептуальні підходи до реалізації бюджетної політики, організації бюджетного процесу, побудови бюджетного механізму та характеристики його основних елементів і важелів, формування й використання бюджетних ресурсів держави [153].

Крім того, ст. 96, 97, 98, 106, 116, 119, 138, 143 Конституції України врегульовують питання, пов'язані з механізмом прийняття бюджетного законодавства і повноваженнями Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування у сфері бюджетного регулювання.

Інші закони України розробляються на базі Конституції, тому її роль як Основного Закону є визначальною. Однак останнім часом деякі положення Конституції ігноруються, приймаються окремі правові акти, не узгоджені з нею, що, у підсумку, зменшує фіскальні ефекти законодавчого регулювання механізму формування бюджетних ресурсів держави.

Реалізація концепції формування ресурсів бюджету в Україні здійснюється на основі певної сукупності законодавчих і нормативно-правових актів. Їх перелік регламентовано ст. 4 «Склад бюджетного законодавства» Бюджетного кодексу України від 08.07.2010 р. [40]. Порівняно з Бюджетним кодексом у редакції 2001 р. [39], перелік законодавчої бази розширено – рішення про місцевий бюджет виокремлено в окрему складову.

Водночас, низка вчених відзначає певну невідповідність назви ст. 4 Бюджетного кодексу України її змістовному наповненню. Так, у Науково-практичному коментарі до Кодексу зазначено, що у ст. 4 БКУ подано перелік не

лише законодавчих, а й нормативно-правових актів – «поняття «бюджетне законодавство», яке використовується в Кодексі, має швидше юридично-технічне значення, ніж суто правове та використовується для зручності визначення сукупності нормативно-правових актів, що регулюють бюджетні відносини» [223, с. 51].

Законодавча база формування бюджетних ресурсів не обмежується лише Бюджетним кодексом України. Вагому роль у мобілізації ресурсів бюджету відіграють Податковий та Митний кодекси України, нормативно-правові акти з питань державного боргу, інші законодавчі і нормативні акти, що регламентують різноманітні аспекти мобілізації бюджетних ресурсів держави у розрізі джерел, у першу чергу, – податкових і боргових (рис. 1.10).

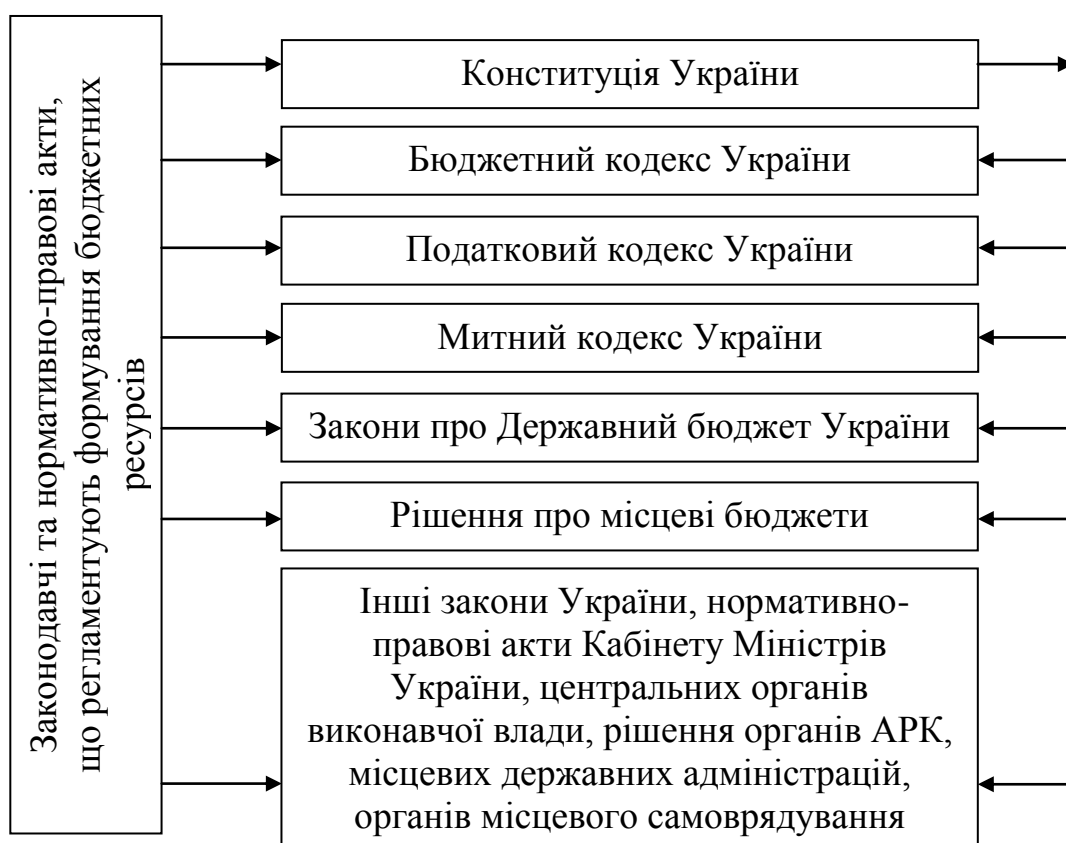

Рис. 1.10. Законодавчі та нормативно-правові акти, що регламентують формування бюджетних ресурсів в Україні *

* Складено автором

За час існування незалежної України законодавство у сфері акумуляції

бюджетних ресурсів держави, зокрема оподаткування та державного кредиту, а також державного боргу, змінювалося безсистемно і хаотично (додаток Д). У 2010-2014 рр. процес розроблення законодавчого і нормативно-правового забезпечення акумуляції ресурсів бюджету був дещо активізований та структурований – оновлені Бюджетний та Митний кодекси України, набрав чинності Податковий кодекс України, зроблені спроби розширити бюджетні права органів місцевого самоврядування, реформувати міжбюджетні відносини. Однак процес адаптації цих законодавчих актів до вітчизняних реалій проходить дуже складно, самі документи як з концептуальної точки зору, так і за змістом є спірними та недосконалими, що підтверджується перманентним процесом внесення в них змін і доповнень.

До запровадження Бюджетного кодексу питання формування бюджетних ресурсів регламентувалися Законом «Про бюджетну систему України» від 05.12.1990 р. № 512-ХІІ [106], який у 1995 р. було викладено у новій редакції. В цілому, цей законодавчий акт відрізнявся певною стабільністю, за весь час його дії до нього було внесено лише 6 змін і доповнень. Однак нагадаємо, що до 2002 р. чинною була практика, коли нормативи розподілу ресурсів бюджету між рівнями бюджетної системи визначалися не одним базовим документом, а щорічно встановлювалися законом про державний бюджет.

Алогічним, на наше переконання, є той факт, що питання державного кредиту та державного боргу в Законі «Про бюджетну систему України» взагалі не розглядалися. Особливості функціонування державного кредиту регламентувалися значною кількістю законодавчих і нормативно-правових актів, що в основному стосувалися питань випуску та розміщення облігацій внутрішньої державної позики. Загальне бачення боргової проблематики було викладене у Законі України «Про державний внутрішній борг України» від 16.09.1992 р. № 2604-ХІІ [121]. Проект закону про державний зовнішній борг, поданий Кабінетом Міністрів України, прийнято Верховною Радою України 14.12.1995 р. лише у першому читанні.

23.12.1999 р. Верховна Рада України прийняла у першому читанні проект

закону України про державний борг, внесений групою народних депутатів, але статус закону зазначеному документові так і не було надано. До питання формалізації квінтесенції державного боргу повернулися лише через декілька років – 15.06.2005 р. Верховна Рада України затвердила Постанову «Про прийняття за основу проекту Закону України про Державний борг України» № 2649-IV [259]. Однак подальшого розвитку не отримала і ця законодавча ініціатива. На сучасному етапі питання регулювання боргових джерел акумуляції бюджетних ресурсів держави регламентуються Бюджетним кодексом України, а також низкою інших законодавчих і нормативно-правових актів.

21.06.2001 р. прийнято Бюджетний кодекс України № 2542-III [39], який процедурно врегулював провадження бюджетного процесу: вперше було взаємопов'язано показники державного бюджету з програмою соціально-економічного розвитку країни, закріплено чіткий розподіл бюджетних ресурсів між рівнями бюджетної системи, збільшено фінансову незалежність місцевих бюджетів, започатковано програмно-цільовий метод фінансування бюджетних видатків, виокремлено бюджет розвитку з передбаченням коштів на капітальні вкладення та інші державні інноваційні програми. Протягом майже 10 років дії цього законодавчого акта до нього було внесено лише 25 змін і доповнень.

Оновлений Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [40] набрав чинності з 01.01.2011 р. Цей основний документ у бюджетній сфері характеризується значно меншою стабільністю: за неповних 5 років його дії до нього вже внесено 57 змін і доповнень (станом на 01.11.2015 р.).

Зазначимо, що в цьому основному законодавчому акті у сфері бюджетних відносин також відсутня формалізація терміна «бюджетні ресурси». Проте дослідження теоретичних постулатів і практичного відображення цього поняття свідчать, що у Кодексі воно ототожнюється із дефініцією «бюджетні кошти». Так Бюджетний кодекс трактує бюджетні кошти (кошти бюджету) як належні відповідно до законодавства надходження бюджету та витрати бюджету. У свою чергу, надходження бюджету – це доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від державних (місцевих) запозичень, кошти від

приватизації державного майна (щодо державного бюджету), повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів [40].

Наголосимо, що перша редакція Бюджетного кодексу України від 21.06.2001 р. [39] дещо звужувала змістовний спектр надходжень до бюджету, визначаючи їх лише як доходи бюджету та кошти, залучені в результаті взяття боргових зобов'язань органами державної влади, органами влади АРК та органами місцевого самоврядування [247, с. 461]. У новій редакції Кодексу 2010 р. це визначення було розширене, однак, як і раніше, має більш теоретичне, аніж практичне значення, оскільки в самому законодавчому акті майже не застосовується.

Акцентуємо увагу, що Бюджетний кодекс регламентує таке визначення доходів бюджету: «податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ)» [40]. У цьому контексті не можна не погодитися з В. Дем'янишиним, який зазначає, що в законодавчому акті некоректно давати визначення доходів як надходжень і надходжень як доходів [85, с. 68]. Вважаємо, що надходження бюджету є ширшим поняттям, ніж доходи бюджету. Принципова відмінність між доходами і надходженнями пов'язана зі станом бюджету як фінансового плану і визначенням джерел його фінансування. Надходження бюджету є більшими за обсягом від доходів саме на величину дефіциту бюджету.

На нашу думку, саме змістовне наповнення поняття «надходження бюджету», формалізоване у Бюджетному кодексі, є максимально наближеним до відображення економічної сутності поняття «бюджетні ресурси». Водночас, істотна відмінність між ними полягає у тому, що у законодавчій термінології не врахована невід'ємна складова бюджетних ресурсів держави – кошти, мобілізовані в результаті проведення грошової емісії.

Важливою складовою організаційно-правового забезпечення процесів

формування бюджетних ресурсів держави є закони України про державний бюджет на поточний рік (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

**Кількість фактів коригування законів України
про Державний бюджет України у 2002-2014 рр. ***

Коригування	Роки												
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Викладення у новій редакції	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Зміни до Закону	4	14	9	8	8	6	12	14	15	22	38	19	11
Рішення Конституційного Суду України щодо визнання неконституційними окремих положень	-	1	1	-	-	2	1	-	1	-	-	-	-
Рішення Конституційного Суду України щодо визнання конституційними окремих положень	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-

* Складено автором на основі [107-119]

Як свідчать дані таблиці 1.4, тенденція неодноразових коригувань бюджетного законодавства поширилася і на цей законодавчий акт, сягнувши абсолютного максимуму у 2012 р. – впродовж одного року до Закону було внесено 38 змін і доповнень.

Закон України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» від 28.12.2014 р. № 80-VIII [120] за станом на 01.11.2015 р. змінювався вже 7 разів.

Беручи до уваги, що основні вхідні потоки бюджетних ресурсів забезпечує податкова система, зробимо акцент на вітчизняному податковому законодавстві.

До запровадження Податкового кодексу України [255] основним законодавчим актом, який регулював податкові взаємовідносини в нашій

державі, був Закон України «Про систему оподаткування» від 25.06.1991 р. № 1251-ХІІ [124]. За час своєї дії закон зазнав дві додаткові редакції (у 1994 та 1997 рр.), крім того, до нього було внесено майже 40 змін і доповнень, а окремі положення визнані неконституційними.

Крім закону «Про систему оподаткування», існувало безліч законодавчих та нормативно-правових актів, що регламентували окремо кожен податковий платіж. Низку таких платежів навіть не було прописано в базовому законі у переліку загальнодержавних і місцевих податків і зборів, як то запроваджений в Україні з 01.01.1999 р. єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва. Кожен з цих документів також неодноразово доповнювався та змінювався.

28.06.1999 р. Президент України підписав Указ «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» № 754/99, який однак так і не набрав чинності у зв'язку з відхиленням відповідного проекту Закону згідно з Постановою Верховної Ради України № 1052-ХІV від 16.09.1999 р.

З 01.04.2001 р. набрав чинності Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21.12.2000 р. № 2181-ІІІ [123], в якому уточнено понятійний апарат управління процесом оподаткування, подано чіткий перелік контролюючих органів, впорядковано питання подання податкової звітності і визначення суми податкових зобов'язань, регламентовано порядок узгодження сум податкових зобов'язань, процедуру оскарження рішень контролюючих органів, а також організаційно-правові аспекти погашення податкового боргу, нарахування пені і штрафних санкцій.

Однак положення цього закону були суперечливими, порушували логіку застосування його норм у конкретних ситуаціях. За період дії цей законодавчий акт зазнав 29 редакцій. Крім того, 4 рази питання щодо конституційності окремих його положень вирішувалися у Конституційному Суді України.

Закони «Про систему оподаткування» та «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими

фондами» втратили чинність з 01.01.2011 р. у зв'язку із запровадженням Податкового кодексу України, але ситуація з перманентною трансформацією податкового законодавства істотно не змінилася. Так, станом на 01.11.2015 р. до Податкового кодексу внесено 96 змін і доповнень, причому перші зміни були внесені навіть ще до його введення в дію – 23.12.2010 р., тобто вже через 3 тижні після прийняття цього законодавчого акта. Крім того, деяким поняттям Податкового кодексу додатково дано офіційне тлумачення Рішенням Конституційного Суду України від 14.12.2011 р. № 18-рп/2011, а окремі положення Кодексу визнано такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), лише згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 12.06.2012 р. № 13-рп/2012.

Найбільш дискусійною у Податковому кодексі виявилася глава 1 розділу XIV, що регламентує питання спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. Вона була запроваджена лише через рік після набрання чинності цим законодавчим актом – з 01.01.2012 р. Розділ III «Податок на прибуток підприємств» запроваджено тільки з 01.04.2011 р. Ще через рік – 05.07.2012 р. – Кодекс доповнено розділами XVIII¹ «Посадові особи контролюючих органів та їх правовий і соціальний захист» та XVIII² «Податкова міліція». Неодноразово змінювалася дата введення в дію податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Впродовж 2011-2014 рр. зміни і доповнення вносилися до всіх розділів Кодексу, жоден з аспектів функціонування податкової компоненти формування бюджетних ресурсів держави не був стабільним. 28.12.2014 р. Податковий кодекс кардинально трансформовано, істотно скорочено кількість податків і зборів, змінено механізми справляння окремих податків. Наразі в суспільстві активно обговорюється реформа податкової системи України, отже, очікується прийняття у 2016 р. основного законодавчого акта країни у сфері оподаткування у новій редакції.

Таким чином, анамнез правового забезпечення мобілізації бюджетних ресурсів України засвідчує його нестабільність і наявність різного роду флуктуацій. Позитивним аспектом є усунення розпорошеності законодавчої

бази, яка мала місце до запровадження Бюджетного і Податкового кодексів. Однак численні коригування цих основоположних документів засвідчують вкрай низький рівень підготовки законопроектів фіскального спрямування. Значна кількість законодавчих і нормативно-правових актів України взагалі прийнята без належного теоретичного обґрунтування, врахування об'єктивних економічних законів і закономірностей суспільного розвитку. В українській науковій літературі відсутній єдиний підхід до концепції бюджетного законодавства, більшість пропозицій є діаметрально протилежними, що підтверджує невизначеність суспільства в цілому щодо формування механізмів мобілізації та розподілу бюджетних ресурсів держави.

Законодавчо-нормативне регламентування функціонування бюджетної системи забезпечує реалізацію бюджетної політики загалом та акумуляцію ресурсів бюджету зокрема, а також є мірилом дотримання бюджетної дисципліни у державі.

Важливим показником ефективності мобілізації бюджетних ресурсів держави та окремих законодавчих актів, що регламентують ці процеси, зокрема законів про Державний бюджет України, є якість бюджетного планування, що, насамперед, залежить від адекватності прогнозування макропоказників.

У таблиці 1.5 порівнюємо номінальний рівень ВВП із його прогнозованим рівнем, закладеним у закони України про Державний бюджет України на поточний рік, а також результати фактичного виконання доходів державного бюджету із показниками, запланованими при прийнятті цих законів (перша редакція).

Як свідчать дані, у 2002-2007 рр. та у 2011 р. фактичний номінальний ВВП був вищим за прогнозований рівень, причому у 2007 р. – на 21,31%. У 2008-2010 рр. та у 2012-2014 рр. прогнозований рівень ВВП не був досягнутий, у тому числі у 2009 р. – на 12,72%, що стало результатом непередбачуваності наслідків фінансово-економічної кризи, яка розгорнулася восени 2008 р. Показники відхилень фактичних показників доходів державного бюджету від планових повною мірою корелюють з відхиленнями ВВП лише у 2006 та

2009 рр., в інші періоди – різняться в рази, а у 2008 та 2012 рр. при від’ємному значенні похибки ВВП, відхилення щодо виконання доходів є позитивним. Отже, у практиці макроекономічного прогнозування і планування відхилення макропоказників від їх порогового значення не завжди означає, що траєкторія похибки бюджетних показників буде відбуватися у тому ж напрямі.

Таблиця 1.5

**Порівняння прогнозних і фактичних показників ВВП
і доходів Державного бюджету України у 2002-2014 рр., млн. грн. ***

Рік	Валовий внутрішній продукт		Відхилення ВВП від прогнозованого рівня, %	Доходи Державного бюджету України		Виконання доходної частини бюджету (відхилення), %
	Прогноз, закладений до державного бюджету	Фактичний номінальний ВВП		План	Факт	
1	2	3	4	5	6	7
2002	210 000	225 810	+ 7,53	45 391	45 468	+ 0,17
2003	247 000	267 344	+ 8,24	50 021	55 077	+ 10,11
2004	341 900	345 113	+ 0,94	60 702	70 338	+ 15,87
2005	409 500	441 452	+ 7,80	86 517	105 330	+ 21,74
2006	512 500	544 153	+ 6,16	124 945	133 522	+ 6,86
2007	594 100	720 731	+ 21,31	147 888	165 939	+ 12,21
2008	959 200	948 056	- 1,16	215 359	231 723	+ 7,60
2009	1 046 500	913 345	- 12,72	238 931	209 700	- 12,23
2010	1 178 600	1 082 569	- 8,15	267 452	240 615	- 10,03
2011	1 253 000	1 316 600	+ 5,08	281 465	314 617	+ 11,78
2012	1 500 000	1 408 889	- 6,07	332 821	346 054	+ 3,98
2013	1 576 000	1 454 931	- 7,68	362 830	339 227	- 6,51
2014	1 653 000	1 566 728	- 5,22	395 304	357 084	- 9,67

* Складено автором на основі [43-55; 107-119]

Істотним чинником зниження якості бюджетного планування є те, що згідно з положеннями Бюджетного кодексу проект закону про Державний бюджет України надходить до Верховної Ради України до визначення загальних параметрів бюджету, щороку породжуючи численні пропозиції депутатів стосовно «резервів» збільшення доходів для фінансування тих чи інших видатків. Крім того, рішення щодо дефіциту державного бюджету приймається лише у другому читанні. За таких умов, процес затвердження

бюджетного дефіциту не може бути ефективним, оскільки на рішення депутатів впливають вже відомі їм деталі проекту бюджетних видатків.

У міру виконання державного бюджету впродовж року в планові бюджетні показники також вносяться неодноразові зміни. У додатку Д та в таблиці 1.6 подано різницю між плановими показниками, затвердженими Верховною Радою України при прийнятті державного бюджету, та показниками плану з урахуванням внесених впродовж бюджетного року змін.

Таблиця 1.6

**Динаміка змін планових показників
ресурсів Державного бюджету України у 2007-2014 рр., млрд. грн. ***

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Доходи державного бюджету:	+ 11,0	+ 6,7	+ 10,0	- 5,7	+ 9,5	+ 9,0	+ 8,8	- 0,2
- податкові надходження	+ 0,8	+ 0,8	+ 3,2	- 16,2	+ 0,1	+ 0,1	0,0	+ 7,0
- неподаткові надходження	+ 8,6	+ 4,6	+ 6,5	+ 10,2	+ 9,2	+ 8,7	+ 8,6	+ 6,2
- доходи від операцій з капіталом	+ 0,9	+ 0,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	+ 0,3
- офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн і міжнародних організацій	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- цільові фонди	+ 0,1	0,0	+ 0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- офіційні трансферти від органів державного управління	+ 0,6	+ 0,5	+ 0,2	+ 0,3	+ 0,2	+ 0,3	+ 0,2	+ 0,2
Запозичення:	0,0	+ 20,5	+ 1,2	+ 26,8	+ 28,0	+ 6,0	+ 9,4	+ 56,2
- внутрішні	0,0	+ 20,3	+ 0,6	+ 26,4	+ 26,4	- 0,3	+ 2,6	+ 56,2
- зовнішні	0,0	+ 0,2	+ 0,6	+ 0,4	+ 1,6	+ 6,4	+ 6,9	0,0
Надходження від приватизації	0,0	0,0	- 0,6	- 5,3	0,0	- 3,0	- 9,4	- 16,5

* Складено автором на основі [48-55; 112-119]

Як свідчать дані таблиці 1.6, протягом бюджетного року стабільність планових показників повною мірою властива лише надходженням від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій. Незначні зміни показників, затверджених при прийнятті закону про Державний бюджет України, відбуваються щодо доходів від операцій з капіталом, надходжень до цільових

фондів, офіційних трансфертів; більш вагомі – щодо податкових і неподаткових надходжень державного бюджету та надходжень від приватизації.

Найбільше впродовж року (за винятком 2007 р.) змінювалися планові показники державних запозичень, насамперед, внутрішніх. Тобто дефіцит бюджетних ресурсів уряд перекривав переважно внутрішніми державними позиками, джерелами яких є кредитні ресурси українських комерційних банків та використання валютних резервів НБУ, що, на нашу думку, частково надає внутрішнім державним позикам емісійного походження.

Активні управлінські дії щодо формування інститутів бюджетної системи з метою поліпшення процесів мобілізації бюджетних ресурсів притаманні винятково державі. Стратегія розбудови формальних інститутів бюджетної системи передбачає, насамперед, регулювання та вдосконалення механізмів формування бюджетних ресурсів держави у розрізі джерел. Системний підхід до такого регулювання враховує як характер інститутів, що продукують зміни у бюджетному механізмі, так і специфіку регулюючих норм і правил, а також спосіб їх впровадження. Тому висхідним моментом подолання дисбалансів у системі державних фінансів має бути науково обґрунтована та практично адаптована до стратегічних загальнодержавних цілей суспільного розвитку стратегія формування бюджетних ресурсів держави, закріплена законодавчо.

Вітчизняну законодавчу та нормативно-правову базу, що регламентує податково-боргові стратегії формування бюджетних ресурсів держави, доцільно оптимізувати з врахуванням таких умов:

- наукове обґрунтування, що базується на всебічному використанні об'єктивних економічних законів і закономірностей суспільного розвитку;
- врахування особливостей історичного досвіду та сучасного стану соціально-економічного розвитку країни, демографічних, екологічних, природно-кліматичних і географічних умов, національних традицій і менталітету, умов внутрішньої та міжнародної обстановки;
- вивчення і використання попереднього досвіду господарської та фінансової розбудови національної економіки;

- врахування власного негативного досвіду і помилок інших держав під час інституціональної реструктуризації окремих напрямів бюджетної політики;
- використання системного та комплексного підходу до розроблення законодавчих і нормативно-правових параметрів реалізації бюджетної політики і податково-боргових стратегій акумуляції бюджетних ресурсів держави.

Висновки до розділу 1

У результаті дослідження теоретико-організаційних засад податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави можна зробити такі висновки.

1. Доведено, що за своєю природою бюджетні ресурси є важливим економічним поняттям, у якому відображаються загальні фінансові зв'язки, властивості і відносини, що мають місце в об'єктивній дійсності. Формулюючи це поняття, обґрунтовано об'єктивні ознаки, властиві ресурсам бюджету у будь-якій економічній системі. Аргументовано, що по-перше, бюджетні ресурси є продуктом вилучення частини вартості новоствореного продукту суспільства та його розподілу і перерозподілу відповідно до соціально-економічних та політичних цілей; по-друге, бюджетні ресурси виступають базисом створення основного централізованого грошового фонду держави, тому їхнє основне призначення полягає, насамперед, у забезпеченні держави обсягом грошових коштів, достатнім для безперешкодного фінансування суспільних потреб; по-третє, вони є важливим інструментом регулювання економічних відносин суспільства, що перманентно змінюються; по-четверте, бюджетні ресурси є економічним поняттям зі стійкими внутрішніми властивостями, закономірностями розвитку і характерними формами вияву.

2. Визначення поняття «бюджетні ресурси» запропоновано формулювати шляхом логічного поєднання дефініцій «бюджетні кошти», «ресурс» і

«фінансові ресурси держави», узагальнення і систематизації різних наукових підходів до їхнього трактування. Аргументовано, що бюджетні ресурси, з одного боку, є важливим економічним явищем, яке відображає результати розподілу та перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту, частини національного багатства, зовнішніх джерел фінансування бюджету між учасниками відтворювального процесу, з іншого – безперервно поновлюваним в результаті економічної діяльності держави запасом фінансових ресурсів, централізованим у бюджетній системі з метою асекурації неперервності розширеного відтворення та забезпечення суспільних потреб.

3. Підтверджено, що базисом бюджетної політики є розроблення основних напрямів використання бюджетних ресурсів держави відповідно до засад соціально-економічного розвитку суспільства, що передбачає обґрунтування конкретних форм, методів і видів організації бюджетних відносин. Загальноприйнятним у фінансовій науці є поділ бюджетної політики, залежно від періоду і характеру визначених завдань, на бюджетну стратегію і бюджетну тактику, що перебувають у діалектичній єдності. Аргументовано, що саме у сукупності скоординованих заходів довготермінового (стратегічного) і короткотермінового (тактичного) характеру, які впроваджує держава через бюджетну систему, полягає практична реалізація бюджетної політики.

4. Обґрунтовано виокремлення таких взаємодоповнюваних елементів реалізації бюджетної стратегії: мета, напрями реалізації, інструменти розподілу бюджетних ресурсів як об'єкта бюджетної стратегії, результат. За напрямками реалізації (видами) бюджетну стратегію запропоновано розподіляти на: а) стратегію наповнення дохідної частини бюджету, до якої входять податкова стратегія та стратегія мобілізації неподаткових надходжень; б) видаткову стратегію; в) трансфертну стратегію; г) боргову стратегію. Доведено, що кінцева результативність бюджетної стратегії як складової державного регулювання суспільного розвитку залежить від ефективності системного підходу до синергії та інтеграції визначених напрямів її реалізації.

5. Аргументовано, що бюджетні ресурси України на 80% формуються за

рахунок податкових надходжень бюджету та державних і місцевих запозичень. Фіскально незначні, часто ситуативні неподаткові надходження, грошова емісія (пов'язаний з ризиками посилення інфляційних процесів, а тому вкрай обмежений у використанні засіб покриття дефіциту бюджету) і тимчасові можливості акумулювання надходжень від приватизації не можуть виступати рівнозначною до податків і позик альтернативою фінансування покладених на державу суспільством функцій. Від обґрунтованості податкового та боргового забезпечення суспільних потреб економічне зростання залежить не менше, ніж від маніпуляцій з видатковою частиною бюджету, що має переглядатися за умов недостатності (недоцільності використання) цих джерел фінансування. Саме тому зі всього запропонованого спектра складових бюджетної стратегії рекомендовано зосередити увагу на конвергенції податкової та боргової стратегій формування бюджетних ресурсів держави.

6. Узагальнення наявних у сучасній фінансовій науці підходів до розуміння видів бюджетних ресурсів і джерел їх мобілізації уможливило запропонувати таку класифікацію методів формування бюджетних ресурсів держави: податковий, неподатковий, трансфертний, кредитний, емісійний, співвідношення яких залежить від наявного стану та конструктивного потенціалу фінансової системи, а також конкретної економічної ситуації в країні. У цьому контексті, під доходами бюджету запропоновано розуміти частину бюджетних ресурсів держави, яка мобілізується податковим, неподатковим і трансфертним методами в процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту й акумулюється в основному централізованому фонді грошових коштів держави, що формується для фінансування процесів суспільного відтворення з метою забезпечення виконання державою конституційних зобов'язань із задоволення суспільних потреб.

7. Крім податкових і неподаткових джерел наповнення дохідної частини бюджету (податкового та неподаткового методів формування бюджетних ресурсів), акумуляція ресурсів бюджету може здійснюватися також на основі

внутрішніх і зовнішніх позик, приватизації державного майна і за рахунок емісії. Випуск в обіг додаткової кількості грошових знаків і платіжних засобів з метою фінансування видатків бюджету, що викликає збільшення грошової маси в країні, характеризує емісійний метод мобілізації бюджетних ресурсів. Ресурси, залучені державою до бюджету на платній основі, – тимчасово вільні грошові кошти юридичних осіб, заощадження домогосподарств, іноземний капітал (як результат продажу на фінансовому ринку облігацій зовнішньої державної позики, здійснення державних запозичень шляхом залучення позик від міжнародних фінансових організацій та інших держав) – відображають кредитний метод акумуляції бюджетних ресурсів держави, що передбачає поворотність залучених коштів і платність за їх використання.

8. У період існування незалежної України законодавство у сфері акумуляції бюджетних ресурсів держави, зокрема оподаткування та державного кредиту, а також державного боргу, змінювалося безсистемно і хаотично. У 2010-2014 рр. процес розроблення законодавчого і нормативно-правового забезпечення акумуляції ресурсів бюджету був дещо активізований і структурований, однак адаптація законодавчих актів до вітчизняних реалій проходить складно, самі документи як з концептуальної точки зору, так і за змістом є спірними і недосконалими, що підтверджується перманентним процесом внесення до них змін і доповнень. Українське законодавство, що регламентує податково-боргові стратегії акумуляції ресурсів бюджету, запропоновано оптимізувати на науковому підґрунті, що базується на всебічному використанні об'єктивних економічних законів і закономірностей суспільного розвитку, з використанням системного та комплексного підходу до розроблення законодавчих і нормативно-правових параметрів реалізації бюджетної політики і податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави.

Основні наукові результати розділу опубліковано у працях автора [2; 193; 280; 281; 285; 287; 289; 293; 295; 296; 302; 304; 305; 306; 310; 311; 332; 447].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКОВО-БОРГОВИХ СТРАТЕГІЙ АККУМУЛЯЦІЇ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ

2.1. Методологічний інструментарій пізнання сутності бюджетних ресурсів держави у контексті розробки податково-боргових стратегій

Науково-методологічний підхід до розуміння предмета дослідження передбачає певну логіку процесу наукового пізнання, оскільки методологія є «наукою про метод, основні структурні елементи є похідною від наукового визначення предмета» [217, с. 5]. Відповідно, «методи – це конкретні способи та інструментарій вивчення об'єкта дослідження, які взаємно доповнюють один одного, даючи змогу проникнути у глибинну суть явища чи процесу» [175, с. 88]. Методи наукового пізнання бюджетних ресурсів держави формують інструментарій дослідження їх теоретичних основ, призначений виявити взаємозв'язки окремих їх складових, окреслити тенденції і перспективи оптимізації податково-боргових стратегій акумуляції цих ресурсів для фінансового забезпечення суспільних потреб. Досліджуючи сутність ресурсів бюджету, а також їхню необхідність як елемента буття, скористаємося загально-філософськими методами та спеціальними методами фінансової науки.

Розуміння методології як філософського вчення про методи пізнання і перетворення дійсності, застосування принципів світогляду в процесі пізнання й практики обґрунтовує визначення вихідною методологічною платформою наукового дослідження податково-боргових стратегій акумуляції бюджетних ресурсів держави використання законів і принципів діалектики, адже розвиток концептуальних основ формування ресурсів бюджету неможливий без детального філософського осмислення економічної сутності і змісту бюджетних ресурсів та висвітлення методів їх наукового пізнання, що дозволяють розкрити

всю багатогранність цього важливого економічного явища. Діалектичний метод пізнання допомагає осмислити глибинну сутність бюджетних ресурсів як складової фінансових ресурсів суспільства, визначити закономірності їх історичного розвитку, виявити проблемні тенденції і розробити ефективні стратегії їх формування. Разом з тим, на нашу думку, до таких стратегій доцільно застосувати і основні положення інституціональної теорії, оскільки методологічний потенціал інституціоналізму допомагає адекватно модернізувати траєкторію розвитку бюджетної системи в цілому та механізм мобілізації ресурсів бюджету зокрема. Методологія податково-боргових стратегій акумуляції бюджетних ресурсів держави базується також на концептуальних засадах теорії бюджету, оподаткування, державного кредиту та державного боргу, науковою парадигмою яких є результати ґрунтовних та багатовекторних теоретичних досліджень. Таким чином, лише творче застосування методології наукового пізнання дозволяє синтезувати всі цінності в цілісній фінансовій науці та використати їх при розробленні стратегій формування бюджетних ресурсів держави.

Найвищим рівнем методології бюджетних ресурсів, що визначає загальну стратегію принципів пізнання, особливості процесів формування ресурсів бюджету, є філософська методологія, в якій основний акцент зроблено на діалектичному методі дослідження. Системний підхід до наукового пізнання бюджетних відносин, в основу якого закладено позиції діалектичної філософії і логіки, дає змогу розкрити внутрішні причинно-наслідкові зв'язки бюджетної системи та її елементів, сутнісні категорії і закони, що визначають особливості функціонування бюджетної системи в цілому та бюджетних ресурсів зокрема.

Вважаємо, що науковий інструментарій метафізичної філософії неспроможний обґрунтувати природу і закономірності глибинних якісних зрушень у механізмі формування бюджетних ресурсів, викликаних переходом від зародження бюджетних відносин до їх поступального розвитку. На відміну від метафізичної філософії, статички й рівноваги, діалектичне пізнання бюджетних ресурсів враховує динамічність бюджетних відносин, визнає

взаємозв'язок і взаємообумовленість явищ і процесів, розглядає перехід кількісних змін у глибокі якісні зміни, передбачає спрямованість розвитку в часі. Діалектика як метод наукового пізнання пояснює сутність бюджетних ресурсів як економічного явища і поняття у сукупності бюджетних відносин в історичному розвитку. «Оволодіння діалектичним мисленням означає розгляд дійсності у всій її багатогранності, у постійному русі, суперечливості, боротьбі нового із застарілим» [256, с. 488], тоді як метафізичне мислення майже унеможлиблює подальший розвиток, анулює спадкоємність, відкидаючи нагромадження знань, розвиток постулатів фінансової науки щодо бюджетних ресурсів.

Процес суспільного розвитку зумовлює потребу в діалектичному методі наукового пізнання, методологічний потенціал якого допомагає проникнути у глибинну сутність бюджетних процесів в цілому та процесів формування бюджетних ресурсів держави зокрема, визначити перспективи їх розвитку та прогнозувати майбутні орієнтири. Загальнонауковий системний підхід у методології формування бюджетних ресурсів базований на діалектичному методі пізнання відповідних явищ та процесів і забезпечує динамічний розвиток бюджетної системи на шляху досягнення її зрілості й цілісності. Глибинні засади та особливості економічного поняття «бюджетні ресурси» пропонуємо з'ясувати з використанням діалектичного методу як способу і мистецтва «...розв'язання таких проблем – визначення протилежностей, аналіз і розмежування, їх синтез в деяке ціле, розкриття руху і розвитку відповідних структур, напрямів, тенденцій їх генезису» [344, с. 161] та діалектичної логіки.

Акумуляція бюджетних ресурсів держави, що є виявом змісту економічної категорії «бюджет», характерне дією законів діалектики, що конкретизують філософські і загальнонаукові принципи й формують навколо себе певні категорії діалектики. Під категоріями філософська наука розуміє «... найбільш загальні поняття тієї чи іншої галузі знання, філософії науки, що слугують для «скорочення» досвіду, знаходження предметних відношень, розчленування і синтезу дійсності» [344, с. 272]. Категорії в процесі пізнання

взаємопов'язані й перебувають у складній взаємодії. Взаємозв'язок категорій настільки багатоаспектний й різноманітний, що в кожній науці, у т.ч. фінансовій, у предметі чи явищі можна виявити всі філософські категорії, зокрема такі, як зміст і форма, сутність і явище тощо. Методологічне значення філософських категорій у понятті «бюджетні ресурси» полягає в тому, що вони, пронизуючи увесь процес наукового мислення, характеризують загальні властивості та окремі суперечності процесу формування ресурсів бюджету. Водночас, методологія дослідження бюджетних ресурсів не обмежується лише використанням загальнонаукових і філософських принципів, законів діалектики і філософських категорій, які визначають загальний напрям процесу наукового пізнання. Ці елементи діалектичного методу мають бути конкретизовані крізь призму предмета дослідження та об'єднані у цілісну систему з методами пізнання бюджетних ресурсів, що узагальнюють методи багатьох наук.

Ефективність практичної реалізації податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави залежить від повноти їх теоретико-методологічного обґрунтування, насамперед, від змістовного наповнення поняття «бюджетні ресурси» як базису методології.

Поняття бюджетних ресурсів відображає зміст бюджету як об'єктивної економічної категорії, тому увесь спектр загальних ознак, властивих бюджету, буде характерним і для бюджетних ресурсів. З іншого боку, – бюджетні ресурси є самостійним поняттям, реальною дійсністю, елементом буття.

Філософський енциклопедичний словник трактує буття, як безпосередню дійсність, що не роздвоєна на явище і сутність: з неї починається пізнання. «Адже сутність на початку не дається, вона прихована, тому відсутня тут і її кореляція – явище» [344, с. 69]. У цьому значенні буття є універсальним, таким, що стосується будь-яких природних і штучних утворень, речей, людини. Таким утворенням є бюджетні ресурси держави, розглядаючи які узагальнено, поверхово, неможливо зрозуміти їх сутність, оскільки вона є прихованою, потребує застосування спеціального дослідження.

Процес такого дослідження вимагає використання відповідного наукового

інструментарію, до якого належать філософські та економічні категорії, закони і закономірності, принципи тощо.

Генетичну структуру бюджетних ресурсів як елемента буття утворюють три основні категорії: якість – кількість – міра, в якій діє закон переходу якісних змін у кількісні і навпаки. Оскільки речі з'являються і зникають, вони постають як явища, і через них мислення заглиблюється в сутність [344, с. 160].

Одним з базових законів діалектики є закон переходу кількості в якість, який розкриває взаємозалежність кількісних і якісних характеристик у процесі розвитку явищ і процесів, у тому числі у сфері акумуляції ресурсів бюджету, їх міру та особливості функціонування бюджетних ресурсів держави на новому, високоякісному економічному рівні. Метафізична філософія висвітлює тільки кількісні залежності у бюджетних відносинах в умовах рівноваги бюджетної системи та стійкому ендогенному середовищі її функціонування, що є характерним для адміністративно-командної економіки. Натомість, розвиток ринкових відносин супроводжують невизначеність і ризики, нестабільна динаміка бюджетних процесів і диференціація методів мобілізації бюджетних ресурсів та їх видів. У цих умовах відбувається перехід теорій бюджету, оподаткування, державного кредиту та державного боргу, як теоретико-методологічної платформи наукового пізнання поняття «бюджетні ресурси», на якісно нову еволюційну парадигму, їхній «стрибок» у нову якість, на новий ступінь розвитку. Погоджуємося з С. Мочерним, який зазначив, що «кількісні зміни на певному етапі переходять в якісні, а їх нова якість, своєю чергою, визначає характер, напрям, можливості й темпи протікання кількісних змін, формує кількісно нову силу розвитку» [217, с. 159].

Якість і кількість, як сторони діалектичної суперечності процесів формування бюджетних ресурсів держави, характеризують їхні сутнісні аспекти. Діалектичність взаємодії якості та кількості виражається в їхній єдності, а «сутнісна єдність кількісного і якісного» або «якісно виражена кількість» фіксується, за Гегелем, у понятті «міри». Зазначимо, що міра, як філософська категорія, є економічно обґрунтованим інтервалом кількісних

характеристик процесів мобілізації ресурсів бюджету, у межах якого існує належна їм якість. У межах міри зміна кількості не призводить до змін якості. Тобто якість виявляє стійкість, кількість – змінність, що становлять нерозривну суперечливу єдність, що обумовлює наявність мінливого у стійкому і стійкого у мінливому. Порушення міри продукує зміни якісних характеристик ресурсів бюджету, що супроводжуються докорінними перетвореннями у цій сфері та переходом її в інший якісний стан. Такий перехід від старої якості до нової відбувається поступово у формі якісного «стрибка». Форми якісних змін визначаються сукупністю умов мобілізації бюджетних ресурсів, характером внутрішніх суперечностей у межах однієї якості, сутності, змісту.

На нашу думку, філософська категорія якості стосовно бюджетних ресурсів відображає такий обсяг грошових коштів, що концентруються у бюджетному фонді держави як доходи бюджету та джерела фінансування, який за наявного ВВП задовольнив би інтереси суспільства (держави, юридичних і фізичних осіб), а категорія кількості – обсяг фактичних, наявних грошових коштів в основному централізованому грошовому фонді держави. Співвідношення між цими категоріями схематично зображено на рис. 2.1.

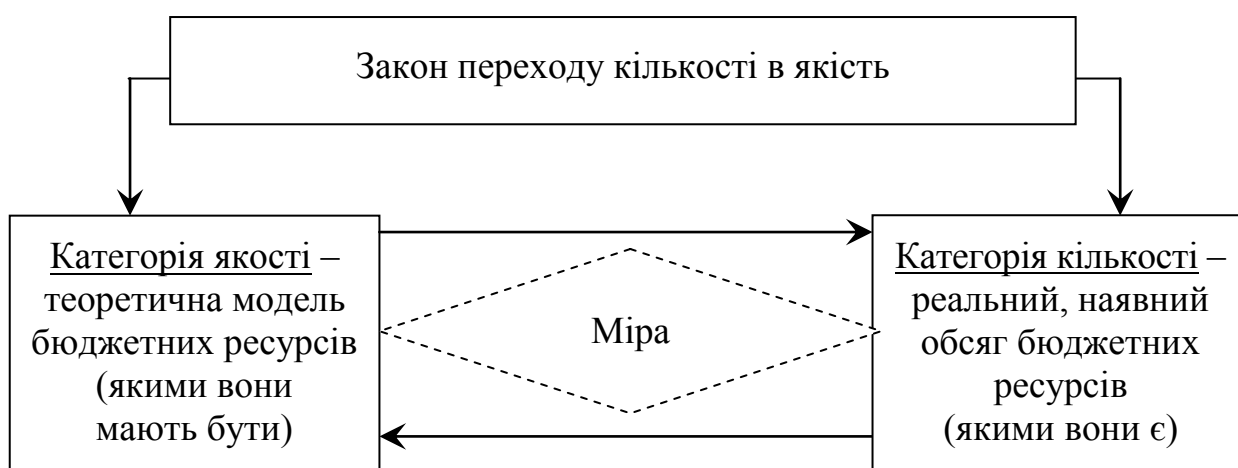

Рис. 2.1. Співвідношення між кількісними та якісними характеристиками бюджетних ресурсів держави *

* Складено автором

Вважаємо, що взаємозв'язок між кількісною і якісною характеристиками

бюджетних ресурсів полягає у тому, що вони, з одного боку, різні, а з іншого – здатні трансформуватися одна в одну. Якість є саме таким виявом бюджетних ресурсів, якими вони є безпосередньо і чим відрізняються від інших сукупностей грошових коштів. Кількісні характеристики бюджетних ресурсів та відмінності їх обсягів від величини інших сукупностей грошових коштів відображають категорію кількості. Якість переходить у кількість тому, що межі, які виникли у бюджетних ресурсів при завершенні процесу формування, є такими, що їх відокремлюють і поєднують. Таким чином, різні аспекти бюджетних ресурсів є єдиними, такими, що можуть переходити один в інший і цим засвідчувати свою однорідність. Відповідно, кількість переходить у якість.

По суті, якісна характеристика бюджетних ресурсів держави свідчить про теоретичну модель бюджетних ресурсів, а кількісна – про реальну. Реальна модель базована на теоретичній, переходячи з якості в кількість, а теоретична – на реальній, переходячи з кількості у якість. Єдність кількісної та якісної сторін бюджету постає як міра. Таким чином, зміст діалектичного закону переходу кількісних змін у якісні передбачає, що бюджетні ресурси містять відповідне співвідношення кількісних і якісних характеристик у межах певної міри.

Кількісні та якісні обсяги бюджетних ресурсів визначають спроможність і регуляторний потенціал органів державного управління та місцевого самоврядування щодо впливу на мікро-, мезо- і макроекономічне середовище в державі відповідно до визначених стратегічних орієнтирів. На противагу фіскальній результативності як кількісній характеристиці бюджетних ресурсів держави, їх якісна сторона відображає фіскальну ефективність, тобто спроможність забезпечувати довготривале економічне зростання.

Згідно із законом переходу кількісних змін в якісні, бюджетні ресурси України еволюціонували поступовим розширенням кількісних параметрів і елементів у результаті стрибкоподібного переходу їх на якісно нові зміни, від одного якісного стану до іншого. Перехід від адміністративно-командної економіки до сучасних ринкових умов господарювання супроводжувався бурхливим розвитком підприємницької діяльності як базису формування

бюджетних ресурсів держави податковим методом, а поглиблення кризових явищ в економіці спродукувало розширення використання кредитного методу мобілізації ресурсів бюджету, що призвело до нагромадження значних обсягів державного боргу та посилення боргових ризиків. Такі кількісні зміни зумовили суттєві якісні перетворення у бюджетному секторі, відбувся якісний стрибок – змінилася структура бюджетних ресурсів України. Водночас, бюджетні ресурси набули нової якості, пов'язаної зі зростанням їхньої ролі й значення в асекурації неперервності розширеного відтворення та забезпечення суспільних потреб. Процес переходу кількісних змін в якісні є поступовим і безперервним і дає змогу охарактеризувати кількісні зміни бюджетних ресурсів, передбачити їхні якісні трансформації, пізнати глибинну сутність відносин, що виникають у процесі формування бюджетних ресурсів, з'ясувати тенденції їхнього розвитку. Лише з урахуванням динаміки взаємодії всіх складових компонент, що забезпечують як кількісну, так і якісну характеристики інституціонального середовища функціонування бюджету, системи оподаткування та державного кредиту, можна сформулювати економіко-правові передумови для ефективної мобілізації бюджетних ресурсів в Україні.

Охоплюючи повний спектр законів діалектичної логіки, діалектика вивчає всю сукупність категорій в їхній гносеологічній та логічній функціях, досліджує переходи на вищі рівні організації, відображає діалектичні суперечності в об'єкті пізнання, за взаємодії об'єкта і суб'єкта та у самому процесі пізнання. Зазначимо, що поняттю «бюджетні ресурси» як економічному явищу притаманні діалектичні суперечності, зумовлені природою бюджетних відносин. Ці суперечності є внутрішньою рушійною силою та генератором розвитку процесів формування ресурсів бюджету. Тому глибинну сутність бюджетних ресурсів ми розуміємо, як суперечливу єдність протилежностей, зумовлену особливостями дії закону єдності та боротьби протилежностей.

Наукове пізнання сутності бюджетних ресурсів держави вважаємо за доцільне базувати на дослідженні дії закону єдності та боротьби протилежностей за схемою: сутність – явище – дійсність. Згідно з вченням Гегеля, всі речі самі в

собі суперечливі, а суперечливість є корінь будь-якого руху і виражається як єдність протилежностей. За Гегелем, існує подвійний перехід від сутності до явища і навпаки [344, с. 160-161]. Наше розуміння взаємозв'язку філософських категорій сфер буття і сфери сутності у процесі формулювання теоретичних засад бюджетних ресурсів держави можна простежити на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Взаємозв'язок філософських категорій при дослідженні теоретичних засад бюджетних ресурсів держави *

* Складено автором

Ми вважаємо, що філософська категорія якості тісно пов'язана з

категорією сутності, оскільки якість відображає теоретичну модель бюджетних ресурсів держави, а сутність – результат розподільчих процесів, що формують цю модель. Аналогічний зв'язок існує між філософськими категоріями кількості та явища, адже перша категорія відображає наявний обсяг ресурсів бюджету, а явище – кінцевий результат сукупності грошових потоків, пов'язаних з джерелами їх формування і напрямками використання коштів.

Незважаючи на тісний зв'язок між філософськими категоріями сутності та явища, змісту і форми бюджетних ресурсів держави, вони характеризуються полярністю. Потреба застосування полярних (парних) філософських категорій пов'язана з тим, що сформулювати розуміння бюджетних ресурсів не можна інакше, ніж за допомогою зіставлення окремих категорій із тими, що протилежні до них. Наприклад, володіння суспільством повним спектром знань про бюджетні ресурси держави ліквідує потребу досліджувати їхню сутність. Суспільство сприймає у реальному обсязі ресурсів бюджету далеко неповне, недостатнє, тобто не сутність, а явище. Однак явище вказує на сутність, а сутність припускає її явище. Тобто, сутність бюджетних ресурсів держави не відокремлена від явища, а постає його певною стороною і характеристикою.

Сутність бюджетних ресурсів розкривається через закон, як стійкий, повторюваний зв'язок між явищами або всередині явища між його окремими елементами. Однак закон фіксує стале, водночас, під сутністю бюджетних ресурсів ми розуміємо те відношення чи той внутрішній зв'язок їхніх характеристик, який вбирає в себе інші, сутність не залишається тією ж самою.

Дослідження категорій сфери буття, зокрема міри, дозволило дійти висновку, що кількісні та якісні характеристики бюджетних ресурсів не можливо відокремити одну від одної. Їхня відмінність умовна та діє лише у певному діапазоні. Тому вважаємо, що внутрішню будову ресурсів бюджету доцільно визначати через внутрішні суперечності, що також враховують протилежні стани бюджетних ресурсів, як речі. Таким чином, основним типом внутрішніх взаємозв'язків ресурсів бюджету є протилежності. Звідси випливає закон єдності та боротьби протилежностей, який полягає у визначенні сутності

бюджетних ресурсів держави і можливості її змін внутрішнім співвідношенням протилежностей.

Таким чином, бюджетні ресурси держави, як конкретна річ, виступає єдністю внутрішніх протилежностей, обумовлених існуванням полярних філософських категорій, зокрема, сутності і явища, змісту і форми. При цьому «... одна категорія переходить в іншу, протилежну, і навпаки: виникає синтез, який є основою розгортання нових категорій. Оскільки протилежності не існують відокремлено одна від одної, то за допомогою принципу єдності протилежностей утворюється необхідний зв'язок логічних форм, і їх рух є внутрішньо закономірним. Послідовне розгортання єдності протилежностей здійснюється у вигляді принципу заперечення заперечення, за яким побудована вся система діалектичної логіки» [344, с. 160].

Глибинну сутність бюджетних ресурсів доцільно розглядати як єдність та боротьбу суперечливих сторін відносин, що виникають у процесі їхньої мобілізації. Це стимулює розвиток таких відносин, який ми розуміємо, як процес виникнення суперечностей, їх вирішення й одночасного виникнення нових. Суперечності у сфері формування бюджетних ресурсів з'являються відразу під час перетину протилежних інтересів основних суб'єктів бюджетних відносин – держави, платників податків та кредиторів. Єдність цих протилежностей, як взаємопов'язаних сторін процесу формування бюджетних ресурсів держави, є умовою функціонування бюджетних відносин у цілісності.

Єдність відносин держави і платників податків полягає у суспільній природі податків, що нерозривно пов'язана з теоретичною концепцією суспільних благ, джерелом забезпечення яких є бюджетні ресурси держави, у тому числі сформовані за допомогою податкового методу. Єдність відносин держави і кредиторів підтверджується укладеною між ними кредитною угодою, яка засвідчує узгодженість їхніх інтересів і досягнутий компроміс щодо наявних між ними суперечностей. Водночас, суперечності між носіями відносин, що виникають у процесі формування бюджетних ресурсів держави, виявляються у тому, що для кожного з них пріоритетом є власні інтереси: для

держави – збільшення ресурсів бюджету, що надходять у її розпорядження податковим, неподатковим, трансфертним і кредитним методами, а також зниження вартості запозичених коштів; для платників податків – зменшення бюджетних платежів та спрямування зекономлених коштів на фінансування процесів розширеного відтворення, споживання або заощадження; для кредиторів держави – зростання доходів від надання власного капіталу у тимчасове користування. Тобто відносини у сфері формування бюджетних ресурсів є досить суперечливими, оскільки кожен суб'єкт прагне задовольнити, насамперед, особисті прагнення. Тому однією з найгостріших сучасних проблем мобілізації бюджетних ресурсів держави є відсутність дієвого механізму узгодженості та збалансування інтересів усіх учасників цього процесу.

Напрямок розвитку методів формування бюджетних ресурсів, починаючи з умов їх виникнення та становлення, їхнього поступального руху, функціонування та переходу відносин, що виникають під час мобілізації ресурсів бюджету, із простих форм у досконаліші, більш розвинені форми характеризує закон діалектики заперечення заперечення. Так, перехід від найпростіших інституціональних форм оподаткування при адміністративно-командній економіці до більш прогресивних його форм, притаманних ринковим відносинам, означає заперечення старих інституціональних форм із боку нових. Ринкова економіка зумовила зародження і функціонування інституту приватної власності, що змінило концептуальні підходи до оподаткування, спродукувало виникнення нових економічних явищ і процесів, що заперечують попередні. Сутність закону заперечення заперечення полягає в об'єктивності природно-історичного розвитку, коли старе та віджиле заперечується, натомість, зберігається те, що необхідне для подальшого розвитку й утверджується нове. Таким чином, заперечення попереднього етапу розбудови механізму формування бюджетних ресурсів держави не означає повного знищення змісту старого, оскільки закон заперечення заперечення передбачає зв'язок і наступність у розвитку.

Підкреслимо, що метафізика передбачає повну відмову від старого, без

збереження позитивного і корисного. Натомість, діалектичний закон заперечення заперечення, синтезуючи найважливіші ознаки інших законів діалектики, розкриває єдність поступальності й спадковості, появу нового і відносної повторюваності на якісно новій основі старого. На переконання Гегеля, нове поняття завжди є більш повним за змістом, оскільки воно збагачено його запереченням або суперечністю, а тому виступає як єдність цього нового поняття і його суперечність. Категорія заперечення, як форма поступального руху, сприяє переосмисленню минулого і розумінню майбутнього, забезпечує практичне втілення всього цінного за попередні етапи розвитку бюджетних відносин в сучасну реальність та підсилює науково-методологічний базис стратегій акумуляції бюджетних ресурсів держави.

Діалектичний взаємозв'язок і суперечності податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави дають змогу глибоко пізнати та зрозуміти теоретичні й практичні засади діяльності держави у сфері оподаткування та державного кредиту, досягнути єдності теорії і практики, розкрити рушійні сили еволюції відносин, що формуються під час мобілізації ресурсів бюджету, та визначити спрямованість і майбутні тенденції їхнього розвитку. Єдність теорії і практики, врахування діалектики процесів акумуляції бюджетних ресурсів, їх кількісних і якісних ознак допомагають точно оцінювати поточні процеси і науково обґрунтовано прогнозувати наслідки бюджетної політики. Наразі прогнозування доходів бюджету та джерел фінансування бюджетного дефіциту здійснюється, переважно, на основі математичної формалізації і формальної логіки, що неспроможні забезпечити ефективне використання бюджетних ресурсів у гарантуванні стабільного соціально-економічного розвитку суспільства й задоволенні економічних інтересів усіх учасників бюджетного процесу. Фінансова теорія не може відповісти на всі питання у сфері формування бюджетних ресурсів, породжені практикою. Однак вона пояснює і прогнозує наукові явища, перманентно підтверджуючи або заперечуючи їх практичною діяльністю. «Практика при цьому є, з одного боку, вихідним матеріалом дослідження, а з другого –

критерієм пізнання істини, оцінкою достовірності знань, інструментом перевірки правдивості теоретичних положень», – цілком обґрунтовано підкреслює Т. Кізима [145, с. 16].

Отже, теоретико-методологічний інструментарій пізнання бюджетних явищ і процесів формує певну систему законів і понять, що є базовими елементами діалектичного методу дослідження бюджетних ресурсів держави.

Формулюючи концептуальні підходи до тлумачення бюджетних ресурсів, використаємо також такі філософські категорії, як «сутність» і «явище», «зміст» і «форма».

За сутністю бюджетні ресурси, з одного боку, є результатом розподільчих процесів, з іншого – об'єктом подальшого розподілу коштів централізованого грошового фонду на окремі цільові фонди відповідно до функцій держави. Вважаємо, що обсяг бюджетних ресурсів безпосередньо залежить від функцій і повноважень держави в особі органів державної та місцевої влади, державного управління і місцевого самоврядування, визначених законодавством України.

Протилежною категорією сутності бюджетних ресурсів є їхнє явище. Найбільш обґрунтованим, на нашу думку, є визначення поняття «бюджетні ресурси» з позиції змісту економічної категорії «бюджет», яке пропонуємо тлумачити у такому формулюванні – бюджетні ресурси держави, як явище, відображають сукупність грошових потоків, за допомогою яких формується бюджетний фонд держави.

Тобто, за допомогою бюджетної політики, а також законодавства у сфері бюджету, оподаткування, державного кредиту і державного боргу держава надає бюджетним ресурсам, як результатів розподільчих процесів, імперативності та матеріалізує їх у вигляді конкретних видів податкових і неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом, офіційних трансфертів, державних і місцевих запозичень. Таким чином, бюджетні ресурси як явище, на відміну від сутності, суспільство може сприйняти, побачити їхні обсяги, напрями, відчувати вплив.

В економічній літературі іноді відбувається підміна значень сутності

бюджетних ресурсів їхнім явищем, що, на нашу думку, завдає певної шкоди фінансовій науці й практиці. Справді, сутність ресурсів бюджету побачити нереально, разом з тим, не пізнавши її, неможливо виявити розходження між оптимальним і реальним розподілом ВВП, між ідеальним і наявним обсягом доходів бюджету та джерел його фінансування, а також сформулювати шляхи розв'язання наявних проблем формування бюджетних ресурсів податковим, неподатковим, трансфертним та кредитним методами.

Зазначимо, що між сутністю бюджетних ресурсів держави та їхнім явищем простежується тісний взаємозв'язок і суперечності, зумовлені законом єдності й боротьби протилежностей. Основний спектр суперечностей полягає у невідповідності якісної характеристики ресурсів бюджету, визначеної теоретичною моделлю, і практичної реалізації цієї моделі за допомогою грошових потоків.

За змістом, бюджетні ресурси – це грошові кошти, що концентруються у бюджетному фонді держави як доходи бюджету і джерела фінансування. Категорія змісту бюджетних ресурсів тісно пов'язана з їхніми сутністю і явищем. Сутність, відображаючи результат розподільчих процесів, містить їхню мету – формування основного централізованого фонду грошових коштів держави, що є змістом бюджетних ресурсів держави як економічного явища. З іншого боку, сукупність елементів бюджетних ресурсів, як явища, також постає їхнім змістом, а спосіб зв'язку – формою.

За формою, бюджетні ресурси – це податкові і неподаткові платежі до бюджету, трансферти, державні та місцеві позики, доходи від приватизації, емісійний дохід в обсягах, потрібних для виконання державою і органами місцевого самоврядування своїх конституційних повноважень і функцій. Вважаємо, що філософська категорія форми бюджетних ресурсів пов'язана, з одного боку, з ресурсами бюджету, як явищем, оскільки сукупність грошових потоків, за допомогою яких формується основний централізований фонд грошових коштів держави, матеріалізується у вигляді бюджетних платежів юридичних і фізичних осіб, державних і місцевих запозичень, доходів від

приватизації, емісійного доходу, а з іншого – зі змістом бюджетних ресурсів, оскільки він відображає сукупність елементів явища. Таким чином, по суті, форма бюджетних ресурсів, як важливого економічного поняття, характеризує спосіб зв'язку між окремими елементами бюджетних ресурсів, як явища.

Досліджуючи бюджетні ресурси за джерелами формування, на нашу думку, слід виокремити доходи бюджету (податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, трансферти від урядів зарубіжних країн і міжнародних організацій, цільові фонди) та джерела фінансування бюджету (державні і місцеві запозичення, надходження від приватизації державного й комунального майна). У правовому аспекті процес формування бюджетних ресурсів держави регламентується чинними законами і нормативно-правовими актами. Саме завдяки законодавчому і нормативно-правовому забезпеченню бюджетні ресурси держави із невідчутного результату невидимих розподільчих процесів перетворюються у конкретні види і форми.

За організаційною побудовою бюджетні ресурси розподіляємо на:

- бюджетні ресурси, що формуються на рівні центрального (державного) бюджету;
- бюджетні ресурси, що формуються на рівні місцевих бюджетів.

За рівнем впливу на соціально-економічний розвиток суспільства бюджетні ресурси є одним з найважливіших і найефективніших інструментів регулювання соціально-економічних процесів в країні. Регулюючий механізм закладений в самій сутності бюджетних ресурсів, як важливого економічного поняття, що є результатом розподільчих процесів. Розподільчі якості ресурсів бюджету дозволяють стимулювати або стримувати економічне зростання, зовнішньоекономічну діяльність, розвиток адміністративно-територіальних одиниць, соціальний захист населення. Методи і форми мобілізації бюджетних ресурсів обираються залежно від стану економіки, величини ВВП, умов господарювання, стратегічних і тактичних завдань, що вирішує суспільство на кожному конкретному етапі свого розвитку.

Проведене дослідження дозволяє констатувати, що діалектичний метод

пізнання, як методологічна основа розуміння важливого економічного поняття «бюджетні ресурси», виступає, з одного боку, безпосереднім засобом побудови концепцій, теорій у результаті формування певного комплексу принципів у формі понять чи ідей, з іншого – опосередкованим засобом, через методи науки. Тобто, наукове дослідження відносин, що виникають у процесі акумуляції бюджетних ресурсів, базується на діалектиці, як універсальному філософському методі наукового пізнання, який водночас передбачає використання загальнонаукового і конкретного дослідницького інструментарію, призначеного для досліджень у бюджетній сфері, та, відповідно, містить дві складові: фундаментальні фінансові теорії, що охоплюють найзагальніші ідеальні об'єкти, і спеціальні теорії бюджету, оподаткування, державного кредиту, державного боргу, що описують конкретну сферу реальності.

Наукові підходи до пізнання бюджетних ресурсів, як вияву змісту економічної категорії «бюджет», узагальнюють широкий діапазон знань, нагромаджених завдяки взаємодії і взаємопроникненню багатьох наук, зокрема економіки, фінансів, права, статистики, математики, інформатики. Усі науки слугують синтезуючими ланками в загальній системі наукового пошуку й втілюють великий спектр специфічних, різноманітних понять і категорій, характерних для цих наук. Інституціональна економічна теорія і теорії бюджету, оподаткування, державного кредиту, державного боргу виступають у цьому контексті методологічним фундаментом наукового пізнання бюджетних ресурсів, що передбачає наявність загального підходу до дослідження процесів їх формування, єдине філософське підґрунтя.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що наукова парадигма пізнання бюджетних ресурсів формується поетапно, відповідно до розвитку бюджетних відносин, інституціональних змін у системі управління економічними процесами розширення форм господарської діяльності, появи нових видів ризиків трансформаційного періоду. Поняття «бюджетні ресурси» є неоднозначним та складним і, водночас, вагомим та значущим в економічному,

соціальному і політичному житті країни. Бюджетні ресурси держави тісно взаємопов'язані з усіма економічними категоріями та поняттями, мають як схожі властивості, так і характерні особливості. Наявна суперечливість трактування цього поняття, зміни в поглядах вчених на економічну сутність та значущість бюджетних ресурсів у суспільному відтворенні підтверджують їхню багатогранну та різноаспектну економічну будову. За умов нестабільності фіскального простору економічна сутність, зміст і значення бюджетних ресурсів набувають якісно нових ознак, кількісно різноманітних властивостей та характеристик, підходів і трактувань.

Застосування діалектичного методу пізнання, як вихідної методологічної основи дослідження, допомагає осмислити глибинну сутність відносин, що виникають у процесі акумуляції бюджетних ресурсів держави, та визначити закономірності їхнього історичного розвитку. Водночас, діалектика у сфері мобілізації ресурсів бюджету передбачає, насамперед, використання наукового інструментарію, призначеного для досліджень процесів оподаткування та державного кредиту, а також державного боргу. Разом з тим, методи фінансової науки стають вагомим інструментом пізнання у контексті формування дієвої системи акумуляції бюджетних ресурсів, як невід'ємної складової ринкової економіки, орієнтиром перетворень її організаційно-економічних відносин. Серед них значний внесок у розвиток методології відносин у процесі мобілізації бюджетних ресурсів належить методам інституціональної теорії, бюджетної статистики, теорії оподаткування, теорії державного кредиту та державного боргу. Вивчення теоретико-методологічних засад оподаткування й державного кредиту з урахуванням ретроспективних позицій і сучасних тенденцій українського і зарубіжного досвіду дає змогу оцінити внесок вчених у розв'язання проблем мобілізації ресурсів бюджету та визначити основи наукового пізнання поняття «бюджетні ресурси», узагальнити концептуальні підходи і виважено викласти власне бачення понятійно-категоріального апарату в цій царині, розробити не тільки грамотну стратегію формування бюджетних ресурсів України, а й гарантувати соціально-економічну безпеку в суспільстві.

2.2. Інституціональні засади стратегій мобілізації бюджетних ресурсів

Останні тенденції у застосуванні методологічного інструментарію прикладних економічних досліджень засвідчують утвердження новітньої інституціональної парадигми, що враховує залежність поведінки індивідів і суб'єктів господарювання в процесі своєї діяльності не лише від раціонального правового підходу та економічного обґрунтування, а й від низки ірраціональних, психологічних, соціальних, історичних, управлінських та інших чинників. Зазначене актуалізує необхідність розроблення методології інституціонального розвитку механізму формування бюджетних ресурсів держави, що дасть змогу у комплексі з діалектичним підходом отримати науково обґрунтовані пропозиції для ефективної розбудови податково-боргових стратегій акумуляції ресурсів бюджету.

Для мобілізації податкових надходжень і залучення державних й місцевих запозичень в процесі реалізації податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави використовується певний набір інституціональних регулюючих механізмів. Слушною в цьому контексті вважаємо думку І. Чугунова, який зазначає, що «інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку» [363, с. 192]. Розуміння бюджетних ресурсів держави як інструменту регулювання трансформаційних процесів у суспільстві відповідає сучасним підвалинам ринкової економіки і дає можливість подолати формальність їх кількісного розуміння, виходячи за межі нормативного методу. Крім того, такий підхід забезпечує подальший розвиток та істотно доповнює традиційні трактування поняття бюджетних ресурсів, а також приводить до розуміння синтезу, органічного поєднання їхніх об'єктивних і суб'єктивних ознак. Тобто, існування бюджетних ресурсів із властивими їм функціями – явище об'єктивне, зумовлене потребами держави, а бюджетна політика та її

правова регламентація – суб'єктивне, безпосередньо сполучене з конкретними законодавчими та нормативними рішеннями і діями органів державної влади та місцевого самоврядування. Це методологічне положення, на нашу думку, дозволяє розділити об'єктивно-суб'єктивний характер бюджетних ресурсів, а основне завдання реалізації податково-боргових стратегій їх мобілізації полягає в його правильному використанні: об'єктивне пристосувати до національного фіскального простору, а суб'єктивне поставити в межі чинного законодавства.

Вважаємо за доцільне застосувати в процесі аналізу бюджетних ресурсів держави основні методологічні принципи інституціоналізму, перевага яких полягає, насамперед, у можливості глибше і точніше розкрити економіко-організаційні і методологічні засади мобілізації ресурсів бюджету. Вагоме значення при цьому має розроблення понятійно-категоріального апарату інституціонального підходу до наукового пізнання бюджетних ресурсів.

Інституціоналізм є багатоплановою теорією, що охоплює сукупність наукових доктрин, ядром якої є феномен інституту. Інститути, як первинний елемент, формують зовнішнє середовище функціонування економічних агентів та підвищують їх адаптивність до певних перетворень. Зазначимо, що дефініція «інститут» набула значного поширення в науковій літературі, у різноманітних галузях наукового знання. Як вдало зазначив А. Некіпелов, така кількість поглядів на інститути і тим самим дискурсів інституціонального аналізу обумовлена складністю самого «об'єкта» [225, с. 327]. Складність полягає у нечіткості та підміні основних понять інституціональної теорії, що породжує викривлене відображення процесів практичної модернізації податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави.

Теорія інститутів є достатньо розробленою у науковій літературі, однак єдине розуміння змістовного наповнення поняття «інститут» відсутнє. Більшість вчених висвітлюють однобічно цей багатогранний феномен. Так, Е. Остром визначає інститути як «регулятори людської поведінки в ситуаціях, які керуються правилами, нормами та стратегіями» [435, с. 22]. На думку Б. Пітерса, представника неоінституціонального напрямку, інститут є

структурною характеристикою суспільства та/або політики, причому ця структура може бути формальною (парламент, органи державної влади, законодавство) або неформальною (мережа взаємодіючих організацій, набір правил) [436, с. 49]. Г. Бортіс тлумачить інститути, як механізми, що дають індивідумам змогу постійно досягати суспільних або індивідуальних цілей відповідно до конкретних цінностей, та стверджує, що інституціональна система відображає спосіб життя суспільства, який регулюється системою цінностей, прийнятих у цьому суспільстві [30, с. 81]. Ю. Валеви́ч наголошує на тому, що класичний варіант розвитку інститутів – їхня стихійна еволюція під дією різноманітних чинників. Тобто, інститути не призначають «згори», вони виникають у «низах» [58, с. 281]. Роль держави в такому трактуванні обмежена правовим закріпленням інститутів, що виникли або істотно змінилися.

Ми не ставимо за завдання перерахувати всі наявні дефініції поняття «інститут». Разом з тим, їх узагальнення дало нам можливість виокремити два основних підходи до його розуміння.

Згідно з першим підходом, інститут трактується як норма або правило, що беззаперечно впливають на поведінку економічних агентів, на перебіг суспільних та економічних процесів. Так, Д. Норт стверджує, що інститути – це «правила гри» в суспільстві або створені людиною обмеження, які організують взаємовідносини між людьми [229, с. 17]. Слушним вважаємо тлумачення вченим інститутів, як набору правил, процедури відповідності, моральної й етичної поведінки індивідів; розроблених людьми формальних (закони, конституції) і неформальних (договори та добровільно прийняті кодекси поведінки) обмежень, а також факторів примусу, які структурують їх взаємодію. При цьому, формальні правила держава може змінити, а неформальні обмеження трансформуються дуже повільно, їх зміна відбувається у процесі тривалої суспільної еволюції. У своїх працях Д. Норт, модифікуючи неокласичну теорію й логіко-аналітичний інструментарій наукового пізнання, доповнюючи його часовим чинником, формує аналітичну базу економічної теорії, що спроможна розширити розуміння історичної еволюції економічних

процесів і створити орієнтири для формування економічної політики.

Подібне розуміння цього феномену характерне для Е. Фуруботна та Р. Ріхтера, що трактують інститути як сукупність формальних і неформальних правил [356, с. 9]; Дж. Коммонса, який ядром інституту вважає правові норми [387, с. 65]. Схоже визначення пропонує Г. Литвинцева: «Інститут – це ряд правил, які виконують функцію обмеження поведінки економічних агентів та впорядкування взаємодій між ними, а також механізми, що забезпечують виконання цих правил» [183, с. 333]. Заслуговує на увагу уточнення, подане Я. Кузьминовим, К. Бендукідзе, М. Юдкевичем: «інститути – це правила, які доповнені механізмами примусу до їх виконання» [174, с. 26]. Вважаємо такі трактування чіткими та обґрунтованими.

Водночас, погоджуємося з Е. Поповим і А. Сергєєвим, які стверджують, що «чітке визначення інститутів як правил і норм – перший необхідний крок у побудові категоріального апарату інституціональної теорії» [257, с. 106], тому доцільно зупинитися на інших підходах до тлумачення цього феномену.

Другий підхід до розуміння змісту поняття «інститут» робить акцент на його неформальній складовій – традиціях, звичаях. Так, Т. Веблен, якого вважають засновником концепції інституціоналізму як одного з напрямів економічної теорії, визначив інститут як стійкі звичаї мислення, характерні для великої спільноти людей: «Інститути – це не тільки результат процесу відбору й пристосувань, що формують переважаючі та правлячі типи відносин і духовну позицію; вони, в той же час, є особливими способами існування суспільства, які створюють систему суспільних відносин і, своєю чергою, є дієвим чинником відбору» [67, с. 46]. Подібною є думка Е. Жамса, який характеризує інститут як сформовані й освячені юридичним авторитетом звичаї [102, с. 92]. Дж. Найт підкреслює, що неформальні інститути виникають у процесі соціальної взаємодії. На думку вченого, вони є своєрідним «побічним ефектом» у відносинах «влада – підпорядкування», тому не потребують зовнішнього примусу, оскільки є «самопримусовими» [420, с. 94]. Схожою є позиція Дж. Ходжсона, що трактує інститут як систему усталених і загальноприйнятих

соціальних правил, які структурують соціальні взаємодії [359, с. 28].

Таким чином, представники першого підходу акцентують увагу на формальних правилах інститутів, адепти другого – на неформальних. Ми вважаємо, що поняття «інститут» є комплексним, яке у нерозривному взаємозв'язку поєднує обидві ці складові. Неформальні інститути є екзогенною величиною, не піддаються прямому впливові та можуть змінюватися лише як реакція на нові формальні інститути. У цьому контексті вдалим вважаємо трактування, подане Т. Паєнтко, яка тлумачить поняття інституту як «сукупність формальних і неформальних обмежень, які впливають на поведінку індивідів та прийняття ними рішень про вибір тих чи інших альтернативних варіантів дій» і стверджує, що саме інститути можуть бути інструментом аналізу економічних процесів у суспільстві, і їм притаманні такі ознаки, як суспільне визнання, законодавче закріплення, власна сфера функціонування та реальний вплив на прийняття рішень індивідами й організаціями [244, с. 18].

Узагальнення здобутків світової суспільної та економічної думки дає підстави стверджувати, що певні позиції понятійно-категоріального апарату інституціональної теорії потребують уточнення і чіткої регламентації. Так, Р. Заблоцька ототожнює поняття «інститут» та «інституція», розуміючи інституції як сукупність чинних правил, на основі яких устанавлюють, хто саме має право ухвалювати рішення у певних сферах, які дії дозволено або обмежено, які процедури слід виконувати, яку інформацію необхідно надавати, який вигравш отримують індивіди залежно від своїх дій [104, с. 140]. Подібної методологічної помилки припускається і Ю. Коваленко, яка уніфікує ці терміни, трактуючи їх як «систему, що містить тверді (офіційні) обмеження (правила і характеристики примусу), м'які (неофіційні) обмеження (стандарти поведінки та стереотипи мислення) й інтуїцію, які забезпечують досягнення оптимальної організації, координації і стимулювання поведінки економічних суб'єктів...» [147, с. 41]. Вважаємо таку позицію авторів необґрунтованою, адже поняття «інститут» та «інституція» мають різну економічну сутність та змістове наповнення.

Підтвердженням нашої думки є дефініції, подані у Великому тлумачному словнику сучасної української мови: «інституція – це установа, заклад / частина, підрозділ установи, закладу»; «інститут – сукупність правових норм у якій-небудь сфері суспільних відносин; організована система соціальних ролей, яка є постійним і значним елементом суспільства і яка зосереджується на основних потребах і функціях людини» [68, с. 499].

Аналогічний підхід до формування теоретичних основ інституціоналізму застосовує Ю. Лопатинський, стверджуючи, що у широкому розумінні доцільніше використовувати термін «інститут», а «інституцію» коректніше використовувати для позначення узагальненої групи організацій [185, с. 231].

Тобто, інституції забезпечують досягнення поставлених цілей завдяки тому, що наявний набір правил та обмежень (як інституціональних, так і традиційних для економічної теорії) створює можливості для відповідної діяльності. І саме тому в процесі досягнення мети інституціям належить роль головних агентів інституціональних змін.

Нестабільність розвитку економіки України та дестабілізаційні процеси у міжнародному фінансовому просторі продукують поглиблення дилеми відносно процесів конвергенції двох найважливіших інститутів суспільства – держави і ринку. Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку визначають потребу у корегуванні стереотипів щодо здатності ринкового господарства самостійно, без втручання держави, знижувати амплітуду циклічних коливань. Активне втручання держави у господарські процеси виправдане з позиції необхідності застосування фіскальних інструментів стимулюючого характеру, які через певний часовий лаг зможуть забезпечити автоматичне зростання економіки. До таких висновків дійшов у своїх дослідженнях англійський економіст Дж. Кейнс – фундатор теорії державно-монополістичного регулювання капіталістичної економіки, який у 30-ті рр. ХХ ст. довів, що ринковий механізм потрібно доповнити державними регуляторами і стимулюючими інструментами. При цьому, найбільш вагомими регуляторами діяльності держави Дж. Кейнс визнав інструменти фіскальної політики –

податки, видатки й трансферти [144, с. 151-157]. Саме ці три фіскальні інструменти, на думку вченого, є основою добробуту держави.

Не можна не погодитися з позицією Дж. Кейнса, адже поточне зниження ставок податків у майбутньому приводить до зростання податкової бази, що автоматично, під дією мультиплікатора, збільшує обсяг податкових надходжень до бюджетів різних рівнів та позитивно впливає на авторитет інституту влади у суспільстві. Одночасно із зменшенням податків кейнсіанство пропагує збільшення обсягів прямої фінансової допомоги з бюджету, акцентуючи при цьому увагу на тому, що фіскальний ефект від бюджетного субсидювання у короткостроковому проміжку часу є швидшим, ніж від зниження податкових ставок. У період кризи виправданими є соціальні трансферти населенню, оскільки вони мають безпосередній вплив на підвищення сукупного попиту за рахунок їх здатності продукувати збільшення обсягів споживання в економіці.

Вчення Дж. Кейнса стало новою віхою і в еволюції теорій державного кредиту та державного боргу. Відповідно до головної ідеї фундаментальної праці Дж. Кейнса «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» (1936 р.), ринкова система не є досконалою та саморегулюючою, тому необхідним підґрунтям економічного зростання країни виступає активне державне втручання в економіку: «Витрати, що фінансуються за допомогою позик, – зручне вираження для загального чистого приросту заборгованості державних органів влади незалежно від того, чи проводяться ці суми по рахункам капітальних витрат, чи виступають у формі бюджетного дефіциту. У першому випадку витрати, що фінансуються за допомогою позик, знаходять свою дію у відповідному розширенні інвестицій, а у другому - у збільшенні схильності до споживання» [144, с. 148]. Таким чином, кейнсіанці доводили, що державний кредит примножує інвестиції та збільшує сукупне споживання в економіці. Відповідно до кейнсіанської доктрини, держава має збільшувати інвестиції навіть в тих випадках, коли вони не забезпечені доходами, тобто за рахунок позикових коштів. Також була розроблена концепція про мультиплікаційний ефект підвищення сукупного попиту внаслідок зростання державних видатків

за рахунок залучення до бюджету боргових ресурсів. Стимульований сукупний попит продукує розширення виробництва, що, своєю чергою, спричиняє ще більше зростання сукупного попиту. Такий мультиплікаційний ефект дозволяє державі своєчасно здійснювати платежі за своїми борговими зобов'язаннями, що є результатом покриття бюджетного дефіциту позиковими коштами.

Наведене вимагає концентрації уваги на виокремленні із загального понятійно-категоріального апарату інституціональної теорії такої його складової як фіскальні інститути, що займають провідне місце в економічних інститутах та мають безпосередній вплив на механізм формування бюджетних ресурсів держави.

Фіскальні інститути, як механізм збалансування бюджетної політики, детально розглянули Б. Найт та Е. Левінсон у праці «Фіскальні інститути в Сполучених Штатах Америки». Автори трактують фіскальні інститути як податкові та видаткові обмеження, збалансування бюджетних потреб, кваліфіковані правила підвищення податків тощо. Такі фіскальні інститути спрямовані на дотримання державної податкової та видаткової політики [419, с. 18]. Подібне визначення фіскальних інститутів пропонує Б. Альбукерке, який стверджує, зокрема, що фіскальні інститути є механізмами і правилами, які регулюють бюджетний процес та створюють систему збалансування державних фінансів [376, с. 67]. На думку вченого, вони можуть набувати форми явних обмежень (бюджетне законодавство, фіскальні правила) та неявних обмежень (виборча та політична система, ідеологічні вподобання). Ю. фон Хаген у праці «Політекономія для фіскальних інститутів» визначив такі складові фіскальних інститутів: конституційні обмеження дефіциту, видатків і податків, закріплені норми політичної відповідальності і конкуренції, норми бюджетного процесу [414, с. 3]. Вважаємо ці тлумачення обґрунтованими і такими, що заслуговують на увагу.

Дійсно, передумовою ефективного функціонування бюджетної політики у сучасних реаліях є встановлення певних фіскальних правил [421; 440], які вважаються найважливішими нововведеннями останніх двох десятиліть [439,

с. 2]. Такі норми найчастіше обмежують ключові бюджетні показники (рівень дефіциту бюджету, державного боргу, обсягу бюджетних доходів і видатків). І хоча емпіричні дослідження не передбачають однозначної відповіді на питання, чи сприяє введення фіскальних норм зменшенню ризиків функціонування системи державних фінансів [449, с. 161], ці норми, на нашу думку, мають доповнювати виважені процедури формування і реалізації податково-боргових стратегій акумуляції бюджетних ресурсів держави.

Загальновідомим прикладом фіскальних правил є Маастрихські критерії [188], які обмежують рівень боргу органів загальнодержавного управління країн-членів та дефіцит бюджету «розширеного уряду». Хоча в умовах глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. багато країн порушували ці правила, скасовані вони не були.

Теорія правил бюджетної збалансованості постійно збагачується новими ідеями та висновками. Серед останніх – поділ фіскальних правил на чотири групи на засадах розмежування визначених цілей фіскального регулювання: правила балансування бюджету (budget balance rules) – спрямовані на забезпечення стабільності державних фінансів; правила боргу (debt rules) – лімітують зростання державного боргу у % ВВП; правила видатків (expenditure rules) – орієнтовані на забезпечення фіскальної дисципліни шляхом посилення контролю обсягів і напрямів витрачання бюджетних ресурсів; правила надходжень до бюджету (revenue rules) – спрямовані як на забезпечення рівня доходів бюджету, необхідного для фінансування функцій держави, так і на недопущення надмірного посилення податкового навантаження та збільшення розмірів сектору загальнодержавного управління [408].

Якщо у 1990 р. національні правила, що обмежували фіскальні маневри уряду, мали лише 7 країн світу, то у 2010 р. – вже понад 80 країн, реагуючи на нарощування бюджетних дефіцитів та державного боргу. Наголосимо, що у більшості країн Європейського Союзу з 2008 р., крім загальних фіскальних правил ЄС, визначених Пактом про стабільність і зростання (Stability and Growth Pact) [413], також діють національні фіскальні правила (додаток Е).

Більшість з правил стосується бюджетного балансу: такі правила діють у 17 країнах (зокрема, у Німеччині, Бельгії – 3 правила; в Іспанії, Фінляндії, Італії, Швеції, Португалії – 2 правила); заборгованості – у 15 країнах (зокрема, в Іспанії – 3 правила; у Португалії – 2 правила) та бюджетних видатків – у 14 країнах (зокрема, у Франції, Ірландії, Італії – 2 правила). Правила доходів менш поширені й використовуються лише в окремих країнах, зокрема, в Данії, Фінляндії, Франції, Нідерландах, Литві, Латвії. Практично всі види фіскальних норм і правил прописані у національному законодавстві Франції та Литви. Натомість, у Греції, на Мальті та Кіпрі норми фіскальної дисципліни не закріплені на національному рівні, вони використовують лише умови Пакту про стабільність і зростання, що має на меті гарантувати дотримання країнами – учасницями Європейського валютного союзу норм фіскальної дисципліни.

02.03.2012 р. на саміті у Брюсселі 25 з 27 держав-членів ЄС (без Великобританії та Чеської Республіки) підписали Договір про стабільність, координацію та управління в економічному і валютному союзі (Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union) [454], який набув чинності з 01.01.2013 р., створивши фіскальний союз. Головною метою цієї угоди, відомої також під назвою Бюджетний/Фіскальний Пакт, є забезпечення фінансової дисципліни і подолання боргової кризи в регіоні.

Нові європейські фіскальні правила містять, зокрема, вимогу того, що бюджети повинні бути або збалансованими, або профіцитними, а структурний дефіцит не може перевищувати рівня 0,5% ВВП. Передбачено також введення до правила збалансованості бюджетів автоматичних механізмів коригування у випадку виявлення порушень встановлених норм. Низка країн-членів отримала можливість поступового досягнення визначених критеріїв щодо збалансованості бюджету з урахуванням вимог Єврокомісії. Крім того, країни з надлишковим бюджетним дефіцитом повинні подавати на розгляд та затвердження Єврокомісії програми структурних реформ, спрямованих на зменшення дефіциту. Водночас, країни зони євро домовилися про автоматичні санкції при перевищенні рівня дефіциту бюджету межі у 3% ВВП.

Формалізація фіскальних правил здійснюється через рівняння, що відображають істотні залежності макроекономічних змінних, та через порогові (критичні) значення змінних, обраних як індикатори стану сфери державних фінансів. За першого способу формалізації фіскальні правила виводяться на основі певних теоретичних припущень та з урахуванням бюджетних обмежень, притаманних даним економічній моделі. Зрозуміло, що теоретичні припущення певною мірою звужують сферу застосування фіскальних правил. За другого способу використовується практичний досвід регулювання або результати економетричних розрахунків, що є актуальним при обчисленні порогових значень певних макроекономічних показників, серед яких частка дефіциту бюджету та частка державного боргу у ВВП.

Беручи до уваги те, що у західній науковій думці терміни «фіскальний» і «бюджетний» часто ототожнюються, вважаємо, що саме через фіскальні правила (інститути) реалізуються податково-боргові стратегії формування бюджетних ресурсів держави. У цьому контексті вдалими, на нашу думку, є трактування інститутів фіскального регулювання, подане А. Крисоватим і Т. Кошук: «інститути фіскального регулювання – це форми взаємовідносин держави, платників податків і громадян-виборців та, з одного боку, право держави встановлювати, законодавчо регламентувати, організувати справляння податків і податкових платежів, розподіляти податкові надходження, з другого – право суб'єктів ринку на судовий захист від неправомірних податкових вилучень, можливість здійснення громадського контролю за фіском; форми взаємовідносин між державою-позичальником і власниками її боргових зобов'язань, право держави протягом обумовленого терміну розпоряджатися залученими шляхом запозичення коштами і право кредиторів вимагати вчасного обслуговування та погашення боргу» [163, с. 20]. Погоджуючись з такою дефініцією, вважаємо, разом з тим, що наявні наукові підходи до трактування поняття «фіскальний інститут» потребують подальшої розробки та уточнення в контексті нашого дослідження.

На нашу думку, доцільно доповнити понятійно-категоріальний апарат

інституціональної теорії таким поняттям як «інститут формування бюджетних ресурсів держави», під яким пропонуємо розуміти систему взаємовідносин держави, її кредиторів, платників податків, інших економічних суб'єктів у процесі мобілізації ресурсів бюджету податковим, неподатковим, трансфертним, кредитним, емісійним методами, який обмежений, з одного боку, набором законодавчо закріплених норм і правил, доповнених апаратом примусу для їх виконання, з іншого – неформальними правилами існування суспільних відносин, визначеними культурою і ментальністю (рис. 2.3).

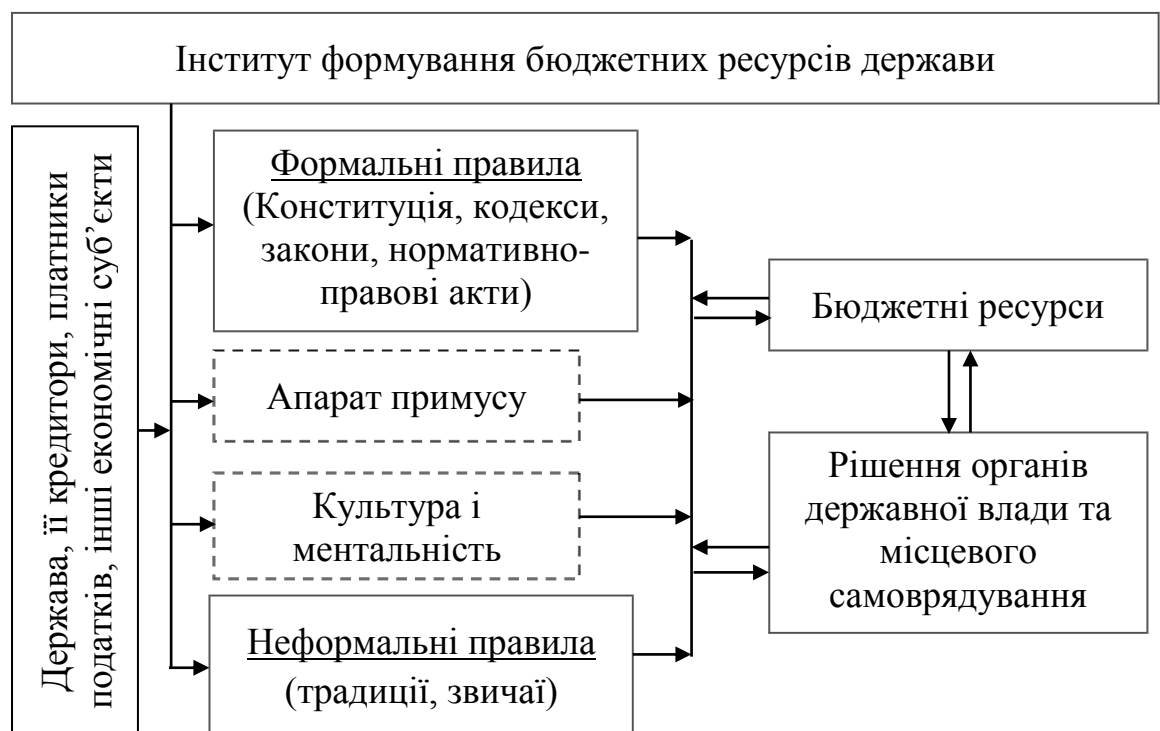

Рис. 2.3. Інституціональний підхід до формування бюджетних ресурсів держави *

* Складено автором

Відповідно до твердження Дж. Б'юкенена, ефективність діяльності інститутів має визначатися рівнем забезпечення суспільства необхідними благами [33, с. 108]. Враховуючи те, що об'єктом цього дослідження є бюджетні ресурси держави, акцентуємо увагу саме на тих інститутах, які сприяють їх оптимізації. По-перше, це законодавче та нормативно-правове

забезпечення у сфері бюджетної, податкової і боргової політики; по-друге, наявні у країні традиції, звичаї і норми щодо залучення грошових коштів до бюджетного фонду держави.

Законодавче і нормативно-правове забезпечення формування бюджетних ресурсів держави охоплює Конституцію України, Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, Митний кодекс України, законодавчі акти, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, рішення органів місцевої влади і місцевого самоврядування, накази, інструкції, роз'яснення інших державних (місцевих) інституцій щодо сфери оподаткування, державного кредиту та державного (місцевого) боргу тощо.

Як вдало зазначив Г. Бортіс у праці «Інституції, поведінка та економічна теорія», кожна інституція призначена для виконання відповідної функції в суспільстві [30, с. 64]. Інституціями, які в ході забезпечення реалізації податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави, виступають головними агентами інституціональних змін, є органи державної влади та місцевого самоврядування, що регулюють і контролюють мобілізацію ресурсів бюджету податковим і кредитним методами, а саме: Верховна Рада України, Рахункова палата України, органи державної виконавчої влади (Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Державна фіскальна служба України, Державна казначейська служба України, Державна фінансова інспекція України), органи місцевої влади та місцевого самоврядування тощо.

До неформальних інститутів в заявленому нами контексті належать соціальні норми, правила, традиції і звичаї, якими керуються економічні суб'єкти у процесі оподаткування й здійснення державних (місцевих) запозичень. Під час реалізації податкової стратегії такі традиції і звичаї доцільно розглядати як податкову культуру. Погоджуємося з думкою В. Синчака, що податкова культура – це досконале володіння платниками податків, працівниками фіскальної служби, іншими суб'єктами податкового процесу формами і методами достовірного обчислення та дотримання своєчасної сплати

й зарахування податків і зборів до відповідних бюджетів та державних цільових фондів [279, с. 186]. Рівень податкової культури не тільки платників податків, а й посадових осіб контролюючих органів у сфері оподаткування здійснює вагомий вплив на формування податкової компоненти ресурсів бюджету. Тому інституціональні трансформації податкових джерел мобілізації бюджетних ресурсів держави повинні мати за орієнтир, насамперед, формування податкової культури, фіскальної свідомості нації та відчуття спільної мети як у платників податків, так і у держави. Рішення індивідів та господарюючих суб'єктів щодо сплати податків залежить не лише від рівня податкових ставок, а й від тих цінностей, якими вони керуються. У цьому контексті слушною вважаємо тезу Й. Констанса: «Велике значення відіграє моральна культура суспільства: або це суспільство, де переважають опортуністична поведінка та обман, або суспільство, в якому чесність та відкритість – найвище за все» [152].

Подібну думку висловив і С. Юрій: «Клімат моралі та взаємної довіри, дотримання правових норм і захист прав власності, що, на переконання теоретиків інституціоналізму, визначають поведінку ринкових агентів, є основним чинником довготривалого розвитку та економічного зростання» [370, с. 58]. А. Белянін та В. Зінченко акцентують увагу на тому, що лише суспільно-політичні інститути, яким довіряють громадяни, можуть виконувати роль провідників, що забезпечують надійність і передбачуваність соціального середовища, тобто за суттю є інструментами зменшення трансакційних витрат [21, с. 44]. Аналогічним і цілком доречним є бачення А. Ляско, який тлумачить інститут довіри одним із засобів зниження трансакційних витрат [187, с. 42].

Базовими інститутами будь-якого інституціонального сектору є інститут держави та ринкові інститути: власності, контрактних відносин і трансакційних витрат. Основу інституціонального середовища формування та реалізації бюджетної політики, у тому числі в частині мобілізації бюджетних ресурсів, становить інститут держави. Однак у бюджетному регулюванні економічного зростання потрібно враховувати параметри розвитку всіх основних інститутів.

Власність, як інститут, виникає на основі обмеження економічних ресурсів

і становить необхідні правила їх розподілу й ефективного використання. Інститут власності регламентує три види права: на володіння, використання і розпорядження, кожне з яких в процесі мобілізації бюджетних ресурсів породжує певні відносини між власниками грошових коштів та державою.

Контрактні відносини виникають в процесі реалізації податково-боргових стратегій акумуляції бюджетних ресурсів держави між: а) суб'єктами податкових правовідносин (державою, контролюючими органами у сфері оподаткування і платниками податків); б) суб'єктами кредитних правовідносин (державою, органами місцевого самоврядування і кредиторами). Розвиток інституціонального підходу до формування бюджетних ресурсів держави потребує поглиблення досліджень структури і змісту контрактних відносин держави, її кредиторів, платників податків, інших економічних суб'єктів.

Трансакційні витрати, за твердженням П. Мілгрона і Дж. Робертса, «включають у себе будь-які втрати, що виникають унаслідок неефективності спільних рішень, планів, угод і створених структур, реакцій на змінені умови, а також нерезультативного захисту угод. Одним словом, вони включають усе, що так чи інакше позначається на дієвості різних способів розподілу ресурсів і організації виробничої діяльності» [430, с. 63]. Вчені виділяють два основних види трансакцій: ринкові, що є «обміном прав власності на блага, який здійснюється на основі угод обох сторін цієї трансакції», та управлінські, що передбачають «правову перевагу одного з контрагентів, якому належить право прийняття рішення».

Інститут формування бюджетних ресурсів держави оперує переважно управлінськими трансакціями, хоча розвиток ринкових відносин продукує поступове набуття ними ознак ринкових. Управлінські трансакції, що проводяться відповідно до формальних правил, створюють трансакційні витрати, які в загальному розумінні можна розглядати як цінність ресурсів, спрямованих на створення та використання відповідного інституту. Причому заміна старих інститутів акумуляції ресурсів бюджету, характерних для адміністративно-командної економіки, на новий, який діє на ринковій основі, з

урахуванням сучасних соціально-економічних процесів, потребує значних трансформаційних зрушень і суспільних затрат. Тому упорядкування взаємодії економічних агентів у процесі еволюції інститутів спрямоване на досягнення економії трансакційних витрат [128, с. 54]. Причому, чим значніша економія, тим вищою є ефективність інституту. В ході еволюції саме економія визначає можливості виживання й відтворення для інституту: закріплюються саме ті правила, що забезпечують найвагомніше зниження трансакційних витрат.

Ми дотримуємося думки, що збільшенню трансакційних витрат при проведенні бюджетної політики значною мірою сприяють неекономічні фактори, зокрема психологічні, які досить складно врахувати, адже неможливо точно описати модель поведінки економічних суб'єктів. Якщо зворотний зв'язок між цілями, заходами й результатами бюджетної політики в процесі формування бюджетних ресурсів держави фрагментарний, а трансакційні витрати значні, або хоча б один з параметрів інституту викликає стійке невдоволення членів суспільства, то напрям розвитку визначатиметься суб'єктивними моделями учасників бюджетних відносин. Саме в цьому випадку формуються різноманітні інституціональні обмеження і може виникнути інституціональна катастрофа або інші вияви деформації інституціонального середовища (інституціональні «пастки», «ями», «розриви», «пустоти», «петлі») (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Інституціональні деформації податково-боргових стратегій
формування бюджетних ресурсів України ***

Деформація	Сутність і форми прояву
1	2
Інституціональна пастка	Ухилення від оподаткування, а також спрямування запозичених державою коштів переважно на забезпечення споживчих потреб, що у більшості випадків не викликає у суспільстві морального засудження
Інституціональна яма	Необхідність реформування податкової системи і вдосконалення порядку розміщення облігацій внутрішньої державної позики, що гальмується відсутністю механізмів, які б не викликали незадоволення та опору платників податків і кредиторів держави

Продовження таблиці 2.1

1	2
Інституціональний розрив	Недостатній обсяг, низька якість і доступність суспільних благ та послуг, які платники податків отримують за рахунок бюджетних ресурсів держави, а також нерозвиненість внутрішнього ринку державних цінних паперів (з майже 480 млрд. грн. ОВДП за станом на 30.06.2015 р. понад 95% знаходиться поза ринком)
Інституціональні пустоти	Нормальне сприйняття суспільством декларування збитків платниками податків або фінансування державою за рахунок запозичених коштів збиткових капіталовкладень
Інституціональна петля	Для вирішення проблеми збільшення обсягів бюджетних ресурсів держави приймаються законодавчі акти, які підвищують податкове навантаження або мають розширити базу оподаткування, однак внаслідок цих дій податкова база і відповідно податкові надходження до бюджету зменшуються, що вимагає перманентного підвищення податкових ставок або обсягів державних запозичень

* Складено автором

Значна кількість інституціональних деформацій податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів України актуалізує необхідність врахування неформальних правил під час здійснення трансформаційних реформ, що є можливим лише з використанням постулатів інституціональної теорії.

Вважаємо, що інституціональна структура механізму формування бюджетних ресурсів держави відповідає рівневі суспільного прогресу в цілому: соціально-економічному, політичному і культурному. Це, насамперед, результат розвитку держави та еволюційного відбору найефективніших інститутів.

У розвинутих країнах інституціональне середовище акумуляції ресурсів бюджету є досить гармонійним утворенням: культурні традиції та цінності є основою неформальної практики господарювання, а формальні інститути, як правило, не вступають в антагоністичну суперечність з неформальними та добре узгоджуються між собою. Зазначене є результатом того, що розвиток ринкових і бюджетних відносин у західних країнах відбувався з поступовим утвердженням демократії, визнанням необхідності соціальних гарантій та

закріпленням за державою ролі ініціатора соціально-економічних зрушень в інтересах суспільства. Інституціональне середовище змінювалося одночасно із трансформацією суспільної свідомості, а нові неформальні та формальні інститути, змінюючи вже неадекватні ринковому і фіскальному менталітету старі, органічно вписувалися в інституціональну структуру, що функціонувала. Як наслідок, традиційними для бюджетних систем країн Заходу наразі є: досить високий (значно вищий, ніж на початку ХХ ст.) рівень оподаткування, переважно нейтральні за своїм впливом на вибір стратегії господарювання податкові механізми, активне використання боргового інструментарію мобілізації бюджетних ресурсів держави та спрямованість перерозподілу валового внутрішнього продукту на створення оптимальних умов для суспільного розвитку на основі економічного зростання.

У країнах з транзитивною економікою інституціональне середовище, навпаки, є складним і суперечливим утворенням. По-перше, постсоціалістична трансформація, передбачаючи заміну інститутів адміністративно-командної економіки ринковими аналогами, зумовлює тимчасове співіснування елементів двох різних інституціональних структур. По-друге, формальні ринкові інститути накладаються на стереотипи соціалістичного господарювання, що призводить до появи специфічної (неформальної) практики економічної поведінки з відповідним формуванням «перехідної» ринкової культури. По-третє, чимало формальних інститутів, не знаходячи ринкового базису свого функціонування, зазнають трансформаційних деформацій. Наведене спричиняє зростання ролі неформальних інститутів у регулюванні соціально-економічних відносин, а пізніше, якщо не відбувається адаптація формальних інститутів до неформальних, – і їх превалювання над формальними.

В. Андрущенко цілком доречно наголошує, що в Україні протягом століть, що передували створенню справжньої «податкової держави», розвиток фіскальних інститутів не випадав із загальноєвропейських процесів і тенденцій [8, с. 9]. Водночас, варто погодитися з Р. Капелюшниковим, що соціальні системи, які переживають глибокі трансформації, є деінституціоналізованими,

тобто їх попередній інституціональний каркас знищений, а новий ще не побудований, оскільки це нелегкий та довготривалий процес, який не завжди закінчується позитивними наслідками [137]. Те саме відбувалося з Україною після розпаду СРСР. Наразі інституціональна форма української економіки визначається стратегічною орієнтацією на інтеграцію до Євросоюзу. Поступово вітчизняні інститути (у т.ч. інститут формування бюджетних ресурсів держави) будуть асимільованими відповідними інститутами ЄС, відтворюючи всі властиві його інституціональній структурі недоліки. Багато з них можна виявити при порівнянні з більш ефективною і соціально конкурентоздатною інституціональною інфраструктурою скандинавської моделі економіки. Ми вважаємо, що рівні виробництва (як приватного, так і державного (яке, на нашу думку, поєднує в собі як виробництво підприємств державного сектору, так і продукування державою суспільних благ, які не забезпечуються приватним сектором економіки)) і споживання, що істотно не постраждали в умовах кризи 2008-2009 рр., і стабільні темпи зростання, зокрема, шведської економіки за останнє десятиріччя, зумовлені здебільшого високою ефективністю її інститутів. Скандинавські інститути, з одного боку, більше бюрократизовані, ніж європейські, з другого, вони створюють сприятливіше середовище для розвитку громадянського суспільства і підвищення конкурентоспроможності національних інтересів. Скандинавський досвід, який унеможливило збагачення окремої касти політичної еліти за рахунок зубожіння всіх верств населення, продукує висновки щодо необхідності модифікації чинних в Україні соціально-ринкових інститутів та її бюджетної політики відповідно до постулатів оптимуму Паретто на основі теорії суспільного добробуту.

Розбудова ефективної інституціональної системи в Україні, що сприятиме оптимізації податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави, має спиратися на глибокі інституціональні дослідження у сфері акумуляції податкових надходжень та державних (місцевих) запозичень, методологія яких, на нашу думку, є синтезом трьох основних підходів до наукового пізнання ресурсів бюджету: системного, міждисциплінарного та

еволюційного.

Системний підхід, як загальнонауковий метод дослідження, – найбільш конструктивний в сучасних умовах, оскільки вивчення реальних процесів мобілізації ресурсів бюджету податковим і кредитним методами на основі їх системної уяви дає змогу побудувати процес пізнання з урахуванням усіх аспектів, взаємозв'язків та опосередкувань дійсності. Адже, як стверджує Г. Клейнер, «недостатність використання методології системного аналізу в економіці робить суттєво біднішим арсенал економічної науки. Найбільше це стосується інституціонального напрямку економіки» [146, с. 33]. Елементи множини, що формують бюджетну політику в цілому та інститут мобілізації бюджетних ресурсів держави зокрема, перебувають між собою у тісній взаємодії. Як стверджує дослідник системної теорії Р. Акофф, «істотні властивості системи, взятої як ціле, впливають із взаємодії її частин, а не з їх дій, узятих окремо» [1, с. 39]. Таким чином, системне дослідження передбачає виокремлення тих бюджетних, податкових і кредитних відносин, які є системоутворювальними й забезпечують властивості цілісності, як умову формування та реалізації бюджетної політики. Тобто відносини і взаємозв'язки у бюджетній політиці, зокрема в площині формування ресурсів бюджету, розглядаються як її елементи, що підпорядковуються відповідній ієрархії.

Міждисциплінарний підхід до наукового пізнання бюджетних ресурсів передбачає вивчення цього феномену у поєднанні його економічної, політичної, соціологічної, юридичної та історичної сторін. Інструментарій наукового пізнання, яким оперують інституціональні теорії бюджету, оподаткування, державного кредиту та державного боргу придатні для максимально можливого висвітлення теоретичних основ стратегії формування бюджетних ресурсів держави податковим і кредитним методами, глибинного розуміння їхньої ролі у макроекономічній стабілізації і соціально-економічному розвитку суспільства.

Однак системний та міждисциплінарний підходи як загальнонаукові методи дослідження особливостей мобілізації ресурсів бюджету на кожному етапі розвитку бюджетних, податкових і кредитних відносин набувають певної

модифікації. Відповідно, трансформація податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави супроводжується розвитком теорій бюджету, оподаткування, державного кредиту і державного боргу та наукового пізнання бюджетних ресурсів на якісно новій, еволюційній парадигмі. Еволюційний метод характеризує бюджетні ресурси як динамічну підсистему категорії «бюджет», що розвивається, набуває нових ознак і вдосконалюється. Динамічність наукового пізнання бюджетних ресурсів держави визначається їх історичним характером. Сучасний стан досліджень у цій сфері є результатом попереднього розвитку, і водночас він зумовлює перспективи подальших трансформацій інституту мобілізації ресурсів бюджету. Відповідно, попередній розвиток визначає сучасний стан як його результат, а сучасний стан є стратегічним підґрунтям майбутнього цього інституту. Ми вважаємо, що наукове пізнання бюджетних ресурсів в процесі своєї еволюції базується на діалектичній філософії, оскільки передбачає джерело їхнього розвитку у внутрішніх суперечностях, а єдність і боротьба протилежностей у розвитку суперечностей породжують дію рушійних сил трансформацій бюджетних, податкових і кредитних відносин в процесі формування ресурсів бюджету.

Погоджуючись з твердженням нобелівського лауреата К. Ерроу, що адаптація інститутів є довготривалим процесом і за реструктуризації економіки неможливе швидке досягнення кінцевих результатів [369, с. 79], ми переконані, що інститут формування бюджетних ресурсів України почне ефективно функціонувати тільки після певного адаптаційного періоду, впродовж якого як держава, так і платники податків та кредитори пристосовуватимуться до нього. Доцільно наголосити на неприпустимості автоматичного копіювання інститутів мобілізації ресурсів бюджету інших держав, адже національні економічні системи не є ідентичними, тому потребують різних регуляторів. Натомість, формування інститутів – процес ендегенний, пов'язаний з досвідом суспільної взаємодії та спільною історією громадян конкретної країни. До того ж, розвинені економіки володіють ефективнішими інститутами акумуляції ресурсів бюджету, ніж економіки транзитивні. Наявність конструктивно

побудованого та організованого інституту формування бюджетних ресурсів держави є одним з найважливіших чинників плідного функціонування бюджетної політики України у довготерміновій перспективі.

2.3. Методи формування бюджетних ресурсів держави у контексті податково-боргових стратегій

Результативність стратегій формування бюджетних ресурсів держави залежить, насамперед, від ефективності системного підходу до використання методів їх мобілізації, що відбувається в умовах функціонування розподільчих процесів і розширеного відтворення. Спектр методів акумуляції бюджетних ресурсів, на нашу думку, охоплює: податковий, неподатковий, трансфертний, кредитний та емісійний методи, які забезпечують наповнення дохідної частини бюджету та утворення джерел фінансування бюджетного дефіциту (рис. 2.4).

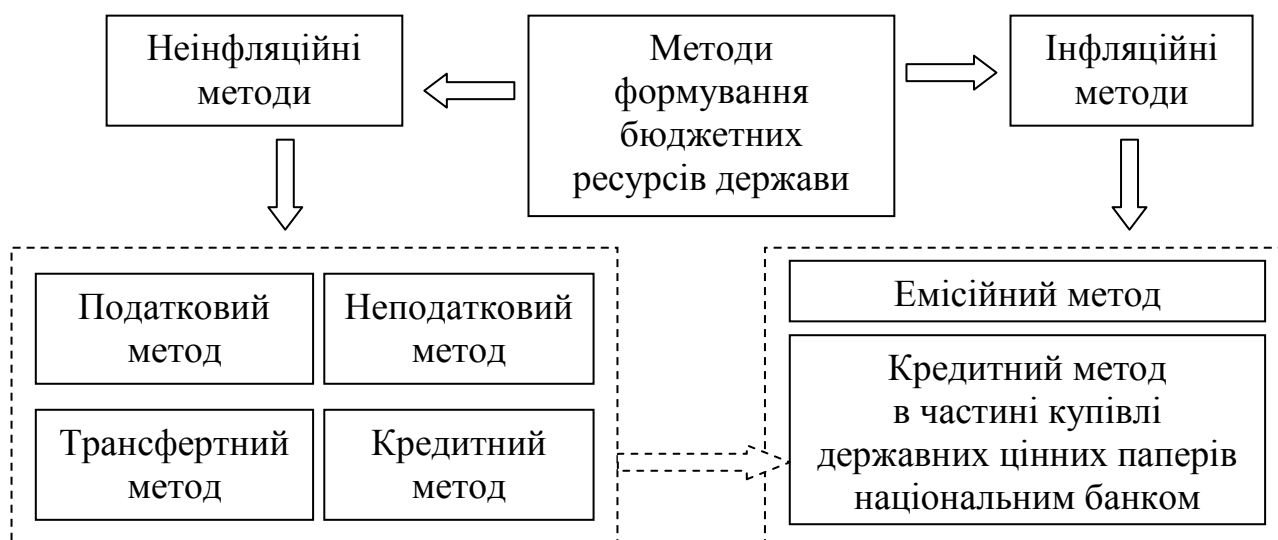

Рис. 2.4. Методи формування бюджетних ресурсів держави *

* Складено автором

Особливості використання методів та інструментів мобілізації ресурсів

бюджету залежать від обсягів національного багатства і валового внутрішнього продукту країни, спектру і змісту функцій держави, методів та умов господарювання, завдань, які вирішує суспільство на кожному конкретному етапі свого розвитку, стану національної економіки, рівня добробуту населення та інших чинників. Так, у Зведеному бюджеті України у 90-х рр. ХХ ст. частка бюджетних ресурсів, акумульованих податковим методом, була домінантною, водночас, значні обсяги державних потреб фінансувалися за рахунок грошової емісії. У 2009-2015 рр. зросли обсяги ресурсів бюджету, мобілізованих кредитним методом.

Стабільність механізму формування бюджетних ресурсів є визначальним індикатором рівноважного та пропорційного соціально-економічного розвитку суспільства, адже доходи бюджету та джерела фінансування бюджетного дефіциту виступають особливим засобом перерозподілу грошових коштів у межах країни на користь певних соціальних груп, територій, галузей економіки, регулювання розвитку відповідних соціально-економічних процесів.

Ще наприкінці ХІХ-го ст. у праці «Основні початки фінансової науки. Вчення про державні доходи» (1890 р.) І. Янжул висвітлив історичний розвиток джерел і методів акумуляції доходів бюджету від Древньої Греції до ХІХ ст., коли неперервне зростання державних потреб, нові політичні принципи і погляди сприяли появі у бюджетах національних систем суспільно-правових або примусових доходів у вигляді податків. Підкреслимо, що концептуальну єдність історичного екскурсу, здійсненого вченим, забезпечила провідна ідея поступового затвердження суспільно-правових принципів формування бюджетних ресурсів держави, які приходять на зміну приватно-правовим, пов'язаних з ототожненням державної скарбниці зі скарбницею царя, переважаючою часткою доходів від державних промислів, невизначеним та епізодичним характером використання податей і повинностей як фіскальних інструментів [372, с. 42].

Доповнюючи дослідження І. Янжула, його сучасник Л. Косса у праці «Основи фінансової науки» (1896 р.) поділив доходи бюджету на звичайні та

надзвичайні. Звичайні, відповідно, поділяються на прямі (формуються за рахунок приватно-правових джерел) та непрямі (формуються за рахунок суспільно-правових джерел).

Приватно-правовими або прямими доходами бюджету, з юридичної точки зору, вважаються такі доходи, при отриманні яких держава не користується перевагами влади, а набуває статусу приватної особи, яка діє на засадах цивільного права й одночасно регулює відносини приватних осіб; з економічної точки зору, це доходи, які держава або провінції безпосередньо вилучають зі свого майна. Суспільно-правовими або непрямими доходами бюджету є ті, які держава отримує, користуючись перевагами своєї влади: або обмежуючи підприємницьку діяльність приватних осіб (можливо навіть витісняючи її з певної галузі – фіскальна монополія), або застосовуючи чисті форми прямого примусу громадян до сплати податків [263, с. 33].

Податковий метод формування бюджетних ресурсів держави залишається найзатребуванішим і у сучасних національних системах. Це підтверджується однією з найбільш повних у західній літературі дефініцій податків, поданою американськими економістами Б. Хілдресом і Р. Картером у 1992 р. на підставі узагальнення сучасних функцій оподаткування і породжуваних ним ефектів, що отримало назву «дизайну податків»: «Податки – головне джерело державних доходів. Податок – обов’язковий платіж державі. Уряд збирає податки з метою фінансування суспільних благ і послуг. Податки корисні і в інших економічних призначеннях. Податкова політика впливає на розміщення ресурсів, розподіл багатства, суспільний вибір, а також стабільність економіки на макрорівні, за допомогою фіскальної та монетарної політики – на зайнятість, ціни та економічне зростання» [425, с. 410].

Глибинне розуміння теоретико-методологічних засад податкового методу формування бюджетних ресурсів України лежить через концентровані уявлення про природу податку провідними українськими вченими, дефініції яких маємо в найширшому науковому вжитку.

Насамперед, зазначимо, що в епоху соціалізму в Україні, як і загалом у

Радянському Союзу, дефініція податку у фінансовій науці зводилася до його ідеологічного й класового змісту, податок трактувався як інструмент експлуатації у буржуазних державах. Погляди українських вчених-фінансистів радянського періоду були ідеологічно заангажовані в категоріях соціалістичної доктрини і марксистської теорії і тим принципово відрізнялися від позиції західних науковців. Останні десятиріччя існування СРСР фундаментальні дослідження в податковій сфері взагалі не проводилися. Як вдало зауважив В. Панеков: «... не було потреби: суспільство законодавчо промовило побудову першої в світі держави без податків» [245, с. 12].

У незалежній Україні домінують інші закономірності соціально-економічного розвитку, інші суспільні цінності, що впливають як на теоретичні уявлення про сутність податків, так і на ставлення до них суспільства. Сучасні дослідження проблем оподаткування українських вчених ґрунтуються на переосмисленні наукової думки Заходу з позиції поступового відходу від концепції панівного до 90-х рр. ХХ ст. марксистського вчення.

Так, В. Андрущенко та Ю. Ляшенко пропонують розширити сферу дослідження сутності податків за межі суто економічної категорії та розглядати природу оподаткування з позиції теорії інституціоналізму, трактуючи податки як частину приватних ресурсів, передану громадянами у формі грошових внесків у розпорядження держави в обмін на блага цивілізованого існування, уже наявні, одержувані або ті, що стануть доступними у майбутньому [4, с. 42]. «Податки є ефективним знаряддям реалізації державної політики стосовно життєдіяльності суспільства, а саме: компенсації недоліків ринкових механізмів розміщення ресурсів і забезпечення суспільними благами... Вони є вельми небезпечною зброєю у розпорядженні держави», – цілком слушно стверджують М. Суторміна, В. Федосов, В. Андрущенко [331, с. 4]. А. Крисоватий, продовжуючи цю тезу, вказує на те, що «податки в руках одних можуть виступати знаряддям та інструментом стабілізації і економічного процвітання в державі, а в руках інших – засобом нестабільності й економічного саморуйнування» [160, с. 10]. У своїх дослідженнях П. Мельник доходить

висновку, що «... податки є основним інструментом державного перерозподілу доходів і фінансових ресурсів. Вони відображають роль держави, ступінь її втручання в процес перерозподілу нової вартості ...» [207, с. 78]. А. Соколовська характеризує податки як своєрідну плату за послуги, які надає держава, виконуючи свої функції: «Для всього загалу платників ця плата, яка вимірюється величиною сукупних податкових платежів до бюджету держави, є еквівалентною вартості суспільних (державних) благ» [325, с. 22]. Щодо кожного окремого платника, то між його платежами до бюджету та участю у споживанні суспільних благ відповідності (еквівалентності) немає [325, с. 24].

Таким чином, в українському науковому середовищі відбувається переосмислення встановленої в період соціалістичної епохи традиційної парадигми податків, спрямоване на узагальнення основних західних теоретичних концепцій, апробованих у ринковій економіці. Тому у сучасних дефініціях принципового, полярно протилежного контрасту між методологічно-теоретичним сприйняттям соціально-економічної природи і функціонального призначення податків між представниками української та західних шкіл фінансової науки вже не існує. Почавши з радикального заперечення податків як рівноправного доходу скарбниці держави, перейшовши до філософського обґрунтування категорії та ідеологізації практики оподаткування, податки як домінуючий засіб фінансування суспільних благ еволюціонували до демократичних податкових форм забезпечення суспільного відтворення, перетворившись у невід'ємний атрибут демократичної правової держави, визначальну умову цивілізованого розвитку суспільства.

Беручи до уваги наведене вище, вважаємо за доцільне трактувати податок як обов'язковий елемент у системі формування бюджетних ресурсів держави, який справляється із платників податків у формі грошових внесків без прямого обміну на певні блага і послуги, але з гарантованою умовою бути забезпеченими суспільними благами, що споживаються колективно, а не в порядку індивідуального присвоєння.

Величина суспільних благ, що надаються державою індивідам, має бути

співрозмірною з рівнем податкового навантаження, який є прийнятним для платників. Необхідним, на нашу думку, є досягнення компромісу між інтересами платників податків, одержувачів колективних послуг та держави, яку доцільно розглядати як сукупність інститутів. Поведінка груп учасників переговорів керована раціональними вигодами кожної. Платники податків прагнуть до мінімізації податкового тягаря, споживачі благ – до збільшення розмірів послуг, держава в силу виняткової влади може передбачати досягнення різних цілей. Як цілком логічно узагальнює Ш. Бланкарт, уряд, формуючи податкову систему, може максимізувати соціальний добробут або власну вигоду [24, с. 233]. Тому основним інструментом реалізації фіскальних інтересів держави, на наше переконання, слід вважати податкову політику. Разом з тим, погоджуємося з А. Крисоватим, що «...фіскальні інтереси не обмежуються лише стягненням коштів на користь держави, оскільки реалізація функцій держави на цьому не закінчується. Процес формування фінансових фондів забезпечує державу ресурсами, необхідними для реалізації її функцій. Останнє безпосередньо пов'язано з видатками, бо саме через витрати держава «презентує» себе суспільству. Справляння податків, в контексті політики державних доходів, не самоціль державницької діяльності, а цілеспрямована суспільна інтуїція, направлена на задоволення інтересів членів суспільства, тобто оподаткування має бути суспільно спрямованим на фінансування витрат держави, пов'язаних із виконанням державою покладених на неї функцій» [169, с. 93].

Акумуляція бюджетних ресурсів податковим методом зумовлює активну участь держави у розподільчих процесах та здійснення перманентного контролю за грошовими потоками для оптимального задоволення фіскальних інтересів держави і платників податків. Податки є відображенням матеріальної основи економічних відносин, що виникають між державою, суб'єктами господарювання і населенням з приводу примусового відчуження частини заново створеної вартості у грошовій формі, а частка податків у ВВП розкриває їх кількісну та якісну визначеність, характеризує роль держави у забезпеченні процесів суспільного відтворення (рис. 2.5).

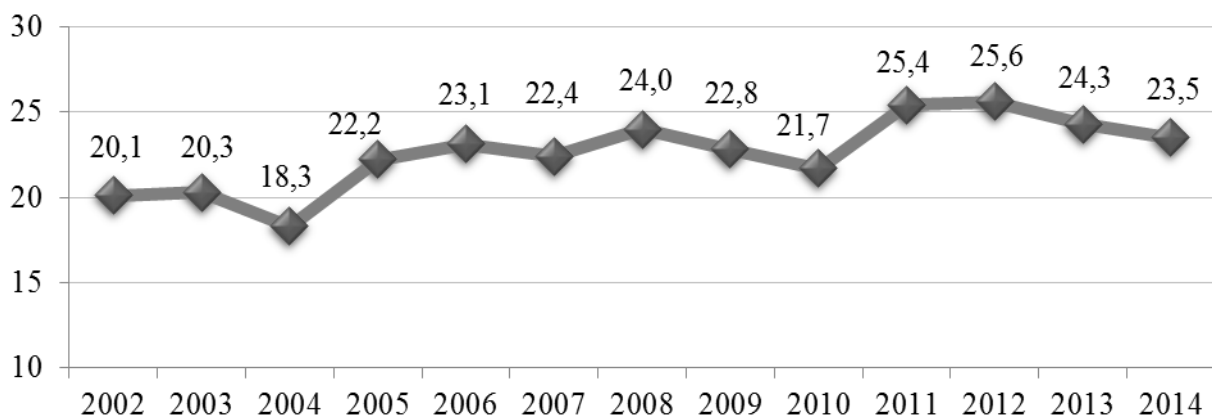

Рис. 2.5. Динаміка частки податкових надходжень зведеного бюджету у ВВП України у 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

Як засвідчують дані, частка податків і зборів, акумульованих у Зведеному бюджеті України впродовж 2002-2014 рр. не перевищувала 26% ВВП. У країнах Європейського Союзу цей показник є значно вищим (додаток Ж), однак слід враховувати, що за правилами європейської статистики до нього входять також відрахування до фондів соціального страхування.

Показовим у контексті забезпечення процесів суспільного відтворення є співвідношення темпів зростання податкових джерел формування бюджетних ресурсів держави і темпів зростання номінального ВВП (рис. 2.6).

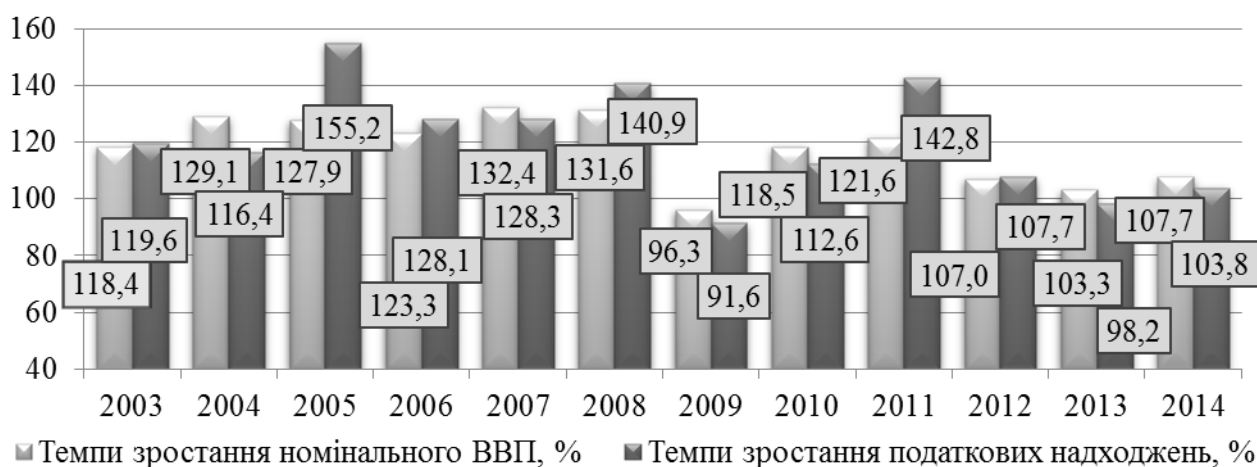

Рис. 2.6. Динаміка темпів зростання податкових надходжень Зведеного бюджету України та номінального ВВП у 2003-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

На нашу думку, перевищення темпів зростання податкових надходжень над темпами зростання номінального ВВП, що спостерігалось у 2003, 2005, 2006, 2008 рр., є свідченням виходу доходів із тіні. Істотне зростання бюджетних ресурсів, мобілізованих податковим методом, яке мало місце у 2011 р., відбулося як внаслідок виходу країни із кризи, так і завдяки важливому кроку інституціональної трансформації української податкової системи – прийняттю Податкового кодексу і запровадженням ним податковим новаціям (підвищенню ставок окремих податків (акцизного податку; рентної плати за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в Україні; плати за землю), упорядкуванню механізму відшкодування ПДВ, перекриванню схем звуження податкової бази щодо податку на прибуток підприємств, активізації боротьби з ухиленням від сплати податків). Запроваджені були і суто фіскальні заходи: затримання відшкодування ПДВ, тиск на підприємства щодо авансової сплати податків і податкових платежів, звільнення від оподаткування ПДВ операцій з поставки зернових, що спричинило втрату сільгосппідприємствами права на відшкодування цього податку, тиск на платників єдиного податку у напрямі їх переходу на загальну систему оподаткування. Відчутним наслідком такої податкової експансії стало істотне підвищення податкового навантаження на економіку, що концептуально дисонує із завданням зменшення податкового тягара, задекларованого в рамках стратегії модернізації вітчизняної економіки та оптимізації фіскальної політики України.

Відповідно до бюджетної класифікації, закріпленої Наказом Міністерства фінансів України «Про бюджетну класифікацію» від 14.01.2011 р. № 11 із змінами та доповненнями [219], бюджетні ресурси, акумульовані податковим методом, ідентифікуються у розрізі 8 груп: податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості; податки на власність; рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів; внутрішні податки на товари та послуги; податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції; рентна плата за транспортування, збори на паливно-енергетичні ресурси; місцеві податки; інші податки та збори. Компаративна таблиця

класифікації податкових надходжень зведеного бюджету у 2014 та 2015 рр. наведена у додатку З.

«Оптимальна структура податків – це та, яка максимізує суспільний добробут, в якій вибір між справедливістю і ефективністю найкращим чином відображає відношення суспільства до цих конкуруючих цілей», – зазначає Дж. Стігліц [329, с. 448]. Теорія і практика оподаткування засвідчують, що при економічному зростанні домінантного фіскального значення набувають прямі податки, а при економічному спаді, навпаки, підвищується роль непрямих податків, що дає можливість закріпити та стабілізувати базу оподаткування.

Структура податкових надходжень зведеного бюджету, подана у додатку И, засвідчує, що для бюджетних ресурсів України, акумульованих податковим методом, характерним є домінування непрямого оподаткування над прямим – сумарна питома вага податків на споживання (податку на додану вартість, акцизного податку, мита) в загальному обсязі мобілізованих податків і зборів, починаючи з 2006 р., стабільно перевищує 50%. Підкреслимо, що непрямі податки активно використовуються в мобілізації ресурсів бюджету як ефективний інструмент фіскальної політики, що дає можливість державі якісно виконувати покладені на неї функції.

За рейтинговою оцінкою доходів бюджету, яку розробили О. Тимченко та Ю. Сибірянська, базисом для формування бюджетних доходів, є податок на додану вартість, податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, акцизний податок та мито, оскільки вони не потребують значних затрат і зусиль на управління та мають істотне фіскальне значення, забезпечуючи високі надходження до бюджету [335, с. 21]. Станом на 01.01.2015 р. переважна більшість зазначених податкових надходжень сконцентрована у державному бюджеті: ПДВ – 100%; податок на прибуток підприємств – 90%; податок на прибуток підприємств державної власності – 100%; податок на доходи фізичних осіб – 25% (з території міста Києва – 60%); податок на доходи фізичних осіб від оподаткування пасивних доходів у вигляді процентів на банківський рахунок, вклад (депозит) у кредитній спілці – 100%; акцизний

податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) – 100%; акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) – 100%; ввізне мито – 100%; вивізне мито – 100%, що зумовлює значну централізацію бюджетних ресурсів. Розподіл податкових надходжень між рівнями бюджетної системи закріплений Бюджетним кодексом України.

Обсяги бюджетних ресурсів, акумульованих податковим методом, регулюються рівнем податкового навантаження, який формується як результат зміни податкових ставок, надання податкових пільг і преференцій, застосування режиму канікул, запровадження спеціальних податкових режимів, розстрочення і відстрочення податкових платежів.

Особливості механізму мобілізації бюджетних ресурсів неподатковим методом відображаються на їхній структурі у зведеному бюджеті (додаток II).

До 2011 р. вагому частину неподаткових надходжень Зведеного бюджету України (в середньому 15,45%) становила рентна плата, існування якої пов'язано, насамперед, з природними, техніко-економічними і трансфертними чинниками. Надходження рентних платежів відбуваються щодавно, їхня величина залежить від обсягів видобутих нафти, природного газу й газового конденсату та обсягів транспортованих нафти, нафтопродуктів, природного газу, аміаку. Разом з тим, фактично протягом двох з половиною років до запровадження Податкового кодексу України, ставки рентних платежів були стабільними, тоді як і світова ціна на нафту, і курс долара відносно до гривні – збільшилися майже удвічі. Це призвело до вагомих втрат бюджетних ресурсів від ненадходжень рентних платежів, а також до чисельних порушень на ринку нафти і нафтопродуктів. Крім того, Рахункова палата України у ході перевірок стану виконання державними органами влади повноважень із забезпечення повноти нарахування і вчасності надходження до бюджету рентних платежів за видобуток вуглеводнів неодноразово встановлювала відсутність у країні ефективної системи оподаткування нафтогазодобувної галузі, яка б забезпечувала справляння в інтересах держави адекватної плати за власні природні ресурси, стимулювання інвестицій у розвиток галузі, і, відповідно,

розширення податкової бази і стабілізацію надходжень до бюджету рентних платежів. Констатуємо, що вітчизняна система справляння рентних платежів дає змогу нафтогазовим компаніям отримувати надприбутки, а бюджет при цьому недоотримує значний обсяг бюджетних ресурсів у вигляді частини доходу від видобутку корисних копалин, які належать не окремим особам, а всьому українському суспільству.

Потреба запровадження орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим державним майном виникла, на нашу думку, у зв'язку з передачею майна, що перебуває у державній і комунальній власності, в оренду юридичним і фізичним особам. Об'єктами такої оренди можуть бути нерухоме та інше майно, цінні папери. Обсяг зазначених надходжень залежить від вартості майна, що передається в оренду, і розміру річної орендної плати, який здебільшого не може перевищувати 5% від вартості орендованого майна. Питома вага цього джерела в загальному обсязі неподаткових надходжень зведеного бюджету становила впродовж 2002-2014 рр. в середньому 2,00%.

У результаті проведеного аналізу ми прийшли до висновку, що частка державного мита у структурі неподаткових надходжень традиційно є невисокою – до 1,5%. Зазначимо, що Законом України «Про судовий збір» від 08.07.2011 р. № 3674-VI, який набрав чинності з 01.11.2011 р., з державного мита виокремлено судовий збір. Наразі найбільш поширеними об'єктами справляння є:

- щодо державного мита – вчинення нотаріальних дій, державна реєстрація актів громадянського стану та права власності на нерухоме майно, видача документів на право виїзду за кордон і про запрошення до України осіб з інших країн, прописка громадян або реєстрація місця проживання, видача дозволів на право полювання та рибальства, операції з цінними паперами тощо;

- щодо судового збору – подання до суду позовної заяви, апеляційної і касаційної скарги на судові рішення, заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, заяви про скасування рішення третейського суду, видача судами документів тощо.

Впродовж 2002-2008 рр. спостерігаємо сталу тенденцію щодо

поступового зниження частки митних зборів у неподаткових надходженнях – з 3,33% до 0,82%. У 2008 р. митні збори скасовано у зв'язку зі вступом України до Світової організації торгівлі, натомість, до бюджету почала надходити плата за митне оформлення товарів і транспортних засобів поза місцем розташування митних органів або поза робочим часом, установленим для митних органів, однак її частка є незначною – в середньому 0,07% у 2008-2014 рр.

Власні надходження бюджетних установ Бюджетний кодекс України визначає, як кошти, отримані в установленому порядку бюджетними установами як плату за надання послуг, виконання робіт, гранти, дарунки та благодійні внески, а також кошти від реалізації продукції чи майна та іншої діяльності [40]. Ці платежі становлять найбільшу частку серед неподаткових надходжень Зведеного бюджету України – в середньому 42,61% впродовж 2002-2014 рр. Водночас, констатуємо, що вони проходять через бюджет «транзитом» і спрямовуються винятково на покриття витрат, пов'язаних з організацією основної і додаткової діяльності бюджетних установ, що акумулювали ці кошти.

Результати проведеного аналізу засвідчують, що в середньому 17,61% неподаткових надходжень зведеного бюджету об'єднані в одну групу – «Інші неподаткові надходження». Це доволі великий перелік, до якого належать доходи різного спрямування, зокрема: кошти від реалізації майна, конфіскованого за рішенням суду, від продажу частин встановленої кількості викидів парникових газів, передбаченого ст. 17 Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, концесійні платежі, доходи від операцій з кредитування та надання гарантій, збори на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій, надходження коштів пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту тощо.

Узагальнюючи особливості неподаткового методу мобілізації бюджетних ресурсів, підтримуємо думку В. Дем'янишина, який акцентує увагу на тому, що основною функцією неподаткових надходжень є збалансування бюджету, заповнення недомобілізованої за рахунок податків частини доходів [84, с. 59]. Потреба збалансування нестачі податкових надходжень неподатковими

платежами зумовлена об'єктивною неможливістю держави мобілізувати необхідний обсяг бюджетних ресурсів лише податковим методом через обмежені розміри об'єктів оподаткування. З цього приводу слушним вважаємо висновок Ц. Огоня, що подібна ситуація не може бути оцінена як позитивне явище, вона «... є свідченням низької ефективності діяльності податкових органів у процесі мобілізації податків до бюджету та непрогресивності діючої системи оподаткування. Не одержуючи необхідної суми податків, держава змушена вишукувати інші джерела формування доходів і, перш за все, у формі неподаткових надходжень» [230, с. 181].

Бюджетне законодавство України передбачає таку класифікацію неподаткових надходжень: доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності; інші неподаткові надходження; власні надходження бюджетних установ. Однак у контексті нашого дослідження бюджетними ресурсами, мобілізованими неподатковим методом, ми також вважаємо доходи від операцій з капіталом і цільові фонди.

Структура доходів від операцій з капіталом Зведеного бюджету України подана у додатку II та засвідчує, що у 2002-2006 рр. майже половину цих доходів становили надходження від продажу основного капіталу (скарбів, майна, одержаного державою або територіальною громадою в порядку спадкування чи дарування, безхазяйного майна, знахідок, а також валютних цінностей і грошових коштів, власники яких невідомі; надходження коштів від Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння). У наступні роки їх частка значно знизилася, натомість, зросла питома вага коштів від продажу землі і нематеріальних активів – до 37,42% у 2014 р.

Частка надходжень від реалізації державних запасів товарів (матеріальних цінностей державного резерву та розброньованих матеріальних цінностей мобілізаційного резерву) у 2002-2014 рр. не була стабільною, однак у 2014 р. перевищила рівень 2002 р. всього на 4,2 в.п. – з 37,52% до 41,72%.

Заміна Податковим кодексом України збору за забруднення

навколишнього природного середовища екологічним податком, який наразі входить до розділу бюджетної класифікації «Податкові надходження», значно змінила структуру розділу «Цільові фонди», домінантна роль у якому належить тепер місцевим цільовим фондам (додаток І).

Проведене нами дослідження бюджетних ресурсів держави, сформованих трансфертним методом, засвідчує, що вони охоплюють такі групи надходжень:

1. Від органів державного управління (кошти, що надходять з інших бюджетів, дотації, субвенції).

2. Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій (надходження від секретаріату ООН, ОБСЄ або іншої міжнародної організації за участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, гранти (дарунки), що надійшли до бюджетів усіх рівнів, надходження в рамках програм допомоги Європейського Союзу).

Констатовано, що за рахунок першої групи трансфертів формуються ресурси як державного, так і місцевих бюджетів, за рахунок другої – виключно ресурси державного бюджету.

Недосконалий механізм перерозподілу доходів між рівнями бюджетної системи, зокрема, низька ефективність місцевого оподаткування і не повною мірою обґрунтовані норми податкового розщеплення, а також відсутність стимулів у місцевих органів влади до нарощування податкової бази (оскільки внаслідок низької фінансової автономії, вони, замість додаткових доходів, отримують лише тягар видаткових повноважень) продукує вертикальні та горизонтальні дисбаланси в системі місцевих бюджетів України. Ключову роль у формуванні бюджетних ресурсів органів місцевої влади і місцевого самоврядування починають відігравати міжбюджетні трансферти – останні роки їхня частка перевищує 50% від дохідної частини місцевих бюджетів.

Зазначимо, що співвідношення дотацій і субвенцій, що отримували місцеві бюджети України впродовж 2002-2014 рр., є майже пропорційним: дотації – 53,80%, субвенції – 46,11% в середньому за досліджуваний період.

До 2015 р. міжбюджетні трансферти склалися з дотації вирівнювання,

субвенцій та субсидій. Окремі інструменти формування бюджетних ресурсів трансфертним методом відрізнялися між собою, насамперед, за цільовим призначенням (дотації призначалися винятково на вирівнювання фінансової спроможності місцевих бюджетів, субвенції – на чітко визначену мету) та порядком розрахунку (обсяг дотації, що передавалася з державного бюджету до місцевих або між рівнями місцевих бюджетів визначався на основі формульного підходу і залежав від рівня податкоспроможності територій та нормативу бюджетної забезпеченості населення).

З 2015 р. в Україні почала функціонувати нова система міжбюджетних відносин, що базується на принципово новому механізмі горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій, складовими якого є: базова дотація (трансферт, що надається з державного бюджету місцевим бюджетам) та реверсна дотація (кошти, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів). Формування місцевих бюджетних ресурсів трансфертним методом наразі відбувається за допомогою таких інструментів: 1) базова дотація; 2) субвенції на здійснення державних програм соціального захисту; 3) додаткова дотація на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок надання пільг, встановлених державою; 4) субвенція на виконання інвестиційних проектів; 5) освітня субвенція; 6) медична субвенція; 7) субвенція на фінансування заходів соціально-економічної компенсації ризику населення, яке проживає на території зони спостереження; 8) субвенція на проекти ліквідації підприємств вугільної і торфодобувної промисловості та утримання водовідливних комплексів у безпечному режимі на умовах співфінансування (50%); 9) інші додаткові дотації та інші субвенції.

Трансфертний метод формування ресурсів місцевих бюджетів України, на нашу думку, не стимулює органи місцевого самоврядування до пошуку резервів зростання власної дохідної бази. Міжбюджетні трансферти можна порівняти із соціальною допомогою для індивіда. Як і в кожного індивіда, у бюджетів нижчого рівня породжуються утриманські настрої щодо бюджетів вищого рівня. Вважаємо, що крім об'єктивних чинників, тут мають місце й

суб'єктивні причини, зокрема небажання органів місцевого самоврядування нести підвищену відповідальність щодо бюджетної можливості фінансувати місцеві програми. До того ж, регіони з високим рівнем власної бюджетної забезпеченості мають перераховувати понаднормові доходи до державного бюджету, тобто фактично вони стають донорами для нерозвинених територій. Така політика міжбюджетного вирівнювання не вигідна для розвинених регіонів, які, відповідно, штучно занижують бюджетні показники.

Вагомою альтернативою перерахованих методів формування бюджетних ресурсів держави, на наше переконання, є кредитний метод, особливість якого полягає у необхідності повернення запозичених коштів і сплаті відсотків за користування ними. Наведені у додатку К та на рис. 2.7 дані засвідчують переважання обсягів державних запозичень України над обсягами їх погашення, що набуло характеру сталої тенденції впродовж останніх років.

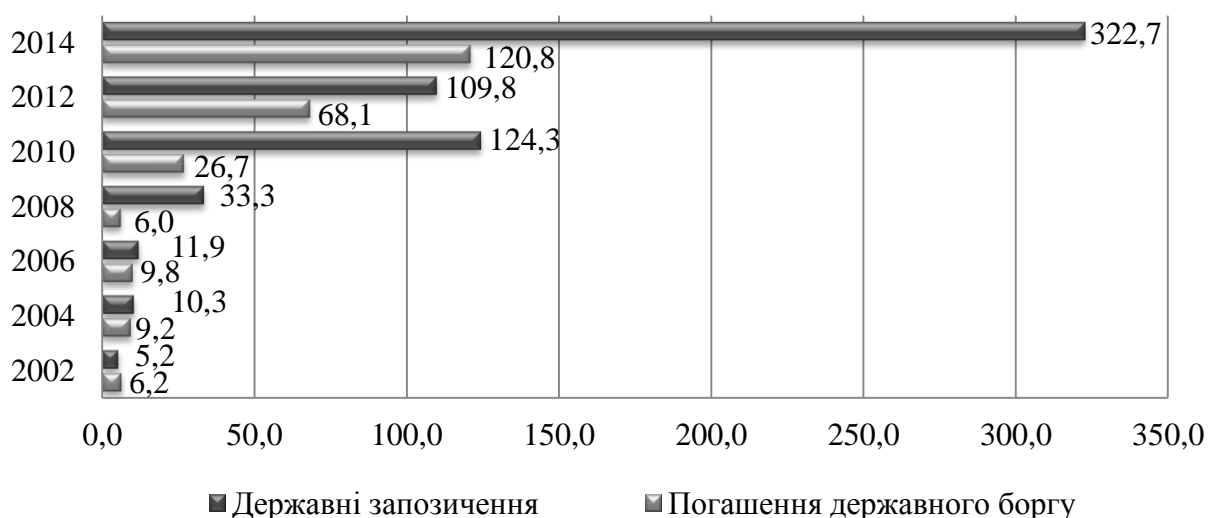

Рис. 2.7. Динаміка абсолютних обсягів державних запозичень та погашення державних боргових зобов'язань у 2002-2014 рр., млрд. грн. *

* Розраховано автором на основі [43-55]

Дослідження, яке ми провели, дозволило зробити висновки, що обсяги погашення державного боргу України перевищували обсяги здійснених державних запозичень лише у 2002 р. У наступних періодах спостерігається протилежна ситуація. Особливо небезпечним для вітчизняної економіки було

співвідношення залучених боргових ресурсів до здійснених платежів за державним боргом у 2008-2010 рр.: нові державні запозичення перевищили обсяги погашення у 5,5; 3,9 та 4,7 рази відповідно, що є наслідком розгортання світової фінансово-економічної кризи, до якої, за висновками ЄБРР, Україна виявилася найбільш вразливою з усіх країн поза Євросоюзом. У 2013-2014 рр. уряд продовжував дотримуватися активної боргової політики: запозичення до державного бюджету перевищили обсяги погашення у 2,0 та 2,7 рази відповідно, причому пік боргового фінансування припадає на 2014 р. – Україна залучила 322,7 млрд. грн. державних запозичень. Тобто тенденція щодо активного нарощування суми державного боргу продовжується.

Спрямування значного обсягу бюджетних ресурсів держави на виплати за борговими зобов'язаннями свідчить про нераціональну політику запозичень, яка порушує права платників податків на отримання якісних суспільних послуг, зменшує можливості бюджету щодо забезпечення економічного зростання і суспільного добробуту. Вважаємо, що розпочавши масштабне залучення до бюджету боргових ресурсів без проведення інституціональних заходів структурного характеру, що мали забезпечити основу для здійснення боргових виплат, держава вимушена позичати кошти, насамперед, для погашення попередніх зобов'язань, відволікаючи при цьому бюджетні ресурси від вкладень у розвиток економіки та людський капітал.

Динаміка формування ресурсів місцевих бюджетів України кредитним методом у 2002-2014 рр. подана у додатку К та на рис. 2.8.

Як бачимо, динаміка здійснення в Україні місцевих запозичень і погашення боргу місцевих бюджетів є нестабільною. Найбільший обсяг боргових місцевих ресурсів залучено у 2012 р. – 5,6 млрд. грн.

Розгорнуті дані щодо обсягів бюджетних ресурсів, залучених у 2002-2014 рр. до державного і місцевих бюджетів України кредитним методом, подані у додатку К. Протягом досліджуваного періоду практика боргового фінансування суспільних потреб зазнала значної прогресії – обсяги державних запозичень збільшилися у 62 рази, зокрема, по внутрішніх запозиченнях – у

76 разів, зовнішніх запозиченнях – у 43 рази. На висхідну динаміку зовнішніх запозичень між інших чинників вплинуло також два піки стрімкого зростання курсів іноземних валют до гривні: з 5,05 грн. до 7,70 грн. за дол. США впродовж 2008 р. і з 7,99 грн. до 15,77 грн. за дол. США протягом 2014 р.

Кредитний метод формування ресурсів органів місцевого самоврядування не зазнав широкого поширення в Україні. Суми боргових ресурсів, залучених до місцевих бюджетів, невеликі, хоча також мають тенденцію до збільшення – з 0,7 млрд. грн. у 2002 р. до 2,4 млрд. грн. у 2014 р., або у 3,4 рази.

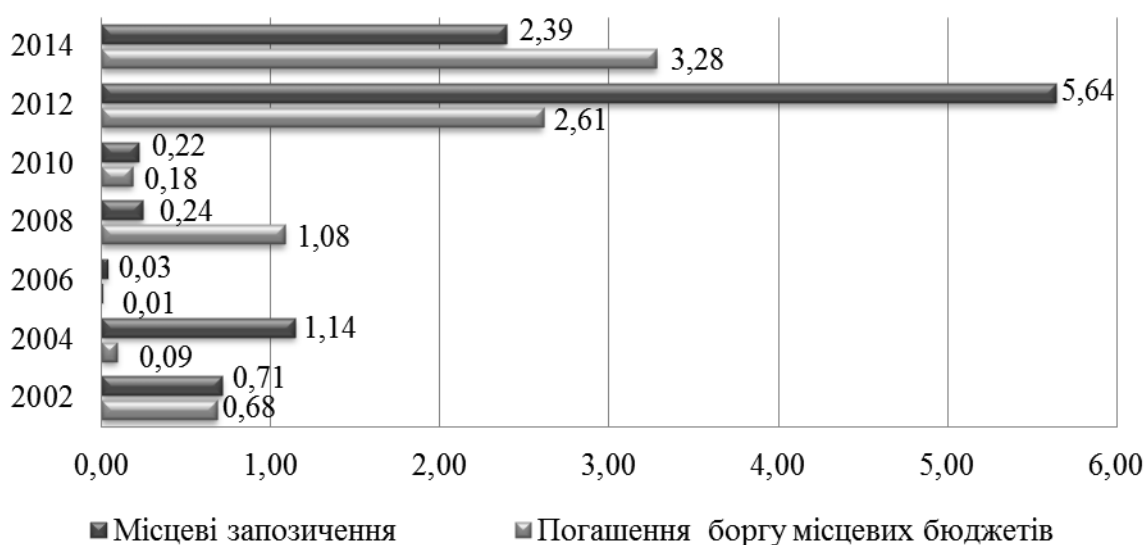

Рис. 2.8. Динаміка абсолютних обсягів місцевих запозичень та погашення боргу місцевих бюджетів України у 2002-2014 рр., млрд. грн. *

* Розраховано автором на основі [43-55]

Кредитний метод акумуляції бюджетних ресурсів держави передбачає використання внутрішніх (облігації, казначейські зобов'язання) і зовнішніх (облігації, фідучіарні позики, безоблігаційні позики) боргових інструментів.

Структура позикових джерел формування ресурсів бюджету засвідчує, що у 2008 р. внаслідок розгортання кризових явищ в економіці та гострої нестачі бюджетних ресурсів уряд України був змушений активно позичати кошти не на зовнішніх фінансових ринках, а через випуск ОВДП. Питома вага внутрішніх запозичень зросла у 2,4 рази та становила 81,4%, що є абсолютним максимумом за останні роки. Надалі тенденція щодо пріоритетності внутрішніх

джерел залучення боргових ресурсів бюджету продовжилася (рис. 2.9).

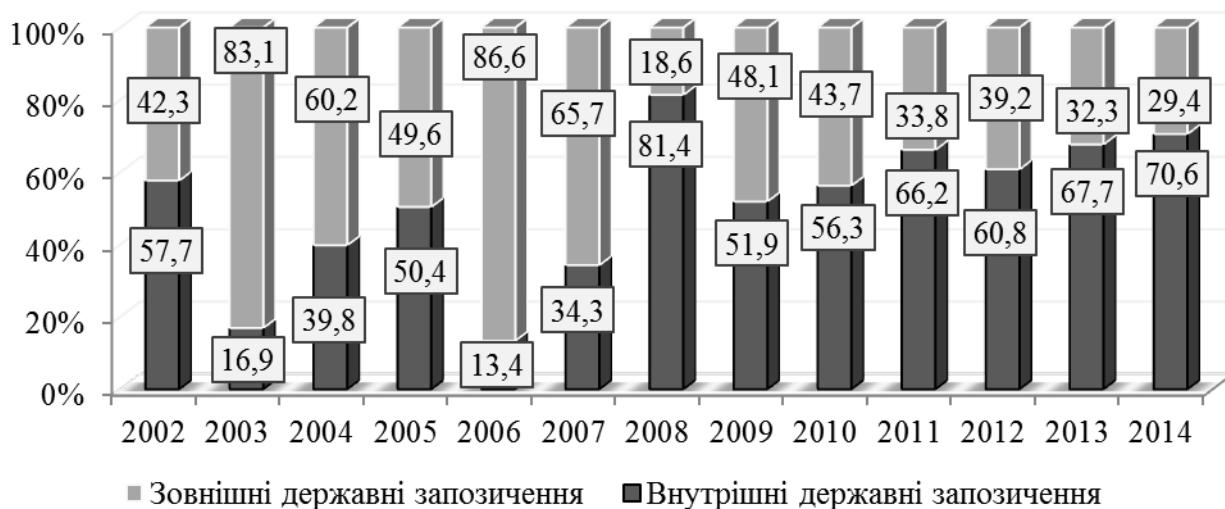

Рис. 2.9. Структура бюджетних ресурсів України, мобілізованих кредитним методом, у 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55]

Ми вважаємо, що за характером впливу на інфляційні процеси кредитний метод формування бюджетних ресурсів держави доцільно розподілити на інфляційну (надання Національним банком України позик уряду шляхом купівлі державних цінних паперів) та неінфляційну (запозичення на внутрішніх і зовнішніх фінансових ринках) складові.

На нашу думку, вкладання Нацбанку у державні цінні папери за своєю сутністю та змістовним наповненням аналогічні прямим кредитам НБУ на фінансування витрат Державного бюджету України, що заборонені ст. 54 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-XIV. В обох випадках НБУ емітує в обіг безготівкові гроші, не маючи обмежень раніше залученими коштами. Таким чином, практика викупу Нацбанком державних цінних паперів, з одного боку, забезпечує державу необхідними бюджетними ресурсами, однак з другого, є аналогією прямого кредитування уряду центральним банком з подібними негативними наслідками.

При цьому, якщо розміщувати державні боргові цінні папери серед населення і комерційних банків, то інфляційна напруга буде меншою, ніж при

їх придбанні безпосередньо центральним банком.

У додатку К та в таблиці 2.2 розглянемо структуру власників облігацій внутрішньої державної позики в Україні на кінець відповідного року.

Таблиця 2.2

Структура власників ОВДП в Україні у 2004-2014 рр. , % *

Показники	Роки							Відхилення 2014/2002
	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Резиденти:	100,00	83,59	65,34	98,42	91,73	97,07	95,29	- 4,71
<i>у тому числі</i>								
- НБУ	79,13	57,18	0,00	29,31	46,50	56,81	69,51	- 9,62
- банки	19,44	22,31	54,35	58,20	40,16	35,55	20,42	+ 0,98
- інші	1,43	4,10	10,99	10,91	5,07	4,71	5,36	- 3,93
Нерезиденти	0,00	16,41	34,66	1,58	8,27	2,93	4,71	+ 4,71
Разом	100	100	100	100	100	100	100	-

* Розраховано автором на основі [271]

Впродовж 2008-2014 рр. спостерігаємо перманентне зростання частки Національного банку України у структурі власників ОВДП. Наприкінці червня 2015 р. вже майже 73,2% ОВДП перебувало у портфелі НБУ і лише 16,9% – у банках, 5,2% – у небанківських установах, 4,7% – у нерезидентів. При цьому, з 82 млрд. грн. ОВДП у банківських установах, понад 70 млрд. грн. облігацій перебували у портфелях державних банків і банків, в яких держава володіє домінантною часткою, й лише 10 млрд. грн. облігацій – у комерційних банках.

Для порівняння, до основних власників цінних паперів Казначейства США належать пайові інвестиційні фонди, страхові компанії, пенсійні фонди, державні фінансові органи та фізичні особи, що свідчить про високий рівень розвитку фінансової інфраструктури. Частка державного сектору у структурі власників державних цінних паперів у США набагато менша, ніж в Україні, але все одно досить велика. Зосередження значних обсягів державних цінних паперів у державному секторі спостерігається також у Кореї – 23,9%, Канаді – 20,2%, Японії – 18,8%, проте в більшості країн Європейського Союзу ситуація є протилежною: Італія – 4,3%, Франція – 1,3%, Німеччина – 0,3% [378, с. 13].

Формування бюджетних ресурсів держави за рахунок випуску облігацій внутрішньої державної позики, як правило, провокує уряд до побудови фінансової піраміди в процесі рефінансування державного боргу. Надання переваги при акумуляції ресурсів бюджету винятково внутрішнім державним запозиченням може спричинити зростання дефіциту до значних розмірів, коли його фінансування кредитним методом надалі стає неможливим і доводиться використовувати ще й емісійний метод мобілізації бюджетних ресурсів, наслідком чого є високий рівень інфляції, як це мало місце в Україні у 2014 р.

Кредитний метод формування бюджетних ресурсів держави також передбачає мобілізацію коштів до бюджету шляхом здійснення зовнішніх запозичень. У цьому випадку ресурси акумулюються за рахунок ОЗДП або прямих позик міжнародних фінансових організацій та/або інших країн. При цьому побудова фінансової піраміди для виплати зовнішнього боргу вже неможлива, оскільки кредитоспроможність держави обмежується обсягом її золотовалютних резервів і міжнародними кредитними рейтингами країни. Країни-кредитори і міжнародні фінансові організації не надаватимуть позик без відповідних гарантій щодо їх повернення. Посилює негативний вплив на кредитоспроможність країни наявність дефіциту платіжного балансу, що призводить до виснаження золотовалютних резервів й може спричинити дефолт. Тому це джерело формування ресурсів бюджету має об'єктивні обмеження щодо потенційних сум залучення. Крім того, наявність значного обсягу зовнішнього боргу та необхідність його погашення і обслуговування спричиняє відплив валюти з країни, що призводить до скорочення інвестицій, та, як наслідок, продукує скорочення обсягу виробництва і спад в економіці.

Результатом активного використання урядом України та органами місцевого самоврядування кредитного методу формування бюджетних ресурсів стало стрімке нагромадження державного та місцевого боргу (додаток Л).

Інфляційним методом формування бюджетних ресурсів держави є емісійний. Держава отримує дохід від додаткової емісії грошей – сеньйораж, який виникає через перевищення приросту грошової маси над приростом

реального ВВП. Внаслідок використання цього методу акумуляції ресурсів бюджету розвивається неконтрольована інфляція, що негативно впливає на процеси суспільного відтворення і продукує виникнення так званого «ефекту Танзі» – свідомого відтермінування сплати податкових платежів до бюджету платниками податків у результаті швидкого знецінення грошей. Такий засіб дає ефекти у короткостроковому періоді, однак надалі фіскальна напруга у державі посилюється, а бюджетний дефіцит відтворюється у ще більших розмірах.

Ще Дж. Кейнс зазначав, що «будь-який уряд може існувати довгий час, друкуючи паперові гроші. Таким чином він може отримати розпорядження над реальними ресурсами – такими ж реальними, як і ті, які надходять податковим методом. Засіб цей дискредитовано, але дієвість його у певних межах незаперечна. Уряд може за його допомогою існувати, якщо іншим шляхом він більше існувати не може» [144, с. 244].

Тому в бюджетному законодавстві України, як і більшості країн світу, існує пряма заборона щодо використання емісійних коштів як джерела бюджетних ресурсів, оскільки монетарна експансія держави спричиняє зростання інфляції. Акумулювання ресурсів бюджету емісійним методом заборонено п. 2 ст. 15 Бюджетного кодексу України.

Вважаємо, що ефективна бюджетна стратегія України має бути реалізована через науково і методологічно обґрунтований компроміс неінфляційних методів формування бюджетних ресурсів з метою збалансування бюджету з урахуванням впливу ендогенних (інституціональних і макроекономічних) та екзогенних (глобалізаційних) чинників. Рішення уряду щодо вибору методу акумуляції ресурсів бюджету мають виходити з позиції економічної доцільності залучення кожного із вищеперерахованих джерел, поєднуючи їх та мінімізуючи можливі негативні наслідки, як для бюджету, так і економіки країни загалом, у коротко- та довгостроковому періодах. Водночас, пріоритетність вибору, на нашу думку, повинна належати податковому і кредитному методам мобілізації бюджетних ресурсів, які в сучасному фіскальному просторі є найбільш ефективними інструментами проведення результативної бюджетної політики.

2.4. Теоретична концептуалізація конвергенції податкових і боргових джерел фінансування суспільних потреб

Досягнення балансу між фінансовими можливостями бюджету та попитом на суспільні блага ускладнюється наявністю значних бюджетних обмежень, під якими, зазвичай, розуміють фінансові обмеження на витрачання бюджетних коштів, що виражаються у формі гранично допустимих видатків [97]. Бюджетні обмеження зумовлені дефіцитом бюджетних ресурсів держави та є причиною поглиблення фіскальних дисбалансів та асиметрій.

Вплив бюджетних обмежень на фіскальну рівновагу в державі представимо у вигляді нерівності:

$$\left\{ \begin{array}{l} \sum_{i=1}^n T_i X_i = \sum_{i=1}^n BR_i \leftrightarrow \text{фіскальна рівновага} \\ \sum_{i=1}^n T_i X_i > \sum_{i=1}^n BR_i - \text{профіцит бюджету} \rightarrow \text{інвестиції} \\ \sum_{i=1}^n T_i X_i < \sum_{i=1}^n BR_i - \text{дефіцит бюджету} \leftarrow \text{зовнішні джерела фінансування} \end{array} \right. \quad (2.1)$$

де T – податкова ціна, яку готові сплатити індивіди та суб'єкти господарювання за певний набір суспільних послуг (X). Добуток TX визначає бюджетні можливості держави;

BR – видатки бюджету;

n – кількість суспільних благ, що мають бути забезпечені бюджетними ресурсами.

Фіскальна рівновага в державі досягається при збалансуванні податкової

ціни та видатків бюджету ($\sum_{i=1}^n T_i X_i = \sum_{i=1}^n BR_i$). У випадку $\sum_{i=1}^n T_i X_i > \sum_{i=1}^n BR_i$

бюджетні можливості уряду перевищують наявний попит на суспільні блага, тому вільні бюджетні ресурси можуть бути інвестовані у розвиток соціально-

економічної інфраструктури. Ситуація $\sum_{i=1}^n T_i X_i < \sum_{i=1}^n BR_i$ є небажаною для бюджету і засвідчує неможливість уряду фінансувати суспільні потреби у повному обсязі. За таких умов, у бюджеті утворюється дефіцит, який потрібно покривати шляхом залучення бюджетних ресурсів кредитним методом.

Графічна інтерпретація даного рівняння подана на рис. 2.10.

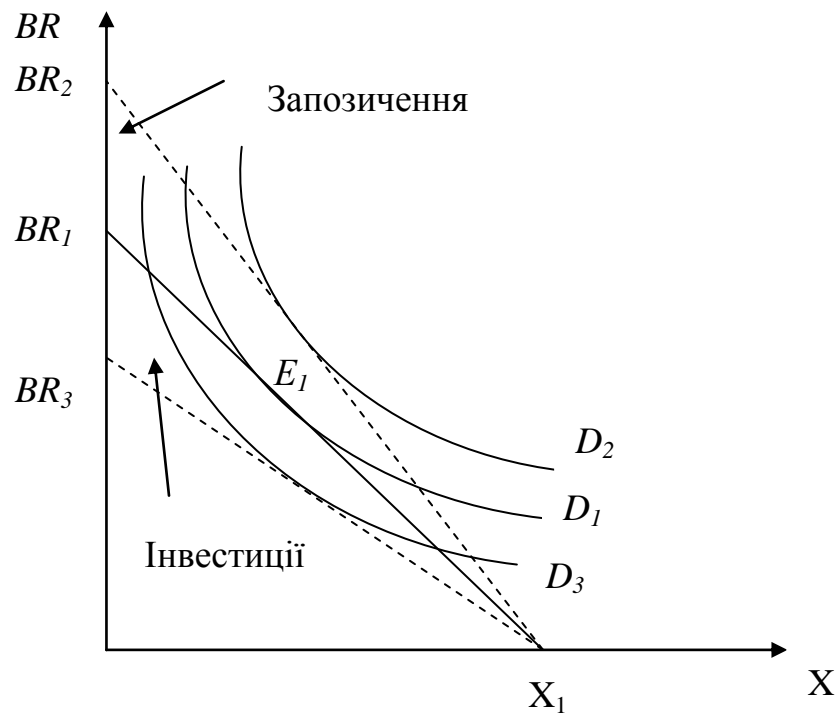

Рис. 2.10. Фіскальні наслідки бюджетних обмежень *

* Складено автором

Припустимо, що попит на суспільні блага характеризує крива D_1 . BR_1X_1 — бюджетна лінія, яка свідчить про можливість бюджету у повному обсязі профінансувати необхідний набір суспільних благ X_1 , тобто повністю задовольнити суспільний попит (крива D_1). У точці перетину бюджетної лінії BR_1X_1 і кривої D_1 досягається фіскальна рівновага (E_1).

Якщо суспільний попит перевищує рівноважний (крива D_2), бюджетна лінія зміститься вправо (BR_2X_1). При цьому, у разі наявності бюджетних обмежень, уряд буде змушений залучати боргові ресурси на суму BR_1BR_2 .

У випадку зміщення бюджетної лінії вліво – BR_3X_1 (за умови, що попит на суспільні блага нижчий від рівноважного – крива D_3), виникає можливість зекономити бюджетні ресурси в обсязі BR_1BR_3 , які, за виваженої фіскальної політики, можуть бути трансформовані в інвестиції.

Вектор нахилу бюджетної лінії ($\vec{\Lambda}$) визначимо співвідношенням:

$$\vec{\Lambda} = \frac{\sum_{i=1}^n T_i X_i}{\sum_{i=1}^n BR_i} \quad (2.2)$$

Чим більшим є коефіцієнт, тим більше крива бюджетної лінії відхилиться вправо, і навпаки. Якщо $\vec{\Lambda} > 1$ – бюджетні можливості уряду є потужними, він здатний інвестувати бюджетні ресурси в соціально-економічний розвиток держави; при $\vec{\Lambda} = 1$ досягається фіскальна рівновага; $\vec{\Lambda} < 1$ – засвідчує наявність значних бюджетних обмежень щодо задоволення суспільних потреб.

Розбалансованість бюджету є наслідком дії трьох основних чинників: неспроможності держави виконувати фіскальну функцію (через недостатність бюджетних ресурсів, акумульованих податковим, неподатковим і трансфертним методами), неконтрольованого зростання державних витрат (відоме з часів виходу праці Т. Гоббса «Левіафан, або Матерія, форма і влада держави церковної та громадянської») та неможливості покриття бюджетного дефіциту за рахунок внутрішніх і зовнішніх запозичень на прийнятних умовах.

У сучасній макроекономічній теорії існують два принципово відмінних підходи до пояснення бюджетного обмеження уряду. Перший ґрунтується на теоремі еквівалентності Рікардо, за якою наслідки і податкового, і боргового фінансування державних видатків є однаковими. Тому передбачається, що зміна способу фінансування не впливає на показники реального споживання, інвестицій, випуску та багатства. Відповідно, державний борг тлумачиться як

форма відкладеного в часі оподаткування. Другий підхід сформувався на основі ідеї податкового згладжування (tax smoothing). Його прибічники вважають: оскільки рівень оподаткування може спричиняти деформації в поведінці економічних суб'єктів і в такий спосіб впливати на реальні показники, незмінність (згладжуваність) рівня податкової ставки сприяє запобіганню таким викривленням. Саме другий підхід до бюджетного обмеження уряду передбачає, на нашу думку, зосередження уваги на правилах діяльності уряду у фіскальній сфері з огляду на доцільність застосування податкового або інших методів формування бюджетних ресурсів держави за певних умов.

З метою подолання дисбалансів державних фінансів та зменшення впливу політичного бізнес-циклу і некомпетентних рішень на реалізацію бюджетної стратегії, економісти часто пропонують обирати «твердий курс» бюджетної політики відповідно до правила «збалансованого бюджету» [224, с. 226], згідно з яким бюджет держави повинен збалансовуватися або щорічно, або у довгостроковому періоді. Вважаємо таке твердження не повною мірою обґрунтованим, адже спрямованість держави на щорічне збалансування бюджету знижує ступінь «автоматичної» стабільності економіки. Натомість, збалансування бюджету у довгостроковому періоді дозволяє підтримувати економічну рівновагу не лише через дію «автоматичних» стабілізаторів, а й за рахунок «згладжування податків», тобто утримання їх на постійному рівні з метою зменшення негативного впливу оподаткування на економічні стимули.

Дотримуємося думки, що зведення бюджету з дефіцитом, що передбачає акумуляцію бюджетних ресурсів кредитним методом, не є свідченням його незбалансованості. Наприклад, у країнах ЄС бюджет вважається збалансованим за умови виконання двох обмежень: на обсяги дефіциту (3% ВВП) і на величину державного боргу (60% ВВП). На сучасній модифікації визначення збалансованості бюджету наголошують як українські, так і зарубіжні вчені. Ми погоджуємося із позицією В. Опаріна, який стверджує, що «бюджет не може бути незбалансованим (дефіцит не є ознакою незбалансованості, а лише показує співвідношення між податковими і позиковими фінансами)» [236, с. 210].

Першоосновою функціонування державних фінансів вважаємо фінанси податкові, які можна визначити як систему податків і фіскальних механізмів щодо їх акумулювання і використання. Податкові фінанси як елемент перерозподільних відносин регулюють соціально-економічні процеси. Їхнє призначення – вилучати частину фінансових ресурсів у певної категорії економічних агентів – платників податків з метою її розподілу через бюджетну систему серед всіх громадян у формі надання суспільних благ і послуг. Податкові фінанси у концепціях західної економічної думки прийнято трактувати як елемент перерозподільних процесів, «систему податків та зумовлених ними фіскальних інститутів у супроводі ... ідей і наукових положень їх пояснюючих, теоретизуючих, нормопрписуючих» [7, с. 151]. Спираючись на погляди західних вчених-економістів, узагальнений принцип податкових фінансів може бути сформульований так: не переобтяжувати населення і суб'єктів господарювання, але й не збирати податків менше, ніж потрібно для забезпечення діяльності державних інститутів.

Позикові фінанси як сукупність державних запозичень та всієї фіскальної інфраструктури залучення, використання і повернення кредитних ресурсів є альтернативною податковим фінансам формою забезпечення видатків бюджету. Функціонування позикових фінансів, зменшуючи обсяги коштів, вилучених оподаткуванням у податкоплатників, або виступаючи альтернативою введення додаткових податків, дозволяє забезпечити суспільні потреби шляхом залучення до бюджету боргових ресурсів. Але пізніше – зумовлює зворотній рух цих коштів і процентних платежів за користування ними за рахунок централізованих у бюджетах та початково призначених для фінансування створення суспільних благ податкових надходжень. Це коригує початкові (податкові) форми перерозподільних процесів, зумовлюючи формування інших пропорцій відтворення. Крім того, державні запозичення, частково вилучаючи для фінансування суспільних потреб вільні ресурси ринку капіталів, продукують зміни в обсягах капіталовкладень економічних суб'єктів, що також впливає на розвиток соціальних та економічних процесів. Відповідно, податкові

і позикові фінанси є інструментами спрямування розбудови соціально-економічної системи в оптимальне русло, якими в жодному разі не можна нехтувати при розробленні концепцій сталого розвитку як розвинутих, так і транзитивних економік.

Хронологія генезису ідеї та практики оподаткування характеризується такими етапами: насильство, примус, усвідомлений громадянський обов'язок. Натомість, історичною умовою державної позики є свобода, вільний вибір, власний інтерес кредитора.

Проведене дослідження наукових постулатів західної фінансової думки дозволяє констатувати особливу увагу, приділену пошуку оптимального співвідношення податкових і позикових форм фінансового забезпечення функціонування держави. Причому, погляди науковців варіюють від заперечення необхідності використання позичкового фінансування суспільних видатків з огляду на обов'язковість повернення позик і процентів за ними за рахунок майбутніх податкових надходжень, що в результаті зменшує суспільне багатство (А. Сміт) до визнання потреби боргового збалансування бюджету задля створення оптимального фінансового середовища стимулювання економічного зростання, як необхідної умови поступу у суспільному розвитку (А. Вагнер, Дж. Кейнс). Були і проміжні позиції: щодо небажаності розширення практики державного запозичення як такої, що, акумулюючи для фінансування державних потреб вільні ресурси ринку капіталів, спричиняє скорочення інвестицій приватного сектору економіки і, тим самим, підриває можливості зростання ВВП у довгостроковій перспективі (М. Фрідман, Д. Лекстон); щодо доцільності встановлення податкового навантаження на оптимальному для максимізації стимулів прояву підприємницької ініціативи рівні із фінансуванням незабезпечених податковими джерелами видатків бюджету за рахунок розміщення позик (А. Лаффер); щодо базування фіскальної політики на принципах єдності податків та державних позик, де податки повинні значно перевищувати обсяги боргового фінансування (А. Пігу).

Згідно з «теореомою еквівалентності Рікардо» позикове і податкове

фінансування суспільних потреб є рівнозначним і справляє однаковий вплив на поведінку економічних суб'єктів, а відтак – на суспільний добробут. Іншими словами, Д. Рікардо спростував переконання про розширення сукупного суспільного споживання при борговому фінансуванні державних видатків. Вчений зазначав, що трансформація податків у майбутні платежі за позиками впливатиме на поведінку суб'єктів економічних відносин так, що вони не збільшуватимуть споживання, а купуватимуть облігації державної позики в очікуванні зростання податкового тягаря у майбутньому.

Д. Рікардо наголошував, що формування бюджетних ресурсів держави кредитним методом створює умови для зниження рівня оподаткування. Низькі податки сприятимуть активізації економічної діяльності суб'єктів ринку, яка, своєю чергою, забезпечуватиме збільшення податкових надходжень, необхідне для подальшого повернення запозичень із сплатою процентів за ними. Причому підкреслювалось, що очікування експансії фіску в майбутньому не дозволяє економічним агентам при низькому податковому навантаженні розширити свою фінансово-господарську активність настільки, щоб це забезпечило зростання надходжень податків більше, ніж вимагає потреба обслуговування та погашення державного боргу. Відповідно, податки і позики – еквівалентні форми фінансування потреб держави. Однак Д. Рікардо висловив також застереження щодо неминучості вияву негативних економічних і фіскальних ефектів «бездумного» запозичення: «Система державних позик більш руйнівна для національного капіталу, ніж система податкового навантаження того ж розміру» [270, с. 189], що, по суті, піддало сумніву таку еквівалентність.

Російський вчений М. Орлов у праці «Про державний кредит» (1833 р.) основними доходами бюджету називав податки та позики, використання яких залежить від цілей: залучення позик спричиняється «надзвичайними» потребами, тоді як за рахунок помірних податків, на думку автора, мають фінансуватися повсякденні потреби держави [237, с. 107]. Тіньову сторону податків порівняно з позиками вчений вбачав у тому, що «властивість податку є насильство, властивість позики є свобода» [237, с. 10]. Висновком теорії

М. Орлова стало обґрунтування значних обсягів використання державних запозичень у поєднанні з поміркованим рівнем оподаткування та застосування спекулятивного біржового механізму обігу державних боргових цінних паперів.

Вивчаючи взаємовідносини податкових та позикових фінансів, К. Маркс зазначав, що державний борг є тільки новим засобом підвищення податків і задоволення нових потреб класу буржуазії [202, с. 406]. Вчений обґрунтував взаємозв'язок між податками і позиками: «Позики дозволяють уряду покривати надзвичайні витрати, так що платник податків не відчуває одразу тягара останніх, однак ті ж позики потребують, зрештою, підвищення податків. З другого боку, підвищення податків, викликане послідовно зростаючими боргами, змушує уряд при кожних нових надзвичайних витратах вдаватися до все нових та нових позик» [201, с. 766].

Зазначимо, що у механізмі «залучення – використання – погашення» негативні наслідки боргового фінансування суспільних потреб виявляються для держави лише на стадії погашення і обслуговування державного боргу. Боргові зобов'язання потребують регулярних виплат за основною сумою боргу та нарахованими відсотками, що фінансуються з поточних доходів бюджету. Значні суми боргових платежів продукують проблему відволікання бюджетних ресурсів держави від фінансування бюджетних видатків на обслуговування боргу, причому боргові ризики посилюються, коли зменшується обсяг податкових і неподаткових надходжень до бюджету. Коли держава запозичує, вона нехтує податками на запозичену суму, але потім вимушена підвищувати податкові ставки, щоб обслуговувати борг. Тому вважаємо, що позики – це відкладені податки, і вибір між податковими та борговими ресурсами бюджету – це, по суті, вибір часу зміни податків.

Водночас зауважимо, що податки спотворюють стимули до праці, інвестицій, виробництва і споживання. Як наслідок, значна кількість видів діяльності не так розвинені, як бажає суспільство. Крім того, ухилення від сплати податків є більш масштабним при високих ставках, ніж при низьких, відтак, і бюджетних ресурсів втрачається більше. Збираність податків

знижується із зростанням податкових ставок. Цей феномен має назву спотворювального ефекту оподаткування.

98% податків є спотворювальними. Спотворювальний ефект трансформується надалі в надлишковий податковий тягар. «Викликане податками зниження економічної ефективності відоме як мертвий вантаж оподаткування або надлишковий податковий тягар, – пишуть А. Ауербах і Дж. Хайнс, – із зростанням доходів від оподаткування платник податків і суспільство несуть додаткові втрати, що спотворюють економічні рішення... Оптимальною є така податкова система, яка зводить спотворення від податків до мінімуму при обмеженнях, які накладаються необхідністю для держави отримувати доходи і підтримувати справедливий податковий тягар» [3, с. 56].

Внутрішній і зовнішній державний борг згідно з науковими постулатами того часу майже ідентичні у впливі на національну економіку: обидва продукують надлишковий податковий тягар, тим самим скорочуючи національне багатство; внутрішній борг – в меншій мірі («ми винні самим собі»), зовнішній борг – в більшій («ми винні іноземцям»). Свого часу Дж. Мілль зазначав, що податки, витрачені на обслуговування державного боргу, залишаються капіталом, який перейшов від платників податків до власників капіталу [209, с. 156]. «В разі внутрішнього боргу «ми винні самі собі», і ці податки є просто внутрішніми трансфертами», – продовжив цю думку російський вчений Б. Альохін [3, с. 59]. Але вони, як і решта інших податків, зумовлюють надлишковий податковий тягар. Чим більший державний борг, тим важчим є мертвий вантаж оподаткування. Він може стати настільки важким, що темпи зростання економіки зупиняться через відсутність в суспільстві стимулів до господарської діяльності. Подібна ситуація відбулася після Другої світової війни, коли запозичення передвоєнних і воєнних років стали причиною колапсу державних фінансів і суверенного дефолту європейських країн у повоєнний період.

Серед досліджень того періоду варто виділити праці представника «нової ортодоксії», одного з найвідоміших теоретиків державних фінансів А. Пігу,

який, підкреслюючи обмежені регулюючі можливості ринкової конкуренції, вважав за доцільне доповнити її державним регулюванням. У ролі ринкових регуляторів вчений розглядав податки і позики. В основу «здорових фінансів» А. Пігу заклав принцип співіснування податків і державних запозичень, наголошуючи, разом з тим, на необхідності чіткого розмежування видатків бюджету на поточні (соціальні виплати, адміністративні затрати тощо), які мають фінансуватися винятково за рахунок податків, та екстраординарні, щодо яких виправданим є застосування позик.

М. Фрідман у статті «Обмеження податкової межі» (1978 р.) запропонував справжню вартість утримання держави вимірювати не відносним чи абсолютно-кількісним рівнем податків, а обсягом державних видатків [409, с. 10]. Якщо уряд, доводив вчений, витрачає більше, ніж збирає податками, це не покладає менший фінансовий тягар на економіку і населення. Різниця покривається шляхом позик та емісії. У результаті, на додачу до явних податків доходи фіску маскуються інфляційним підвищенням цін, або ж у боргових зобов'язаннях уряду антиципуються виплати кредиторам держави за рахунок майбутніх податкових надходжень. Щодо цього феномену В. Андрущенко, В. Федосов та В. Суторміна цілком доречно зазначають: «по суті, йдеться про два види податків: відкриті (очевидні) і приховані. Те, що називають бюджетним дефіцитом, насправді є прихованим податком» [87, с. 159].

Використовуючи теорему Рікардо про еквівалентність забезпечення потреб держави за рахунок збільшення податків або шляхом зростання державного боргу, американський неокласик Р. Барро розвиває ідею про те, що державні запозичення здатні лише тимчасово відтермінувати податкові збори з економічних агентів. Відповідно до теореми еквівалентності Рікардо-Барро, податки й емісія облігацій внутрішніх державних позик як засоби фінансування державних видатків еквівалентні або нейтральні за своїм впливом на економіку. За переконанням Р. Барро, заміна поточних податкових платежів борговими зобов'язаннями держави, лише взаємно погашає переміщення ресурсів між поколіннями, не впливаючи на розмір процента, обсяг виробництва, рівень цін

[380, с. 225]. Вчений також цілком слушно, на нашу думку, вказує на можливість розподілу за допомогою державного кредиту податкового тягара у часі, що дозволяє приймати макроекономічні рішення без огляду на фіскальні обмеження у вигляді ендогенної щодо обсягу державних видатків величини оподаткування [150, с. 25].

Вельми скептичне ставлення до «теореми нейтральності» Р. Барро висловив лауреат Нобелівської премії Дж. Стігліц, який вважає неможливим рівнозначне розміщенням позикам збільшення заощаджень суб'єктів ринку. Адже, як правило, зниження рівня оподаткування (запозичення) відбувається за активної економічної діяльності одних поколінь, а фіскальний тягар погашення державного боргу покладається на інші вікові групи. Тому сучасне активізації запозичення покоління не схильне заощаджувати – високі податки все одно сплачуватиме покоління наступне, інвестування суб'єктів ринку заміщується фінансуванням видатків бюджету, відбувається «розростання» державного сектору економіки, не завжди економічно виправдане. Таким чином, на думку Дж. Стігліца, позикові фінанси – це швидше інструмент дестабілізації економіки, ніж фінансовий регулятор у забезпеченні оптимального розвитку соціально-економічної системи.

Наголошуємо, що позиція Дж. Стігліца формувалася в умовах функціонування економіки за стабільних, але не надто високих темпів економічного зростання, коли були випробувані і кейнсіанські, і монетарні концепції макроекономічного регулювання, а також фіскальна стратегія А. Лаффера, побудована на основі встановлення оптимального рівня оподаткування із фінансуванням непокритих податковими надходженнями видатків бюджету шляхом, по суті необмеженого (не завжди економічно виправданого), державного запозичення. Зазначене пояснює ігнорування Дж. Стігліцем можливості обслуговування та погашення державного боргу за рахунок зумовлених зростанням ВВП додаткових надходжень податків від розширення бази оподаткування, а не шляхом підвищення податкових ставок. Проте така концептуальна основа розуміння функціонування фіску, на нашу

думку, все-таки не виправдано применшує значення позикових фінансів для розбудови системи соціально-економічних відносин.

Американський економіст Р. Масгрейв обґрунтовував тезу щодо податкового фінансування створених за рахунок позик капітальних благ усіма поколіннями, які ними користуватимуться. Вчений розглянув ефект розподілу тягара державного боргу (оподаткування) між поколіннями та довів доцільність фінансування побудови капітальних благ не представниками однієї вікової групи, які у той момент є податкоплатниками, а всіма поколіннями, що цими благами користуватимуться. Зазначене досягається через податково-боргові механізми організації перерозподільчих відносин, які Р. Масгрейв позначив терміном «плати і користуйся»: «Принцип «плати і користуйся» набуває значення в світлі того факту, що надані державою об'єкти часто споживаються декількома поколіннями платників податків.... Принцип «плати і користуйся» прямо впливає з оподаткування за принципом «платить той, кому вигідно», і щоб розподілити витрати між поколіннями, необхідним є боргове фінансування» [434, с. 36].

Підтримуємо думку, що несправедливо відносно до нинішнього покоління фінансувати будівництво, наприклад, залізниці, яка слугуватиме і майбутнім поколінням, винятково податковими ресурсами бюджету. Майбутні покоління не повинні «експлуатувати» нинішнє, перекладаючи на нього тягар капітальних витрат. Але і оплачувати поточні витрати, що корисні лише нинішньому поколінню, вони теж не повинні. Майбутні покоління не можуть сплатити податки зараз, однак у них можна взяти гроші у борг. Державний борг потрібний для розподілення тягара капітальних витрат між поколіннями. Позики сьогодні означають додаткові податки завтра, що і залучає майбутні покоління до фінансування нинішніх інвестицій. Вважаємо, що за умови неупередженого відбору інвестиційних проектів та за наявності всіх економічних підстав щодо використання державних запозичень для їх фінансування, чиста вартість держави залишиться незмінною, а витрати на це фінансування виважено розподіляться між поколіннями вигодонабувачів.

Водночас, зазначимо, що і у таких міркувань є слабе місце: чи можливо гарантувати те, що визнані доцільними нинішнім поколінням та профінансовані позиковим шляхом капітальні видатки вважатимуться хоча би такими ж необхідними для поколінь майбутніх?

Р. Макконелл та С. Брю взагалі піддали сумніву можливість ефективного розміщення акумульованих державою позикових (та податкових) бюджетних ресурсів і розкритикували фіскальну стратегію «проїдання» позик. Вони стверджували, що збільшення поточних (споживчих) видатків бюджету не завжди виправдане навіть за рахунок додаткових податкових надходжень, не говорячи вже про пов'язане із потребою подальшого обслуговування та погашення державного боргу запозичення. Д. Міддлтон зайняв ще радикальнішу позицію, вважаючи, що розширення боргових меж експансії фіску призводить до створення «безвідповідального суспільства».

А лауреат Нобелівської премії Дж. Б'юкенен вже без зайвої риторики відзначив, що забезпечення поточних видатків має ґрунтуватися виключно на податках. Проте фінансування видатків, пов'язаних із віддачею в майбутньому, може здійснюватися і за рахунок позикових коштів. Вчений вважав за доцільне вдаватися до позик лише в тих випадках, коли державні витрати «скупчені» в часі або внаслідок таких екстраординарних подій, як надзвичайний стан та природна катастрофа, або для великих інвестиційних проектів. «Державні позики є абсолютно неприйнятними як джерело фінансування короткострокових, «споживчих» проектів» [56, с. 81], – зазначав Дж. Б'юкенен, з чим не можна не погодитися. У цьому випадку, вигоди від профінансованих видатків цілком дістаються нинішньому поколінню, а витрати на обслуговування боргу несуть покоління майбутні. З другого боку, покриття видатків бюджету лише податками веде до рішень, що послаблюють увагу держави до інвестицій. Вчений також дійшов висновку щодо посилення залежності вибору вартісних пропорцій податкового і боргового навантаження в сучасному світі не лише від економічних, а й від політичних чинників.

Важливою умовою стабілізації сфери державних фінансів в умовах

турбулентності вважаємо оптимальний вибір джерела фінансування суспільних потреб з врахуванням тривалості і обсягу витрат. Ще Ч. Бастебл цілком доречно, на нашу думку, обґрунтував необхідність покриття екстраординарних витрат (будівництво фортифікаційних систем, залізниць, каналів, великих громадських будівель) екстраординарними доходами, якими є доходи від державних запозичень, або, інакше кажучи, перетворення екстраординарних витрат цього року в звичайну виплату відсотків за боргом наступного року. Вчений зауважив, що «вірогідна тривалість екстраординарних витрат – важливий елемент ухвалення рішення про те, як їх фінансувати. Неочікуваний великий попит в даному році цілком можна забезпечити позиками..., так як небажано турбувати з цією метою всю податкову систему. А якщо виникає перспектива тривалих витрат більшого масштабу, то розумний курс – підвищити оподаткування із самого початку» [382].

Продовжуючи цю тезу, неокласики Р. Барро, Р. Лукас і Н. Стокі висунули у 70-х рр. ХХ ст. знамениту ідею щодо вирівнювання, стабілізації податкових ставок у часі. «Ідея про податкове згладжування полягає в тому, – акцентував увагу Р. Барро, – що якщо в різні періоди не відбувається нічого особливого, то оптимальні державні фінанси диктують незмінність ставок податків.... з року в рік. Ми ж не хочемо хаотичної зміни ставок, оскільки цей хаос украй ускладнив би наше життя. З такої точки зору, небажано мати сьогодні дуже низькі ставки, засновані на дефіцитному фінансуванні, а потім дуже високі» [381]. Такий підхід є конструктивним та надає позикам, як інструментові регулювання податкових ставок, важливу роль у фіскальній політиці.

Подібною є думка і російського вченого Б. Альохіна, який підкреслює, що «для даної поточної вартості майбутніх податків стабільні ставки не так сильно псують нам життя, як нестабільні» [3, с. 91]. Тому на тимчасові шоки доцільно відповідати не зміною податкових ставок, а позиками. «Коли шок мине, і економіка повернеться на колишній рівень, державний борг можна погасити. Податкові ставки не зміняться, «правило квадрата» не спрацює, і мертвий вантаж оподаткування не стане важчим» [3, с. 92]. Інша справа, коли

шок не тимчасовий, а постійний, і суспільні витрати підвищуються кардинально раз і назавжди. При цьому держава втрачає здатність запозичувати «під» шок, оскільки поточна вартість майбутніх податків істотно зростає як у поточному періоді, так і з лагом у часі. Така ситуація однозначно вимагає підвищення податкових ставок.

Ми дотримуємося позиції, що ідея вирівнювання є відображенням стандартної логіки: тимчасове зростання державних видатків має фінансуватися позиками, а постійне – підвищенням податкових ставок. Основним висновком сучасної теорії податкового вирівнювання є можливість стримання зростання надлишкового податкового тягара за допомогою вирівнювання ставок у часі.

Узагальнення, систематизація і концептуалізація нагромаджених світовою фінансовою думкою знань щодо наукового осмислення логіки взаємопов'язаного функціонування податкових і боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави дозволяє виділити декілька теорій, що відрізняються підходами й трактуванням основних категорій, ідейною позицією авторів та висновками:

– відповідно до класичної теорії держава, здійснюючи позики, руйнує капітал, покладаючи тягар боргу на майбутні покоління – нижчі податки на сучасному етапі компенсуються вищими у майбутньому. Відбувається так звана «антиципація» податків, тобто використання коштів, які в майбутньому будуть мобілізовані через податковий механізм, наперед. Ці податки ще потрібно зібрати, щоб виплатити відсотки і погасити борг. Таким чином, борг не дає країні ставати багатшою. Але майбутні покоління недаремно несуть цей тягар, якщо держава витрачає позикові кошти на виробництво суспільних благ;

– теорія функціональних фінансів (*function finance*) залишає майбутнім поколінням від нинішніх позик претензії (отримати відсотки) і зобов'язання (заплатити податки). Оскільки претензії дорівнюють зобов'язанням (зокрема, в разі внутрішнього боргу), то чистого тягара для майбутніх поколінь не виникає. Позики в основі своїй – форма податків і у багатьох випадках – ідеальна форма. Ця теорія виправдовує державний борг будь-якого розміру, тільки щоб зростав добробут громадян;

– теорія витіснення (crowding-out) стверджує, що борг негативно впливає на економіку, оскільки держава, покриваючи бюджетний дефіцит позиками, витісняє приватних позичальників з кредитного ринку і тим самим стримує приватні інвестиції. Це стандартний погляд на економічний ефект державного боргу. Витіснення є продуктом фіскальної політики, тому можна говорити про фіскальне витіснення;

– теорія рикардіанської еквівалентності (Ricardian equivalence) припускає, що економіка байдужа до того, як держава покриває свої витрати – податками або позиками. Інвестиції не зміняться, якщо зменшити податки на певну величину і на цю ж величину здійснити державні позики, щоб утримати суспільні видатки на попередньому рівні. Таким чином, позикове та податкове фінансування державних потреб є еквівалентним та однаково впливає на поведінку економічних суб'єктів, а відтак – на суспільний добробут;

– за теорією податкового вирівнювання (tax smoothing), державні позики дозволяють не міняти ставки податків у часі. Держава справляє з громадян податки, але з другого боку – підвищує їхній добробут, послаблюючи спотворювальний ефект оподаткування. У сучасних умовах турбулентності ця теорія набуває виняткової актуальності для розробників фіскальної політики.

Ми дотримуємося думки, що жодна теоретична конструкція не спроможна повною мірою розкрити сутність і функціональні залежності досліджуваного явища чи процесу. До того ж усі наведені альтернативні теорії потребують подальшого комплексного переосмислення із врахуванням особливостей функціонування фіску в умовах трансформації системи соціально-економічних відносин, зміни інституціонального середовища, посилення дисбалансів та асиметрій сучасного фіскального простору.

Еволюція наукових поглядів на конвергенцію податкових і позичкових джерел формування бюджетних ресурсів держави засвідчує:

– податкове фінансування суспільних потреб забезпечує функціонування держави як суспільного інституту та коригує розвиток соціально-економічних відносин залежно від особливостей мобілізації та використання податкових

надходжень;

– позичкове фінансування суспільних потреб посилює (послаблює) позитивний (негативний) вплив на відтворення зумовлених функціонуванням оподаткування перерозподільних процесів, а також створює нові перерозподільні та економічні умови для поліпшення (погіршення) динамізму економічного зростання та суспільного розвитку загалом.

Податки, як першооснова функціонування системи перерозподільних відносин, формують базові рамки експансії фіскалу. Оподаткування передбачає вилучення державою частини грошових доходів індивідів і суб'єктів господарювання для фінансування бюджетних видатків (продукування суспільних благ). Позики дозволяють розширити фінансову активність держави: ресурси бюджету, акумульовані кредитним методом, спочатку використовуються як забезпечення продукування суспільних благ, але пізніше – повертаються (із відсотками) кредиторам держави за рахунок податкових надходжень. Світова економічна думка розглядає позичкові джерела фінансування бюджетних видатків як альтернативні податковим фінансам кредитні форми і механізми забезпечення суспільних потреб (відкладене в часі оподаткування), які за економічно необґрунтованого використання, замість позитивного впливу на відтворювальні процеси, здатні поставити під загрозу функціонування всієї бюджетної системи і фінансовий добробут суспільства.

Це доцільно враховувати при побудові податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави: форми функціонування пов'язаних із акумулюванням надходжень податків і трансформацією «податки – суспільні блага» податкових фінансів і зумовлених кредитним збалансуванням бюджету позичкових фінансів повинні забезпечувати максимально позитивний вплив перерозподілу ВВП на розвиток соціально-економічної системи із мінімальними негативними наслідками (боргових) змін розміщення капіталу.

Цікавими й такими, що заслуговують на увагу, є дослідження феномену фіскальної держави В. Андрущенко і Т. Тучак, які дійшли висновку, що всі країни сучасного світу є більш чи менш досконалими фіскальними державами,

посилені позиками як практично необмеженим джерелом фінансування. На думку вчених, податково-позикова (фіскальна) держава забезпечує суспільну єдність платників податків і кредиторів. Спільно фінансуючи державу, вони зв'язані взаємною залежністю й солідарністю. Оподаткування об'єднує людей на основі поширення на всіх громадянського обов'язку й особистої відповідальності перед фіском; позикові операції – на основі індивідуальної заінтересованості за умови довіри до держави [5, с. 243-244].

Позитивним прикладом ефективного застосування синергетичної концепції реалізації податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави є фіскальна політика США за роки президентства Р. Рейгана. Програма була розрахована на 8 років та передбачала значні обсяги державних запозичень (майже 3 трлн. дол. США), які компенсували зниження податкових надходжень до бюджету. У результаті, економічне пожвавлення, спричинене скороченням податкового навантаження, дозволило мінімізувати боргові ризики та сприяло значному укріпленню позицій цієї держави на міжнародній арені.

Турбулентність сучасних трансформацій фіскального простору вимагає коригування пріоритетів податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави у напрямі ефективного забезпечення суспільних потреб, що набуває особливої актуальності для збалансування ресурсів бюджету в умовах поглиблення дисбалансів і асиметрій державних фінансів України та посилення боргових ризиків.

Висновки до розділу 2

У результаті дослідження методологічних основ податково-боргових стратегій акумуляції бюджетних ресурсів держави можна зробити такі висновки.

1. Вихідною методологічною платформою комплексного наукового дослідження бюджетних ресурсів держави запропоновано вважати

діалектичний метод пізнання, що дає можливість осмислити глибинну сутність ресурсів бюджету як складової фінансових ресурсів держави, визначити закономірності їх історичного розвитку, виявити проблемні тенденції і розробити стратегії їх формування. Аргументовано доцільність застосування в процесі коригування податково-боргових стратегій акумуляції бюджетних ресурсів основних положень інституціональної теорії, оскільки методологічний потенціал інституціоналізму допомагає адекватно модернізувати траєкторію розвитку бюджетної системи в цілому та механізм мобілізації ресурсів бюджету зокрема. Доведено, що методологія формування бюджетних ресурсів держави базується також на концептуальних засадах теорії бюджету, оподаткування, державного кредиту та державного боргу, науковою парадигмою яких є результати ґрунтовних і багатовекторних теоретичних досліджень.

2. Розуміння генетичної структури бюджетних ресурсів як елемента буття, що утворюють три основні категорії: якість – кількість – міра, в якій діє закон переходу якісних змін у кількісні і навпаки, дало можливість охарактеризувати сутнісні аспекти ресурсів бюджету через філософські категорії якості та кількості, як сторін діалектичної суперечності процесів формування бюджетних ресурсів держави. Аргументовано, що категорія якості стосовно бюджетних ресурсів відображає такий обсяг грошових коштів, які концентруються у бюджетному фонді держави, як доходи бюджету та джерела фінансування, який за наявного ВВП задовольнив би інтереси суспільства (держави, юридичних і фізичних осіб), а категорія кількості – обсяг фактичних, наявних грошових коштів у централізованому фонді держави.

3. Аргументовано, що збільшенню трансакційних витрат при проведенні бюджетної політики значною мірою сприяють неекономічні чинники, зокрема психологічні. Якщо зворотний зв'язок між цілями, заходами й результатами бюджетної політики в процесі формування бюджетних ресурсів держави фрагментарний, а трансакційні витрати значні, або хоча б один з параметрів інституту викликає стійке невдоволення членів суспільства, то напрям розвитку визначатиметься суб'єктивними моделями учасників бюджетних відносин.

Доведено, що саме в цьому випадку формуються різноманітні інституціональні обмеження і може виникнути інституціональна катастрофа або інші вияви деформації інституціонального середовища (інституціональні «пастки», «ями», «розриви», «пустоти», «петлі»). Визначені сутність і форми вияву інституціональних деформацій податково-боргових стратегій акумуляції бюджетних ресурсів України дозволять підвищити ефективність врахування неформальних правил при здійсненні трансформаційних реформ.

4. Враховуючи те, що адаптація інститутів є довготривалим процесом і за реструктуризації економіки неможливе швидке досягнення кінцевих результатів, аргументовано, що інститут формування бюджетних ресурсів України почне ефективно функціонувати тільки після певного адаптаційного періоду, впродовж якого як держава, так й платники податків і кредитори пристосовуватимуться до нього. Неприпустимо автоматично копіювати інститути мобілізації ресурсів бюджету інших держав, адже розвинені економіки володіють більш ефективними інститутами акумуляції ресурсів бюджету, ніж економіки транзитивні, а національні економічні системи не є ідентичними, тому потребують різних регуляторів. Натомість, формування інститутів – процес ендогенний, пов'язаний з досвідом суспільної взаємодії та спільною історією громадян конкретної країни.

5. У процесі класифікації методів формування бюджетних ресурсів держави запропоновано виокремити неінфляційні (податковий, неподатковий, трансфертний і кредитний) та інфляційні (емісійний і кредитний метод в частині купівлі державних цінних паперів національним банком) складові. Аргументовано, що з метою збалансування бюджету ефективна бюджетна стратегія України має бути реалізована через обґрунтований компроміс неінфляційних методів формування бюджетних ресурсів держави з урахуванням впливу внутрішніх (інституціональних і макроекономічних) та зовнішніх (глобалізаційних) чинників. Це дасть можливість визначити чіткі орієнтири бюджетної стратегії за напрямками її реалізації, структурувати заходи та обрати відповідний інструментарій згідно з метою і завданнями бюджетної

політики. При цьому, пріоритетність вибору повинна належати податковому та кредитному методам мобілізації бюджетних ресурсів держави, які в сучасному фіскальному просторі є найбільш ефективними інструментами проведення результативної бюджетної політики.

6. Доведено, що з метою стабілізації економіки більш ефективним є збалансування бюджету у довгостроковому періоді. За умови виконання бюджетних обмежень, передбачених фіскальними правилами, що діють в країні, зведення бюджету з дефіцитом, яке передбачає акумуляцію бюджетних ресурсів кредитним методом, не є свідченням його незбалансованості. Сучасна модифікація визначення збалансованості бюджету надає борговим джерелам формування бюджетних ресурсів держави значення альтернативних податковим надходженням кредитних форм і механізмів забезпечення суспільних потреб, які, разом з тим, за економічно необґрунтованого використання, замість позитивного впливу на відтворювальні процеси, здатні поставити під загрозу функціонування всієї бюджетної системи.

7. У результаті узагальнення, систематизації та концептуалізації нагромаджених світовою фінансовою думкою знань щодо наукового осмислення логіки взаємопов'язаного функціонування податкових і боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави виокремлено декілька теорій, що відрізняються підходами й трактуванням основних категорій, ідейною позицією авторів і висновками, зокрема: класична теорія, теорія функціональних фінансів (function finance); теорія витіснення (crowding-out); теорія рікардіанської еквівалентності (Ricardian equivalence); теорія податкового вирівнювання (tax smoothing). Зазначений теоретичний базис є науковим підґрунтям розроблення ефективних податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави в умовах турбулентності сучасних трансформацій фіскального простору.

Основні наукові результати розділу опубліковано у працях автора [2; 276; 281; 283; 284; 285; 287; 288; 291; 293; 295; 296; 300; 301; 302; 305; 306; 309; 310; 311; 332; 445; 447].

РОЗДІЛ 3

ПРАГМАТИЗМ ПОДАТКОВОЇ СТРАТЕГІЇ МОБІЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ

3.1. Моніторинг практики акумуляції податкових надходжень бюджету держави

Методологічне осмислення вихідних концепцій і постулатів теорії оподаткування у поєднанні з аналізом сучасної практики забезпечення доходів бюджетів усіх рівнів переконливо засвідчує, що основою моделювання векторів трансформації вітчизняної політики у сфері фіску в умовах турбулентності фіскального простору і поглиблення дисбалансів державних фінансів повинна виступити новітня парадигма акумуляції бюджетних ресурсів держави, податкова компонента якої має особливе значення. Вихідною умовою успішного проведення будь-якої економічної реформи є достатність фінансових ресурсів у суб'єктів цієї реформи. Саме за допомогою податків держава не лише формує бюджетні ресурси, але й перерозподіляє суспільні доходи між різними категоріями населення, адміністративно-територіальними одиницями, галузями економіки. Залежність обсягів податкових надходжень до бюджету від ВВП дозволяє здійснювати через податки моніторинг економічних процесів, який використовується при плануванні стратегічного розвитку держави, що неможливо здійснити, спираючись винятково на неподаткові надходження, навіть враховуючи певне зростання їхньої стабілізаційної ролі у кризові періоди.

Погоджуємося з А. Соколовською, що «виконання податковою системою фіскальної функції можна охарактеризувати, визначивши ... ступінь відповідності між показниками фактичної наповненості бюджету держави і обсягом запланованих доходів» [325, с. 304], та вважаємо, що індикатором оцінки впливу оподаткування на досягнення завдань соціально-економічного

розвитку держави є рівень виконання планових показників податкових надходжень, оскільки саме від нього залежить рівень фінансування суспільних благ і послуг (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Динаміка рівня виконання планових показників податкових надходжень і видатків Зведеного бюджету України у 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55]

Між податковими ресурсами та видатками бюджету повинна існувати довгострокова тотожність. Неадекватність пропорцій розподілу ВВП державним зобов'язанням може спричинити виникнення комплексу соціально-економічних і політичних проблем. До того ж, рис. 3.1 засвідчує, що навіть за умови виконання дохідної частини Зведеного бюджету України за податковими надходженнями у 2003, 2004, 2006, 2007, 2011 рр., рівень забезпечення повноважень держави становив лише 94,7%; 95,4; 95,0; 94,3; 93,8% відповідно.

У розрізі податків і зборів динаміка виконання податкових надходжень Зведеного бюджету України подана у додатку М.

За своєю природою податки є ефективним засобом реалізації фіскальної політики держави у напрямі забезпечення економічного розвитку. Однак, маніпулювання податковими інструментами у цілях, що враховують винятково фіскальні інтереси держави за умови нівелювання їхнього регулюючого потенціалу, може негативно відбитися на процесах суспільного відтворення. Ринок потребує нових синергетичних підходів до податкових форм вилучення

частини виробленого суб'єктами господарювання додаткового продукту, які максимально відповідають вимогам ефективного розвитку ринкової економіки. Таким чином, від прогресивності податкової політики та обґрунтованості її побудови значною мірою залежать темпи економічного зростання.

Функціонування податкового інструментарію має оптимально поєднувати принцип фіскальної достатності в оподаткуванні з принципом соціальної справедливості. Слушним, на нашу думку, є твердження американського економіста Й. Шумпетера, який у праці «Криза податкової держави» (1918 р.) [444], визначаючи концептуальні засади розбудови фіскальної держави, акцентував увагу на тому, що держава не повинна стягувати з населення багато податків, щоб воно не втратило зацікавленості фінансувати виробництво і не перестало застосовувати свою енергію відносно нього. Вважаємо, що консолідація найважливіших принципів оподаткування має враховувати не тільки платоспроможність населення, але й потребу індивідів у суспільних благах, за які доводиться сплачувати певну податкову ціну. У цьому контексті, погоджуємося з тезою, що принцип соціальної справедливості реалізується не через пошук і впровадження найбільш «справедливого» податку, а шляхом поступового встановлення оптимальної структури податкової системи, яка має максимально задовольняти всі верстви населення [254, с. 102].

Найбільше бюджетоутворювальне значення в Україні мають непрямі податки. Виконуючи в умовах турбулентної економіки, насамперед, фіскальну функцію, вони водночас впливають на важливі макроекономічні показники: скорочують обсяги споживання, виступають як дефлятор, знижують рентабельність майбутніх інвестицій. Обґрунтованою вважаємо тезу І. Майбурова та Ю. Іванова, що забезпечене непрямим оподаткуванням зростання податкових надходжень зменшує бюджетний дефіцит, скорочує потребу у державних позиках, сприяє зниженню рівня процента і цим стимулює інвестування [221, с. 177].

Домінантним бюджетоутворювальним непрямим податком в Україні є податок на додану вартість, його фіскальне значення подано у додатку М.

Частка ПДВ у макропоказниках переконливо свідчить, що попри певні негативні чинники, що зменшують його фіскальну ефективність, цей податок становить значну частину бюджетних ресурсів держави та істотно впливає на систему перерозподілу національного доходу. ПДВ формує понад третину податкових надходжень та понад чверть доходів зведеного бюджету – в середньому 35,40% і 26,99% відповідно впродовж 2002-2014 рр. Середнє значення питомої ваги ПДВ у ВВП України за цей період дорівнює 8,08%.

Вагоме фіскальне значення податку на додану вартість є наслідком певної простоти його адміністрування, ритмічності надходжень сплачених сум до бюджету, а також широкої бази оподаткування. До того ж, базова ставка ПДВ в Україні (20%) є порівняно високою, а спроба знизити її з 01.01.2014 р. до 17% не знайшла практичного впровадження.

Особливістю механізму справляння податку на додану вартість в Україні є можливість відшкодування суб'єктам господарювання певних сум податку, сплаченого до бюджету. Зазначимо, що надходження ПДВ до державного бюджету відбувається за двома каналами: ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) (адмініструють податкові органи ДФС) та ПДВ із ввезених на територію України товарів (адмініструють митні органи ДФС). Процедура бюджетного відшкодування передбачена лише для «вітчизняного» ПДВ, причому на рахунки платників повертається більша частина сплаченого до бюджету податку. Пікові значення частки ПДВ із вироблених в Україні товарів, яка була відшкодована, спостерігаються у 2003-2004 рр. та у 2008-2010 рр.: 76,87%; 71,86%; 76,44%; 75,16%; 75,93% відповідно (додаток М).

Різниця між сплаченими сумами ПДВ та обсягом відшкодування дає уявлення про нетто-надходження податку, переважну частку яких забезпечують митні органи – в середньому 73,24% суми фактичних надходжень ПДВ впродовж 2002-2014 рр. Різке збільшення цього показника у 2008 р. (до 87,95%) зумовлено зростанням імпорتنих цін, заборонаю розрахунків із використанням податкових векселів, посиленням боротьби митних органів з контрабандою та збільшенням питомої ваги відшкодованого «вітчизняного» ПДВ.

Зазначимо, що до 2002 р. в структурі нетто-надходжень податку на додану вартість домінували платежі від вітчизняних товаровиробників; у 2002 р. обсяги сплаченого податку від вироблених в Україні та імпортованих товарів зрівнялися; починаючи з 2003 р. стрімко почав зростати розрив на користь ПДВ з товарів, ввезених на територію України, причому у кризових 2008-2009 рр. та посткризовому 2010 р. ця тенденція значно поглибилася. Низьку фіскальну віддачу від внутрішнього ПДВ можна було б спробувати пояснити високою експортною орієнтованістю української економіки, однак моніторинг макроекономічних показників європейських країн доводить економічну необґрунтованість таких тверджень. Зокрема, у Нідерландах експорт товарів і послуг становить близько 60% ВВП, позитивне сальдо торговельного балансу – 5% ВВП, ставка ПДВ – 17,5%, проте надходження ПДВ перевищують 7% ВВП. В Ірландії експорт товарів і послуг складає майже 90% ВВП, позитивне сальдо торговельного балансу – 14%, проте надходження від цього податку коливаються в межах 7,5-8% ВВП [222]. Аналогічна ситуація спостерігається в більшості європейських країн. Для України виходом з такого становища є підвищення рівня внутрішнього споживання.

Погоджуємося з А. Скрипник і Т. Паянок, які підкреслюють, що обсяги відшкодованого ПДВ – це кошти, що зменшують доходи державного бюджету, а отже, знижують фіскальну значущість цього податку [317, с. 34]. Активне використання механізму бюджетного відшкодування при ухиленні від оподаткування через так звані «податкові ями» значно знижує фіскальні ефекти від внутрішнього ПДВ. У 2006 р. позитивне сальдо між надходженнями і відшкодуванням внутрішнього ПДВ становило 3,40% ВВП, а у 2008-2010 рр. – лише 1,12%, 1,25% та 1,19% відповідно; у 2014 р. – 2,02%. Врахування у розрахунку непогашеної бюджетної заборгованості з відшкодування податку взагалі робить значення показника надходжень від ПДВ з вироблених в Україні товарів в ці роки від'ємним.

Впродовж усього періоду дослідження спостерігаємо сталу тенденцію щодо зростання обсягів відшкодованого ПДВ (рис. 3.2).

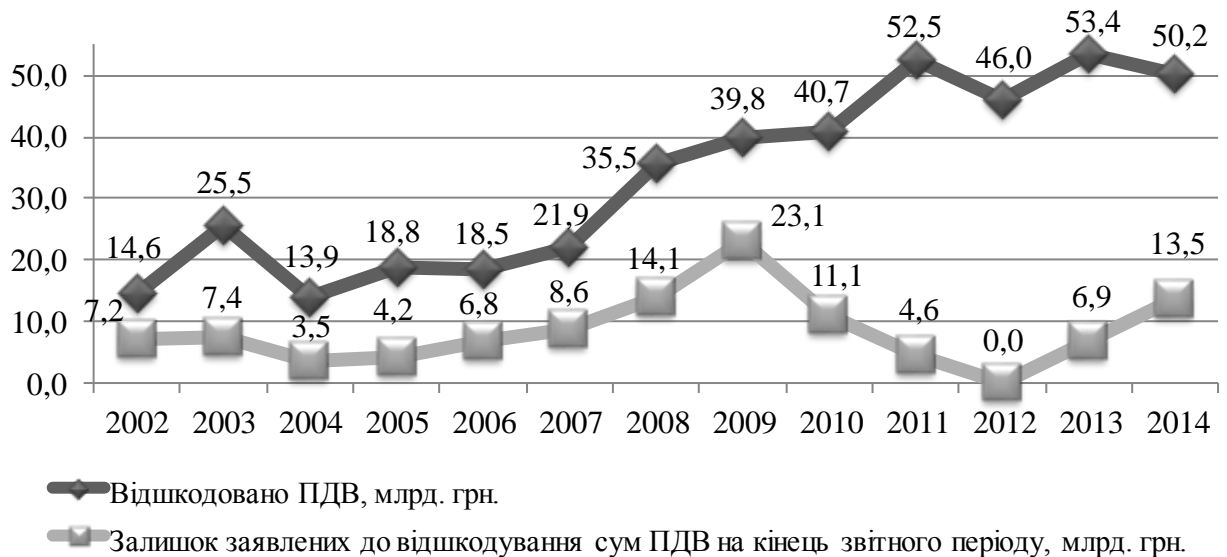

Рис. 3.2. Динаміка обсягів відшкодованого і невідшкодованого податку на додану вартість у 2002-2014 рр., млрд. грн. *

* Розраховано автором на основі [43-55]

Наголосимо, що крім відшкодування ПДВ грошовими коштами на рахунки суб'єктів господарювання, поширеною в Україні є практика оформлення частини задекларованого до відшкодування податку на додану вартість облігаціями внутрішньої державної позики (2004, 2010, 2014 рр.) або в рахунок зменшення податкових зобов'язань наступних податкових періодів.

Чинником різкого зростання заборгованості держави з відшкодування ПДВ у 2009 р. стала політика адресного субсидування урядом промисловості. Сума від'ємних зобов'язань з ПДВ НАК «Нафтогаз України», що виникли у 2008-2009 рр. внаслідок реалізації газу за ціною, нижчою за собівартість, склала у 2009 р. 10 млрд. грн. та за дорученням уряду була відшкодована грошовими коштами. Однак вона не входила до річного плану з повернення податку, тому автоматично зменшилося відшкодування ПДВ іншим господарюючим суб'єктам.

Заборгованість бюджету з відшкодування ПДВ станом на кінець 2012 р. відсутня, що виглядає доволі штучно в умовах зростання експорту товарів, з одного боку, та дефіцитності бюджетних ресурсів внаслідок відмови МВФ від кредитної програми Stand-by, з другого. Законодавча неврегульованість процедури визначення суб'єкта господарювання «фіктивним підприємством»

або «податковою ямою», дозволяє керувати відшкодуванням податку у ручному режимі. У 2013-2014 рр. спостерігаємо як збільшення обсягів повернутого платникам податку, так і зростання залишків невідшкодованих сум.

Для упорядкування процедури відшкодування цього податку вважаємо за доцільне запровадження політики симетрично жорстких заходів. По-перше, платники ПДВ повинні забезпечувати виконання законодавчо встановлених обмежень щодо права на податковий кредит; по-друге, уряд має оперативно і безумовно відшкодувати підтвержені обсяги дебетового сальдо.

Другим за вагомістю формування бюджетних ресурсів держави непрямим податком є акцизний податок (до 2011 р. – акцизний збір), який за бюджетною класифікацією розподіляється на акцизний податок із вироблених в Україні товарів (який забезпечує основний обсяг надходжень) та акцизний податок із ввезених на територію України товарів. Зазначимо, що у 2002 р. обсяг акцизного збору, який адмініструють податкові органи, перевищував надходження акцизу від митної служби у 7,3 рази, а у 2014 р. – лише у 1,7 рази (додаток М).

Фіскальне значення акцизного податку, подане у додатку М, дозволяє зробити висновки щодо сталої тенденції до поступового зменшення питомої ваги акцизу в основних макропоказниках впродовж 2002-2008 рр. Натомість, у 2009 р. акцизний збір став єдиним податковим джерелом бюджетних ресурсів, частка якого у доходах і податкових надходженнях зведеного бюджету та ВВП збільшилась майже удвічі. Ми можемо зробити висновки, що найбільший державний контроль спостерігається саме у сфері кінцевого споживання, на противагу процесам виробництва та розподілу. У 2014 р. фіскальні ефекти акцизного оподаткування досягли свого максимуму – частка акцизного податку у ВВП становила 2,88%; у доходах і податкових надходженнях зведеного бюджету – 9,89% і 12,27% відповідно, вперше випередивши за обсягами формування бюджетних ресурсів держави податок на прибуток підприємств. Однією з причин такого зростання стало підвищення у 2014 р. середнього офіційного курсу гривні до долара США у 1,4 рази, до євро – у 1,5 рази, що збільшило надходження акцизного податку з ввезених на митну територію

України підакцизних товарів на 7,9 млрд.грн. (88,4%) навіть за умови зниження в цьому році загального обсягу імпорту.

Основним інструментом підвищення фіскальної ефективності акцизного оподаткування, який активно використовується в Україні, є збільшення акцизних ставок. Неодноразове підвищення впродовж останніх років ставок на всі види підакцизної продукції сприяло збільшенню надходжень акцизного податку, навіть при зменшенні обсягу їх виробництва. І. Хлебнікова наголошує, що у разі підвищення акцизних ставок, основний тягар припадає на більш заможних громадян, що, за незмінної в цілому податкової політики в частині перерозподілу ВВП через державний бюджет, дозволяє зменшити податковий тягар на широкі верстви населення [358, с. 232]. Не можемо погодитися з таким твердженням, адже значне місце у переліку підакцизних товарів, регламентованих Податковим кодексом, належить алкогольним напоям і тютюновим виробам, вживання яких якраз і властиве широким верствам населення України. Так, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) у 2014 р. за рівнем споживання алкоголю на душу населення Україна посіла 5 місце у світі, пропустивши вперед Молдову, Чехію, Угорщину і Росію; за рівнем споживання тютюнових виробів – 6 місце (після Сербії, Болгарії, Греції, Росії, Молдови). Зазначене зумовлює антагонізм фіскального та соціального ефектів акцизного оподаткування, певною мірою нівелюючи позитивні результати збільшення надходжень акцизного податку до бюджету.

У 2015 р. розширено перелік підакцизних товарів, до якого додано електричну енергію, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів, що є одним з чинників підвищення фіскального значення цього податку; ресурси місцевих бюджетів поповнено акцизним податком з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів.

Замикає групу непрямих податків, які формують значну частину бюджетних ресурсів держави, мито. Бюджетна класифікація виокремлює ввізне мито (частка якого впродовж 2002-2014 рр. становить в середньому 94,86%) та

вивізне мито (додаток М).

Моніторинг сумарної питомої ваги мита в основних макропоказниках засвідчує поступове її зростання у 2002-2005 рр., потім поступове зменшення до 2009 р. Впродовж 2009-2014 рр. частка мита у ВВП, доходах та податкових надходження залишається майже стабільною – в середньому 0,85%; 2,83%; 3,57% відповідно. У 2009 р. надходження ввізного мита знизилися майже у 2 рази порівняно з попереднім роком, або на 5,6 млрд. грн. через падіння імпорту товарів на 46,9%. Натомість, надходження від вивізного мита зросли на 93,9% внаслідок зняття квот на експорт насіння соняшника (які були запроваджені у I півріччі 2008 р.), що спродукувало значне зростання експорту цієї товарної позиції. Запровадження вивізного мита на окремі зернові культури у 2011 р. сприяло збільшенню доходів бюджету на суму понад 1 млрд. грн. та понад в 3 рази підвищило частку цієї складової мита – до 11,02%.

Вагомим джерелом акумуляції бюджетних ресурсів держави є прямі податки, що відіграють істотну роль у забезпеченні макроекономічної та соціальної стабільності, оскільки залежать від величини ВВП, тобто є «вбудованими стабілізаторами». Вони здійснюють прямий вплив на темпи економічного зростання і опосередкований – на рівень суспільного добробуту. Основними бюджетоутворювальними прямими податками в Україні є податок на прибуток підприємств і податок на доходи фізичних осіб.

Найвагоміші зміни Податковим кодексом України внесено саме до механізму оподаткування прибутку підприємств. Враховуючи складність розрахунку та адміністрування податку на прибуток як результату значних розбіжностей у бухгалтерському і податковому обліку, кардинального реформування зазнало визначення об'єкта оподаткування шляхом наближення його до бухгалтерського обліку.

Фіскальне значення податку на прибуток, як здатність створювати ефекти щодо формування бюджетних ресурсів держави з метою забезпечення суспільних потреб, подано у додатку М. Наведені дані засвідчують тенденцію щодо поступового зменшення фіскального значення податку на прибуток

підприємств в Україні. Так, впродовж 2002-2014 рр. частка цього податку у ВВП скоротилася з 4,16% до 2,57%; у доходах зведеного бюджету – з 15,17% до 8,81%; у податкових надходженнях зведеного бюджету – з 20,70% до 10,94%. До речі, у країнах ЄС частка корпоративного прибуткового оподаткування у ВВП становить в середньому 2,7% [450]. Як свідчать дані додатку М, питома вага податку на прибуток підприємств у ВВП України до 2014 р. була більшою за середньоєвропейські показники.

У країнах ЄС, враховуючи різну економічну природу доходів фізичних та юридичних осіб, фіскальна функція прибуткового оподаткування покладається, в основному, на індивідуальний податок, частка якого є вагомішою, ніж у корпоративного податку, і у ВВП, і у загальних податкових надходженнях [330, с. 193]. Це пояснюється більш широкою базою оподаткування особистим прибутковим податком і встановленням нижчих ставок податку на прибуток корпорацій у боротьбі за ресурси на світовому ринку.

Починаючи з 2009 р., подібна тенденція спостерігається і в Україні, але її природа є іншою. Різне падіння частки податку на прибуток підприємств у макроекономічних показниках у 2009 р. стало наслідком кризових явищ, що розгорнулися восени 2008 р. та істотно погіршили стан вітчизняного бізнесу: номінальний ВВП України скоротився у національній валюті – на 3,7%; у доларах США – на 34,7%. Збитки, отримані українськими підприємствами у 2008-2009 рр., були екстраординарними – 184,7 млрд. грн. і 188,7 млрд. грн. відповідно – та вплинули негативно на загальний фінансовий результат до оподаткування: у 2008 р. він скоротився у 13,5 рази порівняно з попереднім роком – до 9,0 млрд. грн.; у 2009 р. – взагалі було отримано 45,0 млрд. грн. збитків (додаток М). Підкреслимо, що у 2008 р. через часовий лаг зі сплати податку на прибуток (у IV кварталі до бюджету надходить податок на прибуток III кварталу) державний бюджет ще не відчув у повному обсязі втрат від різкого зниження прибутковості в останньому кварталі року. А вже у 2009 р. надходження податку до бюджету (платежі за річною податковою декларацією за 2008 р. та авансові внески – впродовж кризового 2009-го) скоротилися на

31,1% (з 47,9 млрд. грн. до 33,0 млрд. грн.), у наступних роках ситуація значною мірою стабілізувалася – за рахунок збільшення переplat податку.

У 2014 р. фінансовий результат підприємств, які одержали збиток, досяг свого максимуму за всю історію незалежної України – 858,1 млрд. грн., 18% з яких є невикористаними фіскальними резервами. Акцентуємо увагу також на тому, що встановлений з 01.01.2013 р. порядок справляння податку на прибуток шляхом сплати авансових внесків із переобчисленням суми податку за результатами року, спродукував певні фіскальні асиметрії – у 2014 р. за зростання прибутку підприємств на 42,6%, сума сплаченого до бюджету податку зменшилася на 73,1%.

На нашу думку, новітня парадигма оподаткування прибутку підприємств має передбачати як забезпечення формування бюджетних ресурсів держави, так і активізацію ділової активності господарюючих суб'єктів, створення умов для приросту джерел генерування прибутку як об'єкта оподаткування, реалізацію стратегії інституційних ринкових перетворень і детінізації економіки. При цьому основним завданням залишається пошук оптимальної комбінації прогресивних податкових інструментів з періодичним їх переглядом разом із змінами в економічних, соціальних та інституціональних умовах в Україні.

Із чітким розмежуванням доходів між рівнями бюджетної системи, запровадженим Бюджетним кодексом України у 2001 р., основним податковим джерелом формування бюджетних ресурсів місцевого самоврядування став податок на доходи фізичних осіб. Системне реформування оподаткування доходів громадян розпочалося з 2004 р., за цей період обсяги надходжень податку на доходи фізичних осіб до бюджетів всіх рівнів збільшилися більш, ніж у 5,5 рази: з 13,2 млрд. грн. у 2004 р. до 72,7 млрд. грн. у 2014 р. Стрімке зростання мобілізованих обсягів податку зумовлено, насамперед, підвищенням рівня заробітної плати як результату інфляційних процесів, що істотно не збільшило реального обсягу фінансування місцевих видатків.

Розвинуті країни використовують механізм прогресивного оподаткування особистих доходів громадян і розгалужену систему пільг як найважливіший

інструмент перерозподілу доходів, зниження рівня диференціації населення і забезпечення принципу справедливості в оподаткуванні. Натомість, перехід в Україні у 2004 р. до пропорційного оподаткування доходів фізичних осіб призвів до втрат бюджету, не сприяв масштабній легалізації доходів громадян, поглибив різницю між заможними та бідними верствами населення. ПДФО перестав бути ефективним інструментом перерозподілу доходів фізичних осіб. Бюджетні надходження від особистого прибуткового податку після скасування прогресивного оподаткування зменшилися. Його частка у ВВП, яка у 2003 р. становила 5,06%, знизилася до 4,64% у 2014 р. Ще більш помітним стало зменшення частки податку в доходах зведеного бюджету (2003 р. – 17,96%; 2014 р. – 15,93%) і в структурі податкових надходжень (2003 р. – 24,89%; 2014 р. – 19,77%) (додаток М). Зауважимо, що в країнах ЄС податок на особисті доходи громадян формує до 40% бюджету й відіграє провідну роль в його наповненні, частка цього податку у ВВП країн Євросоюзу становить в середньому 8,1%, натомість в Україні не перевищує 5,0%.

Починаючи з 2009 р., частка податку на доходи фізичних осіб у загальному обсязі мобілізованих в Україні податкових надходжень є стабільно більшою від частки іншого прибуткового податку – на прибуток підприємств. Крім погіршення стану вітчизняного бізнесу, така тенденція пояснюється також більш широкою базою особистого прибуткового оподаткування, результатами контрольних-перевірочних заходів та активізацією роботи податкових органів щодо популяризації кампанії декларування доходів громадян. Водночас, основою бази оподаткування доходів громадян в Україні залишається заробітна плата, а надходження від оподаткування інших доходів фіскально незначні.

З 2015 р. змінено розподіл прибуткових податків між рівнями бюджетної системи України: за місцевими бюджетами закріплено 10% податку на прибуток підприємств, натомість державний бюджет отримав 25% податку на доходи фізичних осіб, що сплачується на відповідній території України, та 60% податку, сплаченого на території міста Києва.

Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів займають

незначну частку у доходах і податкових надходженнях Зведеного бюджету України – в середньому 3,52% та 4,69% у 2002-2012 рр. відповідно. У 2013-2014 рр. їхня частка у бюджетних показниках збільшилася: у доходах ЗБУ – до 6,52% та 7,37% відповідно; у податкових надходженнях – до 8,15% та 9,14% відповідно, що стало наслідком прийняття Закону України від 24.05.2012 р. № 4834 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо удосконалення деяких податкових норм», згідно з яким з 01.01.2013 р. рентну плату за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в Україні, об'єднано із платою за користування надрами для видобування вказаних вуглеводнів.

Фіскальний потенціал оподаткування природних ресурсів має значні резерви. Як засвідчує європейський досвід, продумана фіскальна політика дає істотні надходження до бюджету від ресурсних платежів навіть в умовах недостатньої забезпеченості держави природними ресурсами. Аналіз генезису оподаткування природних ресурсів у зарубіжних країнах доводить, що в умовах нестачі податкової бази для ресурсних платежів більшість країн починало збалансовувати бюджетні доходи і видатки за рахунок збільшення податкового навантаження на працю і капітал, тобто на фактори виробництва. Проте з часом значне навантаження на працю і капітал продукувало несприятливі процеси в економічній і соціальній сферах – безробіття зростало, а сальдо фінансового рахунка платіжного балансу поступово знижувалося до від'ємного значення внаслідок відпливу капіталу в країни з нижчим рівнем оподаткування факторів виробництва. Ми вважаємо, що зростання ставок податків на працю і капітал збільшує надходження до бюджету лише у короткостроковому періоді. У наступні роки прискорюється відплив капіталу до країн із преференційним оподаткуванням, зростають масштаби тіньової економіки та безробіття. Тобто такі заходи лише загострюють проблему формування бюджетних ресурсів держави в середньо- і довгостроковій перспективі.

Саме тому уряди розвинутих зарубіжних країн були змушені критично переосмислити чинну на той час систему оподаткування та знайти шляхи зниження податкового навантаження на працю і капітал за умови забезпечення

збалансованості доходів і видатків зведеного бюджету. Оптимальним шляхом зростання надходжень до бюджету, без збільшення загального податкового тиску на економіку, як вважають європейські науковці [412, с. 33], стало проведення еколого-трудової податкової реформи (ЕТПР), мета якої – перенесення податкового тягара з факторів виробництва на платежі за використання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища.

Натомість, вітчизняна практика ресурсного оподаткування характеризується низькою фіскальною ефективністю. Україна володіє значним природно-ресурсним потенціалом, з експлуатації якого вітчизняний та іноземний бізнес отримує вагомі прибутки. Водночас, на відміну від панівної ролі сировинних галузей у формуванні ВВП України, питома вага ресурсних платежів у ВВП, доходах і податкових надходженнях зведеного бюджету не є значною (додаток М). З прийняттям Податкового кодексу суттєвих зрушень в напрямі трансформації оподаткування природних ресурсів не зроблено. Незважаючи на розширення бази оподаткування з окремих платежів, одночасно запроваджено нові преференції в оподаткуванні природних ресурсів, при цьому кількість раніше чинних пільг не скорочена. Таким чином, попри задеклароване докорінне реформування ресурсного оподаткування, уряд обмежився лише низькою локальних змін.

Структура зборів та плати за спеціальне використання природних ресурсів у Зведеному бюджеті України розглянута в додатку М. До 2013 р. найвагомим ресурсним платежем в Україні була плата за землю, на яку припадало майже 3/4 доходів групи. Вона зараховується до місцевих бюджетів та є третім найважливішим джерелом формування бюджетних ресурсів місцевого самоврядування після міжбюджетних трансфертів і податку на доходи фізичних осіб. Наголосимо, що в останні роки спостерігається чітка тенденція до зростання надходжень цього податку внаслідок трансформації економічних відносин у землекористуванні, що сприяла збільшенню кількості землекористувачів і впорядкуванню масштабів ділянок, якими вони володіють. Також це пояснюється збільшенням обсягів реалізації ділянок

несільськогосподарського призначення у найбільших містах України.

Внесення до складу плати за користування надрами рентної плати за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в Україні, значно збільшило її питому вагу у 2013-2014 рр. – до 49,13% та 58,33% відповідно.

Частка збору за спеціальне використання лісових ресурсів впродовж 2002-2014 рр. залишалася незначною та в цілому стабільною – в середньому 2,02%. Питома вага збору за спеціальне використання води знизилася з 10,74% у 2002 р. до 3,87% у 2014 р. Збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету, з 2011 р. скасовано.

На нашу думку, модернізація системи природно-ресурсних платежів є одним з пріоритетів податкової реформи в Україні. Це ефективний напрям трансформації податкових відносин, що дозволить одночасно збільшити бюджетні ресурси і сприяти розвиткові високотехнологічних галузей економіки.

Окремо ми приділили увагу фіскальній спроможності екологічного податку, яким з 01.01.2011 р. замінено збір за забруднення навколишнього природного середовища. Проведений аналіз засвідчує, що вітчизняна система екологічного оподаткування продукує незначні фіскальні ефекти, хоча частка цього податку у макропоказниках поступово зростає (додаток М). Екологічний податок в Україні не наділений ознаками цільового використання, що підтверджується віднесенням його бюджетною класифікацією до податкових надходжень замість цільових фондів. Підкреслимо, що економічний розвиток суспільства невід’ємно пов’язаний з антропогенним впливом на довкілля, а це зумовлює доцільність спрямування екологічних податків, насамперед, на відновлення навколишнього природного середовища, з одночасним виконанням ними основної функції оподаткування – фіскальної.

Наразі у промислово розвинутих країнах світу спостерігається зростання впливу екологічних податків на суспільне відтворення. Їхня частка у податкових надходженнях становить: в США – 3,2%; Данії – 3,4%; Австрії – 4,4%, Канаді – 4,5%, Швейцарії – 4,7%, Німеччині – 4,9%, Нідерландах – 5,5%, Швеції – 6,3%, Японії – 6,5%, Фінляндії – 7,3%, Іспанії – 7,5%, Великобританії

– 8,2%, Італії – 9,0%, Норвегії – 10,8%, Португалії – 11,5%, Ірландії – 11,9% [74, с. 58]. В Україні цей показник у 2011-2014 рр. становив в середньому 0,97%, що є наслідком низьких нормативів екологічного оподаткування, які не стимулюють суб'єктів господарювання до зниження рівня забруднення довкілля, адже екологічний податок виконує регулюючу функцію лише у разі перевищення ним витрат на попередження шкідливих викидів.

Одним з чинників стрімкого збільшення у 2011 р. питомої ваги податків і зборів у доходах зведеного бюджету одночасно з таким же стрімким зменшенням частки неподаткових платежів є перенесення рентної плати з розділу «Неподаткові надходження» до розділу «Податкові надходження». Податковим кодексом були дещо підвищені ставки рентної плати за вуглеводні, що видобуваються в Україні: за природний газ – у 1,18 раза, за нафту і газовий конденсат – у 1,4 раза. Зазначимо, що впродовж 2,5 років, що передували податковій реформі, рентні ставки були стабільними на тлі зростання світової ціни на нафту і курсу долара відносно гривні майже удвічі. Це спродукувало вагомі втрати бюджетних ресурсів від ненадходжень рентної плати та призвело до чисельних порушень на ринку нафти і нафтопродуктів.

У 2011-2012 рр. питома вага рентних платежів у доходах зведеного бюджету становила 5,31% та 3,96% відповідно; у податкових надходженнях – 6,32% та 4,90% відповідно. У наступні роки внаслідок включення рентної плати за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в Україні, до складу плати за користування надрами частка рентної плати у макропоказниках істотно зменшилася (додаток М).

Фіскальне значення ренти у цивілізованому суспільстві повинно бути вагомим, натомість в Україні воно є незначним. Погоджуємося з С. Онишко, яка справедливо зазначає, що низька фіскальна ефективність рентних платежів в Україні є наслідком відсутності належного наукового обґрунтування їхнього розміру та встановлення платежів лише залежно від обсягів видобутку нафти та природного газу без урахування якості родовищ [36, с. 212].

Решта податкових джерел бюджетних ресурсів держави формують

винятково місцеві бюджети та не мають істотного фіскального значення.

Так, податки на власність у Зведеному бюджеті України в період 2002-2010 рр. представлені лише податком з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів. З 2011 р. цей податок замінено збором за першу реєстрацію транспортного засобу, фіскальне значення якого є меншим у рази (додаток М). Істотне скорочення надходжень податків від власності у 2011 р. зумовлено тим, що збір за першу реєстрацію транспортного засобу, на відміну від попереднього податку, був разовим платежем, який сплачувався лише при першій реєстрації транспортного засобу в Україні особою, яка його реєструвала. Від такої заміни місцеве самоврядування втратило значну частину бюджетних ресурсів, що мали конкретне цільове призначення і спрямовувалися в інфраструктуру – на капітальний ремонт доріг. З 2015 р. збір за першу реєстрацію транспортного засобу замінено транспортним податком.

У 2011-2014 рр. розділом XIV Податкового кодексу України «Спеціальні податкові режими» регламентувалася спрощена система оподаткування, обліку та звітності, представлена єдиним податком, і фіксований сільськогосподарський податок, який у 2015 р. також увійшов до складу єдиного податку. Обидва ці платежі надходять виключно до місцевих бюджетів, їхня питома вага у макропоказниках є незначною (додаток М).

Спеціальний режим оподаткування сільгосптоваровиробників у формі фіксованого сільськогосподарського податку з'явився в порядку експерименту в 1998 р. у трьох регіонах України, а з 01.01.1999 р. його поширено на всій території країни. Включення внесків до державних соціальних фондів до складу податку забезпечило значну податкову економію сільгосптоваровиробникам і зростання кількості платників ФСП. Однак подальше виокремлення зі складу ФСП зборів на обов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування спродувало поступове зменшення кількості його платників, а відповідно – і обсягів надходжень податку. Так, у 2002 р. частка ФСП у ВВП становила 0,06%, у 2014 р. – 0,01%; у доходах зведеного бюджету – 0,20% та 0,03% відповідно; у податкових надходженнях – 0,28% та 0,03% відповідно.

З 01.01.1999 р. в Україні розпочала функціонування спрощена система оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва, представлена єдиним податком, який тривалий час розподілявся між державним і місцевими бюджетами, а також державними соціальними фондами у законодавчо визначених пропорціях. З 2011 р. Податковим кодексом єдиному податку надано статус місцевого, проте глава 1 розділу XIV ПКУ, яка регламентує питання справляння цього податку, набрала чинності лише через один рік після запровадження ПКУ – з 01.01.2012 р. У проекті Кодексу спрощена система оподаткування передбачалася лише для фізичних осіб – підприємців, а для малих підприємств пропонувався режим податкових канікул з податку на прибуток. Однак внаслідок масових протестів суспільства уряд був вимушений залишити єдиний податок і для фізичних, і для юридичних осіб.

Номінальні обсяги єдиного податку у зведеному бюджеті впродовж 2002-2011 рр. зросли майже удвічі, однак його питома вага у макропоказниках поступово зменшувалася (додаток М). Єдиний податок активно використовував бізнес у схемах податкової мінімізації. У 2011 р. 13% працездатного населення, яке обрало спрощену систему оподаткування, формувало лише 0,5% доходів зведеного бюджету, що актуалізувало питання досягнення балансу між державними і підприємницькими інтересами. Новий механізм справляння цього податку, запроваджений з 2012 р., істотно збільшив його фіскальне значення, а у 2014 р. фіскальні ефекти спрощеної системи оподаткування досягли свого максимуму: 0,47% – у ВВП, 1,63% – у доходах зведеного бюджету, 2,02% – у податкових надходженнях.

Ключовим аспектом спрощеної системи оподаткування вважаємо не її фіскальну роль, а створення нових робочих місць та опосередкований вплив на зменшення виплат з Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Малі підприємства ап'орі не можуть ефективно виконувати фіскальну функцію, тому збільшення податкового навантаження на них є безрезультатним. Негативний ефект у вигляді зростання безробіття і соціальної нестабільності від підвищення

податкового тиску на малий бізнес, як правило, перевищує позитивний ефект у вигляді збільшення податкових надходжень. Зазначимо, що кількість платників єдиного податку – юридичних осіб залишалася стабільною навіть у період кризи 2008-2009 рр. Натомість, кількість «єдинщиків» – фізичних осіб в ці роки навіть збільшилася, що підтверджує попередні висновки щодо позитивного впливу спеціальних податкових режимів на стан зайнятості в країні.

Докорінних змін з прийняттям Податкового кодексу України зазнала система місцевого оподаткування – замість фіскально малоефективних 14 місцевих податків і зборів запроваджено 2 місцевих податки і 3 місцевих збори. Податкова реформа істотно збільшила частку місцевого оподаткування у макропоказниках (додаток М). Однак значною мірою такий потужний фіскальний ефект став лише наслідком зарахування єдиного податку до складу місцевих – у 2011 р. він забезпечив 77,97% надходжень від місцевого оподаткування, у 2014 р. – 92,03%. Вважаємо, що на відміну від розвинутих країн місцеві податки і збори в Україні не становлять фінансову основу місцевих бюджетів, а невміння місцевих органів влади та органів діяльності місцевого самоврядування реалізувати прихований податковий потенціал й ефективно регулювати економічну діяльність у регіонах, непрозорість в адмініструванні та перманентні зміни в механізмі справляння окремих податків спричиняють недовикористання наявних можливостей оподаткування.

У 2015 р. спрощена система оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва і система місцевого оподаткування знов були реформовані.

Аналіз податкової компоненти бюджетних ресурсів держави впродовж 2002-2014 рр. засвідчує наявність значних дисбалансів та асиметрій у механізмі її формування. Тому в контексті вибору пріоритетів податково-боргових стратегій забезпечення суспільних потреб в умовах невизначеності вітчизняного фіскального простору посилюється актуальність науково обґрунтованої діагностики фіскальної ефективності податкової системи України та пошуку результативних шляхів її підвищення.

3.2. Діагностика фіскальної ефективності та стратегічного потенціалу податкової компоненти бюджетних ресурсів держави

Величина бюджетних ресурсів держави, основною складовою яких є податкові надходження, значною мірою залежить від ефективності податкової системи. Стійке функціонування інституту формування бюджетних ресурсів держави неможливе без якісної системи оподаткування і досконалого механізму податкового регулювання процесів суспільного відтворення, яке є найважливішим елементом реалізації функцій держави по забезпеченню соціальної стабільності та інтенсивного економічного зростання в умовах циклічного відтворення ринкового господарства. Ефективна податкова система створює передумови для формування конкурентоспроможної економіки, соціального розвитку суспільства, зростання обсягу суспільних благ, що надаються державою, підвищення добробуту населення.

Сучасна податкова політика України має переважно фіскальну спрямованість – основу державних рішень у галузі оподаткування становить дотримання інтересів держави щодо формування її бюджетних ресурсів. Така орієнтація податкової політики призводить до того, що при розробленні і ухваленні бюджетно-податкових законодавчих і нормативно-правових актів не приділяється належної уваги таким чинникам, як оцінка впливу сукупності сплачених податків і зборів на економічний стан господарюючих суб'єктів; оцінка реакції платників податків на зміни у механізмах оподаткування; вплив податкової політики на розвиток окремих суб'єктів господарювання, регіональних господарських комплексів та національної економіки в цілому.

Негативним наслідком такого підходу є поширена у суспільстві думка про низьку ефективність вітчизняної податкової системи і непомірність податкового навантаження на господарюючих суб'єктів. Обмежена лояльність платників податків до податкової системи, зумовлена відсутністю врахування їх господарських інтересів при розробленні системи державних заходів у галузі

оподаткування, призводить до зниження ними бази оподаткування, зростання податкового боргу, необхідності посилення податкового контролю. На нашу думку, недостатня реалізація регулюючої функції податків продукує зменшення результативності фіскальної функції, і, як наслідок, – зниження обсягів мобілізації бюджетних ресурсів держави.

Фіскальну ефективність податкових надходжень до бюджету, як і ефективність податкової системи в цілому, визначимо за допомогою низки показників, що характеризують здатність обраних форм оподаткування формувати бюджетні ресурси, не стримуючи підприємницької активності.

Критерії встановлення ефективності податкових надходжень обґрунтуємо тим, що фіскальні принципи організації оподаткування, в цілому, зводяться до еластичності обкладення, що передбачає можливість автоматичної зміни обсягу надходжень залежно від фази економічного циклу, та достатності обкладення, що покриває суспільні видатки. Тому скористаємося такими показниками:

- коефіцієнт еластичності;
- коефіцієнт збираності податків.

Детальніше охарактеризувати реалії оподаткування в Україні допоможе аналіз податкової системи як сукупності податків і зборів, що справляються в державі, виконаний із використанням показників:

- загальна кількість податків і зборів;
- індекс Херфіндаля-Хіршмана;
- рівень оподаткування (податковий коефіцієнт).

Еластичність податку характеризує відносну зміну обсягу його надходжень за незмінної податкової системи щодо процентної зміни бази оподаткування [161, с. 68]. Тобто, коефіцієнт еластичності (tax elasticity) показує, на скільки відсотків збільшаться/зменшаться податкові надходження (група податків чи окремих податок) при зміні визначального економічного чинника (ВВП, доходів населення тощо) на один відсоток.

Податкова система вважається еластичною, якщо відповідний коефіцієнт більший від одиниці. Це свідчить про зростання податкових надходжень

швидшими темпами, ніж збільшується база оподаткування (без запровадження нових податків), за яку зазвичай приймають ВВП, тобто оподаткування має значний потенціал автоматичного регулятора. Така ситуація може спостерігатися в разі зниження обсягів ухилення від оподаткування, зменшення рівня податкового боргу, підвищення ефективності роботи контролюючих органів тощо. Якщо коефіцієнт менший від одиниці, податкова система є нееластичною та чинить неістотний стабілізаційний вплив.

У додатку Н наведено дані щодо розрахунку коефіцієнта еластичності податків в Україні, а на рис. 3.3 – його динаміку. Зазначимо, що перманентні зміни та доповнення податкового законодавства України в частині як переліку податків, так і механізмів їх справляння (дискреційні зміни) ускладнюють формування варіаційного ряду, в якому податкові надходження залежатимуть виключно від динаміки ВВП.

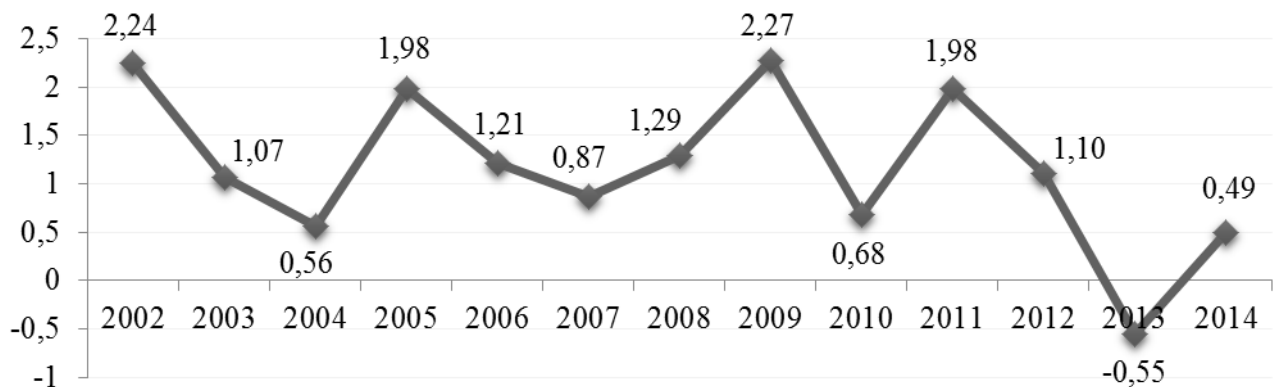

Рис. 3.3. Динаміка коефіцієнта еластичності податків в Україні у 2002-2014 рр.*

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

Розрахунки засвідчують, що в Україні відсутня чітка тенденція у динаміці коефіцієнта еластичності податків. У 2004 р. його низьке значення (0,56) було обумовлено низкою здійснених урядом податкових реформ, що стосувалися переважно зниження ставки податку на прибуток підприємств і запровадження податку з доходів фізичних осіб із пропорційною ставкою. Істотне підвищення коефіцієнта еластичності у 2005 р. до 1,98 спричинене значним зростанням

обсягу мобілізованих до бюджету податків внаслідок подвоєння надходжень ПДВ (в результаті скасування низки податкових пільг), збільшення на 45% надходжень податку на прибуток підприємств та на 31% – податку з доходів фізичних осіб. Найбільше значення коефіцієнта еластичності (2,27) спостерігалось у 2009 р., що пов'язано із різким зниженням обсягів ВВП та податкових надходжень через посилення кризових явищ в економіці. Посткризовий 2010 р. відзначився відставанням темпів зростання податкових надходжень зведеного бюджету від темпів зростання ВВП у 1,5 рази, що, в основному, є результатом значного поширення практики авансових платежів у кризові роки. Різке зростання коефіцієнта еластичності податків у 2011 р. є наслідком податкової реформи, яка спродукувала подвійне перевищення темпів зростання податкових надходжень над темпами зростання ВВП, однак деякою мірою на це вплинуло перенесення рентної плати із розділу «Неподаткові надходження» до податкових платежів. У 2012 р. цей коефіцієнт був максимально наближений до одиниці (1,1), що вказує на певну стабілізацію фіскальної політики України. Однак вже у 2013 р. ситуація помітно погіршилася – коефіцієнт еластичності знизився до 0,55, причому зі знаком «мінус», тобто при зростанні валового внутрішнього продукту на 3,3%, податкові надходження скоротилися на 1,8%. Значення коефіцієнта еластичності податків у 2014 р. (0,49) засвідчує, що темпи зростання ВВП у цей період вдвічі перевищили аналогічний показник податкових надходжень.

Дослідження еластичності податкових надходжень в цілому та окремих видів податків зокрема дозволяє знаходити ефективні варіанти реформування податкової системи, що сприяє максимізації надходжень податків при заданому рівні податкового навантаження або мінімізації податкового тиску при заданому рівні податкових надходжень. Результати такого аналізу доцільно використовувати для обґрунтування оптимальних з фіскальної точки зору напрямів економічного розвитку у сферах виробництва і споживання, що, у кінцевому підсумку, забезпечує достатність податкових джерел фінансування суспільних потреб без необхідності залучення державних позик.

Важливою умовою ефективності реалізації податкової стратегії акумуляції бюджетних ресурсів держави є вдосконалення податкового прогнозування та планування, що дозволяє знизити бюджетні ризики та мінімізувати податкові втрати бюджетів усіх рівнів. Висновки щодо обґрунтованості податкового планування ми можемо зробити на підставі коефіцієнта збираності податків як співвідношення фактичних і планових показників податкових надходжень за відповідний рік. Чим ближче значення цього коефіцієнта до одиниці, тим ефективнішою є робота фіскальних органів з планування податків.

У додатку Н наведено дані щодо розрахунку коефіцієнта збираності податків і зборів зведеного бюджету, а на рис. 3.4 – його динаміку.

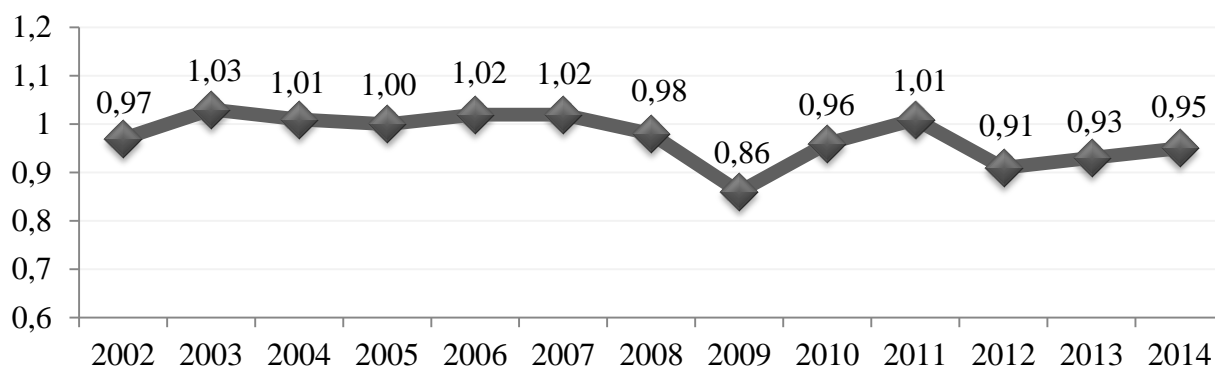

Рис. 3.4. Динаміка коефіцієнта збираності

податкових надходжень Зведеного бюджету України у 2002-2014 рр. *

* Розраховано автором на основі [43-55]

Як бачимо, впродовж 2003-2007 рр. та у 2011 р. коефіцієнт збираності коливався у межах 1,00-1,02, що, в цілому, є позитивним результатом роботи фіскальних органів. Водночас, надмірна зосередженість податкових інспекцій на виконанні планових показників посилює адміністративний тиск на суб'єктів господарювання, що, в свою чергу, спричиняє штучне підвищення податкового навантаження. У 2009 р. коефіцієнт збираності податкових надходжень різко знизився внаслідок невиконання планових показників за основними податками, що зумовлено поглибленням кризових явищ в економіці України.

Для більш детального аналізу ефективності податкового планування розглянемо коефіцієнти збираності окремих податкових надходжень (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Динаміка коефіцієнта збираності окремих податкових надходжень
Зведеного бюджету України у 2007-2014 рр. ***

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Податок на доходи фізичних осіб **	1,04	0,96	0,97	0,98	0,98	0,97	0,92	0,90
Податок на прибуток підприємств	1,19	1,12	0,77	0,99	1,15	0,95	0,94	0,99
Податок на додану вартість	0,91	0,93	0,87	0,95	1,01	0,85	0,95	0,97
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів **	1,00	0,91	0,92	0,91	0,82	0,88	0,87	0,85
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів **	1,13	0,99	0,84	1,05	1,31	0,95	0,89	1,30
Ввізне мито	1,08	0,99	0,61	1,02	1,02	1,02	0,88	0,79
Вивізне мито	0,97	0,54	1,30	0,78	0,60	0,50	0,50	2,00

* Розраховано автором на основі [43-55]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Дані щодо коефіцієнта збираності за окремими податками варіативніші стосовно одиниці, ніж зведений коефіцієнт збираності. Так, найбільші відхилення від планових показників спостерігалися щодо: податку на прибуток підприємств – у 2007, 2008, 2009, 2011 рр. (на 19%; 12; 23; 15% відповідно); ПДВ – у 2009 р. та у 2012 р. (на 13% та 15% відповідно); акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів – у 2011-2014 рр. (на 18%; 12; 13; 15% відповідно); акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів – у 2007, 2009, 2011, 2013, 2014 рр. (на 13%; 16; 31; 11; 30% відповідно); ввізного мита – у 2009, 2013, 2014 рр. (на 61%; 12; 21% відповідно); вивізного мита – у 2008-2014 рр. (на 46%; 30; 22; 40; 50; 50; 100% відповідно). Проведений аналіз дає підстави зробити висновки, що ефективність податкового планування в Україні – низька, чіткі тенденції щодо

динаміки коефіцієнта збираності окремих податків відсутні.

Щодо загальної кількості податків і зборів зазначимо таке. Закон України «Про систему оподаткування», який діяв до 2011 р., регламентував справляння 28 загальнодержавних податків та обов'язкових платежів й 14 місцевих податків і зборів. Водночас, окремі податкові платежі або взагалі не були введені в дію (податок на нерухоме майно), або скасовані (гербовий збір), а частка інших у доходах бюджету була настільки низькою, що не мала фіскальної значущості. З набранням чинності Податкового кодексу України кількість податків і зборів значно зменшена: загальнодержавних – до 18, місцевих податків і зборів – до 5. Однак ці зміни не були останніми: з 01.01.2013 р. з переліку загальнодержавних податків і зборів виключено рентну плату за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в Україні, та «зливо» її з платою за користування надрами. А 28.12.2014 р. кількість податків і зборів у нашій державі зменшено з 22 до 9 – переважно за рахунок їх групування.

Індекс Херфіндаля-Хіршмана зазвичай використовують з метою оцінки рівня монополізації галузі. На нашу думку, у фіскальних розрахунках цей показник доцільно застосувати для характеристики структури системи податків і зборів з метою визначення рівня складності податкової системи з точки зору формування надходжень з різних джерел. Визначимо цей індекс за формулою:

$$I_k = \sum_{i=1}^n R_i^2, \quad (3.1)$$

де R_i – частка i -го податку у загальній сумі надходжень;

N – загальна кількість видів податків.

Якщо у системі податків є лише один податок, то $I_k = 1$, а у випадку збільшення кількості податків параметр I_k зменшується.

У додатку Н наведено дані щодо розрахунку індексу Херфіндаля-Хіршмана, а на рис. 3.5 – його динаміку.

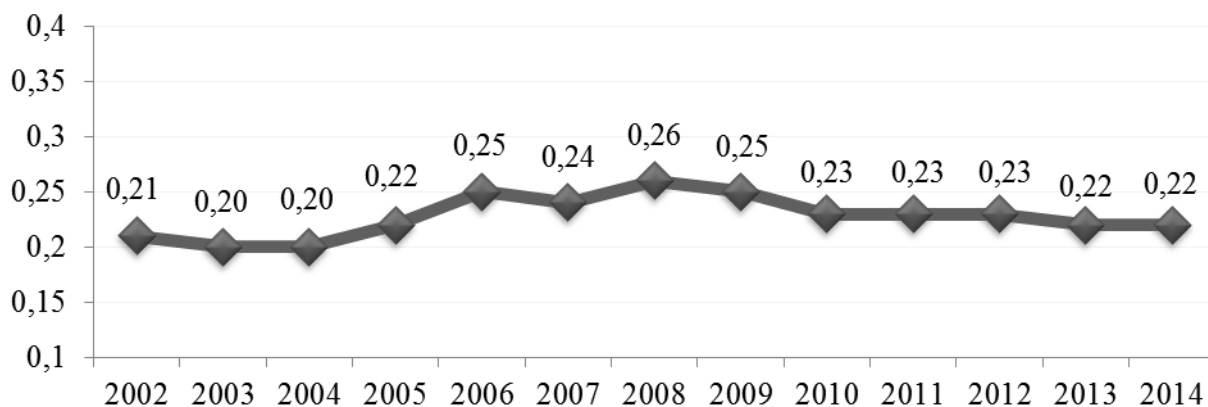

Рис. 3.5. Динаміка індексу Херфіндаля-Хіршмана у 2002-2014 рр.
(для оцінки формування податкових надходжень із різних джерел) *

* Розраховано автором на основі [43-55]

Впродовж аналізованого періоду значення індексу коливалися у діапазоні 0,20 – 0,26. Це свідчить про домінування у вітчизняній системі оподаткування джерел з низьким обсягом надходжень. Для порівняння, у США аналогічний показник дорівнює 0,37 [70, с. 25].

Висновок щодо наявності у вітчизняній податковій системі фіскально незначущих податків підтверджує аналіз структури податкових надходжень Зведеного бюджету України (додаток И). Так, надходження від трьох податків (податку на прибуток підприємств, податку на доходи фізичних осіб та податку на додану вартість) сукупно дорівнюють в середньому 75,14% податкових надходжень у 2002-2014 рр. Ще в середньому 14,42% становлять надходження акцизного податку і мита. Решта податків і зборів сукупно формують в середньому лише 10,44% податкових надходжень зведеного бюджету.

Особливо критичною до прийняття Податкового кодексу України була ситуація із системою місцевого оподаткування: 14 місцевих податків і зборів сукупно становили менше ніж 1% податкових надходжень Зведеного бюджету України. Більше того, аналіз структури місцевого оподаткування до 2011 р. засвідчив наявність платежів із мізерною часткою, динаміку надходжень яких відстежувала ДПС України, таких, як збір за видачу ордера на квартиру, збір за проведення місцевого аукціону, конкурсного розпродажу і лотерей. Крім того,

існували місцеві збори, статистичні дані щодо яких ДПС навіть не подавала – через низькі фіскальні ефекти від їхніх надходжень. До таких платежів належали збір за участь у бігах на іподромі, збір за виграш у бігах на іподромі, збір із осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі, збір за право проведення кіно- і телезйомок. Цілком очевидно, що наявність місцевих зборів з низькою часткою надходжень лише ускладнювала чинну податкову систему та відносини платників податків і держави. Натомість, місцеве оподаткування було позбавлене платежів, які у зарубіжній фіскальній практиці є вагомим джерелом формування бюджетних ресурсів громад, наприклад, податку на нерухоме майно (нерухомість), хоча цей загальнодержавний податок ще з 01.04.1994 р. був прописаний у Законі України «Про систему оподаткування»; а з 08.07.2010 р. його зараховано до складу місцевих.

Для об'єктивності висновків зазначимо, що запроваджене Податковим кодексом докорінне реформування системи місцевого оподаткування суттєво не змінило ситуації щодо фіскального значення цієї категорії платежів – у 2011 р. місцеві податки і збори забезпечили лише 0,75% податкових надходжень зведеного бюджету; у 2012 р. – 1,53%; у 2013 р. – 2,06%; у 2014 р. – 2,20%.

Сукупність усіх податків і зборів (обов'язкових платежів), що сплачуються в державі, встановлює рівень податкового навантаження, який є однією з головних характеристик податкових відносин у соціумі та перебуває в залежності від обраної моделі економічного розвитку й фіскальної політики. Верхня межа оподаткування, після якої податковий тиск стає надлишковим, індивідуальна для кожної країни та значною мірою визначається податковим менталітетом її громадян. Надлишковий податковий тягар характеризує рівень податкового навантаження, що виявляється у зменшенні суспільного добробуту та спотворювальному впливі податків на соціально-економічні процеси. Значний податковий тиск пригноблює впливає на національну економіку: відбувається зменшення податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів, відплив капіталів за кордон, зростання тіньового сектору, уповільнення інвестиційних процесів, стримування ділової активності господарюючих

суб'єктів, зменшення обсягів ВВП, падіння життєвого рівня населення, посилення соціальної напруженості. З іншого боку, надмірне зниження податкового навантаження не дозволяє державі повноцінно виконувати свої функції. Важливим є підтримування деякого оптимального для виконання комплексу завдань, пов'язаних із управлінням економікою, розбудовою виробництва, підвищенням добробуту населення, рівня оподаткування, причому значення цього оптимуму для різних країн може істотно відрізнятись.

У сучасній економічній літературі немає єдиної точки зору щодо тлумачення дефініції «податкове навантаження». Досить часто воно ототожнюється з терміном «податковий тягар», який відповідно до «Нового економічного та юридичного словника» означає: «ступінь, рівень економічних обмежень, що накладаються на платників податків, які обумовлені відрахуванням коштів на сплату податків, відволіканням їх від інших можливих напрямів використання» [132, с. 158]. Менша вживаність терміна «податковий тягар» пояснюється, на нашу думку, його негативним асоціюванням з важкістю обов'язків платників податків. Однак ми погоджуємося із А. Соколовською, яка дослідивши синонімічні ряди згадуваних дефініцій, дійшла висновку про їхній взаємний негативний підтекст і запропонувала ототожнювати ці поняття [327, с. 4], визначаючи податкове навантаження як ефект впливу податків на економіку загалом та окремих її платників, пов'язаний із економічними обмеженнями, що виникають у результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання [327, с. 5]. А. Крисоватий та В. Валігура цілком доцільно пропонують доповнити досліджуваний поняттєвий апарат ще терміном «податковий тиск», наголошуючи на тому, що термін «тиск» у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» витлумачений як: «Дія ваги на кого-, що-небудь; натискання, стискання» [161, с. 34]. Вважаємо, що внаслідок своєї іманентної природи податки апріорі не можуть бути позитивним явищем для їх платників, тому всі наведені дефініції є тотожними та такими, що характеризують розуміння дії податку як певного негативного впливу, спрямованого на учасників процесу оподаткування.

Концептуальні підходи вчених і практиків до трактування сутності поняття «податкове навантаження» відрізняються в деталях, однак об'єднані загальним розумінням цього терміна як відносного показника вимірювання, за яким проводиться аналіз та оцінення рівня ефективності дії окремих податків чи податкової системи у цілому, з чим не можна не погодитися. Зокрема, Н. Левченко вважає податкове навантаження важливим фіскальним показником, що характеризує сукупний вплив податків на економіку країни загалом чи на окремих суб'єктів господарювання, тобто фактично є показником ефективності податкової політики, який впливає на наповнення державних доходів, рівень податкових надходжень у структурі ВВП і відповідно частку ВВП на душу населення [178, с. 271]. Російський вчений С. Барулін дотримується думки, що податкове навантаження – це фінансове поняття, яке характеризує у відносній формі ту частину вартості виробленого суспільного продукту, що розподіляється і перерозподіляється в дохід держави опосередковано через механізми оподаткування [20, с. 109], та розглядає податкове навантаження з двох позицій: по-перше, як форму монопольної ціни сукупних суспільних благ; по-друге, як розрахунковий показник кількісного виміру цінових параметрів оцінення послуг, наданих державою. Українські вчені Ю. Іванов та О. Єськов зазначають, що податкове навантаження (тиск) реалізується на таких чотирьох рівнях: перший – податковий тиск безпосередньо податкових важелів; другий – податковий тиск всієї сукупності податків, зборів і платежів; третій – використання механізму пільг платниками, надання пільгових кредитів, дотацій. При цьому податковий тиск переміщується з одних платників податків на інших; четвертий – використання податкової техніки, за якої посилюється податковий тиск на платника податку. Наприклад, авансові платежі, що передбачають сплату податку платником до моменту отримання результатів його господарської діяльності [132, с. 109-110].

Низка дослідників звужує розуміння сутності податкового навантаження до кількісної характеристики впливу системи оподаткування на суспільне відтворення. Так, І. Канцур визначає податкове навантаження як «кількісні та

якісні характеристики впливу системи оподаткування на соціально-економічні процеси у державі, результат взаємодії податкової системи та людини» [136, с. 48]. О. Годованець і Т. Маршалок стверджують, що за своєю сутністю податкове навантаження є кількісним вимірником сукупних суспільних благ, наданих державою [78, с. 85]. О. Найденко під податковим навантаженням розуміє податкові платежі у відсотковому співвідношенні до ВВП, що ілюструє, яка частина виробленого продукту перерозподіляється через бюджет [131, с. 165]. Ю. Кушнірчук вважає, що показник податкового навантаження на макrorівні відображає ефективність податкової політики, тобто кількісно вимірює сукупний вплив податкових платежів на джерела їхньої сплати, та виокремлює кілька підходів до оцінювання рівня податкового навантаження: а) як відношення суми податкових надходжень у бюджет до величини сукупних доходів приватного сектору; б) як різницю між сумою податкових надходжень і видатками й трансфертами з бюджету на утримання приватного сектору економіки; в) як частку податкових бюджетних надходжень у валовому внутрішньому продукті [176, с. 163].

Досліджуючи природу та змістовне наповнення цієї дефініції, ми погоджуємося з А. Соколовською, яка стверджує, що податкове навантаження – це «не стільки те, що можна виміряти, скільки предмет теоретичного аналізу, тобто дослідження ефектів явного та неявного впливу податків на добробут їхніх платників» [327, с. 7]. Натомість, кількісним показником, що характеризує фактичний рівень впливу держави на процеси суспільного відтворення за допомогою використання податкових механізмів, ми вважаємо податковий коефіцієнт, що віддзеркалює загальний рівень оподаткування.

Погляди українських вчених на застосування методики визначення цього показника диференціюються. Зокрема, В. Мельник вважає, що рівень оподаткування потрібно визначати відношенням тільки податкових надходжень, не враховуючи внесків на соціальне страхування, до ВВП держави [203, с. 32]. Натомість, А. Соколовська переконана, що при обчисленні цього показника треба враховувати також внески до фондів соціального страхування

[324, с. 59], та обґрунтовує свою позицію правилами міжнародної статистики – «обов'язкові відрахування до соціальних фондів враховують при визначенні податкового коефіцієнта на тій підставі, що у міжнародній статистиці вони зазвичай розглядаються як податки, а не як звичайні страхові внески, оскільки: а) мають примусовий характер; б) сплачуються уряду для фінансування поточних витрат; в) як правило, не надають платнику прямого еквівалента; г) справляють ефект перерозподілу доходів» [35, с. 12]. Я. Дропа та І. Чабан зазначають, що «з метою міжнародних порівнянь для характеристики фактичного рівня податків у країні використовують так званий податковий коефіцієнт, який розраховується як відношення суми сплачених податків, включаючи обов'язкові відрахування на соціальне страхування, до валового внутрішнього продукту у ринкових цінах» [93, с. 214]. Н. Бенч акцентує увагу, що з 2003 р. у країнах Євросоюзу внески до пенсійних фондів разом з іншими внесками до фондів соціального захисту враховуються при обчисленні податкового коефіцієнта та належать до податків на працю [22, с. 118]. Зауважимо, що у фінансовій статистиці при визначенні загального рівня оподаткування внески до державних соціальних фондів належать до складу податкової системи і враховуються при розрахунку відношення податкових надходжень до ВВП [371, с. 33].

Ми вважаємо, що частку податкових надходжень зведеного бюджету у ВВП не можна ідентифікувати як показник загального рівня оподаткування в Україні, тому що насправді вона свідчить лише про масштаби перерозподілу ВВП через бюджетну систему. Тому ми підтримуємо думку А. Крисоватого та В. Валігури, які, узагальнюючи наявні в науковій літературі твердження, доходять висновку, що визначальним у конструюванні цієї дефініції має бути не місце зарахування коштів, а джерело їхнього утримання [161, с. 70]. Оскільки внески до фондів соціального страхування сплачуються за рахунок доходів підприємців і громадян, збільшуючи при цьому їхній податковий тягар, то правильним вчені пропонують вважати підхід, який при обчисленні податкового коефіцієнта передбачає врахування соціальних внесків.

Переважає більшість країн з розвинутою ринковою економікою має високий рівень оподаткування. Для них характерними є широка база оподаткування, високі податкові ставки, жорсткий контроль за діяльністю платників податків, суворі штрафні та кримінальні санкції за їх несплату. Такий тип податкової політики обрали розвинені демократії Західної Європи та Скандинавії (Німеччина, Франція, Норвегія, Швеція).

Країни з ліберальним рівнем податкових вилучень можна поділити на 3 основні типи: а) юрисдикції офшорного типу, де обсяги податкових вилучень або відсутні взагалі, або ж обмежуються разовим фіксованим збором, який стягується у момент реєстрації економічного суб'єкта на території юрисдикції (острівні держави Карибського і Тихоокеанського регіонів); б) держави, що надають значні податкові преференції під час справляння особистого та корпоративного прибуткових податків (Кіпр, Швейцарія); в) держави, які за відносно високого рівня оподаткування надають значні податкові преференції компаніям, що займаються діяльністю у сферах інвестицій та інновацій (Бельгія, Нідерланди) [85, с. 223].

Використавши дані додатку Ж, порівняємо податковий коефіцієнт в Україні з країнами Євросоюзу (рис. 3.6).

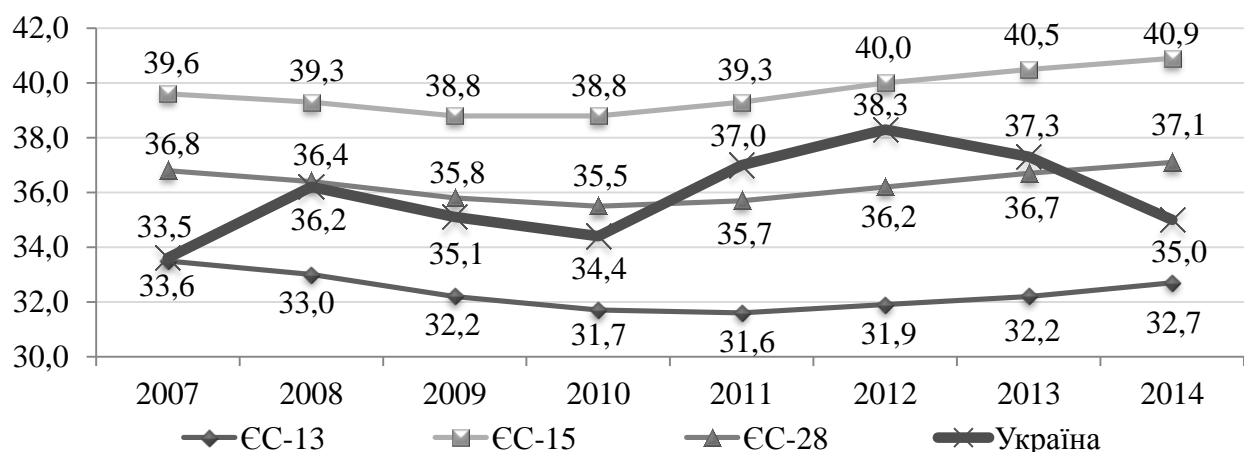

Рис. 3.6. Динаміка податкового коефіцієнта (tax ratio) в країнах Європейського Союзу і в Україні у 2007-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 204; 328; 450]

За даними рис. 3.6, динаміка загального рівня оподаткування в Україні в цілому відповідає європейським тенденціям, кількісні показники наближені до показників ЄС-28. Водночас, ґрунтовніші висновки дає порівняння з країнами, які стали членами Європейського Союзу під час 5-го раунду розширення, адже саме податкові системи «нових» держав-членів ЄС є орієнтиром для адаптації вітчизняної системи оподаткування в контексті європейського прагнення України. Середній рівень оподаткування у «нових» країнах Євросоюзу істотно нижчий, ніж у країнах ЄС-15, причому цей розрив поступово зростає – від 6,1 в.п. у 2007 р. до 8,2 в.п. у 2014 р. Проте податковий коефіцієнт в Україні значно перевищує відповідний показник в країнах ЄС-13. У 2012-2013 рр. лише в Угорщині він був вищим (38,6% і 38,2% відповідно); у 2014 р. – в Угорщині (38,4%); Словенії (37,0%) та в Хорватії (36,7%). Таким чином, ми спостерігаємо достатньо високий вітчизняний рівень оподаткування, який, до того ж, не супроводжується адекватним ступенем забезпечення громадян суспільними благами. Твердження, що податкове навантаження в Україні значно нижче, ніж в розвинутих європейських країнах (ЄС-15), на нашу думку, є досить спірним, оскільки частка податків, що повертається населенню при перерозподілі бюджетних ресурсів, в «старій» Європі набагато вища.

Одним із чинників виникнення надлишкового податкового тягаря є нерівномірний перерозподіл податкових платежів у соціальні блага. Сучасну фіскальну політику України досить точно можна охарактеризувати словами Ш. Бланкарта, який пояснює посилення тягаря оподаткування споконвічною тенденцією розвитку бюджетних відносин, яку визначає головна мета уряду – підвищення рівня державних видатків [24, с. 226], оскільки «політики мають у своїх руках необмежені повноваження в бюджетних питаннях і не зацікавлені у скороченні витрат» [24, с. 194]. Соціальна спрямованість фіскальної політики України, яка вимагає, з одного боку, перманентного збільшення видатків бюджету в умовах зростаючого бюджетного дефіциту, а з другого – зменшення податкового тиску на платників податків (що, у підсумку, знижує обсяги бюджетних ресурсів держави), продукує поглиблення дисбалансів у сфері

державних фінансів та посилення боргової експансії.

Разом з тим, показник загального рівня оподаткування не завжди свідчить про реальний податковий тягар на споживачів, працівників чи власників капіталу. Існує ймовірність, що навіть за підвищення рівня оподаткування в цілому, за умови скасування необґрунтованих податкових пільг, підвищення ефективності справляння податків, посилення контролю за їх сплатою податкове навантаження може знижуватися або розподілятися більш рівномірно.

«Високий рівень вилучення коштів у підприємств і населення призводить до зниження підприємницької активності та сукупного попиту, що, в свою чергу, впливає на зменшення обсягів виробленої продукції і, в кінцевому підсумку, призводить до зменшення обсягу новоствореної вартості, а також відповідно, надходжень до бюджету», – підкреслює Ц. Огонь [230, с. 165]. Низка українських вчених також підтримує стереотипи суспільної свідомості щодо визначення високого податкового навантаження чинником, який стримує економічну активність та процеси нагромадження, створює умови для прискореного розвитку тіньової економіки. Однак у цій науковій дискусії ми вважаємо справедливим твердження Ю. Іванова, А. Крисоватого, О. Десятнюк, що у випадку ефективного використання бюджетних коштів на загальноекономічні й соціальні програми високий рівень оподаткування може бути прийнятним [129, с. 765]. На нашу думку, рівень оподаткування в країні залежить від того, якої соціально-економічної доктрини дотримується уряд. У країнах з високим значенням податкового коефіцієнта держава, вилучаючи значну частину доходів у вигляді податків і зборів, бере на себе більші зобов'язання по забезпеченню громадян суспільними благами. У разі низького оподаткування населенню надається можливість самостійно розпоряджатися своїми ресурсами та забезпечувати первинні потреби.

Вважаємо, що оптимальний рівень оподаткування повинен визначатися економічними умовами суспільного розвитку і складовими системи державного управління, а також ефективністю використання податкових джерел формування бюджетних ресурсів держави для задоволення соціально-

економічних потреб суспільства. Цікавою в цьому контексті є позиція А. Крисоватого та В. Валігури, які визначаючи метою встановлення оптимального рівня оподаткування досягнення гармонізації оподаткування в результаті посилення фіскальної функції податків, збільшення їхнього регулюючого потенціалу, зниження явищ ухилення та уникнення податків, розглядають оптимальне податкове навантаження як з фіскальної точки зору, так і з погляду інтересів людини [161, с. 38]. Такий підхід повністю корелює з баченням російського економіста минулого століття І. Янжула, котрий з приводу визначення оптимальної межі оподаткування висловився так: «... з одного боку, межа оподаткування залежить від розмірів потреб держави, для покриття яких встановлюють податки; з другого – вона полягає у майновій спроможності підданих задовольняти ці потреби своїми пожертвами» [372, с. 245]. У продовження цієї тези, Т. Ткаченко оптимальним вважає рівень податкового навантаження, що передбачає вилучення такої частини доходів економічних суб'єктів, яка не перешкоджає їхньому ефективному індивідуальному розвитку, та, водночас, є достатньою для втручання держави в економічні процеси, необхідні для підвищення ефективності національної економіки в цілому [336, с. 460]. Російська дослідниця І. Караваєва характеризує оптимальне податкове навантаження низкою якісних критеріїв: а) достатністю податкових надходжень для задоволення потреб держави; б) прийнятністю рівня фіскального тиску для платників податків (як юридичних, так і фізичних осіб), тобто справлянням податків на такому рівні і такими методами, які дозволяють забезпечити соціально стабільну ситуацію в суспільстві; в) можливістю стимулювання за допомогою податкової системи конкурентних сил ринку, інвестиційної та підприємницької активності [221, с. 44].

Погоджуємося з наведеними дефініціями та вважаємо, що для стабілізації сфери державних фінансів України та оптимізації податкової стратегії акумуляції ресурсів бюджету доцільно, з одного боку, поступово знижувати податкове навантаження, адаптуючи міжнародний досвід до вітчизняної специфіки розвитку процесів суспільного відтворення, з другого – створювати

умови, які унеможливають ухилення від оподаткування, що продукуватиме поступове збільшення податкових надходжень до бюджету. Доречним, на нашу думку, є твердження Д. Б'юкенена та Р. Масгрейва: «добре оподаткування – фундамент суспільного бюджету – це одна з головних ознак демократії і вагома складова соціального капіталу» [56, с. 58]. «Податкове розвантаження» економіки України дозволить підвищити ділову активність господарюючих суб'єктів, поступово детінізувати економічний простір, активізувати інвестиційну діяльність та зміцнити можливості економічного розвитку держави, без якого неможливе реальне розширення податкової бази.

У контексті класичного принципу, викладеного Ф. Кене ще у XVIII ст.: «Для держави згубні не самі податки, а способи їх справляння» вважаємо слушною тезу Ю. Іванова, А. Крисоватого, А. Кізими, В. Карпової, що основне завдання державного податкового менеджменту щодо регламентування податкових норм і правил полягає у встановленні і коригуванні елементів податкової системи для забезпечення надходжень до бюджету та стимулювання економічного зростання. «Тобто, – наголошують вчені, – йдеться про оптимальне поєднання фіскальної та регулюючої функції податків» [130, с. 44].

Виконуючи фіскальну функцію, податковий інструментарій формування бюджетних ресурсів держави не повинен підривати фінансову стійкість підприємництва. Натомість, податкова система України і механізми адміністрування податків наразі є стримувальним чинником для розвитку підприємницької діяльності. Вітчизняна система оподаткування – одна з найбільш складних і найменш сприятливих для ведення бізнесу, що регулярно підтверджують міжнародні звіти та рейтинги, найбільш відомим з яких є щорічне дослідження ефективності процедур сплати податків «Paying Taxes», яке з 2006 р. запроваджено в рамках проекту Світового Банку (World Bank) та Міжнародної фінансової корпорації (IFC) «Doing Business».

Проект «Doing Business» існує з 2003 р. і зазвичай публікується восени за даними станом на 1 червня поточного року, ілюструючи легкість ведення бізнесу у наступному році. Наприклад, «Doing Business 2016» опубліковано

27.10.2015 р. за даними станом на 01.06.2015 р. з урахуванням змін 2014 р., які відображають умови здійснення підприємницької діяльності у 2016 р.

Індикатор «Paying Taxes» порівнює системи сплати податків у країнах світу за трьома показниками:

1. Кількість податкових платежів – відображає загальну кількість сплачуваних податків і відрахувань, метод сплати, частоту сплати і кількість відомств, задіяних у цьому процесі, у стандартному випадку на другий рік роботи компанії (додаток Н).

Наведені дані засвідчують поступове зростання впродовж 2004-2008 рр. кількості податків і податкових платежів, які сплачувало середньостатистичне українське підприємство: з 84 до 147 – найгіршого показника у світі 2008 р. У 2009-2010 рр. відбулося незначне зменшення цього показника – до 135, що все одно залишило країну на останньому місці в рейтингу. Вагоме скорочення Податковим кодексом України кількості податків і зборів знизило цей показник майже у 5 разів – у 2011 р. він досяг позначки 28, що вивело Україну у цьому рейтингу на 92 місце зі 185 країн-учасниць. У 2013-2014 рр. наша країна займала 8 і 7 позиції в рейтингу, однак заявлений спектр податкових платежів у кількості лише 5 податків не відповідає навіть Податковому кодексу України.

2. Кількість часу для виконання вимог податкового законодавства – час, витрачений на підготовку, подання звітності і сплату (або утримання) податку на доходи корпорацій, податку на додану вартість і відрахувань на соціальне забезпечення (в годинах на рік) (додаток Н).

До проведення в Україні податкової реформи у 2011 р. розгалужена система оподаткування вимагала значних матеріальних і часових затрат платників податків. Виконання обов'язкових податкових процедур, таких як ведення податкового обліку, підготовка та подання звітності, сплата податків, у 2004-2005 рр. забирало у підприємців 2185 робочих годин на рік, у 2006 р. – 2085 годин, що виводило Україну на передостанні місця у рейтингу. У 2007-2010 рр. кількість витраченого підприємцями часу поступово зменшувалася: до 848; 736; 657; 657 годин на рік відповідно. Разом з тим, Україна залишалася у

десять країн, які замикали зазначений рейтинг. Значне скорочення часу на виконання вимог податкового законодавства відбулося лише, починаючи з 2011 р. – з 491 годин у 2011 р. до 350 годин у 2014 р., однак це істотно не вплинуло на низькі позиції України у цьому рейтингу.

3. Загальна податкова ставка (% прибутку) – сумарна податкова ставка, що показує розмір податків та обов'язкових відрахувань, які повинно сплачувати підприємство на другий рік роботи, і відображається як частка від комерційного прибутку (додаток Н).

Значною вадою податкової системи України є високий показник навантаження на комерційний прибуток підприємств, понад 50% якого вилучається до бюджету та позабюджетних державних соціальних фондів. У міжнародній практиці комерційний прибуток визначається як чистий дохід, скоригований на матеріальні витрати виробництва, амортизацію, операційні та адміністративні витрати, але без урахування внесків до соціальних фондів та прямих податків. Дані додатку Н засвідчують відсутність сталих тенденцій щодо рівня загальної податкової ставки в Україні впродовж 2004-2010 рр., з 2010 р. вона поступово знижується. Найнижчий рівень загальної податкової ставки в Україні притаманний 2004 р. (51,0%).

У додатку Н подано десять країн з найвищим рівнем складності сплати податків за версією проекту «Doing Business» за сумарним показником, який складається з трьох вищенаведених.

До запровадження Податкового кодексу Україна стабільно посідала місце в п'ятірці країн з найвищим рівнем складності сплати податків. Однак 2011 р. вніс значні корективи – Україна піднялася на 165 місце в рейтингу зі 185 країн-учасниць та, згідно з дослідженням «Doing Business 2013», увійшла в десятку країн, які найбільше досягли успіху в скороченні віддаленості від «передового рубежу» у сплаті податків за період 2004-2011 рр. У 2013-2014 рр. в рейтингу «Paying Taxes» Україна піднялася на 108 та 107 позиції відповідно. Ситуація зрушена у позитивному напрямі, однак існує ще значна кількість внутрішніх дисбалансів, які негативно впливають на підприємницький клімат.

Зовнішні рейтинги ефективності державного податкового менеджменту, які визначаються авторитетними світовими інституціями, істотно впливають на міжнародну позицію України та певною мірою коригують вихідні домінанти її соціально-економічного розвитку. Тому вважаємо, що інституціональні реформи вітчизняної податкової системи, крім завдань оптимізації процесів акумуляції бюджетних ресурсів держави, мають формувати сприятливе бізнес-середовище, що значно підвищить міжнародний авторитет України.

Важливим показником ефективності формування бюджетних ресурсів держави за рахунок податкових джерел є рівень повноти використання фіскального потенціалу податкової системи, який Д. Б'юкенен та Р. Масгрейв у своїх дослідженнях [56, с. 84] пропонують оцінювати так:

$$C = \sum_{i=1}^n (t_{si} \times B_i), \quad (3.2)$$

де t_{si} – стандартна ставка i -го податку ($i=1 \dots n$);

B_i – податкова база i -го податку.

Погоджуючись в цілому із запропонованою формалізацією фіскального потенціалу податкової системи, ми вважаємо за доцільне доповнити наведену формулу, виходячи із власного розуміння сутності цього поняття:

$$C = \sum_{i=1}^n (t_{si} \times (B_i + R_i)), \quad (3.3)$$

де R_i – резерви (невикористані можливості) оподаткування.

На нашу думку, насамперед, потребує уточнення сутність і категоріальна відмінність понять «податковий потенціал» і «фіскальний потенціал», що дасть можливість уникнути наявних суперечностей науково-понятійного апарату. Ці дефініції тісно пов'язані між собою, проте вони мають певні відмінності. Якщо податковий потенціал являє собою частину фінансових ресурсів, які відповідно до податкового законодавства є потенційно можливою сумою податкових баз,

то фіскальний потенціал – це частина бюджетних ресурсів держави, оптимальне та раціональне використання яких сприятиме реалізації стратегії суспільного розвитку. Фіскальний потенціал податкової системи в цілому та окремих податків зокрема вказує на пошук альтернативних джерел фінансування суспільних потреб за рахунок реалізації невикористаних можливостей, а не тільки на поповнення бюджету в межах чинної податкової бази.

Погоджуємося з І. Тарановим, який розглядає фіскальний потенціал, по-перше, як цілісну характеристику сучасного стану соціально-економічного розвитку держави; по-друге, як можливість мобілізації фінансових ресурсів на користь держави, що використовується сьогодні і може використовуватись у перспективі, під час розроблення податкової стратегії розвитку держави на альтернативній основі з урахуванням інтересів розширеного відтворення виробництва, фінансового забезпечення трансформаційних перетворень тощо; по-третє, фіскальний потенціал держави дозволяє розглядати його як окремий і важливий напрям дослідження її економічного розвитку [334, с. 5].

Враховуючи зроблені нами висновки щодо кількісного домінування у національній податковій системі платежів, які не продукують значних фіскальних ефектів, при визначенні фіскального потенціалу зосередимо увагу на основних бюджетоутворювальних податках – податку на додану вартість, податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб. Аналіз побудуємо на числовій формалізації поняття «фіскальний потенціал» і розрахунку фіскальної ефективності зазначених податків та їх ефективної ставки як наслідку впливу мультифакторного феномену податкових втрат на архітектоніку формування бюджетних ресурсів держави.

У сучасній економічній літературі сутність фіскальної ефективності податків асоціюється переважно з їх часткою у макропоказниках (валовому внутрішньому продукті, доходах бюджету, податкових надходженнях). А. Соколовська ототожнює фіскальну ефективність податків з їхньою питомою вагою у ВВП [325, с. 317]. А. Скрипник і Т. Паянок пропонують таке визначення: «фіскальна ефективність ... податку – це можливість стабільного

забезпечення очікуваного рівня надходжень, притаманного для країн, які перебувають у подібних соціально-економічних умовах. У кількісному вимірі фіскальна ефективність (у широкому розумінні) – це здатність ... підвищувати податкове навантаження (частки податків у ВВП в даній країні). У вузькому розумінні ефективність вимірюється як частка надходжень ... податку у ВВП» [317, с. 31]. О. Воронкова називає ПДВ найефективнішим фіскальним податком, обґрунтовуючи цю тезу його великою часткою у доходах бюджету [72, с. 44].

Вважаємо наведені твердження не повною мірою коректними та погоджуємося з А. Пислицею, що такий підхід є не зовсім точним, «...оскільки це лише один із показників, що характеризує фіскальну ефективність податку» [253, с. 101]. На нашу думку, визначення ефективності податків не обмежується їх часткою у макропоказниках, а враховує і низку інших індикаторів.

Так, важливими показниками фіскальної ефективності податку на додану вартість є його ефективна ставка (співвідношення доходів бюджету від ПДВ та кінцевого споживання домашніх господарств) та продуктивність податку (співвідношення ефективної й стандартної ставок). Одним із показників результативності ПДВ з точки зору забезпечення бюджетних ресурсів держави є коефіцієнт бюджетної ефективності, який відображає, скільки надходжень податку у відсотках до ВВП припадає на 1% номінальної ставки

Фіскальний потенціал відносно високої (20%) номінальної ставки ПДВ в Україні не реалізований через низьку ефективну ставку цього податку (додаток Н). Після різкого зниження всіх показників ефективності податку на додану вартість у 2010 р., з прийняттям Податкового кодексу України у 2011 р. спостерігаються їхні найвищі значення: ефективна ставка – 15,9%; продуктивність – 79,5%; коефіцієнт бюджетної ефективності – 0,49. Це обумовлено як об'єктивним зростанням макроекономічних показників (ВВП, імпорту товарів, обороту роздрібною торгівлі), так і штучними заходами в адмініструванні податку (переплата податку, заборгованість з відшкодування ПДВ, звільнення від оподаткування операцій з постачання зернових, внаслідок чого сільгосп підприємства втратили право на відшкодування податку).

Підкреслимо, що врахування в цьому розрахунку обсягів невідшкодованого ПДВ, які штучно збільшують фіскальні ефекти цього податку, більшою мірою знизило би реальну ефективну ставку податку.

Підвищення ефективної ставки ПДВ при стабільній номінальній є дієвим інструментом збільшення бюджетних ресурсів держави із одночасним врахуванням інтересів споживачів і послабленням регресивного впливу цього податку. Однак в Україні вирішальним чинником при визначенні розміру ставки ПДВ завжди було забезпечення реалізації фіскальної функції без врахування відповідності рівня ставки можливостям споживачів та інтересам виробників. Разом з тим, акцентує увагу Т. Паянок, висока ставка ПДВ є найбільш відчутною для населення з низькою платоспроможністю [251, с. 7].

Податок на додану вартість є одним з найбільш дискусійних у податковій системі України. З одного боку, частка ПДВ є найбільшою серед податкових джерел формування бюджетних ресурсів держави, його фіскальне значення поступово збільшується; з другого – істотною перешкодою для ефективного виконання фіскальної функції цього податку є наявні асиметрії у механізмі бюджетного відшкодування, що продукує низький рівень фіскальної віддачі від внутрішнього ПДВ, та значна кількість податкових пільг. Додатково коригує показники ефективності цього податку в бік їхнього погіршення потужний сектор тіньової економіки. Саме з функціонуванням ПДВ пов'язані розповсюджені схеми ухилення від сплати податків, особливо під час проведення операцій у сфері ЗЕД – фіктивний експорт, контрабанда.

Ми не погоджуємося з пропозиціями низки вчених щодо заміни ПДВ на податок з обороту, адже податковий інструментарій акумуляції бюджетних ресурсів держави в умовах глобалізаційних процесів, з одного боку, має бути адаптованим до національних умов господарювання, з іншого – базуватися на тих податках і зборах, що забезпечують формування бюджетних доходів в країнах Євросоюзу, адже геостратегічні вектори розвитку нашої держави пов'язані із євроінтеграційними процесами. У цьому контексті вважаємо економічно і політично коректним твердження А. Крисоватого, що

впровадження будь-яких унікальних національних форм чи архаїчних податків (наприклад, податку з обороту), хоча і може тимчасово вирішити окремі економічні та фіскальні проблеми, але призведе до послаблення позицій України у глобалізованому світі та перекреслить всі її сподівання на євроінтеграцію. «Скасування ПДВ і запровадження іншого податку призведе до руйнації наявної системи запобігання подвійному оподаткуванню, адже всі міжнародні угоди, укладені Україною в цій сфері, стосуються нинішніх видів податків; справляння податку на додану вартість є обов'язковою умовою членства України в ЄС», – цілком слушно підкреслює вчений [162, с. 66].

Значний фіскальний потенціал характерний для прибуткових податків, що пов'язано, насамперед, з широкою базою оподаткування, прямою залежністю між доходами платника і його платежами до бюджету, можливістю маніпулювання податковими ставками в інтересах формування бюджетних ресурсів держави. Проте прибуткове оподаткування вимагає достатньо високого рівня економічного розвитку країни, що сприяє появі доходів, з яких сплачуються податки, та досягнення належного рівня податкової свідомості і культури платників, що унеможливує приховування доходів і ухилення від сплати податків. Крім того, важливою умовою ефективності прибуткових податків є запровадження надійної системи обліку доходів.

У контексті реформування податкової системи України все більше уваги приділяється регулюючому потенціалу прямого оподаткування як важливому інструменту державного регулювання доходів фізичних та юридичних осіб, еластичному важелю впливу на їхню економічну поведінку. Разом з тим, визначальною для будь-якого податку залишається фіскальна функція, тобто його спроможність формувати бюджетні ресурси держави з метою забезпечення фінансування суспільних потреб. У додатку Н розраховані фіскальні резерви та ефективна ставка податку на прибуток підприємств.

Встановлення з 01.01.2013 р. особливого порядку справляння податку на прибуток шляхом сплати авансових внесків із подальшим переобчисленням суми податку за результатами року, спродукувало посилення дисгармонії між

обсягами фіскального потенціалу та фактично сплаченими сумами податку: у 2013 р. при потенційно можливих 44,6 млрд. грн. податку до бюджету надійшло набагато більше – 55,0 млрд. грн. (у т.ч. за рахунок авансових внесків – 38,7 млрд. грн., або 70,36% загальної суми). Такий дисбаланс пов'язаний з тим, що за новими правилами суб'єкти господарської діяльності, які отримали за попередній рік дохід, що перевищує 10 млн. грн., сплачують щомісяця авансові внески у розмірі не менше 1/12 нарахованої до сплати суми податку на прибуток за попередній рік. Тобто суми податку, сплачені впродовж поточного року, «прив'язані» до розміру прибутку минулого року. Так, фінансовий результат підприємств, які одержали прибуток, у 2013 р. знизився порівняно з 2012 р. на 43,4 млрд. грн. (з 277,9 до 234,5 млрд. грн.), однак авансові внески великого бізнесу розраховувалися за даними щодо прибутку 2012 р.

У 2014 р. спостерігаємо протилежну ситуацію: фактичний фінансовий результат підприємств, що одержали прибуток, збільшився на 100 млрд. грн., однак обсяги сплаченого податку знизилися на 14,8 млрд. грн., причому 65,92% сплаченого податку склали авансові внески, розраховані за результатами 2013 р.

Новий механізм справляння податку на прибуток підприємств призвів до зменшення частки цього податку у фінансовому результаті прибуткових підприємств у 2014 р. до критичного значення – 12,0% та зростання невикористаних можливостей оподаткування прибутку підприємств – до 20,0 млрд. грн. Зниження ефективної ставки податків спричиняє значні фіскальні втрати, а отже – посилює боргові загрози у сфері державних фінансів.

Також слід констатувати невідповідність між темпами зростання фінансового результату підприємств, що одержали прибуток, та темпами зростання надходжень податку на прибуток підприємств до бюджету. Так, у 2003, 2005, 2008, 2011 та 2013 рр. темпи зростання податку перевищували темпи зростання бази оподаткування – на 17,9 в.п.; 24,1; 7,7; 7,8; 14,2 в.п. відповідно. Натомість, у 2004, 2006-2007, 2009-2010 рр. і у 2014 р. спостерігаємо протилежний феномен – темпи зростання податку нижчі за темпи зростання бази оподаткування на 38,2 в.п.; 12,6; 1,8; 5,3; 25,1; 69,5 в.п. відповідно. Лише у

2012 р. темпи зростання бази оподаткування та сплаченого до бюджету податку знаходяться на адекватному рівні – 101,9% та 101,3% відповідно.

Наведені асиметрії є наслідком наявних дисбалансів механізму оподаткування прибутку підприємств та справляння податку до бюджету, що призводять до втрати зв'язку між отримуваним прибутком та сплаченим податком. Потужний невикористаний фіскальний потенціал з податку на прибуток криється також у збалансуванні фінансових результатів діяльності приватизованих підприємств. Фіскальна практика останніх років засвідчує: прибуткові державні підприємства після переходу до приватної власності починають стабільно декларувати збитки. Тобто спочатку державний бюджет отримує значний одноразовий платіж від приватизації, але потім надходження податку на прибуток від цих суб'єктів господарювання досягають свого мінімуму або взагалі відсутні.

Вагоме фіскальне значення податку на прибуток підприємств в Україні зумовлено, насамперед, пропорціями в розподілі ВВП, які були притамані адміністративно-командній економіці, в якій фонд споживання штучно стримувався, а фонд нагромадження – навпаки збільшувався, тому переважна частка бюджетних ресурсів формувалася за рахунок надходжень від державних підприємств. В умовах транзитивної економіки співвідношення між фондом споживання і нагромадження поступово вирівнюється, наслідком чого є поетапне зменшення фіскальних ефектів податку на прибуток підприємств і збільшення – податку на доходи фізичних осіб.

Це цілком відповідає європейським тенденціям, адже узагальнення світового досвіду засвідчує, що в розвинутих країнах основний фіскальний акцент в системі прибуткових податків зроблений на податок на доходи фізичних осіб, а корпоративний прибутковий податок використовується, в основному, як інструмент у конкурентній боротьбі за ресурси на світовому ринку. Це пояснюється ширшою базою оподаткування особистого прибуткового податку, споживчим характером використання доходів громадян, а також небажанням оподатковувати капітал за вищими ставками.

I. Шевчук характеризує фіскальний потенціал оподаткування доходів фізичних осіб як комплекс правових, організаційних та економічних заходів щодо повного використання наявних і прихованих можливостей справляння податків з особистих доходів та нарощування податкових надходжень з усіх джерел доходів для наповнення місцевого бюджету [364, с. 17]. На нашу думку, така дефініція є не повною мірою коректна. По-перше, концептуально недоречним вважаємо розуміння терміна «потенціал» як комплексу заходів; по-друге, сучасні імперативні норми бюджетного законодавства визначають податок на доходи фізичних осіб джерелом формування ресурсів не лише місцевих, а й державного бюджету.

Доцільним при визначенні фіскального потенціалу особистого прибуткового оподаткування є дослідження тенденцій податку на доходи фізичних осіб у контексті динаміки доходів населення. За методологією розрахунків, яка використовується Державною службою статистики України, доходи населення включають: а) заробітну плату; б) прибуток та змішаний дохід; в) дохід від власності; г) соціальні допомоги; д) інші поточні трансферти. Об'єктом оподаткування податком на доходи фізичних осіб за базовою ставкою є лише заробітна плата і прибуток та змішаний дохід. Доходи від власності оподатковуються за додатковими ставками для оподаткування окремих видів специфічних доходів. Соціальні допомоги та інші поточні трансферти, в основному, не підлягають оподаткуванню.

Ми розраховали ефективну ставку податку на доходи фізичних осіб у 2002-2014 рр. (додаток Н). У 2002-2003 рр. за чинної системи прогресивного оподаткування доходів громадян вона дорівнювала 9,2% та 9,8% відповідно. З 2004 р. в Україні запроваджено пропорційну ставку цього податку, що істотно знизило ефективну ставку ПДФО – в середньому 7,9% впродовж 2004-2014 рр. Зазначені асиметрії фіскальних ефектів оподаткування доходів фізичних осіб спродуковані застосуванням до доходів громадян різних ставок податку згідно із Законом України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05.2003 р. № 889-IV та з Податковим кодексом України від 02.12.2010 р. № 2755-VI, що

дає змогу здійснювати податкову оптимізацію в межах чинного законодавства шляхом штучної маніпуляції податковим статусом джерела доходу.

У 2014 р. зроблено кілька законодавчих спроб анулювати розбіжності в оподаткуванні доходів фізичних осіб, отриманих з різних джерел. Законом України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 27.03.2014 р. № 1166-VII з 01.07.2014 р. запроваджувалася прогресивна шкала для оподаткування пасивних доходів у вигляді процентів, нарахованих на суму поточного або депозитного банківського рахунка, інвестиційного прибутку, роялті у розмірі 15%, 20%, 25%, залежно від бази оподаткування. Однак вже з 01.08.2014 р. до Податкового кодексу України внесено зміни, згідно з якими введено єдину ставку оподаткування пасивних доходів фізичних осіб – 15%, а податок, нарахований з 1 липня по 1 серпня 2014 р. – анульовано. З 01.01.2015 р. ставку оподаткування підвищено до 20% від суми нарахованих процентів. Натомість ставку ПДФО для доходів у вигляді дивідендів по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами – платниками податку на прибуток підприємств, залишено на рівні 5%, що не дозволяє виправити асиметрії оподаткування доходів громадян і використати фіскальний потенціал цього податку повною мірою.

Надходження податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету України забезпечуються, в основному, за рахунок сплати податку із заробітної плати, який справляється податковим агентом у джерела доходу. Навіть за гіпертрофованих обсягах тіньової оплати праці, виплаченої «у конвертах», понад 90% усіх надходжень ПДФО впродовж досліджуваного періоду забезпечує податок із заробітної плати. Отже, фіскальний потенціал податку на доходи фізичних осіб визначимо на основі величини ПДФО, яка повинна бути сплачена саме із заробітної плати (додаток Н). При розрахунках за 2002-2003 рр. врахуємо, що середньомісячна заробітна плата в Україні становила в ці роки 376 грн. та 462 грн. відповідно, а місячний сукупний оподатковуваний дохід у розмірі 171-1020 грн. за основним місцем роботи та будь-яка заробітна плата, отримана за сумісництвом, оподатковувалися за ставкою 20%. У 2011-2014 рр.

у розрахунках використовуємо ставку 15%, враховуючи, що середньомісячна заробітна плата в Україні становила в ці роки 2633 грн., 3026 грн., 3265 грн., 3480 грн. відповідно.

Як свідчать розраховані нами дані, запроваджена Податковим кодексом України підвищена ставка податку у розмірі 17% для доходів, які у звітному місяці перевищують 10-кратний розмір мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня звітного року, істотно не змінила ефективну ставку податку, тобто не мала значного фіскального ефекту.

Величина фіскального потенціалу податку на доходи фізичних осіб із заробітної плати істотно відрізняється від його фактичних надходжень до бюджету. Загрозливою вважаємо тенденцію щодо щорічного збільшення втрат потенційно можливої суми надходжень цього податку: від 2,5 млрд. грн. у 2004 р. до 27,4 млрд. грн. у 2014 р. Крім того, якщо у 2004 р. нереалізовані резерви становили 16,45% фіскального потенціалу ПДФО, то у 2014 р. зазначений показник збільшився вже до 29,85%. Значною мірою така ситуація є наслідком дії механізму податкових соціальних пільг, коли певна частина заробітної плати платника податку виведена з-під оподаткування. Сучасна система податкових соціальних пільг в Україні, на нашу думку, є економічно не обґрунтованою, не має істотного регулюючого значення для платника податку, натомість, суттєво знижує обсяги бюджетних ресурсів, сформованих за рахунок цього податку. Негативний вплив на реалізацію фіскальної функції ПДФО здійснювала і ставка податку у розмірі 10% бази оподаткування щодо доходу у формі заробітної плати шахтарів, працівників шахтобудівних підприємств і працівників державних воєнізованих аварійно-рятувальних служб (формувань), скасована лише з 01.01.2015 р.

З 01.01.2015 р. також підвищено ставку податку до 20% для доходів, нарахованих у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами, які у звітному місяці перевищують 10-кратний розмір мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня звітного року, та пасивних доходів. Зазначені новації мають спродукувати позитивні фіскальні наслідки.

Розраховане нами співвідношення фактичних і потенційно можливих надходжень основних бюджетоутворювальних податків підтверджує висновок, що в кожному з джерел формування бюджетних ресурсів держави закладено великі потенційні фіскальні можливості, які поки що не використані повною мірою. Існування резервів можна пояснити як об'єктивними чинниками – наявністю податкових пільг, податкового боргу, так і великими обсягами ухилення від сплати податків. Значний резерв нарощування фіскального потенціалу податкової системи України полягає у зменшенні обсягів тіньової економіки. Цьому має сприяти продумана державна політика, спрямована на виховання податкової свідомості, посилення відповідальності за порушення податкового законодавства, зниження податкового навантаження, тобто створення умов для легалізації тіньових доходів, що становить важливий напрям розширення бази оподаткування та зменшення обсягів податкових втрат бюджетів всіх рівнів, що істотно обмежують обсяги суспільних благ і послуг, фінансованих за рахунок оподаткування.

3.3. Мультифакторний феномен податкових втрат бюджетних ресурсів держави в контексті податкової стратегії

Дослідження багатофакторної декомпозиції податкових втрат бюджетних ресурсів держави, на нашу думку, доцільно розпочати зі структурування понятійно-категоріального апарату цього феномену, а саме: уточнення понять «податковий розрив», «податкові витрати», «податкові втрати».

Згідно з міжнародними стандартами, податковий розрив («tax gap») – це різниця між сумою податкових платежів, яка має надійти до бюджету у разі, коли всі платники податків добровільно, правильно, вчасно і в повному обсязі задекларували і сплатили податки, з одного боку, і сумою фактично сплачених податкових платежів – з другого [362].

Цю дефініцію широко використовують зарубіжні вчені та практики. Так, американський економіст Е. Годер трактує податковий розрив як різницю між відповідальністю податкоплатників щодо сплати платежів відповідно до законодавства та сумою податків, сплачених добровільно і своєчасно. Науковець виокремлює три складові податкового розриву: незареєстровану діяльність, заниження податкових платежів і несплату податків і зборів [452]. Австралійські вчені Дж. МакМанус та Н. Уоррен характеризують податковий розрив як різницю між теоретичною податковою відповідальністю згідно із законодавством і фактично зібраними доходами. «Джерела податкових розривів, – підкреслюють вчені, – різноманітні та складні, до них можуть належати: тіньова економіка, нелегальна діяльність, безнадійні податкові борги, ненавмисні помилки. Незадоволення урядом та його видатками, складність податкового законодавства, апатія і корупція є причинами невиконання платниками своїх обов'язків та призводять до податкових розривів» [428, с. 61].

Управління податковими та митними зборами Її Величності (Her Majesty's Revenue and Customs, HMRC) Великобританії подає таке визначення: «Податковий розрив вимірюється сумою податків, які, в кінцевому підсумку, не змогли зібрати, або сумою невиконаних недотримань законодавства» [429, с. 5]. Служба внутрішніх доходів США розуміє податкові розриви як суму податків і зборів, встановлену відповідно до законодавства, але не сплачену своєчасно і в повному обсязі [417, с. 3]. При цьому незалежна міжнародна асоціація «Мережа податкового правосуддя» (Tax Justice Network, TJN) акцентує увагу на характеристиці податкових розривів як складного явища, що значною мірою впливає на стабільність доходів країни, рівень життя населення, соціальну справедливість, корпоративну відповідальність [431, с. 12].

Таким чином, більшість дослідників трактують податкові розриви як суму податків, що не надійшли до бюджету в результаті тіньової економіки, ухилення від сплати податків і наявності податкового боргу.

В цілому погоджуючись з таким підходом, зазначимо, разом з тим, що значні асиметрії податкової компоненти бюджетних ресурсів виникають і в

результаті втрат бюджетів всіх рівнів від надання податкових пільг. У сучасній економічній літературі такі втрати прийнято трактувати як податкові витрати.

Автори дослідження «Податкові витрати у країнах ОЕСР» цілком слушно трактують податкові витрати («tax expenditures») як положення податкового законодавства, регулювання чи практики, які дають можливість зменшити або відтермінувати сплату податків для певної частини населення чи платників податків, що викликано відхиленням від еталонної структури податку [451]. Тобто для держави податкові витрати є зменшенням її бюджетних ресурсів, а для платників податків – зниженням податкової відповідальності. У зазначеній праці обсяги податкових витрат розраховані методом втраченого доходу як суми податків, що були б сплачені за відсутності податкових пільг.

І. Майбуров трактує податкові витрати, як упущені податкові доходи бюджетної системи у зв'язку з вживанням законодавством різних відхилень від нормативної структури податків, які при цьому забезпечують будь-які переваги певним видам діяльності або групам платників податків [368, с. 215]. На думку Т. Малініної, податкові витрати виникають зі встановлених податкових пільг і звільнень відносно базової (нормативної) структури податків [200, с. 40]. Д. Серебрянський резюмує: «Якщо говорити в цілому, то податкові витрати – це фактично податкові пільги» [368, с. 227]. Ми підтримуємо таку позицію вчених.

Н. Легейда зараховує до податкових витрат всі види податкової політики, які призводять до втрат бюджетних надходжень, у тому числі звільнення від сплати податків, вільні економічні зони, податкові кредити, податкову заборгованість, відстрочення сплати податків для різних видів економічної діяльності [179, с. 7]. Подібним є бачення М. Фільо, яка тлумачить витрати як втрати держави через надання податкових пільг, списання і скорочення податкових зобов'язань, відтермінування сплати податкових платежів [345, с. 74]. Вважаємо наведені дефініції не повною мірою коректними, адже податкова заборгованість та списання податкових зобов'язань за своїм змістовним навантаженням належать до поняття «податкові розриви».

На нашу думку, поняття «податкові втрати» є узагальнюючим та охоплює

потенційно можливі обсяги податкових надходжень, які державний та місцеві бюджети не отримали в результаті існування феноменів «податкові розриви» та «податкові витрати», а обсяг втрат бюджетних ресурсів держави в частині їх податкової складової дорівнює сумі наданих податкових пільг, непогашеного податкового боргу і втрат податкових надходжень внаслідок функціонування тіньової економіки.

Звертаємо увагу на те, що справа не лише в дефініціях. Насправді йдеться не про абстрактні поняття, а про явища і процеси, що безпосередньо пов'язані з оптимізацією формування бюджетних ресурсів держави в умовах поглиблення дисбалансів державних фінансів і посилення боргових ризиків. Ефективне управління податковими розривами та податковими витратами знижує обсяги податкових втрат бюджетних ресурсів, що, в свою чергу, забезпечує корекцію фіскальних асиметрій та дисбалансів, сприяє досягненню фіскальної рівноваги держави, синхронізує фіскальну та монетарну політику, і, у підсумку, скорочує потреби України у позичковому фінансуванні та знижує її боргову залежність.

Найвагоміші втрати бюджетних ресурсів держави продукує тіньова економіка. Тіньові операції притаманні практично всім країнам світу, більше того – за оцінками Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) основними глобальними ризиками впродовж найближчих десяти років на фоні обмеженості ресурсів визнано поширення тіньової діяльності поряд з макроекономічною розбалансованістю. За рівнем відношення обсягів тіньової економіки до ВВП серед 31 країни Європи, що досліджував професор Лінцького університету Ф. Шнайдер (додаток О), у 2014 р. найгірші показники мали Болгарія – 31,0%, Румунія – 28,1%, Хорватія – 28,0%. Найкращі показники – в Швейцарії (6,9%), Австрії (7,8%) та Люксембургу (8,1%) (рис. 3.7).

Як бачимо, східні країни або нові члени ЄС, такі як Болгарія, Румунія, Хорватія, Литва, Естонія, Кіпр, Латвія, Польща, мають вищий рівень тіньової економіки, ніж країни – «старі» члени ЄС, такі як Австрія, Нідерланди, Франція, Ірландія, Німеччина, Данія, Швеція. «Віднині ми маємо збільшення розміру тіньової економіки від заходу на схід», – резюмує Ф. Шнайдер [442].

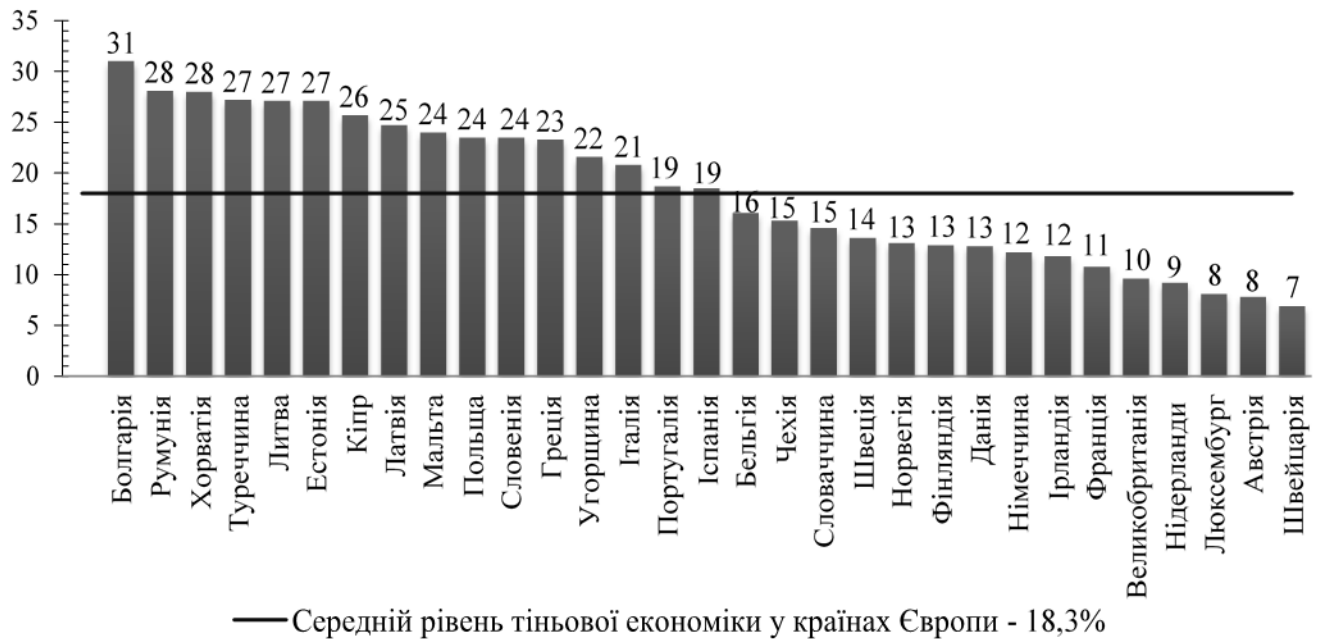

Рис. 3.7. Рівень тіньової економіки в європейських країнах у 2014 р.
(обсяг відносно до ВВП), % *

* Розраховано автором на основі [441; 443]

В Україні існує декілька методів оцінення рівня тінізації економіки, результати яких істотно відрізняються. За розрахунками Державної служби статистики України обсяг «невидимої» економіки (яка безпосередньо не спостерігається) впродовж 2002-2014 рр. знизився з 17,7% до 16,4% ВВП (додаток О). Хоча методологія розрахунку цього показника гармонізована з міжнародними стандартами, його значення експерти визначають, як занижене.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України оцінює обсяг тіньового сектору економіки з використанням Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки, затверджених наказом Міністерства економіки України від 18.02.2009 р. № 123, відповідно до яких інтегральний показник рівня тіньової економіки розраховується як середньозважене значення рівнів за окремими методами (а саме: методом «витрати населення – роздрібний товарооборот», монетарним та електричним методами, а також методом збитковості підприємств) з врахуванням ступеня їх впливу на стан і тенденції розвитку економіки країни. Показники, розраховані за цією методикою, значно перевищують розрахунки Державної служби статистики

України (додаток О).

Водночас, згідно з розрахунками професора Ф. Шнайдера, якими користуються у своїй роботі Світовий банк і Міжнародний валютний фонд, частка тіньової економіки в Україні є найвищою в Європі та у 2014 р. становила 46,3% від офіційного ВВП.

У цьому ж році за індексом сприйняття корупції, Україна перебувала на 142-му місці в світі між Угандою та Бангладеш [388].

Такі масштаби неофіційної економічної діяльності не під силу жодній цивілізованій державі. Погоджуємося з І. Мазур, що до основних спонукальних мотивів тіньової економічної діяльності належать: потужний податковий прес, антагоністичний з інтересами та можливостями переважної більшості фізичних і юридичних осіб, які діють у межах законодавчого поля України; правова незахищеність суб'єктів економічної діяльності від зловживань, утисків, протидії та вимагань з боку чиновників державного апарату на всіх його рівнях; відсутність стабільного і збалансованого законодавства, яке б регламентувало економічну діяльність; поширення правового нігілізму [189, с. 46].

Крім того, тіньова економіка залежить від попереднього розвитку (культурного, економічного, правового) і стану економіки на даний момент. Тіньові інститути, що вже склалися, і соціально-економічна структура суспільства та політична система роблять розвиток за колишньою траєкторією найбільш ймовірним. Іншими словами, тіньова економіка поступово створює зовнішнє економічне, інституціональне, соціальне середовище, яке сприяє їй і стимулює подальший її розвиток.

Згідно з розрахунками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, рівень тіньової економіки в Україні за останні 13 років збільшився від 26,6% до 41,0% ВВП (рис. 3.8). Наразі офіційний обсяг тіньового сектору економіки в нашій державі (у % до ВВП) більше ніж вдвічі перевищує відповідний середній показник європейських країн. Очевидно, що такий потужний тіньовий сектор коригує показники ефективності фіскальної політики України у бік їх погіршення.

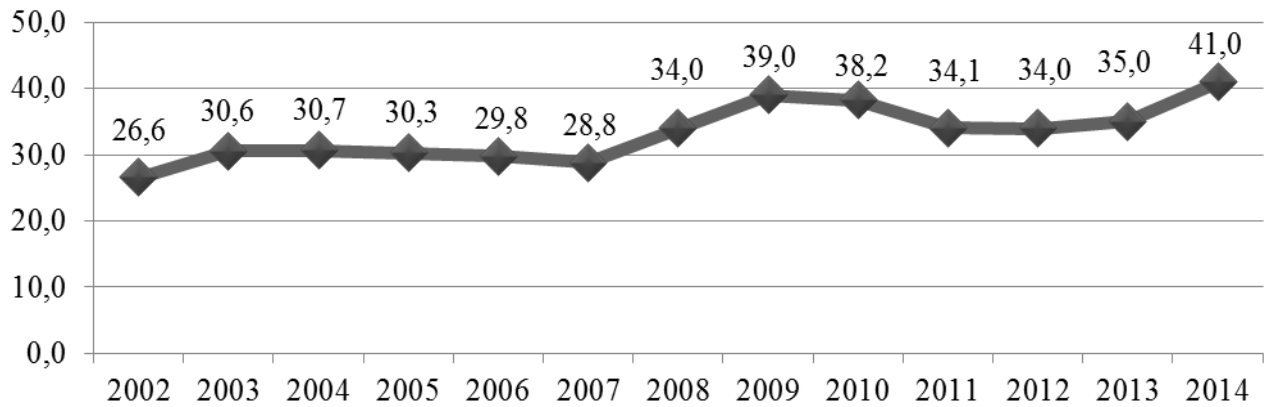

Рис. 3.8. Інтегральний коефіцієнт тіньової економіки в Україні у 2002-2014 рр., % від офіційного ВВП *

* Складено автором на основі [204; 271; 328]

Використовуючи інтегральний показник тіньової економіки, розрахований Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та рівень податкового коефіцієнта, розрахований нами, спроектуємо обсяг «тіньових» податкових розривів в Україні впродовж 2002-2014 рр. (додаток П).

Як засвідчують розраховані нами дані, за період 2002-2014 рр. втрати бюджетів всіх рівнів в Україні від функціонування тіньового сектору зросли у 12,5 рази і досягли у 2014 р. значення 150,7 млрд. грн. Для порівняння: у цьому ж році видатки Зведеного бюджету України на соціальний захист і соціальне забезпечення становили 138,0 млрд. грн., освіту – 100,1 млрд. грн., охорону здоров'я – 57,2 млрд. грн., оборону – 27,4 млрд. грн.

Водночас, слід враховувати, що повернення до бюджету сум, втрачених внаслідок існування тіньового сектору, у повному обсязі є неможливим. На переконання зарубіжних дослідників, запровадження заходів, що «закриють» податкові розриви певного розміру, не обов'язково приведуть до збільшення податкових надходжень на таку ж суму – «лише близько 1/3 від рівня активності тіньової економіки триватиме в офіційній економіці», отже «передбачається, що тільки 1/3 податкового розриву в кожній державі-члені може бути переведена у фактичні податкові надходження» [433, с. 57]. Так, податкові розриви у країнах ЄС у 2011 р. оцінені у 850 млрд. євро, а додаткові

надходження від їх закриття – у 284,9 млрд. євро [433, с. 108].

Наступною вагомою складовою податкових втрат бюджетних ресурсів держави є втрати у зв'язку з неефективним управлінням податковим боргом, що є результатом нехтування платниками податків конституційного обов'язку щодо сплати податкових зобов'язань. Відповідно до пп. 175 п. 1 ст. 14 ПКУ податковий борг – це сума узгодженого грошового зобов'язання (з урахуванням штрафних санкцій за їх наявності), але не сплаченого платником податків у встановлений Податковим кодексом України строк, а також пеня, нарахована на суму такого грошового зобов'язання [255].

Податковий борг, цілком слушно зазначають О. Десятнюк і Т. Маршалок, виникає як наслідок допущених прорахунків у державній соціально-економічній політиці і свідчить про неузгодженість взаємовідносин контролюючих органів з фізичними і юридичними особами в частині формування податкової складової доходів бюджету держави [89, с. 13].

Як суспільне явище податковий борг має досить складний характер. Основними причинами його виникнення є такі:

- нестабільність і недосконалість податкового законодавства, що продукують законодавчу невизначеність низки питань регулювання правовідносин у сфері оподаткування;
- умисне ухилення платників від сплати податків, тобто свідоме порушення ними вимог податкового законодавства;
- морально-психологічні чинники, коли платники розглядають порушення податкового законодавства як джерело власного збагачення;
- суспільні проблеми (економічна нестабільність, незадовільне виконання державою своїх функцій, зростання суспільно-політичного напруження, відсутність належної результативності фіскальної політики, ігнорування посадовими особами чинних вимог законодавства);
- розбалансований фінансовий стан суб'єктів господарювання, коли вчасне виконання податкових зобов'язань унеможлиблюється через відсутність у платника необхідного обсягу грошових коштів.

Нагромадження значних сум податкового боргу господарюючих суб'єктів є вагомим чинником зниження фіскальної ефективності податкових джерел формування бюджетних ресурсів держави. Розглянемо динаміку податкового боргу в Україні впродовж 2002-2014 рр. (рис. 3.9).

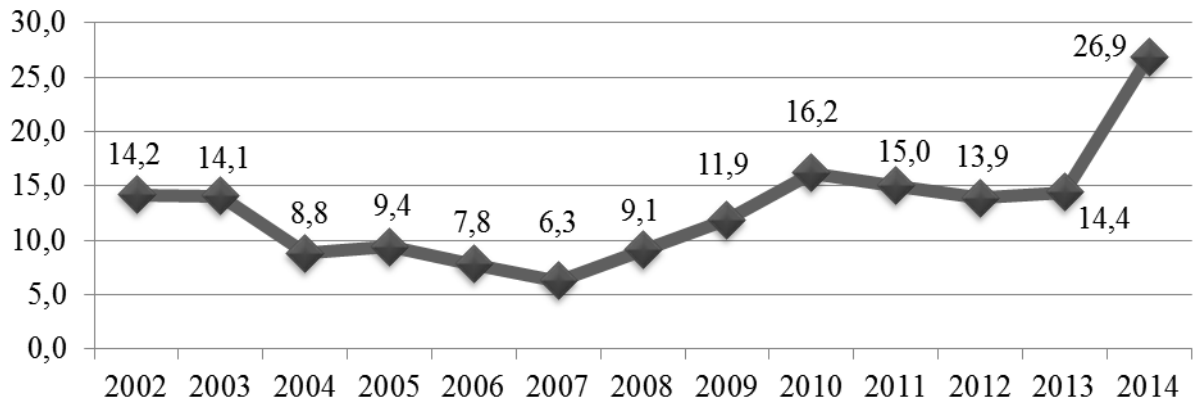

Рис. 3.9. Динаміка податкового боргу в Україні у 2002-2014 рр., млрд. грн. *

* Розраховано автором на основі [43-55; 240]

Високі показники податкового боргу без урахування боргу платників, які перебувають у процедурах банкрутства або щодо яких судом прийнято рішення про зупинення провадження у справі, у 2002-2003 рр. поступово знизилися до 6,3 млрд. грн. у 2007 р., однак в період фінансово-економічної кризи відбулося стрімке зростання обсягів податкового боргу (з 9,1 млрд. грн. у 2008 р. до 16,2 млрд. грн. у 2010 р. тобто в 1,8 разу). У 2011-2013 рр. зазначені показники дещо знизилися. Надскладна економічна ситуація 2014 р. спродукувала зростання податкового боргу майже у 2 рази порівняно з попереднім роком, заборгованість суб'єктів господарювання досягла критичного максимуму – 26,9 млрд. грн.

Вважаємо за доцільне дослідити не лише абсолютні показники податкового боргу господарюючих суб'єктів, а й динаміку його співвідношення до валового внутрішнього продукту (рис. 3.10). Проаналізувавши динаміку податкового боргу в такому ракурсі, можемо констатувати, що впродовж 2002-2007 рр. відношення податкового боргу до ВВП мало стати тенденцією до зниження: з 6,28% у 2002 р. до 0,88% у 2007 р., що є результатом певної стабільності економіки та ефективного контролю з боку податкових органів.

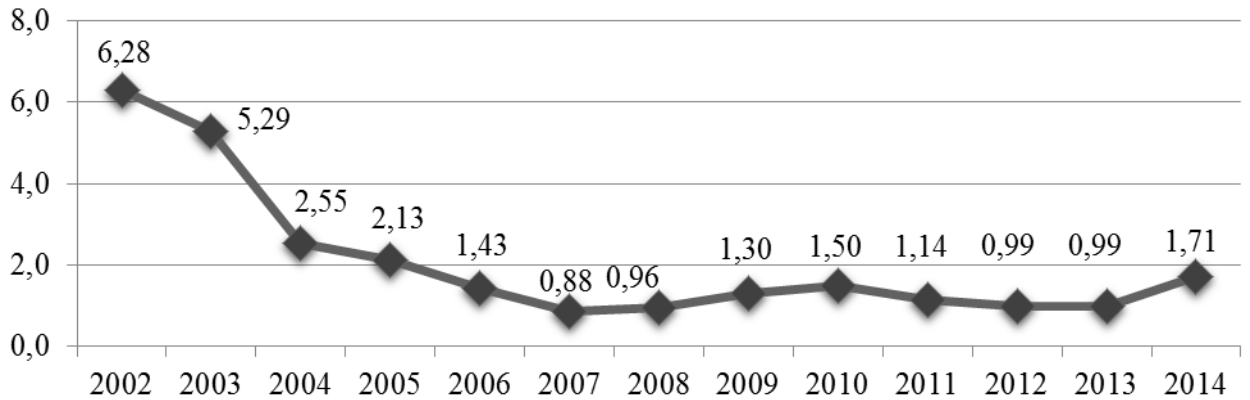

Рис. 3.10. Відношення обсягу податкового боргу до ВВП у 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 240; 328]

Посилення кризових явищ в економіці негативно вплинуло на можливості суб'єктів господарювання щодо своєчасності розрахунків з бюджетом – впродовж 2008-2010 рр. податковий борг збільшився до 1,48% ВВП. У 2014 р. зазначений показник підвищився до 1,71%.

Динаміка податкового боргу до Зведеного бюджету України у розрізі адміністративно-територіальних одиниць подана у додатку П.

У цьому контексті доцільно, на нашу думку, зіставити темпи зростання податкових надходжень і податкового боргу зведеного бюджету (рис. 3.11).

Рис. 3.11. Темпи зростання податкових надходжень та податкового боргу Зведеного бюджету України у 2003-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 240]

Дані рис. 3.11 підтверджують наведені вище тенденції. Темпи зростання податкового боргу суб'єктів господарювання перевищували темпи зростання податкових надходжень до зведеного бюджету у кризових 2008-2010 рр. Натомість, у 2011 р. ситуація кардинально змінилася – податкові надходження зросли на 50,2 в.п. швидшими темпами, ніж обсяги податкового боргу, які було зменшено, в основному, за рахунок відстрочення і списання податкових зобов'язань. Найбільший розрив між цими показниками спостерігається у 2014 р. – темпи зростання податкового боргу платників податків перевищили темпи зростання податкових надходжень до зведеного бюджету на 82,1 в.п.

У додатку II подано показники податкового боргу за податковими зобов'язаннями платників податків у розрізі основних видів податків.

Діагностика податкового боргу в розрізі окремих податків розкриває значні асиметрії його структури. Найзначніші обсяги податкової заборгованості суб'єктів господарювання спостерігаються щодо податку на додану вартість та податку на прибуток підприємств (в середньому 40,0% та 22,2% відповідно впродовж 2004-2014 рр.) – тобто саме тих платежів, що надходять до державного бюджету та формують бюджетні ресурси для погашення і обслуговування державного боргу, знижуючи ризики боргової експансії.

Частка податкового боргу до місцевих бюджетів у загальній структурі боргу становила в середньому: у 2004-2011 рр. – 10,9%, у 2012-2014 рр. – 19,1%. Асиметричний розподіл податкового боргу між рівнями бюджетної системи України пов'язаний, насамперед, з надмірною централізацією бюджетних ресурсів держави. Бюджетна реформа 2015 р. в напрямі бюджетної децентралізації та надання більш широких повноважень органам місцевого самоврядування сприятиме, на нашу думку, зменшенню податкового боргу господарюючих суб'єктів і отриманню додаткових ресурсів місцевих бюджетів.

Однією з причин несвоєчасного погашення податкових зобов'язань платниками податків й подальшого нагромадження податкового боргу суб'єктами господарювання є очікування ними списання або реструктуризації податкового боргу. Це не лише знижує якість формування бюджетних ресурсів

держави, але й порушує базові принципи рівномірності та справедливості оподаткування, оскільки законослухняні платники податків залишаються у програші. Ми підтримуємо В. Мельника, який вважає, що реструктуризація податкової заборгованості, по суті, є наданням позики за рахунок бюджетних коштів [204, с. 76]. Такий підхід пояснює зацікавленість з боку отримувачів цього виду податкових преференцій у продовженні подібної практики.

Впродовж досліджуваного нами періоду найбільші обсяги відстрочених і розстрочених платежів спостерігаємо у кризових 2008-2009 рр. Так, сума реструктуризованих податкових зобов'язань платників податків до зведеного бюджету станом на кінець 2008 р. зросла до 10,0 млрд. грн., що на 3,8 млрд. грн., або 60,0%, більше, ніж на початок року; на кінець 2009 р. – 10,6 млрд. грн., що на 0,6 млрд. грн., або 5,9%, більше, ніж на початок року.

Панівна частка (92,9%) розстрочених податкових зобов'язань у 2008 р. належала НАК «Нафтогаз України» – 9,2 млрд. грн. Половину загальної суми, або 5,3 млрд. грн., становили розстрочені платежі цієї компанії і у 2009 р. Взагалі, останні роки в середньому кожний третій податковий платіж підприємствами НАК «Нафтогаз України» здійснювався через розстрочення, з порушенням законодавчо встановленого терміну сплати податкових зобов'язань.

Важливою складовою аналізу втрат бюджетних ресурсів держави внаслідок існування феномену податкового боргу є дослідження структури його погашення, що відбувається двома способами:

1. Шляхом надходження коштів до бюджету в рахунок погашення боргових зобов'язань (відтермінована мобілізація бюджетних ресурсів).
2. Шляхом списання боргових зобов'язань (безповоротна втрата державою відповідного обсягу бюджетних ресурсів).

У таблиці 3.2 наведена структура погашення податкового боргу до Зведеного бюджету України. Впродовж 2004-2008 рр. переважна частина податкового боргу погашалася грошовими коштами – в середньому 72,72%. І лише чверть непогашених податкових зобов'язань платників податків списувалася, тобто втрачалася для бюджету. У 2009-2011 рр. ситуація змінилася

кардинально: грошові надходження до бюджету в рахунок погашення податкового боргу становили 38,21%, 31,24%, 30,40% відповідно. Домінування частки списаного податкового боргу призвело до безповоротної втрати бюджетних ресурсів у ці роки в обсязі 39,5 млрд. грн., що негативно вплинуло на рівень фінансового забезпечення суспільних потреб.

Таблиця 3.2

**Структура погашення податкового боргу
до Зведеного бюджету України у 2004-2014 рр. ***

Роки	Всього погашено податкового боргу, млн. грн.	Списаний податковий борг		Надходження в рахунок погашення податкового боргу	
		млн. грн.	%	млн. грн.	%
1	2	3	4	5	6
2004	11 795,9	3 737,2	31,68	8 058,7	68,32
2005	12 012,2	2 919,3	24,30	9 092,9	75,70
2006	16 405,5	4 951,6	30,18	11 453,9	69,82
2007	11 346,8	2 512,7	22,14	8 834,1	77,86
2008	16 766,8	4 715,5	28,12	12 051,3	71,88
2009	13 635,2	8 425,1	61,79	5 210,1	38,21
2010	16 657,6	11 453,5	68,76	5 204,1	31,24
2011	28 247,0	19 659,7	69,60	8 587,3	30,40
2012	15 917,4	4 564,5	28,68	11 352,9	71,32
2013	6 428,4	4 315,0	67,12	2 113,4	32,88
2014	8 582,4	3 578,2	41,69	5 004,2	58,31

* Розраховано автором на основі [45-55; 240]

Потужне зростання обсягу списаного податкового боргу у 2011 р. зумовлено Законом України від 12.05.2011 р. № 3320-VI «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо питання оподаткування природного газу та електроенергії», за яким списано 16,5 млрд. грн. непогашених податкових зобов'язань, у т.ч. НАК «Нафтогаз України» – 13,9 млрд. грн. У результаті, обсяг чинного розстроченого податкового боргу підприємств НАК «Нафтогаз України» скоротився за рік на 14,6 млрд. грн. – до 21,7 млн. грн, а їхня заборгованість перед бюджетом – на 2,6 млрд. грн. – до 932,8 млн. грн.

У 2012-2014 рр. чіткі тенденції щодо співвідношення способів погашення

податкового боргу платників податків до зведеного бюджету відсутні, у 2014 р. спостерігаємо їх певний паритет.

Структура списаного податкового боргу платників податків до Зведеного бюджету України у розрізі податків і зборів та динаміка надходжень в рахунок погашення податкового боргу в розрізі адміністративно-територіальних одиниць подана в додатку П.

Як засвідчують дані, у 2004-2014 рр. списанню підлягали, в основному, борги з податку на прибуток підприємств і податку на додану вартість. Їхня сумарна частка у загальній сумі списаного податкового боргу суб'єктів господарювання становила від 68,28% у 2012 р. до 97,53% у 2009 р., у т.ч. в середньому 54,54% – списання боргу з ПДВ.

З метою недопущення нагромадження обсягів податкової заборгованості, контролюючі органи проводять значну роботу з її скорочення. Разом з тим, методи податкового менеджменту в сфері погашення податкових зобов'язань платників податків залишаються недосконалими. Це, в свою чергу, призводить до зростання обсягів податкового боргу, виникнення значних втрат бюджетних ресурсів та, як наслідок, спричиняє зменшення потенційних можливостей держави впливати на забезпечення безперервності розширеного відтворення та задоволення інших суспільних потреб.

Однією з причин нагромадження податкового боргу суб'єктів господарювання є поширена в Україні практика переplat до бюджету податків і зборів, значні обсяги яких призводять до вимивання обігових коштів і, як наслідок, до виникнення податкового боргу за іншими податковими платежами.

Зауважимо, що з 2004 р. суми переplat щороку зростали і на кінець 2014 р. становили 35,4 млрд. грн. (рис. 3.12). Це, насамперед, пов'язано з надмірним адміністративним тиском контролюючих органів на платників податків через неможливість виконання планових показників за податковими надходженнями. Домінантна частка в структурі переplat сформована за рахунок переplat з податку на прибуток підприємств. Крім того, слід вказати на їхнє істотне зростання у 2013 р., що зумовлено внесенням змін до Податкового кодексу

України, згідно з якими передбачено авансові платежі з цього виду податку.

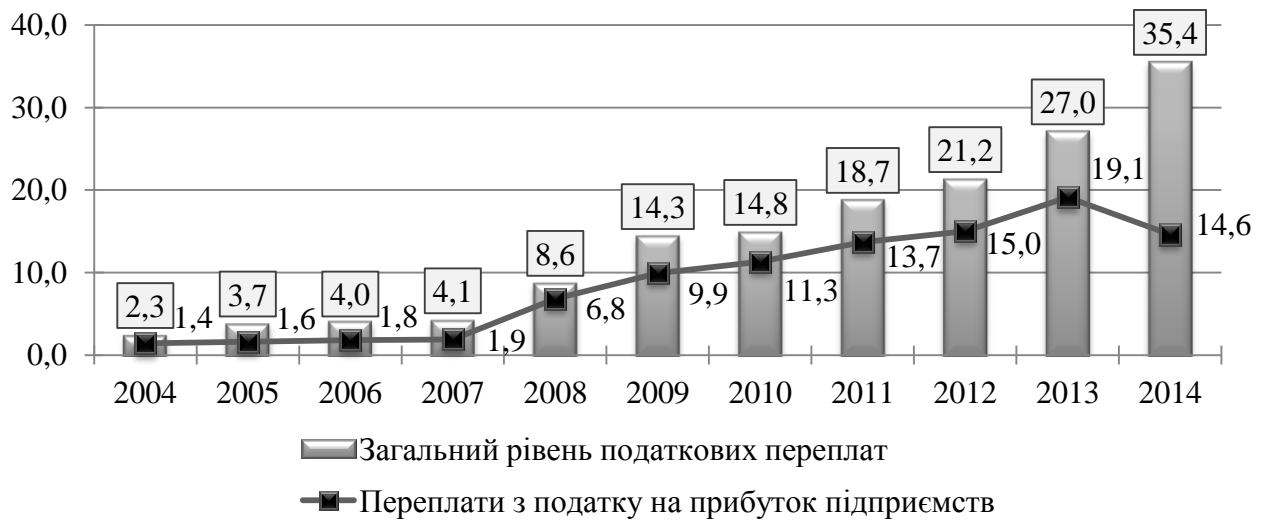

Рис. 3.12. Динаміка переplat податків і зборів до Зведеного бюджету України у 2002-2014 рр., млрд. грн. *

* Розраховано автором на основі [45-55; 240]

Істотне зростання податкових втрат бюджетних ресурсів держави продукує також вітчизняна система пільгового оподаткування. Викривлення суспільної логіки надання податкових пільг і преференцій в Україні порушує принцип нейтральності та має деструктивний вплив на макроекономічну і фінансову стабільність. Погоджуємося з позицією, яку займає Ц. Огонь: «Наявна система податкових пільг призводить до постійних втрат доходів бюджету і гальмує розвиток бізнесу в Україні» [230, с. 169].

Згідно з п. 30.1 ст. 30 Податкового кодексу України, податкова пільга – це передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності відповідних підстав [255]. Підставами для надання податкових пільг Кодекс визначає особливості, що характеризують певну групу платників податків, вид їх діяльності, об'єкт оподаткування або характер та суспільне значення здійснюваних ними витрат.

А. Соколовська доречно деталізує поняття «податкова пільга», а саме: а) відхилення від нормативних вимог оподаткування або винятки із правил

обкладання тим чи іншим податком; б) виняток, регламентований податковим законодавством за наявності об'єкта оподаткування; в) перевага, котра надається окремим платникам податків або їх групам; г) перевага, що виявляється в повному або частковому звільненні платника від сплати податку із метою полегшення податкового тягаря [326, с. 45].

Погоджуємося з Д. Голдбергом, що усі податкові заохочувальні заходи, враховуючи субсидії, мають одну спільну рису, попри їхню форму – вони впроваджуються для стимулювання руху капіталу або робочої сили до сфери певної діяльності через зменшення фактичного оподаткування, застосованого до такої діяльності. Податковий захід щодо такого стимулювання тільки тоді є ефективним, коли його дія спричиняє зменшення суми податків, яку сплачує суб'єкт оподаткування, який бере участь у цій діяльності. Тому певні положення національного податкового законодавства можуть розглядатися не як податкові по суті, а як програма урядових витрат, втілена через положення податкового законодавства. Тому зменшення бюджетних надходжень внаслідок такого стимулювання, на переконання Д. Голдберга, має розглядатися як субсидіювання певної діяльності, на підтримку якої спрямована така податкова політика [302, с. 158]. С. Суррей цілком доречно трактує втрачені таким чином доходи держави як податкові витрати [71, с. 64].

Слушною вважаємо думку Д. Серебрянського, який, ідентифікуючи податкові пільги як податкові витрати, поділяє їх на дві групи:

1. Чисті субститути прямих бюджетних витрат (інвестиційні податкові кредити, знижки, податкові кредити на страхування життя, іпотечні, освітні податкові кредити).

2. Складова нормативна частина механізму податку (звільнення від оподаткування неприбуткових організацій, добровільних внесків, прибутку згідно з договорами про уникнення подвійного оподаткування) [274]

Дуалізм фіскальних ефектів пільгового оподаткування полягає у тому, що податкові пільги та преференції істотно скорочують бюджетні доходи, проте, потенційні видатки бюджету у формі дотацій та субсидій можуть перевищувати

обсяги втрат бюджетних ресурсів держави, завданих внаслідок існування системи податкових пільг. Тому пільги є досить поширеним елементом оподаткування у країнах з розвинутими ринковими відносинами. У практиці оподаткування використовують такі основні форми преференцій: податковий кредит, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, виключення з об'єкта оподаткування, звільнення окремих платників від сплати податку, зниження податкових ставок, прискорена амортизація основних засобів.

В Україні кількість податкових пільг і преференцій є надзвичайно великою, їх перелік постійно змінюється. Починаючи з 1997 р., податкові органи щоквартально формують і затверджують довідник пільг, передбачених чинним податковим законодавством. Згідно з першим довідником, кількість видів пільг становила 271. Відповідно до довідника пільг № 64, станом на 01.01.2013 р. в Україні діяло вже 317 їх видів.

У таблиці 3.3 ми розрахували кількість законодавчо встановлених податкових пільг станом на 01.10.2015 р. у розрізі податків і зборів.

Таблиця 3.3

**Кількість податкових пільг у розрізі податків і зборів
згідно з довідниками пільг № 76/1 і № 76/2 (станом на 01.10.2015 р.) ***

Види податків	Податкові пільги, що є втратами доходів бюджету	Інші податкові пільги	Разом
1	2	3	4
Податок на прибуток підприємств	7	21	28
Плата за землю	15	6	21
Податок на додану вартість	37	88	125
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	6	17	23
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів(продукції)	1	16	17
Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	1	-	1
Місцеві податки та збори	2	-	2
Державне мито	4	6	10
Разом:	73	154	227

* Розраховано автором на основі [240]

За останні два роки вітчизняна система пільгового оподаткування зазнала істотних змін. Якщо станом на 01.01.2013 р. в загальному обсязі пільг (317 шт.) переважали такі, що призводять до втрат бюджету (195 шт. або 61,5%), то станом на 01.10.2015 р. частка таких пільг скоротилася до 32,2%. Це позитивно позначилося на скороченні у 2013-2014 рр. втрат бюджетних ресурсів держави внаслідок надання податкових пільг.

Втрати зведеного бюджету внаслідок системи пільгового оподаткування у розрізі податків та адміністративно-територіальних одиниць України подано у додатку П, розраховане нами розмежування податкових втрат державного та місцевих бюджетів – у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

**Податкові втрати бюджетних ресурсів України
внаслідок надання податкових пільг у 2002-2014 рр. ***

Роки	Всього, тис. грн.	Втрати державного бюджету		Втрати місцевих бюджетів	
		тис. грн.	питома вага, %	тис. грн.	питома вага, %
1	2	3	4	5	6
2002	39 188 294	37 632 519	96,03	1 555 775	3,97
2003	29 924 734	29 278 360	97,84	646 374	2,16
2004	12 550 461	12 311 551	98,10	238 910	1,90
2005	12 338 011	12 076 553	97,88	261 457	2,12
2006	13 502 686	13 275 093	98,31	227 593	1,69
2007	17 472 201	17 021 536	97,42	450 665	2,58
2008	22 845 418	22 262 299	97,45	583 120	2,55
2009	28 207 620	27 507 998	97,52	699 622	2,48
2010	37 127 375	36 133 031	97,32	994 343	2,68
2011	59 166 617	58 832 522	99,44	334 095	0,56
2012	48 659 120	48 108 083	98,87	551 037	1,13
2013	35 630 854	34 765 048	97,57	865 806	2,43
2014	33 213 316	32 521 465	97,92	691 851	2,08

* Розраховано автором на основі [43-55; 240]

Дані таблиці 3.4 засвідчують декілька трендів щодо обсягу наданих податкових пільг: поступове його зниження впродовж 2002-2005 рр., подальше

нарощування до точки максимуму у 2011 р. та зменшення у 2012-2014 рр. Домінантний обсяг бюджетних втрат внаслідок пільгового оподаткування становлять втрати державного бюджету – в середньому 97,82% протягом досліджуваного періоду з абсолютним максимумом у 2011 р. – 99,44%.

Основну частку у системі пільгового оподаткування України займають пільги з ПДВ, податку на прибуток і плати за землю; у 2002-2003 рр. та у 2011-2014 рр. – також з акцизного податку. У 2014 р. їхня сумарна питома вага у загальній структурі пільг з податків, які адміністрували податкові органи, становила майже 100% (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

**Структура податкових пільг у розрізі податків,
які адмініструють податкові органи України, у 2002-2014 рр. ***

Роки	ПДВ		Податок на прибуток підприємств		Плата за землю		Інші		Всього	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2002	32 474,6	82,87	3 760,8	9,59	927,9	2,37	2025,0**	5,17	39 188,3	100
2003	26 081,6	87,16	1 674,5	5,59	609,4	2,04	1559,2**	5,21	29 924,7	100
2004	10 800,7	86,06	1 075,5	8,57	226,5	1,80	447,8	3,57	12 550,5	100
2005	11 513,4	93,32	424,4	3,44	218,7	1,77	181,5	1,47	12 338,0	100
2006	12 537,4	92,85	740,4	5,48	219,7	1,63	5,2	0,04	13 502,7	100
2007	15 969,5	91,40	1 056,3	6,05	360,0	2,06	86,4	0,49	17 472,2	100
2008	20 593,9	90,15	1 674,9	7,33	484,1	2,12	92,5	0,40	22 845,4	100
2009	25 517,5	90,46	1 995,6	7,07	594,8	2,12	99,7	0,35	28 207,6	100
2010	34 039,6	91,68	2 097,5	5,65	886,7	2,39	103,6	0,28	37 127,4	100
2011	41 375,7	69,93	15 409,6	26,05	255,2	0,43	2126,1**	3,59	59 166,6	100
2012	30 271,4	62,21	15 108,8	31,05	359,2	0,74	2919,7**	6,00	48 659,1	100
2013	26 204,3	73,54	5 533,2	15,53	671,1	1,89	3222,2**	9,04	35 630,8	100
2014	26 742,3	80,52	4 623,0	13,92	654,8	1,97	1193,2**	3,59	33 213,3	100

* Розраховано автором на основі [43-55; 240]

* У т.ч. пільги з акцизного податку: 2002 р. – 2011,6 млн. грн.; 2003 р. – 1549,2 млн. грн.; 2011 р. – 2125,2 млн. грн.; 2012 р. – 2919,6 млн. грн.; 2013 р. – 3222,2 млн. грн.; 2014 р. – 1193,1 млн. грн.

У 2005-2010 рр. частка пільг з податку на додану вартість у загальному обсязі податкових пільг перевищувала 90%. У цьому контексті погоджуємося з думкою Я. Жаліло, що домінування пільг з ПДВ свідчить про зосередження податкової політики на впливі на видову структуру економічної діяльності та робить її екзогенною для стратегій суб'єктів господарювання: розмір коштів, що залишаються в розпорядженні господарюючого суб'єкта у результаті використання пільги, не залежить від результатів його діяльності [100, с. 175]. Європейська практика надання пільг з цього податку має переважно соціальну спрямованість, вони надаються кінцевим споживачам, що відповідає сутності ПДВ як податку на споживання. Натомість, система пільг щодо оподаткування доданої вартості в Україні спрямована переважно на виробників.

Новації податкової реформи 2011 р. змінили структуру податкових пільг у напрямі збільшення питомої ваги наданих пільг з податку на прибуток підприємств й акцизного податку. Частка пільг з ПДВ, відповідно, зменшилася.

Значні втрати бюджетних ресурсів держави є також наслідком надання податкових пільг при перетині державного кордону України. У таблиці 3.6 подано структуру пільг у розрізі податків, які адмініструють митні органи.

Таблиця 3.6

**Структура податкових пільг у розрізі податків,
які адмініструють митні органи України, у 2008-2014 рр. ***

Роки	ПДВ		Акцизний податок **		Ввізне мито		Вивізне мито		Всього	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн. грн.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2008	6 972,6	59,75	38,5	0,33	4 637,7	39,75	20,1	0,17	11 668,9	100
2009	9 337,1	75,40	96,1	0,78	2 841,9	22,95	108,3	0,87	12 383,4	100
2010	17 238,5	77,89	199,2	0,90	4 550,3	20,56	143,9	0,65	22 131,9	100
2011	37 859,4	86,14	1 555,0	3,54	4 515,7	10,27	21,7	0,05	43 951,8	100
2012	37 478,0	87,27	1 605,2	3,74	3 848,1	8,96	11,4	0,03	42 942,7	100
2013	27 815,8	63,05	12 498,0	28,33	3 797,5	8,61	4,7	0,01	44 116,0	100
2014	12 831,1	39,80	15 487,3	48,03	3 896,3	12,08	27,6	0,09	32 242,2	100

* Розраховано автором на основі [49-55; 240]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Як і у попередньому випадку, переважна частка податкових пільг надана з податку на додану вартість. Однак у часовому інтервалі структура пільг з митних платежів є нестабільною через перманентність змін у податковому та митному законодавстві.

На рис. 3.13 розглянемо відношення загального обсягу наданих пільг з податків, які адмініструють податкові та митні органи, до ВВП України.

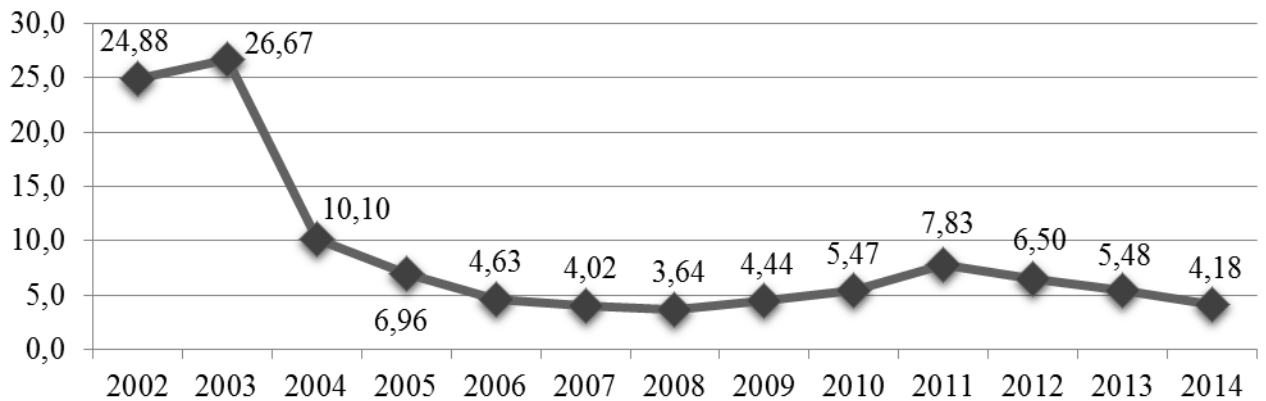

Рис. 3.13. Відношення обсягу податкових пільг до ВВП у 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [49-55; 240; 328]

У 2002-2003 рр. обсяги наданих податкових пільг в Україні дорівнювали чверті виробленого в державі ВВП, що вкрай негативно впливало на можливості фінансування процесів суспільного відтворення. У 2004-2008 рр. зазначений показник поступово знижувався, однак вже у 2009-2011 рр. спостерігаємо його збільшення, хоча в умовах посилення кризових явищ в економіці необмежене надання податкових пільг є вкрай негативним чинником та призводить до зменшення обсягів бюджетних ресурсів, недофінансування програм соціально-економічного розвитку країни та неспроможності держави якісно виконувати свої функції. Податкова політика 2012-2014 рр., спрямована на скорочення переліку податкових пільг та преференцій, призвела до поступового зменшення показника співвідношення фіскальних ефектів пільгового оподаткування до ВВП.

Узагальнимо розраховані нами показники податкових втрат бюджетних ресурсів держави внаслідок існування феноменів «податкові розриви» та «податкові витрати» у додатку II та в таблиці 3.7.

**Динаміка податкових витрат бюджетних ресурсів України
у 2002-2014 рр., млрд. грн. ***

Показники	Роки							Відхилення 2014/2002	
	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	млрд. грн.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ВВП	225,8	345,1	544,2	948,1	1082,6	1408,9	1566,7	+ 1340,9	+ 593,84
Доходи зведеного бюджету	62,0	91,5	171,8	297,9	314,5	445,5	456,1	+ 394,1	+ 635,65
Податкові надходження зведеного бюджету	45,4	63,2	125,7	227,2	234,4	360,6	367,5	+ 322,1	+ 709,47
Податкові витрати і розриви:									
Податкові пільги	56,2	34,9	25,2	34,5	59,2	91,6	65,4	+ 9,2	+ 16,37
<i>у тому числі:</i>									
- з податків, які адмініст- рують подат- кові органи	39,2	12,6	13,5	22,8	37,1	48,7	33,2	- 6,0	- 15,31
- з податків, які адмініст- рують митні органи	17,0	22,3	11,7	11,7	22,1	42,9	32,2	+ 15,2	+ 89,41
Непогашений податковий борг	14,2	8,8	7,8	9,1	16,2	13,9	26,9	+ 12,7	+ 89,44
Податкові витрати від тіньової економіки	12,1	19,4	37,5	77,2	89,5	122,6	150,7	+ 138,6	+ 1145,45
Податкові витрати і розриви, разом:									
- млрд. грн.	82,5	63,1	70,5	120,8	164,9	228,1	243,0	+ 160,5	+ 194,55
- % до ВВП	36,54	18,28	12,96	12,74	15,23	16,19	15,51	- 21,03 в.п.	
- % до дохо- дів зведеного бюджету	133,06	68,96	41,04	40,55	52,43	51,20	53,28	- 79,78 в.п.	
- % до податкових надходжень зведеного бюджету	181,72	99,84	56,09	53,17	70,35	63,26	66,12	- 115,60 в.п.	

* Розраховано автором на основі [43-55; 204; 328]

Дані таблиці засвідчують колосальні втрати бюджетних ресурсів в Україні внаслідок недосконалості податкової системи, поширення тіньових операцій, ухилення від оподаткування, неефективної реалізації податкової політики. У 2002-2003 рр. розмір податкових втрат майже вдвічі перевищив фактичні обсяги податкових надходжень зведеного бюджету. У 2004-2014 рр. зведений бюджет щорічно втрачав податкові ресурси, еквівалентні в середньому 65,99% фактичних надходжень податків і зборів. Сума податкових втрат бюджетних ресурсів у 2014 р. перевищила сумарні фактичні видатки Зведеного бюджету України на освіту, соціальний захист і соціальне забезпечення, охорону навколишнього природного середовища.

Стосовно перспектив мобілізації до бюджету податків і зборів, втрачених від функціонування в країні тіньового сектору, зазначимо, що навіть з врахуванням позиції зарубіжних економістів, що лише 1/3 податкового розриву при запровадженні заходів з детінізації економіки може бути переведена у фактичні податкові надходження [433, с. 57], додаткові ресурси Зведеного бюджету України від ліквідації податкових розривів будуть вагомими.

Підкреслимо, що не менш важливим чинником подолання дисбалансів державних фінансів і забезпечення стабілізації вітчизняного фіскального простору є обґрунтований суспільною інтуїцією та економічною доцільністю напрям використання додаткових податкових надходжень. Мобілізовані бюджетні ресурси можуть бути спрямовані на:

- зниження бюджетного дефіциту – в такому випадку платники податків, які працюють в економіці, виведеної з «тіні», не отримують жодної вигоди від ліквідації податкового розриву;

- зниження податкового тягаря платників податків, які здійснюють господарську діяльність в економіці, виведеної з «тіні»;

- збільшення видатків бюджету на еквівалентну суму;

- комбінацію зменшеного податкового тягаря на платників податків, які працюють в економіці, виведеної з «тіні», збільшення видатків бюджету і зниження бюджетного дефіциту, що є найбільш оптимальним варіантом,

спрямованим на досягнення конструктивного компромісу інтересів держави та суб'єктів господарювання як основних продуцентів податкових надходжень Зведеного бюджету України. Таким чином, основні резерви збільшення податкової компоненти бюджетних ресурсів держави шляхом унеможливлення податкових втрат криються саме в площині оптимізації податкової політики і виведення активів суб'єктів господарювання з «тіні».

У контексті цього дослідження доцільно підкреслити наявність прямого причинно-наслідкового зв'язку між податковими втратами та податковими ризиками. Під податковим ризиком ми розуміємо ймовірність виникнення податкових втрат бюджетних ресурсів держави внаслідок певних об'єктивних та суб'єктивних причин. Слушною вважаємо думку В. Андрущенка, який розмежовуючи фіскальні наслідки для сторін конфлікту, доходить висновку, що реальний шанс для платника ухилитися від сплати податків – для держави рівнозначний ризику втрати податкових доходів [6, с. 76]. Чим більше податкових ризиків і ризикових податкоплатників, тим більшою є ймовірність виникнення податкових втрат бюджетних ресурсів держави.

Ми вважаємо, що проблема зменшення обсягів податкових втрат бюджетних ресурсів держави і забезпечення наповнення дохідної частини бюджетів всіх рівнів прямо пов'язана з ефективністю комплексного моніторингу податкових ризиків та механізму податкового адміністрування як складових системи державного податкового менеджменту.

Висновки до розділу 3

Аналіз сучасної практики формування та реалізації податкової стратегії мобілізації бюджетних ресурсів держави дає підстави зробити такі висновки.

1. Аргументовано, що основою моделювання векторів трансформації вітчизняної політики у сфері фіску в умовах поглиблення дисбалансів

державних фінансів має виступити новітня парадигма формування бюджетних ресурсів держави, податкова компонента якої має особливе значення. Податки є ефективним засобом реалізації фіскальної політики держави у напрямі забезпечення економічного розвитку. Однак, маніпулювання податковими інструментами у цілях, що враховують винятково фіскальні інтереси держави за умови нівелювання їхнього регулюючого потенціалу, негативно позначається на процесах суспільного відтворення. Це актуалізує потребу у запровадженні нових синергетичних підходів до податкових форм вилучення частини виробленого додаткового продукту, що максимально відповідають вимогам ефективного розвитку ринкової економіки та забезпечують необхідний обсяг бюджетних ресурсів для фінансування суспільних потреб.

2. Підтверджено домінантне бюджетоутворювальне значення в Україні непрямих податків. Виконуючи в умовах турбулентної економіки, насамперед, фіскальну функцію, вони водночас скорочують обсяги споживання, виступають як дефлятор, знижують рентабельність майбутніх інвестицій. Сумарна питома вага ПДВ, акцизного податку та мита впродовж 2002-2014 рр. в середньому складає: у ВВП – 11,29%; у доходах зведеного бюджету – 37,82%; у податкових надходженнях зведеного бюджету – 49,70%. Вагомим джерелом акумуляції бюджетних ресурсів держави виступають також прямі податки, які відіграють істотну роль у забезпеченні макроекономічної і соціальної стабільності, оскільки залежать від величини ВВП, тобто є «вбудованими стабілізаторами». Основними бюджетоутворювальними прямими податками в Україні є податок на прибуток підприємств та податок на доходи фізичних осіб, сумарна питома вага яких у 2002-2014 рр. в середньому складає: у ВВП – 8,89%; у доходах зведеного бюджету – 29,98%; у податкових надходженнях зведеного бюджету – 39,75%.

3. За допомогою показників, що характеризують здатність обраних форм оподаткування формувати бюджетні ресурси, не стримуючи підприємницької активності, визначено ефективність податкової системи України. Проведені розрахунки засвідчили відсутність чітких тенденцій у динаміці коефіцієнта еластичності податків, а перманентні зміни податкового законодавства України

ускладнили формування варіаційного ряду, в якому податкові надходження залежали виключно від динаміки ВВП. Коефіцієнт збираності податків у 2003-2007 рр. та у 2011 р. коливався у межах 1,00-1,02, що, в цілому, є позитивним результатом роботи фіскальних органів. Водночас, надмірна зосередженість податкових інспекцій на виконанні планових показників посилює адміністративний тиск на суб'єкти господарювання, що спричиняє штучне підвищення податкового навантаження. Індекс Херфіндаля-Хіршмана впродовж аналізованого періоду перебував у діапазоні 0,20 – 0,26, що свідчить про домінування у системі оподаткування джерел з низьким обсягом надходжень.

4. Встановлено, що динаміка загального рівня оподаткування в Україні в цілому відповідає європейським тенденціям, кількісні показники наближені до показників ЄС-28. Водночас, ґрунтовніші висновки дало порівняння з країнами, які стали членами Європейського Союзу під час 5-го раунду його розширення, адже саме податкові системи «нових» держав-членів Євросоюзу є орієнтиром для адаптації вітчизняної системи оподаткування в контексті європейського прагнення України. Податковий коефіцієнт в Україні значно перевищує відповідний показник в країнах ЄС-13, до того ж, він не супроводжується адекватним ступенем забезпечення громадян суспільними благами. Твердження, що податкове навантаження в Україні значно нижче, ніж в розвинутих європейських країнах (ЄС-15), на нашу думку, є доволі спірним, оскільки частка податків, що повертається населенню під час перерозподілу бюджетних ресурсів, в «старій» Європі набагато вища.

5. Доведено, що податкова система України і механізми адміністрування податків є стримуючим чинником для розвитку підприємницької діяльності. До запровадження Податкового кодексу, Україна стабільно посідала місце в п'ятірці країн з найвищим рівнем складності сплати податків. Наразі ситуація зрушена у позитивному напрямі, однак існує ще значна кількість внутрішніх дисбалансів, що негативно впливають на підприємницький клімат. Зовнішні рейтинги ефективності державного податкового менеджменту, які визначаються авторитетними світовими інституціями, істотно впливають на міжнародну

позицію України та певною мірою коригують вихідні домінанти її соціально-економічного розвитку. Сучасні податкові реформи, крім завдань оптимізації процесів акумуляції бюджетних ресурсів, мають формувати сприятливе бізнес-середовище, що значно підвищить міжнародний авторитет України.

6. Визначено, що фіскальний потенціал номінальних ставок основних бюджетоутворювальних податків в Україні не реалізований через їх низькі ефективні ставки. У 2014 р. ефективна ставка ПДВ становила 12,5% при номінальній ставці 20%; податку на прибуток підприємств – 12,0% при 18%; податку на доходи фізичних осіб у вигляді заробітної плати – 10,5% при 15% (17%) відповідно. Підвищення ефективних ставок податків при стабільних номінальних є дієвим інструментом збільшення бюджетних ресурсів держави із одночасним врахуванням інтересів економічних суб'єктів. Однак в Україні вирішальним чинником для визначення розміру податкових ставок залишається забезпечення реалізації фіскальної функції без врахування відповідності рівня ставки можливостям та інтересам платників податків.

7. Обґрунтовано поняття «податкові втрати» ресурсів бюджету, що є узагальнюючим та охоплює потенційно можливі обсяги податкових надходжень, які державний та місцеві бюджети не отримали в результаті існування феноменів «податкові розриви» та «податкові витрати», а обсяг втрат бюджетних ресурсів держави в частині їх податкової складової дорівнює сумі наданих податкових пільг, непогашеного податкового боргу і втрат податкових надходжень внаслідок функціонування тіньової економіки. У 2002-2003 рр. розмір податкових втрат майже вдвічі перевищив фактичні обсяги податкових надходжень зведеного бюджету. У 2004-2014 рр. зведений бюджет щорічно втрачав податкові ресурси, еквівалентні в середньому 65,99% фактичних податкових надходжень. Загалом впродовж 2002-2014 рр. обсяг податкових втрат Зведеного бюджету України збільшився у 3 рази (на 160,5 млрд. грн.).

Основні наукові результати розділу опубліковано у працях автора [193; 194; 196; 197; 198; 220; 262; 276; 277; 278; 280; 285; 286; 289; 292; 294; 299; 300; 302; 303; 304; 307; 308; 310; 311; 312; 313; 314; 315; 316; 446].

РОЗДІЛ 4

ЕВОЛЮЦІЙНО-ЕМПІРИЧНІ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ БОРГОВОЇ СТРАТЕГІЇ АКУМУЛЯЦІЇ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ

4.1. Еволюційна трансформація боргової політики України

Активне використання державою позикових джерел мобілізації ресурсів бюджету зумовлює значну акумуляцію її боргових зобов'язань. Нагромадження державного боргу відбувається внаслідок об'єктивно зумовленої суспільної необхідності запозичувати й використовувати додаткові бюджетні ресурси для виконання функцій держави в умовах вичерпаності інших джерел фінансування суспільних потреб або доцільності обмеження рівня оподаткування. Боргові бюджетні ресурси згладжують нерівномірність зарахування податкових і неподаткових надходжень до бюджету та мають менші негативні наслідки для національної економіки порівняно з додатковою емісією грошей. До того ж, уряд завжди надає перевагу кредитному фінансуванню суспільних потреб, ніж підвищенню податків.

Якщо обсяги і структура державних запозичень сприяють підтриманню динамічної рівноваги грошово-кредитного ринку та відповідають стратегії розвитку національної економіки, боргові джерела формування бюджетних ресурсів держави стають потужним важелем довгострокового економічного зростання. Істотним аргументом на користь позик, на нашу думку, є те, що під час посилення кризових явищ в економіці вони сприяють її стабілізації, перешкоджаючи обвалу сукупного попиту через дію ефекту мультиплікатора, тобто зростання видатків бюджету продукує кількаразове збільшення сукупних витрат, а отже й обсягу ВВП. Якщо ж підвищення рівня державного боргу супроводжується нагромадженням дисбалансів у ключових для економічного розвитку сферах, то непродумана політика державних запозичень може стати

джерелом загострення фіскальних і боргових ризиків та посилення чутливості національної економіки до зовнішніх шоків. Необгрунтоване нарощування прямого і гарантованого державного боргу, вибір невідповідних форм та інструментів фінансування бюджетного дефіциту мають дестабілізаційний вплив на економіку. Тому перетворення боргових джерел акумуляції бюджетних ресурсів держави на стимул або тягар для економічного розвитку значною мірою залежить від методів і результатів їх регулювання.

Генезис державного боргу України, статистика якого подана у додатку Р, свідчить про декілька етапів розвитку вітчизняної боргової політики (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Етапи трансформації боргової політики України *

Етап	Роки	Основні ознаки етапу
1	2	3
I	1992 р. - 1996 р.	Безсистемність залучення боргових ресурсів держави; домінування прямих кредитів НБУ та урядових гарантій за іноземними кредитами; початок співпраці з міжнародними фінансовими організаціями; становлення ринку внутрішніх державних запозичень
II	1997 р. - 2000 р.	Відсутність виваженої державної боргової політики; активне позичання ресурсів як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках капіталу; висока доходність державних облігацій; побудова облігаційної піраміди; залучення системних кредитів МБРР і комерційних позик
III	2001 р. - I половина 2008 р.	Перехід від антикризових заходів до боргової політики, спрямованої на зменшення боргового тиску на економіку; поступове зниження вартості внутрішнього боргу
IV	II половина 2008 р. - 2009 р.	Стрімке зростання обсягів боргових зобов'язань держави; збільшення в структурі боргу кількості ОВДП, що перебували у власності Національного банку України, та короткострокових ОВДП
V	2010 р. - 2013 р.	Активне нарощування боргових зобов'язань держави; збільшення витрат на погашення і обслуговування боргу через високу ціну та короткостроковість запозичень
VI	2014 р. - теперішній час	Перевищення граничного рівня державного боргу, регламентованого Бюджетним кодексом України; реструктуризація і списання частини зовнішнього боргу

* Складено автором

Розглянемо більш детально класифікацію етапів розвитку боргової політики України, яку ми пропонуємо.

I етап. Згідно з «Договором про правонаступництво щодо зовнішнього державного боргу та активів Союзу РСР» від 04.12.1991 р. Україна взяла зобов'язання щодо обслуговування 16,37% сукупного зовнішнього боргу СРСР (майже 90 млрд. крб.), і отримала право власності на еквівалентний відсоток його активів. Парадигма мобілізації боргових ресурсів бюджету у 1992-1996 рр. зумовлена як об'єктивними чинниками (трансформаційний спад, спродукований поступовим відходом вітчизняної економіки від адміністративно-командних методів управління; незбалансованість торговельного балансу; зменшення надходжень податків і зборів до бюджету через скорочення бази оподаткування (бюджетний дефіцит у 1992 р. становив 13,8% ВВП); домінування енергомістких технологій), так і суб'єктивними чинниками (відсутність державної стратегії економічного розвитку; непослідовне проведення трансформаційної політики; хаотичне та «ручне» управління державним боргом).

Українська економіка на початку 1990-х рр. не була спроможна акумулювати достатньо податкових ресурсів бюджету для забезпечення суспільних потреб (показник реального ВВП, який у 1992 р. становив 91,3% від рівня 1991 р., у 1994 р. знизився до 77,1%). Через відсутність кредитної історії України зовнішні боргові джерела фінансування також не були доступні. Фінансування бюджетного дефіциту проводилося винятково за рахунок прямих кредитів Національного банку України та безсистемного надання урядових гарантій за іноземними кредитами, що збільшило впродовж 1993 р. зовнішній державний борг у 8 разів – до 3,6 млрд. дол. США станом на 01.01.1994 р. Кредити НБУ були присутні у структурі боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави до 1996 р., що спродукувало гіперінфляцію, яка у 1992-1993 рр. досягла найбільшого в історії незалежної України – 2100% і 10256% відповідно.

Зазначимо, що 1994 р. характеризувався значним нагромадженням прострочених платежів за зовнішніми довгостроковими зобов'язаннями

держави. Причина недостатньої ліквідності полягала у панівній ролі бартеру в зовнішній торгівлі України з країнами СНД. У відносних показниках державний борг у 1994 р. збільшився до 56,0% ВВП (додаток Р та рис 4.1), майже сягнувши критичного рівня, визначеного Маастрихтським договором.

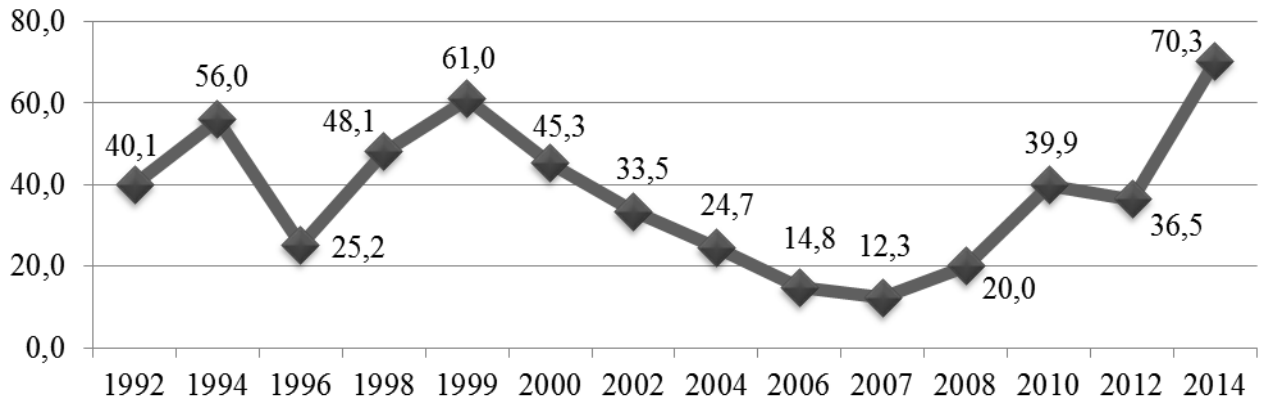

Рис. 4.1. Відношення державного та гарантованого державою боргу України до ВВП у 1992-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 240; 328]

Поряд із продовженням практики надання зовнішніх гарантій боргові ресурси Державного бюджету України формувалися за рахунок позик від міжнародних фінансових організацій (Міжнародного валютного фонду, Світового і Європейського банків реконструкції та розвитку), які надавалися на доволі тривалі строки, під порівняно незначні відсотки і, часто, на умовах пільгових термінів використання без сплати відсотків. Обов'язковою умовою цих запозичень було спрямування залучених коштів на конкретно визначені трансформаційні цілі: стабілізацію системи соціально-економічних відносин, реформування окремих галузей економіки та усунення певних структурних диспропорцій. Однак зазначені цільові позики уряд спрямовував не на фінансове забезпечення ринкових трансформацій, а на поточні потреби, на покриття бюджетного дефіциту, збільшуючи при цьому обсяг державного боргу. І саме через проблеми з цільовим використанням таких кредитів Україна не стала країною-реципієнтом значних фінансових вливань міжнародних валютно-кредитних організацій, а згодом (у 2002-2004 рр.) останні взагалі

практично відмовилися від надання боргових ресурсів нашій державі.

З метою врегулювання ситуації на ринку зовнішніх державних запозичень в частині зниження обсягів простроченої заборгованості проведено реструктуризацію боргів перед Росією за кредитами 1993 р. – пролонговано строки їх повернення та встановлено більш тривалий пільговий період.

У 1995 р. започатковано розвиток ринку внутрішніх державних запозичень, якими поступово заміщено прямі кредити Національного банку України. Перші облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) емітовані 10.03.1995 р. (відповідно до постанов КМУ від 23.08.1994 р. № 586 та від 11.12.1994 р. № 994), а облігації внутрішньої державної ощадної позики (ОВДОП) – 02.04.1997 р. (згідно з постановою КМУ від 05.02.1997 р. № 138). Перші випуски векселів Державного казначейства здійснено згідно з Порядком застосування векселів Державного казначейства, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27.06.1996 р. № 689.

До 1996 р. внутрішній борг складався із заборгованості уряду Нацбанку за емісійними кредитами в національній валюті та валютними кредитами, наданими на фінансування дефіциту бюджету. У 1996 р. майже 40% обсягу кредитної емісії Національний банк України використав для придбання ОВДП на первинному ринку, фактично продовжуючи (у завуальованій формі) емісійне фінансування суспільних потреб.

Зазначимо, що у 1995-1996 рр. джерелами внутрішніх державних позик були грошова емісія НБУ, короткостроковий іноземний капітал, кредитні ресурси українських комерційних банків. Заощадження громадян залишилися не задіяними. Всупереч світовій фіскальній практиці, де висока надійність державних цінних паперів зумовлює їхню найнижчу дохідність, облігації державної внутрішньої позики в Україні стали високодохідними фінансовими інструментами, вкладення в які значно перевищували дохідність виробничих інвестицій. Тобто проводилася політика з відволікання спекулятивного капіталу з валютного ринку в операції з державними цінними паперами та забезпечення на цій основі стабільності валютного курсу і товарних цін. Використання

державних позик як вагомого інструменту стимулювання інвестиційних процесів та розвитку фінансового ринку, що сприяло б відновленню економіки, ігнорувалося. Внутрішні державні позики були механізмом перерозподілу боргових ресурсів на користь фіску. Протягом 1995-1996 рр. усі кошти від розміщення внутрішніх позик використовувалися на погашення дефіциту бюджету і виплати по державному внутрішньому боргу, тобто були вилучені із товарно-грошового обігу. Боргова компонента бюджетних ресурсів держави набула пріоритету як основне джерело покриття бюджетного дефіциту. Водночас, відношення державного боргу до ВВП на кінець 1996 р. знизилося до мінімального значення у 1990-ті роки – 25,2%.

II етап. У 1997 р. Україна запозичила понад 2 млрд. дол. США зовнішніх боргових ресурсів, у тому числі: від Світового банку – 1000,7 млн. дол., від Європейського співтовариства – 351 млн. дол., від Ексімбанку Японії – 150 млн. дол. Разом з тим, зниження темпів зростання національної економіки та значний бюджетний дефіцит обмежили фактичні обсяги запланованої суми запозичень від міжнародних фінансових організацій на рівні 33%, що змусило уряд активно залучати зовнішні комерційні позики під гарантію іноземних інвестиційних компаній та через уповноважених агентів.

Додаткові боргові ресурси Україна отримала за рахунок випуску ОЗДП. Цей етап характеризувався високою дохідністю державних цінних паперів та їх розміщенням на ринку з дисконтом, що спродукувало зростання вартості залучених коштів. Розміщуючи високодохідні облігації, держава визначала ціну боргових ресурсів і концентрувала основні фінансові потоки, вилучаючи кошти з реальної економіки. За рахунок наповнення ринку державних облігацій спекулятивним капіталом нерезидентів емітенту вдалося зменшити середньозважену дохідність ОВДП, яка у 1996 р. становила 70,93%, до 32,76% у 1997 р. Значні обсяги залучень від ОВДП в цей період, що мали переважно короткостроковий характер і здійснювались під високі процентні ставки, досить швидко створили для державного бюджету проблему непосильного зростання платежів з погашення й обслуговування внутрішнього державного

боргу та стали одним із найвагоміших чинників негативного впливу боргового фінансування бюджетного дефіциту на процеси суспільного відтворення, спродукувавши пригнічення інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання та вплив вільних боргових ресурсів на фондовий ринок, який пропонував вищі прибутки та нижчі ризики, ніж інвестування у реальний сектор.

В умовах турбулентної економіки і перманентного дефіциту бюджетних ресурсів держава погашала чинні позики за рахунок нових запозичень, породжуючи ризики виникнення облігаційної піраміди та, відповідно, дефолту за державними облігаціями. Характерною рисою цього періоду стала тенденція до збільшення кількості аукціонів із розміщення державних цінних паперів і підвищення вартості залучення боргових ресурсів до бюджету.

Розгортання кризових явищ в економіці у другій половині 1998 р. істотно скоротили можливості мобілізації бюджетних ресурсів кредитним методом. Побудова облігаційної піраміди, відсутність виваженої державної боргової політики призвели наприкінці 1998 р. до зростання платежів з погашення і обслуговування державного боргу до суми, еквівалентної до 71,4% доходів державного бюджету (11,3% ВВП). Це змусило уряд провести низку операцій із реструктуризації частини державного боргу шляхом заміни облігацій внутрішньої державної позики, що дало змогу подовжити термін повернення запозичених коштів та зменшити тиск виплат за ОВДП у 1998-1999 рр.

Боргові ресурси бюджету мобілізувалися за рахунок залучення системних кредитів Міжнародного банку реконструкції і розвитку та комерційних позик. Якщо МБРР надавав кредити за стандартними умовами під процентні ставки на рівні 6-7%, то комерційні позики були надто дорогими – від 10,2% до 16,2%. Україна швидко нагромадила значні обсяги зовнішнього державного боргу, величина якого у 1999 р. досягла 49,9% ВВП, що перевищило критичний рівень, визначений Маастрихтським договором (для зовнішнього боргу – 40%). Загальний рівень державного та гарантованого державою боргу становив 61,0%, що також вийшло за межі критерію, встановленого цією угодою (60%).

Разом з тим, міжнародні фінансові інституції розцінили заміну

Міністерством фінансів України частки внутрішнього державного боргу на нові запозичення як суверенний дефолт, що істотно знизило кредитний рейтинг нашої держави. Наслідком невиконання зобов'язань за державними запозиченнями стала найреальніша загроза дефолту України у 2000 р. у разі пред'явлення кредиторами вимог щодо дострокового погашення повної суми боргу. Низькі валютні резерви та значний розрив платіжного балансу змусили уряд провести комплексну реструктуризацію державного зовнішнього боргу, що дозволило не лише зменшити його на 152 млн. дол. США, а й скоротити загальний обсяг боргових виплат у 2000 р. на 900 млн. дол. США.

III етап. Боргова реструктуризація 2000 р. на тлі стійкого економічного зростання та сприятливої зовнішньої кон'юнктури дозволила поступово знизити боргове навантаження на вітчизняну економіку з 45,3% ВВП у 2000 р. до найнижчого за всю історію незалежної України показника – 12,3% у 2007 р. (додаток Р), що вплинуло позитивно на міжнародні рейтинги нашої держави.

У цей період здійснено шість суверенних випусків ОЗДП на зовнішніх фінансових ринках з річною дохідністю 3,5%-7,65% і терміном обігу 5-12 років. Зазначимо, що журнал «Euromoney» (один з найавторитетніших ділових видань) випуск єврооблігацій України 2003 р. визнав «Кращим суверенним випуском року серед країн, що розвиваються».

Натомість, розвиток внутрішнього ринку державних цінних паперів був фактично призупинений до 2005 р. Через втрачену довіру до держави як позичальника, ОВДП не користувалися попитом, однак через відсутність інших інструментів внутрішні інвестори і державні установи України (НБУ, Пенсійний фонд, Фонд страхування депозитів та Державний ощадний банк) змушені були вкладати в них кошти. Так, у 2001 р. ПФУ викупив 70% усіх державних облігацій, випущених у цьому році. У 2004 р. уряд здійснив спробу оптимізувати процеси формування ресурсів бюджету за рахунок випуску ПДВ-облігацій. Лише у 2005 р. значно збільшено масштаби залучення державних позик на внутрішньому фінансовому ринку. Позитивним чинником стало поступове зниження вартості внутрішнього боргу внаслідок підвищення довіри

кредиторів до ОВДП. Це дозволило рефінансувати старі борги за рахунок випуску нових облігаційних позик з істотно нижчою ставкою дохідності.

Наголосимо, що станом на 31.12.2007 р. прямий державний борг України становив 71,3 млрд. грн., у тому числі: внутрішній борг – 17,8 млрд. грн. (25,0%), зовнішній борг – 53,5 млрд. грн. (75,0%). Така структура боргу сформувалася в результаті орієнтації боргової політики України на зовнішні джерела через високу вартість позикових ресурсів на внутрішньому ринку. Залучення боргових ресурсів бюджету в іноземній валюті призводить до тимчасової ревальвації національної валюти та зменшення через позитивний вплив ефекту стерилізації на дефіцит бюджету видатків на обслуговування боргу. Проте у довгостроковому періоді ефекти стерилізації нівелюються внаслідок зростання зовнішньої вразливості національної фінансової системи. Пріоритетність зовнішніх державних запозичень спродукувала значні валютні ризики і подальші проблеми з обслуговуванням боргу через девальвацію гривні внаслідок поширення кризових явищ у 2008-2009 рр.

На рис. 4.2 наведена динаміка структури прямого державного боргу України у 2002-2014 рр. за ознакою резидентності.

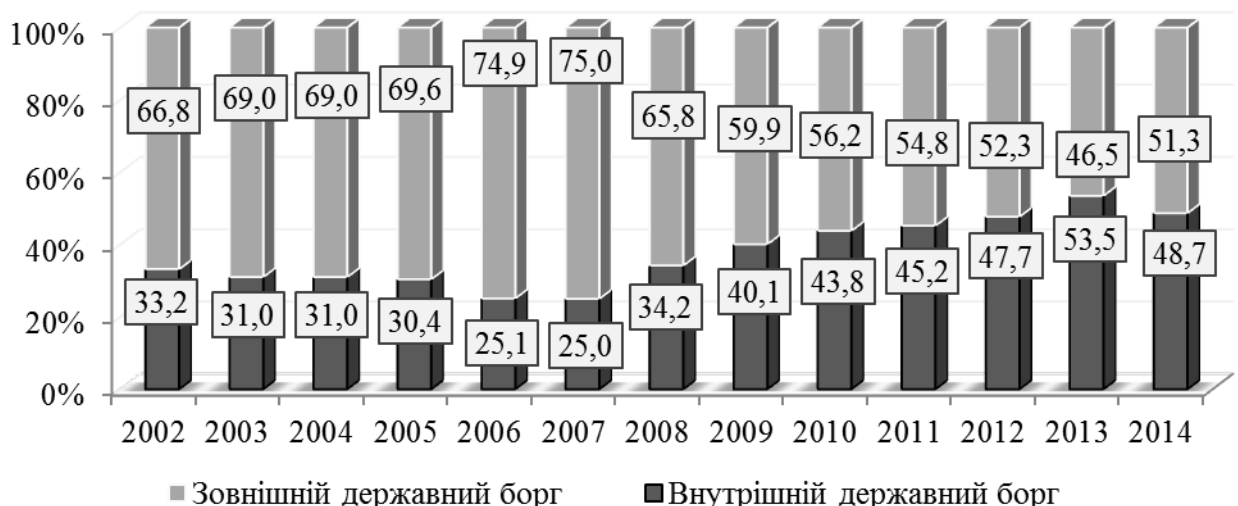

Рис. 4.2. Структура державного боргу України за ознакою резидентності у 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43- 55; 240]

Дані рис. 4.2 вказують на значне перевищення питомої ваги зовнішніх боргових зобов'язань України відповідного показника у зарубіжних країнах (у середньому, частка зовнішніх запозичень у структурі державного боргу розвинутих країн становить 25%, а країн з ринками, що формуються, – 50%).

IV етап. Різке посилення кризових явищ в економіці України призвело до гострої нестачі бюджетних ресурсів вже наприкінці 2008 р. Планові доходи бюджету не виконувалися, відповідно бракувало податкових надходжень на забезпечення суспільних потреб. Активне залучення ресурсів до бюджету кредитним методом збільшило державний борг на 100,7 млрд. грн., або у 2,1 разу впродовж року, а саме: внаслідок випуску ОВДП для поповнення статутного капіталу двох державних банків (17,5 млрд. грн.) і Стабілізаційного фонду (5,9 млрд. грн.); стрімкого підвищення впродовж року курсів іноземних валют до гривні – з 5,05 грн. до 7,70 грн. за дол. США (38,8 млрд. грн.); отримання позики МВФ (33,2 млрд. грн.). Загалом, у 2008 р. до бюджету залучено 33,3 млрд. грн. боргових ресурсів (у т.ч. внутрішніх – 27,1 млрд. грн., зовнішніх – 6,2 млрд. грн.), або 183,1% обсягу, затвердженого законодавчо.

Як негативний чинник, відзначимо збільшення в загальній структурі державного боргу кількості ОВДП, що перебували у власності НБУ, та короткострокових ОВДП. Якщо раніше у структурі внутрішнього боргу превалювали піврічні облігації, то з другої половини 2008 р. активно випускаються цінні папери з терміном погашення 3 місяці, що свідчить про значний дефіцит бюджетних ресурсів. Підвищення ставок дохідності до 25-27% значно збільшило вартість обслуговування внутрішніх зобов'язань держави.

Зазначимо, що впродовж 2008-2009 рр. фіскальна політика України характеризувалася як експансивна, уряд змушений був фінансувати значні видатки бюджету для забезпечення антикризових заходів, що зумовило стрімке зростання дефіциту бюджету. У 2009 р. кризові тенденції охопили практично всі ланки економіки та системи державних фінансів. Різке скорочення ВВП, зниження товарообігу, погіршення фінансових результатів діяльності суб'єктів господарювання і зменшення доходів населення істотно звузили дохідну базу

бюджету. Нагадаємо, що падіння ВВП у 2009 р. було безпрецедентним – 15,1%. Приріст прямих іноземних інвестицій порівняно з 2008 р. зменшився на 27,4%, що є наслідком втрати довіри іноземних інвесторів до України.

У цій ситуації уряд замість привести у відповідність до доходів бюджету розмір його видатків, надав перевагу експансивній фіскальній політиці. Відповідно, наслідки проблем у системі державних фінансів спродукували охолодження економіки України, загальмували її якісну структурну перебудову, погіршили інвестиційний клімат та знизили добробут громадян. Дефіцит бюджету набув небезпечних параметрів, НАК «Нафтогаз України» та Пенсійний фонд України не були спроможні своєчасно виконувати свої зобов'язання, управління державним боргом втратило економічну обґрунтованість, а податкова система перетворилася на чинник гальмування економічного розвитку.

Україна опинилася на межі технічного дефолту. Лише завдяки реструктуризації боргів НАК «Нафтогаз України», дозволу зарахувати частину кредиту МВФ безпосередньо до доходів державного бюджету (що є безпрецедентною практикою) та невиконання зобов'язань щодо фінансування окремих статей видатків, Україна уникнула визнання неплатоспроможності. Наслідком такої фіскальної політики стало збільшення бюджетного дефіциту: зведеного бюджету – до 3,8% ВВП, державного бюджету – до 2,2% ВВП. Однак реальна ситуація була значно складнішою. Уряд застосував низку механізмів з метою приховування реального дефіциту бюджету. Включення до аналізу всіх імпліцитних складових дефіциту, підвищило б його реальний показник на кінець року до 129,7 млрд. грн, або 14,2% ВВП [215, с. 134].

У 2009 р. боргові зобов'язання держави зросли на 127,5 млрд. грн., або 67,3%, порівняно з попереднім роком. Залучені до бюджету боргові ресурси в обсязі 121,0 млрд. грн. на 32 млрд. грн., або 35,91%, перевищили показники, затверджені Законом «Про Державний бюджет України на 2009 рік». Істотне збільшення державного боргу зумовлено, насамперед, надходженням другого (2,8 млрд. дол. США, з яких 1,5 млрд. дол. надійшло безпосередньо до

державного бюджету для покриття його дефіциту) та третього (3,3 млрд. дол. США, що повністю були спрямовані до бюджету для забезпечення зовнішніх зобов'язань держави) траншів кредиту МВФ в рамках угоди Stand-by. Крім того: а) випущені ОВДП – на капіталізацію чотирьох банків (44,0 млрд. грн.) і на збільшення статутного фонду НАК «Нафтогаз України» (18,6 млрд. грн.); б) здійснені внутрішні запозичення – на поповнення Стабілізаційного фонду (4,7 млрд. грн.); в) надійшло від міжнародних організацій – на фінансування проектів розвитку (1,9 млрд. грн.). Підвищення курсів іноземних валют до гривні збільшило державний борг України ще на 6,0 млрд. грн.

Підкреслимо, що операції з ОВДП у 2009 р. не мали привабливості ні для національних, ні для зарубіжних інвесторів, тому їх найбільшим власником став Національний банк України. На кінець року обсяг ОВДП, що перебували у власності НБУ, збільшився на 41,6 млрд. грн., що становило 70% від їх загального випуску. Викуп Національним банком такої значної частки ОВДП свідчить про приховане емісійне фінансування суспільних потреб. Починаючи з липня 2009 р., Міністерство фінансів внаслідок незначного попиту на ОВДП, збільшило їх номінальну дохідність у середньому з 12-15% річних до 27-30%, що майже втричі перевищувало облікову ставку НБУ.

У підсумку, фактичний рівень прямого державного боргу на 31.12.2009 р. сягнув 227,0 млрд. грн., що на 33,9 млрд. грн. більше від встановленого Законом «Про Державний бюджет України на 2009 рік» його граничного обсягу.

Зазначимо, що у 2008-2009 рр. внаслідок зростання потреб держави у боргових ресурсах та девальвації національної валюти (з 5,05 грн. за долар США у 2007 р. до 7,79 грн. у 2009 р.) сума державного і гарантованого боргу України в абсолютному виразі зросла більше ніж у 3 рази, склавши на кінець 2009 р. 316,9 млрд. грн. Стрімке зростання зобов'язань держави через девальваційні процеси та ігнорування небезпеки збільшення валютних ризиків у зв'язку з домінуванням у структурі боргу зовнішніх джерел могло повторити ситуацію 1997-1999 рр., оскільки відновилася практика хаотичного збільшення державного боргу за рахунок видачі державних гарантій, позик МВФ та емісії

короткострокових ОВДП із дуже високою дохідністю. Враховуючи те, що державні боргові цінні папери зазвичай є орієнтиром для визначення вартості капіталу для реального сектору економіки, кредитні ресурси у реальний сектор спрямовувалися під ще вищі відсотки, що унеможливило зростання інвестиційного попиту та спродукувало ефект витіснення приватних інвестицій державними запозиченнями та уповільнення темпів економічного зростання.

V етап. Формування бюджетних ресурсів держави відбувалося в умовах уповільнення темпів економічного зростання. Якщо у 2010-2011 рр. ще було зафіксовано зростання реального ВВП, то у 2012 р. воно становило всього 0,2%, а у 2013 р. – темпи зростання були нульовими. У 2010 р. дефіцит зведеного бюджету зріс до 5,27% ВВП, що вимагало потужного вливання боргових бюджетних ресурсів в забезпечення соціально-економічного розвитку. У 2011-2013 рр. ця тенденція продовжувалася. Впродовж 2010-2013 рр. боргова стратегія акумуляції ресурсів бюджету була спрямована на фінансування бюджетного дефіциту, який був наслідком скорочення економічної активності через посилення деструктивних процесів в економіці, посилення ризиків для макроекономічної стабільності і погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури.

У 2010-2013 рр. боргові зобов'язання України продовжували зростати – на кінець 2010 р. сума державного і гарантованого державою боргу становила 432,2 млрд. грн., приріст боргу склав 36,38%; 2011 р. – 473,1 млрд. грн. і 9,46%; 2012 р. – 515,5 млрд. грн. і 8,96%; 2013 р. – 584,4 млрд. грн. і 13,37% відповідно.

У відносних показниках державний борг також збільшився – до 39,9% ВВП у 2010 р. та до 40,2% ВВП у 2013 р., що стало наслідком як зростання обсягів запозичень, так і падіння валового внутрішнього продукту. Зниження цього показника у 2011-2012 рр. до 35,9% та 36,5% відповідно викликане, насамперед, призупиненням співпраці з МВФ у кредитній площині та ненаданням МВФ у 2011 р. трьох кварталних кредитів у розмірі приблизно 1,5 млрд дол. США кожен у рамках програми Stand-by внаслідок порушення Україною погоджених з Фондом термінів проведення пенсійної реформи і підвищення тарифів на газ для населення. Обмеженим був доступ України і до

міжнародних фінансових ринків, які виявилися майже закритими для запозичень країн з транзитивними економіками. Розвинуті держави потребували значних коштів для фінансування власних антикризових програм у посткризовому періоді, вільні ресурси на фінансовому ринку мали високу вартість. Уряд України змушений був активізувати запозичення на внутрішньому ринку.

Зазначимо, що у період рецесії абсорбція державою боргових бюджетних ресурсів всередині країни не лише підвищує вартість грошей на внутрішньому ринку, а й обмежує фінансові потоки, необхідні для відновлення економічного зростання. Розвиток внутрішнього ринку запозичень, на нашу думку, має залишатися одним з пріоритетів управління державним боргом, однак лише за умови оптимізації розміру запозичень і вдосконалення їхньої структури за рахунок максимальної диверсифікації джерел.

У 2010 р. державний внутрішній борг зріс на 50,6 млрд. грн. (55,55%) через випуск ОВДП для а) фінансування бюджетного дефіциту; б) поповнення Стабілізаційного фонду (37,8 млрд. грн.); в) відшкодування ПДВ (16,4 млрд. грн.), збільшення статутного капіталу НАК «Нафтогаз України», Державної іпотечної установи та Укрексімбанку (15,8 млрд. грн.). Причому 32,7% обсягу внутрішніх запозичень (22,9 млрд. грн.) становили короткострокові зобов'язання, з яких 16,0 млрд. грн. Україна повернула вже у грудні 2010 р. Зовнішні зобов'язання нашої держави збільшилися на 45,9 млрд. грн. (33,76%) за рахунок випуску ОЗДП (19,8 млрд. грн.), надходження двох траншів позики МВФ (16,1 млрд. грн.) і комерційної позики ВТБ-банку (15,8 млрд. грн.).

У 2011 р. боргові ресурси держави становили 80,6 млрд. грн. (91,6% затвердженого показника), у т.ч. внутрішні запозичення – 53,4 млрд. грн. (118,4% затвердженого показника). У результаті, державний внутрішній борг зріс на 19,8 млрд. грн. (13,98%). Додатковий обсяг внутрішніх боргових ресурсів акумульований через випуск ОВДП з метою поповнення статутного фонду НАК «Нафтогаз України» (12,5 млрд. грн.) і трьох банків (8,9 млрд. грн.), кредитування Аграрного фонду (5,0 млрд. грн.). Збільшення державного зовнішнього боргу на 14,0 млрд. грн. (7,70%) спродукуване підвищенням курсів

іноземних валют, довипуском ОЗДП 2010 р. на 0,1 млрд. дол. США, випуском ОЗДП 2011 р. на 1,5 млрд. дол. США, отриманням позик для реалізації інвестиційних програм на 1,3 млрд. грн.

Необхідність виплати попередніх боргів перед МВФ в умовах відсутності нових надходжень боргових ресурсів у валюті створила додатковий тиск на платіжний баланс, що призвело до скорочення золотовалютних резервів країни. Для мобілізації коштів в іноземній валюті уряд запровадив у 2012 р. нові боргові інструменти – короткострокові та середньострокові ОВДП, номіновані в євро, та середньострокові ОВДП з достроковим погашенням, номіновані у доларах і євро, а також казначейські зобов'язання. Випуск ОВДП, номінованих в іноземній валюті, надав у 2012 р. можливість за несприятливої кон'юнктури на зовнішньому ринку, здійснити часткове заміщення запланованих зовнішніх запозичень внутрішніми, тобто для обслуговування зовнішнього боргу уряд був змушений залучати валютні кошти з внутрішніх джерел. Дохідність цих цінних паперів була високою. У 2012 р. внутрішні запозичення від розміщення ОВДП, номінованих як в гривнях, так і у доларах та євро, становили 60,1% державних запозичень. Зазначимо, що розміщення валютних облігацій внутрішньої державної позики були більш результативними від номінованих у гривнях.

Водночас, внутрішні боргові ресурси, акумульовані у доларах США, були дорожчими, ніж запозичення, що здійснювалися Україною на зовнішньому ринку. Так, середньозважена дохідність за ОВДП, номінованими в доларах, з терміном погашення до одного року і двох років становила 9,3% і 9,17% відповідно, тоді як за ОЗДП, розміщеними на два роки, – 7,95%. Тобто зовнішні боргові ресурси бюджету є привабливішими внаслідок їх меншої дохідності та більшого терміну до погашення. Наслідком такої стратегії акумуляції боргових ресурсів держави стало збільшення витрат на погашення і обслуговування боргу через високу ціну та короткостроковість запозичень.

Однак в середині 2013 р. зовнішні запозичення значно подорожчали внаслідок зниження кредитного рейтингу нашої держави. Звіт Fitch підтвердив рейтинг на рівні «В» і знизив прогноз зі «стабільного» до «негативного».

Standard and Poor's підвищив імовірність дефолту України впродовж наступних п'яти років, яка, відповідно, зайняла сьоме місце у переліку ризикових держав. Критичного характеру ситуація з обслуговуванням зовнішніх боргів набула восени 2013 р. Для забезпечення виплат за позиками МВФ уряд продав інвестиційному фонду США Franklin Templeton державні облигації на суму 6,4 млрд. дол., дохідність за якими становила до 18% річних. Під загрозою дефолту та впливом політичних чинників уряд узгодив пропозицію Росії щодо надання 15 млрд. дол. США під купівлю євробондів з терміном погашення 2 роки з дохідністю 5% річних, 3 млрд. дол. з яких надійшло в грудні 2013 р.

VI етап. Боргова стратегія формування бюджетних ресурсів держави, починаючи з 2014 р., зумовлена складною фінансово-економічною та політичною ситуацією в Україні, військовими діями на Сході країни, анексією Криму, а також високими валютними ризиками зовнішнього державного боргу та нестабільною ситуацією з рефінансуванням заборгованості попередніх років. Зазначені чинники, з одного боку, негативно вплинули на акумуляцію податкових ресурсів бюджету, з другого – спродукували значне підвищення у 2014 р. бюджетних видатків, у тому числі на оборону – на 84,4%, на обслуговування боргових зобов'язань держави – на 51,5%.

За таких умов, роль державних запозичень, як джерела фінансування процесів суспільного відтворення, значно підвищилася. 99,9% дефіциту державного бюджету, який становив 78,1 млрд. грн. або 4,95% ВВП і істотно перевищив економічно обгрунтований граничний рівень цього показника у 3% ВВП, покрито за рахунок боргових ресурсів. У 2014 р. залучено у 2,0 раза більше державних позик порівняно з попереднім роком – 322,7 млрд. грн., а темп зростання державного і гарантованого державою боргу перетнув показник 2013 р. у 6,6 раза. Зокрема, девальвація гривні до іноземних валют, в яких номіновано борг, спричинила його збільшення на 325,2 млрд грн, або 63,0%. Як наслідок, відношення державного і гарантованого державою боргу України до ВВП вперше за роки незалежності підвищилося до 70,3%, порушивши граничний рівень у 60%, встановлений ст. 18 Бюджетного кодексу України.

Водночас, як позитивний момент можемо відзначити зростання частки довгострокових запозичень у загальному обсязі боргових зобов'язань держави.

Сума ОВДП в обігу за 2014 р. зросла на 84,8% – до 457,7 млрд. грн. При цьому основним їх власником залишився Національний банк України, його частка у загальному обсязі облігацій, що перебували в обігу, сягнула 69,5%. Зазначимо, що 62,1% розміщених у цьому році ОВДП спрямовані на підтримку НАК «Нафтогаз України», Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, банків, відшкодування ПДВ, надання субвенції місцевим бюджетам на погашення заборгованості з різниці в тарифах на теплову енергію і послуги з централізованого водопостачання та водовідведення. Також була продовжена розпочата у 2012 р. практика залучення боргових ресурсів від населення – розміщувалися казначейські зобов'язання «Військові», від продажу яких державний бюджет отримав 88,4 млн. грн.

Відзначимо стрімке скорочення в цей період золотовалютних резервів, які при мінімальному нормативі (покриття обсягу імпорту впродовж трьох місяців) приблизно у 23 млрд. дол. США знизилися до 7,5 млрд. дол. на кінець 2014 р. і до 5,6 млрд. дол. станом на 01.03.2015 р., що є точкою абсолютного мінімуму з червня 2003 р. Наслідком стало істотне погіршення кредитного рейтингу України найвпливовішими міжнародними рейтинговими агентствами (Fitch, Moody's та Standard & Poor's). Так, Standard&Poor's Ratings Services у грудні 2014 р. підтвердило короткостроковий кредитний рейтинг в іноземній валюті на рівні «С»; разом з тим, понизило довгостроковий суверенний кредитний рейтинг в іноземній валюті до рівня «ССС-» і довго- та короткостроковий рейтинги в національній валюті – до рівня «ССС+» і «С» відповідно та надало негативний прогноз. Fitch Ratings у лютому 2015 р. зафіксував довгострокові рейтинги дефолту емітента (РДЕ) в іноземній валюті на рівні «СС», короткостроковий рейтинг в іноземній валюті – на рівні «С» і знизив довгострокові РДЕ в національній валюті до рівня «ССС». Moody's Investors Service у березні 2015 р. зменшило рейтинги за довгостроковими зобов'язаннями як в іноземній, так і в національній валюті від «Саа3» до «Са» та зберегло негативний прогноз. Таке

погіршення рейтингових оцінок до переддефолтного рівня продукує ризики для іноземних інвесторів і, як наслідок, посилює відплив з країни іноземного капіталу.

Тобто, безсистемне нагромадження боргових зобов'язань держави знижує її фіскальну стійкість та загрожує макроекономічній стабільності. Поновлення у 2014 р. співпраці України з МВФ дало змогу нашій державі уникнути дефолту та створило певні можливості для проведення інституціональних реформ.

30.04.2014 р. МВФ прийняв рішення щодо відкриття Україні кредитної лінії Stand-by на два роки на суму 17,0 млрд. дол. США з такими умовами позики: процентна ставка – 3% річних; ставка сервісного збору – 0,5% від суми траншу; ставка одноразової комісії за резервування коштів – 0,15% (має бути повернута пропорційно до розміру наданих коштів). Перший транш кредиту (3,2 млрд. дол.) надійшов у травні, другий (1,4 млрд. дол.) – у вересні 2014 р. Більша частина залучених коштів була спрямована на погашення дефіциту державного бюджету, що є нехарактерним для МВФ, який, зазвичай, поповнює золотовалютні резерви країни. Виняток було зроблено для України за підтримки Євросоюзу і США, які контролюють понад 40% голосів акціонерів МВФ.

21.01.2015 р. уряд України подав запит до Міжнародного валютного фонду на Механізм розширеного фінансування Extended Fund Facility (EFF), який Рада директорів МВФ схвалила у березні. Програма EFF для нашої держави розрахована на чотири роки та 17,5 млрд. дол. США, з яких 10 млрд. дол. Україна має отримати впродовж 2015 р. (у березні отримано транш розміром 5 млрд. дол. США, у серпні – 1,7 млрд. дол.).

Зазначимо, що кредити МВФ – не єдине джерело державних запозичень України. 2014-2015 рр. характеризуються активним залученням державою боргових ресурсів. На 01.06.2015 р. зовнішній борг досяг 43,5 млрд. дол. США, причому домінували короткострокові зобов'язання, що посилює борговий тиск на фінансову систему країни. Попередні прогнози визначили обсяг державного і гарантованого державою боргу на кінець 2015 р. на рівні 91,1% до ВВП, що зумовило доцільність реструктуризації частини зовнішнього боргу України, власниками якої є приватні інвестори. У серпні 2015 р. досягнуто домовленості

з основними кредиторами щодо списання 20% зовнішніх боргових зобов'язань України (приблизно 3,6-3,8 млрд. дол.) і зменшення виплат на обслуговування боргу у 2015-2018 рр. на тлі збільшення середньозваженої купонної ставки з 7,22% до 7,75% річних. До того ж, відтермінувано на 4 роки погашення єврооблігацій в обсязі 15 млрд. дол. США – з 2015-2023 рр. до 2019-2027 рр.

Підсумовуючи різноспрямований вплив державних запозичень на економічне зростання України впродовж 1992-2014 рр., доцільно виділити як їхні позитивні аспекти: стабілізацію грошового обігу в країні, беземісійне поповнення бюджетних ресурсів держави, сприяння зовнішньоекономічній експансії суб'єктів національної економіки, забезпечення потенційних можливостей для економічного розвитку (збільшення зайнятості, доходів господарюючих суб'єктів і населення, податкових надходжень до бюджету); так і негативні: зниження фіскального потенціалу вирішення нагальних проблем системи суспільного відтворення, скорочення інвестиційних можливостей національної економіки, у довгостроковій перспективі – депресивний вплив на зростання ВВП, при високому рівні зовнішнього боргу – загроза залежності стану державних фінансів України від міжнародних фінансів.

Нераціональний і кон'юнктурний підхід до акумуляції боргових ресурсів бюджету підвищив ризики порушення макрофінансової стабільності в Україні. В умовах поглиблення дисбалансів державних фінансів боргова стратегія формування ресурсів бюджету вичерпала можливості щодо мобілізації їх додаткового обсягу, що звузило межі фінансування процесів суспільного відтворення. Наразі, на нашу думку, лише залучення ресурсів міжнародних фінансових організацій та іноземних держав як на платній, так і безоплатній основі дозволить провести необхідні інституціональні реформи для макроекономічної стабілізації та відновлення економіки держави, тобто повноцінно використати державний кредит як інструмент прискорення соціально-економічного розвитку країни. Боргова стратегія мобілізації ресурсів бюджету повинна ґрунтуватися на міцній концептуальній основі, бути іманентною складовою системи макроекономічного регулювання.

4.2. Фіскальні деформації боргової стратегії та асиметрії мобілізації позикових ресурсів державного бюджету

В умовах перманентної незбалансованості доходів і видатків державного бюджету все більшого фіскального значення набувають запозичені урядом кошти, які поряд із податковими надходженнями є потужним джерелом формування бюджетних ресурсів держави. Як свідчать дані рис. 4.3, в період 2009-2013 рр. відбулося значне зростання ресурсів Державного бюджету України, акумульованих кредитним методом. У 2014 р. боргові джерела фінансування бюджетних видатків вперше перевищили обсяги податків і зборів, мобілізованих до державного бюджету, – на 42,4 млрд. грн.

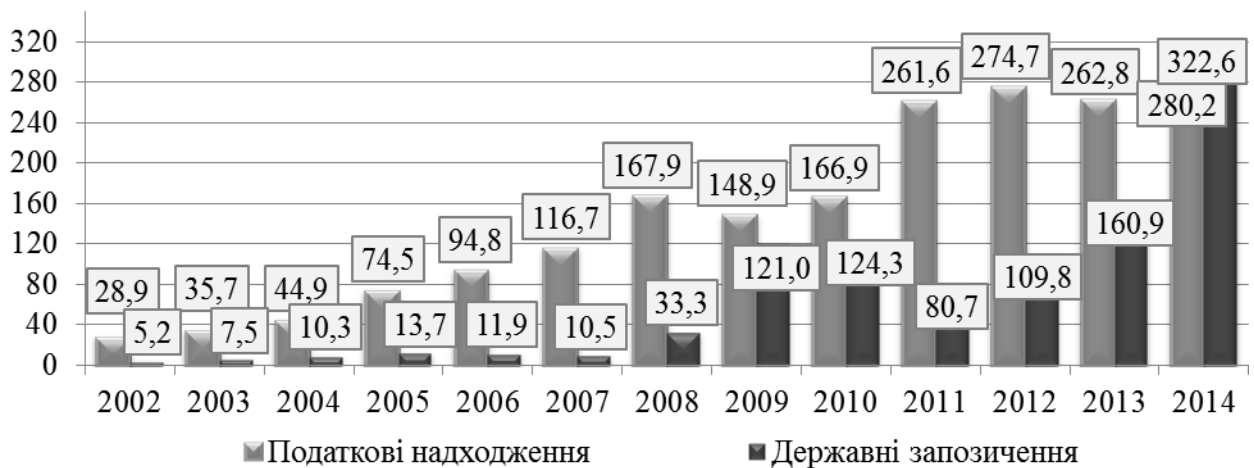

Рис. 4.3. Податково-боргові джерела формування ресурсів Державного бюджету України у 2002-2014 рр., млрд. грн. *

* Складено автором на основі [43-55; 240]

Зменшення бюджетних ресурсів, мобілізованих податковим методом, продукує пригнічення кінцевого попиту через скорочення обсягів державних закупівель і падіння реальної заробітної плати працівників бюджетних установ, що руйнівно позначається на темпах зростання національної економіки. Зазначені чинники негативно впливають і на рівень продуктивності у бюджетному секторі, знижуючи якість надання державою суспільних послуг.

Активне здійснення державою внутрішніх і зовнішніх запозичень породжує проблему нагромадження державного боргу, що відповідно до класичної парадигми негативно впливає на темпи економічного розвитку. Поряд з цим, ми вважаємо, що податковий і кредитний методи акумуляції бюджетних ресурсів є ідентичними. Порівнянно з податками (збільшення податкового тягара для покриття дефіциту бюджету) і грошовою емісією державні запозичення, на нашу думку, мають більше переваг, що й визначає пріоритетність боргового формування ресурсів бюджету в сучасних умовах.

Для оцінення впливу боргового навантаження (*debt burden*) на економіку використовують різні індикатори, одним з найпоширеніших є показник співвідношення державного боргу до ВВП, який відображає стабільність державних зобов'язань і засвідчує спроможність уряду обслуговувати борг у коротко- і середньостроковій перспективі на основі реалістичних оцінок економічного зростання та за наявності політичних і соціальних чинників, що обмежують ефективність фіскальної політики. Підвищення цього показника означає збільшення ризиків дефолту держави у зв'язку зі зростанням обсягу витрат на обслуговування боргових зобов'язань до ВВП. Як ми вже зазначали, в останні роки значною проблемою для вітчизняної системи державних фінансів стало стрімке збільшення державного боргу України, співвідношення якого до ВВП у 2014 р. становило 70,3%, у 2015 р. – очікується на рівні 91,1% до ВВП.

Серед країн Європейського Союзу (динаміка державного боргу країн ЄС впродовж 2002-2014 рр. у національній валюті та в євро, а також співвідношення державного боргу та ВВП подана у додатку С) найвищий рівень боргового навантаження на економіку у 2014 р. демонструють Греція – 178,6%, Італія – 132,3%, Португалія – 130,2%, Кіпр – 108,2%; Ірландія – 107,5%, Бельгія – 106,7% (додаток Т), з чого можемо зробити припущення, що європейські держави звикли «жити у борг». Подальше нагромадження державного боргу загрожує фінансовій безпеці цих країн, а потрапляння до групи ризику держав, які відіграють головну роль у функціонуванні ЄС (Франція – 95,6%, Великобританія – 88,2%, Німеччина – 74,9%) продукує значні ризики для

фінансово-економічної безпеки всієї європейської конфедерації.

Важливим у контексті цього дослідження є аналіз відношення державного боргу країн з ринками, що формуються, до ВВП (додаток Т). Показник на рівні 70,3% вивів у 2014 р. Україну на третє місце у світі після Йорданії та Угорщини, що свідчить про низьку ефективність боргової політики України навіть серед транзитивних економік. Крім того, зазначимо, що у зарубіжних країнах державний борг враховує ширше коло зобов'язань, ніж у національній статистиці: до державного боргу входять також боргові зобов'язання сектору державного управління, а саме: центрального уряду, місцевих органів влади, пенсійного та інших соціальних фондів, центрального банку, фонду гарантування вкладів. Критерії для зарахування установи до сектору державного управління такі: вона має бути інституційною установою, фінансуватися за рахунок податків і виробляти неринковий продукт. Гарантований державою борг входить до державного тією мірою, якою платіжні зобов'язання за ним перекладаються на державний бюджет та в частині створених резервів бюджету для виконання державою гарантованих нею зобов'язань.

На відміну від міжнародних стандартів, у вітчизняній методології статистичного оцінювання державної заборгованості у складі державного боргу не враховуються зобов'язання НБУ, органів місцевого самоврядування, державних соціальних фондів і державних підприємств, що значно зменшує його офіційно задекларований розмір. Натомість, зростання боргового тиску в Україні відбувається і через необхідність фінансування за рахунок облігацій внутрішньої державної позики Пенсійного фонду України, НАК «Нафтогаз України», банківської системи, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, адже гарантом їхньої платоспроможності виступає державний бюджет.

У 2014 р. у складі боргу СЗДУ України, крім прямого державного (947,0 млрд. грн.) та місцевого (23,9 млрд. грн.) боргу, врахуємо заборгованість Державного агентства автомобільних доріг України «Укравтодор» (33,2 млрд. грн.), Державної іпотечної установи (7,2 млрд. грн.) і Державного підприємства «Фінансування інфраструктурних проектів» (28,5 млрд. грн.). Хоча запозичення

ці установи здійснюють під державні гарантії, проте їх обслуговування і погашення відбувається за рахунок коштів державного бюджету, що надходять за статтями фінансування відповідних установ. Тому обсяг заборгованості цих установ фактично є боргом центрального уряду.

Вітчизняна методологія статистичного оцінювання державного боргу розподіляє його на прямий та гарантований (рис. 4.4).

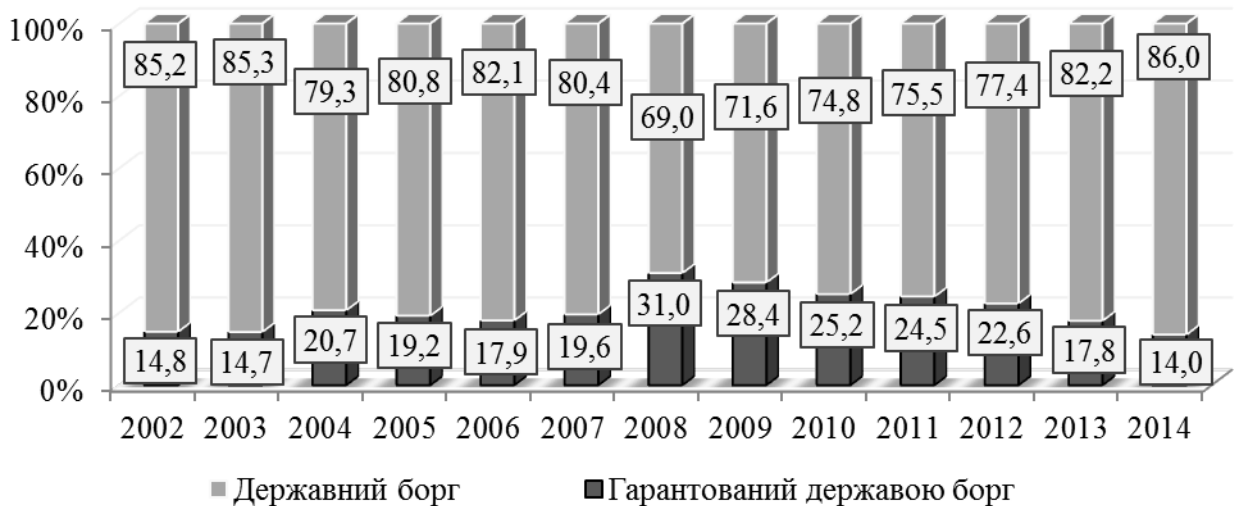

Рис. 4.4. Структура державного та гарантованого державою боргу України у 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 240]

Розміри гарантованого державою боргу збільшилися за 2002-2014 рр. у 13,6 рази (з 11,3 до 153,8 млрд. грн.). Найбільші темпи зростання зафіксовані у 2008 р. (335,43%), що стало наслідком поширення економічно неефективної практики надання державних гарантій при одержанні кредитів господарюючими суб'єктами. На кінець 2008 р. питома вага гарантованого державою боргу становила 31,0% від загальної суми державної заборгованості, надалі поступово знизилася до 14,0% у 2014 р. Досить велика частка гарантованого державою боргу у структурі державних боргових зобов'язань пов'язана з прихованим наданням субсидій фактично нерентабельним підприємствам і фінансовою підтримкою окремих підприємств із політичних міркувань. Держава, надаючи гарантії, знімає із суб'єкта господарювання значну частку відповідальності за

успішну реалізацію проекту, що, у підсумку, знижує результативність державної інвестиційної політики.

В економічній теорії феномен масового прийняття урядом зобов'язань приватного сектору економіки ідентифікують як «усуспільнення державних боргів» [65, с. 22]. При цьому ймовірність цього процесу підвищується у разі дії зовнішніх шоків і в період економічної рецесії.

Міжнародний досвід засвідчує: проблеми надання урядом гарантій господарюючим суб'єктам виникають через відсутність такої ретельної перевірки доцільності й обґрунтованості їх обсягу, яку здійснюють для інших державних витрат. Рішення про надання державних гарантій не передбачають негайного витрачання ресурсів бюджету і не впливають на розмір бюджетного дефіциту у період надання гарантії. Наміри обійти обмеження на дефіцит бюджету та політична боротьба за бюджетні ресурси держави спонукають уряд надавати субсидії суб'єктам господарювання не у грошовій формі, а через прийняття певних ризиків, у т.ч. шляхом надання гарантій за кредитами.

Стрімке зростання гарантованого державою боргу та відсутність економічно обґрунтованої структурної політики держави, що має бути базисом процесу надання державних гарантій, знижують ефективність витрачання бюджетних ресурсів та у середньостроковій перспективі можуть призвести до виникнення кризи державної заборгованості.

Структура державного та гарантованого державою боргу України за видами відсоткових ставок, яка характеризує вразливість боргового портфеля уряду до відсоткового ризику, подана у додатку У.

У 2014 р. 77,61% боргових зобов'язань України обліковувалися за фіксованою ставкою, 11,49% – за ставкою LIBOR, 10,90% – за ставкою МВФ. Перевагою домінування фіксованої ставки державних запозичень (в середньому – 62,11% суми боргових зобов'язань у 2002-2014 рр.) є менші ризики від коливань процентних ставок на міжнародному ринку капіталів. Ставка LIBOR (London Interbank Offered Rate), яка розраховується Британською банківською асоціацією як середня відсоткова ставка міжбанківського кредитування на

міжнародному ринку і є найбільш поширеним показником короткострокових процентних ставок, також майже не несе відсоткового ризику. Ставка МВФ також є доволі стабільною і коливається в межах 3,5-4,0% річних. У міру відновлення світової економічної системи, ставки МВФ і LIBOR зростатимуть, продукуючи збільшення величини зовнішнього боргу й витрат на його погашення і обслуговування, однак темпи їх зростання будуть повільнішими ніж на міжнародних ринках капіталу, що засвідчує певні переваги структури зовнішнього боргу України.

Структура державного і гарантованого державою боргу України у розрізі валют погашення (додаток У) дозволяє зробити висновки, що основною валютою залучення боргових бюджетних ресурсів впродовж 2002-2007 рр. був долар США, за цей період його питома вага збільшилася з 53,51% до 64,67%. Однак з відновленням активної співпраці України з Міжнародним валютним фондом у 2008-2010 рр., частка долара у структурі державного та гарантованого державою боргу поступово знизилася – до 30,04% у 2010 р., з подальшим її зростанням до 44,88% у 2014 р. Натомість, отримання траншів від МВФ значно підвищило частку СПЗ – до 32,50% у 2009 р., 29,96% у 2010 р. У 2014 р. питома вага СПЗ у структурі боргу становила 10,90%. Частка державних запозичень, залучених у євро, зменшилася за 2002-2014 рр. з 13,27% до 5,32%. Активізація політики внутрішніх державних запозичень спродукувала збільшення питомої ваги боргових ресурсів, залучених до бюджету у національній валюті, – до 38,31% у 2014 р. Заборгованість у швейцарських франках, японських єнах та канадських доларах не відіграє значної ролі у структурі державного боргу.

Результатом залучення боргових ресурсів бюджету через внутрішні і зовнішні запозичення є нагромадження прямого державного боргу, тому далі увагу приділимо саме цій складовій зобов'язань держави, адже гарантований державою борг корелює з механізмом не формування, а витрачання бюджетних ресурсів держави, що не є предметом нашого дослідження.

Індикаторами, що характеризують рівень боргового тягаря на громадян країни, є показники: а) державного боргу на душу населення; б) зовнішнього

державного боргу на душу населення (додаток У).

Починаючи з 2006 р., державний борг на душу населення стрімко зростає, збільшившись у 2014 р. у 16,4 раза порівняно з 2002 р. – до 22,1 тис. грн.

Зовнішній державний борг на душу населення впродовж 2006-2014 рр. стабільно перевищував встановлений критичний рівень (200 дол. США на особу). У 2014 р. його значення становило вже 718 дол. США, тобто у 3,6 раза вище за критичну межу.

Важливими показниками боргової безпеки держави є також відношення державного боргу та державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, що характеризують спроможність країни покрити свою заборгованість валютними доходами від експорту.

Впродовж 2002-2008 рр. співвідношення державного боргу до експорту поступово зменшувалося – з 51,71% до 21,60%. Ситуація істотно змінилася у 2009 р. – зазначений показник стрімко зріс до 57,61%, а свого максимуму співвідношення державного боргу України до експорту досягло у 2014 р. – 87,74% (додаток У).

Аналогічна тенденція спостерігається і щодо зовнішнього боргу, максимальне значення співвідношення якого до експорту товарів і послуг також припадає на 2014 р. – 44,96%, що менше за критичний рівень (70%).

З платоспроможністю країни щільно пов'язана ліквідність, яка базується на порівнянні зовнішнього державного боргу із наявними золотовалютними резервами. Станом на 31.12.2011 р. золотовалютні резерви НБУ (31,8 млрд. дол. США) повною мірою покривали погашення зовнішніх державних боргових зобов'язань. Натомість, станом на 31.12.2014 р. золотовалютні резерви НБУ (7,5 млрд. дол. США) забезпечували таке покриття лише на 19,3% (зовнішній борг – 38,8 млрд. дол. США); а станом на 31.10.2015 р. – на 28,0% (резерви становили 13,0 млрд. дол. США, зовнішній борг – 46,4 млрд. дол. США). Зазначимо, що найбільш чутливо зовнішній борг України реагує на зміни курсу валют – девальвація гривні на 30% призводить до зростання відношення зовнішнього боргу до ВВП на 20 в.п. Нагадаємо, що у 2008 р. Україна увійшла

у п'ятірку країн світу, валюти яких найбільше постраждали від світової фінансової кризи – девальвація національної валюти Ісландії становила 126,42%; України – 52,48%; Російської Федерації – 19,71%; Угорщини – 17,01%; Латвії – 16,67%. Девальвація гривні у 2014 р. за офіційним курсом НБУ сягнула рівня 97,29% (від 7,993 до 15,769 грн. за дол. США); за міжбанківським курсом продажу долара – 134,02% (від 8,290 до 19,400 грн. за дол. США). Крім того, динаміка зовнішнього державного боргу залежить від розміру дефіциту поточного рахунку і механізму його фінансування за рахунок зовнішніх державних запозичень.

Зауважимо, що при використанні боргових джерел акумуляції бюджетних ресурсів держави потрібно враховувати всі можливі наслідки. Так, фінансування бюджетного дефіциту в умовах обмеженого внутрішнього ринку капіталу й нерозвиненості ринкових інститутів переважно за рахунок внутрішніх запозичень продукує зростання конкуренції за вільні фінансові ресурси і підвищення ставок дохідності, що обмежує доступ господарюючих суб'єктів до боргових ресурсів і знижує темпи економічного зростання. Переважна орієнтація на зовнішні джерела, в свою чергу, підвищує залежність національної економіки від ситуації на міжнародних ринках капіталу та ставить під загрозу обслуговування зовнішніх зобов'язань держави у разі обмеження доступу до іноземних ресурсів.

Основою внутрішнього державного боргу України є заборгованість за облігаціями внутрішньої державної позики (ОВДП), стрімке зростання якої у 2011 р. зумовлено значною потребою коштів не лише для фінансування бюджетного дефіциту, а й для обслуговування та погашення раніше випущених боргових зобов'язань. Станом на 01.01.2015 р. обсяг ОВДП в обігу становив 457,7 млрд. грн., що на 81,3% більше, ніж станом на 01.01.2014 р. (252,4 млрд. грн.). У 2014 р. на первинному ринку розміщено ОВДП у національній валюті на суму 218,1 млрд. грн. із середньозваженою дохідністю 13,44% річних, у доларах США – 0,79 млрд. дол. США із середньозваженою дохідністю 5,80% річних, в євро – 0,04 млрд. євро із середньозваженою дохідністю 7,50% річних.

Випуск ОВДП в іноземній валюті розпочато у грудні 2011 р. Основними причинами освоєння валютних облігацій внутрішньої державної позики вважаються проблеми із залученням фінансових ресурсів за кордоном, а також дефіцит попиту на облігації у гривні. Однак залучення таких позик є досить ризиковим через потенційні проблеми з рефінансуванням та валютні ризики.

Платежі з погашення і сплата доходу за ОВДП за 2014 р. становили 97,2 млрд. грн., у т.ч. основний борг – 65,3 млрд. грн., сплата доходу – 31,9 млрд. грн. Зазначимо, що обсяги погашення і сплати доходу за ОВДП попередніх випусків збільшилися порівняно з 2013 р. на 51,9%.

За результатами проведення аукціонів з розміщення ОВДП до Державного бюджету України надійшло 68,0 млрд. грн. у національній валюті. В умовах обмеженості доходів бюджету та надходжень від приватизації державного майна, а також наявності проблем із зовнішніми запозиченнями залучення ОВДП були істотним джерелом фінансування бюджетного дефіциту.

Динаміка розміщення внутрішніх державних запозичень на первинному ринку у 2004-2014 рр. за напрямками подана у додатку У. Починаючи з 2008 р., уряд активно випускає облігації внутрішньої державної позики для спрямування запозичених коштів на капіталізацію банків та збільшення статутного фонду НАК «Нафтогаз України». Крім того, у 2004, 2010 та 2014 рр. зроблена спроба поліпшити управління внутрішньою заборгованістю держави перед суб'єктами господарювання за рахунок випуску ПДВ-облігацій. У 2014 р. ОВДП вперше спрямовано на переоформлення заборгованості КМУ перед НБУ щодо здійснення платежів із погашення (сплати основної суми) траншу уряду, призначеного для здійснення розрахунків з Міжнародним валютним фондом у рамках програми Stand-by (20,7 млрд. грн.) та надання кредиту Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (10,1 млрд. грн.). Обсяг боргових ресурсів, залучених від розміщення ОВДП і спрямованих на фінансування дефіциту державного бюджету, збільшився за 2004-2014 рр. у 32,4 рази (з 2,1 млрд. грн. до 68,0 млрд. грн.).

На вторинному ринку державних цінних паперів у 2005-2007 рр. НБУ не

провів жодної операції з купівлі-продажу ОВДП, хоча на первинному ринку розмістив їх за цей період в обсязі 12,1 млрд. грн. [354, с. 250]. Однак вже у 2010-2011 рр. спостерігаємо значний обсяг укладених на вторинному ринку угод – 60,7 млрд. грн. та 99,1 млрд. грн. відповідно із середньозваженим рівнем прибутковості у 2010 р. в межах 8,02-15,66%, у 2011 р. – в межах 8,46-13,77%. Причинами зростання обсягів торгів ОВДП на вторинному ринку є розширення первинного ринку державних цінних паперів, менші ніж у цінних паперів приватних емітентів ризику, привабливий рівень прибутковості, стабілізація валютного курсу гривні. Відіграло роль і запроваджене з 19.02.2010 р. обмеження права доступу до участі в аукціонах з первинного розміщення ОВДП, таку преференцію отримали лише 16 банків – первинних дилерів.

У 2012 р. обсяг торгів державними цінними паперами зменшився до 73,6 млрд. грн. Позиції лідера за обсягами угод з ОВДП на біржовому і позабіржовому ринках зайняв «Дельта Банк», який здійснив 32,2% сукупного обсягу торгів. У 2014 р. обсяг операцій з купівлі-продажу державних цінних паперів на вторинному ринку становив 539,3 млрд. грн., з них на біржовому ринку – 482,4 млрд. грн., на позабіржовому – 56,9 млрд. грн.

Загалом констатуємо недостатній рівень використання фінансового потенціалу ринку державних цінних паперів України. Населення надає перевагу розміщенню своїх фінансових активів на депозитах, тому основними покупцями облігацій внутрішньої державної позики є комерційні банки. Однак інтенсивне залучення кредитних ресурсів банківського сектору до формування бюджетних ресурсів держави у формі ОВДП знижує кредитний потенціал банків, що спричиняє зростання відсоткових ставок і зменшення кредитування реального сектору економіки, що, у підсумку, негативно впливає на фінансово-економічний стан та інвестиційну активність суб'єктів господарювання.

Водночас, привабливість ОВДП зумовлена тим, що комерційні банки отримують рефінансування від НБУ під їх заставу. Також вони можуть зараховувати до складу обов'язкових резервів 10% від балансової вартості ОВДП в іноземній валюті і 100% балансової вартості довгострокових ОВДП (з

терміном обігу понад 3600 днів). Разом з тим, тенденція втягування вітчизняної банківської системи до формування боргових ресурсів державного бюджету за рахунок купівлі ОВДП та ОВДП-ПДВ облігацій є загрозливою. Спрямування банками кредитних ресурсів на ринок державних цінних паперів посилює їхню залежність від спроможності держави розраховуватися за своїми борговими зобов'язаннями, збільшує розрив між рівнем розвитку фінансового і реального секторів економіки, поглиблює ефект витіснення приватних інвестицій державними запозиченнями, що залучаються переважно на цілі поточного споживання. Посилює дисбаланс між зобов'язаннями і ресурсами уряду також підвищення соціальних виплат, зростання боргових платежів, необхідність покриття дефіциту НАК «Нафтогаз України» і Пенсійного фонду України.

Розглядаючи структуру боргових ресурсів держави, залучених до бюджету від розміщення облігацій внутрішньої державної позики, за строками обігу в період 2005-2014 рр. (додаток У), зазначимо таке: у 2005-2007 рр. найбільшим попитом користувалися державні цінні папери з терміном обігу 1-2 та 2-3 роки, їхня сумарна частка становила 61,85%; 87,36%; 92,63% відповідно. Починаючи з 2008 р., в структурі ОВДП з'являються короткострокові облігації з терміном обігу до 1 року, обсяги яких у наступні два роки різко збільшилися. Тобто, в умовах посилення кризових явищ та значного дефіциту державного бюджету саме короткострокові ОВДП (до 1-го року) стали інструментом покриття касових розривів і джерелом отримання «швидких грошей» для уряду, попит на які пояснювався рекордною дохідністю державних облігацій. Наприклад, максимальний рівень дохідності за такими ОВДП у грудні 2009 р. становив 32% річних. У 2009-2011 рр. сукупна частка державних цінних паперів з терміном обігу до 3 років дорівнювала 92,55%; 92,35%; 84,39% відповідно. У 2012-2014 рр. підвищилася питома вага середньо- та довгострокових ОВДП, яка сукупно становила 49,95%; 81,60%; 42,65% відповідно, що є позитивним аспектом, адже знижує ризики настання пікових платежів з обслуговування боргових зобов'язань держави.

Як свідчить практика, номінальна дохідність ОВДП в Україні є досить

високою, однак реальна прибутковість з урахуванням рівня інфляції значно коригує позитивні очікування кредиторів (додаток У). Впродовж 2004-2009 рр. дохідність облігацій внутрішньої державної позики була нижчою за рівень інфляції в Україні, що повністю знівелювало економічний сенс отриманих за ними доходів. У 2010-2013 рр. середньозважена дохідність внутрішніх державних облігацій перевищувала середню річну інфляцію. Однак у 2014 р. темпи інфляції (24,9%) випередили середньозважену дохідність (13,44%) майже вдвічі, тому реальна дохідність ОВДП мала негативне значення – -11,46%.

Структура внутрішнього державного боргу за 2002-2014 рр., подана в додатку У, дозволяє зробити висновки про сталу тенденцію до збільшення питомої ваги заборгованості перед юридичними особами з 50,93% у 2002 р. до 99,39% у 2014 р. і відповідне зменшення заборгованості уряду перед НБУ.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що активізація випуску ОВДП є позитивним аспектом державної боргової політики, оскільки стимулює розвиток внутрішнього ринку цінних паперів. Проте ринок ОВДП в Україні функціонує неефективно. Попит на державні цінні папери підтримується лише високими відсотковими ставками. Нових надходжень в національній валюті від розміщення ОВДП не вистачає навіть на погашення раніше випущених внутрішніх державних облігацій. Попитом користуються переважно ОВДП з коротким строком обігу (додаток У). З огляду на це, на першому плані постає питання довіри інвесторів до боргової політики уряду, а також впевненість їх у стабільності економічної, фінансової і політичної ситуації в Україні.

Основною проблемою залучення бюджетних ресурсів держави через облігації державної зовнішньої позики (ОЗДП) є їхня висока вартість порівняно з кредитами від міжнародних фінансових організацій, урядів іноземних країн та міжнародних комерційних банків. Тому значну частку зовнішніх кредитів України (в середньому 33,51% впродовж 2002-2014 рр.) становлять позики від МВФ та інших організацій групи Світового банку (додаток У), вартість яких коливається на рівні 3-5%. Натомість рівень дохідності зовнішніх державних облігацій перевищує в середньому 8-9%.

Водночас, отримання зовнішніх кредитів не завжди видається можливим через необхідність виконання урядом низки непривабливих для населення умов (збільшення комунальних тарифів, підвищення пенсійного віку, обмеження темпів зростання соціальних виплат та фонду оплати праці у державному секторі). Тому, на нашу думку, структуру позикових джерел формування бюджетних ресурсів держави доцільно поступово переорієнтовувати на підвищення питомої ваги державних боргових цінних паперів.

Структура зовнішнього державного боргу України у розрізі кредиторів – міжнародних фінансових організацій (додаток У) свідчить, що основним кредитором нашої держави у 2002-2008 рр. виступив Світовий банк; в період посилення кризових явищ в українській економіці – Міжнародний валютний фонд, який надає боргові ресурси під менші проценти, але на умовах здійснення визначених ним інституціональних заходів регулювання сфери економіки і державних фінансів. Згідно зі ст. 5 Угоди МВФ, країні-члену тимчасово можуть надаватися загальні ресурси Фонду за дотримання адекватних гарантій щодо створення в ній стану впевненості, що забезпечує можливість виправлення диспропорцій у платіжному балансі без використання заходів, що можуть завдати шкоди добробуту на національному або міжнародному рівні. Кредит від Міжнародного валютного фонду забезпечує резервні фінансові можливості, що полегшують проведення реформ, спрямованих на відновлення платіжного балансу і створення умов для активного економічного зростання. Основна частина непільгової допомоги МВФ надається через механізм Stand by Credit Facility, при цьому виплати коштів зумовлені досягненням визначених цілей на певному етапі. Термін дії програми Stand-by, як правило, становить 12-24 місяці, кредит погашається протягом 3,25-5 років з моменту його фактичного надання.

У світовій практиці поширено боргове фінансування національних інвестиційних проектів, що дозволяє отримати певний економічний ефект, не лише покриваючи пасиви, а й збільшуючи активи держави. Ключовими кредиторами української інфраструктури є Європейський банк реконструкції і

розвитку, Світовий банк та Європейський інвестиційний банк, який працює лише разом з ЄБРР. Причому найбільш популярним напрямом державного боргового інвестування в Україні є автомобільні шляхи, на другому місці – інвестиції в енергетичну галузь.

Окремим пунктом кредитних програм міжнародних фінансових організацій є фінансування розвитку інфраструктури державних органів. За роки незалежності представництво Світового банку в Україні почало реалізацію програм з модернізації системи державних фінансів, статистики, рівного доступу до освіти, системи соціального забезпечення, а також програми реформування Державного земельного кадастру. Переважно за кошти Світового банку закуплено обладнання і проведено тренінги для персоналу зазначених державних органів.

Водночас, проведені Рахунковою палатою України аудити свідчать про неналежний рівень попереднього вивчення доцільності запровадження інвестиційних проектів і залучення іноземних позик на їх втілення, організації підготовки та реалізації передбачених заходів. Як наслідок, боргові бюджетні ресурси, спрямовані на реалізацію проектів, зокрема, на розвиток інституціональної спроможності органів виконавчої влади та державних установ, використовуються неефективно і фактично є додатковим фінансуванням їх основної діяльності.

Боргове фінансування державних інвестиційних проектів має в Україні значні перспективи розвитку, що зумовлено, по-перше, викликом з боку стрімких змін чинників конкурентоспроможності, що спостерігаються у глобалізованому світовому економічному просторі, по-друге, нестабільністю фінансування інвестиційних програм доходами державного бюджету через значну його перевантаженість соціальними видатками. Зважаючи на поширеність орієнтації на зменшення частки перерозподілу суспільного продукту через бюджетну систему та досить жорсткі нормативні обмеження обсягів бюджетного дефіциту, посилені також процесами глобалізації, цільове залучення інвестиційних ресурсів шляхом здійснення державних зовнішніх

запозичень, на нашу думку, є вдалим компромісом між стратегічними цілями державної політики та необхідністю мінімального втручання у дію механізмів ринкової регуляції. Проте надмірне захоплення таким джерелом фінансування державних капіталовкладень призводить до перевищення раціональних розмірів зовнішньої заборгованості. У макроекономічному контексті варто враховувати, що, якщо обслуговування та погашення внутрішніх запозичень доцільно сприймати як додаткове бюджетне стимулювання недержавного сектору економіки, то аналогічні виплати за зовнішнім боргом фактично виводять бюджетні ресурси з країни та створюють чіткий «охолоджувальний» ефект для національної економіки.

Інформативним також є аналіз структури державного боргу у розрізі кредиторів – закордонних органів управління (додаток У). Домінантна питома вага зовнішніх боргових зобов'язань України належить Російській Федерації, із максимумом у 2013 р. – 76,71%. Однак вже у наступному році її частка знизилася до 58,54%. У 2007 р. була повністю погашена заборгованість нашої держави перед Туркменістаном за постачання енергоносіїв. У 2010-2014 рр. значно зросла питома вага боргових претензій Японії – до 23,17%. У 2014 р. 16,46% заборгованості належало Канадській експортній агенції.

Структура зовнішньої заборгованості України, не віднесеної до інших категорій (додаток У), ілюструє зовнішній борг у розрізі ОЗДП. Станом на 31.12.2014 р. найбільша частка належала ОЗДП 2012 р. (25,45%) та ОЗДП 2013 р. (22,29%).

Вадою вітчизняного фіскального простору є неефективне і нераціональне використання боргових ресурсів держави, що продукує істотні дисбаланси у системі державних фінансів. Небезпечною тенденцією є спрямування боргових бюджетних ресурсів переважно на фінансування поточних видатків, що взагалі є недопустимим. Витрачання запозичених коштів на поточне споживання не забезпечує доходу від експлуатації цих ресурсів, що має покривати вартість обслуговування. Поточні фінансові зобов'язання держави перекладаються на бюджети майбутніх періодів, що продукує значні ризики для динаміки

соціально-економічного розвитку. У подальшій перспективі обсяг коштів, що вилучатимуться з бюджету на обслуговування боргів попередніх років, зростатиме, що додатково зменшить обсяг бюджетних ресурсів держави, спрямованих на вирішення завдань суспільного відтворення.

Зазначимо, що ст. 2 Бюджетного кодексу України розмежовує поняття «видатки бюджету» та «витрати бюджету», розкриваючи їх концептуальну сутність та змістовне наповнення так:

– «видатки бюджету – кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом. До видатків бюджету не належать: погашення боргу, ...»;

– «витрати бюджету – видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів» [40].

У цій же статті Бюджетного кодексу визначено:

– «погашення державного боргу – це операції з повернення позичальником кредитів (позик) відповідно до умов кредитних договорів та/або випуску боргових цінних паперів»;

– «обслуговування державного боргу – це операції щодо здійснення плати за користування кредитом (позикою), сплати комісій, штрафів та інших платежів, пов'язаних з управлінням державним боргом. До таких операцій не належить погашення державного боргу» [40].

Таким чином, видатки на обслуговування державного боргу є складовою видаткової частини державного бюджету, натомість витрати на погашення боргу належать до складу фінансування бюджету, а отже – не враховуються при визначенні величини бюджетного дефіциту.

Зростання обсягів державного боргу України впродовж останніх років спродукувало значне збільшення боргових платежів (рис. 4.5 та додаток Ф).

Формуючи систему державних запозичень, уряд намагався отримати альтернативне інфляційному джерело покриття дефіциту бюджету, натомість неефективна боргова політика негативно вплинула на макроекономічні

показники, а державний борг став безпосереднім джерелом макрофінансових ризиків і дисбалансів державних фінансів. До того ж, державні запозичення в Україні здійснюються, переважно, з метою повернення боргу і сплати відсотків за позиками. За таких умов держава вимушена збільшувати свої бюджетні ресурси або шляхом підвищення податкового навантаження, що знижує стимули до економічної активності і сприяє розширенню тіньового сектору, або через залучення додаткових боргових ресурсів. В іншому випадку, скорочення фінансування видатків бюджету підвищить соціальну напругу в суспільстві та загострить економічні проблеми.

Рис. 4.5. Платежі за державним боргом України у 2002-2014 рр. *

* Розраховано автором на основі [43-55; 240]

За період 2002-2014 рр. платежі за державним боргом України збільшилися на 160,2 млрд. грн. (або у 19,6 раза), у т.ч. платежі з погашення боргу – на 115,0 млрд. грн. (або у 20,8 раза); видатки на обслуговування боргу – на 45,2 млрд. грн. (або у 17,1 раза).

Структура витрат на погашення та обслуговування боргу подана у додатку Х, дані якого засвідчують домінування у 2002-2008 рр. видатків на обслуговування зовнішнього державного боргу. Проте, починаючи з 2009 р., стрімко зростає питома вага платежів з обслуговування внутрішніх боргових зобов'язань держави – до 71,49% у 2012 р., з незначним її зниженням у 2014 р.

– до 67,29%. У структурі боргових виплат за основною сумою боргу частка платежів з погашення внутрішнього боргу у 2008-2014 рр. також переважає.

Акцентуємо увагу на тому, що домінантною у структурі державного боргу України у 2009-2014 рр. залишалася його зовнішня компонента (див. рис. 4.2). А перевага впродовж року витрат на погашення і обслуговування внутрішнього державного боргу на тлі домінування на кінець звітної періоду зовнішніх боргових зобов'язань держави свідчить про наявність асиметрій боргового портфеля України з акцентом на внутрішні короткострокові джерела позикової складової формування бюджетних ресурсів держави з високою вартістю, спродукованою низькою ліквідністю державних цінних паперів.

В умовах перманентного дефіциту бюджетних ресурсів значної ваги в обґрунтуванні державних фіскальних рішень набувають показники, що характеризують боргове навантаження на національну економіку в цілому та державний бюджет зокрема: співвідношення боргових платежів з основними параметрами відтворювального процесу, насамперед, з ВВП та експортом товарів і послуг, а також з доходами, видатками і податковими надходженнями державного бюджету. Розрахунок цих показників пропонуємо в додатку Ф.

Зазначимо, що відношення боргових платежів до доходів державного бюджету є індикатором можливостей держави виконувати свої функції з точки зору внутрішнього середовища, а їх відношення до ВВП більш адекватно відображає виконання державою суспільних функцій з боку потреб зовнішнього середовища. За відсутності змін у фіскальній політиці (податкових ставках) незмінною залишатиметься частка ВВП, що перерозподіляється через бюджет, тому показники відношення видатків на обслуговування державного боргу до доходів бюджету і відношення цих видатків до ВВП корелюватимуть.

Динаміка співвідношення боргових платежів України до ВВП, доходів і податкових надходжень державного бюджету у 2002-2014 рр. подана на рис. 4.6. Зауважимо, що рівень боргових платежів до ВВП відіграє другорядну роль порівняно з їх відношенням до доходів і податкових надходжень бюджету. Адже саме при досягненні платежів за борговими зобов'язаннями держави

певного критичного рівня відносно до бюджетних показників ресурси бюджету спрямовуються, насамперед, не на забезпечення суспільних функцій, а на погашення боргу. Уряд вимушений або звертатися про допомогу до міжнародних фінансових організацій з метою уникнення дефолту (2009 р.), або проводити реструктуризацію боргу, що є тотожним дефолту (2015 р.).

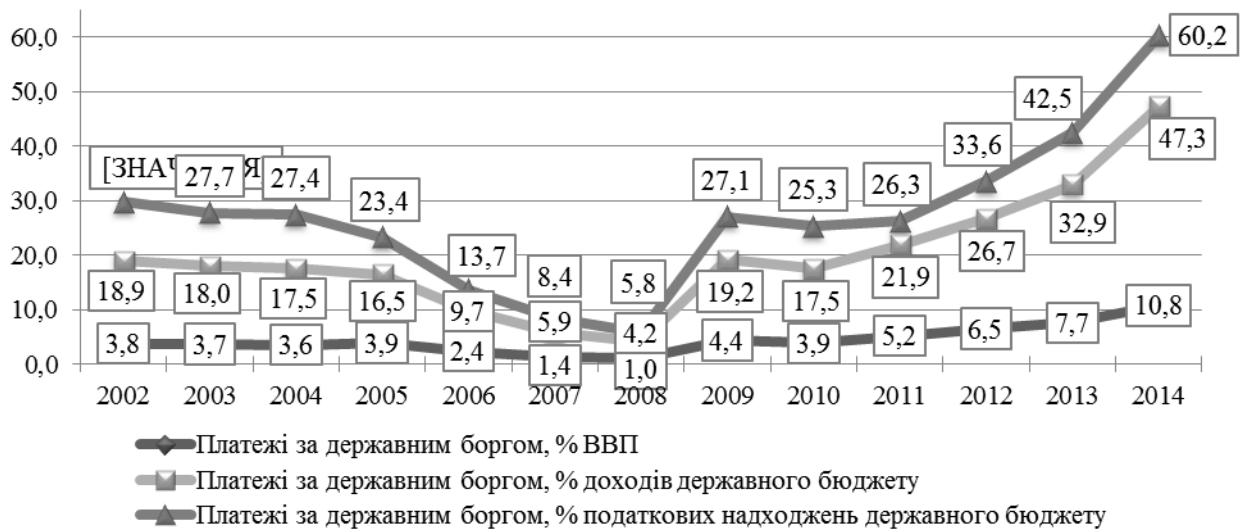

Рис. 4.6. Співвідношення боргових платежів України до ВВП, доходів та податкових надходжень державного бюджету у 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 240; 328]

Впродовж 2002-2008 рр. співвідношення платежів за державним боргом України до ВВП зменшилося з 3,81% до 1,03%, у т.ч. погашення боргу – з 2,57% до 0,63%; обслуговування боргу – з 1,24% до 0,40%. Негативним трендом 2009-2014 рр. стало збільшення витрат на погашення і обслуговування заборгованості через короткостроковість запозичень та їх високу ціну. У 2009 р. боргові платежі становили 4,42% ВВП (зросли більш ніж у 4 рази порівняно з 2008 р.). У 2013-2014 рр. витрати на погашення й обслуговування державного боргу України досягли значного рівня – 7,67% та 10,77% ВВП відповідно, перетнувши порогове значення цього показника – 7%, що констатує критичну концентрацію боргових ризиків в країні.

Співвідношення боргових платежів до доходів державного бюджету як індикатор його спроможності забезпечувати виконання боргових зобов'язань

держави коштами, акумульованими у його дохідній частині, свідчить про істотне зростання цього показника у 2009-2014 рр. – за гіпотетичної умови відсутності забезпечення боргових виплат новими державними запозиченнями у 2014 р. на погашення і обслуговування державного боргу була б спрямована майже половина (47,27%) доходів Державного бюджету України.

У світовій фіскальній практиці розраховується також показник поточної потреби у погашенні й обслуговуванні державного боргу як відсоток до податкових надходжень державного бюджету. Допустимим вважається значення до 25%. Як засвідчують дані рис. 4.6, за цим показником Україна у 2002-2004 рр. та у 2009-2014 рр. перевищила світові фіскальні стандарти – сукупні витрати на погашення і обслуговування боргових зобов'язань держави становили суму, еквівалентну понад $\frac{1}{4}$ обсягу податкових надходжень бюджету. У 2014 р. розмір боргових платежів дорівнював 60,24% бюджетних ресурсів, акумульованих податковим методом.

Розглянемо питому вагу видатків на обслуговування державного боргу у сукупних видатках Державного бюджету України (рис. 4.7).

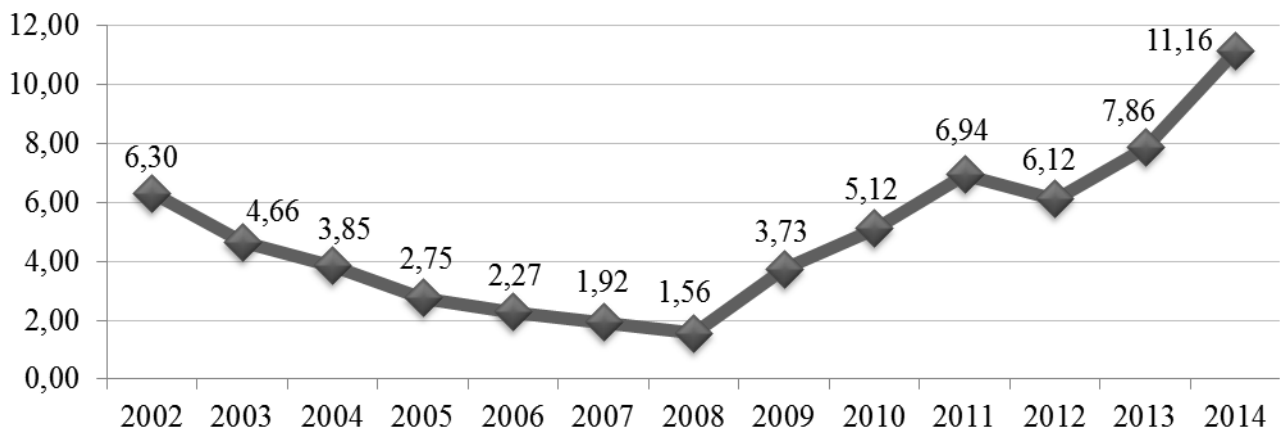

Рис. 4.7. Питома вага видатків на обслуговування державного боргу у сукупних видатках Державного бюджету України у 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 240]

На підставі розрахованих показників фіксуємо тенденцію щодо стрімкого нарощування у 2009-2014 рр. частки зазначених видатків у структурі видаткової частини державного бюджету за функціональною класифікацією – до 11,16%.

Для оцінювання платоспроможності країни часто використовують показник співвідношення платежів з погашення й обслуговування зовнішнього державного боргу до експорту товарів і послуг (рис. 4.8).

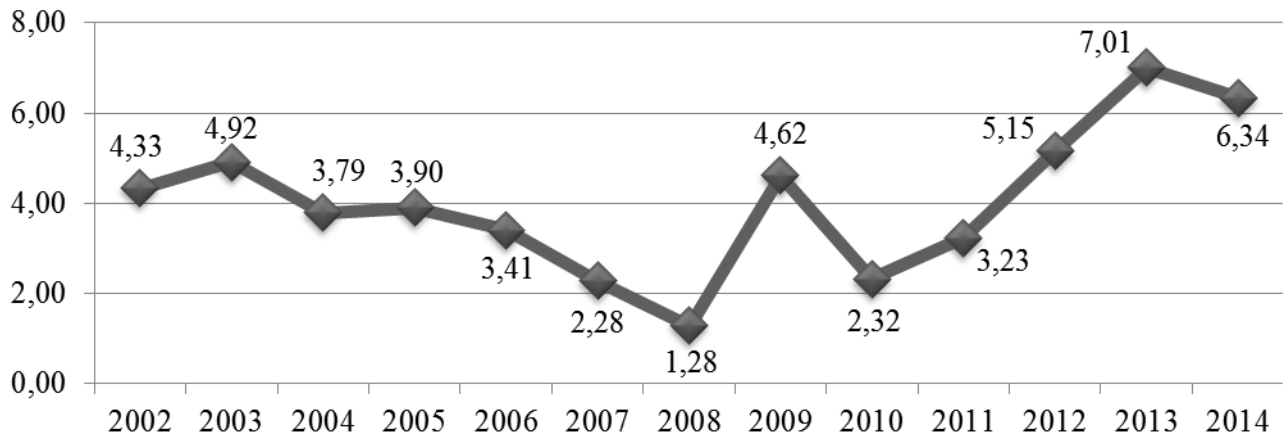

Рис. 4.8. Співвідношення платежів за зовнішнім державним боргом України до експорту товарів і послуг у 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 240; 271; 328]

Впродовж 2002-2014 рр. відношення платежів за зовнішнім державним боргом України до експорту товарів і послуг перебуває в допустимих межах, проте динаміка зростання зазначеного показника останніх років вказує на потенційні загрози борговій безпеці держави. Для обслуговування зовнішнього державного боргу уряд змушений залучати боргові ресурси із внутрішніх джерел, емітуючи високодохідні цінні папери.

Збільшення абсолютної суми видатків на обслуговування боргу за зростання обсягів залучених державою коштів не спродукує перевищення прийняттого рівня співвідношення цих видатків до ВВП і до доходів державного бюджету лише у тому випадку, коли абсолютна сума приросту таких видатків не перевищуватиме суми приросту доходів державного бюджету, отриману внаслідок економічного зростання:

$$\Delta l \leq 0, \Delta b \leq 0 \mid \Delta C_r^i \leq \Delta BR^i, \quad (4.1)$$

де l – частка видатків на обслуговування державного боргу у доходах державного бюджету, %;

b – частка видатків на обслуговування державного боргу у ВВП, %;

C_r^i – видатки на обслуговування державного боргу в i -тому періоді, грн.;

BR^i – доходи державного бюджету в i -тому періоді, грн.

Водночас, через циклічність економічного розвитку фіксація співвідношення бюджетних видатків на обслуговування державного боргу до ВВП і доходів державного бюджету на незмінному рівні, в якості прийнятного параметра, не є коректною. Оскільки рецесія за інших рівних умов зменшує доходи державного бюджету, а економічне зростання їх збільшує, можливості держави для фінансування своїх функцій коливаються. З іншого боку, нарощування запозичень в кризові періоди хоча і підвищує видатки на обслуговування державного боргу, але, разом з тим, збільшує фінансові можливості для виконання державних функцій та стимулювання економічного зростання (як через сукупну пропозицію, так і через сукупний попит). У зв'язку із зазначеним, зростання рівня боргових платежів під час рецесії є зазвичай виправданим і закономірним і не може розглядатися, як перевищення прийнятного рівня. Вірніше, прийнятний рівень видатків на обслуговування державного боргу в період посилення кризових явищ підвищується. Аналогічно, істотно зменшений рівень платежів за борговими зобов'язаннями держави відносно до ВВП і доходів державного бюджету під час економічного зростання не може розглядатися як максимально допустимий, а його перевищення є прийнятним.

Вважаємо, що прийнятний рівень видатків на обслуговування державного боргу доцільно визначати з урахуванням усіх переваг і недоліків нарощування державних запозичень як у випадку рецесії, так і за економічного зростання – прийнятний рівень таких видатків в період зростання є набагато меншим від прийнятного рівня, яким доцільно керуватися, управляючи державним боргом під час рецесії.

Зазначимо, що в умовах посилення кризових явищ в економіці майже єдиним доступним джерелом фінансування суспільних потреб без використання емісійного методу формування ресурсів бюджету є кредити міжнародних фінансових організацій. Низька вартість таких боргових ресурсів компенсує дещо вищі ставки запозичень на світових ринках капіталу та істотно вищі ставки на внутрішньому ринку державних цінних паперів. Однак динаміка обсягів приросту зовнішніх зобов'язань України на тлі відсутності продуктивної основи для обслуговування державної заборгованості викликає серйозну стурбованість. Стрімке нарощування зобов'язань за кредитами міжнародних фінансових організацій продукує ризики неплатоспроможності держави і виникнення кризи платіжного балансу в період погашення нагромаджених боргів.

У світовій фіскальній практиці найбільш поширеним джерелом погашення державного боргу є доходи від інвестування запозичених коштів. Однак однією з основних асиметрій боргової та бюджетної політики України є неефективне використання коштів, мобілізованих від внутрішніх і зовнішніх державних запозичень, що не забезпечує повної реалізації їх інвестиційного призначення і, таким чином, не продукує ресурси для погашення боргів у майбутньому. Так в середньому 84% запозичених коштів спрямовуються на фінансування бюджетного дефіциту, 14% – на формування валютних резервів і підтримку національної валюти і лише 2% – на інвестиційні проекти [349, с. 240]. У 2014 р. сукупні витрати за борговими зобов'язаннями держави (погашення і обслуговування) у 22,8 рази перевищили обсяг капітальних видатків Державного бюджету України. Боргові бюджетні ресурси, що спрямовуються на реалізацію інвестиційних проектів, зокрема, на підтримку і розвиток інституціональної спроможності органів виконавчої влади і державних установ України, використовуються неефективно і фактично є додатковим фінансуванням їхньої основної діяльності. Зростання державної заборгованості в умовах низького рівня інвестиційних видатків означає, що в майбутньому ще більше податкових ресурсів бюджету буде спрямовано саме на

обслуговування боргових зобов'язань, а не на забезпечення суспільних потреб і реалізацію інноваційної моделі розвитку національної економіки.

Тому погоджуємося з В. Козюком, який підкреслює, що надзвичайно важливою умовою ефективного управління державним боргом в умовах нестабільної економіки є оптимальний вибір напряму використання запозичених коштів: фінансування дефіциту бюджету спричинює збільшення державного боргу без створення майбутньої бази його погашення; капіталотворче використання коштів приводить до збільшення ВВП у майбутньому при сталому рівні оподаткування на всіх проміжках часу та до зростання добробуту населення [150, с. 161].

Залучення державою боргових ресурсів дозволяє збалансувати бюджет, у поточному періоді позитивно впливає на економічну динаміку і не спричиняє інфляції. Водночас, продукує проблеми нагромадження заборгованості держави і боргового навантаження на економіку, пов'язаного з необхідністю погашення та обслуговування боргів. Тягар державних зобов'язань стримує економічне зростання через зниження мотивації до інвестування у суб'єктів господарювання та надмірний тиск на бюджет внаслідок збільшення видатків на обслуговування боргу й фінансування поточного споживання замість економічно доцільного інвестиційного спрямування запозичених ресурсів у національну економіку. До того ж, на боргові платежі спрямовується частина податкових ресурсів бюджету, що негативно впливає на можливості фіскалу фінансувати суспільні потреби. Неконтрольоване зростання державного боргу поглиблює дисбаланси системи державних фінансів і гальмує темпи економічного зростання. Більше того, державний борг чинить значний вплив не лише на економіку країни, зміну ринкової кон'юнктури, фіскальну і монетарну політику держави, але й на її політичну та економічну незалежність. Превалювання позитивних або негативних аспектів впливу державних запозичень на економіку визначається ефективністю боргової стратегії держави, під час розроблення якої, крім аналітичного інструментарію та практичних напрацювань, мають бути враховані теоретичні постулати і наукові досягнення світової фінансової думки.

4.3. Сучасні реалії функціонування інституту місцевих запозичень у контексті боргової стратегії держави

Важливим аспектом реалізації податково-боргових стратегій акумуляції ресурсів бюджету є ресурсне забезпечення місцевих бюджетів, адже саме фінансові можливості органів місцевого самоврядування значною мірою зумовлюють якість забезпечення потреб територіальних громад.

В умовах посилення дисбалансів державних і місцевих фінансів бюджетне забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування України характеризується обмеженим обсягом надходжень від місцевого оподаткування та істотним домінуванням трансфертів над власними бюджетними ресурсами територіальних громад. Так, питома вага трансфертів у доходах місцевих бюджетів України у 2014 р. становила 56,37%, тобто місцеві бюджети більш, ніж наполовину були сформовані за рахунок дотацій та субвенцій з державного бюджету. За таких умов, одним з чинників стабілізації економічної ситуації в регіонах є ефективне залучення до бюджету додаткових ресурсів шляхом застосування боргових механізмів фінансування бюджетних видатків. Важливим інструментом запровадження органами місцевого самоврядування новітніх форм фінансового забезпечення регіонального розвитку на основі кредитування є місцеві запозичення.

Доцільність боргового фінансування потреб територіальних громад завжди була предметом наукових дискусій [360] з огляду на те, що обслуговування боргу стає тягарем бюджетів майбутніх періодів. У цьому полягає принципова різниця між податковим і позичковим фінансуванням місцевих видатків. Податкові надходження являють собою кінцеве перенесення купівельної спроможності з приватного сектору до суспільного. Міжбюджетні трансферти, будучи закладеними у бюджетах вищого рівня, передаються до бюджетів нижчого рівня остаточно і, за цих умов, є такими ж безповоротними джерелами їхніх доходів, як податки та обов'язкові платежі.

Натомість, одержання позик на відкритому ринку, з економічної точки зору, є не остаточним перенесенням купівельної спроможності з приватного сектору до муніципального, а лише тимчасовим. Кредитор, маючи альтернативу у розміщенні власних ресурсів, вибирає пропозицію муніципалітету і позичає кошти під зобов'язання повернення боргу і виплати відсотків. Для місцевого самоврядування це означає, що на даний момент боргові витрати є меншими від витрат додаткового податкового фінансування. Проте не можна не погодитися з твердженням А. Буряченка, який підкреслює, що «гроші, з такою легкістю одержані сьогодні, у майбутньому перетворюються на важкий тягар – доти, доки місцева влада не розбереться в ситуації, зрозумівши так звану «ілюзію кредитного фінансування»» [31, с. 15].

Теоретичні основи місцевої боргової політики досліджували ще на початку минулого століття російські фінансисти А. Ісаєв, який трактував державний кредит як сукупність мінових угод, в яких обмін рівних цінностей здійснюється в різний час, а боржником є держава або одиниці самоуправління [342, с. 393], та І. Озеров, який розглядав комунальний кредит як невід'ємну складову формування місцевих фінансів та описав різноманітні системи отримання місцевих боргових ресурсів, поширені у XIX ст. у Бельгії, Франції, Італії, Англії і Росії [233, с. 360-371]. Американський послідовник кейнсіанства Е. Хансен цілком доцільно підкреслював, що поряд з податками місцеві позики є важливим джерелом фінансування видатків, оскільки боргові ресурси не порушують співвідношення між споживанням і заощадженнями і тому ніколи не впливають на можливість використання доходу як з метою споживання, так і з метою заощаджень [357, с. 409]

Українські вчені також не залишаються осторонь дослідження змістовної сутності та особливостей функціонування інституту місцевих запозичень. Так М. Пастернак визначає економічну природу місцевої позики через взаємозв'язок відносин власності та функцій і завдань органів місцевого самоврядування, що розкривається через загальні закономірності руху позичкового капіталу у формі інвестицій та кредитів [250, с. 6]. В. Падалка

стверджує, що сучасний ринок муніципальних запозичень має складну систему інститутів та інструментів залучення ресурсів на цілі фінансування місцевого та регіонального розвитку, та підкреслює, що велику роль у забезпеченні бюджетними ресурсами місцевої влади відіграють фондові інструменти, зокрема, різноманітні види облігаційних позик [243, с. 8]. Д. Гриджук наголошує, що регулярна емісія муніципальних цінних паперів різних видів, розрахованих на різних інвесторів, яка поєднується з комплексом бюджетних заходів, здатна істотно оздоровити фінансову систему відповідної території і поліпшити в ній інвестиційний клімат [218, с. 41]. Однак, на думку О. Кириленко, органи місцевого самоврядування ще не стали активними учасниками фондового ринку, що суттєво обмежує їхні фінансові можливості щодо розвитку своїх територій [214, с. 8]. Тому, за твердженням В. Кравченка, принципово важливим у контексті функціонування інфраструктури ринків муніципальних запозичень є розроблення їхнього інструментарію [218, с. 33]. «Становлення вітчизняного ринку місцевих запозичень є одним з найважливіших завдань розвитку місцевого самоврядування на сучасному етапі», – переконаний А. Буряченко [31, с. 14].

Ми поділяємо думку тих вчених, які вбачають у місцевих позиках вагоме джерело фінансування видатків місцевих бюджетів разом із податковими надходженнями. Проте вважаємо, що задля ефективності здійснення місцевих запозичень муніципалітети мають обирати економічно обґрунтовані стратегії залучення та використання боргових ресурсів, які забезпечували би погашення місцевого боргу без додаткового фіскального навантаження.

Практика застосування місцевих позик, як альтернативного джерела фінансування модернізації і реконструкції об'єктів комунального господарства та реалізації регіональних і місцевих соціальних програм, широко розповсюджена у сучасному світі. В умовах турбулентності фіскального простору боргові бюджетні ресурси сприяють активізації процесів розширеного відтворення місцевого господарства, а країни з незначним рівнем боргового тягаря мають відчутний мультиплікаційний ефект для стимулювання

економічного зростання через фіскальну експансію.

В європейських країнах за рахунок муніципальних позик формується в середньому 10-15% доходів місцевих бюджетів. Європейська хартія місцевого самоврядування вимагає, щоб у будь-якій державі зберігалася відповідність між сплаченими податками та отриманими платниками податків суспільними послугами, а доступ до ринку позикового капіталу вважає обов'язковою умовою фінансового забезпечення місцевого самоврядування та важливим фактором для здійснення відповідної інвестиційної діяльності [99].

З метою оцінення ефективності здійснення місцевих запозичень в Україні проаналізуємо організаційно-правові основи муніципальної боргової політики та сучасні тенденції її здійснення.

Бюджетний кодекс України визначає місцеве запозичення, як операції з отримання до бюджету АР Крим чи міського бюджету кредитів (позик) на умовах повернення, платності та строковості з метою фінансування бюджету АРК чи міського бюджету; місцевий борг – як загальну суму боргових зобов'язань АРК чи територіальної громади міста з повернення отриманих і непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок місцевого запозичення [40].

На нашу думку, визначення місцевих запозичень у Бюджетному кодексі, є неповним, оскільки не враховує напрямів спрямування боргових ресурсів місцевих бюджетів та ефективності їх використання. Ми вважаємо, що місцеві позики доцільно спрямовувати лише на фінансування конкретних соціально-економічних проектів, які відповідають критерію ефективності.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення місцевих запозичень» від 16.02.2011 р. № 110 запозичення може здійснюватися у формі: а) укладення договорів позики (кредитних договорів); б) випуску облігацій місцевих позик [261].

При цьому рішення Верховної Ради АРК чи міської ради про здійснення запозичення повинно містити відомості про: а) мету запозичення; б) форму здійснення запозичення; в) істотні умови запозичення – вид, розмір, валюту,

строк, відсотки за користування запозиченням і строки їхньої сплати, а також розмір основної суми боргу; г) майнове або інше забезпечення виконання зобов'язань за запозиченням.

Таким чином, норми аналізованого документа передбачають зазначення у рішенні міської ради мети запозичення, однак не містять заборони використання залучених коштів на фінансування поточних видатків бюджету або його дефіциту, що, на нашу думку, є недопустимим. Підтвердження нашої позиції знаходимо у працях представників зарубіжної фінансової науки [389, с. 310-312; 407, с. 159-160]. Так, базовим принципом для обґрунтованої муніципальної боргової політики є так зване «золоте правило» позик, що вимагає інвестувати лише у прибуткові соціальні та інфраструктурні проекти. Крім того, необхідне правове підґрунтя для створення нетто-заощаджень муніципалітетами – тобто кошти міського бюджету, не використані в поточному році (економія), повинні залишатися в його розпорядженні на наступний фінансовий рік.

Більша частка вітчизняних місцевих запозичень здійснюється саме у формі випуску облігацій внаслідок нижчих процентних ставок за ними порівняно із кредитами. Першу місцеву позику в Україні здійснено у 1995 р., коли Київська міська влада розмістила облігації на 2,3 млн. грн. на забудову житла. Надалі відбулася низка вдалих випусків муніципальних облігацій у Харкові, Черкасах, Дніпропетровську, Запоріжжі тощо. Загалом у 1995-1998 рр. розміщено облігацій місцевих позик на 217,5 млн. грн. в десятих регіонах України. Разом з тим, поряд із вдалими випусками муніципальних облігацій констатуємо незважені дії міських рад: частина позик не була розміщена у повному обсязі – від 1,0% запланованого обсягу (м. Севастополь) до 28,4% (м. Донецьк). В окремих випадках випуск облігацій навіть не відбувся через відсутність попиту: Дніпропетровськ (1995 р.), Полтава (1996 р.), Івано-Франківськ (1997 р.). А емісія облігацій Одеською міською радою взагалі закінчилася дефолтом – на момент погашення позики у 1998 р. міськвиконком визнав свою неплатоспроможність щодо погашення випуску муніципальних облігацій, розміщених роком раніше на 50 млн. грн. під 50% річних. Одеса

стала першим містом в Україні, де облігації було запропоновано населенню, а не лише юридичним особам. Однак на момент оголошення терміну погашення позики кредитори отримали лише 0,4% необхідної суми, що призвело до міжнародних наслідків, оскільки більша частина облігацій була придбана іноземними інвесторами. Основними причинами дефолту за цієї позикою стало її нецільове використання (за призначенням витрачено лише чверть залучених боргових ресурсів) і відсутність прозорості у здійсненні емісії (розрахунки в іноземній валюті, завищені відсотки, відсутність страхового покриття).

Негативним був і досвід місцевої влади Автономної Республіки Крим щодо оформлення боргових зобов'язань у цінних паперах. Згідно з Постановою Ради Міністрів АРК «Про другий випуск республіканської позики 1996 р.» від 26.08.1996 р. Міністерство фінансів АРК і Фонд державного майна АРК виступили засновниками інвестиційного банку – Чорноморського банку реконструкції та розвитку (ЧБРР), якому доручалося управління коштами, що надійдуть від реалізації облігацій. Співзасновником ЧБРР виступив банк «Слов'янський». Одночасно в офшорних зонах зареєструвалися компанії «Xenon Marketing Limited» та «Data Technology S.A.». Міністерство фінансів АРК емітувало облігації на суму 120 млн. грн., що були розміщені на умовах їх погашення через один рік з виплатою доходу за плаваючою ставкою, яка визначалася щомісячно, і не могла бути нижчою від 70% облікової ставки НБУ. Інвестори в особі зазначених офшорних компаній доручили банку «Слов'янський» придбати кримські облігації на суму 100 млн. грн. та управляти цим пакетом в їхніх інтересах. Фактично, був створений канал переказу за кордон валюти під виглядом прибутків від управління пакетами облігацій. Відправляв кошти за кордон ЧБРР. У підсумку, влада АР Крим додаткових бюджетних ресурсів майже не отримала, натомість «інвесторам» було перераховано у вигляді процентного доходу значні кошти: за інформацією НКЦПФР, за облігаціями кримської позики виплачено 498,9 млн. грн. у вигляді процентного доходу [59, с. 36]. Повністю позика була погашена лише у 2002 р.

З метою оптимізації місцевої боргової політики Указом Президента

України від 18.06.1998 р. № 655/98 «Про впорядкування внутрішніх та зовнішніх запозичень, що провадяться органами місцевого самоврядування» посилено контроль за виконанням місцевих боргових зобов'язань та заборонено здійснення місцевих позик без погодження з Міністерством фінансів України, яке з моменту прийняття Указу і до другої половини 2003 р. не узгодило жодного місцевого запозичення.

З прийняттям у 2001 р. Бюджетного кодексу України у місцевої влади знову з'явилася можливість здійснювати довгострокові вкладення у міську економіку за рахунок залучення до бюджету боргових ресурсів на фінансових ринках. Крім того, 24.02.2003 р. був прийнятий базовий підзаконний акт у сфері регулювання муніципальних запозичень – Постанова Кабінету Міністрів України № 207 «Про затвердження Порядку здійснення запозичень до місцевих бюджетів», а невдовзі Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку України затвердила своїм рішенням від 07.10.2003 р. № 414 «Положення про порядок випуску облігацій внутрішніх місцевих позик». Як наслідок, починаючи з 2003 р., в Україні відбулося значне поживлення реєстрації випусків муніципальних облігацій (рис. 4.9).

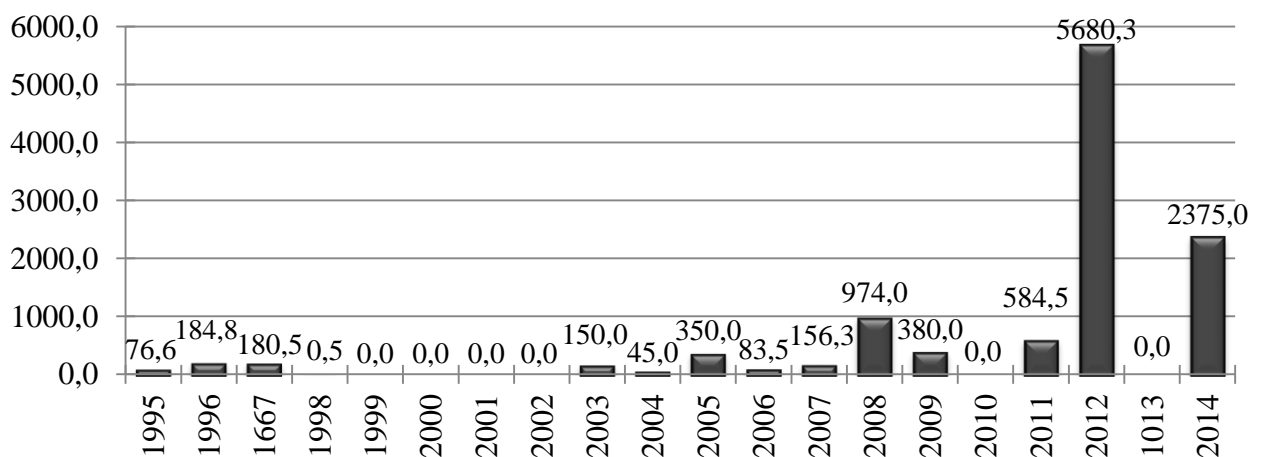

Рис. 4.9. Обсяг зареєстрованих випусків облігацій внутрішніх місцевих позик в Україні у 1995-2014 рр., млн. грн. *

* Складено автором на основі [18, с. 19; 271]

У 2009 р. через високу вартість боргових ресурсів (до 25% річних)

активність муніципалітетів на фондовому ринку була незначною – фактично розміщено лише три емісії місцевих облігацій: Донецьк 1-Е (в повному обсязі (60 млн. грн.), ставка – 25%), Луцьк 1-Е (10 млн. грн. із зареєстрованих 20 млн. грн., ставка – 18%), Львів 1-С (200 млн. грн. із зареєстрованих 300 млн. грн., ставка – 20%).

У 2010 р. жодного випуску облігацій місцевої позики в Україні зареєстровано не було, хоча про наміри здійснити його заявляли 15 місцевих рад, більшість з яких були активними учасниками фондового ринку, мали позитивну кредитну історію і достатні можливості для обслуговування та погашення боргу. Низка муніципалітетів навіть отримала попередню згоду на придбання потенційними інвесторами облігацій внутрішньої місцевої позики, що свідчить про наявність інтересу до таких цінних паперів. Однак дозволи на емісію не були отримані внаслідок того, що Меморандум про економічну та фінансову політику, укладений між Україною і МВФ, передбачав поступове зниження державного боргу, а згідно з методикою МВФ щодо обрахування його рівня, місцевий борг є складовою державного боргу країни.

Всього у 2010 р. до місцевих бюджетів планувалося залучити близько 1,3 млрд. грн. позикових коштів. При цьому обсяг державних запозичень України склав 124,3 млрд. грн. Тобто залучення додаткових боргових місцевих ресурсів, враховуючи відносно невисокий обсяг запланованих запозичень (частка боргу муніципалітетів в загальній сумі боргу становила би близько 1%), не призвело би до істотного зростання сукупного боргового навантаження сектору державного управління, розрахованого за методикою МВФ. Незважаючи на відсутність прямого регламентування заборони місцевих позик, Міністерство фінансів України все ж таки відхилило заявки АР Крим та низки міських рад на випуск місцевих облігацій, аргументуючи це домовленостями з МВФ.

Це свідчить про зарегульованість сфери муніципальних запозичень з боку органів державної влади України. На нашу думку, механізм й умови отримання місцевих позик, а також обмежувальні критерії відносно залучення боргових ресурсів муніципалітетами мають бути чітко прописані у законодавстві.

Натомість, практика ручного регулювання місцевої боргової політики державною владою ставить під сумнів саму ідею місцевих запозичень, під час здійснення яких усі ризики і відповідальність має нести позичальник в особі місцевої влади, не перекладаючи функції контролю або гарантування на загальнодержавний рівень.

У 2011 р. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку зареєструвала 8 випусків облігацій внутрішніх місцевих позик на суму 584,5 млн. грн. Емітентами стали такі органи самоврядування: Верховна Рада АР Крим – 400 млн. грн.; Запорізька міська рада – 25 млн. грн.; Черкаська міська рада – 60 млн. грн.; Харківська міська рада – 99,5 млн. грн. Фактичні обсяги запозичень Запорізькою й Харківською міськими радами здійснено у повному обсязі, Верховною Радою АРК – у сумі 133 млн. грн., Черкаською міською радою – не здійснювалися.

Рекордні обсяги емісій упродовж 2012 р. є наслідком штучного розігріву ринку: саме на цей рік припадали терміни погашення численних зовнішніх запозичень Києва, коштів для яких столиця не акумулювала. Як наслідок, Міністерство фінансів було змушене рятувати м. Київ від дефолту за зобов'язаннями шляхом емісії облігацій внутрішніх позик, перекладаючи у такий спосіб борги і ризики неплатежу з іноземних інституціональних інвесторів на державні банки. У 2013 р. емісія місцевих позик відсутня, а частина зареєстрованих емісій не була розміщена на ринку вже внаслідок погіршення загальноекономічної ситуації – через зростання купонних ставок до неприйнятних 20-25% річних, що унеможлиблюють успішну реалізацію некомерційних соціальних та інфраструктурних проектів. У жовтні 2014 р. м. Київ черговий раз рятують від дефолту шляхом емісії внутрішніх облігацій на суму 2,4 млрд. грн. (загальний обсяг емісії за 2014 р.).

На рис. 4.10 наведені дані щодо емісії облігацій внутрішніх місцевих позик Верховною Радою АРК та міськими радами у 2003-2014 рр.

Загальний обсяг здійснених в Україні випусків ОВМП впродовж 2003-2014 рр. становив 11 642 млн. грн. Емітентом найбільшого випуску облігацій

внутрішніх місцевих позик за цей період стала Київська міська рада, що емітувала ОВМП на суму 8790 млн. грн. (75,50% від загального обсягу емісії ОВМП). Друге місце належить Львівській міській раді – 592,0 млн. грн. (5,08% від загального обсягу емісії ОВМП); третє – Одеській міській раді (450 млн. грн. та 3,87% відповідно).

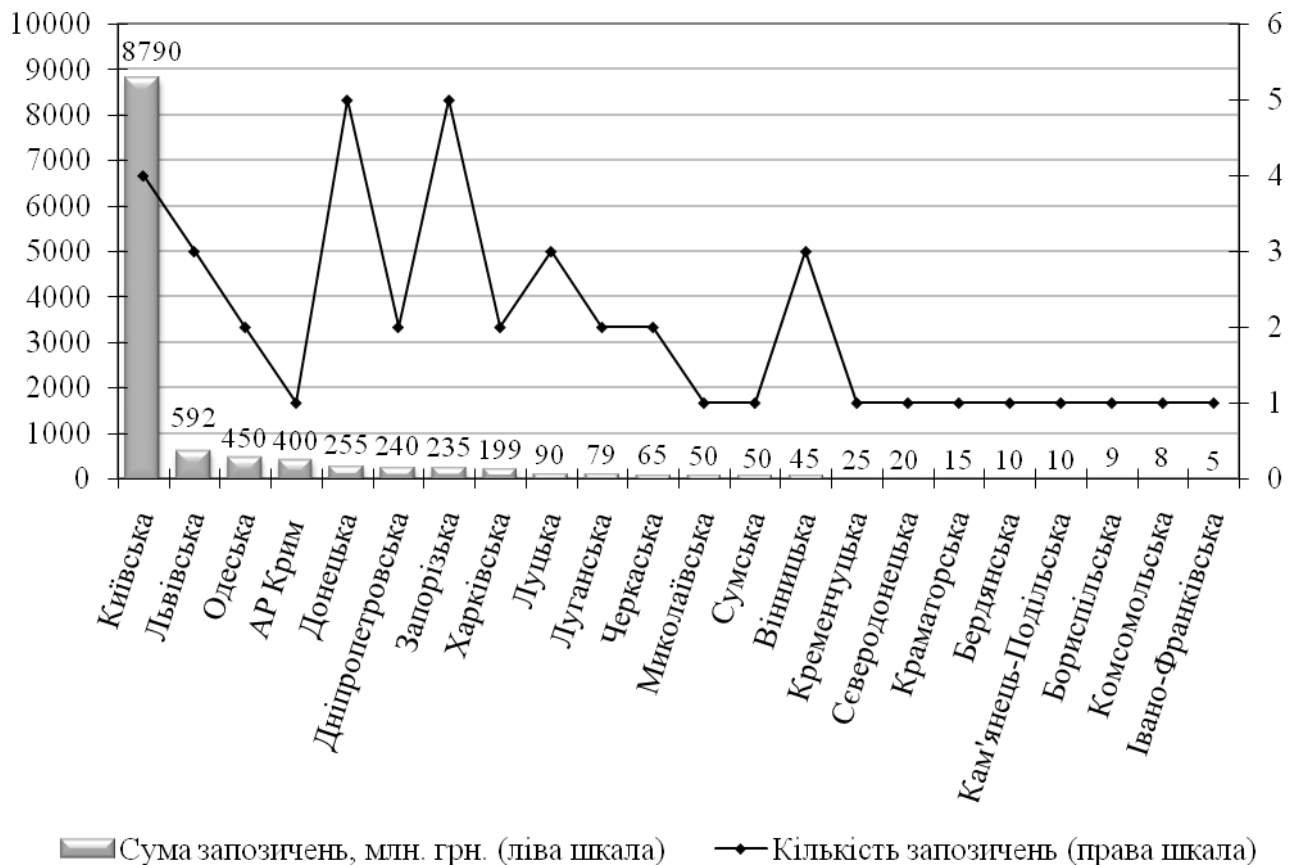

Рис. 4.10. Обсяг та кількість запозичень за облігаціями внутрішніх місцевих позик місцевими радами в Україні у 2003-2014 рр. *

* Складено автором на основі [271]

Разом ці три міські ради здійснили 84,45% сукупного обсягу емісії облігацій внутрішніх місцевих позик України за аналізований період. Однак на фоні усіх міських рад виділяється Київська, яка за останні роки істотно наростила свої борги, не приділяючи належної уваги дотриманню граничних обсягів місцевого боргу, що є прямим порушенням вимог ст. 18 Бюджетного кодексу України, згідно з якою загальний обсяг місцевого та гарантованого територіальною громадою міста боргу станом на кінець бюджетного періоду

для м. Києва не може перевищувати 400% середньорічного індикативного прогнозного обсягу надходжень бюджету розвитку, визначеного прогнозом місцевого бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди [40]. Лише станом на 01.01.2012 р. та 01.01.2014 р. фактичне значення місцевого боргу столиці не перевищувало гранично допустимого рівня, в решті періодів впродовж 2009-2014 рр. заборгованість є істотно вищою.

На нашу думку, це є прямим наслідком нераціональної структури боргу, відсутності дієвих заходів щодо управління ним, що на фоні різкого зростання обмінного курсу у 2014-2015 рр. забезпечило експоненціальне зростання боргу. Борг м. Києва за муніципальними запозиченнями та гарантіями на 01.01.2014 р. становив 10,3 млрд. грн., з яких 42,8% займали зовнішні позики, номіновані в іноземній валюті. Ми розглядаємо таку структуру як нераціональну, адже велика частка боргових зобов'язань в іноземній валюті є джерелом виникнення істотних валютних ризиків. В умовах значних коливань валютного курсу у 2014-2015 рр. зазнала змін як сума загального боргу м. Києва, так і його структура – в бік збільшення питомої ваги валютних зобов'язань. Станом на 01.01.2015 р. борги м. Києва миттєво зросли до 14,1 млрд. грн., з яких вже 61,6% становили запозичення в іноземній валюті.

У 2013-2015 рр. також спостерігаємо практику, коли фактичне значення заборгованості на початок року фіксувалося у рішенні Київради про бюджет як гранично допустима його величина на кінець бюджетного періоду без жодних розрахунків чи обґрунтувань. Таким чином, депутати Київради обрали пасивну тактику врегулювання обсягу боргу за рахунок відмови від наступних запозичень, намагаючись не допустити подальшого зростання його фактичних значень. Натомість, стратегічно правильним виходом із такої ситуації є врегулювання структури боргу в напрямі скорочення зобов'язань у валюті. Це відповідатиме загальному правилу кредитування: валюта позики має збігатися із валютою дохідних джерел позичальника.

На противагу внутрішній емісії, суми боргових ресурсів, одержані міською радою Києва від іноземних інвесторів і фінансових установ, на

порядок вищі. Запозичення на зовнішніх ринках капіталу для більшості українських міст довго залишалися недосяжними, адже до 2011 р. Бюджетний кодекс України дозволяв вихід на зовнішні ринки тільки муніципалітетам із населенням понад 800 тис. жителів. Тому Київська міська рада – єдиний муніципалітет, який у 2003-2005 рр. зареєстрував 3 емісії облігаційних позик на суму 600 млн. дол. США під 8-8,75% річних, що в повному обсязі були розміщені на зовнішніх ринках. Гроші позичали для будівництва заводу з переробки сміття, розбудови шляхів, нових ліній метро, лінії швидкісного трамваю, реконструкції культурних центрів, міжнародного аеропорту Жуляни тощо. Крім того, 550 млн. дол. США одержані Київською радою у вигляді кредитів на міжнародних ринках у 2007 та 2011 рр. під 8,25-9,375% річних. Починаючи з 2008 р., столиця неодноразово вдавалася до законодавчо заборонених процедур рефінансування і реструктуризації нагромадженого місцевого боргу. Так облігації 2004 р. випуску погашені у 2011 р. за рахунок нового кредиту у 300 млн. дол. США (кредитор – «Kiev Finance PLC» (Великобританія), ставка 9,375% річних); зовнішній кредит 2007 р. повернено зарубіжним інвесторам за рахунок облігаційних запозичень 2012 р. на внутрішньому ринку. Наведені факти, на нашу думку, свідчать про побудову Київською радою «фінансової піраміди» – з року в рік нагромаджується місцевий борг, здійснюються нові більші запозичення для обслуговування і погашення попередніх. У такий спосіб «успішні міжнародні позики» 2003-2007 рр. перетворилися для столиці у непосильний борговий тягар, позбутися якого без втручання уряду вже не є можливим. Ситуація продовжує ускладнюватися – у листопаді 2015 р. і липні 2016 р. для м. Києва наступають терміни погашення зовнішнього облігаційного випуску 2005 р. і кредиту 2011 р. на загальну суму 550 млн. дол. США.

Прямим підтвердженням нашої думки слугує зниження рейтинговою агенцією Standard&Poor's 20.04.2015 р. довгострокового рейтингу м. Києва за зобов'язаннями у національній та іноземній валюті з «ССС-» до «СС», а 28.08.2015 р. до рівня «С» – переддефолтний стан. У листопаді 2015 р. обидві рейтингові агенції Standard&Poor's та Fitch присвоїли м. Києву рейтинг «D» –

дефолт. Для порівняння – у 2003 р. м. Київ мав рейтинг В з прогнозом «Стабільний» від Standard&Poor's; B2 з прогнозом «Стабільний» – від Moody's.

Проведений аналіз показав, що інститут місцевих запозичень в Україні перебуває на початкових етапах свого розвитку, чітко визначена боргова стратегія відсутня. Вихід муніципалітетів на ринки позичкового капіталу відбувається за умов недосконалості відповідної правової бази; низьких інвестиційних можливостей національної економіки; відсутності доступу більшості органів місцевого самоврядування на зовнішні фінансові ринки; нестабільності дохідної бази місцевих бюджетів, що знижує кредитні рейтинги муніципалітетів; високої вартості й ризиків запозичень, їх епізодичного характеру; небажання органів місцевого самоврядування брати на себе відповідальність за погашення позик. Крім того, для розміщення облігацій чи отримання кредиту місцеві бюджети повинні мати потужну дохідну базу, натомість, більшість місцевих бюджетів України є дотаційними, отже не можуть гарантувати інвесторам виконання поставлених вимог.

Порівняємо обсяги ресурсів місцевих бюджетів, мобілізованих кредитним методом, з доходами та податковими надходженнями (рис. 4.11).

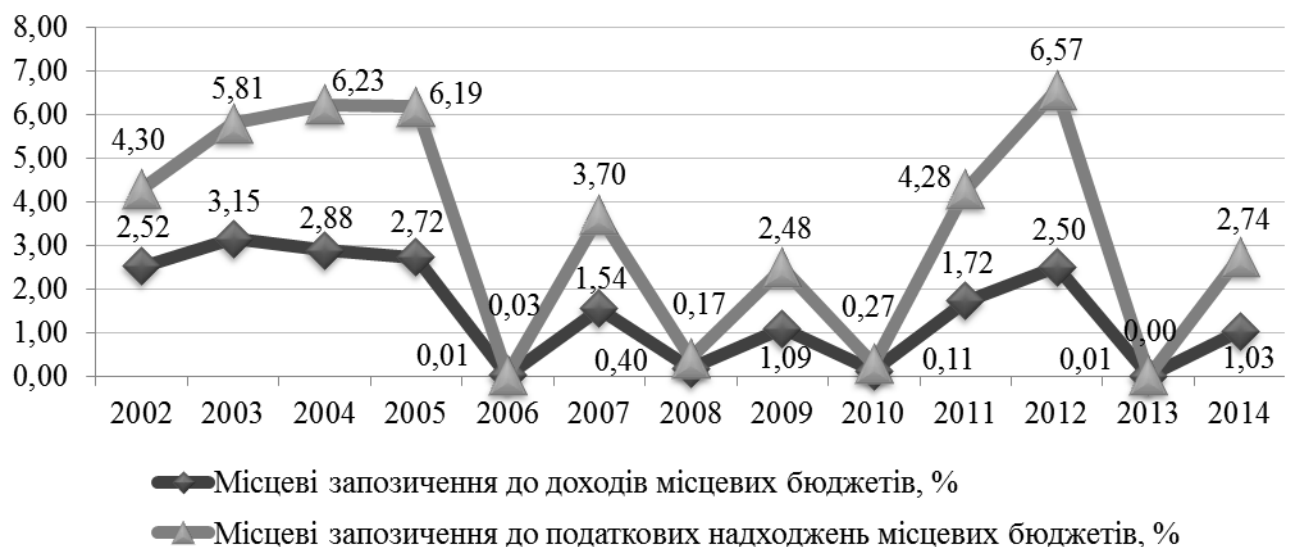

Рис. 4.11. Співвідношення місцевих запозичень до доходів та податкових надходжень місцевих бюджетів у 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 240]

Як засвідчують наведені дані, боргові ресурси місцевих бюджетів, мобілізовані за допомогою місцевих запозичень, становлять незначні обсяги порівняно з податками і зборами, акумульованими в бюджетах, та їх дохідною частиною. Залучення органами місцевого самоврядування кредитних коштів формує місцевий борг, що в аналізованому періоді не перевищував 2% валового регіонального продукту (рис. 4.12).

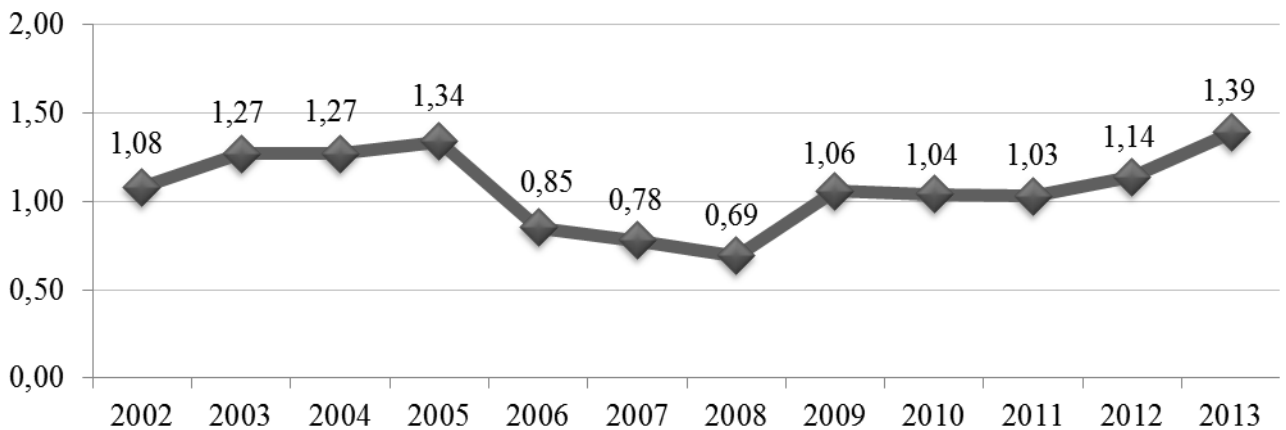

Рис. 4.12. Співвідношення місцевого боргу та валового регіонального продукту України у 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 240; 328]

Проте ми не можемо однозначно ідентифікувати низьку частку місцевих позик у соціально-економічних показниках регіонів як негативне явище, адже недосконале бюджетне законодавство і непрозорість системи відповідальності органів місцевого самоврядування за формування і використання місцевих бюджетних ресурсів можуть призвести до збільшення розмірів місцевого боргу, що потребуватиме додаткових витрат на його погашення і обслуговування. В умовах, коли процентна ставка за позиками перевищує темпи зростання доходів місцевого бюджету, обслуговування боргу скорочує фінансування основних бюджетних функцій. Однак часто такі наслідки не враховуються органами місцевого самоврядування, для яких витрати додаткового податкового фінансування чи негативні ефекти скорочення видатків місцевого бюджету в короткостроковому періоді перевищують витрати на розміщення нових позик.

Динаміка співвідношення платежів на погашення й обслуговування місцевого боргу до валового регіонального продукту, доходів і податкових надходжень місцевих бюджетів у 2002-2014 рр. подана на рис. 4.13 і в додатку Ф. За період 2002-2014 рр. платежі за місцевим боргом зросли у 6,16 раза (або на 3 966 млн. грн.), у тому числі платежі з погашення боргу – у 4,79 раза (або на 2 592 млн. грн.), видатки на обслуговування боргу – у 17,36 раза (або на 1 374 млн. грн.). Констатуємо зменшення співвідношення місцевих боргових платежів до ВРП у 2,7 раза (з 0,38% до 0,14%); до доходів місцевих бюджетів – у 1,3 раза (з 2,72% до 2,04%). Натомість, співвідношення місцевих боргових платежів до податкових надходжень місцевих бюджетів збільшилося за аналізований період з 4,65% до 5,42%, тобто в Україні зросла частка місцевих бюджетних ресурсів, акумульованих податковим методом, витрачена на погашення і обслуговування місцевого боргу.

Рис. 4.13. Співвідношення місцевих боргових платежів до ВРП, доходів і податкових надходжень місцевих бюджетів у 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 240]

Висновок щодо незначного за обсягом, але поступово зростаючого боргового тягаря на місцеві бюджети підтверджує і рис. 4.14.

Структура місцевих боргів в Україні у 2011-2014 рр., наведена в додатку Ф, дозволяє визначити єдиним джерелом формування зовнішнього місцевого

боргу в цей період кредити банків і фінансових установ. Структура внутрішнього місцевого боргу більш диференційована: найбільшу питому вагу займали позики ЄКР – в середньому 54,16%, частка місцевих облігацій складала в середньому 33,20%; кредитів – 11,18%; інших зобов'язань – була незначною.

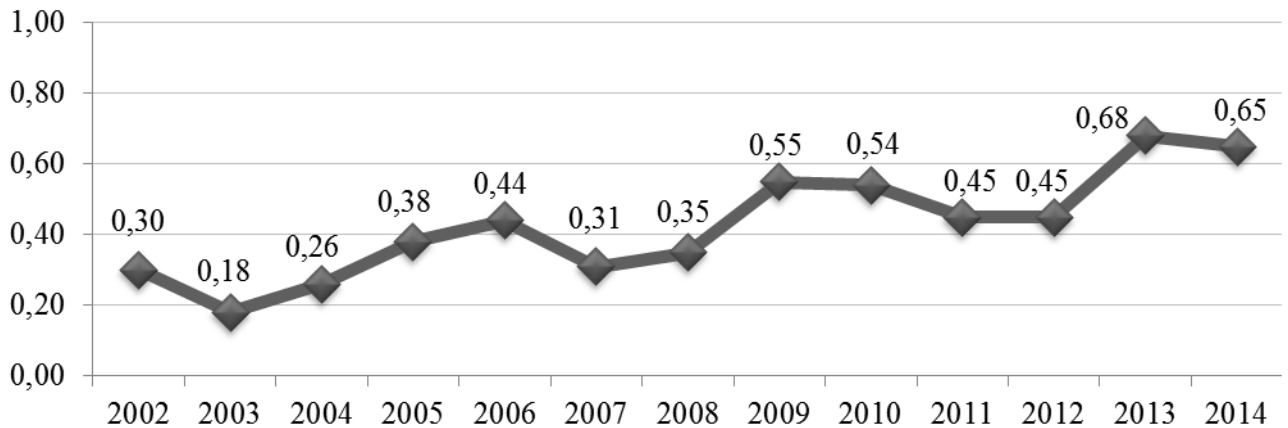

Рис. 4.14. Питома вага видатків на обслуговування місцевого боргу у видатках місцевих бюджетів України у 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 240]

Необгрунтована місцева боргова політика і нераціональне використання запозичених коштів загрожують муніципалітетам надмірним борговим тягарем і дефолтовими ситуаціями. Підтримуємо думку німецького вченого Х. Ціммермана, що для муніципалітетів, які мають слабку податкову базу, обслуговування боргу ставить під загрозу забезпечення обов'язкових видатків у повній мірі. Боргове фінансування для таких муніципалітетів є найгіршим способом забезпечення місцевих потреб. На переконання дослідника, «бідні» муніципалітети не повинні й надалі погіршувати свій фінансовий стан, отримуючи позики, оскільки їх фінансові проблеми пов'язані не стільки з інвестиціями, скільки із здійсненням соціальних платежів. «Багаті» муніципалітети, навпаки, не мають вириватися все далі вперед за рахунок додаткових інвестицій, що фінансуються за рахунок запозичень [423, с. 268].

Платоспроможність місцевих бюджетів України наразі не дає можливості муніципалітетам позиціонувати себе і як суверенний боржник на зовнішніх

ринках. Ще у 2010 р. експерти наголошували, що у випадку дефолту м. Києва, погашення його зобов'язань перед зовнішніми кредиторами здійснюватиметься за рахунок коштів державного бюджету [94, с. 11], хоча чинне бюджетне законодавство такої можливості не передбачає. А вже у грудні 2015 р. постановою Кабінету Міністрів України № 1040 [260] місцевий борг Київської міської ради за зовнішніми запозиченнями, які були здійснені у 2005 і 2011 рр., на загальну суму 351 млн. дол. США переведений у державний борг шляхом додаткового випуску і розміщення ОЗДП 2015 р. першої і другої серій з датами погашення 01.09.2019 р. і 01.09.2020 р.

Зазначимо, що питома вага операцій з муніципальними облігаціями на фондовому ринку України становила у 2014 р. лише 0,18%, обсяг торгів ОВДП (688,09 млрд. грн.) у 167,4 рази перевищив обсяг торгів облігаціями місцевих позик (4,11 млрд. грн.). Слабкі фінансові та організаційні можливості емітентів муніципальних облігацій – органів місцевого самоврядування зумовлюють низькі темпи розвитку цього сегмента вітчизняного фондового ринку. Перешкоджає його розширенню і низка законодавчих обмежень на здійснення запозичень. Недосконалість наявної інфраструктури фондового ринку та невеликий спектр послуг, що надають фінансові посередники, підвищують ризики, пов'язані з обігом облігацій місцевої позики.

Основна група інвесторів у місцеві цінні папери серед фінансових установ – це комерційні банки, їх частка на ринку муніципальних позик України сягає 94%. Банки можуть виступати як покупцями місцевих облігацій або агентами на фондовому ринку, так і безпосередніми постачальниками кредитних ресурсів. Однак кредитування банками муніципалітетів, по-перше, є переважно короткостроковим – від кількох місяців до 2-3 років, по-друге, не зазнало широкого розповсюдження, незважаючи на те, що саме банки та інвестиційні компанії – основні гравці на ринку муніципальних облігацій. Слід зазначити, що головною умовою надання кредиту інституційними інвесторами є наявність застави, яка також підлягає безпосередньому оціненню рейтингових агентств, натомість, відносини у сфері комунальної власності в Україні –

заплутані. До того ж, ставки кредитних ресурсів для місцевих бюджетів державою не регулюються, а кожен комерційний банк, як і будь-який приватний інвестор, прагне максимізувати прибутки. Ситуація могла б поліпшитися зі створенням в Україні комунального банку, акціонерами якого будуть не приватні особи, а органи місцевого самоврядування.

Одним з небагатьох інструментів боргового фінансування видатків місцевих бюджетів є залучення кредитів міжнародних фінансових організацій. Однак, враховуючи підвищені валютні ризики при кредитуванні у валюті кредитора, запозичення коштів на внутрішньому ринку є більш пріоритетним.

Проблема вітчизняної місцевої боргової політики полягає не лише в складності залучення запозичень, але й у відсутності контролю за цільовим використанням боргових ресурсів місцевих бюджетів. У світовій фіскальній практиці проблеми низької платоспроможності муніципалітетів вирішуються двома шляхами: жорсткий контроль і відповідальність з боку держави й застосування ефективного механізму банкрутства муніципалітетів. Натомість, згідно з п. 4 ст. 74 БКУ, держава не несе відповідальності за борговими зобов'язаннями АРК і територіальних громад, а процедура банкрутства органів місцевого самоврядування взагалі законодавчо не визначена. Порядок отримання місцевих позик контролює Міністерство фінансів України. Водночас, більшість контрольних заходів із забезпечення цільового використання таких ресурсів має формальний характер. Як наслідок, досить часто виникає ситуація, коли отримані муніципалітетами кошти на реалізацію інвестиційних проектів фактично спрямовуються на покриття дефіциту місцевих бюджетів.

Єдиним видом відповідальності органів місцевого самоврядування за порушення графіка погашення місцевого боргу і платежів з його обслуговування, є заборона на здійснення нових місцевих запозичень протягом п'яти наступних років (п. 7 ст. 74 БКУ), що не стимулює підвищення фінансової дисципліни емітентів. Як наслідок, за весь період функціонування інституту місцевих запозичень в Україні, лише декілька випусків муніципальних облігацій проінвестували такі проекти, які дійсно забезпечили майбутні доходи,

тобто створили фінансове підґрунтя погашення відсотків і основної суми боргу.

Проаналізувавши вітчизняний досвід випуску облігацій місцевих позик, сфокусуємо увагу на найпоширеніших помилках, що призводять до фінансової неспроможності емітента. Насамперед, органи місцевого самоврядування обирають економічно необґрунтовану мету здійснення запозичень. Світова практика засвідчує, що випуск облігацій для покриття дефіциту місцевого бюджету є недопустимим – у деяких країнах місцеві бюджети підпорядковані державному і можуть бути секвестровані за рішенням державної влади у будь-який момент. Навіть у США, де місцеві бюджети мають значну самостійність, випуск муніципальних облігацій для покриття бюджетного дефіциту вважають надто ризикованою дією. Недоцільним, на нашу думку, є і випуск місцевих цінних паперів для фінансування будівництва безприбуткових об'єктів соціальної сфери. Підкреслимо, що в такому випадку боргові платежі здійснюватимуться за рахунок поточних ресурсів місцевого бюджету, натомість необхідною умовою погашення боргу та сплати відсотків за муніципальними позиками є отримання прибутків від експлуатації об'єктів. Випуск місцевих облігацій має здійснюватися винятково з метою запровадження прибуткових місцевих інвестиційних проектів – будівництва муніципального житла, транспортних об'єктів, туристичної інфраструктури. Щодо терміну обігу місцевих облігацій, то, наприклад, у США та країнах Західної Європи він становить, як правило, 5-10, а то і більше років [252, с. 86]. Жоден реальний інвестиційний проект не може окупитися за один рік. Вітчизняна ж практика показує, що облігації з терміном обігу більше від трьох років не мають попиту. На нашу думку, випуск місцевих облігацій в Україні доцільно переорієнтувати на період протягом трьох років. Якщо інвестиційний проект не передбачає своєї окупності впродовж цього строку, випускати облігації взагалі нераціонально.

З метою оптимізації формування бюджетних ресурсів органів місцевого самоврядування за допомогою муніципальних позик вважаємо за доцільне обґрунтувати ефективний механізм здійснення таких запозичень, що передбачатиме залучення боргових ресурсів лише на реалізацію проектів, які

матимуть соціальний та економічний ефекти і, відповідно, дадуть змогу розширити базу оподаткування й погасити позику за рахунок додаткових податкових надходжень, без підвищення фіскального навантаження на платників податків. Схематичне зображення механізму ефективного боргового залучення фінансових ресурсів муніципалітетами наведено на рис. 4.15.

Рис. 4.15. Механізм ефективного залучення боргових ресурсів місцевих бюджетів *

* Складено автором

Суб'єктами у наведеному механізмі є інвестор і позичальник, а об'єктом – певний проект соціально-економічного розвитку міста, під реалізацію якого виділяються ресурси бюджету. Інвесторами можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, а також міжнародні організації. Основними критеріями виділення коштів для інвестора є кредитоспроможність позичальника та рівень прибутковості. Хоча в багатьох випадках інвестора може цікавити й соціальна складова проекту. Це стосується виділення коштів окремими міжнародними організаціями, які їх надають виключно за цільовим призначенням. Також якщо ресурси залучаються через облігації внутрішньої місцевої позики й інвестором виступає населення, мета залучення коштів має велике значення. Наголосимо, що залучення коштів приватних інвесторів є перспективним джерелом формування боргових ресурсів місцевого самоврядування (наприклад, у США 73% муніципальних облігацій придбано домогосподарствами). Проте, вибираючи напрям інвестування, населення, зазвичай, надає перевагу прозорим і високоприбутковим проектам. До того ж, по-перше, переважна частина доходів фізичних осіб в Україні спрямовується на поточне споживання, по-друге, суспільство, зазвичай, виражає недовіру до влади щодо управління власними коштами.

Зазначимо, що інвестиційні проекти можуть бути як абсолютно новими з точки зору надання суспільних благ, так і передбачати модернізацію уже наявних технологій у певних сферах. Відповідно ефективність вкладення боргових ресурсів буде визначатися різними критеріями в наведених випадках.

Для оцінення ефективності залучених коштів при реалізації нового соціально-економічного проекту ми пропонуємо застосовувати механізм порівняння фінансового ефекту використання муніципальних запозичень із залученими та вкладеними у цей проект борговими ресурсами. Ефективними у цьому випадку вважаємо вкладення, фінансовий результат від яких буде перевищувати суму боргу за місцевими борговими інструментами:

$$\sum B_{mo} < P_n \quad (4.2)$$

де $\sum B_{MO}$ – сума місцевих боргових зобов'язань за цим проектом;

Π_H – фінансовий результат упровадження нового проекту.

Оцінення ефективності використання боргових ресурсів при модернізації наявних технологій пропонуємо здійснювати шляхом порівняння суми фінансового результату від впровадження проекту, який має замінити старі технології, і видатків бюджету на функціонування сфери, що модернізується, які здійснювалися до моменту впровадження проекту із вкладеними у цей проект борговими ресурсами:

$$\sum B_{MO} < \Pi_H + BB \quad (4.3)$$

де $\sum B_{MO}$ – сума місцевих боргових зобов'язань за цим проектом;

$\Pi_H + BB$ – сума фінансового результату впровадження проекту, який має замінити старі технології, та видатків бюджету на функціонування сфери, що модернізується, які здійснювалися до моменту впровадження проекту.

Ефекти від реалізації інвестиційних проєктів можна звести до соціальних, що полягають у поліпшенні привабливості території для населення і бізнесу, та економічних, що передбачають отримання фінансового результату. Характеризуючи соціальну ефективність проекту, зазначимо, що основною метою залучення боргових ресурсів є акумулювання коштів для забезпечення економічного розвитку регіону та як результат – поліпшення матеріальної і нематеріальної якості життя населення (рис. 4.16).

Важливим аспектом у досягненні економічного результату є розширення бази оподаткування на відповідній території, що дасть змогу акумулювати додаткові бюджетні ресурси, залучені податковим методом, без збільшення фіскального навантаження на платників податків. Саме за рахунок зростання податкових надходжень й необхідно погашати муніципальну позику. Це дасть можливість уникнути скорочення бюджетних видатків і збільшення ставок оподаткування у процесі погашення місцевого боргу.

Рис. 4.16. Вияв ефективного використання муніципальних запозичень *

* Складено автором

Підсумовуючи, зазначимо, що в умовах перманентної нестачі бюджетних ресурсів для розвитку місцевої інфраструктури України актуальним завданням є активізація виходу муніципалітетів на ринки позичкового капіталу. Фінансова криза підірвала можливості використання інвестиційного потенціалу боргових бюджетних ресурсів, знизивши ефективність інституту місцевих запозичень, однак його відновлення може знизити ступінь доларизації економіки за умови вирішення проблем гарантій і організації розміщення позик, тобто коригування державної боргової та бюджетної політики у бік створення сприятливого

середовища для виходу органів місцевого самоврядування на фінансові ринки.

Муніципальні облігації та кредити, отримані від фінансових установ та міжнародних фінансових організацій, мають стати одним із стратегічних напрямів диверсифікації боргової політики держави, особливо в умовах збереження негативного сальдо запозичень, а ефективне використання органами місцевого самоврядування боргових бюджетних ресурсів дозволить стимулювати інноваційну та інвестиційну діяльність на місцевому рівні, що сприятиме економічному відродженню регіонів України.

Висновки до розділу 4

У результаті наукового дослідження еволюційно-емпіричних та сучасних тенденцій боргової стратегії акумуляції бюджетних ресурсів держави можна зробити такі висновки.

1. Аргументовано взаємозв'язок структурних і динамічних характеристик формування державного і гарантованого державою боргу з макроекономічними процесами, в результаті чого виокремлено сім етапів трансформації боргової політики України за роки незалежності. Окреслено основні ознаки кожного етапу та подано розгорнуту характеристику кожного. Визначено, що два перших етапи (1992-1996 рр. та 1997-2000 рр.) характеризуються високою турбулентністю й невваженістю державної боргової політики в умовах синергетичної дії експансивної фіскальної і монетарної політики держави. На третьому етапі (2001 р. – перша половина 2008 р.) спостерігається відносна макроекономічна стабілізація, що дозволило перейти від антикризових заходів до боргової політики, спрямованої на зменшення боргового тиску на економіку. Наступні два етапи, до яких віднесено роки фінансово-економічної кризи (друга половина 2008 р. – 2009 р.) та посткризового відновлення економіки (2010-2013 рр.) характеризуються активним нагромадженням боргових зобов'язань

держави, збільшенням боргових платежів через високу ціну та короткостроковість запозичень. Чинний етап боргової політики України, що розпочався у 2014 р., має досить негативні ознаки, а саме: перевищення встановленого законодавчо граничного рівня державного боргу, реструктуризація і списання частини зовнішнього боргу.

2. Встановлено, що в умовах перманентної незбалансованості доходів і видатків державного бюджету все більшого фіскального значення набувають запозичені урядом кошти, що поряд із податковими надходженнями є потужним джерелом формування бюджетних ресурсів держави. Зазначено, що в період 2009-2013 рр. відбулося значне зростання ресурсів Державного бюджету України, акумульованих кредитним методом. У 2014 р. боргові джерела фінансування бюджетних видатків вперше перевищили обсяги податків і зборів, мобілізованих до державного бюджету, – на 42,4 млрд. грн. Обґрунтовано, що податковий та кредитний методи акумуляції бюджетних ресурсів є ідентичними. Порівняно з податками і грошовою емісією державні запозичення мають більше переваг, що й визначає пріоритетність боргового формування ресурсів бюджету в сучасних умовах.

3. Підтверджено, що відсутність чіткої боргової стратегії акумуляції бюджетних ресурсів держави продукує неконтрольоване зростання її боргових зобов'язань. У 2014 р. залучено вдвічі більше державних запозичень порівняно з попереднім роком – 322,7 млрд. грн., а темпи зростання державного і гарантованого державою боргу перетнули показник 2013 р. у 6,6 раза. Девальвація гривні до іноземних валют, в яких номіновано борг, спричинила його збільшення на 325,2 млрд грн, або 63,0%. Як наслідок, відношення державного і гарантованого державою боргу України до ВВП вперше за роки незалежності підвищилося до 70,3%, порушивши граничний рівень у 60%, встановлений ст. 18 Бюджетного кодексу України. Як позитивний момент, відзначено зростання частки довгострокових запозичень у загальному обсязі державного боргу. Аргументовано, що безсистемне нагромадження боргових зобов'язань держави знижує її фіскальну стійкість і загрожує макроекономічній

стабільності. Поновлення у 2014 р. співпраці України з МВФ дало змогу уникнути дефолту та створило певні можливості для проведення інституціональних реформ.

4. Доведено, що основу внутрішнього державного боргу України складає заборгованість за облігаціями внутрішньої державної позики, стрімке зростання якої з 2011 р. зумовлено значною потребою коштів не лише для фінансування бюджетного дефіциту, а й для обслуговування та погашення раніше випущених боргових зобов'язань. На підставі дослідження напрямів розміщення ОВДП на первинному ринку у 2004-2014 рр. встановлено, що обсяг боргових ресурсів, залучених від розміщення ОВДП і спрямованих на фінансування бюджетного дефіциту, збільшився за цей період у 32,4 раза (з 2,1 млрд. грн. до 68,0 млрд. грн.). До 2012 р. в структурі таких боргових ресурсів за строками обігу переважали короткострокові державні цінні папери, надалі підвищилася частка середньо- та довгострокових ОВДП, що є позитивним аспектом, адже знижує ризики настання пікових платежів з обслуговування боргових зобов'язань держави. Обґрунтовано, що номінальна дохідність ОВДП в Україні є досить високою, однак реальна прибутковість з урахуванням рівня інфляції значно коригує позитивні очікування кредиторів – у 2014 р. темпи інфляції (24,9%) випередили середньозважену дохідність (13,44%) майже вдвічі, тому реальна дохідність ОВДП мала негативне значення – -11,46%.

5. Розраховано співвідношення витрат на погашення і обслуговування державного боргу з основними параметрами відтворювального процесу, насамперед, з ВВП та експортом товарів і послуг, а також з доходами, видатками і податковими надходженнями державного бюджету. Зауважено, що рівень боргових платежів до ВВП відіграє другорядну роль порівняно з їх відношенням до доходів і податкових надходжень бюджету. Адже саме за досягнення платежів за борговими зобов'язаннями держави певного критичного рівня щодо бюджетних показників ресурси бюджету спрямовуються, насамперед, не на забезпечення суспільних функцій, а на погашення боргу. Доведено, що за гіпотетичної умови відсутності забезпечення боргових виплат

новими державними запозиченнями у 2014 р. на погашення і обслуговування державного боргу було спрямовано 47,27% доходів Державного бюджету України або 60,24% бюджетних ресурсів, акумульованих податковим методом.

6. Охарактеризовано місцеві запозичення, як вагоме джерело формування ресурсів місцевих бюджетів разом із податковими надходженнями. Підкреслено, що для ефективності здійснення місцевих позик муніципалітети мають обирати економічно обґрунтовані стратегії залучення та використання боргових ресурсів. Запропоновано ефективний механізм здійснення місцевих запозичень, що передбачатиме залучення боргових ресурсів лише на реалізацію проектів, які матимуть соціальний та економічний ефекти і, відповідно, дозволять розширити базу оподаткування й погасити позику за рахунок додаткових податкових надходжень, без підвищення фіскального навантаження на платників податків.

7. Встановлено, що інститут місцевих запозичень в Україні перебуває на початкових етапах свого розвитку, чітко визначена боргова стратегія відсутня. Боргові ресурси місцевих бюджетів становлять незначні обсяги порівняно з податками і зборами, акумульованими в бюджетах, та їх дохідною частиною; місцевий борг у 2002-2014 рр. не перевищував 2% валового регіонального продукту. Аргументовано, що більша частка місцевих запозичень здійснюється у формі випуску облігацій внаслідок нижчих процентних ставок за ними порівняно із кредитами, водночас, питома вага операцій з муніципальними облігаціями на фондовому ринку України становила у 2014 р. лише 0,18%. Слабкі фінансові та організаційні можливості емітентів муніципальних облігацій, а також низка законодавчих обмежень зумовлюють низькі темпи розвитку цього сегмента вітчизняного фондового ринку. Недосконалість чинної інфраструктури фондового ринку та невеликий спектр послуг, що надають фінансові посередники, підвищують ризики, пов'язані з обігом облігацій місцевої позики.

Основні наукові результати розділу опубліковані у працях автора [2; 195; 278; 281; 282; 284; 290; 301; 302; 309; 311; 332].

РОЗДІЛ 5

НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОДАТКОВО-БОРГОВИХ СТРАТЕГІЙ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ

5.1. Вектори розбудови податкового інструментарію стратегії формування бюджетних ресурсів держави

Арсенал сучасної економічної науки дозволяє з тим або іншим ступенем конструктивності долучитися до дискусії щодо фіскальної політики, яку проводить держава, в контексті модернізації податкової стратегії формування її бюджетних ресурсів. Суб'єкти господарської діяльності та їх лобі у законодавчій владі дотримуються точки зору щодо недопустимо високого податкового навантаження на діяльність підприємницьких структур, фіскальні органи та представники уряду переконані, що його рівень є цілком адекватним сучасним реаліям, а подальше істотне зниження – неможливим через безперспективність зменшення видаткової частини бюджету. Така двовекторність підходів знайшла своє відображення у полеміці профільного комітету Верховної Ради України, що відстоював інтереси платників податків і уряду України в особі Міністерства фінансів при прийнятті державного бюджету на 2016 р.

Відповідь на питання щодо адекватності рівня податкового навантаження в Україні, який значною мірою впливає на ефективність формування і реалізації податкової стратегії акумуляції ресурсів бюджету, доцільно, на нашу думку, дати на підставі здійснення моніторингу генезису суспільної свідомості щодо ролі фіскального чинника у розвитку національної економіки.

На початку 80-х рр. ХХ ст. американський економіст А. Лаффер зробив спробу упорядкувати наявні суперечності у розумінні суспільством основних очікувань від оподаткування. Для цього він запровадив поняття фіскальної

кривої, що представляла собою випуклу вгору параболічну залежність абсолютної величини податкових надходжень до бюджету від відносного рівня податкового навантаження. Запропонована логіка дослідження та аргументація нової теорії були враховані і використані адміністрацією Р. Рейгана. Більше того, ідеологія кривої Лаффера стала теоретичною основою нової економічної політики США – рейганоміки. Проте спроби її практичного втілення призвели до негативного результату – ліберальна фіскальна політика виявилася неспроможною вирішити достатньою мірою проблеми формування бюджетних ресурсів держави. Концепція кривої Лаффера опинилася в неоднозначному становищі: з одного боку, вона, як і раніше, сприймалася як витончена аналітична конструкція із не повною мірою з'ясованими можливостями позитивного застосування на практиці, з іншого – стало зрозуміло, що її адаптація до проблем національної економіки є складною. Такий стан справ призвів до того, що практично на 20 років збереглося невизначене ставлення світової фінансової думки до цієї наукової концепції.

У результаті проведеного дослідження ми дійшли висновку, що всі ці роки теоретики продовжували будувати економічні моделі з фіскальним фактором, які на практиці майже не продукували фіскальних ефектів, а практики виходили з пріоритетності визначення точки максимуму на кривій Лаффера та ідентифікації місцезнаходження фактичного рівня податкового навантаження щодо цієї точки. Саме обґрунтування точки фіскального максимуму дозволяє суспільству приймати рішення щодо доцільності збільшення або зменшення податків, однак виконати на практиці подібну ідентифікацію непросто.

Відносно недавно стало остаточно зрозуміло, що концепція фіскальної кривої А. Лаффера є методично і теоретично неповноцінною [13; 15]. У сучасних умовах поглиблення дисбалансів державних фінансів фіскальні питання вже ставляться під іншим кутом зору. Первинним елементом фіскальної системи суспільства визначено виробника з його негативним ставленням до зростання податкового тиску. Залежність між обсягом виробництва і податковим навантаженням задається так званою виробничою

кривою, що переважно повинна мати параболічну форму з відповідною точкою максимуму. Величина податкових надходжень є добутком обсягу виробництва та податкового навантаження і, таким чином, фіскальна крива є похідною від утвореної виробничої кривої. Інакше кажучи, все залежить від реакції виробника, а поповнення бюджетних ресурсів держави – це вже винятково своєрідний технологічний процес.

Обидві криві, як правило, мають вигляд парабол, спрямованих вниз. Логіка, закладена в таких залежностях, є приблизно такою: при збільшенні податкового навантаження виробник збільшує свою активність і нарощує випуск продукції, оскільки підвищення податків зменшує його прибуток і тим самим стимулює виробника компенсувати втрати прибутку за рахунок розширення виробництва. Однак цей процес не безмежний і після досягнення певного критичного рівня податкового навантаження виробник починає розуміти безрезультатність і не вигідність таких компенсаційних зусиль. Тоді він починає знижувати виробничу активність, і настає рецесія або збільшується тіньова економіка. Занадто велике падіння виробництва призведе до припинення зростання та поступового скорочення темпів приросту податкових надходжень до бюджету. Схематично цей процес подано на рис. 5.1.

На перший погляд здається, що розгляд замість однієї кривої двох мало що змінює у вихідній концепції Лаффера. Однак це не так. Справа в тому, що точки оптимального податкового навантаження на двох кривих не збігаються і між ними завжди існує певна розбіжність. Ось ця розбіжність і є тим новим елементом, що відсутній у класичній теорії Лаффера. Саме на «території» між двома точками фіскального оптимуму, які у науковій літературі отримали назву фіскальних точок Лаффера 1-го та 2-го роду, виявляється глибинне протиріччя між двома функціями податкової політики: фіскальною та регулюючою (на рис. 5.1 цей інтервал позначений штрихуванням). Перша спрямована на формування бюджетних ресурсів держави, друга – на підтримку і стимулювання виробника. Відповідно потрапляння фактичного значення податкового навантаження до «зони фіскальних протиріч» означає, що виробник уже не витримує такого

фіскального тиску і переходить до режиму виробничої рецесії, а бюджет, незважаючи на труднощі виробника, продовжує акумулювати значні обсяги ресурсів. Проблема будь-якої національної фіскальної політики значною мірою полягає у ризику знаходження фактичного значення податкового навантаження у «зоні фіскальних протиріч».

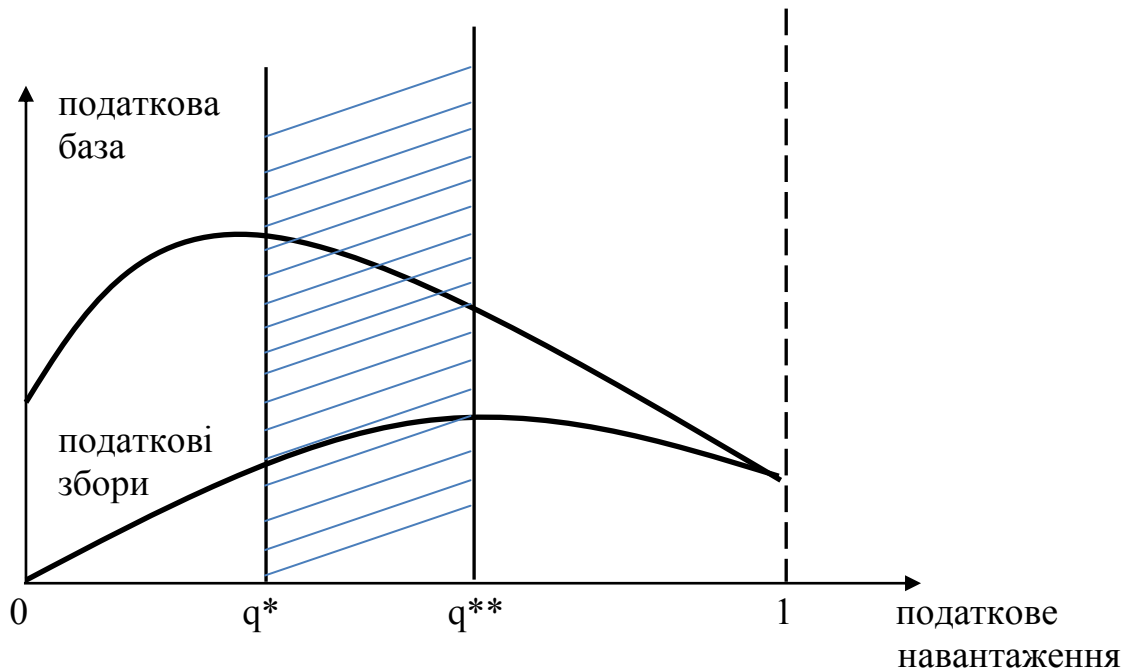

Рис. 5.1. Взаємне розташування виробничої та фіскальної кривих (q^* та q^{**} - точки Лаффера 1-го та 2-го роду)

Зазначене розуміння взаємозв'язку економічного зростання і податкового навантаження, як важливого чинника мобілізації бюджетних ресурсів держави, що вилучаються у платників податків податковим методом, дає можливість сформулювати наступні такі постулати: по-перше, воно остаточно розвіює ілюзії щодо можливості формування оптимальної фіскальної політики, адже компромісу немає – рішення про зміну податкового навантаження приймається або на користь виробника, або на користь бюджету; по-друге, воно підводить до нового розуміння ефективності фіскальної політики, показником якої слугує ширина «зони фіскальних протиріч», що визначається відстанню між двома критичними точками на виробничій та фіскальній кривих. Чим більша ширина

цієї зони, тим більший антагонізм між фіскальною і регулюючою функціями податкової системи країни і тим менше шансів його усунути.

На практиці нове бачення ролі податкового навантаження реалізовується за допомогою класичного макроекономічного інструментарію виробничих функцій. Єдиною відмінністю нового підходу від традиційного є введення до складу чинників, які впливають на ВВП країни, не лише праці та капіталу, а й рівня податкового навантаження, що є елементом «точного налаштування» системи у вигляді частки податків і податкових платежів у ВВП. На нашу думку, такий підхід є досить продуктивним.

Будемо вважати, що економічне середовище, як сукупність виробничих кривих, може бути репрезентоване сукупністю певних галузей економіки, кожна з яких створює за певний часовий період нову валову додану вартість. Завдання сформулюємо так: враховуючи відмінність економічних показників господарської діяльності окремих галузей економіки, дослідити, яким чином зниження податкового навантаження впливатиме на зміну обсягів виробництва і реалізації продукції в кожній із галузей (тобто на зміну бази оподаткування) і, відповідно, на сумарні податкові надходження до бюджету. Метою розрахунків визначимо встановлення тривалості часового відрізка, впродовж якого зростання бази оподаткування в окремих галузях економіки може забезпечити збільшення платежів до бюджету і компенсацію неминучого початкового скорочення його доходів. Враховуючи, що періоди компенсації бюджетних втрат для різних галузей, швидше за все, будуть відрізнятися, на основі здійснених розрахунків вважаємо за доцільне зробити відповідний аналіз і запропонувати схему зниження податкового тиску на виробників з найменшими втратами бюджетних ресурсів держави.

1. В якості незалежної змінної будемо використовувати податкове навантаження на галузь економіки, що розраховуватимемо як відношення повної суми сплачених податків і зборів до валової доданої вартості.

2. Вважатимемо, що при зниженні податкового навантаження на галузь в її розпорядженні з'являються додаткові кошти, які інвестуються в розширення

виробництва, причому зовнішні фінансові джерела до інвестування не залучаються. Обсяг спрямованих на інвестиції фінансових ресурсів залежить як від величини, на яку знижується податковий тягар, так і безпосередньо від рівня податкового навантаження.

3. Розширення виробництва і збільшення обсягу реалізації продукції галузі не приводить до зміни цін на продукцію галузі.

4. Кожна із галузей економіки має господарський цикл певної тривалості, упродовж якого інвестовані кошти індукують додатковий обсяг валової доданої вартості, що створюється галуззю.

5. Розглядаючи господарські цикли, враховуватимемо інфляційні процеси, що призводять до обезцінення фінансових ресурсів.

Врахування наведених припущень уможливорює створення алгоритму часового розрахунку податкових надходжень до бюджету від певної галузі.

Введемо умовні позначення:

i – індекс циклу (обороту), $i = \overline{1, n}$;

VA_i – валова додана вартість (*англ.* – value added) в i -му циклі;

ΔVA_i – приріст валової доданої вартості, зумовлений впливом інвестиційних коштів, для i -го циклу;

TR_i – податкові надходження (*англ.* – tax revenues) для i -го циклу;

I_i – інвестиції для i -го циклу;

tb – рівень податкового навантаження (*англ.* – tax burden);

Δtb – величина, на яку зменшується початковий рівень податкового навантаження;

r – норма дисконту.

На рис. 5.2 схематично подано циклічний процес, пов'язаний із впливом інвестицій на розширення бази оподаткування.

Початкова інвестиція є нульовою, тобто $I_0 = 0$. Наприкінці нульового виробничого циклу створюється валова додана вартість VA_0 , з неї сплачується сума податкових платежів TR_0 , частина коштів I_1 інвестується на наступний

цикл виробництва i в розпорядженні галузі залишається сума коштів величиною VA_{00} . Аналогічно в кінці першого виробничого циклу створюється валова додана вартість VA_1 , з неї сплачуються сума податкових платежів TR_1 , частина коштів I_2 інвестується на другий цикл виробництва, в розпорядженні галузі залишається сума коштів величиною VA_{01} тощо.

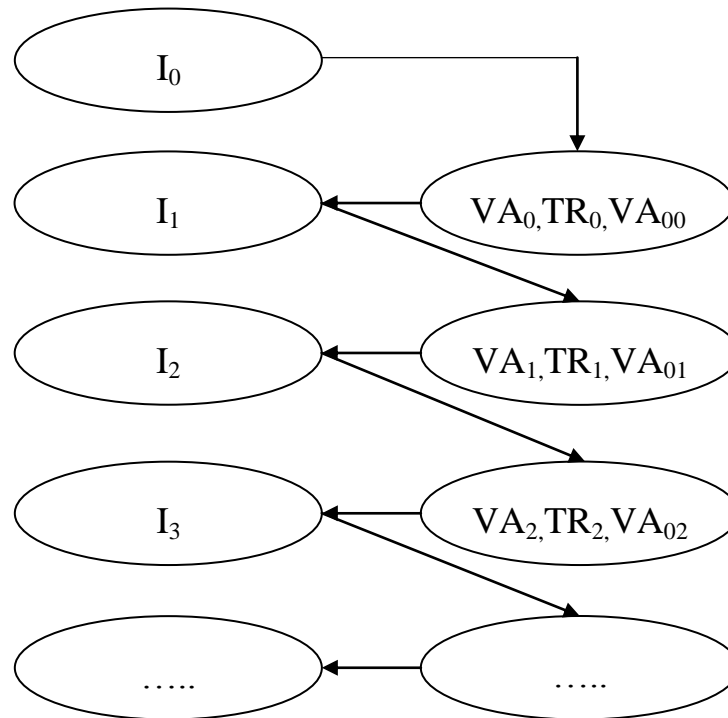

Рис. 5.2. Циклічний процес створення зростаючої бази оподаткування під впливом інвестицій

Вважатимемо, що тривалість циклу відносно трансформаційних макроекономічних процесів є незначною, отже, в будь-якому i -тому циклі всі названі суми можуть бути пов'язані лінійним рівнянням балансу:

$$VA_i = TR_i + I_{i+1} + VA_{0i} \quad (5.1)$$

Тоді, із врахуванням зроблених припущень, у базовому варіанті сценарію (податкове навантаження залишається незмінним), для 0-циклу будемо мати:

Інвестиції $I_0=0$. Наприкінці циклу: валова додана вартість – VA_0 , податкові надходження до бюджету $TR_0 = VA_0 \cdot tb$, в розпорядженні галузі – VA_{00} коштів, величина яких визначається із рівняння 5.1.

Аналогічно виглядає ситуація і для подальших циклів.

Якщо використовувати метод підрахунку за зростаючим підсумком, то загальна сума податків в n -тому циклі буде визначатися за формулою:

$$TR = VA_0 \cdot tb \cdot n \quad (5.2)$$

Далі розглянемо випадок зниження податкового навантаження.

При зменшенні податкового навантаження на галузь в її розпорядженні з'являються додаткові фінансові ресурси, що частково інвестуються в розширення виробництва, а це приводить до збільшення валової доданої вартості. У такому випадку валова додана вартість i -того циклу становитиме:

$$VA_i = VA_{i-1} + \Delta VA_i \quad (5.3)$$

При цьому величини відрахувань до бюджету будуть розраховуватися відповідно до рівняння:

$$TR_i = VA_i \cdot (tb - \Delta tb), \quad (5.4)$$

де VA_i визначається з (5.3).

Дослідимо процес утворення приросту ΔVA_i у випадку зменшення рівня податкового тиску. Вважаємо, що в розширення виробництва вкладається не весь приріст валової доданої вартості, який отримано через зниження податкового навантаження, а певна його частина. Природньо припустити, що інвестиції i -того господарського обороту залежать від величини, на яку знижене податкове навантаження Δtb , рівня податкового навантаження tb , та від

вальної доданої вартості попереднього періоду VA , тобто:

$$I_i = VA_{i-1} \cdot \Delta tb \cdot (1 - tb) \quad (5.5)$$

Ключовим моментом для побудови моделі є встановлення взаємозв'язку між величиною інвестиції та приростом обсягів виробництва (в кінцевому рахунку – приростом вальної доданої вартості). Зрозуміло, що це істотно залежатиме від ефективності господарювання певної галузі. Будемо вважати, що інвестиції I_i після завершення циклу дають новий приріст вальної доданої вартості ΔVA_i , який визначимо як:

$$\Delta VA_i = I_i \cdot (1 + \mu \cdot R), \quad (5.6)$$

де R – рентабельність галузі, μ – деякий ваговий множник.

Рівність (5.6) виправдана, оскільки на мікрорівні рентабельність підприємства галузі можна визначити як відношення доходу підприємства до загальних витрат, тобто:

$$R = \frac{\pi}{GE}, \quad (5.7)$$

де π – дохід, GE – загальні витрати (*англ.* – general expenses), як сума постійних витрат і змінних витрат.

З формули (5.7) випливає, що $\pi = R \cdot GE$. Отже, розширюючи виробництво на величину J , отримаємо додатковий дохід $\pi = R \cdot J$. Тоді на макрорівні внесок у валову додану вартість становитиме $VA = J \cdot (1 + R)$. На макрорівні слід також врахувати у формулі ваговий множник, який може набувати значень від 0 до 1 і характеризує частку рентабельних підприємств галузі.

Врахувавши (5.3), (5.5) та (5.6), отримаємо рекурентне співвідношення для величини галузевих інвестицій у кожному циклі:

$$I_i = [VA_{i-2} + I_{i-1} \cdot (1 + \mu \cdot R)] \cdot \Delta tb \cdot (1 - tb)$$

Зокрема, інвестиція першого господарського обороту дорівнює:

$$I_1 = VA_0 \cdot \Delta tb \cdot (1 - tb)$$

Для другого циклу матимемо:

$$\begin{aligned} I_2 &= [VA_0 + VA_0 \cdot \Delta tb \cdot (1 - tb) \cdot (1 + \mu \cdot R)] \cdot \Delta tb \cdot (1 - tb) = \\ &= VA_0 \cdot \Delta tb \cdot (1 - tb) \cdot [1 + \Delta tb \cdot (1 - tb) \cdot (1 + \mu \cdot R)] \end{aligned}$$

Відповідно, для третього циклу:

$$\begin{aligned} I_3 &= [VA_1 + I_2 \cdot (1 + \mu \cdot R)] \cdot \Delta tb \cdot (1 - tb) = [VA_0 + \Delta VA_1 + VA_0 \cdot \Delta tb \cdot (1 - tb) \cdot \\ &\cdot [1 + \Delta tb \cdot (1 - tb) \cdot (1 + \mu \cdot R)] \cdot (1 + \mu \cdot R)] \cdot \Delta tb \cdot (1 - tb) = [VA_0 + VA_0 \cdot \Delta tb \cdot (1 - tb) \cdot \\ &\cdot (1 + \mu \cdot R) + VA_0 \cdot \Delta tb \cdot (1 - tb) \cdot [1 + (\Delta tb \cdot (1 - tb) \cdot (1 + \mu \cdot R))] \cdot (1 + \mu \cdot R)] \cdot \\ &\cdot \Delta tb \cdot (1 - tb) = \dots = VA_0 \cdot \Delta tb \cdot (1 - tb) \cdot [1 + (\Delta tb \cdot (1 - tb) \cdot (1 + \mu \cdot R))]^2 \end{aligned}$$

І так далі.

У загальному вигляді для i -того циклу обсяг інвестування визначиться як:

$$I_i = VA_0 \cdot \Delta tb \cdot (1 - tb) \cdot [1 + \Delta tb \cdot (1 - tb) \cdot (1 + \mu \cdot R)]^{i-1} \quad (5.8)$$

Підставивши (5.8) у (5.6), одержимо формулу визначення величини приросту валової доданої вартості у i -тому циклі:

$$\Delta VA_i = I_i \cdot (1 + \mu \cdot R) = VA_0 \cdot \Delta tb \cdot (1 - tb) \cdot (1 + \mu \cdot R) \cdot [1 + \Delta tb \cdot (1 - tb) \cdot (1 + \mu \cdot R)]^{i-1},$$

або зробивши перепозначення $\alpha = \Delta tb \cdot (1 - tb) \cdot (1 + \mu \cdot R)$, матимемо:

$$\Delta VA_i = I_i \cdot (1 + \mu R) = VA_0 \cdot \alpha \cdot [1 + \alpha]^{i-1}$$

Виведемо формулу для знаходження обсягу валової доданої вартості в будь-якому із господарських циклів:

$$VA_1 = VA_0 + VA_0 \cdot \alpha = VA_0 \cdot (1 + \alpha)$$

$$VA_2 = VA_0 \cdot (1 + \alpha) + VA_0 \cdot \alpha \cdot (1 + \alpha) = VA_0 \cdot (1 + \alpha)^2$$

$$VA_3 = VA_2 + VA_0 \cdot \alpha \cdot (1 + \alpha)^2 = VA_0 \cdot (1 + \alpha)^2 + VA_0 \cdot \alpha \cdot (1 + \alpha)^2 = \\ = VA_0 \cdot [1 + \alpha]^3 \text{ тощо.}$$

Таким чином, в загальному випадку матимемо:

$$VA_i = VA_{i-1} + VA_0 \cdot \alpha \cdot [1 + \alpha]^{i-1} = VA_0 \cdot [1 + \alpha]^i = VA_0 \cdot [1 + \Delta tb \cdot (1 - tb) \cdot (1 + \mu \cdot R)]^i \quad (5.9)$$

Податкові надходження до бюджету в i -тому циклі становитимуть:

$$TR_i = VA_0 \cdot (tb - \Delta tb) \cdot [1 + \Delta tb \cdot (1 - tb) \cdot (1 + \mu \cdot R)]^i \quad (5.10)$$

Знайдемо сумарні податкові надходження за n майбутніх періодів у цінах базового періоду (тобто оцінимо теперішню вартість майбутніх надходжень), оскільки їх ефективність залежить від ступеня знецінювання бюджетних ресурсів внаслідок дії часового та інфляційного чинників. Обчислюватимемо теперішню вартість величин TR_i як вартість, приведену до моменту часу, в який пройшло зниження рівня податкового навантаження. Теперішня вартість однієї грошової одиниці на основі складних відсотків розраховується за формулою:

$$PV = \frac{1}{(1 + r)^t},$$

де PV – теперішня вартість однієї грошової одиниці (*англ.* – present value), r – відсоткова ставка, t – кількість повних базових періодів, для яких визначена відсоткова ставка. Якщо розрахунок здійснювати на підставі неперервного дисконтування, то:

$$PV = e^{-\delta t},$$

де $\delta = \ln(1+r)$ – інтенсивність нарахування відсотків.

У довгострокових фінансових операціях також враховують процес інфляції, оскільки він виявляється в падінні реальної купівельної спроможності грошей. Інфляція за період часу від t_1 до t_2 характеризується такими показниками, як індекс інфляції $H(t_1, t_2)$ і темп інфляції $h(t_1, t_2)$, причому $H(t_1, t_2) = 1 + h(t_1, t_2)$.

Нехай h - очікуваний темп інфляції за базовий період, тоді дисконтована одна грошова одиниця з врахуванням інфляції становитиме:

$$PV = \frac{1}{(1+j)^t},$$

де $1+j = \frac{1+r}{1+h}$, тобто $j = \frac{r-h}{1+h}$.

Враховуючи відсоткову ставку з врахуванням інфляції, матимемо дисконтовану вартість бюджетних надходжень за i -тий період:

$$PV(TR_i) = TR_i \cdot \left(\frac{1+r}{1+h} \right)^{-i}$$

Теперішню вартість податкових надходжень до бюджету будемо розглядати у вигляді суми за n періодів. Тобто отримаємо:

$$PV(TR) = \sum_{i=0}^n TR_i \cdot \left(\frac{1+h}{1+r}\right)^i,$$

де TR_i визначається формулами (5.2) або (5.10), відповідно до моделі діяльності галузі. Зокрема дисконтована вартість бюджетних надходжень за n періодів за незмінної ставки податкового навантаження становитиме:

$$PV(TR) = VA_0 \cdot tb \cdot \sum_{i=0}^n \left(\frac{1+h}{1+r}\right)^i \quad (5.11)$$

Якщо ж ставка зменшиться до величини $tb - \Delta tb$, то:

$$PV(TR) = VA_0 \cdot (tb - \Delta tb) \cdot \sum_{i=0}^n \left[\left(\frac{1+h}{1+r}\right) \cdot \{1 + \Delta tb \cdot (1 - tb) \cdot (1 + \mu R)\} \right]^i \quad (5.12)$$

Встановимо умови, за яких зростання бази оподаткування може через якийсь час забезпечити збільшення платежів до бюджету і компенсацію неминучого початкового скорочення його доходів в результаті зниження податкового навантаження. Для цього порівнюємо дисконтовані величини податкових надходжень до бюджету за n періодів для двох варіантів, що визначаються відповідно формулами (5.11) і (5.12).

Якщо кількість господарських оборотів n така, що виконується нерівність:

$$VA_0 \cdot tb \cdot \sum_{i=0}^n \left(\frac{1+h}{1+r}\right)^i \leq VA_0 \cdot (tb - \Delta tb) \cdot \sum_{i=0}^n \left[\left(\frac{1+h}{1+r}\right) \cdot \{1 + \Delta tb \cdot (1 - tb) \cdot (1 + \mu R)\} \right]^i,$$

то при зниженні податкової ставки tb на величину Δtb до бюджету надійде сума податків і зборів не менша, ніж та, яку б отримали, не знижуючи

податкової ставки. Таким чином, при виконанні нерівності:

$$tb \cdot \sum_{i=0}^n \left(\frac{1+h}{1+r} \right)^i \leq (tb - \Delta tb) \cdot \sum_{i=0}^n \left[\left(\frac{1+h}{1+r} \right) \cdot \{1 + \Delta tb \cdot (1-tb) \cdot (1 + \mu R)\} \right]^i,$$

досягається вимога повернення до бюджету тих коштів, що були втрачені через зниження рівня податкового навантаження.

Математично, як і законодавчо, можна закріпити необхідність виконання цієї нерівності. Але як у практичній площині забезпечити дотримання всіма суб'єктами податкових відносин незмінності параметрів заданої математичної формули? Світовий досвід фіскального адміністрування підтверджує, що аналіз лише формальних фіскальних інститутів і механізмів оподаткування не приведе до розуміння філософії національної фіскальної системи. На нашу думку, доцільним є переведення проблеми в поведінкову площину і концентрація уваги на специфіці ментальності та реакції національного виробника й представників уряду на зміни податкового навантаження.

Здійснені економетричні розрахунки для України і США, крім фактичного фіскального навантаження, дозволили визначити дві критичні точки, за межами яких починається колапс виробництва та бюджету відповідно. Подібний напрям розрахунків вже розроблявся Є. Балацьким [16].

При цьому з'ясувалося, що в США «зона фіскальних протиріч» становить приблизно один процентний пункт. Подібна розбіжність лежить у межах звичайної статистичної похибки. Це означає, що реакція бюджету в США на зміну податкового навантаження майже повністю ідентична реакції виробника і, отже, будь-яке «перекривання клапана» виробникові шляхом фіскального натиску автоматично погіршує бюджетні позиції країни. Яскравим прикладом зазначеної синхронності в русі двох макропоказників слугує «провальний» 2008 р., коли темп приросту ВВП США в поточних цінах становив 1,2%, а податкових надходжень до бюджету – 1,0%. Проте з урахуванням індексу зростання споживчих цін реальне падіння ВВП становило 1%, а податкових надходжень –

0,7%. Це дозволяє констатувати надзвичайно високу чутливість фіскальної системи США щодо виробничої динаміки, тобто наповненість бюджету в цій країні залежить не стільки від розміру податкових ставок, скільки від величини бази, що оподатковується. Таким чином, як тільки обсяг виробництва знижується і оподатковувана база зменшується, бюджетні ресурси держави скорочуються.

Цей факт має вагоме значення, адже стиснення «зони фіскальних протиріч» до нікчемної, важковловимої величини свідчить про високий ступінь гармонізації інтересів бюджету та виробника. Відповідно і антагонізм між фіскальною та регулюючою функціями податкової політики майже повністю знято. Інакше кажучи, в США діє принцип: що погано (добре) для виробника, то погано (добре) і для бюджету країни. Зрозуміло, в такій ситуації вибір ефективного рівня податкового навантаження значно спрощується, оскільки держава вже не повинна проводити досить складне «подвійне» узгодження інтересів виробників і консолідованого бюджету. Наукові постулати фіскальної експансії, підтверджені американським досвідом, ще раз доводять хибність векторів податкових реформ, основою яких є лише маніпулювання ставками податків. На нашу думку, у своїх прогнозах уряду України доцільно орієнтуватися і на ментальну реакцію виробника.

Встановлений факт вузькості «зони фіскальних протиріч» в США пояснює появу «однобокої» концепції кривої А. Лаффера, а також те, чому вона залишалася впливовою економічною доктриною упродовж такого тривалого часу. Припускаємо, що багаторічні емпіричні спостереження американської економіки привели А. Лаффера до розуміння повної залежності бюджету США від активності національного бізнесу, що і слугувало основою його теорії як постулату, що вважається апріорі. Зазначимо, що американські реалії мобілізації бюджетних ресурсів податковим методом не вимагали перегляду такої позиції.

Однак, на нашу думку, загалом такий постулат є неправомірним, і це справедливо, насамперед, для України. Проведені розрахунки свідчать, що в середньому «зона фіскальних протиріч» в Україні становила 5 в.п., тобто у

5 разів більше, ніж у США [160, с. 12]. Така величина недвозначно свідчить про своєрідний конфлікт виробничого та бюджетного критеріїв оптимізації податкового навантаження. У цьому і полягає глибинна відмінність транзитивної економіки України від розвинутої економіки США. Якщо в США виробничі інтереси бізнесу і бюджетні інтереси держави становлять певну органічну єдність орієнтирів щодо оптимальної ставки податкового навантаження, то в Україні існує їх непримиренне протистояння.

Цілком очевидно, що за таких умов забезпечити ефективне функціонування податкової системи, як джерела мобілізації бюджетних ресурсів держави, виявляється неможливим. Проблема якісного формування податкових ресурсів бюджету не вирішать ні маніпуляції з величиною податкових ставок, ні епізодичні зміни у механізмі справляння податків. Про це свідчить і величина податкового навантаження, яка в певні періоди в Україні була навіть нижчою, ніж у США (без урахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування), а в інші роки – не набагато вищою [164, с. 226]. Таким чином, і з цієї точки зору, ситуація з величиною податкового навантаження в Україні може кваліфікуватися, як цілком прийнятна. Водночас, конфлікт між національними інтересами в особі державного бюджету та національного виробника у 2015 р. так і не вирішено, певною мірою і внаслідок того, що до керівництва фіскальних органів держави залучені топ-менеджери від бізнесу.

Зазначене вище підводить наукову дискусію до логічного запитання: як вдалося Сполученим Штатам Америки створити ефективну податкову систему і якими є перспективи України? Математичне моделювання, проведене у цьому параграфі, обґрунтовує теоретичну можливість через введення до складу чинників, що впливають на ВВП країни, рівня податкового навантаження вийти на збалансування темпів зростання ВВП, стабільності бюджетних ресурсів і зниження податкового навантаження.

Вважаємо, що проблема полягає не тільки і навіть не стільки у законодавчій і виконавчій владі та її компетентності, скільки в поведінці самого

виробника. Підкреслимо, що наявність широкої «зони фіскальних протиріч» свідчить про деяку загальмованість менталітету українського виробника, який є надзвичайно строкатим – від олігархів до дрібних підприємців-фізичних осіб. Наприклад, перевищення в американській економіці граничного податкового тиску, який здатен витримати виробник, сигналізує бізнесу про несприятливий фіскальний клімат, після чого розпочинається таке скорочення виробництва, яке не можна компенсувати ніяким зростанням податкового навантаження. Саме така безкомпромісна позиція американського виробника не залишає владі альтернативи при формуванні виваженої податкової стратегії. В Україні ж зниження випуску продукції в аналогічній ситуації якщо і відбувається, то настільки слабе, що його легко перекрити незначним підвищенням податків. Навіть при досягненні амплітудою податкового тиску апогею, вітчизняний виробник продовжує працювати в звичайному режимі. Натомість, у разі зведення податкового навантаження до мінімуму, український бізнес завжди, як законними так і незаконними шляхами, намагається уникнути сплати податків. Витоки і причини такої фіскальної толерантності й менталітету українського виробника передбачає більш глибокий аналіз, ніж лише економічний – вони криються в історії та психології українського народу, а також у недосконалості створеного в попередні роки інституту власності.

Звернемо увагу ще й на таку особливість. Всі наведені твердження базуються на спостереженні за такими статистичними агрегатами, як ВВП та бюджетні ресурси. Однак ми не можемо однозначно діагностувати безпосередню причину зменшення ВВП при зміні податкового навантаження, адже можливі два її альтернативні варіанти. Перший – випуск продукції дійсно зменшується у зв'язку з падінням підприємницьких мотивів у виробника. Такий ефект може досягатися, зокрема, при вивезенні приватного капіталу за кордон. Другий – випуск продукції зменшується лише формально (у статистичній звітності), а насправді він може навіть збільшуватися за рахунок зростання частки тіньового обороту. Для встановлення реальної причини зменшення валового внутрішнього продукту необхідні додаткові розрахунки масштабу тіньового сектору, однак у

будь-якому випадку бюджет держави не отримує відповідних податкових надходжень.

Проте будь-який фіскальний конфлікт вважаємо за доцільне розглядати щодо ролі всіх його учасників. У цьому випадку, зазначимо, що органи Державної фіскальної служби України також певною мірою сприяють дестабілізації ситуації з податковим навантаженням, як важливим чинником формування бюджетних ресурсів держави та реалізації її податкової стратегії. У вітчизняній статистиці фігурують не лише показники податкового боргу платників податків, а й заборгованість держави по відшкодуванню ПДВ. На нашу думку, ці фінансові індикатори дозволяють істотно переглянути фіскальну політику України, акцентуючи увагу на тому, що надмірне податкове навантаження та наявність невідшкодованого податку на додану вартість є вагомими чинниками зростання податкового боргу господарюючих суб'єктів. Врахування цих показників при розрахунку фактичного податкового навантаження дозволяє оцінити номінальне податкове навантаження, даючи уявлення про обсяги мобілізованих державою ресурсів у результаті розподілу та перерозподілу ВВП.

Звернемо увагу на те, що світовий фіскальний досвід досить рідко мав випадки, коли фактичне податкове навантаження було вищим за ту межу, яку здатен витримати виробник. Це означає, що скільки б держава не вимагала податків, виробник заплатить рівно стільки, скільки він дійсно готовий заплатити; решта – перетвориться у податкову заборгованість державі. Доцільно в цьому контексті згадати міністра фінансів США А. Меллона, який ще у 20-х рр. ХХ ст. зазначив з цього приводу: «Історія оподаткування свідчить, що надмірно високі податки не виплачуються» [76, с. 26]. І це підтверджує український досвід справляння єдиного соціального внеску.

Таким чином, побудова ефективної фіскальної системи в Україні та реалізація податкової стратегії формування бюджетних ресурсів держави блокуються ірраціональною природою поведінки платників податків, ідеологічною та психологічною невідповідністю як економічних суб'єктів, так

і фіскальних органів. На нашу думку, беручи до уваги те, що податки є одночасно фінансовою, економічною, філософською та психологічною категоріями, змінитися такий стан справ може лише за умови усупільнення національного менталітету на основі усвідомлення необхідності сплати податків і сприйняття відповідальності за податкові ціни суспільних благ.

5.2. Оптимізація боргових джерел фінансування бюджету

Боргова стратегія формування ресурсів бюджету спрямована на виконання економічних і соціальних функцій держави, а також стимулювання або утримання сукупного попиту відповідно до перебігу економічного циклу. Бюджетний дефіцит виступає важливим узагальнюючим показником бюджетної політики у короткостроковому інтервалі часу, натомість, державний борг – у довготерміновому періоді.

Зростання ВВП приводить до відносного зниження (у % до ВВП) рівня державного боргу, зумовленого попереднім бюджетним дефіцитом, і це дозволяє за певних умов формувати бюджет з дефіцитом і в подальшому, не збільшуючи відношення державного боргу до ВВП. Вважаємо, що у зростаючій економіці можна мати стабільний бюджетний дефіцит (у % до ВВП) при стабільному рівні державного боргу (у % до ВВП). При цьому абсолютна величина державного боргу збільшується, проте відносна – стабілізується або навіть знижується.

Однак в Україні, на нашу думку, така ситуація не є можливою. Адже стабільні бюджетні дефіцити й абсолютне збільшення державного боргу, а також ресурсів бюджету і резервів Національного банку, що витрачаються на обслуговування зовнішніх запозичень, призводять до відносного збільшення державного боргу. Така парадоксальна ситуація в Україні, коли ВВП у відносних показниках скорочується, а рівень державного боргу як в абсолютних, так і у відносних показниках зростає, спонукає до пошуку шляхів виходу із неї.

У 2015 р. частину зовнішнього боргу України реструктуризовано, завдяки чому витрати на погашення зовнішнього державного боргу у 2016 р. становитимуть 574 млн. дол. США на противагу 2,25 млрд. дол. США, які Україні довелося б сплатити без реструктуризації. На обслуговування зовнішнього боргу у 2016 р. Україна витратить 1,28 млрд. дол. США. Проведена реструктуризація дозволила зменшити борговий тиск і ліквідувати пікові навантаження на державний бюджет і резерви Національного банку України за необхідності значних разових виплат за зовнішніми зобов'язаннями.

Графік погашення і обслуговування державного зовнішнього боргу України у 2016 р. наведений у таблиці 5.1.

Таблиця 5.1

**Графік боргових платежів
за державним зовнішнім боргом України у 2016 р., тис. дол. США ***

Місяць	Сума погашення	Сума обслуговування
1	2	3
Січень	45 892	5 064
Лютий	35 497	39 746
Березень	25 231	485 469
Квітень	221 246	20 452
Травень	50 866	54 672
Червень	797	8 323
Липень	46 285	27 946
Серпень	37 800	48 313
Вересень	26 530	490 286
Жовтень	26 467	27 496
Листопад	53 055	58 712
Грудень	4 810	10 355
Всього	574 476	1 276 835

* Складено автором на основі [240]

В умовах, що склалися, такий захід Міністерства фінансів України є, без сумніву, позитивним, однак він носить разовий характер і не вирішує проблеми комплексно. Частка державного боргу у розрахунку на кожного працездатного українця станом на кінець 2015 р. становила 94,2 тис. грн., що на 54,6% або на 33 тис. грн. більше порівняно з 2014 р. Наведені в таблиці 5.1 дані свідчать про

значний борговий тиск на державний бюджет, що потребує системних виважених заходів для збалансування боргової експансії в Україні та визначення допустимих меж державного боргу як для економіки держави в цілому, так і для державного бюджету зокрема.

У сучасній економічній літературі досить часто обговорюється питання оптимального розміру державної заборгованості. Прийнятним вважається такий розмір державного боргу, який, по-перше, не створює перешкод для подальших запозичень, оскільки позитивно сприймається учасниками фондового ринку, а по-друге, дозволяє державі без проблем обслуговувати нагромаджені борги за рахунок податкових надходжень до бюджету.

Так, Б. Локо, М. Млачила, Р. Наллари підкреслюють, що при перевищенні державним боргом деякого критичного рівня, з одного боку, він несе ризик макрофінансової дестабілізації, з іншого – стає причиною уповільнення темпів економічного зростання [426, с. 14].

У світовій фіскальній практиці широко застосовуються обмеження на розмір державного боргу і дефіцит державного бюджету [65, с. 46]. Щодо кількісних параметрів, то, наприклад, критерії Маастрихтського договору визначені на рівні 60% ВВП для державного боргу і 3% ВВП для дефіциту бюджету [188]. Перевищення цих показників позбавляє країну права на вступ до Європейського валютного Союзу (незначне перевищення 60%-го рівня допускається лише за умови, що розмір боргу постійно знижується і в найближчому майбутньому має досягти цільового показника). На виконання зазначених вимог європейські країни розробили програми з фіскальної консолідації, центральним завданням яких є досягнення встановлених обсягів боргу і дефіциту. У 1997 році країни ЄС ухвалили Пакт про стабільність і зростання, згідно з яким бюджет має бути збалансованим протягом економічного циклу, а підвищення рівня державного боргу повинно нівелюватися заходами уряду щодо формування бюджетного надлишку. Критерії Маастрихтського договору ґрунтуються на врахуванні конкретних економічних умов індустриальних країн Західної Європи і не можуть автоматично переноситися до

законодавства інших країн.

Проте у новій редакції Бюджетного кодексу України граничне відношення державного і гарантованого державою боргу до річного номінального ВВП без будь-яких аналітичних пояснень і розрахунків також встановлено на рівні 60% [40]. Цей показник запозичено з практики Європейського Союзу, однак, на нашу думку, він не має достатнього економічного обґрунтування, оскільки, по-перше, в країнах ЄС до державного боргу належить ширше коло зобов'язань, ніж в Україні (європейська статистика зараховує до державного боргу боргові зобов'язання центрального уряду, органів місцевого самоврядування, пенсійного та інших соціальних фондів, центрального банку, а також фонду гарантування вкладів); по-друге, для країн з ринками, що формуються, безпечний рівень державного боргу є нижчим з огляду на нерозвинутість економіки.

Таким чином, при впровадженні Бюджетним кодексом України цієї норми не брали до уваги той факт, що державний борг на рівні 60% ВВП, є прийнятним для держав із розвинутими внутрішніми фінансовими ринками та високими кредитними рейтингами на міжнародних ринках, що дає уряду можливість безперервно рефінансувати нагромаджені борги та обслуговувати їх за рахунок поточних податкових надходжень до бюджету.

Натомість, Україна має незначні обсяги позичкового капіталу всередині країни та низький ранг кредитного рейтингу на зовнішніх фінансових ринках, що зумовлює високу вартість запозичень. Крім того, вітчизняна економіка є надзвичайно вразливою до зовнішніх шоків, виявом яких виступає звуження позичкових джерел за умов існування значних боргових зобов'язань, що автоматично підводить державу до дефолту. Державний борг України є слабо керованим: перманентні реструктуризації зовнішньої і внутрішньої заборгованості ілюструють неспроможність держави виконувати свої зобов'язання.

Фактично, Бюджетний кодекс створив умови для подальшого істотного нарощування державної заборгованості. Єдиним обмежувальним чинником цього виступає реальна спроможність уряду залучати позики у бажаних обсягах. Однак за погіршення кон'юнктури фондових ринків негативні боргові

трансфери для погашення і обслуговування нагромаджених боргів можуть бути реалізовані лише за рахунок кардинального скорочення видатків бюджету на соціально-економічний розвиток і вилучення золотовалютних резервів, що з економічної та політичної точок зору часто виявляється неможливим.

«Безпечний розмір державного боргу для країн із ринками, які розвиваються, та транзитивних економік знаходиться на рівні набагато нижчому, ніж для індустріальних країн, – підкреслюють К. Райнхарт, К. Рогофф і М. Севастано, – ... це пов'язано із характерними особливостями економічного розвитку таких країн: нестабільністю, слабкими інститутами і поганою кредитною історією» [438, с. 45].

Погоджуємося з цими висновками, а також з позицією інших українських і зарубіжних економістів щодо безпечного рівня державного боргу для країн з ринками, що формуються. Так, Е. Кедмен та С. Бернард граничним рівнем державного боргу для транзитивних економік вважають 35% [385]. Згідно з розрахунками експертів Міжнародного валютного фонду допустимий рівень боргового навантаження для країн з ринками, що формуються, коливається у межах 22-60% від ВВП [437]; для країн із низьким та середнім рівнем доходів своєрідною «точкою відсікання» (що відповідає середньому рівню боргового навантаження у рік, який передував року виникнення боргової кризи) є рівень 43% ВВП [455]. Група вчених ДУ «ІЕП НАНУ» максимально можливим рівнем державного боргу для умов економіки України вважає 35% ВВП, за якого ймовірність кризи неплатежів за борговими зобов'язаннями держави становить менше ніж 15% [352, с. 377]. В. Калитчук дотримується думки, що гранично допустимий рівень боргових зобов'язань України знаходиться в межах 30-35% ВВП [134]. У майбутньому вчений прогнозує зростання граничного значення державного боргу понад рівень 35% ВВП виключно за умов збільшення строків державних запозичень, що дозволить уникнути пікових навантажень з погашення боргу в окремих періодах. «Для належного виконання державою своїх функцій ступінь вилучення бюджетних ресурсів на відсоткові виплати не може перевищувати 30-35% видатків бюджету, що вимагає утримання

державного боргу на рівні 30-50% від ВВП, в залежності від динаміки макроекономічних індикаторів», – наголошує Т. Вахненко [35, с. 193].

Багаторічна побудова піраміди державних запозичень, за сучасних складних соціально-економічних проблем і загрози національній безпеці й територіальній цілісності, дозволяє констатувати факт класичної боргової пастки для України. Крім того, для обслуговування зростаючого зовнішнього боргу, по-перше, уряд вимушений проводити емісію грошей для фінансування купівлі іноземної валюти для сплати відсотків (припускаємо, що не відбувається скорочення видатків бюджету або підвищення податків). По-друге, типовим буде реальне знецінення національної валюти для досягнення рівноваги платіжного балансу. Зростання рівня інфляції в результаті фінансування зовнішнього боргу буде тим більшим, чим значніша вартість обслуговування зовнішнього боргу і реальніше знецінення. Також це залежить від відношення швидкості обігу грошей до інфляції та від ступеня знецінення інфляцією реальних податкових надходжень.

З огляду на проблеми та недоліки у сфері запозичень, вважаємо, що стратегію управління державним боргом слід будувати з урахуванням обов'язкового дотримання боргової безпеки держави. Для оцінення оптимальних варіантів стратегічного управління державним боргом і прийняття вигідних фінансових рішень, урахування подальшої динаміки, структури та обсягів державної заборгованості необхідний відповідний математичний інструментарій.

Загалом існування можливості брати в борг визначається довірою інвесторів до держави, яка відповідно залежить від здатності держави повертати борги, від репутації держави, як платника боргів. Саме тому необхідно створити модель для визначення граничної величини відношення боргу до ВВП з урахуванням можливості покривати відсоткові платежі з боргу за рахунок дискреційних (ті кошти, що можуть бути спрямовані на погашення боргу без змін для бюджету) доходів бюджету, що комбінуються відношеннями між темпами зростання боргу, відсотків, інфляції і ВВП.

Як стверджує у своєму дослідженні І. Сівінська, відношення величини

державного боргу до ВВП (d) залежить від співвідношення первинного дефіциту та ВВП (pb), від різниці між процентними ставками за державним боргом (r) і темпами зростання ВВП (g), від показника, що обчислюється як відношення первинного боргу до ВВП (d_{-1}), а також від позабюджетних параметрів (a) [448, с. 23]:

$$\Delta d = pb + [(r - g)/(1 + g)] \cdot d_{-1} + a \quad (5.13)$$

Зважаючи на це рівняння, відносний показник заборгованості буде зростати, якщо бюджет матиме первинний дефіцит. Однак така ситуація не справджуватиметься, якщо реальні процентні ставки за державним боргом формуються на рівні, значно нижчому, ніж темпи зростання ВВП. У такому випадку збільшення державного боргу внаслідок підвищення процентних ставок буде меншим, ніж зростання ВВП, а відношення боргу до ВВП зменшиться. Якщо ж позабюджетні чинники будуть позитивними, то вони також сприятимуть зменшенню цього відношення.

Побудуємо модель для визначення оцінки платоспроможності держави перед кредиторами з урахуванням відношення між темпами зростання державного боргу та ВВП. Введемо такі позначення.

Нехай GDb_t – обсяг боргу; Y_t – обсяг ВВП; Dft_{B_t} – дефіцит бюджету;
 $i_{B_t} = \frac{Ti'_t}{GDb_t}$ – відсоткові видатки бюджету; g_t – темп зростання ВВП;
 Ti'_t (%) – інфляційні очікування для періоду t .

Оцінку здатності держави виплачувати борг і відсотки по ньому проведемо на основі порівняння зазначених відношень.

У кожен момент часу темп приросту боргу буде визначатися:

$$\frac{\Delta GDb_t}{GDb_t} = \frac{Dft_{B_t} + i_{B_t}}{GDb_t}, \quad (5.14)$$

а темп зростання ВВП:

$$\frac{\Delta Y_t}{Y_t} = (1 + g_t) \cdot (1 + Ti'_t) - 1 \quad (5.15)$$

Якщо за рік темп приросту боргу вищий, ніж темп зростання ВВП, то відношення боргу до ВВП буде зростати на деяку величину a_t . Звідси маємо такі співвідношення:

$$\frac{GDb_t}{Y_t} = (1 + a_t) \cdot \frac{GDb_{t-1}}{Y_{t-1}}, \quad (5.16)$$

$$1 + a_t = \frac{\left(1 + \frac{Dft_{B_t} + i_{B_t}}{GDb_t}\right)}{(1 + g_t) \cdot (1 + Ti'_t)}, \quad (5.17)$$

тоді:

$$a_t = \frac{\left(1 + \frac{Dft_{B_t} + i_{B_t}}{GDb_t}\right)}{(1 + g_t)(1 + Ti'_t)} - 1, \quad (5.18)$$

Звідси для будь-якого періоду T можна визначити співвідношення державного боргу до ВВП:

$$\frac{GDb_T}{Y_T} = \frac{GDb_0}{Y_0} \prod_{t=1}^T (1 + a_t) \quad (5.19)$$

За умови $a_t > 0$, маємо високий рівень боргу та високий рівень відсоткових платежів. У такому випадку, інвестори не матимуть довіри до

країни. Знайдемо межі відсоткових платежів і обсягів державного боргу, за яких ситуація зростання боргу буде загрожувати втраті довіри інвестора.

Якщо $a_t < 0$, то матимемо рівність:

$$\frac{Dft_{B_t} + i_{B_t}}{GDb} > g_t + Ti'_t + g_t Ti'_t \quad (5.20)$$

Перепозначимо темп зростання ВВП:

$$(1 + g_t) \cdot (1 + Ti'_t) = g_{nt}, \quad (5.21)$$

а різницю між темпом зростання боргу та ВВП:

$$\frac{Dft_{B_t} + i_{B_t}}{GDb} - (g_t + Ti'_t + g_t Ti'_t) = \lambda_t \quad (5.22)$$

Отримуємо таке співвідношення:

$$\frac{Dft_{B_t} + i_{B_t}}{GDb} = g_{nt} + \lambda_t \quad (5.23)$$

Звідси визначаємо темп відношення зростання боргу до ВВП:

$$a_t = \frac{1 + \lambda_t + g_{nt}}{1 + g_{nt}} - 1 = \frac{\lambda_t}{1 + g_{nt}} \quad (5.24)$$

Нехай a^* - нижня межа допустимого для сприйняття інвестором співвідношення між боргом і ВВП. Тоді:

$$a^* = \frac{\lambda_t}{1 + g_{nt}} \quad (5.25)$$

Якщо прийняти співвідношення боргу до ВВП як $\frac{Dft_{B_t}}{Y_t} = y_t$, а середній відсоток по сплаті боргу як $\frac{Ti'_t}{GDb_t} = i_{B_t}$, то нерівність $a_t > 0$ набуде вигляду:

$$\frac{1}{y_t} \cdot Dft_{B_t} + i_{B_t} > g_{B_t} \quad (5.26)$$

Для прийняттого для інвестора значення y^* отримаємо співвідношення рівновагових номінальних показників бюджету, що забезпечують його стабільність:

$$\frac{1}{y^*} \cdot Dft_{B_t} + i_{B_t} + r'_i = g_{B_t} \quad (5.27)$$

На базі статистичних даних державного боргу і ВВП обчислимо показники, необхідні для прогнозування допустимих меж державного боргу (додаток X).

Для подальшого прогнозування допустимих меж державного боргу в Україні проведемо дослідження динаміки показників на базі статистичних даних за допомогою пакета обробки статистичних даних STADIA. Ми визначили математичну залежність динаміки державного боргу, дефіциту бюджету, ВВП, дефіциту платіжного балансу, експорту та імпорту, а потім сформуваємо цілий ряд регресійних моделей для обраних показників. При цьому зауважимо, що для якісного аналізу та об'єктивного прогнозування абсолютних і відносних значень економічних показників в цілому та величини державного боргу зокрема, а також з метою виявлення реальних зв'язків між ними, ми братимемо до уваги моделі із найвищим коефіцієнтом кореляції, що гарантуватиме найбільш

адекватну економічним реаліям форму сприйняття боргової стратегії формування бюджетних ресурсів держави на сучасному етапі.

Для побудови моделей використаємо числові дані додатку X та процедуру «Проста регресія, тренд» системи STADIA. Результати отриманих розрахунків подано в додатку Ц. З множини можливих функцій як прогностні моделі вибрано два види залежностей: лінійна й експонентна (табл. 5.2), оскільки вони найбільш достовірно оцінюють динаміку обраних чинників. Зіставлення коефіцієнтів кореляції переконує, що більш адекватною для цих показників є експонентна залежність.

Таблиця 5.2

**Узагальнені залежності, отримані при прогнозуванні
допустимих меж державного боргу в Україні ***

Показник	Вид залежності та статистичні оцінки, <i>t</i> - часовий інтервал, рік	Прогностні значення	
		1	2
Державний борг, млн. грн. Середньорічне зростання 50400 од. або 23,92 %	$y = -140300 + 50400t, R = 0,8355$	2015	615 600
		2016	666 000
Зовнішній державний борг, млн. грн. Середньорічне зростання 24710 од. або 20,32 %	$y = -53760 + 24710t, R = 0,8342$	2017	716 400
		2018	766 800
Внутрішній державний борг, млн. грн. Середньорічне зростання 25680 од. або 29,56 %	$y = -86570 + 25680t, R = 0,8326$	2019	817 200
		2015	757 000
Внутрішній державний борг, млн. грн. Середньорічне зростання 25680 од. або 29,56 %	$y = 30333,26 \cdot e^{0,2144t}, R = 0,9346$	2016	938 000
		2017	1 162 000
Внутрішній державний борг, млн. грн. Середньорічне зростання 25680 од. або 29,56 %	$y = 23388,51 \cdot e^{0,185t}, R = 0,9423$	2018	1 440 000
		2019	1 785 000
Внутрішній державний борг, млн. грн. Середньорічне зростання 25680 од. або 29,56 %	$y = -86570 + 25680t, R = 0,8326$	2015	317 000
		2016	341 700
Внутрішній державний борг, млн. грн. Середньорічне зростання 25680 од. або 29,56 %	$y = -86570 + 25680t, R = 0,8326$	2017	366 400
		2018	391 100
Внутрішній державний борг, млн. грн. Середньорічне зростання 25680 од. або 29,56 %	$y = -86570 + 25680t, R = 0,8326$	2019	415 800
		2015	376 800
Внутрішній державний борг, млн. грн. Середньорічне зростання 25680 од. або 29,56 %	$y = -86570 + 25680t, R = 0,8326$	2016	453 400
		2017	545 500
Внутрішній державний борг, млн. грн. Середньорічне зростання 25680 од. або 29,56 %	$y = -86570 + 25680t, R = 0,8326$	2018	656 400
		2019	789 800
Внутрішній державний борг, млн. грн. Середньорічне зростання 25680 од. або 29,56 %	$y = -86570 + 25680t, R = 0,8326$	2015	298 700
		2016	324 300
Внутрішній державний борг, млн. грн. Середньорічне зростання 25680 од. або 29,56 %	$y = -86570 + 25680t, R = 0,8326$	2017	350 000
		2018	375 700
Внутрішній державний борг, млн. грн. Середньорічне зростання 25680 од. або 29,56 %	$y = -86570 + 25680t, R = 0,8326$	2019	401 400

Продовження таблиці 5.2

1	2	3	4
	$y = 7879,345 \cdot e^{0,259t}, R = 0,9423$	2015 2016 2017 2018 2019	383 500 496 900 643 800 834 200 1 081 000
Експорт, млн. грн.	$y = -20170 + 56680t, R = 0,9776$	2015 2016 2017 2018 2019	830 000 886 700 943 400 1 000 000 1 057 000
Середньорічне зростання 56680 од. або 17,83 %	$y = 99761,07 \cdot e^{0,1641t}, R = 0,9829$	2015 2016 2017 2018 2019	1 132 000 1 334 000 1 572 000 1 852 000 2 183 000
Імпорт, млн. грн.	$y = -65800 + 67190t, R = 0,9749$	2015 2016 2017 2018 2019	942 000 1 009 000 1 076 000 1 144 000 1 211 000
Середньорічне зростання 67190 од. або 20,94 %	$y = 80821,64 \cdot e^{0,1901t}, R = 0,9771$	2015 2016 2017 2018 2019	1 399 000 1 692 000 2 046 000 2 475 000 2 993 000

* Розраховано автором

Нагадаємо, що при трактуванні результатів цього прогнозування необхідно враховувати наявність довірчого інтервалу та нижньої і верхньої меж прогнозу. За експонентною функцією показник державного боргу на 2015 р. дорівнює 757 000 млн. грн. Значення довірчого інтервалу – 248 300 млн. грн. Таким чином, прогнозне значення державного боргу коливатиметься в інтервалі між нижньою (508 700 млн. грн.) та верхньою (1 005 300 млн. грн.) межами прогнозу.

Розглянута нами модель є функціональною основою для виокремлення стратегічних значень боргової експансії держави і дає можливість глибокого розуміння проблем, які виникають при прогнозуванні боргової динаміки, та формулювання низки пропозицій управлінських рішень щодо поліпшення результативності боргової стратегії держави:

– скорочення поточних і майбутніх первинних бюджетних дефіцитів або за рахунок боргової стратегії у допустимих межах прогнозування обсягів

державних запозичень, або за рахунок скорочення бюджетних видатків, або за рахунок збільшення податкових і неподаткових джерел формування доходів державного бюджету;

– збільшення поточних та майбутніх доходів від сеньйоражу. Однак можливість застосування цього методу для відновлення стабільності фіскального простору обмежена. Якщо економіка перебуває на спадному сегменті діаграми Лоренца та кривої Лаффера для сеньйоражу, спроба збільшити доходи від сеньйоражу шляхом збільшення темпу зростання номінального запасу грошової маси призведе до більш високої інфляції та до різкого зниження грошового попиту, скорочуючи таким чином доходи;

– подальший пошук політичних шляхів списання і реструктуризації державного боргу та витрат на його обслуговування;

– оголошення повного дефолту або накладення одностороннього мораторію на платежі за внутрішнім і зовнішнім боргом, враховуючи політичну ситуацію, що склалася у нашій державі, та проведення АТО на сході України. Однак закриваючи доступ до ринків капіталів та / або збільшуючи премію за ризику, що входить до внутрішніх реальних ставок відсотка, опосередковано поглиблюються розбіжності в умовах стійкості та стабільності фіскальної спроможності держави.

Проведені наукові узагальнення у сегменті формування боргової стратегії формування бюджетних ресурсів держави є свідченням того, що, здійснюючи економічну політику, особливо у сфері державних фінансів, українські уряди не лише не брали повною мірою до уваги дослідження провідних вітчизняних чи зарубіжних науковців стосовно проблеми взаємозв'язку між валовим внутрішнім продуктом, бюджетними ресурсами держави та дефіцитом бюджету, але й частково ігнорували економіко-математичне обґрунтування, приймаючи важливі рішення у царині державних запозичень.

На нашу думку, статистичні дані і прогнози є невтішними: державний борг України стрімко зростає – тенденція є досить негативною. Це пов'язано з тим, що майже вся сума боргових бюджетних ресурсів витрачається на споживчі потреби

та покриття дефіциту бюджету. Об'єктивна оцінка ступеня взаємозв'язку між основними макроекономічними показниками, що задіяні при розробленні боргової стратегії формування бюджетних ресурсів держави, та ефективний прогноз їх впливу на економічну, соціальну та суспільно-політичну ситуації є важливими чинниками стабілізації економіки та сфери державних фінансів.

Після Великої рецесії 2007-2009 рр. світова економіка вимагає формування новітньої парадигми реформ. Потрібні нові рецепти забезпечення фінансової стабільності та механізми відновлення економічного зростання, увага повинна приділятися взаємозв'язку інструментів макроекономічної політики з метою підвищення ефективності їх використання. У контексті цієї ідеї у 2011 р. вчені Т. Сарджент та К. Сімс отримали Нобелівську премію з економіки за емпіричні дослідження причинно-наслідкових зв'язків з макроекономіки. Підтримуючи такий напрям наукового пошуку, вважаємо, що удосконалення боргової стратегії формування бюджетних ресурсів держави необхідно розглядати в єдиній системі макроекономічного регулювання, посиливши при цьому прагматичну складову забезпечення фіскальної та боргової стійкості країни.

5.3. Перспективи реалізації податково-боргових стратегій для бюджетного забезпечення економічного зростання

Пріоритетними завданнями розроблення та реалізації податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави в сучасних умовах турбулентності залишаються, на нашу думку, по-перше, акумулювання максимуму надходжень податків з мінімальною дестимуляцією при цьому фінансово-господарської діяльності економічних суб'єктів; по-друге, залучення внутрішніх і зовнішніх державних позик без загрози дестабілізації функціонування економіки і державних фінансів у перспективі; по-третє, спрямування бюджетних ресурсів, мобілізованих шляхом оподаткування і

державного кредиту на фінансування тих суспільних видатків, що сприятимуть пожвавленню економічної активності і, як наслідок, збільшуватимуть надходження податків, як основного джерела фінансового забезпечення функціонування держави.

Визначальні критерії та параметри формування декомпозиції бюджетних ресурсів держави за рахунок податків і позик змінюються залежно від економічних, політичних і соціальних умов в країні.

У цьому параграфі ми розглянемо основні ефекти, що діють в економіці, а також спробуємо визначити, які обмежувачі більш значущі для економічного зростання – точки Лаффера, що є точками максимуму на виробничій та фіскальній кривій Лаффера, відповідно, чи точка Скаллі, що є точкою максимуму на бюджетній кривій Армі-Рана.

Ще з 1863 р. в економічній теорії фігурує закон Вагнера, який довгий час вважався чи не найнепорушнішим економічним законом, загальна сутність якого полягає у такому: зростання валового внутрішнього продукту супроводжується прискореним збільшенням державних витрат. Станом на сьогодні можна натрапити на різні аранжування цього закону. Похідним від закону Вагнера пропонуємо для розгляду закон прискореного зростання бюджетних ресурсів держави, який, на наш погляд, слід формулювати так: зростання валового внутрішнього продукту супроводжується прискореним зростанням бюджетних ресурсів держави.

Це твердження можна легко формалізувати.

Якщо X – обсяг валового внутрішнього продукту (ВВП), а G – величина бюджетних ресурсів, необхідних для фінансування державних видатків, то відповідно до закону прискореного зростання бюджетних ресурсів має місце така ступенева залежність:

$$G = m \cdot X^{\theta} \quad (5.28)$$

де m та θ – параметри, причому $m > 0$, а $\theta > 1$.

Таким чином, закон прискореного зростання бюджетних ресурсів постулює зростаючу нелінійну залежність між бюджетними ресурсами і ВВП. Якщо $\theta \leq 1$, то цей закон автоматично порушується. Висловлюючись мовою математики, закон прискореного зростання бюджетних ресурсів держави еквівалентний твердженню, що в залежності (5.28) параметр θ строго більший, ніж одиниця: $\theta > 1$.

Якщо взяти до розгляду показник еластичності бюджетних ресурсів за ВВП, то він збігається з параметром θ , тобто $\theta = (X/G) \cdot (dG/dX)$. У цьому випадку закон прискореного зростання бюджетних ресурсів стверджує, що еластичність бюджетних ресурсів до ВВП більша, ніж одиниця. Отже, закон прискореного зростання бюджетних ресурсів постулює той факт, що економічне зростання виступає як прискорювач зростання бюджетних ресурсів. У зв'язку з цим, цей закон можна трактувати, як окремий випадок ефекту поступального руху. Надалі ступеневу функцію на рис. 5.3 будемо називати кривою бюджетних ресурсів.

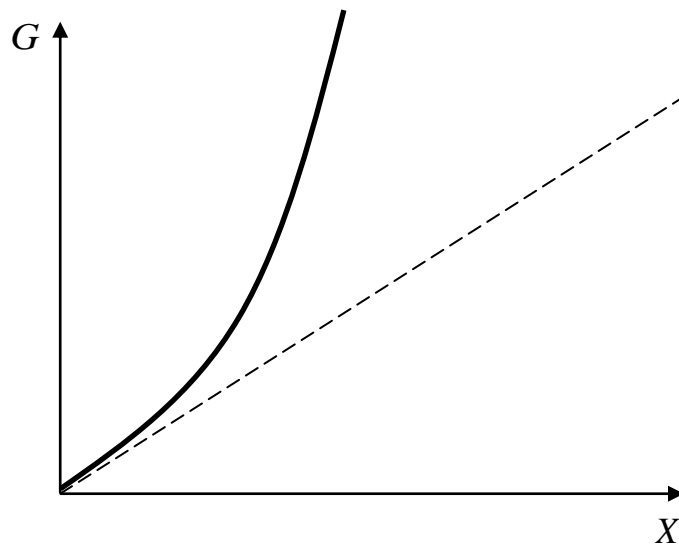

Рис. 5.3. Залежність бюджетних ресурсів держави від ВВП

По суті, закон прискореного зростання бюджетних ресурсів означає, що з плином часу роль держави зростає, а разом з нею і зростають масштаби державних фінансів.

Вважаємо, що ця теза упродовж тривалого часу виконувалася з рідкісною

сталістю (табл. 5.3). За даними таблиці помітно, що упродовж більш ніж 140 років у всьому світі мала місце однакова тенденція зростання частки бюджетних ресурсів держави у ВВП, що є прямим наслідком закону прискореного зростання бюджетних ресурсів. Цілком очевидно, що рано чи пізно цей закон повинен порушитися, оскільки своєю межею він має 100%-е вилучення доходу компаній з його подальшим перерозподілом через бюджет. Однак таке усупільнення фінансів рівносильне ліквідації приватного сектору як такого, що за визначенням є неможливим.

Таблиця 5.3

**Параметри бюджетних ресурсів і державного сектору
провідних країн світу ***

Країни світу	Частка бюджетних ресурсів у ВВП, %		Частка державного сектору у загальній чисельності зайнятих, %	
	1870 р.	2010 р.	1870 р.	2010 р.
1	2	3	4	5
Австралія	18,0	38,0	1,4	18,6
Австрія	10,0	54,0	1,9	21,2
Франція	13,0	56,0	2,5	24,8
Німеччина	10,0	51,0	1,2	16,1
Італія	14,0	54,0	2,6	19,3
Японія	9,0	38,0	1,0	8,4
Норвегія	6,0	51,0	2,2	32,2
Швеція	6,0	65,0	2,2	34,1
Швейцарія	16,0	40,0	2,4	12,1
Великобританія	9,0	44,0	4,9	16,4
США	7,0	37,0	2,9	12,8

* Складено за даними [161, с. 170]

Таким чином, незважаючи на його непорушність у ретроспективі, закон прискореного зростання бюджетних ресурсів ніяк не може вважатися посправжньому універсальною залежністю. У якомусь сенсі питання полягає лише в тому, коли цей закон перестане діяти.

Однак, незважаючи на уявну простоту, перевірка цього закону передбачає певні методичні нюанси, чим, власне, і пояснюються наявні розбіжності у трактуванні того, виконується чи порушується сьогодні закон прискореного зростання бюджетних ресурсів держави.

Спираючись на попередні побудови моделі, можна констатувати, що на практиці перевірка того, виконується чи порушується закон прискореного зростання бюджетних ресурсів, зводиться до економетричної оцінки показника еластичності θ . Для цього аналітики будують економетричну залежність, на основі якої згодом і обчислюється еластичність θ . Як правило, з цією метою використовується економетрична модель такого виду [14, с. 83]:

$$\ln[G(t)] = a_0 + \sum_{i=0}^h b_i \cdot [\ln X(t-i)] + \sum_{j=1}^n c_j \cdot [\ln Y_j(t)] \quad (5.29)$$

де a_0 , b_i та c_j – параметри моделі, що оцінюються статистично;

t – індекс часу (року);

Y_j – j -й чинник, що впливає на динаміку бюджетних ресурсів.

Пояснимо залежність (5.29).

По-перше, у поданій моделі фігурує розподілена в часі залежність між бюджетними ресурсами і ВВП ($X \cdot (t-i)$). Практика свідчить, що величина лага може сягати 5 років. Такий підхід дозволяє більш тонко і повно врахувати вплив економічного зростання на бюджетну політику.

По-друге, в моделі (5.29), крім чинника ВВП, фігурують й інші чинники (Y_j), від яких залежить бюджетна політика. Як правило, кількість таких «інших» чинників становить 3-4. Зазначений підхід дозволяє відфільтрувати вплив ВВП на бюджетні ресурси від інших збурюючих впливів. У деяких наукових працях «інші» чинники теж використовуються з часовим запізненням. У найпростішому випадку може використовуватися один «інший» чинник, наприклад, сама величина бюджетних ресурсів за попередні періоди часу. Іноді в праву частину моделі (5.29) додатково вводиться трендовий компонент.

По-третє, в моделі (5.29) всі вихідні змінні логарифмуються. Це робиться для того, щоб згодом було зручніше обчислювати показник еластичності θ .

На останньому моменті слід зупинитися більш докладно. Справа в тому,

що «повна» еластичність бюджетних ресурсів за ВВП θ складається з «приватних» еластичностей з урахуванням часового такту ВВП. Таким чином, лагові залежності призводять не до точкової еластичності θ , а до розподіленої еластичності θ^* , яка в літературі називається довгостроковою еластичністю. Така назва пов'язана з тим, що цей показник враховує «далекі» (минулі) зміни ВВП, які вплинули на величину бюджетних ресурсів у поточний момент часу. У зв'язку з цим форма рівняння (5.29) виявляється надзвичайно зручною для обчислення довгострокової еластичності:

$$\theta^* = \sum_{i=0}^h b_i \quad (5.30)$$

З формули (5.30) очевидно, що довгострокова еластичність бюджетних ресурсів за ВВП становить просту суму коефіцієнтів регресії, що стоять перед усіма показниками ВВП з урахуванням часового лага. В цілому ж показник θ^* є емпіричною оцінкою теоретичного показника θ , і надалі вони можуть використовуватися як синонімічні поняття.

У прикладних дослідженнях перевірка закону прискореного зростання бюджетних ресурсів зводиться до двокрокової процедури: побудови моделі (5.29) і обчислення величини (5.30). Як і в теорії, при $\theta^* > 1$ закон прискореного зростання бюджетних ресурсів виконується; в іншому випадку вважається, що він порушується. Дослідження зазначеної дихотомії і становить основний предмет дискусії економістів стосовно закону прискореного зростання бюджетних ресурсів у сучасному світі.

На наш погляд, не можна не відзначити і той факт, що цей закон за своєю суттю є законом швидше емпіричним, ніж економічним. Інакше кажучи, його наявність не може бути виведена з яких-небудь загальнотеоретичних міркувань. Цей ефект не закладений в якості універсальної складової ні в логіці економічного розвитку, ні в психології економічних агентів. Відповідно і перевірка закону прискореного зростання бюджетних ресурсів сьогодні

ведеться винятково емпірична, чим і зумовлений економетричний інструментарій оцінки еластичності θ .

Розглянемо національні режими економічного зростання крізь призму закону прискореного зростання бюджетних ресурсів. У полі зору будуть фігурувати три країни: США, Швеція та Україна. При цьому для США ми захопимо кілька тривалих періодів їх історії, щоб краще зрозуміти еволюційні зрушення, що відбуваються.

Тут, як і раніше, параметром, що характеризує закон прискореного зростання бюджетних ресурсів, буде виступати θ , який впливає з досить-таки простої й універсальної економетричної залежності:

$$\ln \cdot G \cdot (t) = \theta \cdot \ln [X \cdot (t-1)] \quad (5.31)$$

де X – обсяг валового внутрішнього продукту (ВВП);

G – величина бюджетних ресурсів;

t – час (рік).

Якщо $\theta > 1$, то закон прискореного зростання бюджетних ресурсів виконується; якщо $\theta \leq 1$, то цей закон порушується.

Розрахунки для економіки США за 1929-1949 рр. дали таку економетричну залежність:

$$\ln \cdot G \cdot (t) = 1,458 \cdot \ln [X \cdot (t-1)] \quad (5.32)$$

(0.052)

де $N = 20$; $RI = 0,976$; $E = 13,7$

У моделі (5.32) використані такі позначення:

N – кількість спостережень; RI – коефіцієнт детермінації; E – середня помилка апроксимації (у відсотках від фактичного значення); під коефіцієнтами регресій в дужках вказані значення стандартних помилок. Ця і всі наступні моделі проходять основні статистичні тести.

Подальші розрахунки для американської економіки за 1950-1979 рр. дали таку залежність:

$$\ln \cdot G \cdot (t) = 1,253 \cdot \ln \cdot [X \cdot (t-1)] \quad (5.33)$$

(0.009)

де $N = 29$; $RI = 0,998$; $E = 3,3$

Розрахунки для економіки США за 1980-2009 рр. дозволили отримати таку економетричну модель:

$$\ln \cdot G \cdot (t) = 1,150 \cdot \ln \cdot [X \cdot (t-1)] \quad (5.34)$$

(0.002)

де $N = 29$; $RI = 0,999$; $E = 0,7$

Для економіки Швеції за період 1990-2009 рр. побудована така залежність:

$$\ln \cdot G \cdot (t) = 0,992 \cdot \ln \cdot [X \cdot (t-1)] \quad (5.35)$$

(0.002)

де $N = 18$; $RI = 0,999$; $E = 0,7$

Для економіки України за період 1991-2009 рр. побудована модель виду:

$$\ln \cdot G \cdot (t) = 0,908 \cdot \ln \cdot [X \cdot (t-1)] \quad (5.36)$$

(0.017)

де $N = 18$; $RI = 0,994$; $E = 12,3$

Результати розрахунків за цими моделями зведені в таблиці 5.4, з даних якої чітко простежуються кілька важливих моментів. Перш за все, сьогодні всі країни світу дійсно розділені на дві групи: в одних закон прискореного зростання бюджетних ресурсів виконується, в інших – ні. Причому тут досить складно побачити якусь явну закономірність. Наприклад, у США закон прискореного зростання бюджетних ресурсів досі діє – всупереч деяким оцінкам. Так, згідно з розрахунками Д. Дюрєвалла і М. Хенрексона у США закон прискореного зростання бюджетних ресурсів діяв упродовж періоду з 1860-х до кінця 1970-х рр., проте після цього він втратив свою силу [584]. Таке твердження

відмінне від наших результатів і лише підкреслює заплутаність розглянутого питання. У Швеції та Україні закон прискореного зростання бюджетних ресурсів порушується. Характерно, що стосовно Швеції наші висновки збігаються з висновками Д. Дюревалла і М. Хенрексона.

Таблиця 5.4

**Діагностика закону прискореного зростання бюджетних ресурсів
за країнами та періодами ***

Країна	Період, рр.	Еластичність θ , відносно одиниці
1	2	3
США	1929-1949	1,46
	1950-1979	1,25
	1980-2009	1,15
Швеція	1990-2009	0,92
Україна	1991-2009	0,68

* Складено автором

Нескладно простежити, що виконання закону прискореного зростання бюджетних ресурсів безпосередньо не пов'язане зі ступенем розвиненості країни. Схоже, що ключову роль тут відіграє масштаб створеного в економіці державного сектору і величина бюджетних ресурсів. Так, Швеція і Україна відрізняються великим державним сектором, а Швеція ще є лідером у здійсненні бюджетних видатків. Тим самим деякі країни вже підійшли впритул до межі в розширенні бюджетних ресурсів, тоді як в інших є ще резерв їх нарощування. Однак це лише попередня гіпотеза.

Ще один важливий висновок полягає у чіткій тенденції «згасання» закону прискореного зростання бюджетних ресурсів. Найбільш виразно цей тренд помітний в економіці США, де тільки за останні 30 років еластичність θ зменшилася на 0,15 пункту. Це дозволяє сподіватися на те, що у 2020-2030 рр. у цій країні закон прискореного зростання бюджетних ресурсів остаточно «обнулиться», тобто буде $\theta \approx 1$. У будь-якому випадку глобальна спрямованість еволюції економічних систем очевидна – в бік «придушення» закону

прискореного зростання бюджетних ресурсів.

Звертає на себе увагу ще один цікавий факт: з плином часу еластичність θ зменшується на тлі дедалі зростаючої точності апроксимації залежності (5.31) (тобто величина помилки апроксимації E у (5.32) – (5.34) зменшується). Інакше кажучи, чим більше послаблюється закон прискореного зростання бюджетних ресурсів, тим більш рельєфним стає зв'язок між бюджетними ресурсами і ВВП. На перший погляд, така ситуація може здатися парадоксальною, однак для неї є цілком природне пояснення. Справа в тому, що чим швидше «роздувається» бюджет, тим він менш стабільний і тим менш надійним стає усереднений зв'язок між ним і траєкторією ВВП. Фактично зростання прискорення θ викликає значне відхилення від тренду ВВП і робить проблематичною високу кореляцію між бюджетними ресурсами і ВВП.

Вище ми вже згадували про внутрішню суперечність, закладену в законі прискореного зростання бюджетних ресурсів і пов'язану з рухом у бік тотального одержавлення фінансів.

Відповідно до закону прискореного зростання бюджетних ресурсів зростання ВВП впливає на зростання бюджетних ресурсів, встановлюючи тим самим прямий зв'язок у підсистемах «економіка-держава». Однак, як виявляється, між названими підсистемами є і зворотний зв'язок, що має досить велике значення. Якщо масштаб держави вимірювати часткою бюджетних ресурсів у ВВП ($g = G/X$), то залежність темпу економічного зростання країни ($\Delta X/X$) від масштабу держави (g) має форму параболічної функції з характерною для неї точкою максимуму. Така крива в економічній літературі іноді називається кривою Рана, іноді – кривою Армі, а іноді і більш узагальнено – кривою Армі-Рана. Надалі ми будемо використовувати її узагальнену назву, що вона отримала на честь економістів Річарда Армі (Richard Armeу) та Річарда Рана (Richard Rahn), які популяризували її та зробили цю залежність робочим інструментом сучасного економічного аналізу (рис. 5.4).

Акцентуємо увагу, що параболічна форма кривої Армі-Рана має подвійне значення. По-перше, як було наголошено вище, вона фіксує наявність

зворотного впливу бюджетної (державної) активності на економічне зростання, а по-друге, цей зв'язок виявляється негативним, тобто стабілізуючим. Інакше кажучи, якщо відповідно до закону прискореного зростання бюджетних ресурсів підвищення ВВП прискорює збільшення бюджетних ресурсів, за рахунок яких фінансуються державні видатки, то відповідно до кривої Армі-Рана зростання частки державних видатків у ВВП на певному етапі веде до гальмування зростання ВВП. Тим самим наявність ефекту Армі-Рана перетворює систему «економіка-держава» в саморегулюючу ринкову систему, в якій неприпустимий односпрямований розвиток подій.

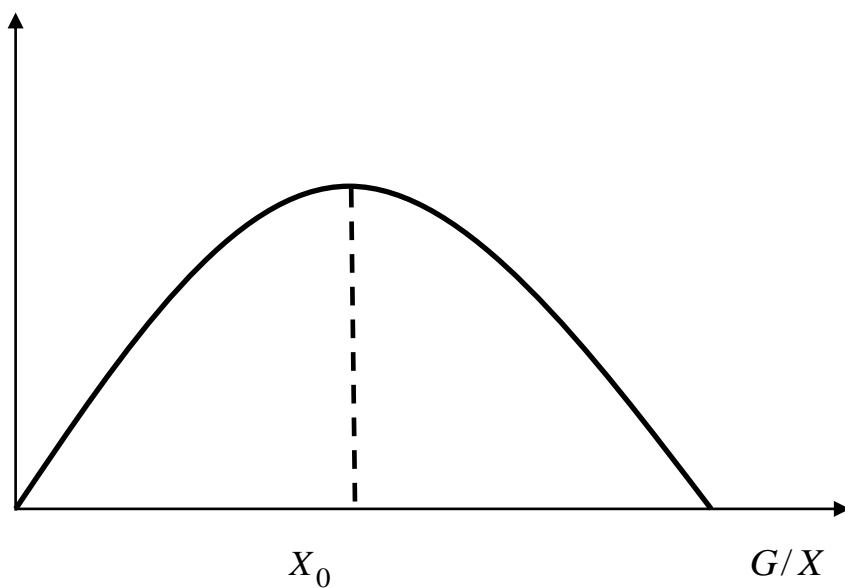

Рис. 5.4. Крива Армі-Рана та точка Скаллі [14, с. 86]

Тим часом наявність на кривій Армі-Рана точки максимуму передбачає, що сили щодо обмеження масштабу державної участі запускаються лише після досягнення певної критичної величини показника g . До цього моменту в економіці може цілком безболісно відбуватися експансія державного сектора.

У науковому середовищі довгий час велися дискусії про те, який рівень частки бюджетних ресурсів слід вважати гранично допустимим. Так, наприклад, Дж. Скаллі, який багато років вивчав вплив бюджетної політики на економічне зростання, оцінив точку максимуму на кривій Армі-Рана в 23%. Цю точку надалі будемо називати точкою Скаллі, хоча відразу зазначимо, що ця оцінка вже

безнадійно застаріла; ні про які стандарти тут говорити не можна, бо в кожній країні діють свої режими, що породжують свої значення точки Скаллі. За аналогією з точками Лаффера можна визначити точку Скаллі, як точку, для якої виконуються умови:

$$\partial\lambda/\partial g = 0 \quad \text{та} \quad \partial^2\lambda/\partial g^2 < 0, \quad \text{де} \quad \lambda = \Delta X/X, \quad \text{а} \quad g = G/X$$

Побудова кривої Армі-Рана становить певні труднощі, проте її наявність дозволяє не лише зрозуміти ступінь помилковості бюджетної політики, а й оцінити реальні економічні втрати, що виникають через відхилення вправо від точки максимуму.

Таким чином, одним з економічних бар'єрів у вияві закону прискореного зростання бюджетних ресурсів є так звана крива Армі-Рана. Вона відображає параболічну залежність між темпом зростання ВВП (λ) і часткою бюджетних ресурсів у ВВП (g).

Для США за періоди часу 1929-1949 рр., 1950-1979 рр. і 1980-2009 рр. були отримані економетричні залежності в такій формі:

$$1 + \lambda = 7,779 \cdot g - 0,119 \cdot g^2 \quad (5.37)$$

(0.271) (0.008)

$$\text{де } N = 20; RI = 0,989; E = 8,4$$

$$1 + \lambda = 8,038 \cdot g - 0,153 \cdot g^2 \quad (5.38)$$

(0.216) (0.007)

$$\text{де } N = 30; RI = 0,999; E = 2,3$$

$$1 + \lambda = 6,677 \cdot g - 0,107 \cdot g^2 \quad (5.39)$$

(0.218) (0.006)

$$\text{де } N = 30; RI = 0,999; E = 1,4$$

Економетричні розрахунки для Швеції за період 1990-2009 рр. дали змогу побудувати таку модель:

$$1 + \lambda = 5,590 \cdot g - 0,072 \cdot g^2 \quad (5.40)$$

(0.149) (0.004)

де $N = 18$; $RI = 0,998$; $E = 3,4$

Аналогічні розрахунки для України за період 1991-2009 рр. дали таку залежність:

$$1 + \lambda = 7,392 \cdot g - 0,131 \cdot g^2 \quad (5.41)$$

(0.453) (0.014)

де $N = 18$; $RI = 0,995$; $E = 5,7$

Таким чином, крива Армі-Рана присутня у всіх розглянутих країнах у своєму класичному вигляді. Значення точки Скаллі для отриманих моделей країн наведені в таблиці 5.5.

Таблиця 5.5

Оцінка точки Скаллі за країнами та періодами *

Країна	Період, рр.	Точка Скаллі (g^*), %
1	2	3
США	1929-1949	32,6
	1950-1979	26,2
	1980-2009	30,9
Швеція	1990-2009	38,8
Україна	1991-2009	32,0

* Складено автором

Одержані оцінки фіксують досить очевидну тенденцію – точка Скаллі з часом поступово переміщається у бік збільшення. Якщо ж економічний розвиток переривається якимись надзвичайними екзогенними обставинами, які вимагають мобілізації ресурсів країни, то точка Скаллі може різко збільшуватися. Така ситуація мала місце в США в період 1929-1949 рр., на який припали Велика депресія і Друга світова війна.

Звертають на себе увагу значні відмінності між національними моделями організації бюджетного процесу. Наприклад, Швеція демонструє відносно

високу стійкість до зростання державних видатків, тоді як у США та Україні склався режим зростання, який не сприймає великих бюджетних видатків. При цьому різниця в оцінках точки Скаллі для Швеції та України становить 10,8 в.п., що свідчить про зовсім різні еволюційні стадії розвитку названих країн. За інших рівних умов для України це означає високу ймовірність потрапляння в режим рецесії за різкого і несподіваного збільшення бюджетних ресурсів. Феномен України – велика частка преференційного оподаткування і значного сегменту тіньової економіки.

Об'єднання закону прискореного зростання бюджетних ресурсів з кривою Армі-Рана в рамках єдиної аналітичної конструкції дає надзвичайно цікавий результат, який будемо називати парадоксом багатства [14, с. 86]. Розглянемо його більш детально.

Відповідно до закону прискореного зростання бюджетних ресурсів маємо рівняння (5.28), де $\theta > 1$. Тоді частка бюджетних ресурсів у ВВП ($g = G/X$) з урахуванням (5.28) описується таким виразом:

$$g = m \cdot X^{\theta-1} \quad (5.42)$$

В силу закону прискореного зростання бюджетних ресурсів функція (5.42) є зростаючою, проте це зростання може бути безболісним для економіки доти, поки не буде подолано відмітку g^* (точка Скаллі), що існує відповідно до вимоги кривої Армі-Рана. При $g > g^*$ починається спад ВВП. Тоді прирівнявши функцію (5.42) до величини g^* отримаємо вираз для граничного обсягу ВВП:

$$X^* = \theta^{-1} \sqrt[\theta]{g^* / m} \quad (5.43)$$

Вираз (5.43) фіксує максимально велике значення ВВП, за межами якого сам ВВП вже рости не здатен. Саме в цьому пункті ми і приходимо до парадоксу: зростання ВВП обмежує своє власне зростання. Зрозуміло, цей

парадокс має сенс лише при виконанні закону прискореного зростання бюджетних ресурсів, коли $\theta > 1$. Таким чином, спільна дія закону прискореного зростання бюджетних ресурсів і кривої Армі-Рана вибудовує бар'єр для зростання національної економіки. Можна лише припустити, що після досягнення цього бар'єру темпи економічного зростання сповільняться, зберігаючи досягнутий рівень багатства.

Наведене вище засвідчує, що закон прискореного зростання бюджетних ресурсів є серйозним обмежувачем довгострокового розвитку економіки. Відповідно, щоб ліквідувати парадокс багатства, потрібно нейтралізувати закон прискореного зростання бюджетних ресурсів. Таким чином, необхідність порушення закону прискореного зростання бюджетних ресурсів закладена в самій економічній еволюції з характерним для неї економічним зростанням. Саме в багатих країнах, що подолали бар'єр (5.43), відбувається перебудова режиму економічного розвитку зі зміною величини параметра еластичності бюджетних ресурсів з $\theta > 1$ на $\theta < 1$.

Парадокс багатства чітко пояснює ступінчастий характер витіснення закону прискореного зростання бюджетних ресурсів зі світової економіки: спершу він порушується в найбагатших країнах з високим ВВП, через деякий часовий лаг – в бідніших, які, у свою чергу, виходять на необхідний рівень виробництва. Ми залишаємо осторонь приклад порушення закону прискореного зростання бюджетних ресурсів в Україні, оскільки цей факт детермінується іншою причиною – гіпертрофованим державним сектором.

Як уже було сказано вище, точка Скаллі (g^*) (крива Армі-Рана) ставить серйозний бар'єр на шляху економічного зростання. Однак аналогічну перешкоду споруджують і точки Лаффера 1-го (q^*) і 2-го роду (q^{**}) (виробнича і фіскальна криві Лаффера). У зв'язку з цим виникає резонне запитання: а який з цих двох бар'єрів є більш активним і жорстким? Окреслимо загальну схему відповіді на це запитання.

По-перше, жодна універсальна модель організації бюджетного процесу не

проглядається. Наприклад, у США активним обмеженням є точка Лаффера 1-го роду, а точка Скаллі відіграє допоміжну роль ($g^* > q^*$). Більше того, для США точка Скаллі не має значення навіть порівняно з точкою Лаффера 2-го роду ($g^* > q^{**}$). У Швеції та Україні точка Скаллі, навпаки, виступає в якості активного обмеження економічного зростання, а точки Лаффера є «сплячими» ($g^* < q^* < q^{**}$). Таке взаємне розташування точок Скаллі і Лаффера суперечить типовій схемі, окресленій Л. Хантером [585]. Таким чином, підйоми на виробничій кривій Лаффера і кривій Армі-Рана в загальному випадку можуть мінятися місцями.

По-друге, для різних країн доцільна різна бюджетна політика – дефіцитна або профіцитна. Наприклад, якщо ввести величину оптимального відносного бюджетного дефіциту $\delta = g^* - q^{**}$, то для США має сенс дотримання дефіцитного способу фінансування бюджету в обсязі 1,6% ВВП, у той час, як у Швеції та Україні слід підтримувати бюджетний профіцит. Саме така політика дозволить названим країнам підтримувати високі темпи економічного зростання і забезпечувати наповненість консолідованого бюджету.

Таким чином, зіставлення кривих Лаффера і кривої Армі-Рана дозволяє визначити бажаний характер формування бюджетних ресурсів держави, що має велике значення для вибору адекватної фіскальної політики.

Як вже зазначалося, податкові надходження та державні запозичення (як базис нагромадження державного боргу) – це два основних методи формування бюджетних ресурсів держави, в кожному з яких закладено і переваги, і недоліки. Наприклад, надмірне підвищення податкового навантаження погіршує діловий клімат, що призводить до зростання тіньового сектору економіки. А збільшення обсягу боргових зобов'язань держави погіршує доступ приватного сектору до джерел фінансування. Отже, робимо припущення про наявність певного оптимального рівня для державного боргу та податкових надходжень до бюджету. Поняття оптимальності в цьому випадку застосовується за критерієм максимізації реального ВВП на душу населення.

Побудуємо модель економічного зростання для України, до якої входять змінні, що відображають розмір державних боргових зобов'язань та обсяг податків і зборів, мобілізованих до бюджету, а також змодельовано оптимальний рівень державного боргу та сукупних податкових надходжень в умовах нестабільності фіскального простору та порушення закону прискореного зростання бюджетних ресурсів.

Подібна методика вже застосовувалася у працях зарубіжних економістів. Так, Ф. Факкіні та М. Мелкі [406] оцінювали оптимальний розмір податкових та інших надходжень до бюджету для Франції, Р. Аліми (2014) [377] здійснював аналогічне оцінювання для країн Африки. Зарахування решти змінних до рівняння економічного зростання базується на роботі Р. Барро [379].

Для побудови моделі економічного зростання використано щоквартальні дані Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Національного банку України. Період аналізу охоплює 2004-2014 рр., усього 44 квартали. Враховано такі індикатори: номінальний ВВП на душу населення, дефлятор ВВП, обсяг державного боргу, обсяг податкових надходжень до зведеного бюджету, обсяг капітальних інвестицій. Реальний ВВП розраховано діленням номінального ВВП на індекс дефлятора ВВП. Базовий період – I квартал 2004 р. (додаток Ч).

Загальний вигляд моделі такий:

$$y_t = \alpha + \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 \ln v_t + \beta_3 Trade_t + \beta_4 Inf_t + \beta_5 SD_t + \beta_6 SD_t^2 + \beta_7 TR_t + \beta_8 TR_t^2 + \delta_2 Q_{t2} + \delta_3 Q_{t3} + \delta_4 Q_{t4} + \varepsilon_t \quad (5.44)$$

де y_t та y_{t-1} – логарифм реального ВВП на душу населення України та лагове значення цього показника (за поточний та попередній квартали);

$\alpha, \beta_1, \dots, \beta_8, \delta_2, \delta_3, \delta_4$ – параметри (коефіцієнти) регресійної моделі.

Метою регресійного аналізу є оцінювання даних коефіцієнтів моделі, встановлення конкретного числа для кожного з них;

$\ln v_t$ – показник відношення валових капітальних інвестицій до ВВП за відповідний квартал;

$Trade_t$ – відношення зовнішньої торгівлі (експорт плюс імпорт) до ВВП України за відповідний квартал;

Inf_t – темп інфляції (дефлятор ВВП) в Україні за відповідний квартал;

SD_t, SD_t^2 – показник відношення державного боргу України на кінець кварталу до ВВП країни за цей квартал, а також цей показник, піднесений в квадрат;

TR_t, TR_t^2 – показник відношення податкових надходжень до Зведеного бюджету України за квартал до ВВП країни за цей квартал, а також цей показник, піднесений в квадрат;

Q_{t2}, Q_{t3}, Q_{t4} – допоміжні змінні для врахування фактора сезонності. Ці змінні приймають значення 0 та 1 для позначення відповідного кварталу;

ε_t – залишковий член регресії.

Зазначимо, що показник Q_{t1} у формулі відсутній з таких міркувань: якщо математично взяти $Q_{t1} + Q_{t2} + Q_{t3} + Q_{t4}$, то це буде константа (усі вичерпні варіанти) – і статистичний пакет на власний розсуд «викине» одну з цих змінних. Тому, ми самі обираємо, що Q_{t1} - не включається. Таким чином, показники моделі – це ефект на перший квартал, а коефіцієнти при Q_{t2}, Q_{t3}, Q_{t4} ілюструють, наскільки логарифм реального ВВП вищий в решті кварталів порівняно з першим.

Усі пояснювальні змінні, що належать до регресійного рівняння (5.44), мають теоретичне та логічне обґрунтування.

Рівень валових капітальних інвестицій включений до рівняння, оскільки вони, по суті, є складовою ВВП. Очікуваний вплив цієї змінної на реальний ВВП є позитивним.

Зовнішня торгівля входить до рівняння, оскільки сума експорту та

імпорту ілюструє ступінь залучення країни у міжнародну торгівлю як чинник розвитку. Очікуваний вплив цієї змінної на реальний ВВП є позитивним.

Інфляція належить до рівняння, оскільки її високий рівень створює додаткові витрати для економіки. Очікуваний вплив інфляції на реальний ВВП є негативним.

Державний борг і податкові надходження щільно пов'язані з бюджетними видатками, що також є складовою валового внутрішнього продукту. Очікуваний вплив є неоднозначним, оскільки, з одного боку, певний рівень видатків бюджету, а відповідно й податкових і боргових джерел формування бюджетних ресурсів, є необхідним для створення належних умов ведення бізнесу, забезпечення базових стандартів соціальної стабільності, розвитку інфраструктури тощо. Однак за надмірного зростання державних витрат (а отже, податкових надходжень і державного боргу) ефект може стати негативним, оскільки великий розмір державного сектору, по-перше, спотворює економічні стимули для населення та бізнесу, по-друге, відволікає значний обсяг фінансових ресурсів, що зменшує їх доступність для приватного сектору. Піднесені до квадрату змінні включено до рівняння, щоб задати нелінійний характер зв'язку, це необхідно для знаходження оптимального значення.

Лагове значення ВВП включено до групи пояснювальних змінних, оскільки економічні величини мають інерцію і залежать від своїх попередніх значень. Наприклад, високий рівень ВВП поточного періоду швидше за все збережеться і в наступному часовому інтервалі. Тому очікуваний вплив лагового значення на реальний ВВП є позитивним.

Обмеження цього аналізу пов'язані, насамперед, з певними недоліками наявних даних. По-перше, аналіз базується на фактичних (історичних) даних та не враховує не відображені в них потенційні можливості. По-друге, статистичні дані для України наявні за відносно короткий проміжок. Крім того, економічна історія України характеризується значними коливаннями – періодами реформ і турбулентності, що відображені у фактичних даних й перешкоджають виявленню певних об'єктивних тенденцій і закономірностей.

Втримання державного боргу на економічно безпечному рівні є визначальною умовою ефективної державної політики, орієнтованої на забезпечення сталого розвитку національних економік. За перевищення обґрунтованого рівня боргового навантаження виникає ризик фінансової дестабілізації та уповільнення темпів економічного зростання. Залежність між показником державного боргу та реальним ВВП на душу населення розраховано у додатку Ц та графічно зображено на рис. 5.5.

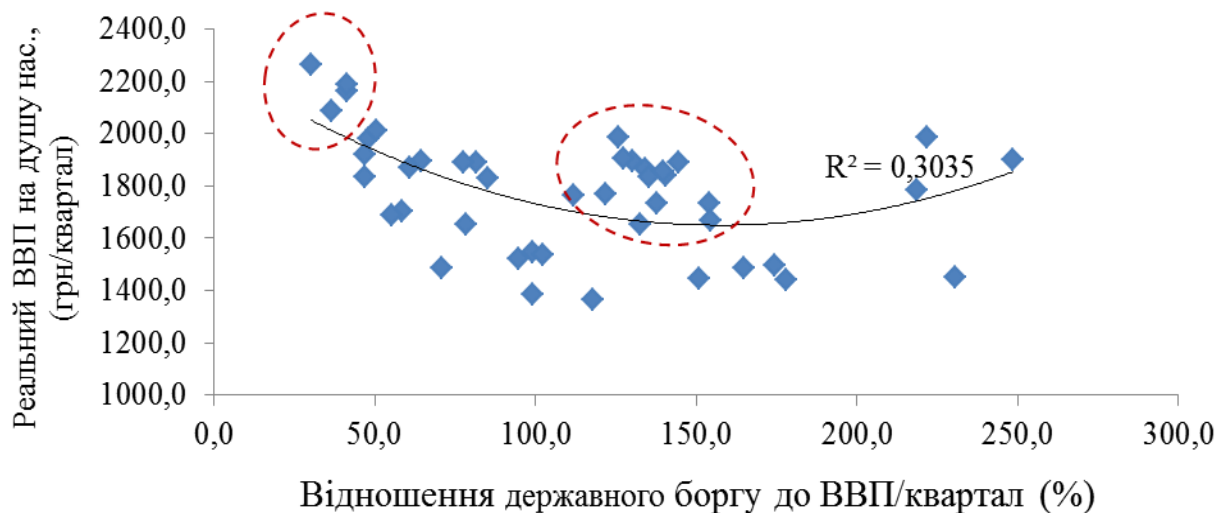

Рис. 5.5. Взаємозв'язок між рівнем державного боргу України та реальним ВВП на душу населення (2004-2014 рр.) *

* Складено автором

Зазначимо, що дослідження взаємозв'язку державного боргу та темпів зростання національної економіки, проведене експертами МВФ, певною мірою корелює з нашими розрахунками. Коли країна тільки отримує доступ до кредитних ресурсів, їхній вплив на економічне зростання є позитивним. Однак, коли сума боргу досягає певної критичної точки, загальний ефект заборгованості стає негативним, а соціально-економічний стан країни – гіршим, ніж за умови відсутності боргу. При цьому, Міжнародний валютний фонд чітко визначає точку В: борг починає в цілому негативно впливати на економічне зростання при рівні 160-170% величини експорту і 35-40% ВВП. В середньому, відмінності в

темпах зростання економіки між країнами з низькою (менше від 100% експорту та 25% від ВВП) та високою заборгованістю перевищують 2% в рік [143, с. 4].

Залежність між показником податкових надходжень до зведеного бюджету та реальним ВВП на душу населення розраховано у додатку Ц та графічно зображено на рис. 5.6.

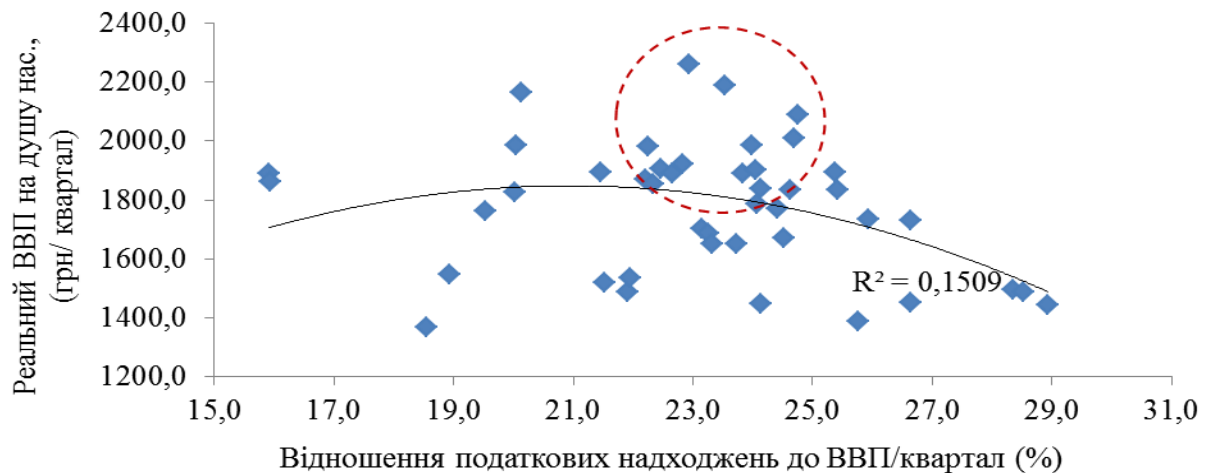

Рис. 5.6. Взаємозв'язок між рівнем податкових надходжень і реальним ВВП на душу населення України (2004-2014 рр.) *

* Складено автором

Максимальний розмір реального ВВП на душу населення спостерігався для обсягу податкових надходжень до зведеного бюджету, що відповідає 23-35% ВВП. Для менших або більших значень рівня акумуляції податків і зборів у Зведеному бюджеті України показник реального ВВП був, відповідно, нижчим.

Більш точні висновки щодо фіскального оптимуму податково-боргових стратегій бюджетного забезпечення економічного зростання можна зробити за допомогою регресійного аналізу, оскільки він враховує вплив не одного, а декількох релевантних факторів моделі. Результати регресійного аналізу подано таким рівнянням:

$$y_t = 3,12 + 0,55y_{t-1} + 0,001Trade_t - 0,004SD_t + 0,0000186SD_t^2 + 0,011TR_t - 0,0003TR_t^2 + 0,23Q_{t2} + 0,29Q_{t3} + 0,21Q_{t4} \quad (5.45)$$

Зазначимо, що вибірка являє собою лонгїтюдні (панельні) дані, тому метод економетричного оцінювання – це модель фіксованих ефектів, що широко застосовується для аналізу панельних даних.

Економетричний аналіз виконано у спеціалізованому статистичному пакеті Stata SE ver. 13. Коефіцієнти регресійного рівняння наведено в таблиці 5.6.

Таблиця 5.6

**Результати регресійного аналізу ВВП України
залежно від оподаткування та державного боргу ***

Змінні	Коефіцієнт	t-статистика
1	2	3
Y(t-1)	0,5463***	4,17
Trade	0,0010	1,27
Debt	- 0,0042***	- 3,16
Debt ²	0,000018**	2,71
Tax	0,01107	0,31
Tax ²	- 0,00031	- 0,37
q2	0,2298***	6,58
q3	0,2928***	10,87
q4	0,2066***	9,91
Cons	3,2183***	2,94

* Розраховано автором

** Рівень значущості - 5%

*** Рівень значущості - 1%

Показник детермінації R^2 становить 91,77%, це означає, що модель пояснює 91,77% варіації у реальному ВВП на душу населення. Інші невраховані у моделі чинники пояснюють лише 8,33% коливань моделі.

На основі оцінених коефіцієнтів можна обрахувати критичні значення для рівня державного боргу та рівня податкових надходжень. Відповідно до умови оптимізації функції, гранично допустиме значення досягається в точці, в якій похідна відповідної функції дорівнює нулю. Таким чином, розв'язавши рівняння відносно TR та SD , отримуємо, що оптимальний рівень цих показників досягається у точках:

$$TR^* = -\frac{\beta_7}{2\beta_8}, \quad (5.46)$$

$$SD^* = -\frac{\beta_5}{2\beta_6} \quad (5.47)$$

Для показника рівня податкових надходжень Зведеного бюджету України, критична точка відповідає умові максимізації, тому вона є оптимальною. Отримані результати вказують, що оптимальний рівень податкових надходжень (відносно до ВВП) за умови чинного податкового законодавства та незмінності основних макроекономічних показників становить 24,9% (рис. 5.7), що істотно менше, ніж фактичний бюджетний податковий коефіцієнт впродовж досліджуваного періоду.

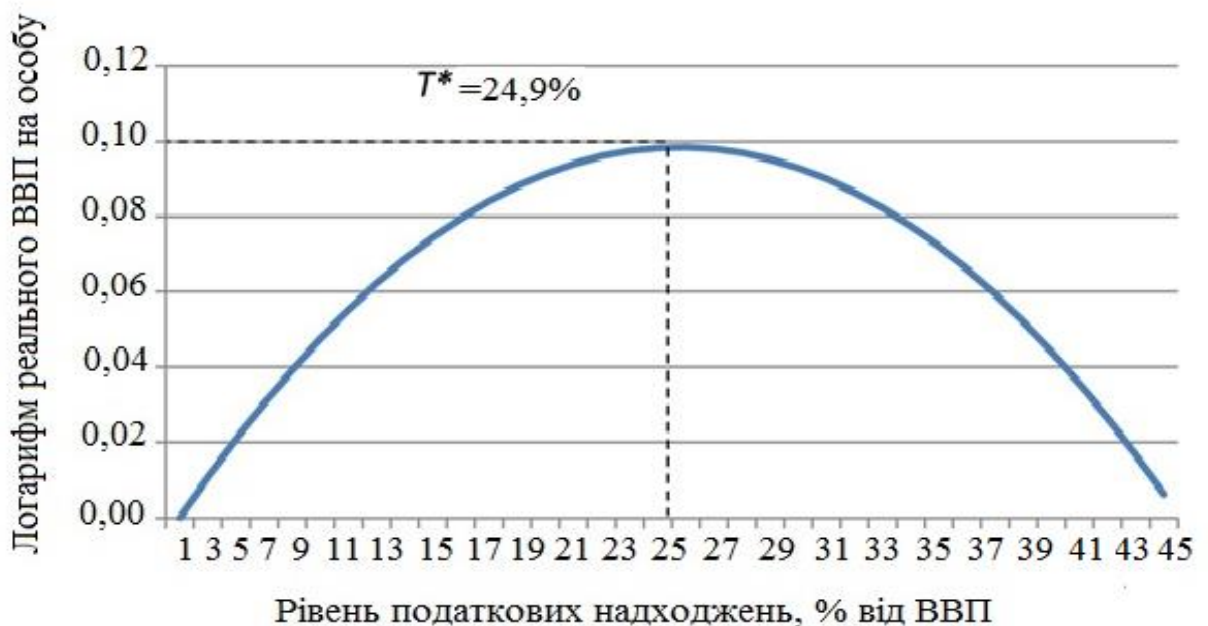

Рис. 5.7. Оптимальний рівень податкових надходжень в Україні за умови $Inv_t, Trade_t, Inf_t, SD_t - \text{const}, \%*$

* Складено автором

Обґрунтовуючи оптимальний рівень державного боргу в Україні, зазначимо: для показника боргу критична точка відповідатиме мінімальному значенню реального ВВП, тому вона не є оптимальною. Побудова графіка, аналогічного рис. 5.7, була б можливою за умови, що із збільшенням боргу

ВВП до певного моменту (максимуму) також зростає, а потім знижується. Тобто коефіцієнт при змінній SD_t має бути позитивним, а при показнику SD_t^2 – негативним. Тоді, при відносно малих значеннях SD_t вираз $\beta_5 SD_t$ буде більшим, ніж $\beta_6 SD_t^2$, а це означає, що підвищення рівня боргу приведе до зростання ВВП. А коли вираз $\beta_5 SD_t$ менше, ніж $\beta_6 SD_t^2$, загальне значення $(\beta_5 SD_t + \beta_6 SD_t^2)$ буде негативним, тобто при досягненні критичного рівня державного боргу, отримуємо негативний ефект для ВВП.

Однак в процесі побудови моделі для умов України коефіцієнти вийшли «зворотними»: при змінній SD_t – негативний, а при показнику SD_t^2 – позитивний. Тобто, чим більшим є рівень державного боргу, тим гірший ефект він справляє на зростання ВВП. Звідси і висновок, що треба зменшувати державний борг наскільки це можливо. Але тут треба зробити дві ремарки:

1. Точковий графік фактичних даних (рис. 5.5) засвідчує, що є область (виділено пунктиром) для рівня боргу близько 33-35% від річного ВВП, яка дозволяє локально максимізувати ВВП. Тобто, математично, краще всього досягти зниження боргу до мінімального рівня (50% квартального ВВП / $4 = 12,5\%$ від річного ВВП). Але реальніше – понизити до рівня 33-35% від річного ВВП, що дозволить також дещо максимізувати зростання економіки.

2. Насправді, для України історичні дані дуже обмежені – відносно мало спостережень, економіка нестабільна (історичні дані часто важко порівнювати) – дуже часто революції / періоди зростання і кризи (частіше ніж в інших країнах). А також не всі можливі варіанти мали місце у минулому (коли аналізується декілька країн – більше варіантів у минулому мали місце / більше даних).

Отриманий результат для України, пояснюється низкою чинників:

1. Нестабільна економіка – дуже різні темпи зростання ВВП, показники державного боргу, що дає неоднозначні історичні дані.

2. Коли темп зростання ВВП істотно нижчий, ніж процентна ставка з обслуговування державного боргу – звичайно краще було б не мати боргу зовсім (щоб не платити відсоток, який не покривається за рахунок зростання ВВП).

3. Для країн ЄС встановлений бажаний поріг для державного боргу у 60% від ВВП. Тому результат для України в 35%, який нижче за цей рівень, пояснюється вищою нестабільністю вітчизняної економіки, ніж економіка в країнах ЄС.

На точковій діаграмі, поданій на рис. 5.5, візуально можна виокремити 2 зони зростання ВВП – при мінімальному рівні державного боргу та при державному боргу на рівні в 134% квартального ВВП (33-35% від річного ВВП). Модель, виконана за допомогою методів економетричного оцінювання, не дає такої можливості: її результат показує, що потрібно мінімізувати боргові зобов'язання держави. Отже, враховуючи отримані результати, на сучасному етапі для України оптимальним з точки зору максимізації реального ВВП на душу населення є зниження державного боргу до мінімально можливого рівня. Таким завданням на довгостроковий період, на нашу думку, можна розглядати його поступове зменшення до рівня 35% від річного ВВП України.

Проведені нами розрахунки, які базуються на методах економіко-математичного моделювання, ще раз підтверджують тезу про необхідність зниження в Україні рівня податкового навантаження та про те, що гранично допустимий рівень державного боргу України наразі становить 35% від ВВП, а його перевищення свідчить про погіршення боргової стійкості України і труднощі (або взагалі нездатність) виконання боргових зобов'язань. Рівень державного боргу, вищий за оптимальний, негативно впливає на економічну активність, оскільки потребує вищого рівня оподаткування для його обслуговування і зумовлює зростання реальної процентної ставки. У майбутньому можливим є зростання граничного державного боргу понад рівень 35,0% від ВВП виключно за умов збільшення строків державних запозичень, що дозволить уникнути пікових навантажень з погашення боргу в окремих періодах.

Відновлення динамічного економічного розвитку на базі поліпшення функціональності фіскальних норм в Україні можна досягти шляхом першочергового спрямування податкових і позикових ресурсів на заходи щодо сприяння зростанню ВВП і проведення ринкових соціально-економічних

трансформацій, одночасно із запровадженням (відповідних інституційним реаліям) інвестиційних податкових пільг, спрощенням фіскального адміністрування й посиленням фінансового контролю. Тільки за таких умов економіка отримує потужний імпульс для розвитку за рахунок створення сприятливого податкового середовища і фіскальної експансії держави, бюджет – максимум коштів для фінансування видатків, а ефективний перерозподіл ВВП спонукатиме суб'єктів ринку зменшити їх тіньову фінансово-господарську діяльність.

Висновки до розділу 5

На основі викладеного матеріалу можна зробити такі висновки та узагальнення щодо модернізації податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави.

1. Аргументовано авторське розуміння взаємозв'язку економічного зростання та обсягу податкових надходжень, спрямоване на вироблення нового бачення ефективності фіскальної політики, показником якої слугує ширина «зони фіскальних протиріч». Встановлений факт вузькості «зони фіскальних протиріч» у країнах з розвинутою економікою та велика їх амплітуда в Україні неоднозначно свідчить про своєрідний конфлікт виробничого та бюджетного критеріїв оптимізації податкового тиску. У цьому і полягає глибока відмінність економіки України від розвинутих економік. Якщо у США, Німеччині, Великобританії виробничі інтереси бізнесу і бюджетні інтереси держави становлять органічну єдність орієнтирів щодо оптимальної ставки податкового навантаження, то в Україні відбувається їх протистояння.

2. Враховуючи відмінність економічних показників господарської діяльності окремих галузей економіки, досліджено вплив зниження податкового навантаження на зміну обсягів виробництва і реалізацію продукції в кожній із

галузей (тобто на зміну бази оподаткування) і відповідно на сумарні надходження до бюджету. Встановлено тривалість часового відрізка, протягом якого зростання податкової бази в окремих галузях економіки може забезпечити збільшення платежів до бюджету і компенсацію неминучого початкового скорочення його доходів. Враховуючи, що періоди компенсації бюджетних втрат для галузей економіки є різними, зроблено відповідні розрахунки і запропоновано схему зниження податкового навантаження з найменшими втратами для бюджету.

3. Проведено моніторинг еволюції формальних і неформальних інститутів державотворення відносно ролі фіскального чинника у розвитку економіки. Наголошено, що розбудова ефективної податкової стратегії акумуляції бюджетних ресурсів держави блокується в Україні ідеологічною та психологічною невідповідністю як платників податків, так і фіскальних органів. Визнано, що оскільки податки є одночасно фінансовою, економічною, філософською і психологічною категоріями, змінити такий стан справ можливо лише за умови усупільнення національного менталітету на основі усвідомлення необхідності сплати податків та сприйняття відповідальності за податкові ціни суспільних благ.

4. Визначено, що багаторічна побудова піраміди державних запозичень за сучасних складних соціально-економічних проблем і загроз національній безпеці й територіальній цілісності призвела до виникнення класичної боргової пастки для України. Крім того, для обслуговування зростаючого зовнішнього боргу, по-перше, уряд частіше застосовуватиме емісійний метод формування ресурсів бюджету для фінансування купівлі іноземної валюти з метою сплати відсотків (за умови, що не відбуватиметься зменшення видатків бюджету або підвищення податків); по-друге, типовим буде реальне знецінення національної валюти для досягнення рівноваги платіжного балансу. Зростання рівня інфляції в результаті здійснення платежів за зовнішнім державним боргом буде тим більшим, чим значнішою буде вартість обслуговування зовнішніх боргових зобов'язань держави і реальнішим – знецінення. Також це залежить від співвідношення швидкості обігу грошей щодо інфляції та від ступеня знецінення інфляцією

реальних податкових надходжень.

5. Констатовано, що загалом можливість держави залучати боргові ресурси визначається довірою до неї інвесторів, що відповідно залежить від її репутації як платника боргів. Побудовано моделі для визначення граничної величини співвідношення боргу щодо ВВП з урахуванням можливості покривати відсоткові платежі за боргом за рахунок дискреційних доходів бюджету, які комбінуються співвідношеннями між темпами зростання боргу, відсотків, інфляції та ВВП.

6. На основі математичного моделювання логічно доведено теоретичну можливість через введення рівня податкового навантаження до складу чинників, що впливають на ВВП країни, збалансувати темпи зростання валового внутрішнього продукту, стабільність бюджетних ресурсів і зниження податкового навантаження.

7. Характеризуючи результати дослідження, констатовано, що в умовах вітчизняних економічних реалій найменший коефіцієнт кореляції за часом належить саме дефіциту бюджету, що свідчить про непослідовність бюджетної політики та її залежність від багатьох чинників, зокрема політичного. Саме тому можна спостерігати відсутність науково обґрунтованої тенденції щодо акумуляції бюджетних ресурсів і фінансування дефіциту державного бюджету за рахунок державних запозичень. Проведені наукові узагальнення у сегменті реалізації боргової стратегії формування ресурсів бюджету засвідчили, що, здійснюючи економічну політику, особливо у сфері державних фінансів, дослідження провідних українських і зарубіжних науковців із проблематики взаємозв'язку між ВВП, бюджетними ресурсами держави і дефіцитом бюджету використовувалися недостатньо, економіко-математичне обґрунтування важливих рішень у сфері державних запозичень застосовувалося не завжди.

Основні наукові результати розділу опубліковані у працях автора [2; 195; 278; 281; 282; 284; 290; 301; 302; 309; 311; 332]

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі подано теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми, що виявляється у розробці теоретико-методологічних положень та науково-методичних підходів до дослідження закономірностей і суперечностей податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави у сучасних умовах. Результати досліджень дозволили сформулювати низку концептуально-теоретичних, методологічних і науково-практичних висновків, спрямованих на розв'язання завдань дисертації відповідно до поставленої мети.

1. Аргументовано, що поняття «бюджетні ресурси» відображає зміст бюджету як об'єктивної економічної категорії, тому дослідження ресурсів бюджету базовано на теорії бюджету держави. Разом з тим, наголошено, що бюджетні ресурси є самостійною одиницею понятійно-категоріального апарату, що зумовило важливість визначення їхньої сутності, структурних елементів та іманентних ознак. Зазначене дало підстави обґрунтувати джерела створення ресурсів бюджету, форми виявлення і цільове призначення: по-перше, джерелами їх формування є валовий внутрішній продукт, національне багатство, зовнішні джерела фінансування бюджету; по-друге, вони сконцентровані у централізованому бюджетному фонді; по-третє, метою акумуляції бюджетних ресурсів держави є їх спрямування на соціально-економічний розвиток суспільства. Водночас уточнено, що на сучасному етапі економічних трансформацій одним із найважливіших завдань державного управління є забезпечення суспільних потреб бюджетними ресурсами. Однак саме їх обмеженість є основною причиною дисбалансів системи державних фінансів в умовах зниження темпів економічного зростання і збільшення обсягів споживання. Наголошено, що ефективність бюджетної політики залежить від обґрунтованості підходів щодо формування ресурсів бюджету, які мають бути реалізовані насамперед через синергетичний концепт податкової та

боргової стратегії держави.

2. Доведено, що ефективність практичної реалізації податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави залежить від повноти їх теоретико-методологічного обґрунтування, насамперед, від змістовного наповнення поняття «бюджетні ресурси» як базису методології. При цьому встановлено, що бюджетні ресурси займають центральне місце у функціонуванні бюджетної системи й відіграють важливу роль у розподільчому процесі. Обґрунтовано науково-методологічні підходи до аналізу бюджетних ресурсів крізь призму діалектики як універсального філософського методу наукового пізнання та загальнонаукового й конкретного дослідницького інструментарію. Запропоновано концептуальні підходи до трактування бюджетних ресурсів держави як економічного поняття, котре водночас має матеріальні субстанції – за явищем, змістом, формою, організаційно-структурною побудовою, правовим характером, роллю і місцем у державному регулюванні соціально-економічних процесів, базуються на використанні філософських категорій якості та кількості, сутності та явища, змісту та форми й законів діалектики.

3. Наголошено, що практична реалізація бюджетної політики здійснюється через синергетичну сукупність заходів довго- (стратегічного) і короткострокового (тактичного) характеру, які здійснює держава через бюджетну систему, відповідно до чого основою поняття «бюджетна політика» визначено бюджетну стратегію у діалектичній єдності з бюджетною тактикою. Вказано, що принципово важливим для ефективного формування й реалізації бюджетної політики є розуміння бюджетної стратегії як цілісної системи дій держави, спрямованої на досягнення довготермінових цілей бюджетної політики. З огляду на сутність бюджетної стратегії виокремлено взаємодоповнюючі складові сукупності елементів її реалізації, у тому числі напрями реалізації, серед яких відповідно до предмета дослідження акцентовано увагу на податковій і борговій стратегіях формування бюджетних ресурсів держави. Під податковою стратегією запропоновано розуміти систему

державних заходів, спрямованих на досягнення довготермінових цілей податкової і бюджетної політики в частині мобілізації бюджетних ресурсів за допомогою податків і зборів; під борговою – систему державних заходів, спрямованих на досягнення довготермінових цілей боргової та бюджетної політики в частині акумуляції бюджетних ресурсів держави за допомогою кредитного методу. Наголошено, що результат ефективної бюджетної стратегії як складової державного регулювання суспільного розвитку передбачає забезпечення обсягу бюджетних ресурсів, достатнього для повного та своєчасного фінансування суспільних потреб за рахунок синергетичного ефекту інтегрованої реалізації всіх напрямів стратегії.

4. Анамнез правового забезпечення податково-боргових стратегій бюджетних ресурсів України засвідчив його нестабільність і наявність різного роду флуктуацій. Позитивним аспектом запропоновано вважати усунення розпорошеності законодавчої бази, яка мала місце до введення в дію Бюджетного і Податкового кодексів України. Водночас з'ясовано, що численні коригування цих основоположних документів свідчать про низький рівень підготовки законопроектів фіскального спрямування. Законодавчі та нормативно-правові акти, як правило, приймаються без належного теоретичного обґрунтування, врахування об'єктивних економічних законів і закономірностей суспільного розвитку. У вітчизняній науковій літературі відсутній єдиний підхід до концепції бюджетного законодавства, абсолютна більшість пропозицій є діаметрально протилежною, що підтверджує невизначеність суспільства в цілому щодо формування механізмів мобілізації та розподілу бюджетних ресурсів держави. Запропоновано оптимізувати вітчизняне законодавство, яке регламентує податкові та позичкові джерела фінансування видатків бюджету на науковому підґрунті, що базується на всебічному використанні об'єктивних економічних законів і закономірностей розвитку суспільства із застосуванням системного підходу до розбудови всіх напрямів реалізації податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави.

5. Доведено, що для мобілізації податків і зборів та залучення державних і місцевих запозичень у процесі реалізації податково-боргових стратегій акумуляції ресурсів бюджету використовується певний набір формальних та неформальних інституціональних регулюючих механізмів. Визначено наявність значної кількості інституціональних деформацій податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів України як наслідку перманентного нехтування адаптацією формальних інститутів до неформальних, що актуалізує необхідність врахування неформальних правил при здійсненні трансформаційних реформ. Оскільки адаптація інститутів є довготривалим процесом і за реструктуризації економіки неможливе швидке досягнення кінцевих результатів, аргументовано, що інститут формування бюджетних ресурсів України розпочне ефективно функціонувати лише після певного адаптаційного періоду, впродовж якого держава і платники податків та кредитори пристосовуються до нього. При цьому підкреслено неприпустимість автоматичного копіювання Україною інституціональних механізмів мобілізації ресурсів бюджету інших держав.

6. Охарактеризовано методи формування бюджетних ресурсів держави, зокрема: податковий, неподатковий, трансфертний, кредитний та емісійний, котрі розподілено на неінфляційні та інфляційні. Доведено, що результативність стратегій формування бюджетних ресурсів держави в умовах функціонування розподільчих процесів і розширеного відтворення залежить насамперед від ефективності системного підходу до використання методів їх акумуляції. Акцентовано, що бюджетні ресурси України на 80% мобілізуються за рахунок податкових надходжень бюджету та державних запозичень, що зумовило концентрацію уваги дослідження на податковому та кредитному методах. Аргументовано, що з метою стабілізації економіки більш ефективним є збалансування бюджету у довгостроковому періоді, причому за умови виконання бюджетних обмежень, передбачених діючими в країні фіскальними правилами, зведення бюджету з дефіцитом та залучення бюджетних ресурсів кредитним методом, не є свідченням бюджетної незбалансованості. Сучасна

модифікація критеріїв збалансованості бюджету надає борговим джерелам акумуляції ресурсів бюджету значення альтернативних податковим надходженням кредитних форм забезпечення суспільних потреб (відкладене в часі оподаткування). Водночас наголошено, що боргові ресурси бюджету при економічно необґрунтованому використанні замість позитивного впливу на відтворювальні процеси здатні поставити під загрозу функціонування всієї бюджетної системи.

7. Акцентовано, що стійке функціонування інституту формування бюджетних ресурсів держави неможливе без ефективної системи оподаткування і досконалого механізму податкового регулювання процесів суспільного відтворення. На підставі аналізу податкової компоненти бюджетних ресурсів України впродовж 2002-2014 рр. доведено наявність значних дисбалансів та асиметрій у механізмі її формування, що актуалізувало необхідність обґрунтування науково-методологічних підходів до діагностики фіскальної ефективності податкової системи України та пошук результативних шляхів її підвищення. Обґрунтовано, що важливим показником ефективності формування ресурсів бюджету за рахунок податкових джерел є рівень повноти використання фіскального потенціалу податкової системи. Розраховане співвідношення фактичних і потенційно можливих надходжень основних бюджетоутворюючих податків підтвердило висновок, що в кожному з них закладено великі потенційні фіскальні можливості, які наразі не використані повною мірою. Існування резервів пояснено як об'єктивними чинниками – наявністю податкових пільг, податкового боргу, так і великими обсягами ухилення від сплати податків.

8. Структуровано понятійно-категоріальний апарат дослідження стосовно уточнення понять «податковий розрив», «податкові витрати», «податкові втрати», що дало змогу констатувати рівність обсягу втрат бюджетних ресурсів держави в частині їх податкової складової сумі наданих податкових пільг, непогашеного податкового боргу і втрат податкових надходжень внаслідок наявності тіньової економіки. Наголошено, що ефективне управління

податковими розривами та податковими витратами дозволяє знизити обсяги податкових втрат бюджетних ресурсів, що відповідно забезпечує корекцію фіскальних асиметрій і дисбалансів, сприяє досягненню фіскальної рівноваги держави, синхронізує фіскальну та монетарну політику, і, у підсумку, скорочує потреби України у позичковому фінансуванні та знижує її боргову залежність. З'ясовано, що найбільші обсяги бюджетних ресурсів Україна втрачає внаслідок існування тіньової економіки, частка якої є найбільшою в Європі. З'ясовано, що не менш важливим чинником подолання дисбалансів державних фінансів і забезпечення стабілізації вітчизняного фіскального простору є обґрунтований суспільною інтуїцією та економічною доцільністю напрям використання додаткових податкових надходжень, отриманих від закриття податкових розривів. Аргументовано, що найбільш оптимальним варіантом, спрямованим на досягнення конструктивного компромісу інтересів держави та господарюючих суб'єктів як основних продуцентів податкових надходжень Зведеного бюджету України, є комбінація зменшеного податкового тягаря на платників податків, які працюють в економіці, виведеній з «тіні», збільшення видатків бюджету і зниження бюджетного дефіциту.

9. Визначено етапи трансформації боргової політики України, щодо кожного встановлено часовий проміжок та окреслено основні ознаки етапу. Аргументовано, що єдиним періодом в історії незалежної України, який характеризується певною стабільністю кредитного методу формування бюджетних ресурсів держави, є 2001 р. – I половина 2008 р., що збігається з періодом певної макроекономічної рівноваги. В решту часових інтервалів відбувалося активне нарощування внутрішніх і зовнішніх боргових зобов'язань держави та збільшення витрат на погашення й обслуговування державного боргу, що певною мірою є наслідком відсутності в Україні чіткого стратегічного бачення розвитку боргової політики та науково обґрунтованого синергетичного підходу до формування і реалізації податково-боргових стратегій мобілізації бюджетних ресурсів держави. Підтверджено, що нерациональний і кон'юнктурний підходи до акумуляції боргових ресурсів

бюджету підвищили ризики порушення макрофінансової стабільності в Україні. В умовах поглиблення дисбалансів державних фінансів можливості щодо мобілізації додаткового обсягу бюджетних ресурсів кредитним методом майже вичерпані, що значно звужує межі фінансового забезпечення процесів суспільного відтворення.

10. З'ясовано, що починаючи з 2009 р. відбулося значне зростання ресурсів державного бюджету, акумульованих кредитним методом. Доведено, що активне здійснення державою внутрішніх і зовнішніх запозичень спричинює проблему нагромадження державного боргу, який відповідно до класичної парадигми негативно впливає на темпи економічного розвитку. У 2014-2015 рр. співвідношення рівня державного боргу до ВВП досягло максимуму за всю історію незалежності та перевищило межі, регламентовані Бюджетним кодексом України. Водночас аргументовано, що податковий і кредитний методи акумуляції бюджетних ресурсів є ідентичними. Порівняно з податками і грошовою емісією державні запозичення мають більше переваг, що й визначає пріоритетність боргового формування ресурсів бюджету в сучасних умовах. З іншого боку, відволікання значних бюджетних ресурсів держави на виплати за борговими зобов'язаннями свідчить про нераціональну політику запозичень, яка порушує права платників податків на отримання якісних суспільних послуг та зменшує можливості бюджету щодо забезпечення економічного зростання і суспільного добробуту.

11. Аргументована важливість об'єктивної оцінки ступеня взаємозв'язку між основними макроекономічними показниками, які задіяні при формуванні та реалізації боргової стратегії держави, та ефективного прогнозування їх впливу на суспільно-політичну і соціально-економічну ситуацію. Доведено, що державний борг України стрімко зростає, і ця тенденція є доволі негативною. Певною мірою це пов'язано із спрямуванням боргових ресурсів бюджету переважно на споживчі потреби та покриття бюджетного дефіциту, що посилює дисбаланси у системі державних фінансів. Витрачання запозичених коштів на поточне споживання не забезпечує доходу від експлуатації цих ресурсів, який

має покривати вартість обслуговування. Поточні боргові зобов'язання держави перекладаються на бюджети майбутніх періодів, що продукує значні ризики для динаміки соціально-економічного розвитку. У подальшій перспективі обсяг коштів, які вилучатимуться з бюджету на обслуговування боргів попередніх років, зростатиме, що додатково зменшить обсяг бюджетних ресурсів, спрямованих на вирішення завдань суспільного відтворення.

12. Доведено, що інститут місцевих запозичень як інструмент забезпечення боргових ресурсів місцевих бюджетів України перебуває на початкових етапах розвитку. Вихід органів місцевого самоврядування на ринки позичкового капіталу відбувається за умов недосконалості відповідної правової бази, низьких інвестиційних можливостей національної економіки, відсутності доступу більшості органів місцевого самоврядування на зовнішні фінансові ринки, нестабільності дохідної бази місцевих бюджетів, що знижує кредитні рейтинги муніципалітетів, високої вартості та ризиків запозичень, їх епізодичного характеру, небажання органів місцевого самоврядування брати на себе відповідальність за погашення позик. З'ясовано, що фінансова криза підірвала можливості використання інвестиційного потенціалу місцевих позик, знизивши ефективність цього інституту. Муніципальні облігації та кредити, отримані від фінансових установ і міжнародних фінансових організацій, запропоновано зробити важливим напрямом диверсифікації боргової політики держави, особливо в умовах збереження негативного сальдо запозичень. Ефективне використання боргових бюджетних ресурсів дасть змогу стимулювати інноваційну та інвестиційну діяльність на місцевому рівні, що у підсумку сприятиме загальному економічному відродженню регіонів.

13. Аргументовано авторське розуміння взаємозв'язку економічного зростання і обсягу податкових надходжень, спрямоване на формування нового бачення ефективності фіскальної політики, показником якої слугує ширина «зони фіскальних протиріч». Встановлений факт вузькості «зони фіскальних протиріч» в країнах з розвинутою економікою та велика їх амплітуда в Україні неоднозначно свідчить про своєрідний конфлікт виробничого та бюджетного

критеріїв оптимізації податкового навантаження. Проведений моніторинг еволюції формальних і неформальних інститутів державотворення відносно ролі фіскального чинника у розвитку економіки підтвердив, що розбудова ефективної податкової стратегії акумуляції бюджетних ресурсів держави блокується в Україні ідеологічною та психологічною невідповідністю як платників податків, так і фіскальних органів. Визнано, що оскільки податки є одночасно фінансовою, економічною, філософською і психологічною категоріями, змінити такий стан справ можливо лише за умови усупільнення національного менталітету на основі усвідомлення необхідності сплати податків та сприйняття відповідальності за податкові ціни суспільних благ.

14. Зазначено, що розрахунки оптимального рівня податкового навантаження та граничної межі державного боргу як результату вибору ефективного варіанту податково-боргових стратегій з метою покращення бюджетного забезпечення економічного зростання певною мірою корелюють з дослідженням взаємозв'язку державного боргу та темпів зростання національної економіки, проведеним експертами МВФ для країн з ринками, що формуються. Підтверджено, що коли країна отримує доступ до кредитних ресурсів, їх вплив на економічне зростання є позитивним. Однак, коли сума боргу досягає певної критичної точки, загальний ефект заборгованості стає негативним, а соціально-економічний стан країни – гіршим, ніж за умови відсутності боргу. Розрахунки, проведені для визначення оптимальності за критерієм максимізації реального ВВП на душу населення, довели, що максимальний розмір цього показника спостерігався для обсягу податкових надходжень до зведеного бюджету, що відповідає 23-35% ВВП. Для менших або більших значень рівня акумуляції податків і зборів у Зведеному бюджеті України показник реального ВВП був, відповідно, нижчим. Аналіз взаємозалежності показника державного боргу та реального ВВП на душу населення для України показав, що максимальний розмір ВВП спостерігався для мінімального рівня державного боргу, а також для боргу, що відповідає значенню 130-140% квартального ВВП (33-35% річного ВВП).

15. Головними завданнями формування та реалізації податково-боргових стратегій мобілізації бюджетних ресурсів держави в сучасних умовах турбулентності залишаються, по-перше, акумулювання максимуму надходжень податків з мінімальною дестимуляцією при цьому фінансово-господарської діяльності економічних суб'єктів; по-друге, залучення внутрішніх та зовнішніх державних позик без загрози дестабілізації функціонування економіки і державних фінансів у перспективі; по-третє, спрямування бюджетних ресурсів, мобілізованих шляхом оподаткування і державного кредиту на фінансування тих суспільних видатків, що сприятимуть поживленню економічної активності і, як наслідок, збільшуватимуть надходження податків як основного джерела фінансового забезпечення функціонування держави. Лише за економічно обґрунтованого взаємоузгодженого використання податкових та позичкових форм фінансування оптимально розподілених на соціальні, капітальні і трансформаційні цілі видатків бюджету, країни із транзитивною економікою можуть поступово наростити економічний та фіскальний потенціал, розпочавши якісно нове соціально-ринкове державотворення.

ДОДАТКИ

Додаток А

Динаміка доходів бюджетів України за 2002-2014 рр.

Таблиця А.1

Динаміка доходів Зведеного бюджету України за 2002-2014 рр., млрд. грн. *

Показники	Роки													Відхилення 2014 р. порівняно з 2002 р.	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	млрд.грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Податкові надходження	45,4	54,3	63,2	98,1	125,7	161,3	227,2	208,1	234,4	334,7	360,6	354,0	367,5	+ 322,1	+ 709,47
<i>у тому числі:</i>															
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	20,2	26,8	29,4	40,8	49,0	69,2	93,8	77,5	91,4	115,3	123,9	127,1	115,4	+ 95,2	+ 471,29
<i>у тому числі:</i>															
податок на доходи фізичних осіб **	10,8	13,5	13,2	17,3	22,8	34,8	45,9	44,5	51,0	60,2	68,1	72,2	72,7	+ 61,9	+ 573,15
військовий збір	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,5	-	-
податок на прибуток підприємств	9,4	13,2	16,2	23,5	26,2	34,4	47,9	33,0	40,4	55,1	55,8	55,0	40,2	+ 30,8	+ 327,66
Податки на власність	0,6	0,6	0,7	0,8	1,1	1,4	1,6	1,5	1,9	0,7	0,7	0,6	0,4	- 0,2	- 33,33
<i>у тому числі:</i>															
податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	0,6	0,6	0,7	0,8	1,1	1,4	1,6	1,5	1,9	0,3	0,0	0,0	0,0	- 0,6	- 100,00
збір за першу реєстрацію транспортного засобу	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,4	0,7	0,6	0,4	-	-

Продовження додатка А

Продовження таблиці А.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів **	2,4	2,8	3,4	4,0	4,7	5,9	9,3	11,2	12,7	14,8	17,5	28,9	33,6	+ 31,2	+ 1300,00
<i>у тому числі:</i>															
збір за спеціальне використання лісових ресурсів **	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4	0,6	+ 0,5	+ 500,00
збір за спеціальне використання води **	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,5	0,6	0,7	0,9	1,2	1,4	1,5	1,3	+ 1,0	+ 333,33
плата за користування надрами **	0,1	0,1	0,3	0,4	0,6	0,6	1,2	1,3	1,5	2,7	3,3	14,2	19,6	+ 19,5	+ 19500,00
збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок держбюджету	0,3	0,4	0,4	0,4	0,7	0,8	0,6	0,6	0,6	-	-	-	-	-	-
плата за землю	1,8	2,0	2,3	2,7	3,1	3,9	6,7	8,4	9,5	10,7	12,6	12,8	12,1	+ 10,3	+ 572,22
Внутрішні податки на товари та послуги	18,2	18,6	22,7	43,4	61,2	71,9	107,0	107,7	115,9	164,0	177,3	164,9	184,1	+ 165,9	+ 911,54
<i>у тому числі:</i>															
податок на додану вартість	13,5	12,6	16,7	33,8	50,4	59,4	92,1	84,6	86,3	130,1	138,8	128,3	139,0	+ 125,5	+ 929,63
акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) **	3,6	4,7	6,1	7,3	7,6	9,1	10,2	17,9	23,7	26,1	28,7	27,7	28,2	+ 24,6	+ 683,33
акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) **	0,5	0,6	0,6	0,6	1,1	1,5	2,6	3,7	4,6	7,8	9,8	8,9	16,9	+ 16,4	+ 3280,00

Продовження додатка А

Продовження таблиці А.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	2,4	3,8	5,1	6,7	7,4	10,0	12,3	6,9	9,1	11,8	13,2	13,3	12,6	+ 10,2	+ 425,00
<i>у тому числі:</i>															
ввізне мито	2,1	3,0	4,0	6,0	7,0	9,6	11,9	6,3	8,6	10,5	13,0	13,2	12,4	+ 10,3	+ 490,48
вивізне мито	0,01	0,4	0,7	0,5	0,3	0,3	0,2	0,4	0,3	1,3	0,2	0,1	0,2	+ 0,2	+ 1900,00
Рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21,1	17,7	5,7	6,0	-	-
Місцеві податки і збори	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,5	5,5	7,3	8,1	-	-
<i>у тому числі:</i>															
єдиний податок	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,0	4,8	6,6	7,4	-	-
Інші податки та збори **	1,6	1,8	1,9	2,4	2,4	2,8	3,2	3,2	3,4	4,4	4,9	6,1	7,3	+ 5,7	+ 356,25
<i>у тому числі:</i>															
місцеві податки і збори ***	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	0,8	0,8	0,0	0,0	0,0	0,0	-	-
єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва ***	0,6	0,9	1,0	1,4	1,3	1,6	1,9	1,8	1,9	-	-	-	-	-	-
фіксований сільсько-господарський податок	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,00
екологічний податок	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,3	2,8	3,9	4,8	-	-
збір за забруднення навколишнього природного середовища	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,4	0,0	0,0	0,0	-	-
збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,4	0,4	0,5	0,6	0,8	1,1	1,1	1,0	+ 0,9	+ 900,00

Продовження додатка А

Продовження таблиці А.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Неподаткові надходження	15,0	18,2	24,6	31,8	40,5	48,6	60,5	58,4	73,8	60,0	80,9	85,0	80,6	+ 65,6	+ 437,33
<i>у тому числі:</i>															
Доходи від власності та підприємницької діяльності	3,5	5,2	6,4	10,9	12,7	13,2	22,5	17,1	30,6	17,7	32,8	33,7	28,8	+ 25,3	+ 722,86
<i>у тому числі:</i>															
рентна плата	2,5	3,0	3,5	4,7	6,8	8,3	10,3	7,7	9,5	-	-	-	-	-	-
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності **	1,0	1,3	1,7	2,0	2,4	3,0	3,0	2,7	2,6	4,5	7,2	7,1	6,9	+ 5,9	+ 590,00
<i>у тому числі:</i>															
надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим державним майном	0,2	0,3	0,4	0,6	0,7	1,0	1,5	1,4	1,3	1,6	1,8	2,0	1,7	+ 1,5	+ 750,00
державне мито	0,1	0,1	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	0,7	0,7	0,3	0,7	0,7	+ 0,6	+ 600,00
митні збори	0,5	0,6	0,8	0,9	1,0	1,1	0,5	-	-	-	-	-	-	-	-
плата за митне оформлення товарів і транспортних засобів поза місцем розташування митних органів або поза робочим часом, установленим для митних органів	-	-	-	-	-	-	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	-	-
Інші неподаткові надходження	2,2	3,7	4,4	7,5	9,8	11,4	14,7	12,5	11,9	6,4	6,7	6,2	13,2	+ 11,0	+ 500,00

Продовження додатка А

Продовження таблиці А.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
<i>у тому числі:</i>															
збори на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій **	1,5	1,8	2,6	3,6	4,9	6,1	6,5	3,7	4,1	3,7	3,8	3,6	9,6	+ 8,1	+ 540,00
Власні надходження бюджетних установ	7,7	7,8	11,7	10,9	15,2	21,0	20,4	26,1	28,7	31,5	34,2	37,9	31,7	+ 24,0	+ 311,69
Доходи від операцій з капіталом	1,1	1,8	2,5	2,8	3,2	6,4	6,7	3,7	3,1	2,3	3,0	1,6	2,0	+ 0,9	+ 81,82
<i>у тому числі:</i>															
Надходження від продажу основного капіталу	0,5	0,8	1,1	1,2	1,6	1,8	2,1	1,3	1,2	0,6	0,8	0,7	0,4	- 0,1	- 20,00
Надходження від реалізації державних запасів товарів	0,4	0,7	0,7	0,6	0,4	1,4	1,8	0,9	0,4	0,3	1,1	0,2	0,8	+ 0,4	+ 100,00
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів **	0,2	0,3	0,7	1,1	1,3	3,2	2,8	1,5	1,5	1,4	1,1	0,8	0,8	+ 0,6	+ 300,00
Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,3	0,2	0,4	0,2	0,2	0,1	0,1	0,6	0,3	0,5	0,2	1,5	5,4	+ 5,1	+ 1700,00
Цільові фонди	0,5	0,7	0,8	1,4	2,1	3,6	3,3	2,2	2,8	1,0	0,8	0,7	0,5	0,0	0,00
<i>у тому числі:</i>															
Надходження до Фонду соціального захисту інвалідів **	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	+ 0,1	+ 100,00

Продовження додатка А

Продовження таблиці А.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Збір за забруднення навколишнього природного середовища ***	0,2	0,3	0,3	0,4	0,8	1,1	1,2	1,2	1,9	-	-	-	-	-	-
Цільові фонди, утворені Верховною Радою АР Крим, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади	0,2	0,3	0,4	0,8	1,2	2,3	1,9	0,7	0,7	0,8	0,6	0,5	0,4	+ 0,2	+ 100,00
РАЗОМ ДОХОДІВ (без урахування міжбюджетних трансфертів)	62,0	75,3	91,5	134,2	171,8	219,9	297,9	273,0	314,5	398,6	445,5	442,8	456,1	+ 394,1	+ 635,65

* Складено автором на основі [43-55]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

*** Згідно з бюджетною класифікацією до 01.01.2011 р.

Продовження додатка А

Таблиця А.2

Динаміка доходів Державного бюджету України за 2002-2014 рр., млрд. грн. *

Показники	Роки													Відхилення 2014 р. порівняно з 2002 р.	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	млрд.грн	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Податкові надходження	28,9	35,7	44,9	74,5	94,8	116,7	167,9	148,9	166,9	261,6	274,7	262,8	280,2	+ 251,3	+ 869,55
<i>у тому числі:</i>															
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	8,2	13,1	16,7	24,1	25,9	34,0	47,5	32,6	40,0	60,9	62,3	61,9	52,6	+ 44,4	+ 541,46
<i>у тому числі:</i>															
податок на доходи фізичних осіб **	-	-	0,6	0,8	-	-	-	-	-	6,2	7,0	7,6	12,6	-	-
військовий збір	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,5	-	-
податок на прибуток підприємств	8,2	13,1	16,0	23,3	25,9	34,0	47,5	32,6	40,0	54,7	55,3	54,3	39,9	+ 31,7	+ 386,59
Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів **	0,6	0,7	1,0	1,2	1,5	1,9	2,4	2,6	2,9	1,9	2,3	13,8	19,0	+ 18,4	+ 3066,67
<i>у тому числі:</i>															
збір за спеціальне використання лісових ресурсів **	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	+ 0,1	+ 100,00
збір за спеціальне використання води **	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,5	0,6	0,7	0,9	0,6	0,7	0,7	0,6	+ 0,3	+ 100,00

Продовження додатка А

Продовження таблиці А.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
плата за користування надрами **	0,1	0,1	0,2	0,3	0,5	0,5	1,0	1,1	1,3	1,2	1,5	13,0	18,2	+ 18,1	+ 18100,00
збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок держбюджету	0,3	0,4	0,4	0,4	0,7	0,8	0,6	0,6	0,6	-	-	-	-	-	-
Внутрішні податки на товари та послуги	17,5	17,9	21,9	42,2	59,8	70,4	105,3	106,3	114,3	163,1	176,0	163,6	184,0	+ 166,5	+ 951,43
<i>у тому числі:</i>															
податок на додану вартість	13,5	12,6	16,7	33,8	50,4	59,4	92,1	84,6	86,3	130,1	138,8	128,3	139,0	+ 125,5	+ 929,63
акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) **	3,4	4,6	6,0	7,3	7,5	9,0	10,1	17,6	23,0	25,2	27,4	26,4	28,1	+ 24,7	+ 726,47
акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) **	0,5	0,6	0,6	0,6	1,1	1,5	2,6	3,7	4,6	7,8	9,8	8,9	16,9	+ 16,4	3280,00
Погашення бюджетної заборгованості по невідшкодованих сумах ПДВ з простроченим терміном повернення	-	-	1,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	2,4	3,8	5,1	6,7	7,4	10,0	12,3	6,9	9,1	11,8	13,2	13,4	12,6	+ 10,2	+ 425,00
<i>у тому числі:</i>															
ввізне мито	2,1	3,0	4,0	6,0	7,0	9,6	11,9	6,3	8,6	10,5	13,0	13,3	12,4	+ 10,3	+ 490,48

Продовження додатка А

Продовження таблиці А.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
вивізне мито	0,01	0,4	0,7	0,5	0,3	0,3	0,2	0,4	0,3	1,3	0,2	0,1	0,2	+ 0,2	+ 1900,00
Рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21,1	17,7	5,7	6,0	-	-
Інші податки та збори **	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,5	0,6	2,8	3,2	4,4	6,0	+ 5,7	+ 1900,00
у тому числі:															
екологічний податок	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,1	1,3	2,4	3,6	-	-
збір за забруднення навколишнього природного середовища	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1	0,0	0,0	0,0	-	-
збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,4	0,4	0,5	0,6	0,8	1,1	1,1	1,0	+ 0,9	+ 900,00
Неподаткові надходження	12,6	15,8	22,4	28,2	35,8	42,1	52,9	50,7	65,1	49,1	68,3	72,9	68,4	+ 55,8	+ 442,86
у тому числі:															
Доходи від власності та підприємницької діяльності	3,5	5,1	6,3	10,7	12,3	12,5	21,4	16,1	29,7	17,3	32,2	33,3	28,5	+ 25,0	+ 714,29
у тому числі:															
частина чистого прибутку (доходу) державних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до бюджету, та дивіденди (доход), нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність	0,7	1,0	0,6	4,4	3,2	1,2	1,4	1,4	2,2	2,6	6,3	2,3	3,3	+ 2,6	+ 371,43

Продовження додатка А

Продовження таблиці А.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
кошти, що перераховуються Національним банком України відповідно до Закону України «Про Національний банк України» **	0,2	0,6	1,3	1,0	1,3	1,9	8,3	5,1	15,5	11,9	23,6	28,3	22,8	+ 22,6	+ 11300,00
рентна плата	2,5	3,0	3,5	4,7	6,8	8,3	10,3	7,7	9,5	-	-	-	-	-	-
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності **	0,7	1,0	1,2	1,6	1,8	2,2	2,0	1,6	1,6	2,6	5,4	5,2	5,3	+ 4,6	+ 657,14
<i>у тому числі:</i>															
надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим державним майном	0,1	0,2	0,2	0,3	0,3	0,5	0,2	0,7	0,6	0,9	1,1	1,1	1,0	+ 0,9	+ 900,00
державне мито	0,1	0,1	0,1	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4	0,2	0,6	0,7	+ 0,6	+ 600,00
митні збори	0,5	0,6	0,8	0,9	1,0	1,1	0,5	-	-	-	-	-	-	-	-
плата за митне оформлення товарів і транспортних засобів поза місцем розташування митних органів або поза робочим часом, установленим для митних органів	-	-	-	-	-	-	-	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	-	-

Продовження додатка А

Продовження таблиці А.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Інші неподаткові надходження	2,1	3,7	5,1	7,4	9,4	10,9	14,3	12,3	11,6	6,0	6,0	5,4	12,5	+ 10,4	+ 495,24
<i>у тому числі:</i>															
збори на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій **	1,5	1,8	2,6	3,6	4,9	6,1	6,5	3,7	4,1	3,7	3,8	3,6	9,6	+ 8,1	+ 540,00
Власні надходження бюджетних установ	6,1	5,8	9,4	8,2	11,8	16,5	15,2	20,6	22,1	23,3	24,7	29,0	22,1	+ 16,0	+ 262,30
Доходи від операцій з капіталом	0,5	0,8	0,9	0,7	0,6	1,8	2,1	1,1	0,6	0,5	1,2	0,2	0,8	+ 0,3	+ 60,00
<i>у тому числі:</i>															
Надходження від продажу основного капіталу	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	- 0,1	- 100,00
Надходження від реалізації державних запасів товарів	0,4	0,7	0,7	0,6	0,4	1,4	1,8	0,9	0,4	0,3	1,1	0,2	0,8	+ 0,4	+ 100,00
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів **	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	-
Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,3	0,2	0,4	0,2	0,2	0,1	0,1	0,6	0,3	0,5	0,2	1,5	5,4	+ 5,1	+ 1700,00
Цільові фонди	0,2	0,2	0,2	0,2	0,7	0,9	1,0	0,6	1,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,0	0,00
<i>у тому числі:</i>															

Продовження додатка А

Продовження таблиці А.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Надходження до Фонду соціального захисту інвалідів **	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	+ 0,1	+ 100,00
Збір за забруднення навколишнього природного середовища ***	0,1	0,1	0,1	0,1	0,5	0,7	0,8	0,4	1,0	-	-	-	-	-	-
РАЗОМ ДОХОДІВ (без урахування міжбюджетних трансфертів)	42,5	52,7	68,7	103,9	131,9	161,6	224,0	201,9	234,0	311,9	344,7	337,6	355,0	+ 312,5	+ 735,29
Офіційні трансферти від органів державного управління	2,9	2,4	1,6	1,5	1,6	4,4	7,7	7,8	6,6	2,7	1,4	1,6	2,1	- 0,8	- 27,59
ВСЬОГО ДОХОДІВ	45,5	55,1	70,3	105,3	133,5	165,9	231,7	209,7	240,6	314,6	346,1	339,2	357,1	+ 311,6	+ 684,84

* Складено автором на основі [43-55]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

*** Згідно з бюджетною класифікацією до 01.01.2011 р.

Продовження додатка А

Таблиця А.3

Динаміка доходів місцевих бюджетів України за 2002-2014 рр., млрд. грн. *

Показники	Роки													Відхилення 2014 р. порівняно з 2002 р.	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	млрд.грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Податкові надходження	16,5	18,6	18,3	23,6	30,9	44,6	59,3	59,2	67,6	73,1	85,9	91,2	87,3	+ 70,8	+ 429,09
<i>у тому числі:</i>															
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	12,1	13,7	12,7	16,7	23,1	35,2	46,3	45,0	51,4	54,4	61,5	65,3	62,8	+ 50,7	+ 419,01
<i>у тому числі:</i>															
податок на доходи фізичних осіб **	10,8	13,5	12,6	16,5	22,8	34,8	45,9	44,5	51,0	54,1	61,1	64,6	62,5	+ 51,7	+ 478,70
податок на прибуток підприємств	1,2	0,2	0,1	0,2	0,3	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,7	0,3	- 0,9	- 75,00
Податки на власність	0,6	0,6	0,7	0,8	1,1	1,4	1,6	1,5	1,9	0,7	0,7	0,6	0,4	- 0,2	- 33,33
<i>у тому числі:</i>															
податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	0,6	0,6	0,7	0,8	1,1	1,4	1,6	1,5	1,9	0,3	0,0	0,0	0,0	- 0,6	- 100,00
збір за першу реєстрацію транспортного засобу	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,4	0,7	0,6	0,4	-	-
Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів **	1,8	2,0	2,3	2,8	3,2	4,0	6,9	8,6	9,8	12,9	15,3	15,0	14,5	+ 12,7	+ 705,56
<i>у тому числі:</i>															

Продовження додатка А

Продовження таблиці А.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
збір за спеціальне використання лісових ресурсів **	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2	0,2	0,4	-	-
збір за спеціальне використання води **	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,7	0,8	0,6	-	-
плата за користування надрами **	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	1,4	1,8	1,2	1,4	-	-
плата за землю	1,8	2,0	2,3	2,7	3,1	3,9	6,7	8,4	9,5	10,7	12,6	12,8	12,1	+ 10,3	+ 572,22
Внутрішні податки на товари та послуги	0,7	0,7	0,9	1,1	1,4	1,6	1,7	1,4	1,6	0,9	1,2	1,4	0,2	- 0,5	- 28,57
<i>у тому числі:</i>															
акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) **	0,2	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,7	0,9	1,2	1,4	0,2	-	-
Місцеві податки і збори	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,5	5,5	7,3	8,1	-	-
<i>у тому числі:</i>															
єдиний податок	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,0	4,8	6,6	7,4	-	-
Інші податки та збори **	1,3	1,6	1,7	2,1	2,1	2,5	2,8	2,7	2,8	1,6	1,7	1,6	1,3	0,0	0,00
<i>у тому числі:</i>															
місцеві податки і збори ***	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	0,8	0,8	0,0	-	-	-	-	-
єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва ***	0,6	0,9	1,0	1,4	1,3	1,6	1,9	1,8	1,9	-	-	-	-	-	-
фіксований сільсько-господарський податок	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,00
екологічний податок	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,2	1,6	1,5	1,2	-	-

Продовження додатка А

Продовження таблиці А.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
збір за забруднення навколишнього природного середовища	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,3	0,0	0,0	0,0	-	-
Неподаткові надходження	2,1	2,4	2,2	3,5	4,8	6,4	7,7	7,8	8,8	10,9	12,6	12,1	12,3	+ 10,2	+ 485,71
<i>у тому числі:</i>															
Доходи від власності та підприємницької діяльності	0,1	0,1	0,2	0,2	0,4	0,7	1,1	0,9	0,9	0,4	0,6	0,4	0,3	+ 0,2	+ 200,00
<i>у тому числі:</i>															
плата за розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів **	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,3	0,5	0,2	0,2	0,1	0,3	0,1	0,0	0,00	-
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5	0,8	1,0	1,1	1,0	1,9	1,7	1,9	1,6	+ 1,3	+ 433,33
<i>у тому числі:</i>															
надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим державним майном **	0,1	0,1	0,2	0,3	0,3	0,5	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	1,0	0,7	+ 0,6	+ 600,00
державне мито	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,1	0,1	0,1	- 0,1	- 50,00
Інші неподаткові надходження	0,1	0,1	- 0,7	0,1	0,4	0,5	0,4	0,2	0,2	0,3	0,8	0,9	0,8	+ 0,7	+ 700,00
Власні надходження бюджетних установ	1,6	1,9	2,3	2,7	3,4	4,5	5,2	5,5	6,6	8,3	9,5	8,9	9,6	+ 8,0	+ 500,00

Продовження додатка А

Продовження таблиці А.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Доходи від операцій з капіталом	0,6	1,0	1,7	2,1	2,7	4,6	4,6	2,6	2,6	1,8	1,7	1,4	1,1	+ 0,5	+ 83,33
<i>у тому числі:</i>															
Надходження від продажу основного капіталу	0,5	0,7	1,1	1,1	1,5	1,7	2,0	1,3	1,2	0,6	0,7	0,7	0,4	- 0,1	- 20,00
Надходження від продажу землі і нематеріальних активів	0,1	0,3	0,6	1,0	1,2	2,9	2,6	1,3	1,4	1,3	1,0	0,7	0,7	+ 0,6	+ 600,00
Цільові фонди	0,3	0,5	0,6	1,1	1,5	2,7	2,3	1,5	1,6	0,8	0,6	0,5	0,4	+ 0,1	+ 33,33
<i>у тому числі:</i>															
Збір за забруднення навколишнього природного середовища ***	0,1	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4	0,4	0,8	1,0	-	-	-	-	-	-
Цільові фонди, утворені Верховною радою АР Крим, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади	0,2	0,3	0,4	0,8	1,2	2,3	1,9	0,7	0,7	0,8	0,6	0,5	0,4	+ 0,2	+ 100,00
РАЗОМ ДОХОДІВ (без урахування міжбюджетних трансфертів)	19,4	22,6	22,8	30,3	39,9	58,3	73,9	71,0	80,5	86,7	100,8	105,2	101,1	+ 81,7	+ 421,13
Офіційні трансферти	8,8	11,7	16,8	23,4	34,2	48,7	63,6	63,5	78,9	94,9	124,5	115,8	130,6	+ 121,8	+ 1384,09
<i>у тому числі:</i>															
Дотації	4,7	6,5	9,3	14,4	18,1	23,3	30,4	36,1	44,2	48,1	60,7	61,2	64,4	+ 59,7	+ 1270,21
Субвенції	4,1	5,2	7,3	8,9	16,0	21,3	28,7	26,1	33,5	46,8	63,8	54,6	66,2	+ 62,1	+ 1514,63
ВСЬОГО ДОХОДІВ	28,2	34,3	39,6	53,7	75,9	107,1	137,5	134,6	159,4	181,5	225,3	221,0	231,7	+ 203,5	+ 721,63

* Складено автором на основі [43-55]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

*** Згідно з бюджетною класифікацією до 01.01.2011 р.

Додаток Б

Структура доходів бюджетів України за 2002-2014 рр.

Таблиця Б.1

Структура доходів Зведеного бюджету України за 2002-2014 рр., млрд. грн. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Податкові надходження	73,27	72,15	69,01	73,08	73,19	73,32	76,26	76,23	74,54	83,98	80,93	79,94	80,58	+ 7,31	+ 0,64
Неподаткові надходження	23,72	24,21	26,85	23,68	23,60	22,08	20,32	21,41	23,48	15,06	18,16	19,19	17,68	- 6,04	- 1,51
Доходи від операцій з капіталом	1,78	2,38	2,77	2,09	1,87	2,90	2,25	1,34	1,00	0,59	0,67	0,37	0,44	- 1,34	+ 0,07
Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,47	0,28	0,46	0,14	0,09	0,05	0,05	0,24	0,10	0,12	0,05	0,35	1,18	+ 0,71	+ 0,83
Цільові фонди	0,76	0,98	0,92	1,01	1,25	1,66	1,12	0,79	0,88	0,26	0,19	0,15	0,12	- 0,64	- 0,03
Всього доходів	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-

* Розраховано автором на основі [43-55]

Продовження додатка Б

Таблиця Б.2

Структура доходів Державного бюджету України за 2002-2014 рр., млрд. грн. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Податкові надходження	63,74	64,79	63,87	70,75	71,01	70,28	72,46	71,01	69,33	83,15	79,37	77,48	78,47	+ 14,73	+ 0,99
Неподаткові надходження	27,69	28,68	31,86	26,78	26,74	25,38	22,83	24,18	27,06	15,61	19,73	21,49	19,15	- 8,54	- 2,34
Доходи від операцій з капіталом	1,10	1,45	1,28	0,66	0,45	1,08	0,91	0,52	0,25	0,16	0,35	0,06	0,22	- 0,87	+ 0,17
Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,66	0,36	0,57	0,19	0,15	0,06	0,04	0,29	0,12	0,16	0,06	0,44	1,51	+ 0,85	+ 1,07
Цільові фонди	0,44	0,36	0,28	0,19	0,52	0,54	0,43	0,29	0,50	0,06	0,09	0,06	0,06	- 0,38	0,00
Офіційні трансферти від органів державного управління	6,37	4,36	2,28	1,42	1,20	2,65	3,32	3,72	2,74	0,86	0,40	0,47	0,59	5,79	+ 0,12
Всього доходів	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-

* Розраховано автором на основі [43-55]

Продовження додатка Б

Таблиця Б.3

Структура доходів місцевих бюджетів України за 2002-2014 рр., млрд. грн. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Податкові надходження	58,16	54,23	46,21	43,95	40,71	41,64	43,13	43,98	42,41	40,28	38,13	41,27	37,68	- 20,48	- 3,59
Неподаткові надходження	7,45	7,29	5,56	6,52	6,32	6,07	5,60	5,79	5,52	6,01	5,59	5,48	5,31	- 2,14	- 0,17
Доходи від операцій з капіталом	2,13	2,92	4,29	3,91	3,56	4,30	3,35	1,93	1,63	0,99	0,75	0,63	0,47	- 1,65	- 0,16
Цільові фонди	1,06	1,46	1,52	2,05	1,98	2,52	1,67	1,11	1,00	0,44	0,27	0,23	0,17	- 0,89	- 0,05
Офіційні трансферти від органів державного управління	31,21	34,11	42,42	43,58	44,93	45,47	46,25	47,18	49,50	52,29	55,26	52,40	56,37	+ 25,16	+ 3,97
Всього доходів	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-

* Розраховано автором на основі [43-55]

Додаток В

Динаміка та структура бюджетних ресурсів України за 2002-2014 рр.

Таблиця В.1

Динаміка доходів і джерел фінансування дефіциту Зведеного бюджету України за 2002-2014 рр., млрд. грн. *

Показники	Роки													Відхилення 2014 р. порівняно з 2002 р.	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	млрд. грн.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Доходи Зведеного бюджету України:															
Доходи	62,0	75,3	91,5	134,2	171,8	219,9	297,9	273,0	314,5	398,6	445,5	442,8	456,1	+ 401,2	+ 730,78
<i>у тому числі:</i>															
- податкові надходження	45,4	54,3	63,2	98,1	125,7	161,3	227,2	208,1	234,4	334,7	360,6	354,0	367,5	+ 330,8	+ 901,36
- неподаткові надходження	14,7	18,2	24,6	31,8	40,6	48,5	60,6	58,4	73,8	60,0	80,9	85,0	80,6	+ 64,2	+ 391,46
- доходи від операцій з капіталом	1,1	1,8	2,5	2,8	3,2	6,4	6,7	3,7	3,2	2,4	3,0	1,6	2,0	+ 1,5	+ 300,00
- офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,3	0,2	0,4	0,2	0,2	0,1	0,1	0,6	0,3	0,5	0,2	1,5	5,4	+ 5,2	+ 2600,00
- цільові фонди	0,5	0,7	0,8	1,3	2,1	3,6	3,3	2,2	2,8	1,0	0,8	0,7	0,6	- 0,5	- 45,45

Продовження додатка В

Продовження таблиці В.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Джерела фінансування Зведеного бюджету України:															
Державні запозичення	5,2	7,1	10,3	13,7	11,9	10,5	33,3	121,0	124,3	80,7	109,8	160,9	322,6	+ 317,1	+ 5765,45
<i>у тому числі:</i>															
- внутрішні	3,0	1,2	4,1	6,9	1,6	3,6	27,1	62,8	70,0	53,4	66,8	109,0	227,6	+ 226,4	+ 18866,7
- зовнішні	2,2	5,9	6,2	6,8	10,3	6,9	6,2	58,2	54,3	27,3	43,0	51,9	95,0	+ 90,7	+ 2109,30
Місцеві запозичення	0,7	1,1	1,1	1,5	0,01	1,7	0,2	1,5	0,2	3,1	5,6	0,01	2,4	+ 1,7	+ 242,86
<i>у тому числі:</i>															
- внутрішні	0,7	0,3	0,1	0,2	0,01	0,2	0,2	1,5	0,2	0,7	5,6	-	2,4	+ 1,7	+ 242,86
- зовнішні	-	0,8	1,0	1,3	-	1,5	-	-	-	2,4	0,01	0,01	0,01	-	-
Надходження від приватизації державного майна	0,6	2,2	9,5	20,8	0,6	2,5	0,5	0,8	1,1	11,5	6,8	1,5	0,5	- 1,7	- 77,27

* Складено автором на основі [43-55]

Продовження додатка В

Таблиця В.2

Структура бюджетних ресурсів України за 2002-2014 рр. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
Всього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-
<i>у тому числі:</i>															
- податкові надходження	66,28	63,44	56,23	57,64	68,20	68,76	68,45	52,51	53,26	67,77	63,52	58,49	47,02	- 19,26	- 11,47
- неподаткові надходження	21,46	21,26	21,89	18,68	22,03	20,67	18,26	14,74	16,77	12,15	14,25	14,04	10,31	- 11,15	- 3,73
- доходи від операцій з капіталом	1,60	2,10	2,22	1,65	1,74	2,73	2,02	0,93	0,73	0,49	0,53	0,26	0,26	- 1,34	0
- офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,44	0,23	0,36	0,12	0,11	0,04	0,03	0,15	0,07	0,10	0,04	0,25	0,69	+ 0,25	+ 0,44
- цільові фонди	0,73	0,82	0,71	0,76	1,14	1,53	0,99	0,56	0,64	0,20	0,14	0,12	0,08	- 0,65	- 0,04
- державні запозичення	7,59	8,29	9,16	8,05	6,46	4,48	10,03	30,53	28,24	16,34	19,34	26,59	41,27	+ 33,68	+ 14,68
- місцеві запозичення	1,02	1,29	0,98	0,88	0,01	0,72	0,06	0,38	0,05	0,63	0,99	0,00	0,31	- 0,71	+ 0,31
- надходження від приватизації державного майна	0,88	2,57	8,45	12,22	0,33	1,07	0,15	0,20	0,25	2,33	1,19	0,25	0,06	- 0,82	- 0,19

* Розраховано автором на основі [43-55]

Додаток Д

Динаміка законодавчої бази України у галузі оподаткування та державного боргу за 1991-2014 рр.

Таблиця Д.1

Зміни законодавства у галузі оподаткування *

Рік прийняття	Назва законодавчого акта	Чинність
1	2	3
1991	Закон УРСР «Про систему оподаткування» від 25.06.1991 р. № 1251-ХІІ	Втратив чинність
1991	Митний кодекс України від 12.12.1991 р. № 1970-ХІІ	Втратив чинність
2000	Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21.12.2000 р. № 2181-ІІІ	Втратив чинність
2002	Митний кодекс України від 11.07.2002 р. № 92-ІV	Втратив чинність
2010	Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-ВІ	Чинний
2012	Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-ВІ	Чинний
ПОДАТОК НА ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВ		
1992	Закон України «Про оподаткування доходів підприємств і організацій» від 21.02.1992 р. № 2146-ХІІ	Втратив чинність
1992	Декрет Кабінету Міністрів України «Про податок на прибуток підприємств і організацій» від 26.12.1992 р. № 12-92	Втратив чинність
1992	Закон України «Про оподаткування доходів підприємств і організацій» від 21.02.1992 р. № 2146-ХІІ (повернення в дію з ІІ кварталу 1993 р.)	Втратив чинність
1994	Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.1994 р. № 334/94-ВР	Втратив чинність
1997	Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 22.05.1997 р. № 283/97-ВР	Втратив чинність
2002	Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 24.12.2002 р. № 349-ІV	Втратив чинність
ПОДАТОК НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ		
1991	Закон УРСР «Про прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства» від 05.07.1991 р. № 1306-ХІІ	Втратив чинність
1992	Декрет Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян» від 26.12.1992 р. № 13-92	Втратив чинність
2003	Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05.2003 р. № 889-ІV	Втратив чинність
ПОДАТОК НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ		
1991	Закон Верховної Ради України «Про податок на добавлену вартість» від 20.12.1991 р. № 2007-ХІІ	Втратив чинність

Продовження додатка Д

Продовження таблиці Д.1

1	2	3
1992	Декрет Кабінету Міністрів України «Про податок на добавлену вартість» від 26.12.1992 р. № 14-92	Втратив чинність
1997	Закон Верховної Ради України «Про податок на додану вартість» від 03.04.1997 р. № 168/97-ВР	Втратив чинність
АКЦИЗНИЙ ПОДАТОК		
1991	Закон України «Про акцизний збір» від 18.12.1991 р. № 1996-ХІІ	Втратив чинність
1991	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про акцизний збір» від 27.12.1991 р. № 396	Втратила чинність
1992	Декрет Кабінету Міністрів України «Про акцизний збір» від 26.12.1992 р. № 18-92	Втратив чинність
1992	Постанова Кабінету Міністрів України «Про перелік товарів (продукції), на які встановлюється акцизний збір, та ставки цього збору» від 26.12.1992 р. № 741	Втратила чинність
1993	Постанова Кабінету Міністрів України «Про доповнення переліку товарів (продукції), на які встановлюється акцизний збір» від 06.12.1993 р. № 994	Втратила чинність
1993	Постанова Кабінету Міністрів України «Про зміну ставок акцизного збору на окремі товари (продукцію) вітчизняного виробництва і перелік імпортованих товарів (продукції), на які встановлюється акцизний збір, та ставки цього збору» від 08.12.1993 р. № 1021	Втратила чинність
1994	Постанова Верховної Ради України «Про перелік товарів (продукції), на які встановлюється акцизний збір, та ставки цього збору» від 04.02.1994 р. № 3951-ХІІ	Втратив чинність
1995	Закон України «Про акцизний збір на алкогольні напої та тютюнові вироби» від 15.09.1995 р. № 329/95-ВР	Втратив чинність
1995	Указ Президента України «Про запровадження марок акцизного збору на алкогольні напої та тютюнові вироби» від 18.09.1995 р. № 849/95	Чинний
1996	Закон України «Про ставки акцизного збору на тютюнові вироби» від 06.02.1996 р. № 30/96-ВР	Втратив чинність
1996	Закон України «Про ставки акцизного збору на спирт етиловий та алкогольні напої» від 07.05.1996 р. № 178/96-ВР	Втратив чинність
1996	Закон України «Про ставки акцизного збору на деякі транспортні засоби та кузови до них» від 24.05.1996 р. № 216/96-ВР	Втратив чинність
1996	Закон України «Про ставки акцизного збору і ввізного мита на деякі товари (продукцію)» від 11.07.1996 р. № 313/96-ВР	Втратив чинність
1998	Указ Президента України «Про платників та порядок сплати акцизного збору» від 11.05.1998 р. № 453/98	Втратив чинність
1998	Указ Президента України «Про ставки акцизного збору на нафтопродукти» від 24.06.1998 р. № 680/98	Втратив чинність

Продовження додатка Д

Продовження таблиці Д.1

1	2	3
МИТО		
1992	Закон України «Про Єдиний митний тариф» від 05.02.1992 р. № 2097-ХІІ	Втратив чинність
1992	Декрет Кабінету Міністрів України «Про порядок обкладення митом предметів, які вивозяться (пересилаються) громадянами за митний кордон України» від 29.12.1992 р. № 21-92	Втратив чинність
1993	Декрет Кабінету Міністрів України «Про Єдиний митний тариф України» від 11.01.1993 року № 4-93	Втратив чинність
1993	Декрет Кабінету Міністрів України «Про порядок обкладення митом предметів, які ввозяться (пересилаються) громадянами в Україну» від 11.01.1993 р. № 2-93	Втратив чинність
1994	Закон України «Про порядок обкладення митом предметів, які вивозяться (пересилаються) громадянами за митний кордон України» від 28.01.1994 р. № 3894-ХІІ	Втратив чинність
1996	Закон України «Про звільнення від обкладення митом предметів, які вивозяться (пересилаються) громадянами за митний кордон України» від 05.05.1996 р. № 163/96-ВР	Втратив чинність
2001	Закон України «Про Митний тариф України» від 05.04.2001 р. № 2371-ІІІ	Втратив чинність
2006	Наказ Держмитслужба України «Про затвердження Порядку справляння мита, податку на додану вартість і акцизного податку при митному оформленні товарів і транспортних засобів, що переміщуються громадянами через митний кордон України» від 12.01.2006 р. № 5	Втратив чинність
2006	Наказ Держмитслужба України «Про затвердження Порядку справляння митними органами ввізного (вивізного) та особливих видів мита під час митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон України» від 23.01.2006 р. № 30	Втратив чинність
РЕНТНІ ПЛАТЕЖІ		
1994	Указ Президента України «Про встановлення рентної плати за нафту і природний газ, що видобуваються в Україні» від 21.12.1994 р. № 785/94	Чинний
1994	Постанова Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України, Держкомнафтогазу України «Про встановлення ставок рентної плати на нафту і природний газ, що видобуваються в Україні» від 23.12.1994 р. № 28-16/558	Втратила чинність
2001	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку обчислення та внесення до Державного бюджету України рентної плати за нафту, природний газ і газовий конденсат» від 22.03.2001 р. № 256	Втратила чинність
2004	Закон України «Про рентні платежі за нафту, природний газ і газовий конденсат» від 05.02.2004 р. № 1456-ІV	Втратив чинність

Продовження додатка Д

Продовження таблиці Д.1

1	2	3
ФІКСОВАНИЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ ПОДАТОК		
1998	Указ Президент України «Про фіксований сільськогосподарський податок» від 18.06.1998 р. № 652/98	Втратив чинність
1998	Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок» від 17.12.1998 р. № 320-XIV	Втратив чинність
ЗБОРИ ЗА СПЕЦІАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ		
1994	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку справляння плати за спеціальне використання прісних водних ресурсів і тимчасових нормативів плати за їх спеціальне використання» від 08.02.1994 р. № 75	Втратила чинність
1999	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження нормативів збору за спеціальне водокористування» від 18.05.1999 р. № 836	Втратила чинність
1999	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку справляння збору за спеціальне використання водних ресурсів та збору за користування водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту» від 16.08.1999 р. № 1494	Втратила чинність
1998	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду» від 06.07.1998 р. № 1012	Втратила чинність
1996	Постанова Кабінету Міністрів України «Про платежі за користування надрами» від 02.08.1996 р. № 899	Втратила чинність
ІНШІ ПОДАТКИ ТА ЗБОРИ, ПЕРЕДБАЧЕНІ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО СИСТЕМУ ОПОДАТКУВАННЯ»		
1991	Закон України «Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів» від 11.12.1991 р. № 1963-XII	Втратив чинність
1992	Закон України «Про плату за землю» від 03.07.1992 р. № 2535-XII	Втратив чинність
1993	Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21.01.1993 р. № 7-93	Чинний
1993	Декрет Кабінету Міністрів України «Про податок на промисел» від 17.03.1993 р. № 24-93	Втратив чинність
1993	Декрет Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори» від 20.05.1993 р. № 56-93	Втратив чинність
1996	Закон України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» від 23.03.1996 р. №98/96-ВР	Втратив чинність
1999	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку встановлення нормативів збору за геолого-розвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету, та його справляння» від 29.01.1999 р. № 115	Втратила чинність
1999	Закон України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» від 09.04.1999 р. № 587-XIV	Втратив чинність

Продовження додатка Д

Продовження таблиці Д.1

1999	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору» від 01.03.1999 р. № 303	Втратила чинність
1999	Закон України «Про єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску через державний кордон України» від 04.11.1999 р. № 1212-XIV	Чинний
2001	Постанова Кабінету Міністрів України «Про ставки щомісячних зборів за використання радіочастотного ресурсу України» від 31.01.2001 р. № 77	Втратила чинність
2008	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження розміру щомісячного збору за користування радіочастотним ресурсом України» від 27.12.2008 р. № 1150	Втратила чинність
НЕ ПЕРЕДБАЧЕНО ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО СИСТЕМУ ОПОДАТКУВАННЯ»		
1998	Указ Президент України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» від 03.07.1998 р. № 727/98 (в редакції Указу Президента від 28.06.1999 р. № 746/99)	Втратив чинність

* Складено автором

Продовження додатка Д

Таблиця Д.2

Зміни законодавства у сфері державного боргу *

Рік прийняття	Назва законодавчого акта	Чинність
1	2	3
1991	Закон України «Про цінні папери та фондову біржу» від 18.06.1991 р. № 1201-ХІІ	Втратив чинність
1992	Закон України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» від 03.06.1992 р. № 2402-ХІІ	Чинний
1992	Закон України «Про Державний бюджет України на 1992 рік» від 18.06.1992 р. № 2477-ХІІ	Чинний
1992	Постанова Президії Верховної Ради України «Про надання Кабінету Міністрів України права в 1992 році виступати гарантом щодо кредитів іноземних банків, фінансових та інших міжнародних організацій та про порядок застави під гарантії іноземним кредиторам» від 15.07.1992 р. № 2561-ХІІ	Чинний
1992	Закон України «Про державний внутрішній борг України» від 16.09.1992 р. № 2604-ХІІ	Втратив чинність
1993	Декрет Кабінету Міністрів України «Про надання державних гарантій щодо іноземних кредитів, які надаються Україні відповідно до міжнародних договорів» від 17.03.1993 р. № 25-93	Чинний
1993	Закон України «Про Державний бюджет України на 1993 рік» від 09.04.1993 р. № 3091-ХІІ	Чинний
1994	Закон України «Про Державний бюджет України на 1994 рік» від 01.02.1994 р. № 3898-ХІІ	Чинний
1994	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск облігацій внутрішньої державної позики 1995 року» від 23.08.1994 р. № 586	Чинний
1995	Закон України «Про Державний бюджет України на 1995 рік» від 06.04.1995 р. № 126/95-ВР	Чинний
1995	Постанова Кабінету Міністрів України «Про другий випуск облігацій внутрішньої державної позики 1995 року» від 10.06.1995 р. № 408	Чинний
1995	Указ Президента України «Про випуск облігацій державної зовнішньої позики України 1995 року» від 05.10.1995 р. № 912/95	Чинний
1995	Постанова Кабінету Міністрів України «Про третій випуск облігацій внутрішньої державної позики 1995 року» від 11.12.1995 р. № 994	Чинний
1995	Постанова Верховної Ради України «Про проект Закону України про державний зовнішній борг» від 14.12.1995 р. № 470/95-ВР	Чинний

Продовження додатка Д

Продовження таблиці Д.2

1	2	3
1995	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок передачі, обігу, виплати доходу та погашення облігацій державної зовнішньої позики України 1995 року» від 16.12.1995 р. №1007	Чинний
1996	Розпорядження Президента України «Про термінові заходи щодо виконання Постанови Верховної Ради України від 14 грудня 1995 року «Про Указ Президента України від 5 жовтня 1995 року «Про випуск облігацій державної зовнішньої позики України 1995 року»»» від 10.01.1996 р. № 9/96-рп	Чинний
1996	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск облігацій внутрішньої державної позики 1996 року» від 16.01.1996 р. № 78	Чинний
1996	Положення Національного банку України «Про порядок бухгалтерського та депозитарного обліку розміщення, обігу, сплати відсотків та погашення облігацій внутрішньої державної позики в банківських установах» від 26.01.1996 р. № 15	Втратив чинність
1996	Положення Національного банку України «Положення про проведення аукціону з розміщення облігацій внутрішньої державної позики» від 26.01.1996 р. № 15	Втратив чинність
1996	Положення Національного банку України «Положення про порядок функціонування ринку облігацій внутрішньої державної позики» від 26.01.1996 р. № 15	Втратив чинність
1996	Закон України «Про Державний бюджет України на 1996 рік» від 22.03.1996 р. № 96/96-ВР	Чинний
1996	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск безвідсоткових (дисконтних) облігацій внутрішньої державної позики 1996 року» від 29.04.1996 р. № 469	Чинний
1996	Постанова Верховної Ради України «Про державний внутрішній борг України станом на 1 січня 1996 року, його структуру та граничний розмір державного внутрішнього боргу України на 1996 рік» від 06.05.1996 р. № 177/96-ВР	Чинний
1996	Постанова Верховної Ради України «Про структуру бюджетної класифікації України» від 12.07.1996 р. № 327/96-ВР	Чинний
1997	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск облігацій внутрішньої державної позики 1997 року» від 04.01.1997 р. № 2	Чинний
1997	Закон України «Про структуру державного внутрішнього боргу України за станом на 1 січня 1996 року і граничний розмір державного внутрішнього боргу України на 1996 та 1997 роки» від 23.01.1997 р. № 21/97-ВР	Чинний
1997	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск облігацій внутрішньої державної ощадної позики 1997 року» від 05.02.1997 р. № 138	Чинний

Продовження додатка Д

Продовження таблиці Д.2

1	2	3
1997	Постанова Верховної Ради України «Про ефективність використання іноземних кредитів в Україні» від 12.02.1997 р. № 63/97-ВР	Чинний
1997	Постанова Кабінету Міністрів України «Про впорядкування залучення і використання іноземних кредитів, повернення яких гарантується Кабінетом Міністрів України, вдосконалення системи залучення зовнішніх фінансових ресурсів та обслуговування зовнішнього державного боргу» від 05.05.1997 р. № 414	Чинний
1997	Національний банк України «Порядок блокування, заміни та погашення державних цінних паперів, які зберігаються в Національному банку України» від 07.04.1997 р. №14-110/890-2445	Чинний
1997	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розрахунку відсоткового доходу за купонами облігацій внутрішньої державної ощадної позики 1997 року, Порядку розміщення і розрахунків за облігаціями внутрішньої державної ощадної позики 1997 року і переліку банків, уповноважених здійснювати розміщення та обслуговування облігацій внутрішньої державної ощадної позики 1997 року» від 24.05.1997 р. № 493	Чинний
1997	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск відсоткових облігацій внутрішньої державної позики 1997 року з терміном погашення 36 місяців» від 11.06.1997 р. № 584	Чинний
1997	Закон України «Про Державний бюджет України на 1997 рік» від 27.06.1997 р. № 404/97-ВР	Чинний
1997	Постанова Національного банку України «Про затвердження Інструкції про порядок розрахунків і бухгалтерський облік операцій з облігаціями внутрішньої державної ощадної позики 1997 року» від 07.07.1997 р. № 217	Втрапив чинність
1997	Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Положення про порядок здійснення нерезидентами операцій з облігаціями внутрішніх державних позик» від 10.07.1997 р. №149	Втрапив чинність
1997	Постанова Кабінету Міністрів України «Про додатковий випуск середньострокових облігацій внутрішньої державної позики 1997 року» від 08.12.1997 р. № 1369	Чинний
1997	Закон України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» від 10.12.1997 р. № 710/97-ВР	Втрапив чинність
1997	Закон України «Про Державний бюджет України на 1998 рік» від 30.12.1997 р. № 796/97-ВР	Чинний
1997	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск облігацій внутрішньої державної позики 1998 року» від 31.12.1997 р. № 1500	Чинний

Продовження додатка Д

Продовження таблиці Д.2

1	2	3
1997	Постанова Національного банку України «Про затвердження нормативних документів з питань обігу облігацій внутрішньої державної позики на Українській фондовій біржі» від 31.12.1997 р. № 477	Чинний
1998	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск облігацій внутрішньої державної ощадної позики 1998 року» від 25.05.1998 р. № 736	Чинний
1998	Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про порядок реєстрації інформації про випуск облігацій місцевих позик, здійснений до 27.12.1997 року» від 31.07.1998 р. № 98	Втратив чинність
1998	Постанова Кабінету Міністрів України «Про додатковий випуск облігацій внутрішньої державної позики 1998 року» від 31.07.1998 р. № 1194	Чинний
1998	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск конверсійних облігацій внутрішньої державної позики 1998 року» від 25.08.1998 р. № 1343	Чинний
1998	Постанова Кабінету Міністрів України «Про додатковий випуск середньострокових конверсійних облігацій внутрішньої державної позики 1998 року» від 28.08.1998 р. № 1349	Чинний
1998	Постанова Кабінету Міністрів України «Про другий випуск конверсійних облігацій внутрішньої державної позики 1998 року» від 10.09.1998 р. № 1416	Чинний
1998	Постанова Кабінету Міністрів України «Про додаткові заходи щодо заміни середньострокових облігацій внутрішньої державної позики 1997 року та облігацій внутрішньої державної позики 1997 і 1998 років» від 16.09.1998 р. № 1455	Чинний
1998	Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку доставки, інкасації та знищення облігацій внутрішньої державної ощадної позики 1998 року та купонів до них» від 25.09.1998 р. № 169	Чинний
1998	Постанова Верховної Ради України «Про інформацію Кабінету Міністрів України про структуру і динаміку державного боргу України» від 10.11.1998 р. № 246-XIV	Чинний
1998	Постанова Кабінету Міністрів України, Національного банку України «Про порядок використання коштів, отриманих іноземною компанією «SupremeBankingCorporation» від погашення середньострокових облігацій внутрішньої державної позики 1997 року» від 20.11.1998 р. № 1838	Чинний
1998	Закон України «Про Державний бюджет України на 1999 рік» від 31.12.1998 р. № 378-XIV	Чинний
1999	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск облігацій внутрішньої державної позики 1999 року» від 02.01.1999 р. № 1	Чинний

Продовження додатка Д

Продовження таблиці Д.2

1	2	3
1999	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск конверсійних дисконтних облігацій внутрішньої державної позики 1999 року» від 30.01.1999 р. № 127	Чинний
1999	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск конверсійних процентних облігацій внутрішньої державної позики» від 05.04.1999 р. № 550	Чинний
1999	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск середньо- та довгострокових конверсійних облігацій внутрішньої державної позики» від 05.04.1999 р. № 551	Чинний
1999	Наказ Державної податкової адміністрації України «Про затвердження Порядку застосування міжнародних договорів України про уникнення подвійного оподаткування щодо звільнення (зменшення) від оподаткування доходів нерезидентів, отриманих за облігаціями внутрішньої державної позики» від 17.05.1999 р. № 261	Втратив чинність
1999	Постанова Верховної Ради України «Про інформацію Кабінету Міністрів України про внутрішній та зовнішній борг України» від 12.10.1999 р. № 1151-XIV	Чинний
1999	Указ Президента України «Про Основні напрями розвитку фондового ринку в Україні у 2000 році» від 30.10.1999 р. № 1415/99	Чинний
1999	Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Положення про порядок проведення операцій зменшення зовнішніх державних боргових зобов'язань з використанням казначейських векселів» від 16.11.1999 р. № 279	Втратив чинність
1999	Постанова Верховної Ради України «Про проект Закону України про державний борг» від 23.12.1999 р. № 1348-XIV	Чинний
2000	Закон України «Про Державний бюджет України на 2000 рік» від 17.02.2000 р. №1458-III	Чинний
2000	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск облігацій внутрішньої державної позики 2000 року» від 10.04.2000 р. № 626	Чинний
2000	Закон України «Про реструктуризацію боргових зобов'язань Кабінету Міністрів України перед Національним банком України» від 20.04.2000 р. № 1697-III	Чинний
2000	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження графіків повернення протягом 2000 року іноземних кредитів, залучених державою або під державні гарантії, та відшкодування підприємствами-боржниками витрат державного бюджету, зумовлених виконанням гарантійних та кредитних зобов'язань держави за іноземними кредитами» від 03.08.2000 р. № 307-р	Чинний
2000	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск процентних облігацій внутрішньої державної позики 2000 року» від 22.09.2000 р. № 1455	Чинний

Продовження додатка Д

Продовження таблиці Д.2

1	2	3
2000	Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Тимчасового положення про технічний порядок і умови здійснення торговцями цінними паперами, які не належать до установ банківської системи, операцій, пов'язаних з розміщенням та погашенням облігацій внутрішніх державних позик» від 29.08.2000 р. № 209	Чинний
2000	Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції державної боргової політики на 2001 - 2004 роки» від 28.09.2000 р. № 1483	Чинний
2000	Закон України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» від 07.12.2000 р. № 2120-III	Чинний
2001	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуски облігацій внутрішніх державних позик» від 31.01.2001 р. № 80	Чинний
2001	Закон України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2374-III	Чинний
2001	Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 р. № 2542-III	Втратив чинність
2001	Закон України «Про Державний бюджет України на 2002 рік» від 20.12.2001 р. № 2905-III	Чинний
2002	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск казначейських зобов'язань» від 10.01.2002 р. № 15	Втратив чинність
2002	Закон України «Про Державний бюджет України на 2003 рік» від 26.12.2002 р. № 380-IV	Чинний
2003	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми розвитку ринку середньо- і довгострокових державних боргових зобов'язань на 2003-2005 роки» від 01.03.2003 р. № 285	Чинний
2003	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2003 році» від 04.06.2003 р. № 868	Чинний
2003	Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок проведення операцій, пов'язаних з розміщенням облігацій внутрішніх державних позик» від 18.06.2003 р. № 248	Чинний
2003	Постанова Кабінету Міністрів України «Про укладення угод про реструктурування простроченої станом на 1 січня 2003 року заборгованості юридичних осіб за кредитами, залученими державою або під державні гарантії, та бюджетними позичками» від 17.07.2003 р. № 1070	Чинний
2003	Наказ Міністерства фінансів України «Про організаційно-правові засади здійснення операцій з державним боргом та напрямів використання їх результатів у 2003 році» від 07.10.2003 р. № 569	Чинний
2003	Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про порядок випуску облігацій внутрішніх місцевих позик» від 07.10.2003 р. № 414	Втратив чинність

Продовження додатка Д

Продовження таблиці Д.2

1	2	3
2003	Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку визначення продажної вартості казначейських зобов'язань» від 20.10.2003 р. № 588	Втратив чинність
2003	Закон України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» від 27.11.2003 р. № 1344-IV	Чинний
2003	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск облігацій внутрішньої державної позики для погашення простроченої бюджетної заборгованості з податку на додану вартість» від 25.12.2003 р. № 2014	Чинний
2003	Наказ Міністерства фінансів України «Про встановлення розміру річного відсоткового доходу, ставки щомісячного купона (у відсотках) та суми оплати цього купона (у грошовому вимірі) за процентними облігаціями внутрішньої державної позики 2000 року» від 30.12.2003 р. № 707	Чинний
2004	Наказ Міністерства фінансів України, Державного казначейства України, Державної податкової адміністрації України «Про затвердження заходів щодо випуску облігацій внутрішньої державної позики для погашення простроченої бюджетної заборгованості з податку на додану вартість» від 14.01.2004 р. № 8/4/18	Чинний
2004	Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку відображення операцій, пов'язаних з державним та гарантованим державою боргом, при плануванні та виконанні державного бюджету» від 28.01.2004 р. № 42	Чинний
2004	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2004 році» від 26.02.2004 р. № 211	Чинний
2004	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2004 році» від 30.07.2004 р. № 992	Чинний
2004	Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання випуску облігацій внутрішньої державної позики для погашення простроченої бюджетної заборгованості з податку на додану вартість» від 10.08.2004 р. № 1036	Чинний
2004	Наказ Міністерства фінансів України «Про встановлення розміру річного відсоткового доходу, ставки щомісячного купона (у відсотках) та суми оплати цього купона (у грошовому вимірі) за процентними облігаціями внутрішньої державної позики 2000 року» від 14.12.2004 р. № 779	Чинний
2004	Закон України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» від 23.12.2004 р. № 2285-IV	Чинний
2005	Постанова Верховної Ради України «Про прийняття за основу проекту Закону України про Державний борг України» від 15.06.2005 р. № 2649-IV	Чинний

Продовження додатка Д

Продовження таблиці Д.2

1	2	3
2005	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2005 році» від 06.10.2005 р. № 1000	Чинний
2005	Закон України «Про Державний бюджет України на 2006 рік» від 20.12.2005 р. № 3235-IV	Чинний
2005	Закон України «Про іпотечні облигації» від 22.12.2005 р. № 3273-IV	Чинний
2006	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо забезпечення ефективного залучення та використання коштів міжнародних фінансових організацій» від 08.02.2006 р. № 62-р	Втратив чинність
2006	Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 р. № 3480-IV	Чинний
2006	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2006 році» від 12.09.2006 р. № 1295	Чинний
2006	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2006 році» від 16.11.2006 р. № 1619	Чинний
2006	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2006 році» від 15.12.2006 р. № 1746	Чинний
2006	Закон України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» від 19.12.2006 р. № 489-V	Чинний
2007	Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» від 02.03.2007 р. № 60	Втратив чинність
2007	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2007 році» від 21.06.2007 р. № 854	Чинний
2007	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2007 році» від 31.10.2007 р. № 1312	Чинний
2007	Закон України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 28.12.2007 р. № 107-VI	Чинний
2008	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку тимчасової купівлі (продажу) державних цінних паперів» від 08.10.2008 р. № 907	Чинний
2008	Закон України «Про Державний бюджет України на 2009 рік» від 26.12.2008 р. № 835-VI	Чинний
2009	Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів України на 2009-2013 роки» від 25.03.2009 р. № 316-р	Чинний
2009	Постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження інституту первинних дилерів на ринку державних цінних паперів» від 14.04.2009 р. № 363	Чинний

Продовження додатка Д

Продовження таблиці Д.2

1	2	3
2009	Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку визначення вартості продажу казначейських зобов'язань та форми бланка сертифіката казначейського зобов'язання» від 08.07.2009 р. № 874	Втратив чинність
2010	Закон України «Про Державний бюджет України на 2010 рік» від 27.04.2010 р. № 2154-VI	Чинний
2010	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск облігацій внутрішньої державної позики для відшкодування сум податку на додану вартість» від 12.05.2010 р. № 368	Чинний
2010	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск облігацій внутрішньої державної позики для кредитування Аграрного фонду» від 09.06.2010 р. № 639	Чинний
2010	Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Положення про управління ризиками, пов'язаними з державним боргом» від 16.06.2010 р. № 461	Втратив чинність
2010	Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI	Чинний
2010	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2010 році» від 17.09.2010 р. № 856	Чинний
2010	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення Середньострокової стратегії управління державним боргом і контролю за її реалізацією» від 27.10.2010 р. № 978	Чинний
2010	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядків придбання у 2010 році облігацій внутрішньої державної позики і розміщення у 2010 році тимчасово вільних коштів єдиного казначейського рахунка та коштів валютних рахунків державного бюджету на депозитних рахунках» від 10.11.2010 р. № 1024	Чинний
2010	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2010 році» від 15.12.2010 р. № 1148	Чинний
2010	Закон України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» від 23.12.2010 р. № 2857-VI	Чинний
2011	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення додаткового випуску облігацій зовнішньої державної позики 2010 року» від 19.01.2011 р. № 34	Чинний
2011	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск у 2011 році облігацій внутрішньої державної позики для кредитування Аграрного фонду» від 19.01.2011 р. № 43	Чинний
2011	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2011 році» від 16.02.2011 р. № 122	Чинний
2011	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про управління ризиками, пов'язаними з наданням державних гарантій, та розподіл таких ризиків	Чинний

Продовження додатка Д

Продовження таблиці Д.2

1	2	3
	між державою, кредиторами і позичальниками» від 23.02.2011 року № 131	
2011	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2011-2013 роки» від 02.03.2011 р. № 170	Втратив чинність
2011	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2011 році» від 15.06.2011 р. № 631	Чинний
2011	Закон України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» від 22.12.2011 р. № 4282-VI	Чинний
2012	Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку здійснення дострокового погашення середньострокових державних облігацій з достроковим погашенням, номінованих в іноземній валюті» від 27.03.2012 р. № 408	Чинний
2012	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2012-2014 роки» від 10.05.2012 р. № 607	Втратив чинність
2012	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск у 2012 році облігацій внутрішньої державної позики для кредитування Аграрного фонду» від 11.06.2012 р. № 566	Чинний
2012	Закон України «Про депозитарну систему України» від 06.07.2012 р. № 5178-VI	Чинний
2012	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2012 році» від 18.07.2012 р. № 648	Чинний
2012	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з управлінням державним (місцевим) боргом» від 01.08.2012 р. № 815	Чинний
2012	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку квазіфіскальних операцій і органів влади (управління), відповідальних за проведення оцінки можливого впливу таких операцій на показники бюджету» від 01.08.2012 р. № 692-р	Чинний
2012	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2012 році» від 27.08.2012 р. № 795	Чинний
2012	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2012 році» від 14.11.2012 р. № 1058	Чинний
2012	Закон України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» від 06.12.2012 р. № 5515-VI	Чинний
2013	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення додаткового випуску облігацій зовнішньої державної позики 2012 року» від 06.02.2013 р. № 78	Чинний
2013	Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження	Чинний

Продовження додатка Д

Продовження таблиці Д.2

1	2	3
	Програми управління державним боргом на 2013 рік» від 21.02.2013 р. № 277	
2013	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2013 році» від 10.04.2013 р. № 242	Чинний
2013	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2013-2015 роки» від 29.04.2013 р. № 320	Чинний
2013	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Умов надання у 2013 році державних гарантій для забезпечення виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єктів господарювання - резидентів України державного сектору економіки, залученими для реалізації інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку національної економіки» від 03.07.2013 р. № 500	Чинний
2013	Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29.10.2013 р. № 1277	Чинний
2013	Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання у 2013 році державних гарантій для забезпечення виконання боргових зобов'язань за облігаціями НАК «Нафтогаз України»» від 04.12.2013 р. № 885	Чинний
2013	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про збільшення у 2013 році обсягу джерел фінансування державного бюджету» від 04.12.2013 р. № 976-р	Чинний
2013	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2013 році» від 18.12.2013 р. № 904	Чинний
2014	Закон України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» від 16.01.2014 р. № 719-VII	Чинний
2014	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення додаткового випуску облігацій зовнішньої державної позики 2013 року» від 20.01.2014 р. № 17	Чинний
2014	Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Програми управління державним боргом на 2014 рік» від 14.02.2014 р. № 62	Чинний
2014	Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про порядок здійснення емісії облігацій внутрішніх місцевих позик та їх обігу» від 29.04.2014 р. № 578	Чинний
2014	Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення міжвідомчої робочої групи із забезпечення моніторингу ефективного використання коштів, залучених суб'єктами господарювання та головними розпорядниками бюджетних	Чинний

Продовження додатка Д

Продовження таблиці Д.2

1	2	3
	коштів під державні гарантії» від 30.04.2014 р. № 124	
2014	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2014 році» від 08.05.2014 р. № 132	Чинний
2014	Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск облігацій внутрішньої державної позики для відшкодування сум податку на додану вартість» від 21.05.2014 р. № 139	Чинний
2014	Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення міжвідомчої робочої групи з вивчення можливих шляхів захисту інтересів держави у вирішенні питання правонаступництва щодо зовнішнього державного боргу та активів колишнього СРСР» від 13.08.2014 р. № 333	Чинний
2014	Закон України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» від 28.12.2014 р. № 80-VIII	Чинний
2015	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання управління державним боргом» від 11.02.2015 р. № 130-р	Чинний
2015	Постанова Кабінету Міністрів України «Питання Урядового уповноваженого з питань управління державним боргом» від 11.03.2015 р. № 88	Чинний
2015	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання вчинення правочинів стосовно зміни умов запозичень за зовнішніми борговими зобов'язаннями» від 04.04.2015 р. № 318-р	Чинний
2015	Закон України «Про особливості здійснення правочинів з державним, гарантованим державою боргом та місцевим боргом» від 19.05.2015 р. № 436-VIII	Чинний
2015	Постанова Кабінету Міністрів України «Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2015 році» від 20.05.2015 р. № 320	Чинний
2015	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання вчинення у 2015 році правочинів з державним боргом за державними зовнішніми запозиченнями та гарантованим державою боргом» від 27.08.2015 р. № 859-р	Чинний
2015	Постанова Верховної Ради України «Про забезпечення фінансової стабілізації в Україні в рамках виконання програми Міжнародного валютного фонду «Механізм розширеного фінансування»» від 17.09.2015 р. № 703-VIII	Чинний
2015	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про початок процедури реструктуризації державного та гарантованого державою боргу і його часткового списання» від 22.09.2015 р. № 978-р	Чинний

* Складено автором

Продовження додатка Д

Таблиця Д.3

**Динаміка змін планових показників ресурсів
Державного бюджету України за 2007-2014 рр., млрд. грн. ***

Показники	Роки															
	2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013		2014	
	зат-верд-жено ВРУ	план зі змінами	зат-верд-жено ВРУ	план зі змінами	зат-верд-жено ВРУ	план зі змінами	зат-верд-жено ВРУ	план зі змінами	зат-верд-жено ВРУ	план зі змінами	зат-верд-жено ВРУ	план зі змінами	зат-верд-жено ВРУ	план зі змінами	зат-верд-жено ВРУ	план зі змінами
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Доходи державного бюджету:	157,3	168,3	231,9	238,6	245,3	255,3	255,0	249,3	303,9	313,4	374,0	383,0	351,2	360,0	377,8	377,6
	+ 11,0		+ 6,7		+ 10,0		- 5,7		+ 9,5		+ 9,0		+ 8,8		- 0,2	
- податкові надходження	115,4	116,2	170,9	171,7	175,5	178,7	190,6	174,4	257,0	257,1	311,1	311,1	282,5	282,5	299,6	292,6
	+ 0,8		+ 0,8		+ 3,2		- 16,2		+ 0,1		+ 0,1		0,0		+ 7,0	
- неподаткові надходження	35,6	44,2	47,3	51,9	57,4	63,9	55,3	65,5	42,7	51,9	58,7	67,4	64,9	73,5	69,4	75,6
	+ 8,6		+ 4,6		+ 6,5		+ 10,2		+ 9,2		+ 8,7		+ 8,6		+ 6,2	
- доходи від операцій з капіталом	1,7	2,6	5,4	6,2	2,5	2,5	0,8	0,8	0,6	0,6	2,1	2,1	1,0	1,0	1,4	1,8
	+ 0,9		+ 0,8		0,0		0,0		0,0		0,0		0,0		+ 0,3	
- офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,1	0,1	0,1	0,1	0,8	0,8	0,7	0,7	0,9	0,9	0,8	0,8	1,0	1,0	5,2	5,2
	0,0		0,0		0,0		0,0		0,0		0,0		0,0		0,0	
- цільові фонди	0,7	0,8	0,8	0,8	0,4	0,5	0,5	0,5	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
	+ 0,1		0,0		+ 0,1		0,0		0,0		0,0		0,0		0,0	

Продовження додатка Д

Продовження таблиці Д.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
- офіційні трансферти від органів державного управління	3,8	4,4	7,4	7,9	8,7	8,9	7,1	7,4	2,5	2,7	1,1	1,4	1,6	1,8	2,0	2,2
	+ 0,6		+ 0,5		+ 0,2		+ 0,3		+ 0,2		+ 0,3		+ 0,2		+ 0,2	
Запозичення:	11,6	11,6	18,2	38,7	89,0	90,2	107,7	134,5	88,1	116,1	107,1	113,2	155,0	164,4	276,5	332,7
	0,0		+ 20,5		+ 1,2		+ 26,8		+ 28,0		+ 6,0		+ 9,4		+ 56,2	
- внутрішні	3,8	3,8	10,8	31,1	70,2	70,8	73,6	100,0	45,1	71,5	69,6	69,3	107,7	110,3	177,9	234,1
	0,0		+ 20,3		+ 0,6		+ 26,4		+ 26,4		- 0,3		+ 2,6		+ 56,2	
- зовнішні	7,8	7,8	7,4	7,6	18,8	19,4	34,1	34,5	43,0	44,6	37,5	43,9	47,3	54,1	98,6	98,6
	0,0		+ 0,2		+ 0,6		+ 0,4		+ 1,6		+ 6,4		+ 6,9		0,0	
Надходження від приватизації	10,6	10,6	0,6	0,6	8,5	7,9	6,4	1,1	10,0	10,0	10,0	7,0	10,9	1,5	17,0	0,5
	0,0		0,0		- 0,6		- 5,3		0,0		- 3,0		- 9,4		- 16,5	

* Складено автором на основі [48-55; 112-119]

Додаток Е

Національні фіскальні правила

Таблиця Е.1

Національні фіскальні правила, що діють у країнах Європейського Союзу з 2008 р. *

Країни	Правило			
	збалансованого бюджету	видатків	доходів	заборгованості
Країни, в яких діє 3 і більше фіскальних правила на національному рівні				
Бельгія	+++	+	-	-
Німеччина	+++	+	-	+
Данія	+	+	+	-
Іспанія	++	-	-	+++
Фінляндія	++	+	+	-
Франція	+	++	+	+
Ірландія	+	++	-	-
Італія	++	++	-	-
Литва	+	+	+	+
Люксембург	+	+	-	+
Португалія	++	-	-	++
Швеція	++	+	-	-
Країни, в яких діє 1-2 фіскальних правила на національному рівні				
Австрія	+	-	-	-
Великобританія	+	-	-	+
Болгарія	-	+	-	+
Чехія	-	+	-	-
Естонія	+	-	-	+
Угорщина	+	-	-	+
Латвія	-	-	+	+
Нідерланди	-	+	+	-
Польща	-	-	-	+
Румунія	+	-	-	+
Словенія	-	-	-	++
Словаччина	-	+	-	+
Країни без жодних фіскальних правил на національному рівні				
Кіпр	-	-	-	-
Греція	-	-	-	-
Мальта	-	-	-	-

* Складено автором на основі [427]

Додаток Ж

Відношення податкових надходжень до ВВП у країнах Європейського Союзу за 2002-2014 рр.

Таблиця Ж.1

Відношення податкових надходжень до ВВП у країнах ЄС

(у т.ч. відрядження до фондів соціального страхування) за 2002-2014 рр., % *

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2002	2002	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Бельгія	46,3	45,8	45,8	45,6	45,5	45,2	45,8	45,2	45,5	46,2	47,3	48,2	47,9	+ 1,6	- 0,3
Болгарія	27,8	30,4	31,5	30,3	29,7	31,4	30,6	27,2	26,3	25,5	26,6	27,9	27,8	0,0	- 0,1
Чехія	33,4	34,1	34,6	34,2	33,9	34,4	33,1	32,1	32,6	33,7	34,2	34,8	34,1	+ 0,7	- 0,7
Данія	47,0	47,2	47,9	49,4	47,8	47,7	46,1	46,5	46,6	46,6	47,2	48,1	50,8	+ 3,8	+ 2,7
Німеччина	39,1	39,4	38,5	38,5	38,8	38,8	39,2	39,6	38,2	38,7	39,3	39,4	39,5	+ 0,4	+ 0,1
Естонія	31,3	31,0	31,3	30,1	30,7	31,4	31,6	35,1	33,5	31,7	31,7	31,7	32,5	+ 1,2	+ 0,8
Ірландія	29,1	30,1	31,0	31,1	32,7	32,1	30,4	29,0	28,6	28,2	29,1	29,5	30,5	+ 1,4	+ 1,0
Греція	34,6	33,0	32,1	33,5	32,7	33,5	33,7	32,9	34,2	36,1	38,3	38,3	39,0	+ 4,4	+ 0,7
Іспанія	34,0	33,9	34,9	35,9	36,7	37,1	32,9	30,6	32,1	32,0	33,0	33,8	34,4	+ 0,4	+ 0,6
Франція	43,8	43,8	43,9	44,5	44,9	44,3	44,3	43,9	44,1	45,2	46,5	47,4	47,9	+ 4,1	+ 0,5
Хорватія	37,6	37,1	36,4	36,2	36,8	37,1	36,8	36,4	36,1	35,2	35,9	36,6	36,7	- 0,9	+ 0,1
Італія	39,8	40,1	39,4	39,2	40,3	41,6	41,5	42,0	41,7	41,7	43,7	43,6	43,7	+ 3,9	+ 0,1
Кіпр	28,2	29,0	29,6	31,6	32,3	36,4	35,1	32,1	32,2	32,2	31,6	31,6	34,2	+ 6,0	+ 2,6
Латвія	28,0	27,6	27,8	28,1	28,9	28,4	28,1	27,5	28,0	27,9	28,7	28,7	29,2	+ 1,2	+ 0,5

Продовження додатка Ж

Продовження таблиці Ж.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Литва	29,0	28,7	29,3	29,5	30,4	30,4	30,9	30,6	28,7	27,6	27,3	27,4	28,0	- 1,0	+ 0,6
Люксембург	38,9	39,0	37,9	39,2	37,1	37,4	38,1	40,0	39,0	39,2	40,2	39,5	39,4	+ 0,5	- 0,1
Угорщина	37,5	37,5	37,2	36,8	36,7	39,7	39,7	39,2	37,5	36,9	38,6	38,2	38,4	+ 0,9	+ 0,2
Мальта	30,8	30,8	31,5	33,0	33,4	34,2	33,4	33,8	32,5	33,2	33,3	33,6	35,0	+ 5,0	+ 1,4
Нідерланди	36,3	36,0	36,0	36,1	37,0	36,6	36,9	35,9	36,7	36,4	36,5	37,2	38,0	+ 1,7	+ 0,8
Австрія	43,9	43,7	43,2	42,1	41,5	41,5	42,4	42,0	41,8	41,9	42,5	43,3	43,8	- 0,1	+ 0,5
Польща	34,0	33,4	33,0	34,0	34,6	35,5	35,2	32,3	32,0	32,5	32,8	32,8	33,0	- 1,0	+ 0,2
Португалія	34,0	34,3	33,4	34,2	34,8	35,0	34,9	33,4	33,7	35,5	34,5	37,2	36,9	+ 2,9	- 0,3
Румунія	28,4	27,9	27,7	28,3	29,0	29,6	28,3	27,0	26,9	28,1	27,9	27,4	27,7	- 0,7	+ 0,3
Словенія	37,4	37,6	37,7	38,2	37,9	37,3	36,8	36,7	37,4	37,0	37,4	37,3	37,0	- 0,4	- 0,3
Словаччина	33,0	32,6	31,7	31,5	29,4	29,3	29,1	28,9	28,2	28,7	28,4	30,3	31,2	- 1,8	+ 0,9
Фінляндія	43,5	42,5	42,0	42,3	42,3	41,6	41,3	41,1	40,9	42,2	42,8	43,9	44,0	+ 0,5	+ 0,1
Швеція	46,0	46,3	46,5	47,5	46,8	45,8	44,9	45,1	44,1	43,5	43,5	43,8	43,7	- 2,3	- 0,1
Великобританія	35,1	35,0	35,5	35,9	36,5	36,2	37,7	34,9	35,5	35,9	35,2	34,9	34,4	- 0,7	- 0,5
ЄС - 28	36,0	36,0	36,0	36,3	36,4	36,8	36,4	35,8	35,5	35,7	36,2	36,7	37,1	+ 1,1	+ 0,4
ЄЗ - 19	39,6	39,6	39,2	39,4	39,9	40,0	39,6	39,3	39,2	39,7	40,7	41,2	41,5	+ 1,9	+ 0,3

* Складено автором на основі [453]

Додаток 3

Групування та ідентифікація податкових надходжень у доходах бюджету

Таблиця 3.1

Групування та ідентифікація податкових надходжень Зведеного бюджету України у 2014-2015 рр., млрд. грн. *

Група	2014 рік		2015 рік	
	Назва	Ідентифікація **	Назва	Ідентифікація ***
1	2	3	4	5
1	Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	1. Податок та збір на доходи фізичних осіб. 2. Податок на прибуток підприємств.	Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	1. Податок та збір на доходи фізичних осіб. 2. Податок на прибуток підприємств.
2	Податки на власність	Збір за першу реєстрацію транспортного засобу	Податки на власність	-
3	Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів	1. Збір за спеціальне використання лісових ресурсів. 2. Збір за спеціальне використання води. 3. Плата за користування надрами. 4. Плата за землю. 5. Плата за використання інших природних ресурсів.	Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	1. Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів. 2. Рентна плата за спеціальне використання води. 3. Рентна плата за користування надрами. 4. Рентна плата за користування радіочастотним ресурсом України. 5. Плата за використання інших природних ресурсів.
4	Внутрішні податки на товари та послуги	1. Податок на додану вартість. 2. Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції).	Внутрішні податки на товари та послуги	1. Податок на додану вартість. 2. Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції).

Продовження додатка 3

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4	5
		3. Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції).		3. Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції). 4. Акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів.
5	Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	1. Ввізне мито. 2. Вивізне мито.	Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	1. Ввізне мито. 2. Вивізне мито.
6	Рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси	1. Рентна плата. 2. Збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками. 3. Збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності.	Рентна плата за транспортування, збори на паливно-енергетичні ресурси	1. Рентна плата за транспортування. 2. Збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності.
7	Місцеві податки і збори	1. Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. 2. Збір за місця для паркування транспортних засобів. 3. Туристичний збір. 4. Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності. 5. Єдиний податок .	Місцеві податки	1. Податок на майно: - податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; - плата за землю; - транспортний податок. 2. Збір за місця для паркування транспортних засобів. 3. Туристичний збір. 4. Єдиний податок.

Продовження додатка З

Продовження таблиці З.1

1	2	3	4	5
8	Інші податки та збори	1. Екологічний податок. 2. Фіксований сільськогосподарський податок. 3. Збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства. 4. Збір за користування радіочастотним ресурсом України.	Інші податки та збори	1. Екологічний податок.

* Складено автором на основі [55; 219; 255]

** Враховані податки і збори, чинні станом на 31.12.2014 р.

*** Враховані податки і збори, чинні станом на 01.01.2015 р.

Додаток И

Структура розділів дохідної частини Зведеного бюджету України за 2002-2014 рр.

Таблиця И.1

Структура податкових надходжень Зведеного бюджету України за 2002-2014 рр. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Податкові надходження	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-
<i>у тому числі:</i>															
Податок на доходи фізичних осіб **	23,79	24,86	20,92	17,67	18,13	21,57	20,20	21,38	21,76	17,99	18,88	20,40	19,78	- 4,01	- 0,62
Військовий збір	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,68	-	-
Податок на прибуток підприємств	20,70	24,31	25,59	23,93	20,81	21,34	21,07	15,88	17,24	16,47	15,47	15,54	10,94	- 9,76	- 4,6
Податки на власність	1,32	1,10	1,04	0,85	0,86	0,84	0,69	0,74	0,81	0,20	0,20	0,17	0,11	- 1,21	- 0,06
Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів **	5,29	5,16	5,36	4,06	3,77	3,69	4,09	5,40	5,42	4,42	4,85	8,16	9,14	+ 3,85	+ 0,98
Податок на додану вартість	29,74	23,20	26,49	34,47	40,08	36,82	40,54	40,66	36,82	38,88	38,48	36,24	37,82	+ 8,08	+ 1,58
Акцизний податок **	9,03	9,76	10,61	8,10	6,85	6,55	5,63	10,39	12,07	10,13	10,67	10,34	12,27	+ 3,24	+ 1,93
Мито	5,29	7,00	7,45	6,67	5,76	6,13	5,34	3,23	3,80	3,53	3,66	3,76	3,43	- 1,86	- 0,33
Місцеві податки і збори ***	1,10	1,10	0,88	0,61	0,51	0,45	0,36	0,39	0,34	0,15	0,19	0,20	0,20	- 0,9	0,0

Продовження додатка И

Продовження таблиці И.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Єдиний податок **	1,32	1,66	1,66	1,40	1,07	0,99	0,82	0,85	0,80	0,60	1,33	1,86	2,01	+ 0,69	+ 0,15
Фіксований сільськогосподарський податок	0,22	0,18	0,18	0,17	0,11	0,08	0,06	0,06	0,04	0,03	0,03	0,03	0,03	- 0,19	0,0
Рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6,31	4,91	1,61	1,63	+ 1,63	+ 0,02
Погашення бюджетної заборгованості по невідшкодованих сумах ПДВ з простроченим терміном повернення	-	-	- 4,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші податкові надходження	3,52	3,31	4,12	2,07	2,05	1,54	1,20	1,02	0,90	1,29	1,33	1,69	1,96	- 1,56	+ 0,27

* Розраховано автором на основі [43-55]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

*** У 2011-2014 рр. - без урахування єдиного податку

Продовження додатка И

Таблиця И.2

Структура неподаткових надходжень
Зведеного бюджету України за 2002-2014 рр. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Неподаткові надходження	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-
<i>у тому числі:</i>															
Доходи від власності та підприємницької діяльності	23,96	28,30	27,80	35,63	32,33	27,22	37,11	29,20	41,48	29,43	40,54	39,71	35,73	+ 11,77	- 3,98
<i>у тому числі:</i>															
рентна плата	16,71	16,53	14,16	14,69	16,78	17,12	17,06	13,18	12,84	-	-	-	-	-	-
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності **	6,86	6,99	6,84	6,37	5,82	6,10	5,02	4,65	3,57	7,43	8,87	8,34	8,55	+ 1,69	+ 0,21
<i>у тому числі:</i>															

Продовження додатка И

Продовження таблиці И.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
- надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим державним майном	1,33	1,65	1,75	1,73	1,64	2,16	2,39	2,39	1,77	2,65	2,0	2,37	2,13	+ 0,80	- 0,24
- державне мито	0,67	0,55	1,35	1,34	1,23	1,21	1,17	1,42	1,01	1,19	0,41	0,80	0,92	+ 0,25	+ 0,12
- судовий збір	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,03	1,17	1,19	1,32	-	+ 0,13
- митні збори	3,33	3,30	3,09	2,76	2,47	2,20	0,82	-	-	-	-	-	-	-	-
- плата за митне оформлення товарів і транспортних засобів	-	-	-	-	-	-	0,10	0,14	0,09	0,09	0,05	0,00	0,00	-	-
Інші неподаткові надходження	14,93	20,50	17,81	23,55	24,25	23,45	24,23	21,46	16,06	10,60	8,34	7,35	16,43	+ 1,5	+ 9,08
<i>у тому числі:</i>															
- збори на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій **	10,28	10,11	10,56	11,40	11,99	12,60	10,73	6,32	5,60	6,10	4,69	4,24	11,95	+ 1,67	+ 7,71
Власні надходження бюджетних установ	52,68	42,52	47,55	34,45	37,60	43,23	33,64	44,69	38,89	52,54	42,25	44,60	39,29	- 13,39	- 5,31

* Розраховано автором на основі [43-55]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Продовження додатка И

Таблиця И.3

**Структура доходів від операцій з капіталом
Зведеного бюджету України за 2002-2014 рр. ***

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Доходи від операцій з капіталом	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-
<i>у тому числі:</i>															
Надходження від продажу основного капіталу	48,78	42,51	44,34	41,38	49,01	28,44	31,00	35,81	38,93	25,35	27,12	41,98	20,86	- 27,92	- 21,12
Надходження від реалізації державних запасів товарів	37,52	38,01	28,65	20,25	11,30	21,85	26,79	24,43	13,15	14,21	36,12	11,42	41,72	+ 4,20	+ 30,30
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів **	13,70	19,48	27,01	38,37	39,69	49,72	42,21	39,77	47,92	60,44	36,76	46,60	37,42	+ 23,72	- 9,18

* Розраховано автором на основі [43-55]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Продовження додатка И

Таблиця И.4

Структура цільових фондів
Зведеного бюджету України за 2002-2014 рр. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Цільові фонди	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-
<i>у тому числі:</i>															
Надходження до Фонду України соціального захисту інвалідів **	26,09	18,33	17,23	9,02	7,30	6,13	7,60	10,51	6,76	20,06	30,81	30,11	29,73	+ 3,64	- 0,38
Збір за забруднення навколишнього природного середовища	40,07	36,56	37,83	30,65	37,01	29,88	35,32	56,11	69,69	-	-	-	-	-	-
Цільові фонди, утворені Верховною Радою АР Крим, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади	33,83	45,11	44,94	60,33	55,69	63,99	57,08	33,37	23,54	79,94	69,19	69,89	70,27	+ 36,44	+ 0,38
Інші фонди	0,01	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

* Розраховано автором на основі [43-55]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Продовження додатка И

Таблиця И.5

**Структура офіційних трансфертів від органів державного управління
у місцевих бюджетах України за 2002-2014 рр. ***

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Офіційні трансферти від органів державного управління	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-
<i>у тому числі:</i>															
Кошти, що надходять з інших бюджетів	-	-	1,19	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Дотації	53,41	55,56	55,36	61,80	53,08	52,24	51,44	58,04	56,89	50,68	48,76	52,85	49,31	- 4,10	- 3,54
Субвенції	46,59	44,44	43,45	38,20	46,92	47,76	48,56	41,96	43,11	49,32	51,24	47,15	50,69	+ 4,10	+ 3,54

* Розраховано автором на основі [43-55]

Додаток К

Динаміка фінансування Державного та місцевих бюджетів України за борговими операціями за 2002-2014 рр.

Таблиця К.1

Динаміка фінансування Державного бюджету України за борговими операціями за 2002-2014 рр., млрд. грн. *

Показники	Роки													Відхилення 2014 р. порівняно з 2002 р.	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	14	15
Запозичення	5,2	7,1	10,3	13,7	11,9	10,5	33,3	121,0	124,3	80,7	109,8	160,9	322,6	+ 317,2	+ 6 103,85
<i>у тому числі:</i>															
Внутрішні запозичення	3,0	1,2	4,1	6,9	1,6	3,6	27,1	62,8	70,0	53,4	66,8	109,0	227,6	+ 224,6	+ 7 486,67
<i>у тому числі:</i>															
- довгострокові зобов'язання	н/д	н/д	н/д	-	-	-	17,5	45,0	13,3	21,8	8,6	14,4	120,3	-	-
- середньострокові зобов'язання	н/д	н/д	н/д	6,9	1,6	3,6	9,0	5,5	33,8	18,6	47,4	82,9	91,2	-	-
- короткострокові зобов'язання та векселі	н/д	н/д	н/д	-	-	-	0,6	12,3	22,9	13,0	10,8	11,7	16,1	-	-
Зовнішні запозичення	2,2	5,9	6,2	6,8	10,3	6,9	6,2	58,2	54,3	27,3	43,0	51,9	95,0	+ 92,8	+ 4 215,18
<i>у тому числі:</i>															
- довгострокові зобов'язання	н/д	н/д	н/д	6,8	8,8	6,9	6,2	5,6	14,4	26,5	35,0	21,9	56,9	-	-
- середньострокові зобов'язання	н/д	н/д	н/д	-	1,5	-	-	36,9	24,0	0,8	8,0	30,0	38,1	-	-
- короткострокові зобов'язання та векселі	н/д	н/д	н/д	-	-	-	-	-	15,9	-	-	-	-	-	-

Продовження додатка К

Продовження таблиці К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	14	15
- інші зобов'язання	н/д	н/д	н/д	-	-	-	-	15,7	-	-	-	-	-	-	-
Погашення	- 5,8	- 7,3	- 9,2	- 14,3	- 9,8	- 6,5	- 6,0	- 31,3	- 26,7	- 45,6	- 68,1	- 79,9	- 120,8	+ 115,0	+ 1 982,76
<i>у тому числі:</i>															
Внутрішні зобов'язання	- 2,6	- 2,0	- 3,7	- 8,3	- 4,1	- 2,4	- 3,6	- 17,9	- 19,7	- 32,1	- 38,0	- 41,9	- 68,0	+ 65,4	+ 2515,38
<i>у тому числі:</i>															
- довгострокові зобов'язання	н/д	н/д	н/д	- 6,5	- 0,1	- 0,1	- 0,1	- 8,6	0,0	-	- 0,6	0,0	- 1,0	-	-
- середньострокові зобов'язання	н/д	н/д	н/д	- 1,4	- 3,8	- 2,0	- 3,3	- 3,9	- 3,4	- 11,3	- 25,2	- 27,9	- 54,3	-	-
- короткострокові зобов'язання та векселі	н/д	н/д	н/д	- 0,2	-	-	-	- 5,4	- 16,2	- 20,7	- 12,0	- 13,9	- 12,6	-	-
- інші зобов'язання	н/д	н/д	н/д	- 0,2	- 0,2	- 0,3	- 0,2	-	- 0,1	- 0,1	- 0,2	- 0,1	- 0,1	-	-
Зовнішні зобов'язання	- 3,2	- 5,3	- 5,5	- 6,0	- 5,7	- 4,1	- 2,4	- 13,4	- 7,0	- 13,5	- 30,1	- 38,0	- 52,8	+ 49,6	+ 1550,5
<i>у тому числі:</i>															
- довгострокові зобов'язання	н/д	н/д	н/д	- 6,0	- 5,7	- 4,1	- 2,4	- 13,4	- 3,7	- 8,7	- 7,9	- 12,0	- 4,1	-	-
- середньострокові зобов'язання	н/д	н/д	н/д	-	-	-	-	-	- 3,3	- 4,8	- 14,2	- 26,0	- 48,7	-	-
- короткострокові зобов'язання та векселі	н/д	н/д	н/д	-	-	-	-	-	-	-	- 8,0	-	-	-	-
ФІНАНСУВАННЯ ЗА БОРГОВИМИ ОПЕРАЦІЯМИ, РАЗОМ	- 0,6	- 0,2	1,1	- 0,6	2,1	4,0	27,3	89,7	97,6	35,1	41,7	81,0	201,8	+ 202,4	+ 337,33

* Складено автором на основі [43-55]

Продовження додатка К

Таблиця К.2

Динаміка фінансування місцевих бюджетів України за борговими операціями за 2002-2014 рр., млрд. грн. *

	Роки													Відхилення 2014 р. порівняно з 2002 р.	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Запозичення	0,71	1,08	1,14	1,46	0,01	1,65	0,24	1,47	0,18	3,13	5,64	0,01	2,39	+ 1,68	+ 236,62
<i>у тому числі:</i>															
Внутрішні запозичення	0,71	1,08	0,08	0,20	0,01	0,16	0,24	1,47	0,18	0,74	5,63	-	2,38	+ 1,67	+ 235,21
<i>у тому числі:</i>															
- довгострокові зобов'язання	н/д	н/д	0,00	0,17	-	0,09	0,08	0,26	0,18	0,30	5,42	-	2,38	-	-
- середньострокові зобов'язання	н/д	н/д	0,03	0,01	0,00	0,03	0,14	1,21	-	0,44	0,21	-	-	-	-
- короткострокові зобов'язання та векселі	н/д	н/д	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	-	0,00	-	-	-	-	-	-
- інші зобов'язання	н/д	н/д	0,04	0,01	0,00	0,03	0,01	-	-	-	-	-	-	-	-
Зовнішні запозичення	-	0,80	1,06	1,26	-	1,49	-	-	-	2,39	0,01	0,01	0,01	-	-
<i>у тому числі:</i>															
- довгострокові зобов'язання	-	н/д	1,06	1,26	-	1,49	-	-	-	2,39	0,00	0,00	0,00	-	-
- середньострокові зобов'язання	-	н/д	-	-	-	-	-	-	-	-	0,01	0,01	0,01	-	-
- короткострокові зобов'язання та векселі	-	н/д	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- інші зобов'язання	-	н/д	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Продовження додатка К

Продовження таблиці К.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Погашення	- 0,68	- 0,34	- 0,09	- 0,18	- 0,03	- 0,13	- 1,08	- 0,09	- 0,22	- 1,88	- 2,61	- 0,57	- 3,28	- 2,60	- 382,35
<i>у тому числі:</i>															
Внутрішні зобов'язання	- 0,68	- 0,34	- 0,09	- 0,18	- 0,03	- 0,13	- 0,36	- 0,09	- 0,13	- 0,29	- 0,47	- 0,53	- 3,18	- 2,50	- 367,65
<i>у тому числі:</i>															
- довгострокові зобов'язання	н/д	н/д	-	- 0,01	- 0,01	- 0,06	- 0,32	- 0,05	- 0,07	- 0,04	- 0,36	- 0,36	- 3,04	-	-
- середньострокові зобов'язання	н/д	н/д	- 0,01	0,00	0,00	- 0,05	- 0,03	- 0,03	- 0,06	- 0,24	- 0,11	- 0,17	- 0,14	-	-
- короткострокові зобов'язання та векселі	н/д	н/д	- 0,01	- 0,05	0,00	- 0,01	0,00	- 0,01	-	- 0,01	-	-	-	-	-
- інші зобов'язання	н/д	н/д	- 0,07	- 0,12	- 0,02	- 0,01	- 0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-	-
Зовнішні зобов'язання	-	-	0,00	0,00	-	-	- 0,72	-	- 0,09	- 1,59	- 2,14	- 0,04	- 0,10	-	-
<i>у тому числі:</i>															
- довгострокові зобов'язання	-	-	-	-	-	-	- 0,72	-	- 0,09	- 1,59	- 2,14	- 0,04	- 0,10	-	-
- середньострокові зобов'язання	-	-	-	0,00	-	-	-	-	-	-	0,00	0,00	0,00	-	-
- короткострокові зобов'язання та векселі	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- інші зобов'язання	-	-	0,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ФІНАНСУВАННЯ ЗА БОРГОВИМИ ОПЕРАЦІЯМИ, РАЗОМ	- 0,03	0,74	1,05	1,28	- 0,02	1,52	- 0,84	1,38	- 0,04	1,25	3,03	- 0,56	- 0,89	- 0,86	- 2866,67

* Складено автором на основі [43-55]

Продовження додатка К

Таблиця К.3

Структура власників ОВДП в Україні у 2002-2014 рр. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Резиденти:	100,00	100,00	83,59	39,24	65,34	77,25	98,42	99,50	91,73	97,17	97,07	95,17	95,29	- 4,71	+ 0,12
<i>у тому числі</i>															
- НБУ	79,13	75,24	57,18	0,00	0,00	0,00	29,31	58,46	46,50	53,49	56,81	59,37	69,51	- 9,62	+ 10,14
- банки	19,44	22,40	22,31	32,21	54,35	61,26	58,20	24,01	40,16	36,90	35,55	30,83	20,42	+ 0,98	- 10,41
- інші	1,43	2,36	4,10	7,03	10,99	15,99	10,91	17,03	5,07	6,78	4,71	4,97	5,36	- 3,93	+ 0,39
Нерезиденти	0,00	0,00	16,41	60,76	34,66	22,75	1,58	0,50	8,27	2,83	2,93	4,83	4,71	+ 4,71	- 0,12
Разом	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-

* Складено автором на основі [271]

Додаток Л

Динаміка державного та місцевого боргу України за 2002-2014 рр.

Таблиця Л.1

Динаміка державного та гарантованого державою боргу України за 2002-2014 рр., млрд. грн. *

Показники	Роки													Відхилення 2014 р. порівняно з 2002 р.	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	млрд. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Загальна сума державного прямого та гарантованого боргу	75,7	77,5	85,4	78,1	80,5	88,7	189,4	316,9	432,2	473,1	515,5	584,4	1100,8	+ 1025,1	+ 1354,16
Державний борг	64,5	66,1	67,7	63,1	66,1	71,3	130,7	227,0	323,5	357,3	399,2	480,2	947,0	+ 882,5	+ 1368,22
Внутрішній борг	21,4	20,5	21,0	19,2	16,6	17,8	44,7	91,1	141,7	161,5	190,3	257,0	461,0	+ 439,6	+ 2054,21
1. Заборгованість перед юридичними особами	10,9	10,1	11,2	10,0	7,7	9,1	33,5	87,6	138,4	158,3	187,3	254,1	458,2	+ 447,3	+ 4103,67
Державні цінні папери	8,7	7,5	6,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Казначейські зобов'язання	0,1	0,1	0,0	-	-	-	-	0,0	-	-	0,8	1,6	0,1	-	-
ОВДП (15 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15,8	-	-
ОВДП (14 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3,3	-	-
ОВДП (13 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,6	-	-
ОВДП (12 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	-	-
ОВДП (11 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	3,9	3,9	3,9	3,8	3,8	3,8	-	-
ОВДП (10 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	10,2	13,3	19,4	19,4	19,7	50,3	-	-
ОВДП (9 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	18,5	21,8	14,9	14,9	14,9	36,9	-	-
ОВДП (8 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	9,3	9,3	10,4	10,4	10,4	31,3	-	-
ОВДП (7 - річні)	-	-	-	-	-	-	17,5	17,5	19,9	28,4	37,0	51,0	54,6	-	-

Продовження додатка Л

Продовження таблиці Л.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
ОВДП (6 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	3,0	5,5	5,5	5,5	27,1	-	-
ОВДП (5 - річні)	1,3	1,3	2,1	3,4	3,2	2,9	9,1	8,1	25,6	27,4	32,7	74,1	131,4	+ 130,1	+ 10007,69
ОВДП (4 - річні)	-	0,1	0,2	0,9	0,5	0,4	0,6	9,4	-	1,6	1,6	6,5	2,9	-	-
ОВДП (3 - річні)	0,0	0,0	0,6	1,3	2,4	3,9	5,7	0,7	16,3	28,9	30,0	37,8	46,7	+ 46,7	-
ОВДП (2 - річні)	0,0	0,0	0,3	1,4	1,6	0,6	-	-	4,5	6,5	9,6	18,4	40,8	+ 40,8	-
ОВДП (18 - місячні)	0,2	0,8	1,3	2,5	-	1,3	-	4,5	2,8	2,1	5,7	2,8	0,8	+ 0,6	+ 300,00
ОВДП (12 - місячні)	0,3	0,2	0,2	0,4	-	-	-	-	10,1	4,6	14,4	3,0	5,3	+ 5,0	+ 1666,67
ОВДП (9 - місячні)	0,2	0,0	-	-	-	-	-	0,1	3,6	0,4	-	-	0,8	+ 0,6	+ 300,00
ОВДП (6 - місячні)	0,1	0,0	-	-	-	-	0,0	3,7	2,9	2,1	-	0,6	0,2	+ 0,1	+ 100,00
ОВДП (3 - місячні)	-	0,0	-	-	-	-	0,6	0,2	-	0,7	-	-	-	-	-
ОВДП (1 - місячні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,4	2,0	-	-
2. Заборгованість перед банківськими установами	10,5	10,5	9,7	9,2	8,9	8,7	11,1	3,4	3,3	3,2	3,0	2,9	2,8	- 7,7	- 73,33
Національний банк України	10,5	10,5	9,7	9,2	8,9	8,7	11,1	3,4	3,3	3,2	3,0	2,9	2,8	- 7,7	- 73,33
Зовнішній борг	43,1	45,6	46,7	44,0	49,5	53,5	86,0	135,9	181,8	195,8	208,8	223,3	486,0	+ 442,9	+ 1027,61
1. Заборгованість за позиками, наданими міжнародними організаціями економічного розвитку	13,6	13,5	12,6	13,3	12,8	12,5	24,6	67,8	83,1	84,3	80,0	61,9	169,1	+ 155,5	+ 1143,38
Європейське Співтовариство	1,6	1,5	1,3	0,7	0,4	0,2	0,2	2,7	-	-	-	-	26,2	+ 24,6	+ 1537,50
Європейський банк реконструкції та розвитку	0,0	0,1	0,3	0,5	0,7	1,0	2,0	0,8	2,6	3,6	4,2	4,8	9,4	+ 9,4	-
Європейський Інвестиційний Банк	-	-	-	-	-	-	-	-	1,6	2,1	3,2	4,3	7,7	-	-

Продовження додатка Л

Продовження таблиці Л.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Міжнародний банк реконструкції та розвитку	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24,2	24,5	68,3	-	-
Міжнародний Валютний Фонд	-	-	-	-	-	-	-	39,1	54,6	54,6	48,4	28,3	57,6	-	-
Світовий Банк	12,0	11,8	11,1	12,2	11,7	11,3	22,4	25,1	24,2	24,1	-	-	-	-	-
Фонд чистих технологій (МБРР)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,0	-	-
2. Заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління	16,0	15,4	14,5	11,9	10,7	9,8	13,3	12,5	11,3	10,7	9,1	7,3	16,4	+ 0,4	+ 25,00
Канадська експортна агенція	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,7	-	-
Італія	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,3	0,2	0,1	-	-	-	-
Німеччина	2,1	2,2	2,4	1,7	1,7	1,6	2,0	1,7	1,2	0,8	0,5	0,1	0,1	- 2,0	- 95,24
Росія	9,5	9,0	8,4	7,5	7,0	6,5	9,2	8,7	7,9	7,2	6,4	5,6	9,6	+ 0,1	+ 1,05
США	1,5	1,3	1,3	1,1	0,9	0,8	1,0	0,8	0,6	0,4	0,3	0,1	0,2	- 1,3	- 86,67
Туркменістан	1,5	1,3	0,9	0,5	177,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Франція	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	-	-	-	-
Японія	0,8	0,9	0,8	0,6	0,5	0,4	0,6	0,8	1,2	2,1	1,8	1,5	3,8	+ 3,0	+ 375,00
3. Заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	15,9	16,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
Bankers Trust Luxembourg S.A.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Продовження додатка Л

Продовження таблиці Л.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Chase Manhattan Bank Luxembourg S.A.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
E.M.Sovereign Investments B.V.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Баварський об'єднаний банк	0,0	0,0	0,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
JSC VTB Bank	-	-	-	-	-	-	-	-	15,9	16,0	-	-	-	-	-
4. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	13,4	16,7	19,6	18,7	25,9	31,2	48,2	55,6	71,6	84,8	119,7	154,1	300,6	+ 287,2	+ 2143,28
Міжнародний Валютний Фонд	-	-	-	-	-	-	-	15,4	15,1	15,1	15,1	15,2	28,1	-	-
ОЗДП 1995 року	0,9	0,8	0,6	0,3	0,2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ОЗДП 2000 року	12,5	10,6	7,9	4,2	1,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ОЗДП 2003 року	-	5,3	5,3	5,1	5,1	5,1	7,7	8,0	8,0	8,0	8,0	-	-	-	-
ОЗДП 2004 року	-	-	5,8	5,6	5,6	5,6	8,5	4,8	4,8	-	-	-	-	-	-
ОЗДП 2005 року	-	-	-	3,6	4,0	4,5	6,5	6,9	6,3	6,2	6,3	6,6	11,5	-	-
ОЗДП 2006 року	-	-	-	-	9,7	10,0	16,3	11,0	8,0	8,0	8,0	8,0	15,8	-	-
ОЗДП 2007 року	-	-	-	-	-	6,1	9,2	9,6	9,6	9,6	5,6	5,6	11,0	-	-
ОЗДП 2010 року	-	-	-	-	-	-	-	-	19,9	16,0	16,0	16,0	31,5	-	-
ОЗДП 2011 року	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22,0	22,0	22,0	43,4	-	-
ОЗДП 2012 року	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	38,8	46,8	76,5	-	-
ОЗДП 2013 року	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	34,0	67,0	-	-
ОЗДП 2014 року	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15,8	-	-
Гарантований державою борг	11,3	11,4	17,7	15,0	14,4	17,5	58,7	89,9	108,8	115,8	116,3	104,2	153,8	+ 142,5	+ 1261,06
Внутрішній борг	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	2,0	14,1	13,8	12,2	16,2	27,1	27,9	+ 27,9	-

Продовження додатка Л

Продовження таблиці Л.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1. Заборгованість перед юридичними особами	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	2,0	6,4	6,7	5,8	10,0	21,1	21,6	+ 21,6	-
Векселі Укравтодору	-	-	-	-	-	-	-	1,6	1,6	1,6	1,6	1,0	-	-	-
Державні цінні папери	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
Облігації ДІУ (5 - річні)	-	-	-	-	-	1,0	1,8	2,6	2,6	1,6	1,8	1,8	3,0	-	-
Облігації ДІУ (7 - річні)	-	-	-	-	-	-	0,2	0,4	0,4	0,4	0,4	1,4	3,2	-	-
Облігації ДІУ (10 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,0	-	-
Облігації ДП КАЗ «Авіант» (5 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	-	-	-
Облігації ХДАВП (5 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	0,8	0,9	0,9	0,9	0,9	0,4	-	-
Облігації ХДАВП (6 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	0,4	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	-	-
Облігації НАК «Нафтогаз України» (3-річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4,8	4,8	-	-
Облігації Укравтодору (12-місячні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,6	-	-	-
Облігації Укравтодору (3-річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4,0	4,3	4,3	-	-
Облігації Укравтодору (5-річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4,2	4,2	-	-
2. Заборгованість перед банківськими установами	-	-	-	-	-	-	-	7,7	7,1	6,4	6,2	6,0	6,3	-	-

Продовження додатка Л

Продовження таблиці Л.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
ВАТ «Державний експортно-імпортний банк України»	-	-	-	-	-	-	-	2,3	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	-	-
ВАТ «Державний ощадний банк України»	-	-	-	-	-	-	-	5,4	5,0	4,3	4,1	3,9	4,0	-	-
ПАТ АБ «Укргазбанк»	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,2	-	-
3. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
Інші кредитори	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
Зовнішній борг	11,3	11,4	17,7	15,0	14,4	16,4	56,7	75,8	94,9	103,6	100,1	77,0	125,9	+ 114,6	+ 1014,16
1. Заборгованість за позиками, наданими міжнародними організаціями економічного розвитку	10,9	11,0	9,8	7,1	5,1	3,4	38,7	51,4	61,6	61,5	40,6	16,2	40,1	+ 29,2	+ 267,89
Європейське співтовариство з атомної енергії	-	-	-	-	-	0,3	0,6	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3	0,5	-	-
Європейський банк реконструкції та розвитку	0,6	0,1	1,0	0,9	0,7	0,6	1,2	1,4	1,2	1,0	0,9	0,8	1,4	+ 0,8	+ 133,33
Міжнародний Валютний Фонд	9,9	9,8	8,5	6,0	4,2	2,2	36,3	48,5	58,8	58,8	37,8	13,2	32,5	+ 22,6	+ 228,28
Світовий Банк	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3	0,6	0,9	1,1	1,3	-	-	-	-	-
Міжнародний банк реконструкції та розвитку	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,5	1,9	5,8	-	-

Продовження додатка Л

Продовження таблиці Л.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
2. Заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	-	1,5	1,5	2,0	2,0	3,8	+ 3,7	+ 3700,00
Німеччина	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	-	-	-	-	-	-	-	-
Канадська експортна агенція	-	-	-	-	-	-	-	-	1,5	1,5	2,0	2,0	3,8	-	-
3. Заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками	0,2	0,2	2,6	2,9	4,6	9,0	13,0	5,2	8,0	12,6	25,8	27,6	51,6	+ 51,4	+ 25700,00
Deutsche Bank AG London	-	-	2,5	2,9	2,7	2,2	2,8	2,1	1,3	0,5	0,3	0,2	0,2	-	-
Баварський об'єднаний банк	0,2	0,2	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Citibank, N.A. London	-	-	-	-	1,9	2,1	3,0	3,0	2,4	1,9	1,6	1,2	1,4	-	-
Morgan Stanley Bank International Limited	-	-	-	-	-	4,7	7,2	-	-	-	-	-	-	-	-
UniCredit Bank Austria AG	-	-	-	-	-	-	-	0,1	0,8	0,8	0,7	0,7	1,0	-	-
VTB Capital PLC	-	-	-	-	-	-	-	-	3,5	3,5	3,5	2,3	2,3	-	-
Експортно-імпортний банк Кореї	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,9	2,1	1,8	3,1	-	-
Сбербанк Росії	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5,1	5,1	4,7	7,5	-	-
Credit Suisse International	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,4	-	-
ВАТ «Газпромбанк»	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4,0	7,9	-	-

Продовження додатка Л

Продовження таблиці Л.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Державний банк розвитку КНР	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,5	0,7	1,3	-	-
Експортно-імпортний банк Китаю	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12,0	12,0	24,5	-	-
4. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	-	-	5,1	4,8	4,7	4,0	5,1	19,2	23,8	27,9	31,8	31,2	30,4	-	-
Aquasafety Invest plc	-	-	-	-	-	-	-	0,1	0,5	0,5	0,4	0,2	-	-	-
Colvis Finance Limited	-	-	0,6	0,5	0,5	0,5	0,8	-	-	-	-	-	-	-	-
Credit Suisse First Boston International	-	-	0,8	0,8	0,8	0,8	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	-	-	-
Credit Suisse International	-	-	-	-	-	-	-	3,0	2,8	2,4	2,0	1,6	-	-	-
Maglin Capital Limited	-	-	3,7	3,5	3,4	2,7	3,1	2,1	1,1	-	-	-	-	-	-
Облігації НАК «Нафтогаз» (5 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	12,7	12,7	12,7	12,7	12,7	-	-	-
Облігації ДП «ФІНІНПРО» (5 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4,4	4,4	8,7	-	-
Облігації ДП «ФІНІНПРО» (7 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	4,5	10,1	10,1	10,1	19,8	-	-
Міжнародний Валютний Фонд	-	-	-	-	-	-	-	-	1,0	1,0	1,0	1,0	1,9	-	-

* Складено автором на основі [43-55; 240]

Продовження додатка Л

Таблиця Л.2

Динаміка державного та гарантованого державою боргу України за 2002-2014 рр., млрд. дол. США *

Показники	Роки													Відхилення 2014 р. порівняно з 2002 р.	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	млрд. дол.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Загальна сума державного прямого та гарантованого боргу	14,2	14,5	16,1	15,5	15,9	17,6	24,6	39,7	54,3	59,2	64,5	73,1	69,8	+ 55,6	+ 391,55
Державний борг	12,1	12,4	12,8	12,5	13,1	14,1	17,0	28,4	40,6	44,7	49,9	60,1	60,1	+ 48,0	+ 396,69
Внутрішній борг	4,0	3,8	3,9	3,8	3,3	3,5	5,8	11,4	17,8	20,2	23,8	32,1	29,2	+ 25,2	+ 630,00
1. Заборгованість перед юридичними особами	2,0	1,9	2,1	2,0	1,5	1,8	4,4	11,0	17,4	19,8	23,4	31,8	29,1	+ 27,1	+ 1355,00
Державні цінні папери	1,6	1,4	1,2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Казначейські зобов'язання	0,0	0,0	0,0	-	-	-	-	0,0	-	-	0,1	0,2	0,0	0,0	-
ОВДП (15 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,0	-	-
ОВДП (14 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,2	-	-
ОВДП (13 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,2	-	-
ОВДП (12 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	-	-
ОВДП (11 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,2	-	-
ОВДП (10 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	1,3	1,7	2,4	2,4	2,5	3,2	-	-
ОВДП (9 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	2,3	2,7	1,9	1,9	1,9	2,3	-	-
ОВДП (8 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	1,2	1,2	1,3	1,3	1,3	2,0	-	-
ОВДП (7 - річні)	-	-	-	-	-	-	2,3	2,2	2,5	3,6	4,6	6,4	3,5	-	-
ОВДП (6 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	0,4	0,7	0,7	0,7	1,7	-	-
ОВДП (5 - річні)	0,2	0,2	0,4	0,7	0,6	0,6	1,2	1,0	3,2	3,4	4,1	9,3	8,3	+ 8,1	+ 4050,00

Продовження додатка Л

Продовження таблиці Л.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
ОВДП (4 - річні)	-	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,1	-	-	0,2	0,2	0,8	0,2	-	-
ОВДП (3 - річні)	0,0	0,0	0,1	0,3	0,5	0,8	0,7	1,2	2,0	3,6	3,7	4,7	3,0	+ 3,0	-
ОВДП (2 - річні)	0,0	0,0	0,1	0,3	0,3	0,1	-	0,1	0,6	0,8	1,2	2,3	2,6	+ 2,6	-
ОВДП (18 - місячні)	0,0	0,1	0,3	0,5	-	0,3	-	0,0	0,4	0,3	0,7	0,4	0,0	0,0	-
ОВДП (12 - місячні)	0,0	0,0	0,0	0,1	-	-	-	0,6	1,3	0,6	1,8	0,4	0,3	+ 0,3	-
ОВДП (9 - місячні)	0,0	0,0	-	-	-	-	-	0,0	0,5	0,0	-	-	0,1	+ 0,1	-
ОВДП (6 - місячні)	0,0	0,0	-	-	-	-	0,0	0,5	0,4	0,3	-	0,1	0,0	0,0	-
ОВДП (3 - місячні)	-	0,0	-	-	-	-	0,1	0,0	-	0,1	-	-	-	-	-
ОВДП (1 - місячні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,3	0,1	-	-
2. Заборгованість перед банківськими установами	2,0	2,0	1,8	1,8	1,8	1,7	1,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,2	- 1,8	- 90,00
Національний банк України	2,0	2,0	1,8	1,8	1,8	1,7	1,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,2	- 1,8	- 90,00
Зовнішній борг	8,1	8,6	8,8	8,7	9,8	10,6	11,2	17,0	22,8	24,5	26,1	27,9	30,8	+ 22,7	+ 280,25
1. Заборгованість за позиками, наданими міжнародними організаціями економічного розвитку	2,6	2,5	2,4	2,6	2,5	2,5	3,2	8,5	10,4	10,6	10,0	7,7	10,7	+ 8,1	+ 311,53
Європейське Співтовариство	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0	-	-	-	-	-	1,7	+ 1,4	+ 466,67
Європейський банк реконструкції та розвитку	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,2	0,3	0,3	0,3	0,4	0,5	0,6	0,6	+ 0,6	-
Європейський Інвестиційний Банк	-	-	-	-	-	-	-	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5	0,5	-	-
Міжнародний банк реконструкції та розвитку	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3,0	3,1	4,3	-	-

Продовження додатка Л

Продовження таблиці Л.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Міжнародний Валютний Фонд	-	-	-	-	-	-	-	4,9	6,9	6,8	6,1	3,5	3,7	-	-
Світовий Банк	2,3	2,2	2,1	2,4	2,3	2,2	2,9	3,1	3,0	3,0	-	-	-	-	-
Фонд чистих технологій (МБРР)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,0	-	-
2. Заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління	3,0	2,9	2,7	2,4	2,1	1,9	1,7	1,6	1,4	1,3	1,1	0,9	1,0	- 2,0	- 66,67
Канадська експортна агенція	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,2	-	-
Італія	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	-	-	-	-
Німеччина	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0	- 0,4	- 100,00
Росія	1,8	1,7	1,6	1,5	1,4	1,3	1,2	1,1	1,0	0,9	0,8	0,7	0,6	- 1,2	- 66,67
США	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	- 0,3	- 300,00
Туркменістан	0,3	0,2	0,2	0,1	0,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Франція	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-	-	-	-
Японія	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,0	0,00
3. Заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,0	2,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
Bankers Trust Luxembourg S.A.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Chase Manhattan Bank Luxembourg S.A.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
E.M.Sovereign Investments B.V.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Продовження додатка Л

Продовження таблиці Л.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Баварський об'єднаний банк	0,0	0,0	0,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
JSC VTB Bank	-	-	-	-	-	-	-	-	2,0	2,0	-	-	-	-	-
4. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	2,5	3,1	3,7	3,7	5,1	6,2	6,3	7,0	9,0	10,6	15,0	19,3	18,1	+ 15,6	+ 624,00
Міжнародний Валютний Фонд	-	-	-	-	-	-	-	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	0,7	-	-
ОЗДП 1995 року	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ОЗДП 2000 року	2,3	2,0	1,5	0,8	0,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ОЗДП 2003 року	-	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	-	-	-	-
ОЗДП 2004 року	-	-	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	0,6	0,6	-	-	-	-	-	-
ОЗДП 2005 року	-	-	-	0,7	0,8	0,9	0,8	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9	0,7	-	-
ОЗДП 2006 року	-	-	-	-	1,9	2,0	2,1	1,4	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	-	-
ОЗДП 2007 року	-	-	-	-	-	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	0,7	0,7	0,7	-	-
ОЗДП 2010 року	-	-	-	-	-	-	-	-	2,5	2,0	2,0	2,0	2,0	-	-
ОЗДП 2011 року	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,8	2,8	2,8	2,8	-	-
ОЗДП 2012 року	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4,9	5,9	4,9	-	-
ОЗДП 2013 року	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4,3	4,3	-	-
ОЗДП 2014 року	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,0	-	-
Гарантований державою борг	2,1	2,1	3,3	3,0	2,9	3,5	7,6	11,3	13,7	14,5	14,5	13,0	9,8	+ 11,9	+ 566,67
Внутрішній борг	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,3	1,8	1,7	1,5	2,0	3,4	1,8	+ 1,8	-
1. Заборгованість перед юридичними особами	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,3	0,8	0,8	0,7	1,2	2,6	1,4	-	-
Векселі Укравтодору	-	-	-	0,0	-	-	-	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	-	-	-
Державні цінні папери	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-	-
Облігації ДПУ (5 - річні)	-	-	-	-	-	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	-	-

Продовження додатка Л

Продовження таблиці Л.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Облігації ДІУ (7 - річні)	-	-	-	-	-	-	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	-	-
Облігації ДІУ (10 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1	-	-
Облігації ДП КАЗ «Авіант» (5 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-	-	-
Облігації ХДАВП (5 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	-	-
Облігації ХДАВП (6 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	-	-
Облігації НАК «Нафтогаз України» (3-річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,6	0,3	-	-
Облігації Укравтодору (12-місячні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,2	-	-	-
Облігації Укравтодору (3-річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,5	0,3	-	-
Облігації Укравтодору (5-річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,5	0,3	-	-
2. Заборгованість перед банківськими установами	-	-	-	-	-	-	-	1,0	0,9	0,8	0,8	0,8	0,4	-	-
ВАТ «Державний експортно-імпортний банк України»	-	-	-	-	-	-	-	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,1	-	-
ВАТ «Державний ощадний банк України»	-	-	-	-	-	-	-	0,7	0,6	0,5	0,5	0,5	0,3	-	-
ПАТ АБ «Укргазбанк»	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,0	-	-

Продовження додатка Л

Продовження таблиці Л.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
3. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
Інші кредитори	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
Зовнішній борг	2,1	2,1	3,3	3,0	2,9	3,3	7,4	9,5	11,9	13,0	12,5	9,6	8,0	+ 5,9	+ 280,95
1. Заборгованість за позиками, наданими міжнародними організаціями економічного розвитку	2,0	2,1	1,9	1,4	1,0	0,7	5,0	6,4	7,7	7,7	5,1	2,0	2,5	+ 0,5	+ 25,00
Європейське співтовариство з атомної енергії	-	-	-	-	-	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	-	-
Європейський банк реконструкції та розвитку	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,00
Міжнародний Валютний Фонд	1,9	1,8	1,6	1,2	0,8	0,4	4,7	6,1	7,4	7,4	4,7	1,6	2,1	+ 0,2	+ 10,53
Світовий Банк	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	-	-	-	-	-
Міжнародний банк реконструкції та розвитку	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,2	0,2	0,4	-	-
2. Заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	+ 0,2	-
Німеччина	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-	-	-	-	-	-	-	-
Канадська експортна агенція	-	0,0	-	-	-	-	-	-	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	-	-

Продовження додатка Л

Продовження таблиці Л.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
3. Заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками	0,0	0,0	0,5	0,6	0,9	1,8	1,7	0,7	1,0	1,6	3,2	3,5	3,3	+ 3,3	-
Deutsche Bank AG London	-	-	0,5	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	-	-
Баварський об'єднаний банк	0,0	0,0	0,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Citibank, N.A. London	-	-	-	-	0,4	0,4	0,4	-	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	-	-
Morgan Stanley Bank International Limited	-	-	-	-	-	0,9	0,9	-	-	-	-	-	-	-	-
UniCredit Bank Austria AG	-	-	-	-	-	-	-	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-	-
VTB Capital PLC	-	-	-	-	-	-	-	-	0,4	0,4	0,4	0,3	0,1	-	-
Експортно-імпортний банк Кореї	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1	0,3	0,2	0,2	-	-
Сбербанк Росії	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,6	0,6	0,6	0,5	-	-
Credit Suisse International	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,2	-	-
ВАТ «Газпромбанк»	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,5	0,5	-	-
Державний банк розвитку КНР	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1	0,1	0,1	-	-
Експортно-імпортний банк Китаю	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,5	1,5	1,6	-	-
4. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	-	-	1,0	1,0	0,9	0,8	0,7	2,4	3,0	3,5	4,0	3,9	1,9	-	-
Aquasafety Invest plc	-	-	-	-	-	-	-	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	-	-	-
Colvis Finance Limited	-	-	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-

Продовження додатка Л

Продовження таблиці Л.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Credit Suisse First Boston International	-	-	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	-	-	-
Credit Suisse International	-	-	-	-	-	-	-	0,4	0,4	0,3	0,3	0,2	-	-	-
Maglin Capital Limited	-	-	0,7	0,7	0,7	0,5	0,4	0,3	0,1	-	-	-	-	-	-
Облігації НАК «Нафтогаз» (5 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	-	-	-
Облігації ДП «ФІНІНПРО» (5 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,6	0,6	0,6	-	-
Облігації ДП «ФІНІНПРО» (7 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	0,6	1,3	1,3	1,3	1,3	-	-
Міжнародний Валютний Фонд	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-	-

* Складено автором на основі [43-55; 240]

Продовження додатка Л

Таблиця Л.3

Динаміка та структура місцевого боргу України за 2002-2014 рр. *

Показники	Роки													Відхилення 2014 р. порівняно з 2002 р.	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	абс.	відн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Внутрішній борг, млрд. грн.	2,2	2,3	2,5	2,7	1,5	0,9	0,9	3,8	5,6	6,7	12,2	16,6	15,1	+ 12,9	+ 586,36
- питома вага, %	100,00	74,19	56,22	45,73	32,60	17,05	13,43	39,60	49,22	49,62	72,84	78,62	63,24	- 36,76	-
Зовнішній борг, млрд. грн.	-	0,8	1,9	3,2	3,1	4,6	5,6	5,9	5,7	6,8	4,5	4,5	8,8	+ 8,8	-
- питома вага, %	-	25,81	43,78	54,27	67,40	82,95	86,57	60,40	50,78	50,38	27,16	21,38	36,76	- 36,76	-
Разом місцевого боргу, млрд. грн.	2,2	3,1	4,4	5,9	4,6	5,6	6,5	9,7	11,3	13,4	16,7	21,1	23,9	+ 21,7	+ 986,4
- питома вага, %	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-

* Розраховано автором на основі [43-55; 240]

Додаток М

Динаміка та структура податкових надходжень Зведеного бюджету України за 2002-2014 рр.

Таблиця М.1

Динаміка виконання планових показників податкових надходжень

Зведеного бюджету України за 2007-2014 рр., % *

Показники	Роки							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Податкові надходження	101,57	97,72	86,46	96,18	101,23	90,71	93,40	94,92
<i>у тому числі:</i>								
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	110,93	103,66	87,06	98,44	105,69	96,16	93,07	95,02
<i>у тому числі:</i>								
податок на доходи фізичних осіб **	104,25	96,17	96,51	97,63	98,45	96,99	92,30	93,02
податок на прибуток підприємств	118,62	112,03	76,92	99,49	114,94	95,16	94,09	99,00
Податки на власність	107,34	100,84	87,82	107,10	133,72	139,92	99,00	99,18
<i>у тому числі:</i>								
податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	107,34	100,84	87,82	107,10	122,49	243,07	544,08	1 369,17
збір за першу реєстрацію транспортного засобу	-	-	-	-	143,37	137,66	97,88	98,33
Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів **	104,73	97,91	92,90	88,20	94,42	99,41	95,78	88,37
<i>у тому числі:</i>								
збір за спеціальне використання лісових ресурсів **	130,89	125,41	102,15	115,79	115,89	116,23	117,80	127,59

Продовження додатка М

Продовження таблиці М.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
збір за спеціальне використання води **	104,67	102,54	99,21	112,87	110,25	111,56	108,79	87,31
плата за користування надрами **	104,47	87,09	84,27	82,92	102,83	103,68	100,27	88,85
збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету	94,95	68,84	67,67	43,05	-	-	-	-
плата за землю	106,04	103,11	96,34	92,69	90,70	96,87	89,62	86,35
Внутрішні податки на товари та послуги	92,73	92,87	87,15	94,70	98,77	85,63	92,79	97,34
<i>у тому числі:</i>								
податок на додану вартість	91,19	92,74	86,64	95,17	101,27	84,59	94,54	97,25
акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) **	99,99	91,11	91,66	91,10	82,48	87,95	86,52	85,12
акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) **	112,52	99,22	84,11	105,19	131,49	94,98	89,22	129,56
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	108,32	97,69	63,59	101,06	94,86	100,72	87,07	80,27
<i>у тому числі:</i>								
ввізне мито	108,16	98,65	60,95	101,98	102,15	102,25	87,99	79,27
вивізне мито	97,46	54,11	129,85	78,21	60,47	51,22	31,27	275,23
Рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси	-	-	-	-	101,38	82,48	86,34	92,97
Місцеві податки і збори	-	-	-	-	108,29	121,40	114,09	101,88
<i>у тому числі:</i>								
єдиний податок	-	-	-	-	110,79	123,90	115,60	102,70
Інші податки / інші податки та збори	106,93	102,11	95,82	103,22	120,94	107,82	109,24	90,68
<i>у тому числі:</i>								
місцеві податки і збори ***	102,16	101,94	96,10	97,35	-	-	-	-

Продовження додатка М

Продовження таблиці М.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва ***	105,30	102,71	96,82	104,72	-	-	-	-
фіксований сільськогосподарський податок	103,24	100,88	99,97	105,11	103,71	110,17	107,33	100,33
екологічний податок	-	-	-	-	132,09	112,28	115,64	90,21
збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	127,23	100,79	91,12	106,92	119,83	100,00	93,47	93,20
РАЗОМ ДОХОДІВ (без урахування міжбюджетних трансфертів)	101,08	97,26	84,07	96,65	100,62	93,01	94,08	92,91

* Розраховано автором на основі [48-55]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

*** Згідно з бюджетною класифікацією до 01.01.2011 р.

Продовження додатка М

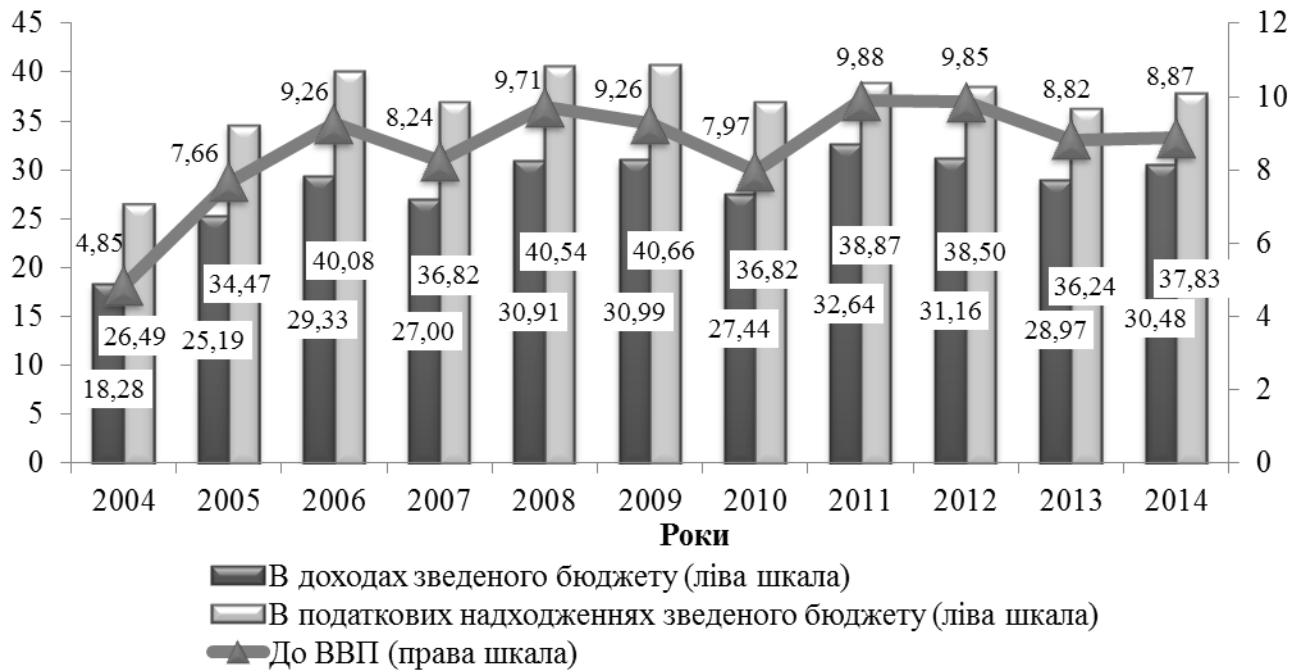

Рис. М.1. Фіскальні значення податку на додану вартість за 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

Рис. М.2. Фіскальні значення акцизного податку за 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

Продовження додатка М

Рис. М.3. Фіскальне значення мита за 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

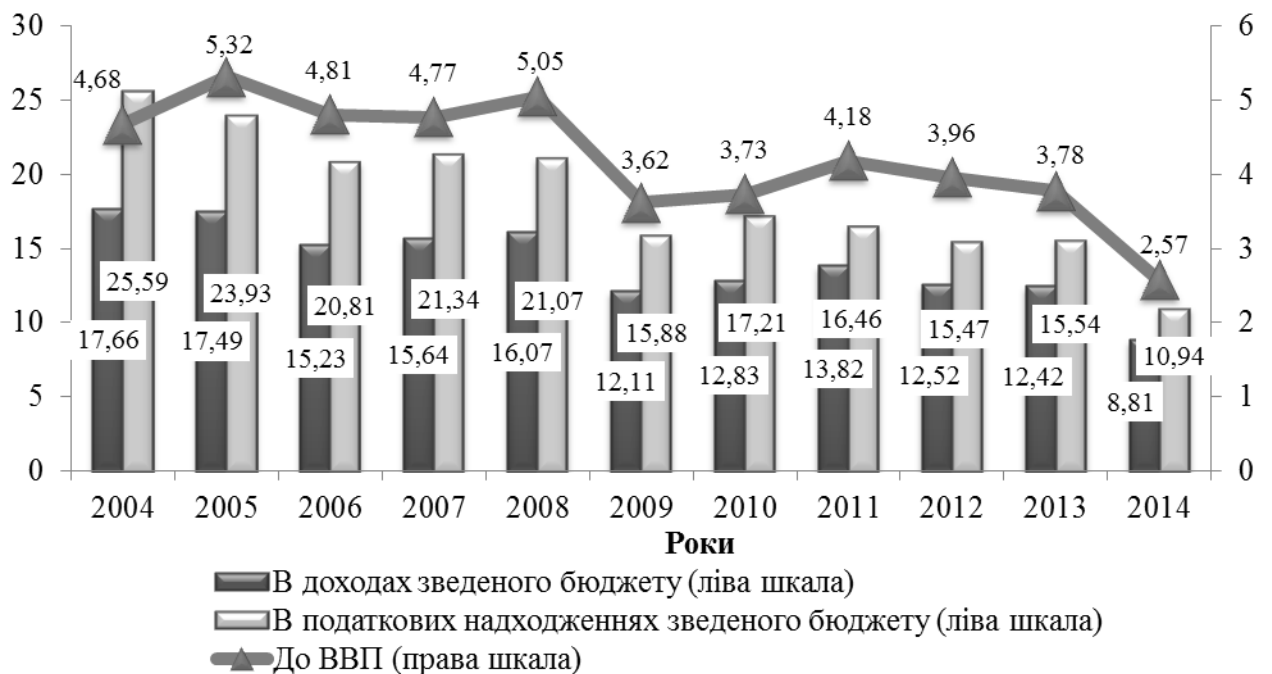

Рис. М.4. Фіскальне значення податку на прибуток підприємств за 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

Продовження додатка М

Рис. М.5. Фіскальне значення податку на доходи фізичних осіб за 2002- 2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

Рис. М.6. Фіскальне значення зборів та плати за спеціальне використання природних ресурсів за 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

Продовження додатка М

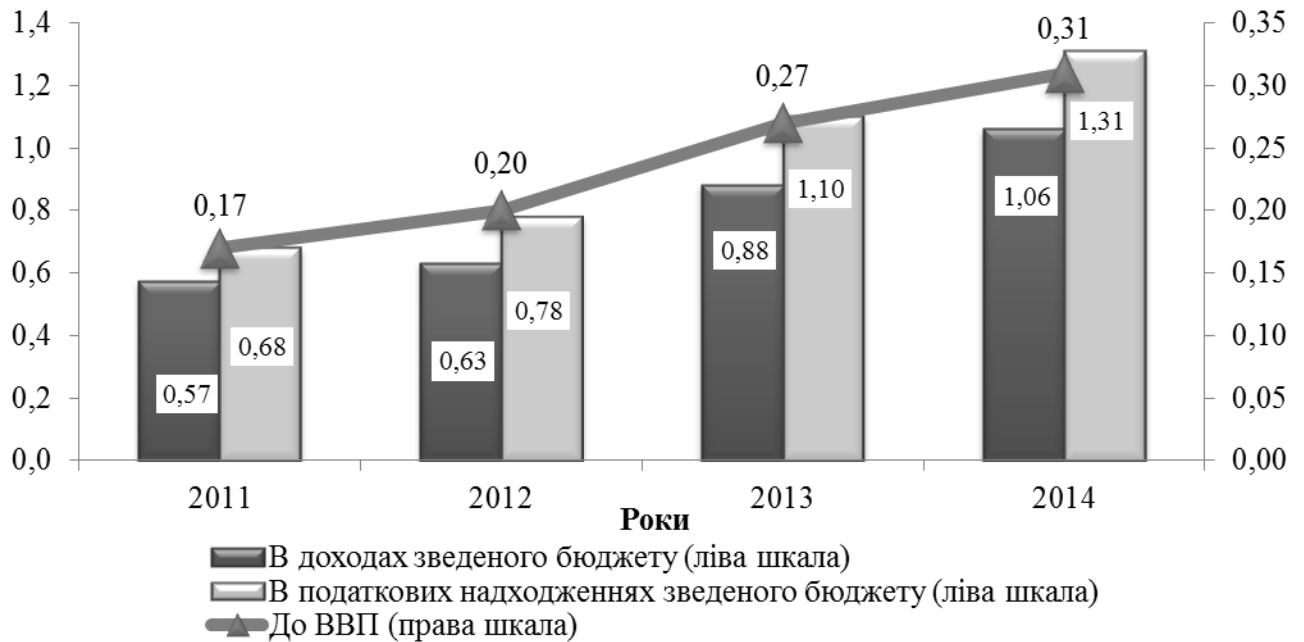

Рис. М.7. Фіскальне значення екологічного податку за 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

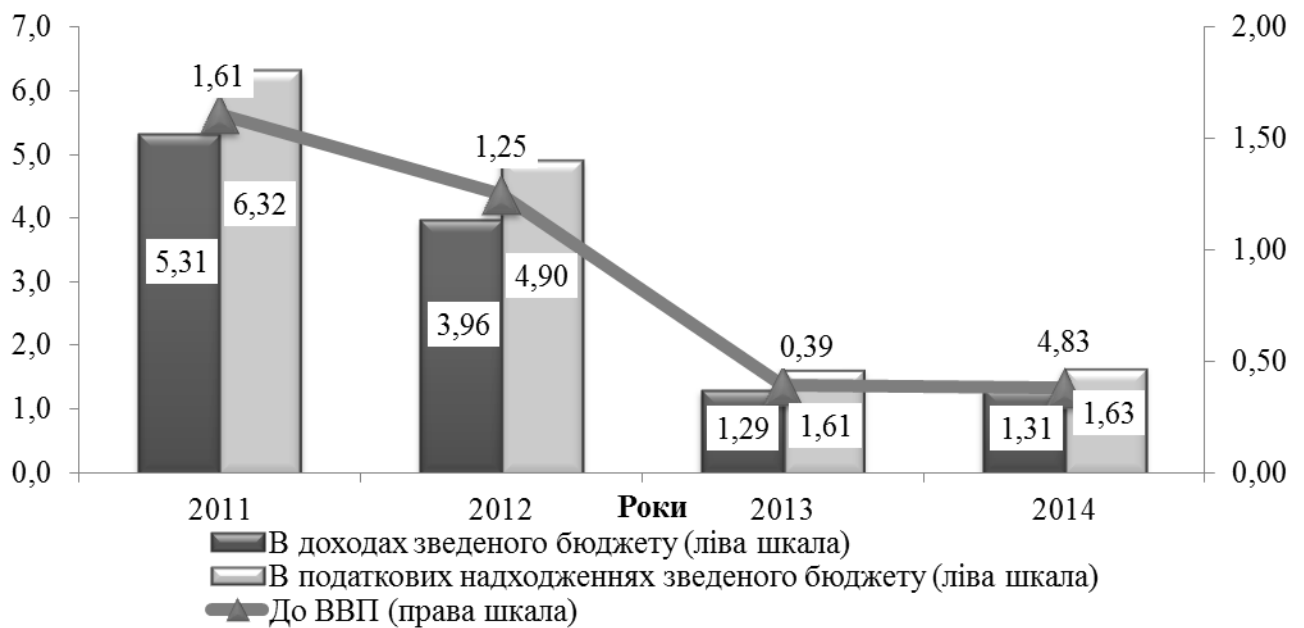

Рис. М.8. Фіскальне значення рентної плати, зборів на паливно-енергетичні ресурси за 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

Продовження додатка М

Рис. М.9. Фіскальне значення податків на власність за 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

Рис. М.10. Фіскальне значення фіксованого сільськогосподарського податку за 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

Продовження додатка М

Рис. М.11. Фіскальне значення єдиного податку за 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

Рис. М.12. Фіскальне значення місцевих податків і зборів за 2002-2014 рр., % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

Продовження додатка М

Таблиця М.2

Структура податку на додану вартість у Зведеному бюджеті України за 2002-2014 рр. *

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Податок на додану вартість, млрд. грн.	13,5	12,6	16,7	33,8	50,4	59,4	92,1	84,6	86,3	130,1	138,8	128,3	139,0	+ 125,5	+ 10,7
<i>у тому числі:</i>															
ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг), млрд. грн.	6,7	13,4	16,7	24,1	33,5	36,5	45,0	45,9	53,6	76,9	83,2	85,2	81,9	+ 75,2	- 3,3
Бюджетне відшкодування податку на додану вартість грошовими коштами, млрд. грн.	-	- 10,3	- 12,0	- 13,3	- 15,0	- 18,8	- 34,4	- 34,5	- 40,7	- 42,8	- 46,0	- 53,4	- 50,2	-	+ 3,2
Частка ПДВ із вироблених в Україні товарів, яка була відшкодована, %	-	76,87	71,86	55,19	44,78	51,51	76,44	75,16	75,93	55,66	55,29	62,68	61,29	-	- 1,39
Частка позитивного сальдо між надходженнями і відшкодуванням ПДВ у ВВП, %	-	1,37	1,31	2,36	3,27	2,36	1,07	1,20	1,20	2,62	2,65	2,17	2,02	-	- 0,15
ПДВ із ввезених на територію України товарів, млрд. грн.	6,8	9,5	12,0	23,0	31,9	41,7	81,0	73,2	73,4	96,0	101,6	96,5	107,3	+ 100,5	+ 10,8
Податкова заборгованість та розстрочені податкові зобов'язання з податку на додану вартість, млрд. грн.	-	-	-	-	-	-	0,5	-	-	-	-	-	-	-	-

Продовження додатка М

Продовження таблиці М.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Структура податку на додану вартість:															
Частка ПДВ із вироблених в Україні товарів (за вирахуванням бюджетного відшкодування) в загальних надходженнях від ПДВ, %	49,63	24,60	28,14	31,95	36,71	29,80	11,51	13,48	14,95	26,21	26,80	24,79	22,81	- 26,82	- 1,98
Частка ПДВ із ввезених товарів та імпортованих робіт, послуг в загальних надходженнях від ПДВ, %	50,37	75,40	71,86	68,05	63,29	70,20	87,95	86,52	85,05	73,79	73,20	75,21	77,19	+ 26,82	+ 1,98

* Розраховано автором на основі [43-55]

Продовження додатка М

Таблиця М.3

Структура акцизного податку у Зведеному бюджеті України за 2002-2014 рр. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Акцизний податок **	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-
<i>у тому числі:</i>															
- акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) **	87,96	88,81	90,86	92,46	87,79	85,85	80,03	82,94	83,75	76,99	74,55	75,68	62,53	- 25,43	- 13,15
- акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) **	12,04	11,19	9,14	7,54	12,21	14,15	19,97	17,06	16,25	23,01	25,45	24,32	37,47	+ 25,43	+ 13,15

* Розраховано автором на основі [43-55]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Продовження додатка М

Таблиця М.4

Структура мита у Зведеному бюджеті України за 2002-2014 рр. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Мито	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-
<i>у тому числі:</i>															
- ввізне мито	99,64	89,15	85,11	92,31	95,89	96,97	98,35	94,03	96,63	88,98	98,48	99,25	98,41	- 1,23	- 0,84
- вивізне мито	0,36	10,85	14,89	7,69	4,11	3,03	1,65	5,97	3,37	11,02	1,52	0,75	1,59	+ 1,23	+ 0,84

* Розраховано автором на основі [43-55]

Продовження додатка М

Таблиця М.5

**Фінансові результати підприємств до оподаткування
та динаміка податку на прибуток підприємств за 2002-2014 рр. ***

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Фінансовий результат до оподаткування, млрд. грн.	14,6	19,6	44,6	64,4	76,3	121,5	9,0	- 45,0	58,3	122,2	101,9	29,3	-523,6	- 509,0	- 552,9
<i>у тому числі:</i>															
- фінансовий результат підприємств, які одержали прибуток, млрд. грн.	37,4	45,8	73,7	89,2	110,7	147,3	193,7	143,7	212,0	272,7	277,9	234,5	334,5	+ 297,1	+ 100,0
- фінансовий результат підприємств, які одержали збиток, млрд. грн.	- 22,8	- 26,2	- 29,1	- 24,8	- 34,4	- 25,8	-184,7	-188,7	-153,7	-150,5	-176,0	-205,2	-858,1	- 835,3	- 652,9
Податок на прибуток підприємств, млрд. грн.	9,4	13,2	16,2	23,5	26,2	34,4	47,9	33,0	40,4	55,1	55,8	55,0	40,2	+ 30,8	- 14,8
Темпи зростання надходжень податку на прибуток підприємств, %	-	140,4	122,7	145,1	111,5	131,3	139,2	68,9	122,4	136,4	101,3	98,6	73,1	-	- 25,5

* Складено автором на основі [43-55]

Продовження додатка М

Таблиця М.6

Структура зборів та плати за спеціальне використання природних ресурсів
у Зведеному бюджеті України за 2002-2014 рр. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів **	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-
<i>у тому числі:</i>															
- збір за спеціальне використання лісових ресурсів **	2,36	2,17	2,04	2,01	2,09	2,91	2,30	1,90	1,73	1,82	1,70	1,38	1,79	- 0,57	+ 0,41
- збір за спеціальне використання води **	10,74	9,25	9,48	9,32	6,52	8,53	6,29	6,34	6,95	7,90	7,95	5,19	3,87	- 6,87	- 1,32
- плата за користування надрами **	2,84	2,85	8,09	9,75	11,71	9,94	12,81	11,89	11,65	18,08	18,75	49,13	58,33	+ 55,49	+ 9,17
- збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету	10,29	12,60	12,59	10,61	13,87	13,20	6,69	5,40	4,60	-	-	-	-	-	-
- плата за землю	73,73	73,10	67,77	68,28	65,78	65,39	71,90	74,46	75,06	72,20	71,60	44,30	36,01	- 37,72	- 8,29
- плата за використання інших природних ресурсів	0,04	0,03	0,03	0,03	0,03	0,02	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	- 0,04	0,00

* Розраховано автором на основі [43-55]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Продовження додатка М

Таблиця М.7

Структура надходжень місцевих податків і зборів в Україні за 2002-2014 рр. *

Показники	Од. виміру	Роки												
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Податок з реклами	млн. грн.	18,9	18,1	23,0	29,3	40,3	51,6	65,4	50,1	55,7	6,7	0,0	0,0	0,0
	%	3,48	3,06	4,14	4,90	6,27	7,07	7,98	6,20	6,80	0,26	0,00	0,00	0,00
Комунальний податок	млн. грн.	146,2	142,5	150,4	152,9	156,4	167,6	172,4	155,9	151,1	15,9	0,9	0,3	0,3
	%	26,95	24,05	27,07	25,56	24,35	22,96	21,03	19,28	18,44	0,62	0,01	0,00	0,00
Готельний збір	млн. грн.	57,5	70,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	%	10,60	11,88	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Збір за припаркування автотранспорту	млн. грн.	9,0	11,1	12,8	13,9	15,7	25,2	32,2	38,1	41,1	2,1	- 0,1	0,0	0,0
	%	1,66	1,87	2,30	2,32	2,44	3,45	3,93	4,71	5,02	0,08	0,00	0,00	0,00
Ринковий збір	млн. грн.	262,4	297,6	319,5	345,9	374,0	437,4	495,3	512,3	513,5	14,6	- 0,1	0,0	0,0
	%	48,38	50,24	57,52	57,82	58,23	59,92	60,40	63,36	62,67	0,57	0,00	0,00	0,00
Збір за видачу ордера на квартиру	млн. грн.	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
	%	0,06	0,03	0,04	0,03	0,03	0,03	0,02	0,02	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
Курортний збір	млн. грн.	1,4	1,2	1,0	1,0	1,1	2,1	2,7	2,4	2,7	0,0	0,0	0,0	0,0
	%	0,26	0,20	0,18	0,17	0,17	0,29	0,33	0,30	0,33	0,00	0,00	0,00	0,00
Збір за право використання місцевої символіки	млн. грн.	6,4	7,5	9,8	13,9	17,0	17,0	22,0	21,3	27,0	4,7	0,9	- 2,5	0,0
	%	1,18	1,27	1,76	2,33	2,65	2,32	2,68	2,63	3,30	0,18	0,02	- 0,03	0,00
Збір за проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей	млн. грн.	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
	%	0,06	0,05	0,04	0,03	0,03	0,03	0,04	0,02	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00

Продовження додатка М

Продовження таблиці М.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг	млн. грн.	30,4	31,5	30,6	33,2	31,7	28,2	29,2	28,0	27,7	1,6	0,3	0,1	0,1
	%	5,60	5,32	5,51	5,55	4,94	3,86	3,56	3,46	3,38	0,06	0,01	0,00	0,00
Збір з власників собак	млн. грн.	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
	%	0,06	0,05	0,05	0,05	0,05	0,03	0,02	0,02	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00
Інші місцеві збори	млн. грн.	9,3	11,7	7,7	7,4	5,4	0,3	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
	%	1,71	1,98	1,39	1,24	0,84	0,04	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
Єдиний податок	млн. грн.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 988,0	4 815,6	6 640,5	7 413,3
	%	-	-	-	-	-	-	-	-	-	77,97	88,25	90,79	92,03
Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності	млн. грн.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	432,0	532,5	547,0	511,1
	%	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16,94	9,76	7,48	6,34
Збір за місця для паркування транспортних засобів	млн. грн.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	56,5	68,4	64,5	61,2
	%	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,22	1,25	0,88	0,76
Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	млн. грн.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1	22,5	44,9
	%	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,00	0,31	0,56
Туристичний збір	млн. грн.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27,7	38,4	41,7	24,8
	%	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,10	0,70	0,57	0,31
Всього місцевих податків і зборів	млн. грн.	542,4	592,4	555,5	598,2	642,3	730,0	820,0	808,6	819,4	2549,8	5456,9	7314,1	8055,7
	%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

* Розраховано автором на основі [43-55]

Додаток Н

Показники ефективності податкових джерел формування бюджетних ресурсів України за 2002-2014 рр.

Таблиця Н.1

**Динаміка податкових надходжень зведеного бюджету, ВВП
та коефіцієнта еластичності податків в Україні за 2002-2014 рр. ***

Показники	Роки												
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Податкові надходження Зведеного бюджету України, млрд. грн.	45,4	54,3	63,2	98,1	125,7	161,3	227,2	208,1	234,4	334,7	360,6	354,0	367,5
Валовий внутрішній продукт, млрд. грн.	225,8	267,3	345,1	441,5	544,2	720,7	948,1	913,3	1 082,6	1 316,6	1 408,9	1 454,9	1 566,7
% зміни податкових надходжень	23,7	19,6	16,3	55,2	28,1	28,3	40,9	- 8,4	12,6	42,8	7,7	- 1,8	3,8
% зміни ВВП	10,6	18,4	29,1	27,9	23,3	32,4	31,6	- 3,7	18,5	21,6	7,0	3,3	7,7
Коефіцієнт еластичності податків	2,24	1,07	0,56	1,98	1,21	0,87	1,29	2,27	0,68	1,98	1,10	- 0,55	0,49

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

Продовження додатка Н

Таблиця Н.2

**Динаміка показників податкових надходжень зведеного бюджету
та коефіцієнта збираності податків в Україні за 2002-2014 рр. ***

Показники	Роки												
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Податкові надходження Зведеного бюджету України (план), млрд. грн.	46,8	52,8	62,4	98,4	122,9	158,8	232,5	240,6	243,7	330,6	397,5	379,0	387,2
Податкові надходження Зведеного бюджету України (факт), млрд. грн.	45,4	54,3	63,2	98,1	125,7	161,3	227,2	208,1	234,4	334,7	360,6	354,0	367,5
Коефіцієнт збираності податків	0,97	1,03	1,01	1,00	1,02	1,02	0,98	0,86	0,96	1,01	0,91	0,93	0,95

* Розраховано автором на основі [43-55]

Продовження додатка Н

Таблиця Н.3

Структура податкових надходжень Зведеного бюджету України для розрахунку індексу Херфіндаля-Хіршмана за 2002-2014 рр. *

(у %)

Показники	Роки												
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Податок на доходи фізичних осіб **	23,79	24,86	20,92	17,67	18,13	21,57	20,20	21,38	21,76	17,99	18,89	20,40	19,78
Податок на прибуток підприємств	20,70	24,31	25,59	23,93	20,81	21,33	21,08	15,86	17,24	16,46	15,47	15,54	10,94
Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів **	5,29	5,16	5,36	4,06	3,77	3,66	4,09	5,38	5,42	4,42	4,85	8,16	9,14
Податок на додану вартість	29,74	23,20	26,49	34,47	40,08	36,83	40,54	40,65	36,82	38,87	38,49	36,24	37,82
Акцизний податок **	9,03	9,76	10,61	8,10	6,85	6,57	5,63	10,38	12,07	10,13	10,65	10,37	12,27
Мито	5,29	7,00	7,45	6,67	5,76	6,14	5,33	3,22	3,80	3,53	3,66	3,76	3,43
Інші податкові надходження	6,16	5,71	3,58	5,10	4,60	3,90	3,13	3,13	2,89	8,60	7,99	5,53	6,62
Разом податкові надходження	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Індекс Херфіндаля-Хіршмана	0,21	0,20	0,20	0,22	0,25	0,24	0,26	0,25	0,23	0,23	0,23	0,22	0,22

* Розраховано автором на основі [43-55]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Продовження додатка Н

Таблиця Н.4

Україна у рейтингу «Paying Taxes» у рамках проекту «Doing Business»

щодо кількості податкових платежів на рік за 2004-2015 рр. *

Показники	Рік випуску «Doing Business» (роки дослідження)										
	DB 2006 (2004/ 2005)	DB 2007 (2005/ 2006)	DB 2008 (2006/ 2007)	DB 2009 (2007/ 2008)	DB 2010 (2008/ 2009)	DB 2011 (2009/ 2010)	DB 2012 (2010/ 2011)	DB 2013 (2011/ 2012)	DB 2014 (2012/ 2013)	DB 2015 (2013/ 2014)	DB 2016 (2014/ 2015)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Найнижчий показник кількості податкових платежів, шт.	1 Гонконг (Китай)	1 Мальдіви	1 Мальдіви	1 Мальдіви, Катар	1 Мальдіви, Катар	2 Швеція	3 Гонконг (Китай), Катар, Мальдіви	3 Гонконг (Китай), Сауд. Аравія	3 Гонконг (Китай), Сауд. Аравія	3 Гонконг (Китай), Сауд. Аравія	3 Гонконг (Китай), Сауд. Аравія
Найвищий показник кількості податкових платежів, шт.	118 Узбекистан	130 Узбекистан	124 Білорусь	113 Румунія	147 Україна	135 Україна	135 Україна	71 Вене- суела	71 Вене- суела	71 Вене- суела	70 Вене- суела
Кількість податкових платежів в Україні, шт.	84	98	99	99	147	135	135	28	28	5	5
Кількість країн, які взяли участь у рейтингу	155	175	178	181	183	183	183	185	189	189	189
Рейтинг України (місце)	150	173	176	178	183	183	183	92	97	8	7

* Складено автором на основі [391-401]

Продовження додатка Н

Таблиця Н.5

Україна у рейтингу «Paying Taxes» у рамках проекту «Doing Business» щодо часу на виконання вимог податкового законодавства за 2004-2015 рр. *

Показники	Рік випуску «Doing Business» (роки дослідження)										
	DB 2006 (2004/ 2005)	DB 2007 (2005/ 2006)	DB 2008 (2006/ 2007)	DB 2009 (2007/ 2008)	DB 2010 (2008/ 2009)	DB 2011 (2009/ 2010)	DB 2012 (2010/ 2011)	DB 2013 (2011/ 2012)	DB 2014 (2012/ 2013)	DB 2015 (2013/ 2014)	DB 2016 (2014/ 2015)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Найнижчий показник, годин на рік	12 ОАЕ	0 Маль- діви	0 Маль- діви	0 Маль- діви	0 Маль- діви	0 Маль- діви	0 Маль- діви	12 ОАЕ	12 ОАЕ	12 ОАЕ	12 ОАЕ
Найвищий показник, годин на рік	2 600 Брази- лія	2 600 Брази- лія	2 600 Брази- лія	2 600 Брази- лія	2 600 Брази- лія	2 600 Брази- лія	2 600 Брази- лія	2 600 Брази- лія	2 600 Брази- лія	2 600 Брази- лія	2 600 Брази- лія
Кількість годин на рік на виконання податко- вого законодавства в Україні	2 185	2 185	2 085	848	736	657	657	491	390	350	350
Кількість країн, які взяли участь у рейтингу	155	175	178	181	183	183	183	185	189	189	189
Рейтинг України (місце)	154	174	177	172	175	174	175	171	165	156	156

* Складено автором на основі [391-401]

Продовження додатка Н

Таблиця Н.6

Україна у рейтингу «Paying Taxes» у рамках проекту «Doing Business»

щодо величини загальної податкової ставки за 2004-2015 рр. *

Показники	Рік випуску «Doing Business» (роки дослідження)										
	DB 2006 (2004/ 2005)	DB 2007 (2005/ 2006)	DB 2008 (2006/ 2007)	DB 2009 (2007/ 2008)	DB 2010 (2008/ 2009)	DB 2011 (2009/ 2010)	DB 2012 (2010/ 2011)	DB 2013 (2011/ 2012)	DB 2014 (2012/ 2013)	DB 2015 (2013/ 2014)	DB 2016 (2014/ 2015)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Найнижча загальна податкова ставка, %	1,0 Сауд. Аравія	9,3 Маль- діви	8,4 Вануату	8,4 Вануату	0,2 Тимор- Лешти	0,2 Тимор- Лешти	0,2 Тимор- Лешти	8,4 Вануату	8,5 Вануату	8,5 Вануату	8,5 Вануату
Найвища загальна податкова ставка, %	173,0 Бурун- ді	291,4 Гамбія	286,7 Гамбія	292,4 Гамбія	322,0 Дем. Респ. Конго	339,7 Дем. Респ. Конго	339,7 Дем. Респ. Конго	339,7 Дем. Респ. Конго	275,4 Гамбія	216,5 Комор- ські острови	216,5 Комор- ські острови
Загальна податкова ставка в Україні, %	51,0	60,3	57,3	58,4	57,2	55,5	57,1	55,4	54,9	52,9	52,2

* Складено автором на основі [391-401]

Продовження додатка Н

Таблиця Н.7

Рейтинг країн у рамках проекту «Doing Business» за ступенем сприятливості сплати податків за 2004-2015 рр. *

Рік випуску «Doing Business» (роки дослідження)										
DB 2006 (2004/2005)	DB 2007 (2005/ 2006)	DB 2008 (2006/2007)	DB 2009 (2007/2008)	DB 2010 (2008/2009)	DB 2011 (2009/2010)	DB 2012 (2010/2011)	DB 2013 (2011/ 2012)	DB 2014 (2012/2013)	DB 2015 (2013/2014)	DB 2016 (2014/ 2015)
...	165. Україна	157. Україна	108. Україна	107. Україна
146. Уругвай	166. Болівія	169. Панама	172. Панама	174. Ямайка	174. Ямайка	174. Сенегал	176. Камерун	180. Конго	180. Гамбія	180. Камерун
147. Болівія	167. Венесуела	170. Ямайка	173. Ямайка	175. Мавританія	175. Панама	175. Мавританія	177. Мавританія	181. Сенегал	181. Камерун	181. Нігерія
148. Венесуела	168. Китай	171. Мавританія	174. Мавританія	176. Гамбія	176. Гамбія	176. Гвінея	178. Сенегал	182. Гвінея	182. Конго	182. Конго
149. Вірменія	169. Алжир	172. Болівія	175. Гамбія	177. Болівія	177. Болівія	177. ЦАР	179. Гамбія	183. Мавританія	183. Сенегал	183. Сенегал
150. Колумбія	170. Конго	173. Гамбія	176. Болівія	178. Узбекистан	178. Венесуела	178. Гамбія	180. Болівія	184. Тад- жикістан	184. Гвінея	184. Гвінея
151. Алжир	171. ЦАР	174. Венесуела	177. Венесуела	179. ЦАР	179. Чад	179. Болівія	181. ЦАР	185. Гамбія	185. ЦАР	185. ЦАР
152. Україна	172. Колумбія	175. ЦАР	178. ЦАР	180. Конго	180. Конго	180. ЧАД	182. Конго	186. ЦАР	186. Чад	186. Чад
153. Конго	173. Мавританія	176. Конго	179. Конго	181. Україна	181. Україна	181. Україна	183. Гвінея	187. Чад	187. Мавританія	187. Мавританія
154. Мавританія	174. Україна	177. Україна	180. Україна	182. Венесуела	182. ЦАР	182. Конго	184. Чад	188. Венесуела	188. Венесуела	188. Венесуела
155. Білорусь	175. Білорусь	178. Білорусь	181. Білорусь	183. Білорусь	183. Білорусь	183. Венесуела	185. Венесуела	189. Болівія	189. Болівія	189. Болівія

* Складено автором на основі [391-401]

Продовження додатка Н

Таблиця Н.8

**Показники ефективної ставки, продуктивності та
коефіцієнта бюджетної ефективності ПДВ в Україні за 2002-2014 рр. ***

Показники	Роки												
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Номінальна ставка ПДВ, %	20,0												
Ефективна ставка ПДВ, %	10,8	8,6	9,3	13,4	15,8	14,0	15,8	14,5	12,6	15,9	14,4	12,1	12,5
Продуктивність ПДВ, %	54,0	43,0	46,5	67,0	79,0	70,0	79,0	72,5	63,0	79,5	72,0	60,5	62,5
Коефіцієнт бюджетної ефективності ПДВ	0,30	0,24	0,24	0,38	0,46	0,41	0,49	0,46	0,40	0,49	0,49	0,44	0,44

* Розраховано автором на основі [43-55]

Продовження додатка Н

Таблиця Н.9

Фіскальний потенціал та ефективна ставка податку на прибуток підприємств в Україні за 2002-2014 рр. *

Показники	Роки												
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Фінансовий результат підприємств, які одержали прибуток, млрд. грн.	37,4	45,8	73,7	89,2	110,7	147,3	193,7	143,7	212,0	272,7	277,9	234,5	334,5
Номінальна ставка податку, %	30	30	25	25	25	25	25	25	25	25 (з 01.04 - 23)	21	19	18
Фіскальний потенціал, млрд. грн.	11,2	13,7	18,4	22,3	27,7	36,8	48,4	35,9	53,0	64,1	58,4	44,6	60,2
Фактичні обсяги податку, млрд. грн.	9,4	13,2	16,2	23,5	26,2	34,4	47,9	33,0	40,4	55,1	55,8	55,0	40,2
Різниця між фіскальним потенціалом та фактичними надходженнями податку на прибуток, млрд. грн.	1,8	0,5	2,2	- 1,2	1,5	2,4	0,5	2,9	12,6	9,0	2,6	- 10,4	20,0
Ефективна ставка податку, %	25,1	28,8	22,0	26,3	23,7	23,4	24,7	23,0	19,1	20,2	20,1	23,5	12,0
Темпи зростання фінансового результату підприємств, які одержали прибуток, %	-	122,5	160,9	121,0	124,1	133,1	131,5	74,2	147,5	128,6	101,9	84,4	142,6
Темпи зростання податку на прибуток, %	-	140,4	122,7	145,1	111,5	131,3	139,2	68,9	122,4	136,4	101,3	98,6	73,1

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

Продовження додатка Н

Таблиця Н.10

Ефективна ставка податку на доходи фізичних осіб в Україні за 2002-2014 рр. *

Показники	Роки												
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Доходи населення, що підлягають оподаткуванню	117,8	137,6	169,3	230,1	288,2	394,3	525,9	529,8	677,5	797,3	915,1	962,4	961,1
<i>у тому числі:</i>													
- заробітна плата	79,0	94,6	117,2	160,6	205,1	279,0	366,4	365,3	449,6	529,1	609,4	630,7	611,7
- прибуток та змішаний дохід	33,5	36,3	43,8	58,4	69,2	95,2	131,1	129,8	160,0	200,2	224,9	243,7	257,4
- доходи від власності	5,3	6,7	8,3	11,1	13,9	20,1	28,4	34,7	67,9	68,0	80,8	88,0	92,0
Фактичні обсяги податку, млрд. грн.	10,8	13,5	13,2	17,3	22,8	34,8	45,9	44,5	51,0	60,2	68,1	72,2	72,7
Ефективна ставка податку, %	9,2	9,8	7,8	7,5	7,9	8,8	8,7	8,4	7,5	7,6	7,4	7,5	7,6

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

Продовження додатка Н

Таблиця Н.11

Фіскальний потенціал та ефективна ставка

податку на доходи фізичних осіб із заробітної плати в Україні за 2002-2014 рр. *

Показники	Роки												
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Доходи населення у вигляді заробітної плати, млрд. грн.	81,5	90,6	117,2	160,6	205,1	279,0	366,4	365,3	449,6	529,1	609,4	630,7	611,7
Номінальна ставка податку, %	10; 15; 20; 30; 40	10; 15; 20; 30; 40	13	13	13	15	15	15	15	15; 17	15; 17	15; 17	15; 17
Фіскальний потенціал, млрд. грн.	16,3	18,1	15,2	20,9	26,7	41,9	55,0	56,4	68,9	79,4	91,4	94,6	91,8
Фактичні обсяги податку на доходи фізичних осіб у вигляді заробітної плати, млрд. грн.	10,5	13,1	12,7	16,5	21,9	32,6	43,6	42,8	49,1	56,8	63,0	66,1	64,4
у тому числі:													
- податок з доходів найманих працівників (у т.ч. шахтарів)	10,5	13,1	12,1	15,7	21,0	31,3	42,0	41,0	47,1	54,5	60,6	63,5	61,1
- податок з доходів фізичних осіб - військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу	-	-	0,6	0,8	0,9	1,3	1,6	1,8	2,0	2,3	2,4	2,6	3,3
Різниця між фіскальним потенціалом та фактичними надходженнями ПДФО, млрд. грн.	5,8	5,0	2,5	4,4	4,8	9,3	11,4	13,6	19,8	22,6	28,4	28,5	27,4
Ефективна ставка податку, %	12,9	14,5	10,8	10,3	10,7	11,7	11,9	11,4	10,7	10,7	10,3	10,5	10,5

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

Додаток О

Рівень тіньової економіки в Україні та європейських країнах за 2002-2014 рр.

Таблиця О.1

Рівень тіньової економіки в європейських країнах за 2002-2014 рр. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Австрія	9,8	10,8	11,0	10,3	9,7	9,4	8,1	8,5	8,2	7,9	7,6	7,5	7,8	- 2,0	+ 0,3
Бельгія	22,0	21,4	20,7	20,1	19,2	18,3	17,5	17,8	17,4	17,1	16,8	16,4	16,1	- 5,9	- 0,3
Болгарія	36,1	35,9	35,3	34,4	34,0	32,7	32,1	32,5	32,6	32,3	31,9	31,2	31,0	- 5,1	- 0,2
Хорватія	32,6	32,3	32,3	31,5	31,2	30,4	29,6	30,1	29,8	29,5	29,0	28,4	28,0	- 4,6	- 0,4
Кіпр	27,8	28,7	28,3	28,1	27,9	26,5	26,0	26,5	26,2	26,0	25,6	25,2	25,7	- 2,1	+ 0,5
Чехія	18,8	19,5	19,1	18,5	18,1	17,0	16,6	16,9	16,7	16,4	16,0	15,5	15,3	- 3,5	- 0,2
Данія	18,0	17,4	17,1	16,5	15,4	14,8	13,9	14,3	14,0	13,8	13,4	13,0	12,8	- 5,2	- 0,2
Естонія	24,9	30,7	30,8	30,2	29,6	29,5	29,0	29,6	29,3	28,6	28,2	27,6	27,1	+ 2,2	- 0,5
Фінляндія	17,8	17,6	17,2	16,6	15,3	14,5	13,8	14,2	14,0	13,7	13,3	13,0	12,9	- 4,9	- 0,1
Франція	15,1	14,7	14,3	13,8	12,4	11,8	11,1	11,6	11,3	11,0	10,8	9,9	10,8	- 4,3	+ 0,9
Німеччина	16,1	17,1	16,1	15,4	15,0	14,7	14,2	14,6	13,9	13,7	13,3	13,0	12,2	- 3,9	- 0,8
Греція	28,0	28,2	28,1	27,6	26,2	25,1	24,3	25,0	25,4	24,3	24,0	23,6	23,3	- 4,7	- 0,3
Угорщина	24,5	25,0	24,7	24,5	24,4	23,7	23,0	23,5	23,3	22,8	22,5	22,1	21,6	- 2,9	- 0,5
Ірландія	15,9	15,4	15,2	14,8	13,4	12,7	12,2	13,1	13,0	12,8	12,7	12,2	11,8	- 4,1	- 0,4

Продовження додатка О

Продовження таблиці О.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Італія	26,8	26,1	25,2	24,4	23,2	22,3	21,4	22,0	21,8	21,2	21,6	21,1	20,8	- 6,0	- 0,3
Латвія	22,9	30,4	30,0	29,5	29,0	27,5	26,5	27,1	27,3	26,5	26,1	25,5	24,7	+ 1,8	- 0,8
Литва	26,2	32,0	31,7	31,1	30,6	29,7	29,1	29,6	29,7	29,0	28,5	28,0	27,1	+ 0,9	- 0,9
Люксембург	9,8	9,8	9,8	9,9	10,0	9,4	8,5	8,8	8,4	8,2	8,2	8,0	8,1	- 1,7	+ 0,1
Мальта	27,3	26,7	26,7	26,9	27,2	26,4	25,8	25,9	26,0	25,8	25,3	24,3	24,0	- 3,3	- 0,3
Нідерланди	13,2	12,7	12,5	12,0	10,9	10,1	9,6	10,2	10,0	9,8	9,5	9,1	9,2	- 4,0	+ 0,1
Польща	27,7	27,7	27,4	27,1	26,8	26,0	25,3	25,9	25,4	25,0	24,4	23,8	23,5	- 4,2	- 0,3
Португалія	22,7	22,2	21,7	21,2	20,1	19,2	18,7	19,5	19,2	19,4	19,4	19,0	18,7	- 4,0	- 0,3
Румунія	33,5	33,6	32,5	32,2	31,4	30,2	29,4	29,4	29,8	29,6	29,1	28,4	28,1	- 5,4	- 0,3
Словенія	26,6	26,7	26,5	26,0	25,8	24,7	24,0	24,6	24,3	24,1	23,6	23,1	23,5	- 3,1	+ 0,4
Іспанія	22,4	22,2	21,9	21,3	20,2	19,3	18,7	19,5	19,4	19,2	19,2	18,6	18,5	- 3,9	- 0,1
Словаччина	18,6	18,4	18,2	17,6	17,3	16,8	16,0	16,8	16,4	16,0	15,5	15,0	14,6	- 4,0	- 0,4
Швеція	19,0	18,6	18,1	17,5	16,2	15,6	14,9	15,4	15,0	14,7	14,3	13,9	13,6	- 5,4	- 0,3
Великобританія	12,6	12,2	12,3	12,0	11,1	10,6	10,1	10,9	10,7	10,5	10,1	9,7	9,6	- 3,0	- 0,1
ЄС - 28	22,0	22,6	22,3	21,8	21,1	20,3	19,6	20,1	19,9	19,6	19,3	18,8	18,6	- 3,4	- 0,2
Туреччина	32,4	32,2	31,5	30,7	30,4	29,1	28,4	28,9	28,3	27,7	27,2	26,5	27,2	- 5,2	+ 0,7
Норвегія	19,0	18,6	18,2	17,6	16,1	15,4	14,7	15,3	15,1	14,8	14,2	13,6	13,1	- 5,9	- 0,5
Швейцарія	8,6	9,5	9,4	9,0	8,5	8,2	7,9	8,3	8,1	7,8	7,6	7,1	6,9	- 1,7	- 0,2
Всього	21,8	22,4	22,1	21,6	20,9	20,1	19,4	19,9	19,7	19,3	19,0	18,5	18,3	- 3,5	- 0,2

* Складено автором на основі [441; 443]

Продовження додатка О

Таблиця О.2

Оцінка частки тіньового сектору економіки України за 2002-2014 рр. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Оцінка за методикою Держкомстату	17,7	17,2	18,9	18,1	17,3	15,5	15,1	16,1	16,5	16,0	16,8	16,6	16,4	- 1,3	- 0,2
Метод «витрати населення-роздрібний товарообіг»	50,4	48,9	33,5	46,5	40,5	38,0	40,0	45,0	44,0	44,0	44,0	45,9	48,0	- 2,4	+ 2,1
Електричний метод	25,7	20,1	28,0	28,0	27,5	27,0	26,0	35,0	37,0	37,5	31,0	31,7	32,3	+ 6,6	+ 0,6
Монетарний метод	39,4	25,2	29,5	25,0	24,5	26,0	38,0	40,5	30,0	27,0	26,0	22,9	20,2	- 19,2	- 2,7
Метод збитковості підприємств	н/д	н/д	25,0	24,0	23,5	24,0	30,0	31,0	31,0	31,5	34,0	35,4	36,9	-	+ 1,5
Оцінка професора Фрідріха Шнайдера	51,0	50,0	48,8	47,8	47,3	46,8	46,2	46,2	45,1	44,6	44,0	46,5	46,3	- 4,7	- 0,2
Інтегральний коефіцієнт тіньової економіки в Україні	26,6	30,6	30,7	30,3	29,8	28,8	34,0	39,0	38,2	34,1	34,0	35,0	41,0	+ 14,4	+ 6,0

* Складено автором на основі [328; 441; 442]

Додаток П

Структура та динаміка податкових втрат бюджетних ресурсів України за 2002-2014 рр.

Таблиця П.1

Динаміка податкових розривів від тіньової економіки в Україні за 2002-2014 рр. *

Показники	Роки												
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Валовий внутрішній продукт, млрд. грн.	225,8	267,3	345,1	441,5	544,2	720,7	948,1	913,3	1 082,6	1 316,6	1 408,9	1 454,9	1 566,7
Рівень тіньової економіки, %	26,6	30,6	30,7	30,3	29,8	28,8	34,0	39,0	38,2	34,1	34,0	35,0	41,0
Обсяг тіньової економіки, млрд. грн.	60,1	81,8	105,9	133,8	162,2	207,6	322,4	356,2	413,6	449,0	479,0	509,2	642,3
Податкові надходження Зведеного бюджету України, млрд. грн.	45,4	54,3	63,2	98,1	125,7	161,3	227,2	208,1	234,4	334,7	360,6	354	367,5
Бюджетний податковий коефіцієнт, %	20,11	20,31	18,31	22,22	23,10	22,38	23,96	22,79	21,65	25,42	25,59	24,33	23,46
Обсяг податкових розривів від тіньової економіки, млрд. грн.	12,1	16,6	19,4	29,7	37,5	46,5	77,2	81,2	89,5	114,1	122,6	123,9	150,7

* Складено автором на основі [43-55; 328]

Продовження додатка П

Таблиця П.2

**Динаміка податкового боргу за податковими зобов'язаннями
до Зведеного бюджету України по областях за 2004-2014 рр., млн. грн. ***

Показники	Роки											Відхилення 2014 р. порівняно з 2004 р.	
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	млн. грн.	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
АРК	130,9	130,5	195,8	135,6	180,0	291,1	293,9	364,3	468,6	490,0	1 261,0	+ 1 130,1	+ 863,33
Вінницька	67,5	53,9	56,3	54,7	75,9	307,3	336,0	407,0	403,7	435,1	277,2	+ 209,7	+ 310,67
Волинська	57,8	116,6	78,7	99,7	61,9	120,7	135,2	220,9	216,8	208,7	402,2	+ 344,4	+ 595,85
Дніпропетровська	213,6	278,5	331,1	371,2	478,1	675,0	673,0	676,0	624,7	656,0	828,1	+ 614,5	+ 287,69
Донецька	588,3	911,1	688,8	492,4	761,3	727,2	1 034,2	1 027,6	861,0	808,8	2 516,2	+ 1 927,9	+ 327,71
Житомирська	43,5	40,4	30,3	29,2	46,9	105,5	134,2	190,2	189,0	190,5	221,7	+ 178,2	+ 409,66
Закарпатська	24,7	74,9	70,2	46,8	46,3	71,2	91,5	106,0	102,8	95,3	153,5	+ 128,8	+ 521,46
Запорізька	123,0	156,2	146,2	132,6	175,0	398,7	444,1	382,9	285,6	242,2	1 139,9	+ 1 016,9	+ 826,75
Івано-Франківська	81,7	248,4	165,9	112,2	418,3	424,8	442,1	493,5	469,1	353,7	779,9	+ 698,2	+ 854,59
Київська	106,8	98,2	672,1	498,0	662,1	398,5	571,7	600,0	533,1	581,3	1 148,4	+ 1 041,6	+ 975,28
Кіровоградська	87,1	77,0	86,0	81,0	109,1	165,2	172,1	233,3	196,2	207,9	301,3	+ 214,2	+ 245,92
Луганська	1 255,6	1 304,0	611,7	403,8	618,4	828,5	862,0	855,3	527,6	464,0	1 027,7	- 227,9	- 18,15
Львівська	297,4	367,1	314,0	433,4	457,3	676,8	855,5	1 007,9	812,7	1 025,5	1 331,3	+ 1 033,9	+ 347,65
Миколаївська	54,1	36,9	47,2	68,4	95,9	185,9	197,0	224,8	188,9	202,4	380,9	+ 326,8	+ 604,07
Одеська	52,3	48,6	40,9	71,7	381,5	265,5	212,4	243,1	289,0	253,5	350,8	+ 298,5	+ 570,75
Полтавська	172,6	46,7	83,5	109,3	268,5	626,5	728,7	493,5	477,6	513,1	665,4	+ 492,8	+ 285,52
Рівненська	40,7	57,4	48,3	104,9	130,6	239,7	278,6	335,7	327,3	316,6	289,5	+ 248,8	+ 611,30

Продовження додатка П

Продовження таблиці П.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Сумська	202,4	69,5	44,3	34,3	219,7	210,9	286,2	339,2	337,7	446,0	1 314,3	+ 1 111,9	+ 549,36
Тернопільська	20,9	22,3	33,5	42,3	32,4	60,4	63,2	92,6	93,7	102,5	160,2	+ 139,3	+ 666,51
Харківська	148,0	238,3	589,4	776,1	1 372,2	2 352,6	4 245,5	2 049,0	1 552,8	1 037,4	1 696,0	+ 1 548,0	+ 1 045,95
Херсонська	56,6	65,1	60,7	46,1	66,9	117,5	117,0	150,4	163,3	195,9	253,9	+ 197,3	+ 348,59
Хмельницька	38,1	32,5	21,7	22,7	35,8	72,6	102,3	160,1	159,7	188,3	257,2	+ 219,1	+ 575,07
Черкаська	35,2	30,6	26,5	65,9	59,9	144,8	185,7	148,3	161,2	165,8	319,2	+ 284,0	+ 806,82
Чернівецька	27,6	23,7	25,2	25,1	29,5	51,0	56,2	102,5	290,0	336,5	322,7	+ 295,1	+ 1 069,20
Чернігівська	34,3	30,6	35,2	25,2	95,1	94,8	137,2	147,2	210,4	170,8	437,5	+ 403,2	+ 1 175,51
м. Київ	4 831,7	4 826,0	3 270,4	2 026,1	2 229,5	2 247,4	3 483,2	3 871,7	2 764,6	3 991,5	6 589,0	+ 1 757,3	+ 36,37
м. Севастополь	11,4	16,8	16,8	15,7	21,5	34,8	62,6	80,1	134,6	131,4	492,6	+ 481,2	+ 4 221,05
Центральний офіс	-	-	-	-	-	-	-	-	1 106,7	630,8	1 933,8	-	-
Разом податковий борг	8 803,8	9 401,8	7 790,7	6 324,4	9 129,6	11894,9	16201,3	15003,1	13948,4	14441,5	26851,4	+ 18 047,6	+ 205,00

* Складено автором на основі [43-55; 240]

Продовження додатка П

Таблиця П.3

Структура податкового боргу за податковими зобов'язаннями платників податків до Зведеного бюджету України * за 2004-2014 рр. **

Показники	Од. виміру	Роки										
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Податок на доходи фізичних осіб ***	млн. грн.	87,3	104,0	116,0	114,7	186,5	342,6	547,7	618,9	567,7	551,6	1 155,2
	%	0,99	1,11	1,49	1,81	2,04	2,88	3,38	4,13	4,07	3,82	4,30
Податок на прибуток підприємств	млн. грн.	2 409,0	2 328,2	2 334,1	2 123,1	1 938,8	2 265,0	3 766,2	1 577,6	1 842,9	2 555,5	6 471,7
	%	27,36	24,76	29,96	33,57	21,24	19,04	23,25	10,51	13,21	17,70	24,10
Плата за землю	млн. грн.	250,4	239,5	204,8	172,9	256,8	549,0	714,7	701,6	936,4	1 129,5	2 252,0
	%	2,84	2,55	2,63	2,73	2,81	4,62	4,41	4,68	6,71	7,82	8,39
Податок на додану вартість	млн. грн.	4 159,0	4 348,4	3 181,2	2 642,8	3 714,8	4 541,8	6 313,2	3 734,2	5 158,5	6 033,3	11 377,6
	%	47,24	46,25	40,84	41,79	40,69	38,18	38,97	24,89	36,98	41,78	42,37
Акцизний податок із вироблених в Україні товарів ***	млн. грн.	39,2	204,1	88,3	37,3	581,5	1 184,8	1 250,0	816,2	94,7	17,3	347,3
	%	0,45	2,17	1,13	0,59	6,37	9,96	7,71	5,44	0,68	0,12	1,29
Єдиний податок ***	млн. грн.	7,9	8,9	22,0	10,3	12,2	16,6	19,1	21,8	46,4	110,1	251,4
	%	0,09	0,09	0,28	0,16	0,13	0,14	0,12	0,14	0,34	0,76	0,94
Інші податки	млн. грн.	1 851,0	2 168,7	1 844,3	1 223,3	2 439,0	2 995,1	3 590,4	7 532,8	5 301,8	4 044,2	4 996,2
	%	21,03	23,07	23,67	19,35	26,72	25,18	22,16	50,21	38,01	28,00	18,61
Разом податковий борг	млн. грн.	8 803,8	9 401,8	7 790,7	6 324,4	9 129,6	11894,9	16201,3	15003,1	13948,4	14441,5	26851,4
	%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

* Без врахування сум податкового боргу платників податків, до яких порушено провадження у справі про банкрутство або прийнято рішення суду про призупинення стягнення

** Складено автором на основі [43-55; 240]

*** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Продовження додатка П

Таблиця П.4

**Структура списаного податкового боргу
до Зведеного бюджету України у 2004 році, тис. грн. ***

Назва податку	Усього	Списаний податковий борг			
		податки, збори та інші платежі	пеня		штрафні санкції
			нарахована в картках особових рахунків	нарахована по актах докумен- тальних перевірок	
Податкові надходження:	3 737 192,0	3 262 326,1	446 855,8	17 862,4	10 147,7
<i>у тому числі:</i>					
- податок на доходи фізичних осіб **	63 162,3	48 834,9	8 065,5	5 207,0	1 054,9
- податок на прибуток підприємств	1 700 449,2	1 514 393,0	175 419,3	6 141,8	4 495,1
- податки на власність	22 370,8	18 291,6	4 036,4	26,2	16,6
- збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів **	212 397,3	185 900,3	26 276,4	215,3	5,3
- податок на додану вартість	1 573 375,5	1 356 802,0	207 663,5	5 894,5	3 015,5
- акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів **	79 117,7	62 642,5	16 475,2	0,0	0,0
- акцизний податок із ввезених в Україну підакцизних товарів **	43,1	15,9	27,2	0,0	0,0
- плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності **	1 097,2	915,9	176,3	0,4	4,6
- місцеві податки і збори	2 573,8	1 976,0	580,4	15,4	2,0
- фіксований сільсько-господарський податок	17 681,9	16 547,1	1 094,3	2,3	38,2
- збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	1 108,4	975,6	129,7	2,8	0,3
- інші податкові надходження	63 814,8	55 031,3	6 911,6	356,7	1 515,2

* Складено автором на основі [45; 240]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Продовження додатка П

Таблиця П.5

**Структура списаного податкового боргу
до Зведеного бюджету України у 2005 році, тис. грн. ***

Назва податку	Усього	Списаний податковий борг			
		податки, збори та інші платежі	пеня		штрафні санкції
			нарахована в картках особових рахунків	нарахована по актах докумен- тальних перевірок	
Податкові надходження	2 919 278,7	2 668 458,4	235 600,6	928,1	14 291,6
<i>у тому числі:</i>					
- податок на доходи фізичних осіб **	38 311,1	33 452,5	4 482,5	346,3	29,8
- податок на прибуток підприємств	823 759,1	755 375,2	61 046,3	132,5	7 205,1
- податки на власність	8 270,7	6 664,0	1 571,1	5,3	30,3
- збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів **	111 162,5	32 586,9	78 506,7	1,1	67,8
- податок на додану вартість	1 790 073,4	1 703 272,8	79 754,6	441,7	6 604,3
- акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів **	69 229,4	63 716,2	5 513,2	0,0	0,0
- плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності **	2 137,8	2 080,4	59,9	- 2,5	0,0
- ввізне мито	29 845,6	29 843,6	2,0	0,0	0,0
- місцеві податки і збори	1 295,6	1 036,1	239,6	- 1,2	21,1
- фіксований сільськогосподарський податок	19 020,8	16 834,9	2 167,3	0,0	18,6
- єдиний податок **	533,4	509,5	23,0	0,0	0,9
- збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	365,7	328,9	36,8	0,0	0,0
- інші податкові надходження	25273,6	22757,4	2197,6	4,9	313,7

* Складено автором на основі [46; 240]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Продовження додатка П

Таблиця П.6

**Структура списаного податкового боргу
до Зведеного бюджету України у 2006 році, тис. грн. ***

Назва податку	Усього	Списаний податковий борг			
		податки, збори та інші платежі	пеня		штрафні санкції
			нарахована в картках особових рахунків	нарахована по актах докумен- тальних перевірок	
Податкові надходження	4 951 557,2	2 251 325,3	1 262 183,0	4 183,5	1 433 865,4
<i>у тому числі:</i>					
- податок на доходи фізичних осіб **	57 901,0	39 964,5	4 526,7	1 455,1	11 954,7
- податок на прибуток підприємств	1 062 913,5	513 691,5	195 312,1	2 686,4	351 223,5
- податки на власність	11 774,0	8 966,0	1 852,2	0,0	955,8
- збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів **	88 717,0	50 356,9	25 995,4	1,4	12 363,3
- податок на додану вартість	3 640 028,6	1 594 288,3	1 025 034,5	23,6	1 020 682,2
- акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів **	15 457,3	10 579,4	4 379,3	0,0	498,6
- акцизний податок із ввезених в Україну підакцизних товарів **	48,2	24,4	23,8	0,0	0,0
- плата за торговий патент на деякі види підпр. діяльності **	1 002,3	970,8	29,7	0,0	1,8
- ввізне мито	316,4	304,1	12,3	0,0	0,0
- місцеві податки	1 795,6	1 173,2	284,6	0,0	337,8
- фіксований сільськогосподарський податок	24 346,9	20 404,7	2 613,4	4,3	1 324,5
- єдиний податок **	743,8	564,5	63,3	0,0	116,0
- збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	283,2	229,8	33,9	0,0	19,5
- інші податкові надходження	46 229,4	9 807,2	2 021,8	12,7	34 387,7

* Складено автором на основі [47; 240]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Продовження додатка П

Таблиця П.7

**Структура списаного податкового боргу
до Зведеного бюджету України у 2007 році, тис. грн. ***

Назва податку	Усього	Списаний податковий борг			
		податки, збори та інші платежі	пеня		штрафні санкції
			нарахована в картках особових рахунків	нарахована по актах докумен- тальних перевірок	
Податкові надходження	2 512 736,6	1 589 866,3	169 082,8	1 137,2	752 650,3
<i>у тому числі:</i>					
- податок на доходи фізичних осіб **	76 199,6	54 902,7	5 608,0	1 074,3	14 614,6
- податок на прибуток підприємств	795 524,9	472 030,1	26 697,3	11,8	296 785,7
- податки на власність	11 532,4	8 736,4	1 883,1	4,7	908,2
- збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів **	53 721,0	43 138,0	7 531,6	6,7	3 044,7
- податок на додану вартість	1 460 097,1	948 319,7	98 583,6	23,0	413 170,8
- акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів **	28 552,5	10 593,7	16 851,5	0,0	1 107,3
- плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності **	916,1	810,1	102,9	0,0	3,1
- ввізне мито	31 537,4	25 551,2	5 986,2	0,0	0,0
- місцеві податки і збори	2 625,2	1 380,1	252,4	0,4	992,3
- фіксований сільськогосподарський податок	24 495,9	19 097,7	3 166,0	15,2	2 217,0
- єдиний податок **	862,8	665,0	94,3	0,3	103,2
- збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	96,9	36,7	15,2	0,0	45,0
- інші податкові надходження	26 574,8	4 604,9	2 310,7	0,8	19 658,4

* Складено автором на основі [48; 240]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Продовження додатка П

Таблиця П.8

**Структура списаного податкового боргу
до Зведеного бюджету України у 2008 році, тис. грн. ***

Назва податку	Усього	Списаний податковий борг			
		податки, збори та інші платежі	пеня		штрафні санкції
			нарахована в картках особових рахунків	нарахована по актах докумен- тальних перевірок	
Податкові надходження	4 715 519,1	2 897 414,8	399 288,0	2 820,5	1 415 995,8
<i>у тому числі:</i>					
- податок на доходи фізичних осіб **	72 132,6	44 488,6	4 320,0	2 477,5	20 846,5
- податок на прибуток підприємств	2 050 701,4	1 123 486,2	257 074,8	29,9	670 110,5
- податки на власність	17 684,9	13 435,6	2 475,0	16,0	1 758,3
- збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів **	63 769,0	49 622,8	7 993,9	- 9,4	6 161,7
- податок на додану вартість	2 448 025,6	1 638 169,4	120 492,1	306,2	689 057,9
- акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів **	10 990,1	4 689,9	1 130,8	0,0	5 169,4
- плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності **	885,5	780,9	98,6	0,0	6,0
- ввізне мито	6,6	6,6	0,0	0,0	0,0
- місцеві податки і збори	3 656,5	1 474,3	386,2	0,0	1 796,0
- фіксований сільськогосподарський податок	22 116,2	16 024,4	2 705,5	0,0	3 386,3
- єдиний податок **	2 388,8	1 986,1	186,4	0,0	216,3
- збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	258,3	120,2	23,0	0,3	114,8
- інші податкові надходження	22 903,6	3 129,8	2 401,7	0	17 372,1

* Складено автором на основі [49; 240]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Продовження додатка П

Таблиця П.9

**Структура списаного податкового боргу
до Зведеного бюджету України у 2009 році, тис. грн. ***

Назва податку	Усього	Списаний податковий борг			
		податки, збори та інші платежі	пеня		штрафні санкції
			нарахована в картках особових рахунків	нарахована по актах докумен- тальних перевірок	
Податкові надходження	8 425 085,0	5 580 233,1	230 100,3	2 222,3	2 612 529,3
<i>у тому числі:</i>					
- податок на доходи фізичних осіб **	106 586,6	52 659,5	5 373,0	2 126,6	46 427,4
- податок на прибуток підприємств	3 691 451,6	2 307 626,6	62 655,7	8,3	1 321 160,9
- податки на власність	10 258,2	7 518,7	1 465,3	0,7	1 273,6
- збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів **	48 007,4	38 225,4	4 504,2	23,6	5 254,2
- податок на додану вартість	4 525 155,9	3 154 850,3	150 537,8	61,0	1 219 706,7
- акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів **	9 546,8	8 710,4	279,2	0,0	557,3
- ввізне мито	31,4	30,5	0,9	0,0	0,0
- місцеві податки і збори	2 780,8	890,2	247,9	0,1	1 642,6
- фіксований сільськогосподарський податок	11 856,3	7 439,2	1 679,0	0,1	2 738,0
- єдиний податок **	1 623,0	1 201,8	160,6	0,3	260,4
- збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	163,4	83,0	18,6	0,0	61,8
- інші податкові надходження	17 623,6	997,5	3 178,1	1,6	13 446,4

* Складено автором на основі [50; 240]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Продовження додатка П

Таблиця П.10

**Структура списаного податкового боргу
до Зведеного бюджету України у 2010 році, тис. грн. ***

Назва податку	Усього	Списаний податковий борг			
		податки, збори та інші платежі	пеня		штрафні санкції
			нарахована в картках особових рахунків	нарахована по актах докумен- тальних перевірок	
Податкові надходження	11 453 540,6	7 321 583,2	182 842,3	2 116,6	3 946 998,5
<i>у тому числі:</i>					
- податок на доходи фізичних осіб **	193 103,1	126 320,9	7 920,4	1 942,3	56 919,4
- податок на прибуток підприємств	5 388 564,8	3 116 798,7	48 006,9	8,5	2 223 750,7
- податки на власність	8 133,0	5 713,6	1 001,8	0,2	1 417,5
- збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів **	73 444,5	61 364,4	5 939,6	39,7	6 100,8
- податок на додану вартість	5 766 847,5	3 997 568,8	116 728,9	125,0	1 652 424,8
- акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів **	5 969,7	4 940,0	463,5	0,0	566,1
- ввізне мито	0,9	0,0	0,9	0,0	0,0
- місцеві податки і збори	2 210,1	708,1	217,6	0,0	1 284,3
- фіксований сільськогосподарський податок	8 751,1	5 639,8	1 380,9	0,0	1 730,5
- єдиний податок **	1 345,6	966,0	166,1	0,0	213,5
- збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	342,0	238,9	26,8	0,8	75,4
- інші податкові надходження	4 828,3	1 324,0	988,9	0,1	2 515,5

* Складено автором на основі [51; 240]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Продовження додатка П

Таблиця П.11

**Структура списаного податкового боргу
до Зведеного бюджету України у 2011 році, тис. грн. ***

Назва податку	Усього	Списаний податковий борг			
		податки, збори та інші платежі	пеня		штрафні санкції
			нарахована в картках особових рахунків	нарахована по актах докумен- тальних перевірок	
Податкові надходження	19 659 674,9	18 303 539,1	284 925,9	3 783,3	1 067 426,7
<i>у тому числі:</i>					
- податок на доходи фізичних осіб **	188 463,7	106 883,3	11 981,2	1 763,8	67 835,4
- податок на прибуток підприємств	8 260 261,4	7 716 439,4	64 175,2	1 888,2	477 758,6
- податки на власність	7 757,2	6 055,7	823,6	0,0	877,8
- збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів **	90 097,2	77 937,6	7 952,3	61,4	4 146,0
- податок на додану вартість	9 908 705,3	9 322 690,3	100 019,6	69,1	485 926,4
- акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів **	1 104 146,1	1 009 101,1	95 024,0	0,0	21,0
- ввізне мито	8 825,1	8 825,1	0,0	0,0	0,0
- місцеві податки і збори (в т.ч. єдиний податок) **	8 028,5	4 678,6	702,8	0,0	2 647,1
- рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси	60 103,5	37 293,4	2 027,4	0,0	20 782,7
- екологічний податок	342,0	340,9	0,0	0,0	1,0
- фіксований сільськогосподарський податок	5 248,2	3 257,1	807,4	0,0	1 183,7
- збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	117,9	41,3	23,0	0,0	53,6
- інші податкові надходження	17 578,8	9 995,3	1 389,4	0,8	6 193,4

* Складено автором на основі [52; 240]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Продовження додатка П

Таблиця П.12

**Структура списаного податкового боргу
до Зведеного бюджету України у 2012 році, тис. грн. ***

Назва податку	Усього	Списаний податковий борг			
		податки, збори та інші платежі	пеня		штрафні санкції
			нарахована в картках особових рахунків	нарахована по актах докумен- тальних перевірок	
Податкові надходження	4 564 486,2	2 937 460,5	311 485,1	2 576,0	1 312 964,6
<i>у тому числі:</i>					
- податок на доходи фізичних осіб **	1 029 431,3	392 417,3	59 609,7	2 504,0	574 900,4
- податок на прибуток підприємств	907 837,9	576 573,5	80 320,6	47,6	250 896,2
- податки на власність	11 021,0	8 964,1	1 058,9	0,0	998,0
- збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів **	207 554,0	185 898,1	10 174,6	4,5	11 476,8
- податок на додану вартість	2 208 606,3	1 627 801,5	138 576,4	16,2	442 212,2
- акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів **	160 285,6	119 835,3	18 863,7	0,0	21 586,6
- ввізне мито	50,5	42,9	0,4	0,0	7,2
- місцеві податки і збори (в т.ч. єдиний податок) **	9 496,2	5 411,9	673,3	0,0	3 411,0
- рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси	7550,9	4612,1	0,0	0,0	2938,8
- екологічний податок	274,5	251,7	3,5	0,0	19,3
- фіксований сільськогосподарський податок	3386,3	2125,4	541,4	0,0	719,4
- збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	91,4	52,9	3,8	0,0	34,7
- інші податкові надходження	18 900,3	13 473,8	1 658,8	3,7	3 764,0

* Складено автором на основі [53; 240]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Продовження додатка П

Таблиця П.13

**Структура списаного податкового боргу
до Зведеного бюджету України у 2013 році, тис. грн. ***

Назва податку	Усього	Списаний податковий борг			
		податки, збори та інші платежі	пеня		штрафні санкції
			нарахована в картках особових рахунків	нарахована по актах докумен- тальних перевірок	
Податкові надходження	4 314 965,1	3 098 347,2	301 204,2	9 019,1	906 394,7
<i>у тому числі:</i>					
- податок на доходи фізичних осіб **	152 578,9	127 194,2	6 436,9	2 373,0	16 574,8
- податок на прибуток підприємств	1 221 479,5	801 656,0	59 664,9	6 654,0	353 504,6
- податки на власність	8206,1	6441,3	982,8	0,0	782,0
- збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів **	168 885,3	150 232,7	9 380,2	3,1	9 269,4
- податок на додану вартість	2 372 136,7	1 724 944,0	171 561,8	- 11,0	475 641,8
- акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів **	267 548,2	181 130,6	48 617,9	0,0	37 799,7
- ввізне мито	1 711,7	1 020,5	685,7	0,0	5,5
- місцеві податки і збори (в т.ч. єдиний податок) **	9 458,3	6 841,1	516,2	0,0	2 100,9
- рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси	75 224,0	75 207,9	0,8	0,0	15,2
- екологічний податок	770,9	715,0	14,2	0,0	41,7
- фіксований сільськогосподарський податок	2 506,1	1 480,7	454,9	0,0	570,5
- збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	174,8	83,8	12,8	0,0	78,2
- інші податкові надходження	34 284,6	21 399,4	2 875,1	0,0	10 010,4

* Складено автором на основі [54; 240]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Продовження додатка П

Таблиця П.14

**Структура списаного податкового боргу
до Зведеного бюджету України у 2014 році, тис. грн. ***

Назва податку	Усього	Списаний податковий борг			
		податки, збори та інші платежі	пеня		штрафні санкції
			нарахована в картках особових рахунків	нарахована по актах докумен- тальних перевірок	
Податкові надходження	3 578 206,1	2 433 579,7	85 139,7	24 492,7	1 034 994,0
<i>у тому числі:</i>					
- податок на доходи фізичних осіб **	125 636,9	79 022,3	7 589,2	1 659,4	37 366,1
- податок на прибуток підприємств	1 332 028,1	856 590,5	38 259,4	1 514,1	435 664,2
- податки на власність	5 727,9	4 020,8	560,8	468,8	677,6
- збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів **	114 148,9	101 408,2	6 950,7	640,4	5 149,7
- податок на додану вартість	1 973 981,1	1 375 153,3	28 633,6	20 137,1	550 057,3
- акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів **	6 946,1	4 654,1	1 605,9	0,0	686,0
- ввізне мито	144,5	144,4	0,1	0,0	0,0
- місцеві податки і збори (в т.ч. єдиний податок) **	9 047,7	6 867,0	352,5	38,2	1 789,9
- рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси	1 404,0	73,6	0,0	0,0	1 330,4
- екологічний податок	392,9	361,2	8,2	4,4	19,1
- фіксований сільськогосподарський податок	1 658,2	880,2	468,3	2,7	307,0
- збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	322,4	251,1	5,8	0,0	65,5
- інші податкові надходження	6 767,4	4 153,0	705,2	27,6	1 881,2

* Складено автором на основі [43-55; 240]

** Назва податку (збору, платежу) станом на 31.12.2014 р.

Продовження додатка П

Таблиця П.15

Динаміка надходжень у рахунок погашення податкового боргу в розрізі адміністративно-територіальних одиниць за 2008-2014 рр., тис. грн. *

Назва області	Роки						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
АР Крим	109,4	134,3	142,5	156,6	230,7	59,7	-
Вінницька	97,8	43,0	77,5	90,3	165,0	30,5	53,5
Волинська	55,1	56,7	60,9	99,1	106,7	23,0	40,9
Дніпропетровська	502,0	442,8	394,1	413,0	526,2	165,0	231,5
Донецька	471,9	526,3	510,4	726,8	959,0	240,8	217,7
Житомирська	48,7	58,1	61,2	80,8	126,6	36,6	56,6
Закарпатська	53,0	42,0	45,3	63,7	57,8	16,2	42,2
Запорізька	90,8	106,0	112,6	119,5	116,1	65,3	147,7
Івано-Франківська	127,2	91,6	71,5	155,1	176,9	38,4	56,3
Київська	132,6	141,1	163,8	215,9	546,2	139,7	188,0
Кіровоградська	50,0	53,0	55,9	57,5	170,0	41,8	42,3
Луганська	632,0	440,0	563,9	585,6	1 531,7	63,6	81,1
Львівська	306,7	222,3	233,0	294,0	333,2	98,1	188,7
Миколаївська	49,2	53,7	50,8	83,3	61,4	22,2	39,2
Одеська	81,4	117,6	138,7	167,4	204,1	48,7	123,0
Полтавська	719,9	154,9	179,8	1 320,8	459,4	56,8	245,3
Рівненська	66,7	41,0	38,4	53,8	72,3	59,6	32,7
Сумська	59,7	54,5	58,2	95,8	134,7	43,6	84,7
Тернопільська	35,0	33,1	35,3	45,0	43,6	19,2	60,9
Харківська	868,2	504,6	423,0	1 179,7	572,2	129,0	374,6
Херсонська	44,3	50,3	52,3	71,9	101,0	36,6	45,9
Хмельницька	40,4	38,8	40,6	55,1	70,8	19,5	34,1
Черкаська	174,7	85,6	64,6	74,5	121,4	49,6	71,9
Чернівецька	45,2	38,8	32,1	46,1	78,7	18,1	22,1
Чернігівська	56,1	37,4	29,3	35,7	61,1	16,9	45,7
м. Київ	7 112,3	1 615,2	1 395,9	2 265,0	757,1	234,7	496,0
м. Севастополь	21,0	27,4	30,0	35,3	54,5	15,2	-
Центральний офіс	-	-	142,5	-	3 514,5	325,0	1 981,6
Україна	12 051,3	5 210,1	5 204,1	8 587,3	11 352,9	2 113,4	5 004,2

* Складено автором на основі [49-55; 240]

Продовження додатка П

Таблиця П.16

**Динаміка втрат Зведеного бюджету України внаслідок пільгового оподаткування
у 2002 р. по областях, тис. грн. ***

Області	Податок на прибуток підприємств	Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	Плата за землю	Податок на додану вартість	Акцизний збір з вироблених в Україні товарів	Місцеві податки і збори	Інші податкові платежі	Всього
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	3 760 796,0	6 775,0	927 939,0	32 474 650,0	2 011 595,0	2 218,0	4 321,0	39 188 294,0
АР Крим	80 518,0	421,0	80 680,0	522 025,0	37 502,0	9,0	1,0	721 156,0
Вінницька	21 442,0	219,0	10 683,0	209 572,0	355 276,0	28,0	-	597 220,0
Волинська	27 999,0	120,0	7 702,0	249 299,0	34 237,0	28,0	-	319 385,0
Дніпропетровська	640 139,0	403,0	89 043,0	7 441 760,0	845,0	121,0	140,0	8 172 451,0
Донецька	728 732,0	341,0	85 557,0	4 014 754,0	1 164,0	226,0	1,0	4 830 775,0
Житомирська	40 877,0	282,0	15 281,0	248 121,0	109 280,0	132,0	2,0	413 975,0
Закарпатська	25 457,0	179,0	2 881,0	116 976,0	305,0	3,0	-	145 801,0
Запорізька	122 986,0	237,0	33 763,0	1 988 852,0	22 396,0	59,0	-	2 168 293,0
Івано-Франківська	36 583,0	151,0	15 313,0	262 666,0	61 481,0	26,0	296,0	376 516,0
Київська	110 163,0	295,0	7 768,0	587 902,0	113 219,0	12,0	-	819 359,0
Кіровоградська	12 907,0	155,0	7 822,0	129 516,0	3 484,0	14,0	1,0	153 899,0

Продовження додатка П

Продовження таблиці П.16

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Луганська	176 261,0	392,0	34 111,0	1 493 919,0	508,0	116,0	2,0	1 705 309,0
Львівська	44 555,0	366,0	19 440,0	505 254,0	117 978,0	24,0	-	687 617,0
Миколаївська	80 817,0	170,0	27 897,0	584 229,0	10 457,0	4,0	-	703 574,0
Одеська	163 639,0	230,0	67 834,0	1 756 520,0	121 798,0	140,0	-	2 110 161,0
Полтавська	108 669,0	224,0	13 776,0	841 987,0	101 323,0	30,0	712,0	1 066 721,0
Рівненська	25 385,0	187,0	9 365,0	135 813,0	18 705,0	54,0	1,0	189 510,0
Сумська	56 765,0	145,0	20 236,0	243 958,0	104 825,0	54,0	1,0	425 984,0
Тернопільська	25 060,0	233,0	44 793,0	192 974,0	523 683,0	26,0	-	786 769,0
Харківська	218 635,0	342,0	121 923,0	1 124 089,0	63 062,0	22,0	448,0	1 528 521,0
Херсонська	49 944,0	220,0	17 917,0	189 419,0	5 742,0	51,0	-	263 293,0
Хмельницька	21 639,0	183,0	14 335,0	135 171,0	3 079,0	142,0	-	174 549,0
Черкаська	24 561,0	271,0	5 669,0	294 055,0	28 927,0	23,0	-	353 506,0
Чернівецька	16 400,0	102,0	6 271,0	58 960,0	35 055,0	17,0	-	116 805,0
Чернігівська	45 983,0	187,0	9 864,0	205 487,0	116 792,0	40,0	2 194,0	380 547,0
м. Київ	818 927,0	475,0	138 892,0	8 774 328,0	20 055,0	817,0	465,0	9 753 959,0
м. Севастополь	35 753,0	245,0	19 123,0	167 044,0	417,0	-	57,0	222 639,0

* Складено автором на основі [43; 240]

Продовження додатка П

Таблиця П.17

**Динаміка втрат Зведеного бюджету України внаслідок пільгового оподаткування
у 2003 р. по областях, тис. грн. ***

Області	Податок на прибуток підприємств	Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	Плата за землю	Податок на додану вартість	Акцизний збір з вироблених в Україні товарів	Місцеві податки і збори	Інші податкові платежі	Всього
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	1 674 525,0	4 331,0	609 436,0	26 081 609,0	1 549 165,0	1 116,0	4 552,0	29 924 734,0
АР Крим	50 446,0	275,0	52 211,0	317 167,0	22 283,0	4,0	2,0	442 388,0
Вінницька	9 461,0	139,0	7 894,0	208 219,0	277 134,0	1,0	-	502 848,0
Волинська	13 950,0	77,0	7 118,0	162 049,0	26 013,0	11,0	-	209 218,0
Дніпропетровська	213 658,0	223,0	59 940,0	5 750 201,0	1 205,0	94,0	269,0	6 025 590,0
Донецька	278 811,0	210,0	68 824,0	3 065 681,0	1 510,0	99,0	17,0	3 415 152,0
Житомирська	12 525,0	194,0	10 287,0	187 955,0	69 345,0	57,0	1,0	280 364,0
Закарпатська	15 436,0	141,0	3 871,0	87 999,0	954,0	2,0	57,0	108 460,0
Запорізька	42 191,0	200,0	20 429,0	1 405 298,0	38 972,0	46,0	-	1 507 136,0
Івано-Франківська	14 051,0	101,0	9 407,0	309 420,0	29 162,0	15,0	247,0	362 403,0
Київська	77 014,0	219,0	5 442,0	437 570,0	56 232,0	18,0	141,0	576 636,0
Кіровоградська	17 097,0	89,0	4 989,0	97 466,0	311,0	4,0	-	119 956,0

Продовження додатка П

Продовження таблиці П.17

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Луганська	108 933,0	230,0	20 287,0	692 390,0	32 622,0	36,0	-	854 498,0
Львівська	31 873,0	234,0	17 616,0	283 362,0	125 844,0	53,0	10,0	458 992,0
Миколаївська	26 791,0	113,0	15 157,0	338 446,0	4 777,0	5,0	-	385 289,0
Одеська	62 936,0	162,0	33 539,0	1 468 854,0	86 728,0	102,0	-	1 652 321,0
Полтавська	28 701,0	147,0	8 816,0	737 843,0	140 143,0	14,0	792,0	916 456,0
Рівненська	8 339,0	114,0	5 661,0	110 100,0	21 692,0	26,0	-	145 932,0
Сумська	21 643,0	88,0	9 420,0	215 607,0	71 827,0	6,0	-	318 591,0
Тернопільська	11 024,0	172,0	32 048,0	131 136,0	271 786,0	14,0	-	446 180,0
Харківська	106 693,0	234,0	76 485,0	953 173,0	92 205,0	12,0	311,0	1 229 113,0
Херсонська	14 857,0	128,0	11 892,0	136 626,0	6 622,0	12,0	1,0	170 138,0
Хмельницька	4 110,0	113,0	9 268,0	98 419,0	20 830,0	60,0	1,0	132 801,0
Черкаська	14 417,0	175,0	3 493,0	287 803,0	7 746,0	16,0	-	313 650,0
Чернівецька	7 357,0	52,0	4 241,0	36 940,0	34 669,0	6,0	4,0	83 269,0
Чернігівська	20 354,0	154,0	8 707,0	165 831,0	92 651,0	24,0	1 891,0	289 612,0
м. Київ	440 257,0	251,0	93 343,0	8 295 843,0	15 446,0	379,0	271,0	8 845 790,0
м. Севастополь	21 600,0	96,0	9 051,0	100 211,0	456,0	-	537,0	131 951,0

* Складено автором на основі [44; 240]

Продовження додатка П

Таблиця П.18

**Динаміка втрат Зведеного бюджету України внаслідок пільгового оподаткування
у 2004 р. по областях, тис. грн. ***

Області	Податок на прибуток підприємств	Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	Плата за землю	Податок на додану вартість	Акцизний збір з вироблених в Україні товарів	Місцеві податки і збори	Інші податкові платежі	Всього
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	1 075 503,2	10 006,7	226 501,6	10 800 694,5	424 437,8	2 402,1	10 915,2	12 550 461,1
АР Крим	49 981,1	581,2	7 055,1	226 282,8	-	4,4	-	283 904,6
Вінницька	1 673,7	344,5	1 993,4	261 924,6	-	0,0	-	265 936,2
Волинська	2 918,4	259,7	492,9	71 852,2	47 718,0	45,7	-	123 286,9
Дніпропетровська	33 527,6	459,2	35 435,9	337 165,3	-	62,5	-	406 650,4
Донецька	449 848,3	472,2	10 191,3	434 236,8	-	272,0	15,3	895 035,9
Житомирська	8 946,9	438,3	794,1	139 729,9	-	148,3	-	150 057,5
Закарпатська	9 067,3	187,2	376,2	32 341,5	20 663,5	5,3	127,0	62 768,1
Запорізька	141 826,7	327,0	8 510,9	1 520 784,7	238 324,0	126,7	-	1 909 900,0
Івано-Франківська	5 244,1	232,2	2 264,9	79 953,6	-	10,7	377,9	88 083,5
Київська	21 895,1	423,9	1 408,0	483 670,3	-	19,5	331,9	507 748,7
Кіровоградська	115,8	166,3	1 128,0	151 703,5	-	20,8	-	153 134,5

Продовження додатка П

Продовження таблиці П.18

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Луганська	24 506,1	390,7	4 398,7	149 130,8	-	52,6	-	178 479,0
Львівська	20 771,0	1 423,1	4 676,1	191 015,3	-	109,1	7,0	218 001,6
Миколаївська	4 041,1	239,7	14 924,4	150 776,3	-	26,5	-	170 008,1
Одеська	9 473,5	402,0	8 206,8	779 059,2	-	190,7	-	797 332,1
Полтавська	30 530,4	459,7	1 873,1	364 163,9	111 058,3	42,1	904,0	509 031,6
Рівненська	70,8	222,2	800,1	91 210,9	-	60,2	-	92 364,2
Сумська	1 057,9	250,7	4 664,6	113 963,3	-	36,6	-	119 973,0
Тернопільська	376,4	240,3	559,7	91 449,3	-	18,0	-	92 643,8
Харківська	83 351,6	427,0	34 911,1	463 568,2	-	30,3	819,9	583 108,0
Херсонська	1 599,6	275,1	1 723,9	149 931,6	6 654,0	28,8	-	160 212,9
Хмельницька	3 030,5	225,7	1 467,0	131 672,9	-	134,1	-	136 530,2
Черкаська	2 875,3	352,6	715,5	230 735,7	-	27,0	-	234 706,1
Чернівецька	353,3	114,0	1 834,4	49 620,8	-	27,8	-	51 950,3
Чернігівська	10 294,4	272,1	1 012,0	144 092,1	-	66,3	4 905,6	160 642,3
м. Київ	148 491,8	630,0	72 448,0	3 899 289,0	20,0	836,1	1 202,0	4 122 916,9
м. Севастополь	9 634,5	190,1	2 635,5	61 370,0	-	-	2 224,6	76 054,7

* Складено автором на основі [45; 240]

Продовження додатка П

Таблиця П.19

**Динаміка втрат Зведеного бюджету України внаслідок пільгового оподаткування
у 2005 р. по областях, тис. грн. ***

Області	Податок на прибуток підприємств	Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	Плата за землю	Податок на додану вартість	Акцизний збір з вироблених в Україні товарів	Місцеві податки і збори	Інші податкові платежі	Всього
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	424 449,0	2 996,4	218 733,4	11 513 445,4	136 801,8	2 675,6	38 909,1	12 338 010,7
АР Крим	4 046,9	421,9	5 622,2	270 269,4	-	3,7	105,9	280 470,0
Вінницька	2 567,2	100,7	1 994,8	336 729,1	-	-	-	341 391,9
Волинська	506,7	50,5	425,4	149 610,1	3 753,5	4,6	-	154 350,8
Дніпропетровська	11 653,5	127,6	8 044,3	418 555,7	-	75,6	-	438 456,6
Донецька	52 857,6	147,5	7 856,3	456 313,1	-	312,8	-	517 487,4
Житомирська	1 220,1	115,8	1 028,7	183 486,8	-	132,3	-	185 983,7
Закарпатська	189,1	69,6	637,2	47 357,3	5 155,0	3,7	148,0	53 559,9
Запорізька	6 101,2	83,6	8 013,3	859 395,7	89 103,8	126,4	-	962 824,0
Івано-Франківська	569,5	72,5	1 505,9	117 127,8	-	10,0	307,7	119 593,4
Київська	9 805,5	89,2	1 303,5	591 109,1	-	23,3	74,2	602 404,8
Кіровоградська	159,3	41,8	1 243,7	202 441,1	-	11,4	-	203 897,3

Продовження додатка П

Продовження таблиці П.19

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Луганська	47 774,1	89,3	1 921,4	320 520,2	-	77,2	-	370 382,2
Львівська	4 000,2	233,4	4 347,6	298 213,5	-	303,0	16,0	307 113,6
Миколаївська	277,3	51,1	11 515,2	159 597,1	-	22,4	-	171 463,1
Одеська	15 457,7	66,7	5 776,2	503 834,8	-	217,0	-	525 352,5
Полтавська	11 537,0	65,4	1 780,3	355 232,4	38 789,5	52,6	4 171,2	411 628,4
Рівненська	334,4	51,4	924,6	124 062,5	-	48,3	-	125 421,2
Сумська	916,3	63,4	2 181,9	105 610,1	-	37,3	7 171,7	115 980,7
Тернопільська	2 630,3	42,5	447,8	127 627,1	-	18,3	-	130 765,9
Харківська	80 489,7	115,5	33 541,4	537 621,3	-	27,3	237,1	652 032,3
Херсонська	676,9	80,6	2 019,9	152 639,8	-	39,6	-	155 456,9
Хмельницька	3 030,0	90,6	1 342,5	226 972,8	-	137,6	-	231 573,6
Черкаська	158,4	99,4	506,4	324 877,2	-	23,6	-	325 665,0
Чернівецька	175,5	41,2	828,7	63 530,6	-	16,8	-	64 592,7
Чернігівська	3 767,4	67,2	696,9	180 956,1	-	63,2	19 515,7	205 066,4
м. Київ	162 216,3	284,0	111 944,6	4 311 870,1	-	887,6	5 976,3	4 593 178,9
м. Севастополь	1 330,9	234,0	1 282,7	87 884,6	-	-	1 185,3	91 917,5

* Складено автором на основі [46; 240]

Продовження додатка П

Таблиця П.20

**Динаміка втрат Зведеного бюджету України внаслідок пільгового оподаткування
у 2006 р. по областях, тис. грн. ***

Області	Податок на прибуток підприємств	Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	Плата за землю	Податок на додану вартість	Акцизний збір з вироблених в Україні товарів	Місцеві податки і збори	Інші податкові платежі	Всього
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	740 372,3	693,8	219 719,4	12 537 377,8	490,4	2 177,8	1 854,1	13 502 685,6
АР Крим	3 717,0	330,7	5 677,3	293 065,9	-	2,5	34,6	302 828,0
Вінницька	1 074,9	1,3	2 357,4	395 830,3	-	5,8	-	399 269,7
Волинська	327,9	1,0	530,8	127 836,9	-	3,8	-	128 700,3
Дніпропетровська	62 710,7	19,7	8 284,2	636 173,0	-	79,1	-	707 266,7
Донецька	95 545,5	30,3	3 521,3	395 826,7	-	246,7	-	495 170,6
Житомирська	1 194,6	3,7	851,9	168 768,0	-	134,1	-	170 952,4
Закарпатська	810,3	165,0	658,8	46 975,5	-	5,6	16,0	48 631,2
Запорізька	10 734,2	13,2	7 801,6	257 093,9	490,4	156,1	-	276 289,4
Івано-Франківська	640,6	0,4	1 506,5	110 986,3	-	8,7	-	113 142,5
Київська	22 846,5	10,9	1 518,4	721 220,8	-	29,2	23,9	745 649,7
Кіровоградська	114,9	5,4	277,4	194 608,0	-	9,2	-	195 015,0

Продовження додатка П

Продовження таблиці П.20

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Луганська	26 992,7	8,2	1 679,4	207 640,1	-	30,6	-	236 351,1
Львівська	5 051,2	3,5	3 782,1	399 380,9	-	12,8	7,3	408 237,8
Миколаївська	179,9	1,5	3 637,7	191 128,8	-	22,0	-	194 970,0
Одеська	23 718,8	2,0	6 121,9	507 464,8	-	173,6	-	537 481,1
Полтавська	2 928,7	2,6	1 677,3	383 839,7	-	44,4	12,7	388 505,3
Рівненська	333,1	4,7	753,5	165 032,5	-	45,8	-	166 169,5
Сумська	449,4	4,0	2 085,3	140 260,3	-	53,0	27,1	142 879,1
Тернопільська	1 661,8	5,1	552,7	149 742,4	-	18,4	-	151 980,3
Харківська	162 171,1	3,0	17 808,5	624 336,6	-	33,3	274,4	804 626,7
Херсонська	336,3	6,0	1 410,3	161 416,3	-	38,6	-	163 207,6
Хмельницька	1 377,1	1,5	1 629,9	156 160,7	-	141,8	72,4	159 383,3
Черкаська	122,3	2,2	460,2	344 968,6	-	27,2	-	345 580,6
Чернівецька	698,7	2,7	988,1	76 897,3	-	16,2	-	78 602,9
Чернігівська	4 073,5	4,2	501,0	176 665,9	-	13,4	549,5	181 807,5
м. Київ	309 645,2	60,9	141 168,3	5 399 141,8	-	825,9	98,7	5 850 940,9
м. Севастополь	915,3	0,0	2 477,4	104 915,7	-	0,1	737,8	109 046,2

* Складено автором на основі [47; 240]

Продовження додатка П

Таблиця П.21

**Динаміка втрат Зведеного бюджету України внаслідок пільгового оподаткування
у 2007 р. по областях, тис. грн. ***

Області	Податок на прибуток підприємств	Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	Плата за землю	Податок на додану вартість	Акцизний збір з вироблених в Україні товарів	Місцеві податки і збори	Інші податкові платежі	Всього
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	1 056 295,8	77 061,7	359 990,4	15 969 491,7	1 087,0	6 226,8	2047,8	17 472 201,2
АР Крим	1 818,1	2 480,7	4 957,5	348 339,3	-	6,0	-	357 601,5
Вінницька	1 550,6	3 495,5	2 476,8	494 925,4	-	6,2	-	502 454,4
Волинська	10 125,2	2 373,9	553,6	171 479,4	-	4,0	-	184 536,0
Дніпропетровська	202 991,5	6 069,0	6 352,4	835 819,9	-	123,2	-	1 051 356,1
Донецька	165 910,4	3 142,4	5 681,6	593 005,7	-	4 520,8	-	772 260,8
Житомирська	1 290,0	3 685,7	413,4	228 819,9	-	81,3	-	234 290,4
Закарпатська	248,5	61,0	535,6	57 813,0	-	4,1	-	58 662,2
Запорізька	85 327,4	3 381,7	5 257,6	383 151,9	1 087,0	163,0	-	478 368,7
Івано-Франківська	593,9	860,1	1 415,8	148 173,8	-	5,9	-	151 049,6
Київська	29 556,8	5 001,4	1 284,0	1 057 099,1	-	34,7	39,3	1 093 015,3
Кіровоградська	205,1	5 492,2	369,1	233 082,5	-	13,0	-	239 161,8

Продовження додатка П

Продовження таблиці П.21

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Луганська	28 697,9	3 667,0	1 621,6	280 068,2	-	57,7	-	314 112,4
Львівська	8 967,0	316,5	3 019,7	458 072,1	-	16,8	8,2	470 400,2
Миколаївська	642,1	3 648,5	2 015,0	263 464,6	-	21,3	-	269 791,6
Одеська	14 660,7	5 543,1	7 802,3	642 805,0	-	167,0	-	670 978,1
Полтавська	9 257,9	4 120,2	1 885,2	628 713,1	-	20,1	31,8	644 028,3
Рівненська	376,4	2 435,9	1 345,1	151 394,8	-	71,3	-	155 623,4
Сумська	1 124,0	2 083,2	2 920,6	184 221,8	-	44,2	16,0	190 409,9
Тернопільська	2 320,4	114,2	617,1	210 537,0	-	12,7	-	213 601,4
Харківська	167 655,7	6 344,8	17 246,0	779 718,9	-	26,5	285,2	971 277,1
Херсонська	328,5	2 372,2	948,8	207 315,7	-	38,5	-	211 003,7
Хмельницька	2 484,2	2 098,9	1 216,2	246 048,4	-	116,5	-	251 964,3
Черкаська	187,9	2 672,0	697,4	431 247,8	-	19,0	-	434 824,1
Чернівецька	873,7	136,0	1 368,5	113 961,1	-	14,5	-	116 353,8
Чернігівська	7 160,0	5 182,2	738,3	296 170,9	-	15,9	-	309 267,3
м. Київ	309 860,3	214,4	283 696,0	6 386 708,3	-	622,5	-	6 981 101,6
м. Севастополь	2 081,6	69,0	3 555,2	137 334,1	-	0,1	1 667,4	144 707,2

* Складено автором на основі [48; 240]

Продовження додатка П

Таблиця П.22

**Динаміка втрат Зведеного бюджету України внаслідок пільгового оподаткування
у 2008 р. по областях, тис. грн. ***

Області	Податок на прибуток підприємств	Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	Плата за землю	Податок на додану вартість	Акцизний збір з вироблених в Україні товарів	Місцеві податки і збори	Інші податкові платежі	Всього
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	1 674 918,0	81 786,6	484 098,8	20 593 910,1	731,8	7 572,4	2 400,7	22 845 418,4
АР Крим	7 729,8	2 823,1	4 973,9	471 990,6	-	13,9	-	487 531,3
Вінницька	49 643,4	3 499,0	4 708,3	643 678,4	-	7,7	-	701 536,9
Волинська	28 579,0	2 734,9	685,5	223 327,4	-	7,8	-	255 334,5
Дніпропетровська	246 526,5	6 092,2	20 904,4	1 139 316,9	-	204,9	-	1 413 045,0
Донецька	390 020,8	4 010,0	6 687,0	736 488,2	-	5 686,1	-	1 142 892,0
Житомирська	877,4	3 406,3	742,9	257 106,4	-	52,0	-	262 185,0
Закарпатська	1 759,7	156,0	828,6	66 451,2	-	1,2	-	69 196,6
Запорізька	238 066,1	3 747,2	6 004,5	435 815,5	731,8	168,6	-	684 533,8
Івано-Франківська	1 304,6	695,8	2 004,1	176 750,5	-	6,3	-	180 761,2
Київська	19 688,8	5 679,4	2 143,3	1 329 862,4	-	35,0	36,5	1 357 445,5
Кіровоградська	197,0	4 788,7	685,0	269 277,5	-	11,3	-	274 959,5

Продовження додатка П

Продовження таблиці П.22

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Луганська	35 900,6	3 806,2	3 941,1	261 068,7	-	66,3	-	304 782,9
Львівська	10 894,3	530,0	5 085,4	558 692,3	-	139,6	7,9	575 349,5
Миколаївська	1 430,4	3 779,5	1 319,1	372 030,0	-	19,1	-	378 578,1
Одеська	20 095,8	6 240,9	14 857,1	837 862,2	-	158,0	-	879 214,0
Полтавська	8 209,5	4 283,4	2 088,9	706 917,5	-	20,3	2,1	721 521,7
Рівненська	543,8	2 311,2	1 505,8	233 002,1	-	61,8	186,1	237 610,9
Сумська	1 319,9	2 782,1	3 139,7	209 447,1	-	51,2	-	216 740,0
Тернопільська	4 652,4	290,7	1 169,1	284 076,9	-	17,6	-	290 206,9
Харківська	109 101,5	6 498,4	27 342,1	946 754,0	-	26,9	386,1	1 090 108,9
Херсонська	417,6	2 605,8	647,4	306 773,8	-	2,2	-	310 446,6
Хмельницька	2 117,4	2 178,3	1 924,4	336 788,5	-	134,3	-	343 142,8
Черкаська	246,0	3 203,3	997,7	652 863,5	-	18,5	-	657 328,9
Чернівецька	828,5	136,3	2 597,4	148 937,7	-	5,8	-	152 505,8
Чернігівська	7 096,4	5 286,6	1 677,7	299 472,8	-	9,3	-	313 542,9
м. Київ	485 976,9	146,5	362 154,0	8 463 048,9	-	646,4	-	9 311 972,7
м. Севастополь	1 693,9	74,8	3 284,4	226 109,1	-	0,3	1 782,0	232 944,5

* Складено автором на основі [49; 240]

Продовження додатка П

Таблиця П.23

**Динаміка втрат Зведеного бюджету України внаслідок пільгового оподаткування
у 2009 р. по областях, тис. грн. ***

Області	Податок на прибуток підприємств	Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	Плата за землю	Податок на додану вартість	Акцизний збір з вироблених в Україні товарів	Місцеві податки і збори	Інші податкові платежі	Всього
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	1 995 615,1	87 070,3	594 836,8	25 517 532,7	328,9	6 470,2	5 766,4	28 207 620,4
АР Крим	9 166,0	2 811,4	7 163,6	617 927,6	-	52,4	49,2	637 170,2
Вінницька	87 506,8	4 436,6	4 402,1	695 921,1	-	6,6	-	792 273,1
Волинська	24 582,5	2 907,6	856,6	168 774,5	-	4,4	-	197 125,7
Дніпропетровська	245 894,0	6 543,9	35 203,7	1 445 629,0	-	124,1	-	1 733 394,7
Донецька	564 527,5	4 049,1	8 405,7	905 133,4	-	2 937,0	-	1 485 052,6
Житомирська	930,7	3 319,1	1 272,1	288 504,8	-	47,0	-	294 073,8
Закарпатська	627,4	196,7	918,0	72 418,9	-	1,5	-	74 162,5
Запорізька	72 007,9	4 054,9	9 651,6	574 416,8	328,9	156,3	92,8	660 709,1
Івано-Франківська	1 323,9	760,1	2 963,7	178 456,1	-	7,1	-	183 510,9
Київська	28 681,7	6 038,1	2 327,4	1 768 623,9	-	35,5	26,1	1 805 732,7
Кіровоградська	131,8	5 157,1	825,1	487 227,3	-	27,4	-	493 368,7

Продовження додатка П

Продовження таблиці П.23

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Луганська	41 908,4	3 927,5	2 863,3	391 409,9	-	73,1	-	440 182,1
Львівська	10 342,4	599,7	4 720,2	619 842,8	-	14,9	23,1	635 543,0
Миколаївська	2 064,4	3 822,1	1 134,7	505 759,8	-	19,3	-	512 800,3
Одеська	38 615,1	6 712,7	18 990,8	1 243 678,9	-	152,7	-	1 308 150,2
Полтавська	179 241,0	4 759,1	2 562,8	945 552,4	-	21,2	1,6	1 132 138,2
Рівненська	1 993,1	2 116,8	1 686,0	249 615,5	-	51,6	136,0	255 599,0
Сумська	2 546,2	3 085,1	8 656,9	311 271,4	-	63,5	-	325 623,0
Тернопільська	4 177,7	511,8	1 615,7	386 614,0	-	15,3	-	392 934,5
Харківська	77 066,2	6 604,3	26 969,8	1 117 965,4	-	48,4	2 815,4	1 231 469,5
Херсонська	602,7	2 534,8	663,3	436 283,2	-	35,1	-	440 119,2
Хмельницька	4 599,4	2 690,3	1 574,4	391 770,4	-	120,6	-	400 755,1
Черкаська	224,0	3 687,7	2 256,2	887 006,7	-	19,7	-	893 194,3
Чернівецька	695,5	132,5	5 333,3	149 926,8	-	5,6	-	156 093,8
Чернігівська	12 867,5	5 218,3	1 238,6	400 054,5	-	9,3	-	419 388,2
м. Київ	578 588,7	323,9	436 315,1	10 183 258,2	-	2 420,4	-	11 200 906,3
м. Севастополь	4 702,6	69,1	4 266,1	94 489,4	-	0,2	2 622,2	106 149,7

* Складено автором на основі [50; 240]

Продовження додатка П

Таблиця П.24

**Динаміка втрат Зведеного бюджету України внаслідок пільгового оподаткування
у 2010 р. по областях, тис. грн. ***

Області	Податок на прибуток підприємств	Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	Плата за землю	Податок на додану вартість	Акцизний збір з вироблених в Україні товарів	Місцеві податки і збори	Інші податкові платежі	Всього
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	2 097 543,1	89 415,3	886 714,9	34 039 628,1	761,2	9 134,0	4 178,1	37 127 374,7
АР Крим	13 771,7	2 882,5	9 059,6	745 753,2	-	50,8	-	771 517,8
Вінницька	66 587,5	4 538,8	11 075,7	939 426,0	-	3,1	-	1 021 631,3
Волинська	21 558,8	2 185,5	1 504,8	225 713,3	-	6,3	-	250 968,6
Дніпропетровська	206 723,4	6 577,6	78 194,6	2 248 586,2	-	259,0	-	2 540 340,8
Донецька	334 881,9	4 501,7	11 075,0	1 418 545,3	-	4 647,5	-	1 773 651,4
Житомирська	2 181,8	3 028,4	751,7	399 338,7	-	60,5	-	405 361,2
Закарпатська	665,8	88,2	1 057,8	97 537,5	-	1,2	-	99 350,6
Запорізька	296 769,0	4 408,0	13 879,0	873 052,6	761,2	152,9	81,7	1 189 104,3
Івано-Франківська	1 106,2	798,4	2 967,6	260 809,4	-	8,8	-	265 690,5
Київська	51 628,6	5 971,5	2 118,8	2 159 917,8	-	36,3	59,1	2 219 732,0
Кіровоградська	152,7	5 391,0	1 473,6	733 144,3	-	30,8	-	740 192,3

Продовження додатка П

Продовження таблиці П.24

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Луганська	45 144,9	4 028,8	3 147,7	455 058,2	-	62,6	-	507 442,2
Львівська	15 733,3	630,6	5 032,0	784 990,9	-	33,6	13,8	806 434,1
Миколаївська	16 937,6	4 006,7	1 024,0	1 048 102,6	-	1,7	-	1 070 072,6
Одеська	49 299,4	6 007,2	18 346,7	1 448 728,8	-	150,0	-	1 522 532,2
Полтавська	122 011,7	5 617,0	2 439,3	1 290 990,2	-	15,6	0,7	1 421 074,4
Рівненська	2 509,1	2 122,0	2 099,1	290 823,3	-	44,3	-	297 597,8
Сумська	3 826,7	3 848,0	11 279,4	334 953,1	-	64,2	-	353 971,3
Тернопільська	3 303,5	681,3	1 618,4	497 871,8	-	16,8	-	503 491,8
Харківська	218 280,3	6 683,8	67 124,4	1 351 196,5	-	104,6	1 451,5	1 644 841,1
Херсонська	71,8	3 279,8	785,3	527 700,3	-	37,1	-	531 874,3
Хмельницька	1 178,5	2 762,6	1 593,1	559 670,2	-	119,0	-	565 323,5
Черкаська	37 021,1	3 672,9	8 067,5	1 115 053,8	-	17,4	-	1 163 832,7
Чернівецька	1 316,7	126,8	4 974,1	221 851,6	-	5,8	-	228 275,0
Чернігівська	16 348,5	5 082,8	1 518,7	489 519,5	-	9,0	-	512 478,5
м. Київ	562 505,2	417,1	620 202,8	13 404 415,5	-	3 194,6	-	14 590 735,1
м. Севастополь	6 027,4	76,3	4 304,2	116 877,5	-	0,5	2 571,3	129 857,3

* Складено автором на основі [51; 240]

Продовження додатка П

Таблиця П.25

**Динаміка втрат Зведеного бюджету України внаслідок пільгового оподаткування
у 2011 р. по областях, тис. грн. ***

Області	Податок на прибуток підприємств	Плата за землю	Податок на додану вартість	Акцизний податок з вироблених в Україні товарів	Акцизний податок із ввезених на територію України товарів	Інші податкові платежі	Всього
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	15 409 591,9	255 201,7	41 375 723,0	2 011 057,2	114 119,6	923,3	59 166 616,8
АР Крим	93 866,7	10 753,2	1 120 077,1	-	-	-	1 224 697,0
Вінницька	121 727,5	1 769,1	1 036 186,2	223 949,3	-	-	1 383 632,0
Волинська	85 655,6	4 848,9	715 114,6	-	-	-	805 619,2
Дніпропетровська	1 006 287,2	65 720,0	1 959 683,6	12 954,6	466,6	179,1	3 045 291,0
Донецька	1 395 018,3	7 424,8	3 012 141,1	-	-	-	4 414 584,2
Житомирська	64 193,4	1 323,1	404 279,1	75 510,6	-	-	545 306,1
Закарпатська	5 571,2	2 343,8	213 510,8	575 548,5	-	-	796 974,3
Запорізька	1 319 940,8	7 143,5	1 032 646,1	334,2	-	74,0	2 360 138,7
Івано-Франківська	278 636,8	8 712,3	255 993,0	83,0	113 653,0	-	657 078,1
Київська	193 834,9	2 249,6	1 769 630,3	51 631,2	-	2,2	2 017 348,4
Кіровоградська	49 203,9	762,5	893 110,3	-	-	-	943 076,6
Луганська	985 888,4	5 290,2	569 827,2	-	-	-	1 561 005,8

Продовження додатка П

Продовження таблиці П.25

1	2	3	4	5	6	7	8
Львівська	121 286,7	6 882,7	873 896,1	-	-	24,3	1 002 089,8
Миколаївська	97 412,4	5 769,6	1 015 144,7	1 628,2	-	-	1 119 954,9
Одеська	88 173,3	32 967,1	1 735 443,5	159 431,2	-	643,7	2 016 658,9
Полтавська	475 803,3	2 179,9	1 381 194,6	3 996,9	-	-	1 863 174,8
Рівненська	53 037,0	1 583,3	294 530,9	235,9	-	-	349 387,1
Сумська	129 585,8	2 030,1	535 613,5	414 135,0	-	-	1 081 364,3
Тернопільська	27 316,8	2 279,7	551 955,8	-	-	-	581 552,3
Харківська	322 558,1	34 390,0	2 021 022,9	33 364,6	-	-	2 411 335,5
Херсонська	8 032,3	6 949,5	632 853,8	60 003,4	-	-	707 839,0
Хмельницька	26 532,4	712,6	611 156,3	385 334,8	-	-	1 023 736,1
Черкаська	27 609,7	1 609,2	1 906 009,4	300,1	-	-	1 935 528,4
Чернівецька	4 663,6	1 276,9	269 330,7	-	-	-	275 271,2
Чернігівська	59 104,7	1 949,7	593 090,0	-	-	-	654 144,4
м. Київ	8 351 514,8	33 661,0	15 813 903,6	12 615,4	-	-	24 211 694,9
м. Севастополь	17 136,3	2 619,4	158 378,1	-	-	-	178 133,8

* Складено автором на основі [52; 240]

Продовження додатка П

Таблиця П.26

**Динаміка втрат Зведеного бюджету України внаслідок пільгового оподаткування
у 2012 р. по областях, тис. грн. ***

Області	Податок на прибуток підприємств	Плата за землю	Податок на додану вартість	Акцизний податок з вироблених в Україні товарів	Акцизний податок із ввезених на територію України товарів	Інші податкові платежі	Всього
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	15 108 778,4	359 188,4	30 271 445,3	2 765 516,4	154 077,4	114,0	48 659 119,9
АР Крим	206 364,0	13 647,5	1 512 660,5	-	-	26,8	1 732 698,8
Вінницька	62 422,1	1 970,6	957 011,3	210 821,1	-	-	1 232 225,0
Волинська	49 999,4	2 588,1	305 793,3	-	-	-	358 380,8
Дніпропетровська	54 212,0	18 238,5	1 510 921,6	24 236,9	287,3	87,0	1 607 983,2
Донецька	176 631,4	9 390,5	1 635 529,7	-	-	-	1 821 551,6
Житомирська	52 636,4	1 565,5	533 551,8	69 957,5	-	-	657 711,2
Закарпатська	3 215,6	936,5	160 387,2	731 981,5	-	-	896 520,8
Запорізька	29 196,6	17 536,4	796 295,8	-	-	-	843 028,8
Івано-Франківська	295 375,3	6 445,0	343 439,5	94,8	153 790,1	-	799 144,7
Київська	957 007,0	11 719,8	1 753 803,3	323 859,4	-	-	3 046 389,5
Кіровоградська	28 283,3	1 121,0	916 974,1	-	-	-	946 378,3
Луганська	29 330,1	7 877,0	623 501,0	-	-	-	660 708,1

Продовження додатка П

Продовження таблиці П.26

1	2	3	4	5	6	7	8
Львівська	46 478,3	30 885,5	730 267,6	-	-	-	807 631,5
Миколаївська	27 714,7	12 086,1	635 693,9	1 344,2	-	-	676 838,9
Одеська	105 836,4	33 021,7	1 049 907,7	3 595,4	-	-	1 192 361,2
Полтавська	580 044,4	3 629,2	1 728 669,9	-	-	-	2 312 343,5
Рівненська	40 617,9	2 416,4	381 294,9	-	-	-	424 329,2
Сумська	84 733,2	3 844,3	684 324,4	436 937,9	-	0,2	1 209 840,1
Тернопільська	21 275,6	1 634,1	498 039,4	-	-	-	520 949,2
Харківська	78 420,6	36 148,4	1 531 263,0	240 169,5	-	-	1 886 001,5
Херсонська	27 971,9	10 135,4	659 696,5	54 474,0	-	-	752 277,9
Хмельницька	30 781,0	876,9	647 528,9	482 888,2	-	-	1 162 074,9
Черкаська	80 558,5	1 390,8	1 726 446,0	3,3	-	-	1 808 398,6
Чернівецька	8 778,4	3 887,2	268 071,5	-	-	-	280 737,1
Чернігівська	44 226,7	2 509,6	615 178,3	-	-	-	661 914,5
м. Київ	1 693 041,3	21 661,1	3 255 341,3	-	-	-	4 970 043,7
м. Севастополь	20 913,2	5 651,0	89 366,5	249,0	-	-	116 179,8
Центральний офіс	10 272 713,1	96 374,3	4 720 486,4	184 903,7	-	-	15 274 477,5

* Складено автором на основі [53; 240]

Продовження додатка П

Таблиця П.27

**Динаміка втрат Зведеного бюджету України внаслідок пільгового оподаткування
у 2013 р. по областях, тис. грн. ***

Області	Податок на прибуток підприємств	Плата за землю	Податок на додану вартість	Акцизний податок з вироблених в Україні товарів	Акцизний податок із ввезених на територію України товарів	Інші податкові платежі	Всього
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	5 533 229,7	671 086,2	26 204 317,4	3 221 533,7	677,0	9,8	35 630 853,8
АР Крим	81 601,4	14 656,1	692 401,9	-	-	-	788 659,5
Вінницька	70 280,6	7 449,9	1 081 229,2	-	-	-	1 158 959,8
Волинська	17 773,3	2 507,6	266 556,6	-	-	-	286 837,5
Дніпропетровська	22 359,3	35 564,2	1 290 154,6	5 033,0	69,8	-	1 353 180,9
Донецька	82 489,8	14 149,4	1 298 391,7	-	-	-	1 395 030,8
Житомирська	20 677,5	1 405,4	487 869,4	-	-	-	509 952,2
Закарпатська	10 071,5	1 215,8	176 350,7	-	-	9,2	187 647,1
Запорізька	12 271,4	10 831,8	836 224,7	944,3	-	-	860 272,3
Івано-Франківська	21 243,8	10 419,2	318 709,3	76,2	-	-	350 448,6
Київська	377 597,1	5 821,6	1 914 728,6	1 730 366,1	-	-	4 028 513,4
Кіровоградська	29 420,2	1 422,8	783 857,0	-	-	-	814 700,1
Луганська	3 593,2	7 026,2	582 790,9	-	-	-	593 410,3

Продовження додатка П

Продовження таблиці П.27

1	2	3	4	5	6	7	8
Львівська	9 259,2	39 933,1	762 285,0	-	-	-	811 477,3
Миколаївська	17 452,6	11 807,0	611 430,0	1 189,7	-	-	641 879,3
Одеська	71 267,7	42 600,2	1 138 289,2	4 064,7	-	-	1 256 221,8
Полтавська	177 435,5	4 130,0	1 462 576,0	627,0	-	-	1 644 768,4
Рівненська	32 891,7	4 065,5	436 685,4	-	-	-	473 642,5
Сумська	66 945,9	10 827,5	520 620,4	294 207,3	-	-	892 601,1
Тернопільська	14 074,2	3 289,8	429 299,4	-	-	-	446 663,3
Харківська	42 317,4	65 610,4	1 309 522,3	748 626,2	-	-	2 166 076,3
Херсонська	11 405,9	13 511,8	540 847,1	31 790,9	-	-	597 555,8
Хмельницька	27 671,8	5 397,1	704 889,9	-	-	0,4	737 959,2
Черкаська	36 016,7	3 371,7	1 809 926,5	-	-	-	1 849 314,9
Чернівецька	7 139,2	6 395,2	236 148,4	-	-	-	249 682,9
Чернігівська	24 567,1	2 892,2	584 853,8	-	-	-	612 313,0
м. Київ	381 914,9	196 421,4	3 523 542,6	104 677,5	-	-	4 206 556,4
м. Севастополь	25 791,0	11 052,7	78 925,3	-	-	-	115 769,0
Центральний офіс	3 837 699,8	137 310,6	2 325 211,5	299 930,8	607,2	0,2	6 600 760,1

* Складено автором на основі [54; 240]

Продовження додатка П

Таблиця П.28

**Динаміка втрат Зведеного бюджету України внаслідок пільгового оподаткування
у 2014 р. по областях, тис. грн. ***

Області	Податок на прибуток підприємств	Плата за землю	Податок на додану вартість	Акцизний податок з вироблених в Україні товарів	Акцизний податок із ввезених на територію України товарів	Інші податкові платежі	Всього
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	4 622 997,3	654 812,7	26 742 348,2	1 192 300,2	821,1	36,3	33 213 315,8
АР Крим	-	-	-	-	-	-	-
Вінницька	32 460,7	7 323,1	1 320 857,7	-	-	-	1 360 641,5
Волинська	32 423,6	2 398,3	219 631,0	-	-	-	254 452,9
Дніпропетровська	31 385,8	33 803,9	1 742 745,6	148 845,1	6,8	1,5	1 956 788,7
Донецька	35 445,6	7 783,6	925 200,8	-	-	-	968 430,1
Житомирська	23 571,0	2 319,8	385 822,0	-	-	-	411 712,8
Закарпатська	7 925,2	1 047,9	97 545,8	-	-	3,4	106 522,3
Запорізька	15 559,1	15 991,8	943 967,5	1 624,4	-	10,4	977 153,2
Івано-Франківська	23 833,3	10 087,0	477 220,4	315,1	-	-	511 455,8
Київська	49 723,5	5 214,1	2 012 009,1	-	-	-	2 066 946,7
Кіровоградська	13 209,7	2 549,6	1 012 423,8	-	-	-	1 028 183,1
Луганська	449,6	3 363,5	355 212,5	-	-	-	359 025,6

Продовження додатка П

Продовження таблиці П.28

1	2	3	4	5	6	7	8
Львівська	11 036,1	71 273,4	1 108 014,4	-	-	-	1 190 324,0
Миколаївська	7 297,4	6 750,9	861 251,1	2 313,8	-	-	877 613,2
Одеська	23 923,2	39 224,1	1 191 522,2	4 773,5	-	-	1 259 442,9
Полтавська	31 391,4	4 362,0	1 964 947,9	543,4	-	-	2 001 244,8
Рівненська	6 615,3	4 506,2	583 478,1	-	-	-	594 599,6
Сумська	16 276,9	10 853,8	717 345,4	94 205,4	-	-	838 681,5
Тернопільська	1 704,9	2 781,4	590 771,2	-	-	-	595 257,5
Харківська	52 591,1	43 119,9	1 679 611,3	368 958,7	-	-	2 144 280,9
Херсонська	2 985,5	18 736,4	767 829,2	48 449,8	-	-	838 000,9
Хмельницька	5 306,6	4 824,3	936 919,1	-	-	0,6	947 050,5
Черкаська	20 222,6	4 841,0	1 905 930,1	-	-	-	1 930 993,7
Чернівецька	5 947,4	6 584,1	212 603,0	-	-	-	225 134,5
Чернігівська	7 391,4	3 320,5	695 399,8	-	-	-	706 111,8
м. Київ	344 224,1	198 443,4	2 215 829,6	74 229,5	-	-	2 832 726,6
м. Севастополь	-	-	-	-	-	-	-
Центральний офіс	3 820 096,3	143 308,7	1 818 259,6	448 041,5	814,3	20,4	6 230 540,7

* Складено автором на основі [55; 240]

Продовження додатка П

Таблиця П.29

Динаміка податкових втрат бюджетних ресурсів України за 2002-2014 рр., млрд. грн. *

Показники	Роки												
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Валовий внутрішній продукт	225,8	267,3	345,1	441,5	544,2	720,7	948,1	913,3	1 082,6	1 316,6	1 408,9	1 454,9	1 566,7
Доходи Зведеного бюджету України	62,0	75,3	91,5	134,2	171,8	219,9	297,9	273,0	314,5	398,6	445,5	442,8	456,1
Податкові надходження Зведеного бюджету України	45,4	54,3	63,2	98,1	125,7	161,3	227,2	208,1	234,4	334,7	360,6	354,0	367,5
Податкові витрати і розриви:													
Податкові пільги	56,2	71,3	34,9	30,7	25,2	29	34,5	40,6	59,2	103,2	91,6	79,7	65,4
<i>у тому числі:</i>													
- з податків, що адмініструють податкові органи	39,2	29,9	12,6	12,3	13,5	17,5	22,8	28,2	37,1	59,2	48,7	35,6	33,2
- з податків, що адмініструють митні органи	17,0	41,4	22,3	18,4	11,7	11,5	11,7	12,4	22,1	44,0	42,9	44,1	32,2
Непогашений податковий борг	14,2	14,1	8,8	9,4	7,8	6,3	9,1	11,9	16,2	15,0	13,9	14,4	26,9
Податкові втрати від тіньової економіки	12,1	16,6	19,4	29,7	37,5	46,5	77,2	81,2	89,5	114,1	122,6	123,9	150,7
Податкові витрати і розриви, разом:													
- млрд. грн.	82,5	102,0	63,1	69,8	70,5	81,8	120,8	133,7	164,9	232,3	228,1	218,0	243,0
- % до ВВП	36,54	38,15	18,28	15,81	12,96	11,35	12,74	14,64	15,23	17,64	16,19	14,98	15,51

Продовження додатка П

Продовження таблиці П.29

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
- % до доходів зведеного бюджету	133,06	135,46	68,96	52,01	41,04	37,20	40,55	48,97	52,43	58,28	51,20	49,23	53,28
- % до податкових надходжень зведеного бюджету	181,72	187,85	99,84	71,15	56,09	50,71	53,17	64,25	70,35	69,41	63,26	61,58	66,12

* Складено автором на основі [43-55; 240; 328]

Додаток Р

Структура та динаміка державного боргу України за 1992-2014 рр.

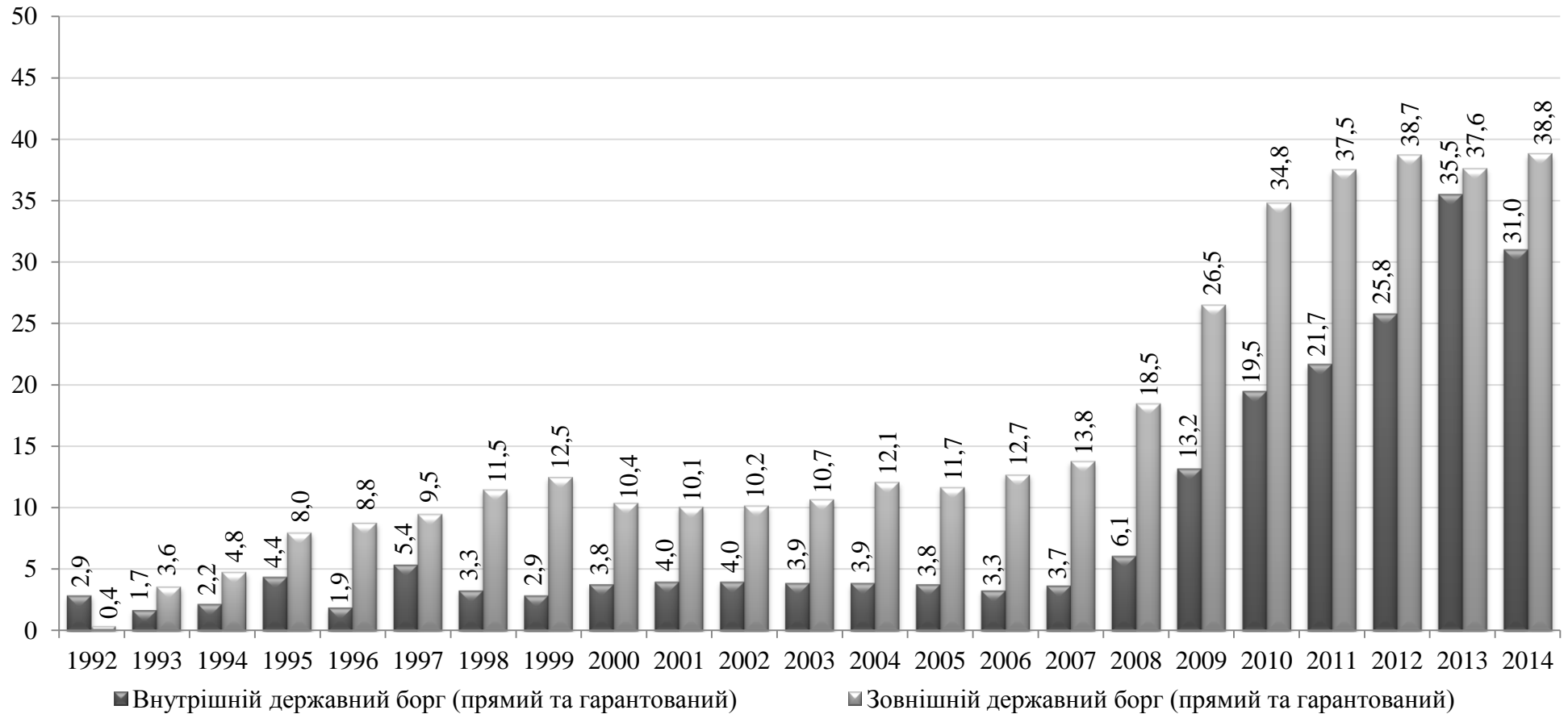

Рис. Р.1. Динаміка внутрішнього та зовнішнього державного та гарантованого державою боргу України, млрд. дол. США *

* Складено автором на основі [43-55; 328]

Продовження додатка Р

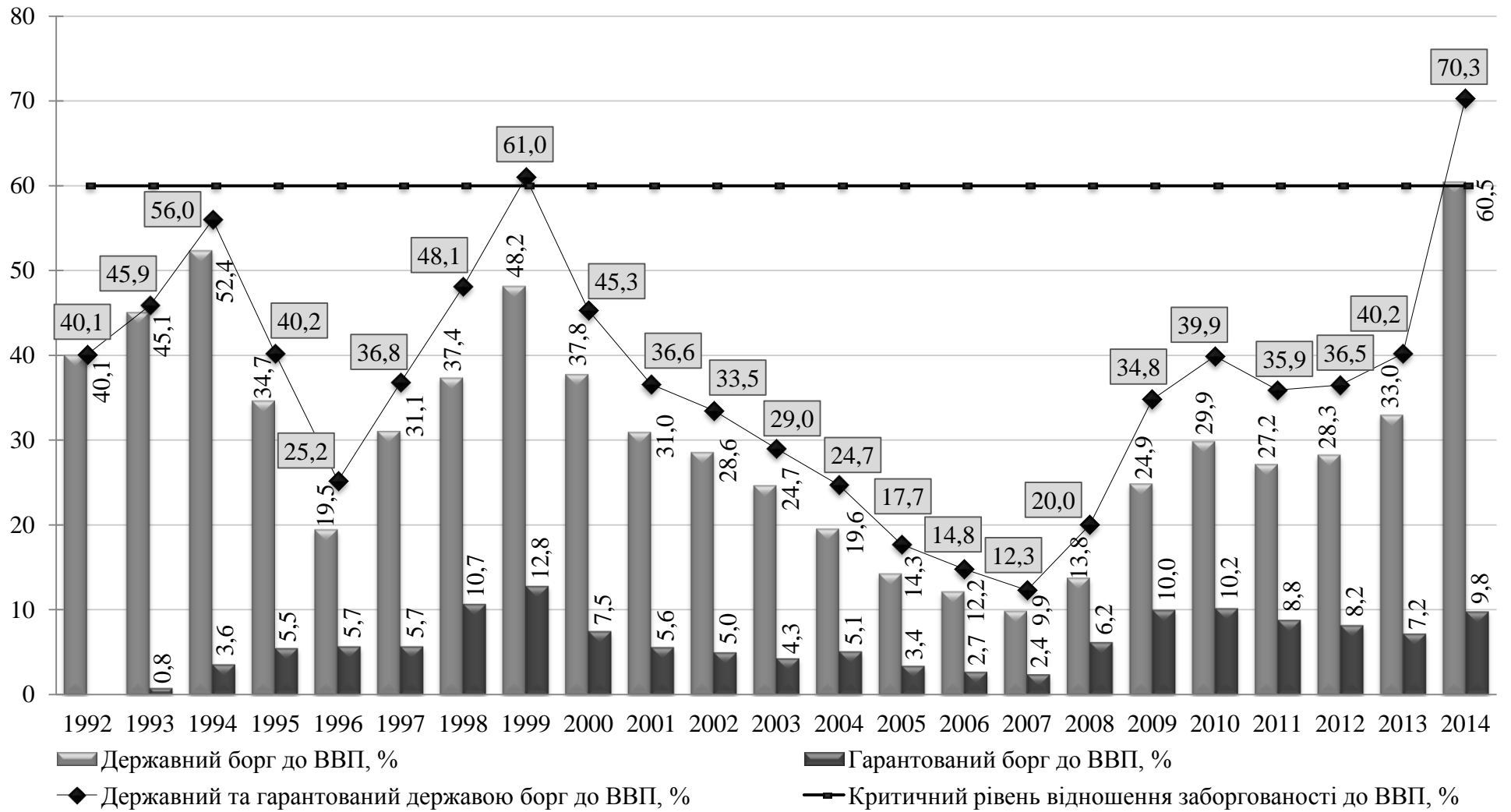

Рис. Р.2. Співвідношення державного та гарантованого державою боргу України до ВВП, % *

* Розраховано автором на основі [43-55; 328]

Додаток С

Динаміка державного боргу у країнах Європейського Союзу за 2002-2014 рр.

Таблиця С.1

Динаміка державного боргу у країнах ЄС за 2002-2014 рр., млн. одиниць нац. валюти *

Країни	Одиниця виміру	Роки													Відхилення 2014 р. порівняно з 2002.	
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	абс.	відн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Бельгія	млрд. євро	288,0	285,7	288,3	294,7	297,1	299,6	327,3	346,9	363,7	387,6	403,1	412,6	427,3	+ 139,3	+ 48,37
	% до ВВП	104,7	101,1	96,5	94,6	90,9	86,9	92,4	99,5	99,6	102,2	104,1	105,1	106,7	+ 2,0	-
Болгарія	млрд. BGN	17,4	15,9	14,7	12,5	11,2	10,4	9,5	10,0	11,5	12,3	14,4	14,7	22,6	+ 5,2	+ 29,89
	% до ВВП	51,1	43,5	35,8	26,6	20,9	16,2	13,0	13,7	15,5	15,3	17,6	18,0	27,0	- 24,1	-
Чехія	млрд. CZK	693,4	788,5	870,0	912,8	978,9	1065,5	1150,7	1335,7	1508,5	1606,5	1806,0	1841,9	1821,3	+1127,9	+ 162,66
	% до ВВП	25,9	28,1	28,5	28,0	27,9	27,8	28,7	34,1	38,2	39,9	44,7	45,2	42,7	+ 16,8	-
Данія	млрд. DKK	692,2	663,1	665,0	593,4	530,7	475,5	600,1	692,0	771,2	850,9	850,6	849,7	866,8	+ 174,6	+ 25,22
	% до ВВП	49,1	46,2	44,2	37,4	31,5	27,3	33,4	40,4	42,9	46,4	45,6	45,0	45,1	- 4,0	-
Німеччина	млрд. євро	1309,1	1397,9	1469,1	1540,3	1588,5	1598,1	1666,2	1783,7	2090,0	2118,5	2195,8	2181,9	2184,3	+ 875,2	+ 66,86
	% до ВВП	59,3	63,0	64,7	66,9	66,4	63,6	65,0	72,5	81,0	78,4	79,7	77,4	74,9	+ 15,6	-
Естонія	млрд. євро	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,7	1,0	1,0	1,0	1,7	1,9	2,1	+ 1,7	+ 425,00
	% до ВВП	5,7	5,6	5,1	4,5	4,4	3,7	4,5	7,0	6,6	5,9	9,5	9,9	10,4	+ 4,7	-
Греція	млрд. євро	171,0	181,1	199,0	213,8	225,6	239,9	264,7	300,9	330,4	356,0	304,8	319,2	317,1	+ 146,1	+ 85,44
	% до ВВП	104,6	101,2	102,7	107,3	103,5	103,1	109,4	126,7	146,2	172,0	159,4	177,0	178,6	+ 74,0	-
Іспанія	млрд. євро	384,1	382,8	389,9	393,5	392,2	383,8	439,8	568,7	649,3	743,5	890,7	966,0	1033,7	+ 649,6	+ 169,12
	% до ВВП	51,3	47,6	45,3	42,3	38,9	35,5	39,4	52,7	60,1	69,5	85,4	93,7	99,3	+ 48,0	-

Продовження додатка С

Продовження таблиці С.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Франція	млрд. євро	957,7	1051,3	1124,5	1190,8	1194,2	1253,0	1358,2	1531,6	1632,5	1754,4	1869,2	1953,4	2037,8	+1080,1	+ 112,78
	% до ВВП	60,1	64,2	65,7	67,2	64,4	64,4	68,1	79,0	81,7	85,2	89,6	92,3	95,6	+ 35,5	-
Ірландія	млрд. євро	41,5	43,6	44,1	44,4	43,7	47,1	79,6	104,7	144,2	190,1	210,2	215,3	203,2	+ 161,7	+ 389,64
	% до ВВП	30,6	29,9	28,2	26,1	23,6	23,9	42,4	61,8	86,8	109,3	120,2	120,0	107,5	+ 76,9	-
Італія	млрд. євро	1371,7	1397,5	1449,7	1518,6	1588,1	1605,9	1671,1	1769,8	1851,2	1907,5	1989,4	2069,7	2135,9	+ 764,2	+ 55,71
	% до ВВП	101,9	100,4	100,0	101,9	102,5	99,7	102,3	112,5	115,3	116,4	123,2	128,8	132,3	+ 30,4	-
Кіпр	млрд. євро	7,2	8,1	9,0	9,5	9,5	9,4	8,5	10,0	10,8	12,9	15,4	18,5	18,8	+ 11,6	+ 161,11
	% до ВВП	60,1	63,5	64,5	63,2	59,1	53,9	45,1	53,9	56,3	65,8	79,3	102,5	108,2	+ 48,1	-
Латвія	млрд. LVL	1,1	1,3	1,6	1,6	1,7	1,9	4,5	6,9	8,5	8,7	9,0	8,9	9,6	+ 8,5	+ 772,73
	% до ВВП	13,2	13,9	14,3	11,8	9,9	8,4	18,7	36,6	47,5	42,8	41,4	39,1	40,6	+ 27,4	-
Литва	млрд. LTL	3,4	3,4	3,4	3,7	4,2	4,6	4,8	7,8	10,2	11,6	13,3	13,6	14,8	+ 11,4	+ 335,29
	% до ВВП	22,1	20,4	18,7	17,6	17,2	15,9	14,6	29,0	36,2	37,2	39,8	38,8	40,7	+ 18,6	-
Люксембург	млрд. євро	1,6	1,7	1,8	1,9	2,3	2,6	5,4	5,6	7,7	8,1	9,6	10,9	11,2	+ 9,6	+ 600,00
	% до ВВП	6,5	6,4	6,5	6,3	7,0	7,2	14,4	15,5	19,6	19,2	22,1	23,4	23,0	+ 16,5	-
Угорщина	млрд. HUF	9575	10982	12296	13585	15611	16757	19372	20471	21799	22721	22414	23076	24514	+14939	+ 156,04
	% до ВВП	55,0	57,6	58,5	60,5	64,7	65,6	71,6	78,0	80,6	80,8	78,3	76,8	76,2	+ 21,2	-
Мальта	млрд. євро	2,9	3,3	3,5	3,6	3,5	3,6	3,8	4,2	4,5	4,8	4,9	5,2	5,4	+ 2,5	+ 86,21
	% до ВВП	63,2	69,1	72,0	70,1	64,6	62,4	62,7	67,8	67,6	69,8	67,6	69,6	68,3	+ 5,1	-
Нідерланди	млрд. євро	238,2	249,8	259,9	267,0	257,6	259,9	348,1	348,9	372,6	396,4	428,6	442,2	452,1	+ 213,9	+ 89,80
	% до ВВП	48,2	49,3	49,6	48,9	44,5	42,4	54,5	56,5	59,0	61,7	66,4	67,9	68,2	+ 20,0	-
Австрія	млрд. євро	150,0	151,3	156,5	172,8	178,7	183,0	200,0	228,2	242,7	253,7	258,9	260,9	277,4	+ 127,4	+ 84,93
	% до ВВП	66,3	65,5	64,8	68,3	67,0	64,8	68,5	79,7	82,4	82,2	81,6	80,8	84,2	+ 17,9	-
Польща	млрд. PLN	338,7	394,1	419,8	459,6	501,9	524,4	595,4	678,3	770,6	851,7	878,9	926,6	867,1	+ 528,4	+ 156,01
	% до ВВП	41,8	46,6	45,3	46,7	47,1	44,2	46,6	49,8	53,3	54,4	54,0	55,9	50,4	+ 8,6	-

Продовження додатка С

Продовження таблиці С.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Португалія	млрд. євро	80,1	85,7	94,5	106,9	115,0	120,1	128,2	146,7	173,1	196,2	212,5	219,6	225,8	+ 145,7	+ 181,90
	% до ВВП	56,2	58,7	62,0	67,4	69,2	68,4	71,7	83,6	96,2	111,4	126,2	129,0	130,2	+ 74,0	-
Румунія	млрд. RON	37,8	42,4	46,4	45,6	42,6	53,3	69,0	118,5	159,6	193,2	222,8	242,2	265,7	+ 227,9	+ 602,91
	% до ВВП	24,8	21,3	18,6	15,7	12,3	12,7	13,2	23,2	29,9	34,2	37,4	38,0	39,9	+ 15,1	-
Словенія	млрд. євро	6,7	6,9	7,4	7,7	8,2	8,0	8,2	12,5	13,8	17,1	19,3	25,4	30,1	+ 23,4	+ 349,25
	% до ВВП	27,3	26,7	26,8	26,3	26,0	22,7	21,6	34,5	38,2	46,4	53,7	70,8	80,8	+ 53,5	-
Словацьчина	млрд. євро	11,6	12,6	14,6	13,6	15,1	16,9	19,3	23,0	27,5	30,5	37,6	40,3	40,4	+ 28,8	+ 248,28
	% до ВВП	42,9	41,6	40,6	33,9	30,8	29,9	28,2	36,0	40,8	43,3	51,9	54,6	53,5	+ 10,6	-
Фінляндія	млрд. євро	59,7	64,9	67,7	65,8	65,9	63,4	63,3	75,5	88,2	95,5	105,7	112,7	121,8	+ 62,1	+ 104,02
	% до ВВП	40,2	42,8	42,7	40,0	38,2	34,0	32,7	41,7	47,1	48,5	52,9	55,6	59,3	+ 19,1	-
Швеція	млрд. SEK	1279,9	1310,4	1343,2	1401,6	1337,7	1262,3	1248,1	1328,7	1324,5	1350,8	1371,0	1500,7	1758,6	+ 478,7	+ 37,40
	% до ВВП	49,8	48,9	47,9	48,2	43,2	38,3	36,8	40,4	37,6	36,9	37,2	39,8	44,9	- 4,9	-
Великобританія	млрд. GBP	401,5	444,3	504,5	552,0	597,1	646,2	786,3	975,5	1190,9	1324,2	1421,1	1496,2	1602,4	+1200,9	+ 299,10
	% до ВВП	35,8	37,3	40,2	41,5	42,4	43,5	51,7	65,7	76,6	81,8	85,3	86,2	88,2	+ 52,4	-
Хорватія	млрд. HRK	76,9	87,2	99,9	109,9	112,7	119,4	135,1	158,9	186,9	211,9	228,8	266,1	279,6	+ 202,7	+ 263,59
	% до ВВП	36,3	37,5	39,8	40,7	38,3	37,1	38,9	48,0	57,0	63,7	69,2	80,8	85,1	+ 48,8	-
ЄС - 28	млрд. євро	6113	6373	6752	7123	7362	7468	7922	8943	10036	10680	11251	11585	12118	+ 6005	+ 98,22
	млрд. євро	59,2	60,7	61,2	61,8	60,4	57,8	61,0	73,0	78,4	81,0	83,8	85,5	86,8	+27,6	-

* Складено автором на основі [411]

Продовження додатка С

Таблиця С.2

Динаміка державного боргу у країнах ЄС за 2002-2014 рр., млн. євро *

Країни	Одиниця виміру	Роки													Відхилення 2014 р. порівняно з 2002 р.	
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	абс.	відн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Бельгія	млрд. євро	288,0	285,7	288,3	294,7	297,1	299,6	327,3	346,9	363,7	387,6	403,1	412,6	427,3	+ 139,3	+ 48,37
	% до ВВП	104,7	101,1	96,5	94,6	90,9	86,9	92,4	99,5	99,6	102,2	104,1	105,1	106,7	+ 2,0	-
Болгарія	млрд. євро	8,9	8,1	7,5	6,4	5,7	5,3	4,8	5,1	5,9	6,3	7,4	7,5	11,5	+ 2,6	+ 29,21
	% до ВВП	51,1	43,5	35,8	26,6	20,9	16,2	13,0	13,7	15,5	15,3	17,6	18,0	27,0	- 24,1	-
Чехія	млрд. євро	22,0	24,3	28,6	31,5	35,6	40,0	42,8	50,5	60,2	62,3	71,8	67,2	65,7	+ 43,7	+ 198,64
	% до ВВП	25,9	28,1	28,5	28,0	27,9	27,8	28,7	34,1	38,2	39,9	44,7	45,2	42,7	+ 16,8	-
Данія	млрд. євро	93,2	89,1	89,4	79,5	71,2	63,8	80,5	93,0	103,5	114,5	114,0	113,9	116,4	+ 23,2	+ 24,89
	% до ВВП	49,1	46,2	44,2	37,4	31,5	27,3	33,4	40,4	42,9	46,4	45,6	45,0	45,1	- 4,0	-
Німеччина	млрд. євро	1309,1	1397,9	1469,1	1540,3	1588,5	1598,1	1666,2	1783,7	2090,0	2118,5	2195,8	2181,9	2184,3	+ 875,2	+ 66,86
	% до ВВП	59,3	63,0	64,7	66,9	66,4	63,6	65,0	72,5	81,0	78,4	79,7	77,4	74,9	+ 15,6	-
Естонія	млрд. євро	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,7	1,0	1,0	1,0	1,7	1,9	2,1	+ 1,7	+ 425,00
	% до ВВП	5,7	5,6	5,1	4,5	4,4	3,7	4,5	7,0	6,6	5,9	9,5	9,9	10,4	+ 4,7	-
Греція	млрд. євро	171,0	181,1	199,0	213,8	225,6	239,9	264,7	300,9	330,4	356,0	304,8	319,2	317,1	+ 146,1	+ 85,44
	% до ВВП	104,6	101,2	102,7	107,3	103,5	103,1	109,4	126,7	146,2	172,0	159,4	177,0	178,6	+ 74,0	-
Іспанія	млрд. євро	384,1	382,8	389,9	393,5	392,2	383,8	439,8	568,7	649,3	743,5	890,7	966,0	1033,7	+ 649,6	+ 169,12
	% до ВВП	51,3	47,6	45,3	42,3	38,9	35,5	39,4	52,7	60,1	69,5	85,4	93,7	99,3	+ 48,0	-
Франція	млрд. євро	957,7	1051,3	1124,5	1190,8	1194,2	1253,0	1358,2	1531,6	1632,5	1754,4	1869,2	1953,4	2037,8	+ 1080,1	+ 112,78
	% до ВВП	60,1	64,2	65,7	67,2	64,4	64,4	68,1	79,0	81,7	85,2	89,6	92,3	95,6	+ 35,5	-

Продовження додатка С

Продовження таблиці С.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Ірландія	млрд. євро	41,5	43,6	44,1	44,4	43,7	47,1	79,6	104,7	144,2	190,1	210,2	215,3	203,2	+ 161,7	+ 389,64
	% до ВВП	30,6	29,9	28,2	26,1	23,6	23,9	42,4	61,8	86,8	109,3	120,2	120,0	107,5	+ 76,9	-
Італія	млрд. євро	1371,7	1397,5	1449,7	1518,6	1588,1	1605,9	1671,1	1769,8	1851,2	1907,5	1989,4	2069,7	2135,9	+ 764,2	+ 55,71
	% до ВВП	101,9	100,4	100,0	101,9	102,5	99,7	102,3	112,5	115,3	116,4	123,2	128,8	132,3	+ 30,4	-
Кіпр	млрд. євро	7,2	8,1	9,0	9,5	9,5	9,4	8,5	10,0	10,8	12,9	15,4	18,5	18,8	+ 11,6	+ 161,11
	% до ВВП	60,1	63,5	64,5	63,2	59,1	53,9	45,1	53,9	56,3	65,8	79,3	102,5	108,2	+ 48,1	-
Латвія	млрд. євро	1,3	1,4	1,6	1,6	1,7	1,9	4,5	6,8	8,4	8,7	9,1	8,9	9,6	+ 8,5	+ 772,73
	% до ВВП	13,2	13,9	14,3	11,8	9,9	8,4	18,7	36,6	47,5	42,8	41,4	39,1	40,6	+ 27,4	-
Литва	млрд. євро	3,4	3,4	3,4	3,7	4,2	4,6	4,8	7,8	10,2	11,6	13,3	13,6	14,8	+ 11,4	+ 335,29
	% до ВВП	22,1	20,4	18,7	17,6	17,2	15,9	14,6	29,0	36,2	37,2	39,8	38,8	40,7	+ 18,6	-
Люксембург	млрд. євро	1,6	1,7	1,8	1,9	2,3	2,6	5,4	5,6	7,7	8,1	9,6	10,9	11,2	+ 9,6	+ 600,00
	% до ВВП	6,5	6,4	6,5	6,3	7,0	7,2	14,4	15,5	19,6	19,2	22,1	23,4	23,0	+ 16,5	-
Угорщина	млрд. євро	40,5	41,8	50,0	53,7	62,0	66,0	72,6	75,7	78,4	72,2	76,7	77,7	77,7	+ 37,2	+ 91,85
	% до ВВП	55,0	57,6	58,5	60,5	64,7	65,6	71,6	78,0	80,6	80,8	78,3	76,8	76,2	+ 21,2	-
Мальта	млрд. євро	2,9	3,3	3,5	3,6	3,5	3,6	3,8	4,2	4,5	4,8	4,9	5,2	5,4	+ 2,5	+ 86,21
	% до ВВП	63,2	69,1	72,0	70,1	64,6	62,4	62,7	67,8	67,6	69,8	67,6	69,6	68,3	+ 5,1	-
Нідерланди	млрд. євро	238,2	249,8	259,9	267,0	257,6	259,9	348,1	348,9	372,6	396,4	428,6	442,2	452,1	+ 213,9	+ 89,80
	% до ВВП	48,2	49,3	49,6	48,9	44,5	42,4	54,5	56,5	59,0	61,7	66,4	67,9	68,2	+ 20,0	-
Австрія	млрд. євро	150,0	151,3	156,5	172,8	178,7	183,0	200,0	228,2	242,7	253,7	258,9	260,9	277,4	+ 127,4	+ 84,93
	% до ВВП	66,3	65,5	64,8	68,3	67,0	64,8	68,5	79,7	82,4	82,2	81,6	80,8	84,2	+ 17,9	-
Польща	млрд. євро	84,2	83,8	102,8	119,1	131,0	145,9	143,3	165,3	193,9	191,0	215,7	223,0	202,9	+ 118,7	+ 140,98
	% до ВВП	41,8	46,6	45,3	46,7	47,1	44,2	46,6	49,8	53,3	54,4	54,0	55,9	50,4	+ 8,6	-
Португалія	млрд. євро	80,1	85,7	94,5	106,9	115,0	120,1	128,2	146,7	173,1	196,2	212,5	219,6	225,8	+ 145,7	+ 181,90
	% до ВВП	56,2	58,7	62,0	67,4	69,2	68,4	71,7	83,6	96,2	111,4	126,2	129,0	130,2	+ 74,0	-

Продовження додатка С

Продовження таблиці С.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Румунія	млрд. євро	10,8	10,3	11,8	12,4	12,6	14,8	17,2	28,0	37,5	44,7	50,1	54,2	59,3	+ 48,5	+ 449,07
	% до ВВП	24,8	21,3	18,6	15,7	12,3	12,7	13,2	23,2	29,9	34,2	37,4	38,0	39,9	+ 15,1	-
Словенія	млрд. євро	6,7	6,9	7,4	7,7	8,2	8,0	8,2	12,5	13,8	17,1	19,3	25,4	30,1	+ 23,4	+ 349,25
	% до ВВП	27,3	26,7	26,8	26,3	26,0	22,7	21,6	34,5	38,2	46,4	53,7	70,8	80,8	+ 53,5	-
Словацьчина	млрд. євро	11,6	12,6	14,6	13,6	15,1	16,9	19,3	23,0	27,5	30,5	37,6	40,3	40,4	+ 28,8	+ 248,28
	% до ВВП	42,9	41,6	40,6	33,9	30,8	29,9	28,2	36,0	40,8	43,3	51,9	54,6	53,5	+ 10,6	-
Фінляндія	млрд. євро	59,7	64,9	67,7	65,8	65,9	63,4	63,3	75,5	88,2	95,5	105,7	112,7	121,8	+ 62,1	+ 104,02
	% до ВВП	40,2	42,8	42,7	40,0	38,2	34,0	32,7	41,7	47,1	48,5	52,9	55,6	59,3	+ 19,1	-
Швеція	млрд. євро	139,8	144,3	148,9	149,3	148,0	133,7	114,8	129,6	147,7	151,6	159,8	169,4	187,2	+ 47,4	+ 33,91
	% до ВВП	49,8	48,9	47,9	48,2	43,2	38,3	36,8	40,4	37,6	36,9	37,2	39,8	44,9	- 4,9	-
Великобританія	млрд. євро	617,1	630,3	715,5	805,4	889,1	881,1	825,5	1098,5	1383,6	1585,3	1741,4	1794,6	2057,2	+ 1440,1	+ 233,37
	% до ВВП	35,8	37,3	40,2	41,5	42,4	43,5	51,7	65,7	76,6	81,8	85,3	86,2	88,2	+ 52,4	-
Хорватія	млрд. євро	10,3	11,4	13,0	14,9	15,3	16,3	18,4	21,8	25,3	28,1	30,3	34,9	36,5	+ 26,2	+ 254,37
	% до ВВП	36,3	37,5	39,8	40,7	38,3	37,1	38,9	48,0	57,0	63,7	69,2	80,8	85,1	+ 48,8	-
ЄС - 28	млрд. євро	6113	6373	6752	7123	7362	7468	7922	8943	10036	10680	11251	11585	12118	+ 6005	+ 98,22
	% до ВВП	59,2	60,7	61,2	61,8	60,4	57,8	61,0	73,0	78,4	81,0	83,8	85,5	86,8	+ 27,6	-

* Складено автором на основі [411]

Додаток Т

Відношення державного боргу до ВВП у країнах світу у 2014 р.

Рис. Т.1. Відношення державного боргу країн ЄС до ВВП у 2014 р., % *

* Складено автором на основі [411]

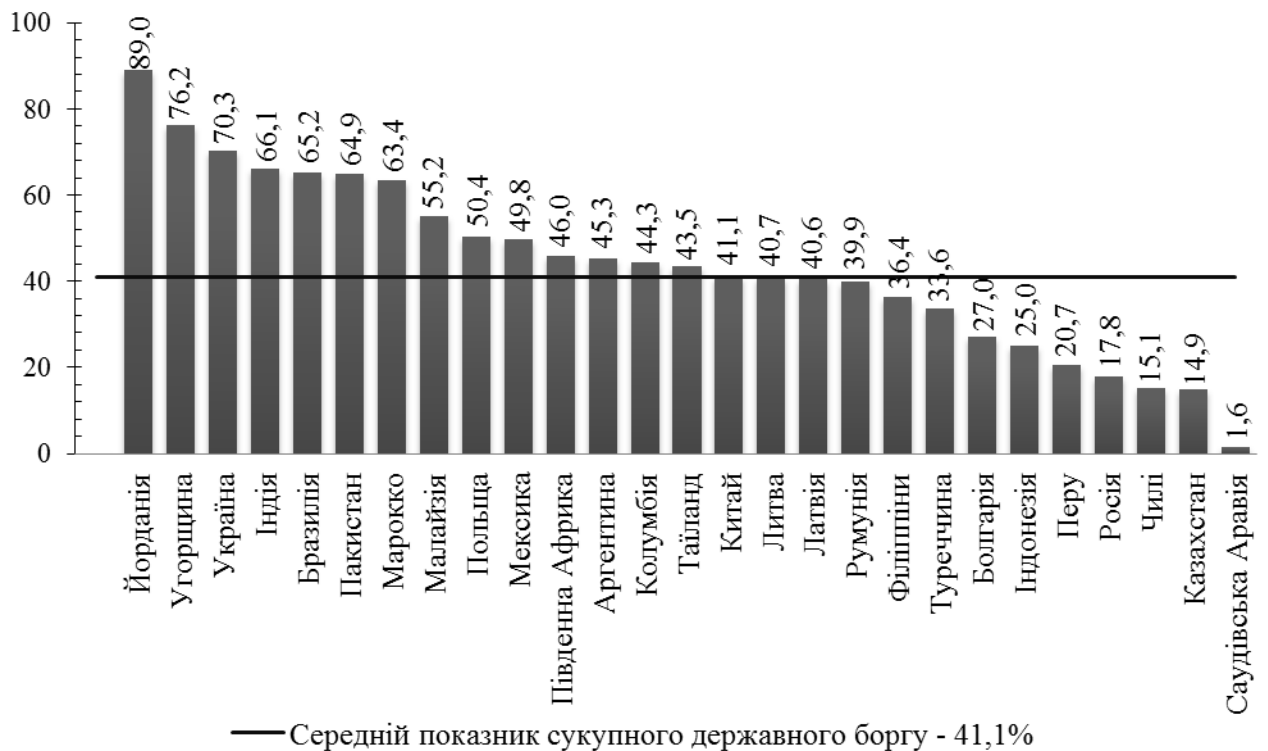

Рис. Т.2. Відношення сукупного державного боргу країн з ринками, що формуються, до ВВП у 2014 р., % *

* Складено автором на основі [405]

Додаток У

Структура державного боргу та індикатори боргової безпеки України за 2002-2014 рр.

Таблиця У.1

Структура державного та гарантованого державою боргу України
за видами відсоткових ставок за 2002-2014 рр. *

Країни	Одиниця виміру	Роки													Відхилення 2014 р. порівняно з 2002.	
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	абс.	відн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Загальна сума державного боргу	млрд. грн.	75,7	77,5	85,4	78,1	80,5	88,7	189,4	316,9	432,2	473,1	515,4	584,4	1100,8	+1025,1	+1354,16
	частка, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	-
LIBOR	млрд. грн.	14,9	14,9	19,6	19,0	24,9	28,5	47,8	43,0	44,2	41,2	54,1	55,5	126,5	+111,6	+748,99
	частка, %	19,64	19,16	22,94	24,30	30,86	32,12	25,23	13,57	10,23	8,70	10,51	9,50	11,49	- 8,15	-
PIBOR	млрд. грн.	0,4	0,5	0,5	0,4	0,3	0,2	0,2	-	-	-	-	-	-	-	-
	частка, %	0,56	0,59	0,53	0,46	0,36	0,24	0,08	-	-	-	-	-	-	-	-
Рефінансування НБУ	млрд. грн.	0,2	0,0	1,7	1,3	0,9	0,6	0,2	1,6	1,6	1,6	1,6	1,0	-	-	-
	частка, %	0,22	0,06	2,00	1,69	1,16	0,62	0,09	0,51	0,37	0,34	0,30	0,17	-	-	-
Ставка CPI	млрд. грн.	8,5	7,4	6,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	частка, %	11,22	9,59	7,47	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ставка Казначейства США	млрд. грн.	0,9	0,9	0,9	0,8	0,7	0,6	0,7	0,6	0,5	0,3	0,2	-	-	-	-
	частка, %	1,20	1,18	1,06	0,98	0,83	0,65	0,39	0,19	0,11	0,06	0,03	-	-	-	-
Ставка МВФ	млрд. грн.	9,9	9,7	8,5	6,0	4,2	2,2	36,3	103,0	129,5	129,5	102,3	57,7	120,0	+110,1	+1112,12
	частка, %	13,13	12,58	9,97	7,67	5,21	2,45	19,14	32,50	29,95	27,38	19,84	9,87	10,90	- 2,23	-
Ставки банків ФРН	млрд. грн.	2,3	2,5	0,5	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	-	-	-
	частка, %	3,08	3,21	0,62	0,42	0,38	0,32	0,17	0,09	0,05	0,03	0,02	0,02	-	-	-
Фіксована	млрд. грн.	38,6	41,6	47,3	50,4	49,3	56,4	104,0	168,4	256,3	300,4	357,2	470,1	854,4	+ 815,8	+2113,47
	частка, %	50,95	53,63	55,41	64,48	61,20	63,60	54,90	53,14	59,29	63,49	69,30	80,44	77,61	+ 26,66	-

* Складено автором на основі [240]

Продовження додатка У

Таблиця У.2

Структура державного та гарантованого державою боргу України

в розрізі валют погашення за 2002-2014 рр. *

Країни	Одиниця виміру	Роки													Відхилення 2014 р. порівняно з 2002.	
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	абс.	відн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Загальна сума державного боргу	млрд. грн.	75,7	77,5	85,4	78,1	80,5	88,7	189,4	316,9	432,2	473,1	515,4	584,4	1100,8	+ 1025,1	+ 1354,16
	частка,%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	-
Долар США	млрд. грн.	40,5	43,3	52,5	49,0	50,1	57,4	90,4	88,6	129,9	154,8	206,9	271,4	494,1	+ 453,6	+ 1120,00
	частка,%	53,51	55,84	61,48	62,70	62,25	64,67	47,70	27,96	30,04	32,71	40,15	46,44	44,88	- 8,63	-
ЄВРО	млрд. грн.	10,0	10,1	8,9	9,1	9,9	10,2	14,7	16,5	16,2	16,4	20,1	18,9	58,5	+ 48,5	+ 485,00
	частка,%	13,27	13,04	10,42	11,67	12,35	11,48	7,76	5,20	3,75	3,46	3,91	3,23	5,32	- 7,95	-
СПЗ	млрд. грн.	9,9	9,7	8,5	6,0	4,2	2,2	36,3	103,0	129,5	129,5	102,3	57,7	120,0	+ 110,1	+ 1112,12
	частка,%	13,13	12,58	9,98	7,67	5,20	2,45	19,15	32,50	29,96	27,38	19,84	9,87	10,90	- 2,23	-
Українська гривня	млрд. грн.	14,4	13,5	14,7	13,5	11,1	13,6	39,0	104,9	155,5	170,4	184,2	235,0	421,8	+ 407,4	+ 2829,17
	частка,%	18,97	17,42	17,18	17,23	13,82	15,31	20,57	33,12	35,97	36,01	35,74	40,21	38,31	+ 19,34	-
Швейцарський франк	млрд. грн.	-	-	-	-	3,2	3,4	5,6	-	-	-	-	-	-	-	-
	частка,%	-	-	-	-	3,95	3,87	2,94	-	-	-	-	-	-	-	-
Японська єна	млрд. грн.	0,9	0,9	0,8	0,6	2,0	2,0	3,6	3,9	1,2	2,1	1,8	1,5	3,8	+ 2,9	+ 322,22
	частка,%	1,12	1,12	0,94	0,73	2,43	2,22	1,88	1,22	0,28	0,44	0,36	0,25	0,35	- 0,77	-
Канадський долар	млрд. грн.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2,6	-	-
	частка,%	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,24	-	-

* Складено автором на основі [240]

Продовження додатка У

Таблиця У.3

Державний борг на душу населення (на кінець року) за 2002-2014 рр. *

Показники	Роки													Відхилення 2014 р. порівняно з 2002 р.	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	абс.	відн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Кількість населення, млн. осіб	48,0	47,6	47,3	46,9	46,6	46,4	46,1	46,0	45,8	45,6	45,6	45,4	42,9	- 5,1	- 10,63
Державний борг, млрд. грн.	64,5	66,1	67,7	63,1	66,1	71,3	130,7	227,0	323,5	357,3	399,2	480,2	947,0	+ 882,5	+ 1368,22
Державний борг на душу населення, тис. грн.	1,344	1,389	1,431	1,345	1,418	1,537	2,835	4,935	7,063	7,836	8,754	10,577	22,075	+ 20,731	+ 1542,49
Зовнішній державний борг, млрд. дол. США	8,1	8,6	8,8	8,7	9,8	10,6	11,2	17,0	22,8	24,5	26,1	27,9	30,8	+ 22,7	+ 280,25
Зовнішній державний борг на душу населення, тис. дол. США	0,169	0,181	0,186	0,186	0,210	0,228	0,243	0,370	0,498	0,537	0,572	0,615	0,718	+ 0,549	+ 324,85

* Складено автором на основі [43-55; 240; 271; 328]

Продовження додатка У

Таблиця У.4

Відношення обсягу державного боргу до обсягу експорту за 2002-2014 рр. *

Показники	Роки													Відхилення 2014 р. порівняно з 2002 р.	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	абс.	відн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Державний борг, млрд. дол. США	12,1	12,4	12,8	12,5	13,1	14,1	17,0	28,4	40,6	44,7	49,9	60,1	60,1	+ 48,0	+ 396,69
Експорт, млрд. дол. США	23,4	29,0	38,0	40,4	45,9	58,3	78,7	49,3	63,2	82,2	90,0	85,5	68,5	+ 45,1	+ 192,74
Співвідношення державного боргу до експорту, %	51,71	42,76	33,68	30,94	28,54	24,19	21,60	57,61	64,24	54,38	55,56	70,29	87,74	+ 36,03	+ 69,68
Зовнішній державний борг, млрд. дол. США	8,1	8,6	8,8	8,7	9,8	10,6	11,2	17,0	22,8	24,5	26,1	27,9	30,8	+ 22,7	+ 280,25
Співвідношення зовнішнього державного боргу до експорту, %	34,62	29,66	23,16	21,53	21,35	18,18	14,23	34,48	36,08	29,81	29,00	32,63	44,96	+ 10,34	+ 29,87

* Складено автором на основі [43-55; 240; 271; 328]

Продовження додатка У

Таблиця У.5

Динаміка розміщення ОВДП на первинному ринку за 2004-2014 рр., млрд. грн. *

Показники	Роки											Відхилення 2014 р. порівняно з 2004 р.	
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	абс.	відн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Фінансування дефіциту державного бюджету	2,1	6,9	1,6	3,6	9,8	4,7	37,8	32,0	38,8	50,5	68,0	+ 65,9	+ 3138,10
Переоформлення заборгованості КМУ перед НБУ щодо здійснення платежів із погашення траншу Уряду	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20,7	-	-
Погашення простроченої заборгованості з ПДВ	2,0	-	-	-	-	-	16,4	-	-	-	6,9	+ 4,9	+ 245,00
Збільшення статутних капіталів НАК «Нафтогаз» та банків	-	-	-	-	17,3	62,8	15,8	21,4	7,0	14,7	113,2	-	-
Надання кредиту Фонду гарантування вкладів фізичних осіб	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10,1	-	-
Всього розміщено ОВДП на первинному ринку	4,1	6,9	1,6	3,6	27,1	67,5	70,0	53,4	45,8	65,2	218,9	+ 214,8	+ 5239,02

* Складено автором на основі [271]

Продовження додатка У

Таблиця У.6

Структура коштів, залучених до Державного бюджету України від розміщення ОВДП,
за строками обігу ОВДП та ставки їхньої доходності за 2005-2014 рр. *

(у %)

Показ- ники	Роки																			
	2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013		2014	
	Пит. вага	Ставка доход- ності	Пит. вага	Ставка доход- ності	Пит. вага	Ставка доход- ності	Пит. вага	Ставка доход- ності	Пит. вага	Ставка доход- ності	Пит. вага	Ставка доход- ності	Пит. вага	Ставка доход- ності	Пит. вага	Ставка доход- ності	Пит. вага	Ставка доход- ності	Пит. вага	Ставка доход- ності
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
До 1 року	-	-	-	-	-	-	12,18	14,32	66,19	19,76	56,70	11,39	33,65	7,93	24,45	13,55	16,22	7,02	10,70	13,11
Від 1 до 2 років	42,25	6,09	36,55	8,99	36,19	7,00	10,56	15,16	5,59	24,59	19,26	12,48	16,55	9,17	12,62	14,96	-	-	32,37	17,11
Від 2 до 3 років	19,60	6,14	50,81	9,39	56,44	6,56	34,89	14,93	20,77	21,43	16,39	17,44	34,19	9,77	12,98	9,56	2,17	9,32	14,28	15,93
Від 3 до 4 років	10,05	6,99	-	-	4,58	6,40	35,42	14,72	-	-	6,44	12,52	-	-	-	-	0,01	12,10	-	-
Від 4 до 5 років	28,10	9,86	12,64	9,50	2,79	6,31	6,95	15,60	1,94	15,60	1,21	13,24	9,70	8,75	25,96	14,29	55,56	14,26	30,57	13,57
Понад 5 років	-	-	-	-	-	-	-	-	5,51	15,60	-	-	5,91	9,30	23,99	14,22	26,04	14,19	12,08	15,50
Разом	100,0	7,25	100,0	9,26	100,0	6,71	100,0	11,86	100,0	12,21	100,0	12,69	100,0	8,92	100	13,56	100	12,96	100	15,24

* Складено автором на основі [271]

Продовження додатка У

Таблиця У.7

Реальна дохідність ОВДП в Україні за 2002-2014 рр. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	абс.	відн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Середньозважена дохідність ОВДП	10,81	9,75	11,24	7,25	9,26	6,71	11,86	12,21	10,39	9,17	12,94	13,13	13,44	+ 2,63	+ 24,33
Темпи інфляції	-0,6	8,2	12,3	10,3	11,6	16,6	22,3	12,3	9,1	4,6	- 0,2	0,5	24,9	+ 25,5	+ 4250,00
Реальна дохідність ОВДП	11,4	1,55	- 1,06	- 3,05	- 2,34	- 9,89	- 10,44	- 0,09	1,29	4,57	12,96	12,63	- 11,46	- 22,86	- 200,53

* Складено автором на основі [271; 328]

Продовження додатка У

Таблиця У.8

Структура внутрішнього державного боргу України за 2002-2014 рр. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Заборгованість перед юридичними особами	50,93	49,27	53,33	52,08	46,39	51,12	74,94	96,16	97,67	98,02	98,42	98,87	99,39	+ 48,46	+ 0,52
Заборгованість перед банківськими установами	49,07	50,73	46,67	47,92	53,61	48,88	25,06	3,84	2,33	1,98	1,58	1,13	0,61	- 48,46	- 0,52
<i>у тому числі</i>															
- Національний банк України	49,07	50,73	46,67	47,92	53,61	48,88	25,06	3,84	2,33	1,98	1,58	1,13	0,61	- 48,46	- 0,52
Всього внутрішній державний борг	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-

* Складено автором на основі [43-55; 240; 271]

Продовження додатка У

Таблиця У.9

Структура внутрішньої заборгованості України перед юридичними особами за 2002-2014 рр. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Державні цінні папери	79,82	74,26	57,14	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Казначейські зобов'язання	0,92	0,99	0,89	-	-	-	-	0,00	-	-	0,43	0,63	0,02	- 0,90	- 0,61
ОВДП (15 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3,45	-	-
ОВДП (14 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,72	-	-
ОВДП (13 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,57	-	-
ОВДП (12 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	1,71	1,08	0,95	0,80	0,59	0,33	-	- 0,26
ОВДП (11 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	4,45	2,82	2,46	2,03	1,50	0,83	-	- 0,67
ОВДП (10 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	11,64	9,61	12,26	10,36	7,75	10,98	-	+ 3,22
ОВДП (9 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	21,12	15,75	9,41	7,96	5,86	8,05	-	+ 2,19
ОВДП (8 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	10,62	6,72	6,57	5,55	4,09	6,83	-	+ 2,74
ОВДП (7 - річні)	-	-	-	-	-	-	52,24	19,98	14,38	17,94	19,75	20,07	11,92	-	- 8,15
ОВДП (6 - річні)	-	-	-	-	-	-	-	-	2,17	3,47	2,94	2,16	5,91	-	+ 3,75
ОВДП (5 - річні)	11,93	12,87	18,75	34,00	41,56	31,87	27,16	9,25	18,50	17,31	17,46	29,16	28,68	+ 16,75	- 0,48
ОВДП (4 - річні)	-	0,99	1,79	9,00	6,49	4,40	1,79	10,73	-	1,01	0,85	2,56	0,63	-	- 1,93
ОВДП (3 - річні)	0,00	0,00	5,36	13,00	31,17	42,86	17,01	0,80	11,78	18,26	16,02	14,88	10,19	+ 10,19	- 4,68
ОВДП (2 - річні)	0,00	0,00	2,68	14,00	20,78	6,59	-	-	3,25	4,11	5,13	7,24	8,90	+ 8,90	+ 1,66

Продовження додатка У

Продовження таблиці У.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
ОВДП (18 - місячні)	1,83	7,92	11,61	25,00	-	14,29	-	5,14	2,02	1,33	3,04	1,10	0,17	- 1,66	- 0,93
ОВДП (12 - місячні)	2,75	1,98	1,79	5,00	-	-	-	-	7,30	2,91	7,69	1,22	1,16	- 1,60	- 0,06
ОВДП (9 - місячні)	1,83	0,00	-	-	-	-	-	0,11	2,60	0,25	-	-	0,17	- 1,66	+ 0,17
ОВДП (6 - місячні)	0,92	0,99	-	-	-	-	0,00	4,22	2,02	1,33	-	0,24	0,04	- 0,87	- 0,19
ОВДП (3 - місячні)	-	0,00	-	-	-	-	1,79	0,23	-	0,44	-	-	-	-	-
ОВДП (1 - місячні)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,94	0,44	+ 0,44	- 0,51
Всього заборгованості	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-

* Складено автором на основі [43-55; 240; 271]

Продовження додатка У

Таблиця У.10

Структура зовнішнього державного боргу України за 2002-2014 рр. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Заборгованість за позиками, наданими міжнародними організаціями економічного розвитку	31,55	29,61	26,98	30,30	25,86	23,36	28,49	49,89	45,71	43,05	38,31	27,72	34,78	+ 3,23	+ 7,06
Заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління	37,12	33,77	31,05	27,10	21,82	18,32	15,47	9,20	6,22	5,46	4,36	3,27	3,37	- 33,75	+ 0,10
Заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками	0,24	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	8,75	8,17	0,00	0,00	0,00	- 0,24	0,00
Заборгованість, не віднесена до інших категорій	31,09	36,62	41,97	42,60	52,32	58,32	56,04	40,91	39,32	43,32	57,33	69,01	61,85	+ 30,76	- 7,16
Всього зовнішній державний борг	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-

* Складено автором на основі [43-55; 240; 271]

Продовження додатка У

Таблиця У.11

**Структура зовнішньої заборгованості за позиками,
наданими Україні міжнародними організаціями, за 2002-2014 рр. ***

(у %)

Показники	Роки														Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
Європейське Співтовариство	11,76	11,11	9,99	5,29	3,29	1,72	0,64	4,04	-	-	-	-	15,49	+ 3,73	-	
Європейський банк реконструкції та розвитку	0,00	0,74	2,53	3,50	5,13	8,17	8,33	1,15	3,18	4,21	5,25	7,75	5,56	+ 5,56	- 2,19	
Європейський Інвестиційний Банк	-	-	-	-	-	-	-	-	1,88	2,44	4,00	6,95	4,55	-	- 2,40	
Міжнародний банк реконструкції та розвитку	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	30,25	39,58	40,39	-	+ 0,81	
Міжнародний Валютний Фонд	-	-	-	-	-	-	-	57,73	65,77	64,79	60,50	45,72	34,01	-	- 11,71	
Світовий Банк	88,24	88,14	87,48	91,21	91,58	90,11	91,03	37,08	29,17	28,56	-	-	-	-	-	
Фонд чистих технологій (МБРР)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,00	-	-	
Всього заборгованості	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-	

* Складено автором на основі [43-55; 240; 271]

Продовження додатка У

Таблиця У.12

Структура зовнішньої заборгованості за позиками,
наданими Україні закордонними органами управління, за 2002-2014 рр. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Канадська експортна агенція	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16,46	-	-
Італія	3,13	3,25	3,57	3,36	3,48	3,51	3,20	2,84	2,25	1,56	1,37	-	-	-	-
Німеччина	13,13	14,29	16,35	14,59	15,79	16,86	15,21	13,69	10,69	7,67	5,49	1,37	0,61	- 12,52	- 0,76
Росія	58,75	58,44	58,09	62,90	65,21	66,62	69,13	69,70	70,42	67,01	70,06	76,71	58,54	- 0,21	- 18,17
США	9,37	8,44	8,79	8,94	8,59	7,97	7,30	6,35	5,34	4,05	3,30	1,37	1,22	- 8,15	- 0,15
Туркменістан	9,37	8,44	6,46	4,46	1,65	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Франція	1,25	1,30	1,18	0,96	0,91	0,96	0,86	0,77	0,59	0,40	-	-	-	-	-
Японія	5,00	5,84	5,56	4,79	4,37	4,08	4,30	6,65	10,71	19,31	19,78	20,55	23,17	+ 18,17	+ 2,62
Всього заборгованості	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-

* Складено автором на основі [43-55; 240; 271]

Продовження додатка У

Таблиця У.13

Структура зовнішньої заборгованості України, не віднесеної до інших категорій, за 2002-2014 рр. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення у 2014 р. порівняно з:		
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2002	2013	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
Міжнародний Валютний Фонд	-	-	-	-	-	-	-	27,70	21,09	17,81	12,61	9,86	9,35	-	- 0,52	
ОЗДП 1995 року	6,72	4,79	3,06	1,60	0,77	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
ОЗДП 2000 року	93,28	63,47	40,31	21,93	5,41	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
ОЗДП 2003 року	-	31,74	27,04	27,27	19,69	16,35	15,98	14,39	11,17	9,43	6,68	-	-	-	-	
ОЗДП 2004 року	-	-	29,59	29,95	21,62	17,95	17,63	8,63	6,70	-	-	-	-	-	-	
ОЗДП 2005 року	-	-	-	19,25	15,44	14,10	13,49	12,23	8,66	7,31	5,26	4,28	3,83	-	- 0,46	
ОЗДП 2006 року	-	-	-	-	37,07	32,05	33,82	19,78	11,17	9,43	6,68	5,19	5,26	-	+ 0,06	
ОЗДП 2007 року	-	-	-	-	-	19,55	19,09	17,27	13,41	11,32	4,68	3,63	3,66	-	+ 0,03	
ОЗДП 2010 року	-	-	-	-	-	-	-	-	27,79	18,75	13,37	10,38	10,48	-	+ 0,10	
ОЗДП 2011 року	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25,94	18,38	14,28	14,44	-	+ 0,16	
ОЗДП 2012 року	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32,33	30,30	25,45	-	- 4,86	
ОЗДП 2013 року	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22,06	22,29	-	+ 0,23	
ОЗДП 2014 року	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5,26	-	-	
Всього заборгованості	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-

* Складено автором на основі [43-55; 240; 271]

Додаток Ф

Структура платежів з погашення та обслуговування державного боргу України за 2002-2014 рр.

Таблиця Ф.1

Динаміка платежів за державним боргом України за 2002-2014 рр., млрд. грн. *

Показники	Роки													Відхилення 2014 р. порівняно з 2002 р.	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	абс.	відн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Платежі за державним боргом, УСЬОГО	8,6	9,9	12,3	17,4	13,0	9,8	9,8	40,3	42,2	68,8	92,3	111,6	168,8	+ 160,2	+1862,79
Платежі з погашення державного боргу:	5,8	7,3	9,2	14,3	9,8	6,5	6,0	31,3	26,7	45,6	68,1	79,9	120,8	+ 115,0	+1982,76
<i>у тому числі:</i>															
- погашення внутрішнього боргу	2,6	2,0	3,7	8,3	4,2	2,4	3,7	17,9	19,7	32,1	38,0	41,9	68,0	+ 65,4	+2515,38
- погашення зовнішнього боргу	3,2	5,3	5,5	5,9	5,7	4,1	2,4	13,4	7,0	13,5	30,1	38,0	52,8	+ 49,6	+1550,00
Видатки на обслуговування державного боргу	2,8	2,6	3,1	3,1	3,1	3,3	3,8	9,0	15,5	23,1	24,2	31,7	48,0	+ 45,2	+1614,29
<i>у тому числі:</i>															
- обслуговування внутрішнього боргу	0,6	0,3	1,0	1,0	0,9	0,7	0,9	4,7	10,9	15,5	17,3	21,8	32,3	+ 31,7	+5283,33

Продовження додатка Ф

Продовження таблиці Ф.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
- обслуговування зовнішнього боргу	2,2	2,3	2,1	2,1	2,2	2,6	2,9	4,4	4,7	7,6	6,9	9,9	15,7	+ 13,5	+613,64
Платежі за внутрішнім державним боргом	3,2	2,3	4,7	9,3	5,1	3,1	4,5	22,6	21,6	47,6	55,3	63,7	100,3	+ 97,1	+3034,38
<i>у тому числі:</i>															
- погашення	2,6	2,0	3,7	8,3	4,2	2,4	3,7	17,9	19,7	32,1	38,0	41,9	68,0	+ 65,4	+2515,38
- обслуговування	0,6	0,3	1,0	1,0	0,9	0,7	0,9	4,7	10,9	15,5	17,3	21,8	32,3	+ 31,7	+5283,33
Платежі за зовнішнім державним боргом	5,4	7,6	7,7	8,1	7,9	6,7	5,3	17,8	11,6	21,2	37,0	47,9	68,5	+ 63,1	+1168,52
<i>у тому числі:</i>															
- погашення	3,2	5,3	5,5	5,9	5,7	4,1	2,4	13,4	7,0	13,5	30,1	38,0	52,8	+ 49,6	+1550,00
- обслуговування	2,2	2,3	2,1	2,1	2,2	2,6	2,9	4,4	4,7	7,6	6,9	9,9	15,7	+ 13,5	+613,64

* Складено автором на основі [43-55; 240]

Продовження додатка Ф

Таблиця Ф.2

Структура платежів за державним боргом України за 2002-2014 рр. *

(у %)

Показники	Роки													Відхилення 2014 р. порівняно з 2002 р.	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	абс.	відн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Обслуговування державного боргу, всього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-
- обслуговування внутрішнього боргу	21,43	11,54	32,01	31,26	28,77	22,19	22,71	51,55	70,04	67,03	71,49	68,77	67,29	+ 45,86	+ 214,03
- обслуговування зовнішнього боргу	78,57	88,46	67,99	68,74	71,23	77,81	77,29	48,45	29,96	32,97	28,51	31,23	32,71	- 45,86	- 58,37
Погашення державного боргу, всього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-	-
- погашення внутрішнього боргу	44,83	27,40	39,75	58,37	42,24	36,58	60,71	57,26	73,81	70,31	55,80	52,44	56,29	+ 11,46	+ 25,57
- погашення зовнішнього боргу	55,17	72,60	60,25	41,63	57,76	63,42	39,29	42,74	26,19	29,69	44,20	47,56	43,71	- 11,46	- 20,78

* Складено автором на основі [43-55; 240]

Продовження додатка Ф

Таблиця Ф.3

Співвідношення платежів за державним боргом з основними макропоказниками за 2002-2014 рр. *

Показники	Роки													Відхилення 2014 р. порівняно з 2002 р.	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	абс.	відн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
ВВП, млрд. грн.	225,8	267,3	345,1	441,5	544,2	720,7	948,1	913,3	1082,6	1316,6	1408,9	1454,9	1566,7	+ 1340,9	+ 593,84
Боргові платежі усього / ВВП, %	3,81	3,70	3,57	3,94	2,38	1,36	1,03	4,42	3,90	5,22	6,55	7,67	10,77	+ 6,96	-
- погашення / ВВП, %	2,57	2,73	2,67	3,24	1,81	0,90	0,63	3,43	2,46	3,46	4,83	5,49	7,71	+ 5,14	-
- обслуговування / ВВП, %	1,24	0,97	0,90	0,70	0,57	0,46	0,40	0,99	1,44	1,76	1,72	2,18	3,06	+ 1,82	-
Експорт товарів і послуг, млрд. грн.	124,7	154,6	202,0	207,1	231,7	294,3	414,5	384,1	501,4	654,8	719,1	683,1	1080,2	+ 955,5	+ 766,24
Платежі за зовнішнім державним боргом, млрд. грн.	5,4	7,6	7,7	8,1	7,9	6,7	5,3	17,8	11,6	21,2	37,0	47,9	68,5	+ 63,1	-
Платежі за зовнішнім державним боргом / експорт, %	4,33	4,92	3,79	3,90	3,41	2,28	1,28	4,62	2,32	3,23	5,15	7,01	6,34	+ 2,01	-
Доходи державного бюджету, млрд. грн.	45,5	55,1	70,3	105,3	133,5	165,9	231,7	209,7	240,6	314,6	346,1	339,2	357,1	+ 311,6	+ 684,84
Боргові платежі усього / доходи, %	18,90	17,97	17,49	16,52	9,70	5,92	4,23	19,24	17,54	21,86	26,67	32,90	47,27	+ 28,37	-

Продовження додатка Ф

Продовження таблиці Ф.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
- погашення / доходи, %	12,75	13,25	13,09	13,57	7,37	3,90	2,60	14,93	11,09	14,50	19,68	23,56	33,83	+ 21,08	-
- обслуговування / доходи, %	6,15	4,72	4,40	2,95	2,33	2,02	1,63	4,31	6,46	7,35	6,99	9,35	13,44	+ 7,29	-
Податкові надходження державного бюджету, млрд. грн.	28,9	35,7	44,9	74,5	94,8	116,7	167,9	148,9	166,9	261,6	274,7	262,8	280,2	+ 251,3	+ 869,55
Боргові платежі усього / податкові надходження, %	29,76	27,73	27,43	23,36	13,66	8,42	5,84	27,09	25,30	26,28	33,60	42,47	60,24	+ 30,48	-
- погашення / податкові надходження, %	20,07	20,45	20,52	19,19	10,38	5,55	3,59	21,02	15,99	17,44	24,79	30,40	43,11	+ 23,04	-
- обслуговування / податкові надходження, %	9,69	7,28	6,91	4,18	3,28	2,87	2,25	6,07	9,31	8,84	8,81	12,06	17,13	+ 7,44	-
Видатки державного бюджету, млрд. грн.	44,5	55,8	79,5	113,0	137,1	174,3	241,5	242,4	303,6	333,5	395,7	403,	430,2	+ 385,7	+ 866,74
- обслуговування / видатки, %	6,29	4,66	3,90	2,74	2,26	1,89	1,57	3,71	5,11	6,93	6,12	7,87	11,16	+ 4,87	-

* Складено автором на основі [43-55; 240; 328]

Продовження додатка Ф

Таблиця Ф.4

Платежі за місцевими боргами за 2002-2014 рр., млрд. грн. *

Показники	Роки													Відхилення 2014 р. порівняно з 2002 р.	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	абс.	відн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Платежі за місцевим боргом, усього	0,768	0,406	0,196	0,385	0,363	0,458	1,574	0,835	1,073	2,697	3,603	2,067	4,734	+ 3,966	+ 516,41
<i>у тому числі:</i>															
- платежі з погашення місцевого боргу	0,684	0,344	0,090	0,184	0,033	0,129	1,084	0,090	0,216	1,883	2,608	0,572	3,276	+ 2,592	+ 378,95
- видатки на обслуговування місцевого боргу	0,084	0,062	0,106	0,201	0,330	0,329	0,490	0,745	0,856	0,815	0,995	1,495	1,458	+ 1,374	+ 1635,71
Валовий регіональний продукт	204,3	244,5	345,1	441,5	544,2	720,7	948,1	913,3	1082,6	1302,1	1459,1	1522,7	н/д	-	-
Боргові платежі усього / ВРП, %	0,38	0,17	0,06	0,09	0,07	0,06	0,17	0,09	0,10	0,21	0,25	0,14	-	-	-
- погашення / ВРП, %	0,33	0,14	0,03	0,04	0,01	0,02	0,12	0,01	0,02	0,14	0,18	0,04	-	-	-
- обслуговування / ВРП, %	0,04	0,03	0,03	0,05	0,06	0,04	0,05	0,08	0,08	0,07	0,07	0,10	-	-	-
Доходи місцевих бюджетів	28,2	34,3	39,6	53,7	75,9	107,1	137,5	134,6	159,4	181,5	225,3	221,0	231,7	+ 203,5	+ 721,63

Продовження додатка Ф

Продовження таблиці Ф.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Боргові платежі / доходи, %	2,72	1,18	0,51	0,72	0,48	0,43	1,14	0,62	0,67	1,49	1,60	0,94	2,04	- 0,68	- 25,00
- погашення / доходи, %	2,43	1,00	0,23	0,34	0,04	0,12	0,79	0,07	0,14	1,04	1,16	0,26	1,41	- 1,02	- 41,98
- обслуговування / доходи, %	0,30	0,18	0,28	0,38	0,44	0,31	0,35	0,55	0,53	0,45	0,44	0,68	0,63	+ 0,33	+ 110,00
Податкові надходження місцевих бюджетів	16,5	18,6	18,3	23,6	30,9	44,6	59,3	59,2	67,6	73,1	85,9	91,2	87,3	+ 70,8	+ 429,09
Боргові платежі / податкові надходження, %	4,65	2,18	1,10	1,63	1,17	1,03	2,65	1,41	1,59	3,69	4,19	2,27	5,42	+ 0,77	+ 16,56
- погашення / податкові надходження, %	4,15	1,85	0,49	0,78	0,11	0,29	1,83	0,15	0,32	2,58	3,04	0,63	3,75	- 0,40	- 9,64
- обслуговування / податкові надходження, %	0,51	0,33	0,61	0,85	1,06	0,74	0,82	1,26	1,27	1,11	1,16	1,64	1,67	+ 1,16	+ 227,45
Видатки місцевих бюджетів, млрд. грн.	27,8	33,8	40,4	53,5	75,8	104,9	139,0	136,3	159,8	181,0	222,6	219,8	225,6	+ 197,8	+ 711,51
- обслуговування / видатки, %	0,30	0,18	0,26	0,38	0,44	0,31	0,35	0,55	0,54	0,45	0,45	0,68	0,65	+ 0,35	+ 116,67

* Складено автором на основі [43-55; 240; 328]

Продовження додатка Ф

Таблиця Ф.5

**Структура місцевого боргу у розрізі джерел формування
в Україні у 2011 р., млн. грн. ***

Класифікація боргу	Разом	у тому числі:				
		кредити	позики ЄКР	місцеві облігації	позики місцевих бюджетів інших рівнів	інші зобов'язання
1	2	3	4	5	6	7
Внутрішній борг	6 653,3	1 732,4	3 932,6	760,3	15,6	212,5
- <i>питома вага, %</i>	100	26,04	59,11	11,43	0,23	3,19
Зовнішній борг	6 754,1	6 754,1	-	-	-	-
- <i>питома вага, %</i>	100	100,00	-	-	-	-
Разом боргу	13 407,4	8 486,5	3 932,6	760,3	15,6	212,5
- <i>питома вага, %</i>	100	63,30	29,33	5,67	0,12	1,58

* Складено автором на основі [52; 240]

Таблиця Ф.6

**Структура місцевого боргу у розрізі джерел формування
в Україні у 2012 р., млн. грн. ***

Класифікація боргу	Разом	у тому числі:				
		кредити	позики ЄКР	місцеві облігації	позики місцевих бюджетів інших рівнів	інші зобов'язання
1	2	3	4	5	6	7
Внутрішній борг	12 173,2	1 173,1	4 770,0	6 111,8	8,8	109,5
- <i>питома вага, %</i>	100	9,64	39,18	50,21	0,07	0,90
Зовнішній борг	4 539,0	4 539,0	-	-	-	-
- <i>питома вага, %</i>	100	100,00	-	-	-	-
Разом боргу	16 712,2	5 712,1	4 770,0	6 111,8	8,8	109,5
- <i>питома вага, %</i>	100	34,18	28,54	36,57	0,05	0,66

* Складено автором на основі [53; 240]

Продовження додатка Ф

Таблиця Ф.7

**Структура місцевого боргу у розрізі джерел формування
в Україні у 2013 р., млн. грн. ***

Класифікація боргу	Разом	у тому числі:				
		кредити	позики ЄКР	місцеві облігації	позики місцевих бюджетів інших рівнів	інші зобов'язання
1	2	3	4	5	6	7
Внутрішній борг	16 587,3	874,2	9 712,1	5 882,8	8,7	109,5
- <i>питома вага, %</i>	100	5,27	58,55	35,47	0,05	0,66
Зовнішній борг	4 511,0	4 511,0	-	-	-	-
- <i>питома вага, %</i>	100	100,00	-	-	-	-
Разом боргу	21 098,3	5 385,2	9 712,1	5 882,8	8,7	109,5
- <i>питома вага, %</i>	100	25,52	46,03	27,88	0,04	0,52

* Складено автором на основі [54; 240]

Таблиця Ф.8

**Структура місцевого боргу у розрізі джерел формування
в Україні у 2014 р., млн. грн. ***

Класифікація боргу	Разом	у тому числі:				
		кредити	позики ЄКР	місцеві облігації	позики місцевих бюджетів інших рівнів	інші зобов'язання
1	2	3	4	5	6	7
Внутрішній борг	15 089,2	567,0	9 020,7	5 383,3	8,7	109,5
- <i>питома вага, %</i>	100	3,76	59,78	35,68	0,06	0,72
Зовнішній борг	8 769,6	8 769,6	-	-	-	-
- <i>питома вага, %</i>	100	100,00	-	-	-	-
Разом боргу	23 858,8	9 336,6	9 020,7	5 383,3	8,7	109,5
- <i>питома вага, %</i>	100	39,13	37,81	22,56	0,04	0,46

* Складено автором на основі [55; 240]

Додаток Х

**Статистичні дані за 2001-2014 рр. для прогнозування
допустимих меж державного боргу в Україні**

Таблиця Х.1

Динаміка макропоказників в Україні за 2001-2014 рр., млн. грн. *

На кінець року	Показники					
	ВВП	Державний борг	Зовнішній державний борг	Внутрішній державний борг	Експорт	Імпорт
2001	201 927	63 292,4	42 274,0	21 018,4	104 958	89 667
2002	225 810	64 468,8	43 082,7	21 386,1	117 377	96 884
2003	267344	66 133,3	45 609,5	20 523,8	145 699	130 510
2004	345 113	67 682,3	46 729,0	20 953,3	201 499	164 759
2005	441 452	63 144,6	43 956,3	19 188,3	227 252	223 555
2006	544 153	66 113,8	49 506,1	16 607,7	253 707	269 200
2007	720 731	71 294,3	53 487,9	17 806,4	323 205	364 373
2008	948 056	130 689,6	86 023,1	44 666,5	444 859	520 588
2009	913 345	226 996,3	135 926,2	91 070,1	423 564	438 860
2010	1 082 569	323 475,4	181 813,3	141 662,1	549 365	580 944
2011	1 316 600	357 273,9	195 806,9	161 467,0	707 953	779 028
2012	1 408 889	399 218,2	208 918,9	190 299,3	717 347	835 394
2013	1 454 931	480 218,6	223 259,0	256 959,6	681 899	805 662
2014	1 566 728	947 030,5	486 026,8	461 003,6	770 121	834 133

* Складено автором на основі [43-55; 240; 328]

Продовження додатка Х

Таблиця Х.2

Показники для прогнозування допустимих меж
державного боргу в Україні *

Рік	Показники			
	Темп зростання ВВП, %	Темп зростання державного боргу, %	$T_{\text{Дборг}}/T_{\text{ВВП}}$, %	α_t
2002	111,83	101,86	0,9109	- 0,0891
2003	118,39	102,58	0,8664	- 0,1336
2004	129,09	102,34	0,7928	- 0,2072
2005	127,92	93,30	0,7294	- 0,2706
2006	123,26	104,70	0,8494	- 0,1506
2007	132,45	107,84	0,8142	- 0,1858
2008	131,54	183,31	1,3936	0,3936
2009	96,34	173,69	1,8029	0,8029
2010	118,53	142,50	1,2023	0,2023
2011	121,62	110,45	0,9082	- 0,0918
2012	107,01	111,74	1,0442	0,0442
2013	103,27	120,29	1,1648	0,1648
2014	107,68	197,21	1,8314	0,8314

* Розраховано автором

Додаток Ц

Прогнозування допустимих меж державного боргу в Україні

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Державний борг

Переменные: x6, x1

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	-1,403E5	5,04E4
Ст.ошиб.	8,145E4	9566
Значим.	0,1076	0,0003

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	5,778E11	1	5,778E11
Остаточн	2,498E11	12	2,082E10
Вся	8,276E11	13	

Множеств	R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
	0,83554	0,69814	0,67298	1,4429E5	27,75	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
15	6,156E5	1,657E5	3,569E5
16	6,66E5	1,701E5	3,663E5
17	7,164E5	1,748E5	3,766E5
18	7,668E5	1,8E5	3,877E5
19	8,172E5	1,855E5	3,996E5

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	10,32	0,2144
Ст.ошиб.	0,2006	0,02356
Значим.	0	0

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	10,46	1	10,46
Остаточн	1,515	12	0,1263
Вся	11,98	13	

Множеств	R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
	0,93459	0,87345	0,86291	0,35537	82,83	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
15	7,57E5	1,153E5	2,483E5
16	9,38E5	1,183E5	2,549E5
17	1,162E6	1,216E5	2,62E5
18	1,44E6	1,252E5	2,698E5
19	1,785E6	1,291E5	2,78E5

Продовження додатка Ц

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Зовнішній державний борг

Переменные: x6, x2

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	-5,376E4	2,471E4
Ст.ошиб.	4,015E4	4716
Значим.	0,2034	0,0003

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	1,39E11	1	1,39E11
Остаточн	6,071E10	12	5,059E9
Вся	1,997E11	13	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,83423	0,69594	0,6706	71129	27,47	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
15	3,17E5	8,168E4	1,759E5
16	3,417E5	8,383E4	1,806E5
17	3,664E5	8,618E4	1,857E5
18	3,911E5	8,873E4	1,911E5
19	4,158E5	9,144E4	1,97E5

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	10,06	0,185
Ст.ошиб.	0,1615	0,01897
Значим.	0	0

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	7,786	1	7,786
Остаточн	0,9825	12	0,08188
Вся	8,769	13	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,94231	0,88795	0,87861	0,28614	95,09	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Упрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
15	3,768E5	6,107E4	1,316E5
16	4,534E5	6,268E4	1,35E5
17	5,455E5	6,444E4	1,388E5
18	6,564E5	6,634E4	1,429E5
19	7,898E5	6,837E4	1,473E5

Продовження додатка Ц

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Внутрішній державний борг

Переменные: x6, x3

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1	
Значение	-8,657E4	2,568E4	
Ст.ошиб.	4,2E4	4933	
Значим.	0,0592	0,0003	

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	1,501E11	1	1,501E11
Остаточн	6,643E10	12	5,536E9
Вся	2,165E11	13	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,83255	0,69314	0,66756	74404	27,11	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Yпрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
15	2,987E5	8,544E4	1,84E5
16	3,243E5	8,769E4	1,889E5
17	3,5E5	9,015E4	1,942E5
18	3,757E5	9,281E4	1,999E5
19	4,014E5	9,565E4	2,06E5

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1	
Значение	8,972	0,259	
Ст.ошиб.	0,2852	0,0335	
Значим.	0	0	

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	15,26	1	15,26
Остаточн	3,063	12	0,2553
Вся	18,33	13	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,91261	0,83285	0,81892	0,50523	59,79	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хпрогн	Yпрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
15	3,835E5	5,622E4	1,211E5
16	4,969E5	5,77E4	1,243E5
17	6,438E5	5,932E4	1,278E5
18	8,342E5	6,107E4	1,316E5
19	1,081E6	6,294E4	1,356E5

Продовження додатка Ц

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Экспорт

Переменные: x6, x4

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	-2,017E4	5,668E4
Ст.ошиб.	2,998E4	3521
Значим.	0,5197	0

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	7,308E11	1	7,308E11
Остаточн	3,385E10	12	2,821E9
Вся	7,647E11	13	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,97762	0,95573	0,95205	53110	259,1	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Xпрогн	Yпрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
15	8,3E5	6,099E4	1,314E5
16	8,867E5	6,259E4	1,348E5
17	9,434E5	6,435E4	1,386E5
18	1E6	6,625E4	1,427E5
19	1,057E6	6,828E4	1,471E5

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	11,48	0,1641
Ст.ошиб.	0,07554	0,008872
Значим.	0	0

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	6,128	1	6,128
Остаточн	0,2149	12	0,01791
Вся	6,343	13	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,98292	0,96612	0,9633	0,13381	342,2	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Xпрогн	Yпрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
15	1,132E6	9,4E4	2,025E5
16	1,334E6	9,647E4	2,078E5
17	1,572E6	9,918E4	2,137E5
18	1,852E6	1,021E5	2,2E5
19	2,183E6	1,052E5	2,267E5

Продовження додатка Ц

ПРОСТАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл: Імпорт

Переменные: x6, x5

Модель: линейная $Y = a_0 + a_1 * x$

Коэфф.	a0	a1
Значение	-6,58E4	6,719E4
Ст.ошиб.	3,765E4	4422
Значим.	0,1032	0

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	1,027E12	1	1,027E12
Остаточн	5,339E10	12	4,449E9
Вся	1,08E12	13	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,97498	0,95058	0,94646	66702	230,8	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Xпрогн	Yпрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
15	9,42E5	7,66E4	1,65E5
16	1,009E6	7,861E4	1,693E5
17	1,076E6	8,082E4	1,741E5
18	1,144E6	8,321E4	1,792E5
19	1,211E6	8,575E4	1,847E5

Модель: экспонента $Y = EXP(a_0 + a_1 * x)$

Коэфф.	a0	a1
Значение	11,3	0,1901
Ст.ошиб.	0,1017	0,01194
Значим.	0	0

Источник	Сум.квадр.	Степ.св	Средн.квадр.
Регресс.	8,217	1	8,217
Остаточн	0,3892	12	0,03243
Вся	8,607	13	

Множеств R	R^2	R^2прив	Ст.ошиб.	F	Значим
0,97713	0,95478	0,95101	0,1801	253,4	0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Xпрогн	Yпрогн	Ст.ошиб	Довер.инт
15	1,399E6	1,379E5	2,972E5
16	1,692E6	1,416E5	3,05E5
17	2,046E6	1,456E5	3,135E5
18	2,475E6	1,498E5	3,228E5
19	2,993E6	1,544E5	3,327E5

Додаток Ч

Статистичні дані за 2002-2004 рр. для прогнозування оптимального рівня податкового навантаження та державного боргу в Україні

Таблиця Ч.1

Поквартальна динаміка макропоказників в Україні за 2002-2014 рр. *

Показники	Квар-тал	Роки												
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
ВВП на душу населення, грн.	1 кв.	919,35	1098,24	1409,63	1871,55	2266,12	2994,96	4136,33	4102,13	4733,35	5635,57	6424,64	6654,45	6910,20
	2 кв.	1044,03	1272,20	1656,94	2160,52	2697,30	3589,29	5106,51	4651,45	5598,67	6809,46	7634,48	7763,94	8744,37
	3 кв.	1355,46	1588,68	2097,88	2613,22	3262,76	4296,06	5984,95	5440,09	6574,34	8098,45	8543,01	8683,98	10103,06
	4 кв.	1385,19	1641,06	2117,56	2744,12	3410,37	4633,83	5290,28	5654,73	6712,28	7966,87	8370,23	8900,39	10321,51
Дефлятор ВВП, %	1 кв.	6,4	9	12,7	25,1	15,2	18,6	26,6	22,8	10,0	12,9	10,9	4,6	4,5
	2 кв.	2,9	8,9	14,8	24,7	16,0	20,4	33,2	9,7	13,8	16,6	8,5	2,8	11,0
	3 кв.	5,1	10,2	15,0	21,7	15,4	25,4	32,9	7,4	16,5	15,2	6,6	2,6	15,4
	4 кв.	5,8	4,7	17,6	25,8	12,6	26,4	23,3	14,1	14,0	12,6	7,3	2,7	27,2
Експорт, % ВВП	1 кв.	61,0	63,7	69,7	60,5	49,4	48,4	48,2	46,6	51,3	60,9	56,8	52,4	68,3
	2 кв.	58,6	59,5	67,9	55,7	48,7	47,7	52,5	45,3	52,5	57,7	52,3	47,1	56,9
	3 кв.	49,6	52,6	54,3	48,4	47,5	44,3	51,9	45,8	48,5	49,8	48,5	45,7	46,5
	4 кв.	53,9	57,4	57,2	45,0	42,3	40,7	37,4	47,4	51,2	51,5	47,8	44,1	41,5
Імпорт, % ВВП	1 кв.	-54,8	-56,7	-62,2	-53,5	-54,8	-54,5	-60,4	-49,7	-52,4	-68,1	-63,5	-61,0	-74,1
	2 кв.	-55,1	-56,4	-58,9	-54,9	-50,4	-51,5	-61,1	-46,0	-51,2	-61,2	-61,7	-52,0	-59,9
	3 кв.	-46,3	-51,1	-50,6	-48,8	-46,9	-47,1	-56,7	-46,2	-52,0	-55,3	-55,0	-56,4	-49,6
	4 кв.	-49,0	-57,2	-54,8	-47,4	-47,6	-50,5	-45,0	-49,9	-58,3	-60,1	-57,5	-53,7	-46,1

Продовження додатка Ч

Продовження таблиці Ч.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Капітальні інвестиції, % ВВП	1 кв.	12,5	13,3	17,4	16,7	18,0	20,3	20,2	16,0	12,0	13,4	16,4	17,2	13,0
	2 кв.	16,3	19,0	20,1	20,4	20,8	23,7	22,7	16,7	13,4	14,8	18,4	14,6	12,3
	3 кв.	13,9	17,3	21,5	20,0	22,5	25,3	23,0	16,1	14,2	16,9	16,8	16,1	11,2
	4 кв.	35,8	36,2	40,5	39,7	43,5	48,6	47,6	33,3	20,0	23,9	22,6	20,0	15,5
Податкові надходження Державного бюджету України, % ВВП	1 кв.	12,9	14,5	12,5	15,9	15,9	16,9	18,0	18,8	17,5	22,2	22,2	22,2	20,0
	2 кв.	13,9	14,1	13,4	18,3	17,2	16,3	18,3	15,0	16,9	20,1	20,5	18,2	18,3
	3 кв.	12,3	12,4	11,7	16,3	17,0	14,3	17,3	13,6	10,1	18,9	16,7	16,3	15,0
	4 кв.	12,5	13,0	14,3	16,9	19,0	17,4	17,4	18,1	17,9	19,8	19,2	16,6	18,8
Податкові надходження Зведеного бюджету України, % ВВП	1 кв.	20,8	21,9	18,5	21,5	21,9	23,3	24,6	25,8	24,1	28,3	28,5	28,9	26,6
	2 кв.	21,7	21,3	18,9	23,7	23,1	22,8	24,8	21,9	23,3	25,9	26,6	24,5	24,1
	3 кв.	18,9	18,8	15,9	21,5	22,3	20,1	22,9	19,5	15,9	24,0	22,5	22,3	20,0
	4 кв.	19,6	20,0	20,0	22,2	24,7	23,5	23,8	24,4	24,1	25,4	25,4	22,7	24,0
Державний та гарантований державою борг, % ВВП	1 кв.	165,6	140,1	118,0	94,8	70,8	55,4	46,9	98,9	150,9	174,3	165,0	177,8	230,5
	2 кв.	147,9	122,1	99,3	78,2	58,5	46,9	36,4	102,2	132,7	154,2	137,9	154,4	218,8
	3 кв.	112,7	99,7	81,6	64,4	48,1	41,2	30,0	111,7	134,2	125,8	127,4	139,9	221,7
	4 кв.	113,9	99,2	85,3	60,7	50,6	41,3	77,6	121,9	140,7	130,1	135,2	144,5	248,4
Прямі іноземні інвестиції, % ВВП	1 кв.	54,7	56,8	55,2	51,2	82,6	81,2	90,5	150,6	146,1	141,0	138,6	147,0	197,8
	2 кв.	50,4	53,0	49,6	45,7	73,5	73,2	81,3	138,2	124,9	120,9	120,4	125,2	158,2
	3 кв.	40,3	43,7	41,5	39,8	66,0	68,0	71,7	120,1	112,0	104,4	108,1	114,5	132,8
	4 кв.	42,8	45,4	44,4	65,2	67,3	69,3	77,1	120,0	115,5	108,2	114,1	115,0	123,2

* Складено автором на основі [43-55; 240; 328]

Додаток Ц

Прогнозування допустимих меж державного боргу в Україні

lgdp_real	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
trade_gdp	-.0642727	.0082383	-7.80	0.000	-.0810149	-.0475305
deflator	-.0011714	.0052461	-0.22	0.825	-.0118328	.0094899
state_debt_gdp	.0103509	.0028466	3.64	0.001	.0045658	.0161359
state_debt_gdp2	-.0000172	9.79e-06	-1.76	0.088	-.0000371	2.70e-06
budget_income_gdp	.2054214	.1142126	1.80	0.081	-.0266865	.4375293
budget_income_gdp2	-.0039701	.002551	-1.56	0.129	-.0091543	.0012141
q2	.3428596	.0802277	4.27	0.000	.1798174	.5059019
q3	.6121302	.0971344	6.30	0.000	.4147293	.8095311
q4	.2628349	.0869297	3.02	0.005	.0861726	.4394973
_cons	8.124444	1.339514	6.07	0.000	5.402224	10.84666

lgdp_real	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
trade_gdp	-.0697494	.0109786	-6.35	0.000	-.0925175	-.0469812
deflator	-.0005589	.0075579	-0.07	0.942	-.016233	.0151153
state_debt_gdp	.0043664	.0065248	0.67	0.510	-.0091653	.0178981
state_debt_gdp2	.0000209	.0000338	0.62	0.543	-.0000491	.0000909
budget_income_gdp	.4029388	.1902621	2.12	0.046	.0083593	.7975183
budget_income_gdp2	-.0089445	.0045586	-1.96	0.063	-.0183985	.0005094
q2	.350293	.0993413	3.53	0.002	.1442717	.5563143
q3	.6330428	.1149339	5.51	0.000	.3946843	.8714012
q4	.2494439	.1036662	2.41	0.025	.0344533	.4644345
_cons	6.385067	2.011852	3.17	0.004	2.212742	10.55739

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акофф Р. Планирование будущего корпорации / Р. Акофф. – М.: Прогресс, 1985. – 327 с.
2. Актуальні питання розвитку економіки: теорія і практика: Колективна монографія / за ред. А. О. Касич, М. М. Хоменко. – Кременчук: ТЗОВ «Кременчуцька міська друкарня», 2012. – 308 с.
3. Алехин Б. И. Государственный долг: пособ. для студентов / Б.И. Алехин. – М.: Академия бюджета и казначейства, 2007. – 302 с.
4. Андрущенко В. Економічні та позаекономічні аспекти оподаткування / В. Андрущенко, Ю. Ляшенко // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 36–44.
5. Андрущенко В. Л. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція): монографія / В. Л. Андрущенко, Т. В. Тучак. – К: Алерта, 2013. – 384 с.
6. Андрущенко В. Л. Ризики – сигнали тривоги в оподаткуванні / В. Л. Андрущенко, Т. В. Тучак // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2010. – № 2 (49). – С. 74–83.
7. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів): монографія / В. Л. Андрущенко. – Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.
8. Андрущенко В. Податкова держава: генезис, концепція, еволюція / В. Андрущенко // Світ фінансів. – 2008. – № 3 (16). – С. 7–15.
9. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб: Питер Ком, 1999. – 416 с.
10. Бабич А. М. Государственные и муниципальные финансы: учебн. / А. М. Бабич, Л. Н. Павлова. – М.: ЮНИТИ, 2002. – 687 с.
11. Бабич Л. М. Особливості формування сучасної бюджетної політики в Україні / Л. М. Бабич // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 133–141.

12. Базилевич В. Д. Державні фінанси: навч. посіб. / [В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик]; за заг. ред. В. Д. Базилевича. – К.: Атіка, 2004. – 368 с.
13. Балацкий Е. В. Анализ влияния налоговой нагрузки на экономический рост с помощью производственно-институциональных функций / Е. В. Балацкий // Проблемы прогнозирования. – 2003. – № 2. – С. 88–107.
14. Балацкий Е. В. Закон Вагнера, кривая Арми-Рана и парадокс богатства / Е. В. Балацкий // Общество и экономика. – 2010. – № 9. – С. 80–97.
15. Балацкий Е. В. Инвариантность фискальных точек Лаффера / Е. В. Балацкий // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 6. – С. 62–71.
16. Балацкий Е. В. Оценка влияния налоговых инструментов на экономический рост / Е. В. Балацкий // Проблемы прогнозирования. – 2004. – № 4. – С. 124–135.
17. Балацкий Є. О. Міжбюджетні трансферти і державна політика / Є. О. Балацький // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2009. – № 9. – С. 27–31.
18. Барабан Л. М. Перспективи розвитку ринку муніципальних цінних паперів в Україні / Л. М. Барабан // Фінансовий простір. – 2011. – № 4. – С. 15–21.
19. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні: монографія / О. І. Барановський. – К.: КНТЕУ, 2004. – 759 с
20. Барулин С. В. Теория и история налогообложения: учебн. пособ. / С. В. Барулин. – Саратов: Саратовский государственный социально-экономический университет, 2005. – 316 с.
21. Белянин А. В. Доверие в экономике и общественной жизни / А. В. Белянин, В. П. Зинченко. – М.: Фонд «Либеральная миссия», 2010. – 164 с.
22. Бенч Н. Я. Податкове навантаження як окрема економічна категорія: теоретична сутність та спроби обрахунку / Н. Я. Бенч // Наукові праці НДФІ. – 2008. – № 2 (43). – С. 111–118.
23. Бибик С. П. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та

слововживання / [С. П. Бибик, Г. М. Сюта]; за ред. С. Я. Єрмоленко. – Х.: Фоліо, 2006. – 623 с.

24. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Ш. Бланкарт. – К.: Либідь, 2000. – 654 с.

25. Блэк Дж. Экономика. Политика. Оксфордский толковый словарь / Дж. Блэк, Д. Андерхилл, С. Барретт и др. – М.: Директмедиа, 2005. – 6240 с.

26. Блэк Дж. Экономика: Толковый словарь. Англо-русский / [Дж. Блэк]; под общ. ред. И. М. Осадчей. – М.: Весь мир, 2000. – 840 с.

27. Богдан Т. Регулювання боргових процесів на новому етапі розвитку світової фінансової системи / Т. Богдан // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 8 (174). – С. 18–24.

28. Боголепов М. И. Государственный долг / М. И. Боголепов. – С-Пб.: Изд-во О. Н. Поповой. – 1910. – 586 с.

29. Большой экономический словарь / под ред. А. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 2007. – 1472 с.

30. Бортіс Г. Інституції, поведінка та економічна теорія: Внесок до класико-кейнсіанської політичної економії / Г. Бортіс. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 560 с.

31. Буряченко А. Є. Переваги та недоліки боргового фінансування місцевих потреб / А. Є. Буряченко // Фінанси, облік і аудит. – 2009. – Вип. 13. – С. 14–20.

32. Бутаков Д. Д. Местные бюджеты стран-членов СЭВ / под ред. Д. Д. Бутакова. – М.: Финансы и статистика, 1980. – 147 с.

33. Бьюкенен Дж. Конституция экономической политики / Дж. Бьюкенен // Вопросы экономики. – 1994. – № 6. – С. 104–113.

34. Бьюкенен Дж. М. Сочинения. Конституция экономической политики. Расчёт согласия. Границы свободы / Дж. М. Бьюкенен. – М.: Таурис Альфа, 1997. – 560 с.

35. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: [У 6 т.] / [Редкол.: М. Я. Азаров (голова) та ін.]. – К.: НДФІ,

2004. – Т. 1: Пріоритети бюджетної політики та економічне зростання в Україні: монографія / [М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, В. М. Геєць (кер. авт. кол.) та ін.]. – 640 с.

36. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: [У 6 т.] / [Редкол.: М. Я. Азаров (голова) та ін.]. – К.: НДФІ, 2004. – Т. 3: Розвиток системи податків як основи зміцнення державних фінансів: монографія / [М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, Т. І. Єфименко та ін.]. – 308 с.

37. Бюджетна система: підручн. / за наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К.: Центр учбової літератури; Тернопіль: Економічна думка, 2012. – 871 с.

38. Бюджетна система: підручн. / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 624 с.

39. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 р. № 2542-III / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

40. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

41. Бюджетний кодекс України: закон, засади, коментар / [О. В. Турчинов, Ц. Г. Огонь, Г. С. Фролова та ін.]; за ред. О. В. Турчинова і Ц. Г. Огня. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 320 с.

42. Бюджетний менеджмент: підручн. / [В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.]; за заг. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.

43. Бюджет України за 2002 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України. – К.: Міністерство фінансів України, 2003. – 264 с.

44. Бюджет України за 2003 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України. – К.: Міністерство фінансів України, 2004. – 277 с.

45. Бюджет України за 2004 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України. – К.: Міністерство фінансів України, 2005. – 205 с.

46. Бюджет України за 2005 рік: Статистичний збірник Міністерства

фінансів України. – К.: Міністерство фінансів України, 2006. – 292 с.

47. Бюджет України за 2006 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України. – К.: Міністерство фінансів України, 2007. – 301 с.

48. Бюджет України за 2007 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України. – К.: Міністерство фінансів України, 2008. – 295 с.

49. Бюджет України за 2008 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України. – К.: Міністерство фінансів України, 2009. – 301 с.

50. Бюджет України за 2009 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України. – К.: Міністерство фінансів України, 2010. – 296 с.

51. Бюджет України за 2010 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України. – К.: Міністерство фінансів України, 2011. – 291 с.

52. Бюджет України за 2011 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України. – К.: Міністерство фінансів України, 2012. – 298 с.

53. Бюджет України за 2012 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України. – К.: Міністерство фінансів України, 2013. – 275 с.

54. Бюджет України за 2013 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України. – К.: Міністерство фінансів України, 2014. – 244 с.

55. Бюджет України за 2014 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України. – К.: Міністерство фінансів України, 2015. – 307 с.

56. Б'юкенен Дж. М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежні бачення держави: пер. з англ. / Дж. М. Б'юкенен, Р. А. Масгрейв. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 175 с.

57. Вавилов Ю. Я. Государственный долг: учебн. пособ. / Ю. Я. Вавилов. – М.: Перспектива, 2004. – 142 с.

58. Валевич Ю. Институциональное равновесие / Ю. Валевич // ЭКОВЕСТ. – 2002. – № 2. – С. 276–300.

59. Варфоломеев С. Український ринок муніципальних облігацій: аналітичний огляд / Проект технічної допомоги агентства США з міжнародного розвитку. – 16.11.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pension.kiev.ua/files/MunicipalBonds.pdf>

60. Василик О. Д. Бюджетна система України: підручн. / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
61. Василик О. Д. Державні фінанси України: навч. посіб. / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К.: Вища школа, 1997. – 383 с.
62. Василик О. Д. Державні фінанси України: підручн. / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 606 с.
63. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручн. / О. Д. Василик. – К.: НІОС, 2000. – 416 с.
64. Васильева И. В. Местные бюджеты в современных условиях / И. В. Васильева. – М.: Финансы и статистика, 1987. – 112 с.
65. Вахненко Т. Законодавче регулювання державної заборгованості в Україні / Т. Вахненко // Тенденції української економіки. – 2001. – № 12. – С. 44–49.
66. Вахненко Т. П. Зовнішні боргові зобов'язання у системі світових фінансово-економічних відносин: монографія / Т. П. Вахненко. – К.: Фенікс, 2006. – 535 с.
67. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен. – М.: Прогресс, 1984. – 367 с.
68. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
69. Виханский О. С. Стратегическое управление: учебн. / О. С. Виханский. – М.: Гардарика, 1998. – 296 с.
70. Вітлінський В. В. Аналіз діяльності податкової системи України / В. В. Вітлінський, А. В. Скрипник // Фінанси України. – 2005. – № 12. – С. 19–31.
71. Вовк Т. Податкові аспекти права СОТ та acquis ЄС. Орієнтири податкової реформи в Україні / Т. Вовк, О. Водянніков, І. Коноваленко. – Х.: Консум, 2003. – 437 с.
72. Воронкова О. М. Податкове регулювання економічних процесів / О. М. Воронкова // Фінанси України. – 2003. – № 6. – С. 40–46.

73. Гайгер Л. Т. Макроэкономическая теория и переходная экономика / Л. Т. Гайгер. – М.: Инфра-М., 1996. – 560 с.

74. Галушкіна Т. П. Формування інституту екологічних податків в Україні / Т. П. Галушкіна, Л. А. Кравцова // Економічні інновації. – 2011. – № 44. – С. 57–65.

75. Гапонюк М. А. Ринок облігацій місцевих органів влади в умовах кризи / М. А. Гапонюк, В. М. Телятников // Фінанси, облік і аудит. – 2010. – № 16. – С. 43–50.

76. Гардаш С. В. Федеральная налоговая система США: современные особенности / С. В. Гардаш // США-Канада: экономика, политика, культура. – 2000. – № 8. – С. 18–36.

77. Глущенко А. С. Фінанси: навч. посіб. / А. С. Глущенко. – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. – 190 с.

78. Годованець О. Податкове навантаження: важливий чинник соціально-економічної стратегії держави / О. Годованець, Т. Маршалок // Економічний аналіз. – 2008. – № 3 (19). – С. 85–89.

79. Гончаренко О. М. Методологічні засади розробки нової редакції концепції національної безпеки України / О. М. Гончаренко, Є. М. Лисицин. – К.: НІСД, 2001. – 332 с.

80. Горский И. В. К оценке налоговой политики / И. В. Горский // Вопросы экономики. – 2002. – № 7. – С. 70–78.

81. Государственные и муниципальные финансы: учебн. / под ред. И. Д. Мацкуляк. – М.: Издательство РАГС, 2003. – 680 с.

82. Даниленко А. І. Теоретико-методологічні засади ідентифікації ризиків і загроз безпеці сектору державних фінансів / А. І. Даниленко, В. В. Зимовець // Фінанси України. – 2012. – № 10. – С. 3–19.

83. Деева А. И. Финансы: учебн. пособ. / А. И. Деева. – М.: Экзамен, 2004. – 320 с.

84. Дем'янишин В. Г. Неподатковий механізм мобілізації доходів бюджету / В. Г. Дем'янишин // Науковий вісник Національного університету

ДПС України (економіка і право). – 2007. – № 4 (39). – С. 53–60.

85. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: монографія / В. Г. Дем'янишин. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 496 с.

86. Дем'янишин В. Г. Теоретичні засади бюджетної політики / В. Г. Дем'янишин // Світ фінансів. – 2007. – № 1. – С. 19–34.

87. Держава – податки – бізнес: (Із світового досвіду фіскального регулювання економіки): монографія / за ред. В. Л. Андрущенко, В. М. Федосова, В. М. Суторміної. – К.: Либідь, 1992. – 328 с.

88. Десятнюк О. М. Моніторинг податкових ризиків: теорія та практика: монографія / О. М. Десятнюк. – Тернопіль: ТНЕУ, 2009. – 312 с.

89. Десятнюк О. М. Управління податковим боргом: навч. посіб. / О. М. Десятнюк, Т. Я. Маршалок. – Тернопіль: Вектор, 2013. – 340 с.

90. Дєєва Н. М. Державні фінанси і бюджетний процес: навч. посіб. / Н. М. Дєєва. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2006. – 260 с.

91. Дойль П. Менеджмент: стратегия и тактика / П. Дойль. – СПб. : Питер, 1999. – 560 с.

92. Дорнбуш Р. Макроэкономика: пер. с англ. / Р. Дорнбуш, С. Фишер. – М.: Изд-во МГУ, ИНФРА-М, 1997. – 784 с

93. Дропа Я. Податкове навантаження та його вплив на економіку України / Я. Дропа, І. Чабан // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 213–218.

94. Еврооблигации Украины: обзор рынка / А. Кость, В. Ланда. – К.: ООО «Украинский фондовый центр», 2010. – 42 с.

95. Економічна енциклопедія: [у 3 т.]. – К.: ВЦ «Академія»; Тернопіль: Академія народного господарства, 2001. – Т. 2. – 510 с.

96. Економічний енциклопедичний словник: [у 2 т.] / [С. Мочерний, Я. Ларіна, О. Устенко, С. Юрій]; за ред. С. Мочерного. – Львів: Світ. – Т. 2. – 2006. – 568 с.

97. Економічний словник економіки і права [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_economic_law/1400/

98. Етимологічний словник української мови: [у 7 т.] / голов. ред. О. С. Мельничук. – К.: Наукова думка, 1983. – Т. 5: Р–Т / [уклад. Р. В. Болдирєв та ін.]. – 2006. – 704 с.

99. Європейська хартія місцевого самоврядування / Офіційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036.

100. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія / Я. А. Жаліло. – К.: НІСД, 2009. – 336 с.

101. Жаліло Я. Економічна стратегія як категорія економічної науки / Я. Жаліло // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 19–27.

102. Жамс Э. История экономической мысли XX века / Э. Жамс. – М.: Прогресс, 1959. – 572 с.

103. Жовтанецький О. М. Фіскальна політика в перехідній економіці України: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.01.01 – економічна теорія / Олег Мстиславович Жовтанецький. – Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2002. – 19 с.

104. Заблоцька Р. А. Економічна природа інституцій і трансакційних витрат у міжнародних торговельних потоках / Р. А. Заблоцька // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – 2012. – № 1. – С. 138–148.

105. Загородній А. Фінансово-економічний словник / А. Загородній, Г. Вознюк. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2005. – 714 с.

106. Закон України «Про бюджетну систему України» від 05.12.1990 р. № 512-ХІІ / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/512-12>

107. Закон України «Про Державний бюджет України на 2002 рік» від 20.12.2001 р. № 2905-ІІІ / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2905-14>

108. Закон України «Про Державний бюджет України на 2003 рік» від

26.12.2002 р. № 380-IV / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/380-15>

109. Закон України «Про Державний бюджет України на 2004 рік» від 27.11.2003 р. № 1344-IV / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1344-15>

110. Закон України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» від 23.12.2004 р. № 2285-IV / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2285-15>

111. Закон України «Про Державний бюджет України на 2006 рік» від 20.12.2005 р. № 3235-IV / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3235-15>

112. Закон України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» від 19.12.2006 р. № 489-V / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/489-16>

113. Закон України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 28.12.2007 р. № 107-VI / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/107-17>

114. Закон України «Про Державний бюджет України на 2009 рік» від 26.12.2008 р. № 835-VI / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/835-17>

115. Закон України «Про Державний бюджет України на 2010 рік» від 27.04.2010 р. № 2154-VI / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2154-17>

116. Закон України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» від 23.12.2010 р. № 2857-VI / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2857-17>

117. Закон України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» від 22.12.2011 р. № 4282-VI / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4282-17>

118. Закон України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» від 06.12.2012 р. № 5515-VI / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>

119. Закон України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» від 16.01.2014 р. № 719-VII / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18>

120. Закон України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» від 28.12.2014 р. № 80-VIII / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80-19>

121. Закон України «Про державний внутрішній борг України» від 16.09.1992 р. № 2604-XII / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2604-12>

122. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР / Офіційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

123. Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21.12.2000 р. № 2181-III / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2181-14>

124. Закон України «Про систему оподаткування» від 25.06.1991 р. № 1251-XII / Офіційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1251-12>

125. Заяц Н.Е. Теория налогов: учебн. / Н.Е. Заяц. – Минск: БГЕУ, 2002. – 220 с.

126. Золотогоров В.Г. Энциклопедический словарь по экономике / В.Г. Золотогоров. – Минск: Полымя, 1997. – 286 с.

127. Иванов Ю.Б. Место национальной налоговой стратегии в формировании общей стратегии развития государства / Ю.Б. Иванов,

О.А. Чумакова // Бизнес-Информ. – 2011. – № 2 (2). – С. 34–37.

128. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория: учебн. / под общ. ред. А.А. Аузана. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 415 с.

129. Иванов Ю.Б. Податкова система: підручн. / Ю.Б. Иванов, А.І. Крисоватий, О.М. Десятнюк. – К.: Атіка, 2006. – 920 с.

130. Иванов Ю.Б. Податковий менеджмент: підручн. / Ю.Б. Иванов, А.І. Крисоватий, А.Я. Кізіма, В.В. Карпова. – К.: Знання, 2008. – 525 с.

131. Иванов Ю.Б. Проблеми розвитку податкової політики та оподаткування: монографія / [Ю.Б. Иванов, О.М. Тищенко, М.О. Кизим]; за заг. ред. Ю.Б. Иванова. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – 448 с.

132. Иванов Ю.Б. Сучасне оподаткування: мотиваційний аспект: монографія / Ю.Б. Иванов, О.Л. Єськов. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – 328 с.

133. Івашук О.Т. Методи економетричного аналізу даних у системі STADIA / О.Т. Івашук, О.П. Кулаїчев. – Тернопіль: ТАНГ, 2001. – 151 с.

134. Калитчук В. Безпечний рівень державного боргу і витрат на його обслуговування / В. Калитчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/debtrm/golovna/42>

135. Калитчук В. Державний борг: управління ризиками і інші нотатки. 60% від ВВП / В. Калитчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/debtrm/golovna/43>

136. Канцур І.Г. Теоретичні засади податкового навантаження / І.Г. Канцур // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2010. – № 3 (50). – С. 77–82.

137. Капелюшников Р.И. Категория трансакционных издержек / Р.И. Капелюшников [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.libertarium.ru/1_libsb3_1-2

138. Карапетян О.М. Зовнішній державний борг: механізм управління та боргова стратегія України: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Ольга Михайлівна Карапетян. – Тернопіль: Тернопільський

національний економічний університет, 2012. – 20 с.

139. Карлін М.І. Фінансова система України: навч. посіб. / М.І. Карлін. – К.: Знання, 2007. – 324 с.

140. Карлофф Б. Деловая стратегия: концепция, содержание, символы / Б. Карлофф. – М.: Экономика, 1991. – 239 с.

141. Карпінський Б.А. Фінанси: термінологічний словник / Б.А. Карпінський, Т.Б. Шира. – К.: Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 608 с.

142. Карпінський Б.А. Фінансова система: навч. посіб. / Б.А. Карпінський, О.В. Герасименко. – К.: ЦУЛ, 2003. – 184 с.

143. Касич А.О. Вплив зовнішнього боргу на інвестиційну активність економічної системи / А.О. Касич // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – № 3. – С. 3–7.

144. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.

145. Кізима Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку: монографія / Т.О. Кізима. – К.: Знання, 2010. – 431 с.

146. Клейнер Г.Б. Эволюция институциональных систем / Г.Б. Клейнер. – М.: Наука, 2004. – 240 с.

147. Коваленко Ю. Використання категоріального апарату інституційної теорії у фінансовому секторі економіки / Ю. Коваленко // Світ фінансів. – 2010. – Вип. 4. – С. 39–49.

148. Ковальська Л.Л. Обґрунтування теоретичних аспектів поняття стратегія / Л.Л. Ковальська, К.І. Оксенюк // Економічні науки. Серія: Економіка та менеджмент: зб. наук. праць. Луцький національний технічний університет. – 2010. – Вип. 7 (26). – Ч. 2. – С. 3–6.

149. Ковальчук С.В. Фінанси: навч. посіб. / С.В. Ковальчук, І.В. Форкун. – Львів: Новий Світ - 2000, 2006. – 568 с.

150. Козюк В.В. Державний борг в умовах ринкової трансформації економіки України: монографія / В.В. Козюк. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. –

238 с.

151. Коляда Т.А. Необхідність запровадження бюджетного стратегування в умовах посткризової трансформації соціально-економічної системи / Т.А. Коляда // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 2 (49). – Част. 1. – С. 131–137.

152. Констанс Й. Элементы общей морально-этической позиции / Й. Констанс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ofdp.ru/journal/_etika002/index.shtml.

153. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

154. Копилов В.А. Формування бюджетної стратегії економічного зростання: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Вадим Анатолійович Копилов. – К.: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2008. – 20 с.

155. Корельский В.Ф. Биржевой словарь: [у 2 т.] / В.Ф. Корельский, Р.В. Гаврилов. – М.: Международные отношения, 2000. – Т. 1. – 288 с.

156. Короткий тлумачний словник української мови / за ред. Д.Г. Гринчишина. – К.: Вид. центр «Просвіта», 2004. – 608 с.

157. Костіна Н.І. Моделирование финансов: монографія / Н.І. Костіна. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. – 225 с.

158. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер, Г. Армстронг, Дж. Сондерс, В. Вонг. – К., М., СПб.: Вильямс, 1998. – 1056 с.

159. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: навч. посіб. / В.І. Кравченко. – К.: Знання, 1999. – 487 с.

160. Крисоватий А.І. Аксиоми суспільного вибору в податкових фінансах / А.І. Крисоватий // Світ фінансів. – 2007. – № 3 (12). – С. 7–15.

161. Крисоватий А.І. Домінанти гармонізації оподаткування: національні та міжнародні вектори: монографія / А.І. Крисоватий, В.А. Валігура. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – 247 с.

162. Крисоватий А.І. Інституційна трансформація теорії податкової політики соціально-ринкової держави / А.І. Крисоватий // Світ фінансів. – 2010. – Вип.1. – С. 62–73.

163. Крисоватий А.І. Інституційне середовище фіскального регулювання соціально-економічних процесів / А.І. Крисоватий, Т.В. Кошук // Фінанси України. – 2011. – № 9. – С. 18–32.

164. Крисоватий А.І. Наукова парадигма податкових фінансів / А.І. Крисоватий // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 102. – С. 223–228.

165. Крисоватий А.І. Новітня парадигма преференційного оподаткування: монографія / А.І. Крисоватий, Г.В. Василевська. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 260 с.

166. Крисоватий А.І. Оподаткування і ринок: умови та можливості поєднання: монографія / А.І. Крисоватий. – Тернопіль: Видавництво Карп'юка, 2000. – 246 с.

167. Крисоватий А.І. Парадигма податкових та позикових фінансів / А.І. Крисоватий // Вісник економічної науки України. – 2008. – № 1. – С. 132–140.

168. Крисоватий А.І. Податки і фіскальна політика: навч. посіб. / А.І. Крисоватий, А.І. Луцик. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – 312 с.

169. Крисоватий А.І. Теоретико-організаційні домінанти та практика реалізації податкової політики в Україні: монографія / А.І. Крисоватий. – Тернопіль: Карт-бланш, 2005. – 371 с.

170. Кругман П. Основы экономики / П. Кругман, Р. Веллс, М. Олни. – Санкт-Петербург: Питер, 2011. – 880 с.

171. Крупка М.І. Аспекти фінансового регулювання соціально-економічного розвитку України в умовах глобалізації / М.І. Крупка, І.І. Барабаш // Формування ринкової економіки в Україні. – 2011. – Вип. 23. – Ч. 2. – С. 19–24.

172. Крупка М.І. Теоретико-методологічні аспекти фіскально-

бюджетного федералізму / М.І. Крупка, В.Ю. Дорош // Формування ринкової економіки в Україні. – 2012. – Вип. 26. – Ч. 1. – С. 341–351.

173. Кудряшов В. Фінансування дефіциту державного бюджету / В. Кудряшов // Економіка України. – 2009. – № 4. – С. 52–64.

174. Кузьминов Я.И. Курс інституціональної економіки: інститути, сети, трансакційні издержки, контракти: учебн. пособ. / Я.И. Кузьминов, К.А. Бендукидзе, М.М. Юдкевич. – М.: ГУ ВШЭ, 2006. – 442 с.

175. Кульчицький Б.В. Сучасні економічні системи: навч. посіб. / Б.В. Кульчицький. – Л.: Афіша, 2004. – 279 с.

176. Кушнірчук Ю.М. Оптимізація рівня фіскального навантаження з метою економічного забезпечення держави / Ю.М. Кушнірчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.11. – С. 161–169.

177. Лагутін В.Д. Пріоритети координації бюджетної та монетарної політики в Україні / В.Д. Лагутін // Фінанси України. – 2011. – № 10. – С. 3–14.

178. Левченко Н.М. Систематизація методик оцінки податкового навантаження на суб'єктів господарювання / Н.М. Левченко // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 6. – С. 270–275.

179. Легейда Н. Непрямі субсидії в Україні: оцінка, тенденції та наслідки для економічної політики / Н. Легейда // Наукові матеріали № 10 Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. – Київ, жовтень 2001. – 40 с.

180. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія / Л.В. Лисяк. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.

181. Лисяк Л.В. Трансакційні витрати функціонування інституту бюджетної політики / Л.В. Лисяк // Фінанси України. – 2010. – № 2. – С. 27–35.

182. Литвиненко Я.В. Податкова політика: навч. посіб. / Я.В. Литвиненко. – К.: МАУП, 2003. – 224 с.

183. Литвинцева Г.П. Інституціональна економічна теорія: учебн. /

Г.П. Литвинцева. – Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2003. – 336 с.

184. Лопатин В.В. Малый толковый словарь русского языка / В.В. Лопатин, Л.Е. Лопатина. – М.: Русский язык, 1990. – 704 с.

185. Лопатинський Ю.М. Інституціоналізація транзитивної економіки / Ю.М. Лопатинський // Науч. труды ДонНТУ: Серия Экономическая. – 2006. – Вып. 103–1. – С. 229–232.

186. Лютий І.О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики держави / І.О. Лютий // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 13–19.

187. Ляско А. Доверие и транзакционные издержки / А. Ляско // Вопросы экономики. – 2003. – № 1. – С. 42–58.

188. Маастрихтские критерии / Официальный сайт Свободной энциклопедии «Википедия» / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>

189. Мазур І.І. Мотивація суб'єктів тіньової економічної діяльності / І.І. Мазур // Економічна теорія. – 2006. – № 4. – С. 40–54.

190. Макконнелл К.Р. Экономика: принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 972 с.

191. Макроекономіка: підручн. / [В. Базилевич, К. Базилевич, Л. Баластрик]; за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2004. – 790 с.

192. Макроэкономика: пер. с англ. / Э.Дж. Долан, Д.Е. Линдсей. – СПб: Литера плюс, 1997. – 408 с.

193. Максимова Л.П. Бюджетно-податкова політика як чинник економічної безпеки України / Л.П. Максимова, Н.М. Костіна // Наука молода. – 2008. – № 9. – С. 97–101.

194. Максимова Л.П. Вплив системи податкового регулювання на конкурентоспроможність вітчизняної економіки / Л.П. Максимова, Д.С. Федорченко // Фінанси України. – 2007. – № 6. – С. 56–63.

195. Максимова Л.П. Місцеві запозичення як джерело фінансування перспективного розвитку регіонів / Л.П. Максимова, Н.М. Костіна // Наукові записки НУ «Києво-Могилянська Академія». Серія: Економічні науки. – 2008. –

Т. 81. – С. 57–61.

196. Максимова Л.П. Оптимізація податкового боргу як резерву бюджетних коштів / Л.П. Максимова // Наукові записки НУ «Києво-Могилянська Академія. Серія: Економічні науки. – 2007. – Т. 68. – С. 52–56.

197. Максимова Л.П. Оптимізація податкової політики регіону як чинник підвищення доходів бюджету / Л.П. Максимова // Таврійський науковий вісник. – 2007. – Вип. 49. – С. 305–311.

198. Максимова Л.П. Перспективи бюджетної децентралізації в Україні / Л.П. Максимова, Н.М. Костіна // Таврійський науковий вісник. – 2008. – Вип. 59. – С. 186–194.

199. Максютя А.А. Бюджетна стратегія як інструмент економічного зростання / А.А. Максютя // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 5–6 (1). – С. 34–37.

200. Малинина Т. Оценка налоговых льгот и освобождений: зарубежный опыт и российская практика / Т. Малинина. – М.: ИЭПП, 2010. – 212 с.

201. Маркс К. Капитал: Критика политической экономии: [у 3 т.] / К. Маркс. – М.: Политиздат, 1988. – Т.1: Процесс производства капитала. – 891 с.

202. Маркс К. Сочинения: [в 50 т.] / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Прогресс, 1985. – Т. 27. – 600 с.

203. Мельник В.М. Обмежувальна та стимулювальна роль податків / В.М. Мельник // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 31–37.

204. Мельник В.М. Податковий борг в Україні: причини виникнення та методи скорочення / В.М. Мельник // Науковий вісник Національної академії ДПС України (економіка, право). – 2006. – № 3 (34). – С. 74–81.

205. Междисциплинарный словарь по менеджменту / под общ. ред. С.П. Мясоедова. – М.: Дело, 2005. – 985 с.

206. Мельникова В.І. Національна економіка: навч. посіб. / В.І. Мельникова. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.

207. Мельник П.В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці:

монографія / П.В. Мельник. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. – 362 с.

208. Мескон М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М.: Дело, 1992. – 702 с.

209. Милль Д.С. Основы политической экономии: [в 3 т.] / Д.С. Милль. – М.: Прогресс, 1980. – Т. 1. – 345 с.

210. Минцберг Г. Школы стратегий / Г. Минцберг, Б. Альстренд, Д. Лемпел. – СПб.: Питер, 2000. – 336 с.

211. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

212. Міжнародні фінанси: навч. посіб. / О.М. Мозговий, Т.Є. Оболенська, Т.В. Мусієць. – К.: КНЕУ, 2005. – 557 с.

213. Мікроекономіка і макроекономіка: підручн.: [у 2 ч.] / [С. Будаговська, О. Кілієвич, І. Луніна, Т. Пахомова]; за заг. ред. С. Будаговської. – К.: Основи, 2007. – 520 с.

214. Модернізація місцевих фінансів України в умовах економічних і соціальних трансформацій: монографія / за ред. О.П. Кириленко. – Тернопіль: ТНЕУ, Економічна думка, 2008. – 376 с.

215. Молдован О.О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія / О.О. Молдован. – К.: НІСД, 2011. – 380 с.

216. Морозов Ю.Д. Стратегія як фактор забезпечення економічного благополуччя організації в контексті світових тенденцій стійкого розвитку / Ю.Д. Морозов, І.В. Тараненко // Академічний огляд. – 2011. – № 2 (35). – С. 164–175.

217. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження: монографія / С.В. Мочерний. – Л.: Світ, 2001. – 415 с.

218. Муніципальні запозичення в Україні: Зб. матер. доп. Міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми фінансування розвитку великих міст за рахунок муніципальних запозичень та шляхи їх розв'язання» / за заг. ред.

В.І. Кравченка, В.М. Падалки, Д.М. Гриджук. – К.: МІФ, 2005. – 192 с.

219. Наказ Міністерства фінансів України «Про бюджетну класифікацію» від 14.01.2011 р. № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MF11003.html

220. Налоги и налогообложение. Палитра современных проблем: монографія / [И.А. Майбуров и др.]; под. ред. И.А. Майбурова, Ю.Б. Иванова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2014. – 375 с.

221. Налоговые реформы. Теория и практика: монографія / [И.А. Майбуров и др.]; под ред. И.А. Майбурова, Ю.Б. Иванова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 463 с.

222. Напрями та механізми підвищення фіскальної та регулятивної ефективності ПДВ: аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/247/>

223. Науково-практичний коментар до Бюджетного кодексу України / [колектив авторів]; заг. ред., передмова Ф.О. Ярошенка]. – К.: Зовнішня торгівля; УДУФМТ, 2010. – 592 с.

224. Небава М.І. Теорія макроекономіки: навч. посіб. / М.І. Небава. – К.: Слово, 2003. – 535 с.

225. Некипелов А.Д. Становление и функционирование экономических институтов / А.Д. Некипелов. – М.: Экономист, 2006. – 336 с.

226. Новий тлумачний словник української мови: [у 4 т.] / уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. – К.: Аконіт, 1998. – Т. 3. – 927 с.

227. Новицький В.Є. Економічні ресурси цивілізаційного розвитку: навч. посіб. / В.Є. Новицький. – К.: НАУ, 2004. – 266 с.

228. Новосад Л.Я. Соціально-економічні передумови і макроекономічні наслідки державної заборгованості / Л.Я. Новосад // Фінанси України. – 1998. – № 6. – С. 37–41.

229. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М.: Фонд экономической книги

«Начала», 1997. – 180 с.

230. Огонь Ц.Г. Доходи бюджету України: теорія та практика: монографія / Ц.Г. Огонь. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. – 580 с.

231. Огонь Ц.Г. Доходи бюджету як домінанта фінансової стабільності держави / Ц.Г. Огонь // Фінанси України. – 2005. – № 6. – С. 19–27.

232. Ожегов С.И. Словарь русского языка / [С.И. Ожегов]; под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Рус. язык, 1986. – 797 с.

233. Озеров И.Х. Основы финансовой науки: Бюджет. Формы взимания. Местные финансы. Государственный кредит / И.Х. Озеров. – М.: ООО «ЮРИнфоР-Пресс», 2008. – 622 с.

234. Омелянович Л. Бюджетна система: інтегров. навч. комплекс / Л. Омелянович. – Донецьк: ДонНУЕТ. – 2008. – 237 с.

235. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія): навч. посіб. / В.М. Опарін. – К.: КНЕУ, 2002. – 240 с.

236. Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): монографія / В.М. Опарін. – К.: КНЕУ, 2005. – 239 с.

237. Орлов М.Ф. О государственном кредите / М.Ф. Орлов. – М., 1833. – 293 с.

238. Основы економічної теорії: підручн. / [А.А. Чухно, П.С. Єщенко, Г.Н. Климко та ін.]; за ред. А.А. Чухна. – К.: Вища шк., 2001. – 606 с.

239. Осовська Г. Економічний словник / Г. Осовська, О. Юшкевич, Й. Завадський. – К.: Кондор, 2009. – 358 с.

240. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

241. Павлюк К.В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки: монографія / К.В. Павлюк. – К.: НДФІ, 2006. – 584 с.

242. Павлюк К.В. Фінансові ресурси держави: монографія / К.В. Павлюк. – К.: НІОС, 1997. – 176 с.

243. Падалка В.М. Становлення та розвиток ринку місцевих запозичень в Україні: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і

кредит / Віктор Михайлович Падалка. – К.: НДФІ при Міністерстві фінансів України, 2006. – 18 с.

244. Паєнтко Т.В. Передумови використання інституціонального підходу в теорії фінансів / Т.В. Паєнтко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 11. – С. 12–20.

245. Панєков В. Российские налоги. Нужна научная основа / В. Панєков // Российский экономический журнал. – 1993. – С. 12–20.

246. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України: навч. посіб. / Ю.В. Пасічник. – К.: Знання-Прес, 2006. – 607 с.

247. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: навч. посіб. / Ю.В. Пасічник. – К.: Знання-Прес, 2002. – 495 с.

248. Пасічник Ю.В. Менеджмент фінансових ресурсів у системі казначейства України / Ю.В. Пасічник // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2013. – Вип. 33 (2). – С. 7–11.

249. Пасічник Ю.В. Методологічні підходи західної фінансової науки до проблем державного боргу / Ю.В. Пасічник // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 83–91.

250. Пастернак М.М. Місцеві позики як інструмент фінансування соціально-економічних програм органів місцевого самоврядування: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит / Марія Мар'янівна Пастернак. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. – 16 с.

251. Паянок Т.М. Ефективність податку на додану вартість та напрями його реформування в Україні: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Тетяна Миколаївна Паянок. – Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2009. – 16 с.

252. Петкова Л.О. Муніципальні інвестиції та кредити: навч. посіб. / Л.О. Петкова, В.В. Проскурін. – К., 2006. – 158 с.

253. Пислиця А.В. Фіскальна ефективність акцизів: система показників,

фактори впливу / А.В. Пислиця // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2008. – Вип. 4. – Т. 2. – С. 101–111.

254. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи: монографія / [П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул, З.С. Варналій та ін.]; за ред. П.В. Мельника. – К.: Знання України, 2008. – 675 с.

255. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

256. Подольська Є.А. Філософія: підручн. / Є.А. Подольська. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 704 с.

257. Попов Е. Современный российский институционализм: к продолжению дискуссии / Е. Попов, А. Сергеев // Вопросы экономики. – 2010. – № 2. – С. 103–116.

258. Портер М.Е. Стратегія конкуренції: пер. з англ. / М.Е. Портер. – К.: Основи, 1997. – 390 с.

259. Постанова Верховної Ради України «Про прийняття за основу проекту Закону України про Державний борг України» від 15.06.2005 р. № 2649-IV / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2649-iv>

260. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання вчинення у 2015 році правочину щодо переведення місцевого боргу Київської міської ради за місцевими зовнішніми запозиченнями, здійсненими у 2005 та 2011 роках, до державного боргу» від 18.12.2015 р. № 1040 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248718760>

261. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення місцевих запозичень» від 16.02.2011 р. № 110 / Офіційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/110-2011-%D0%BF>.

262. Проблеми формування податкової системи України: регіональний аспект: монографія / [Л.П. Сідельникова, Г.А. Стасюк, Т.В. Чижова та ін.]; за

заг. ред. Л.П. Сідельникової. – Херсон: ХНТУ, 2010. – 227 с.

263. Пушкарева В.М. История финансовой мысли и политики налогов: учеб. пособ. / В.М. Пушкарева. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 192 с.

264. Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: підручн. / І.Ф. Радіонова. – К.: Таксон, 2004. – 346 с.

265. Радіонова І.Ф. Правила фінансової політики та бюджетні обмеження уряду / І.Ф. Радіонова // Фінанси України. – 2013. – № 4. – С. 58–69.

266. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 495 с.

267. Рейнхарт К.М. На этот раз все будет иначе. Восемь столетий финансового безрассудства / К.М. Рейнхарт, К.С. Рогофф. – М.: Карьера Пресс, 2011. – 531 с.

268. Реформування бюджетної системи України на інноваційних засадах: монографія / [колектив авторів]; заг. редакція Ф.О. Ярошенка. – К.: Міністерство фінансів України, 2010. – 544 с.

269. Рибак С. Бюджетна стратегія: українські реалії та зарубіжний досвід / С. Рибак // Економіка України. – 2011. – № 8. – С. 40–45.

270. Рикардо Д. Сочинения. Письма к экономистам / Д. Рикардо. – М.: Соцэкгиз, 1961. – 270 с.

271. Річні звіти Національного банку України за 2002–2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58023

272. Романенко О.Р. Фінанси: підручн. / О.Р. Романенко. – К.: Центр навч. л-ри, 2009. – 312 с.

273. Самуельсон П.А. Макроекономіка / П.А. Самуельсон, В.Д. Нордгауз. – К.: Основи, 1995. – 574 с.

274. Серебрянський Д. Світовий досвід реалізації концепції податкових витрат в системі публічних фінансів / Д. Серебрянський // Матеріали наук.-практ. інтернет-конф. «Бюджетно-податкова реформа як каталізатор соціально-економічного розвитку в Україні». – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <http://ndi-fp.asta.edu.ua/thesis/129/#.VY54VvntlBf>

275. Сибірянська Ю.В. Доходи бюджету: лише інструмент чи фінансова база здійснення видатків? / Ю.В. Сибірянська // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2008. – Вип. 4. – Т. 2. – С. 116–123.

276. Сидельникова Л.П. Венчурные фонды в Украине как институт налоговой гармонизации / Л.П. Сидельникова // Налоги и финансовое право. – 2010. – № 5. – С. 118–123.

277. Сидельникова Л.П. Фискальные экстерналии налоговой нагрузки / Л.П. Сидельникова // Наукові праці НДФІ. – 2013. – Вип. 2 (63). – С. 17–23.

278. Сидельникова Л.П. Фискальный потенциал погашения и обслуживания государственного долга Украины / Л.П. Сидельникова // Бізнес-Інформ. – 2012. – № 5. – С. 223–227.

279. Синчак В.П. Еволюція наукової думки в оподаткуванні та її реалізація у податкових системах: монографія / В.П. Синчак. – К.; Хмельницький: ХУУП, 2006. – 293 с.

280. Сидельникова Л.П. Актуальні питання антикризової бюджетної політики на регіональному рівні / Л.П. Сидельникова // Схід. Серія: Економіка. – 2009. – № 3 (94). – С. 115–118.

281. Сидельникова Л.П. Апологетика податково-боргової складової фіскальної політики України / Л.П. Сидельникова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – № 2 (49). – Ч. 2. – С. 74–80.

282. Сидельникова Л.П. Боргова політика України в умовах нестабільної економіки / Л.П. Сидельникова // Економіка і держава. – 2011. – № 9. – С. 4–7.

283. Сидельникова Л.П. Бюджетні обмеження та їх вплив на фінансову забезпеченість регіону / Л.П. Сидельникова, Н.М. Костіна // Світ фінансів. – 2013. – Вип. 2. – С. 27–39.

284. Сидельникова Л.П. Варіативні етюди пошуку альтернативи бюджетним ресурсам / Л.П. Сидельникова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 12 (126). – С. 238–248.

285. Сідельникова Л.П. Вплив бюджетних ризиків на ефективність реалізації регіональної фіскальної політики / Л.П. Сідельникова, Н.М. Костіна // Світ фінансів. – 2011. – Вип. 1. – С. 81–85.

286. Сідельникова Л.П. Гармонізація акцизного оподаткування в контексті трансформації економіки попиту / Л.П. Сідельникова // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2011. – Вип. 3. – С. 58–64.

287. Сідельникова Л.П. Гармонізація міжбюджетних відносин у контексті адміністративно-територіальної реформи в Україні / Л.П. Сідельникова // Таврійський науковий вісник. – 2009. – Вип. 63. – Ч. 2. – С. 69–79.

288. Сідельникова Л.П. Дивергенція податкових та боргових фінансів у сучасному фіскальному просторі держави / Л.П. Сідельникова // Часопис економічних реформ. – 2011. – № 4. – С. 47–52.

289. Сідельникова Л.П. Диспропорції податкової складової бюджетних ресурсів держави та шляхи їх усунення / Л.П. Сідельникова // Наукові записки: зб. наук. пр. Серія: Економіка. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип. 23. – С. 183–188.

290. Сідельникова Л.П. Домінанти удосконалення системи регулювання державних запозичень / Л.П. Сідельникова // Економіка Крима. – 2011. – № 3 (36). – С. 45–49.

291. Сідельникова Л.П. Економіко-інституційне середовище європейської інтеграції / Л.П. Сідельникова // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2009. – Вип. 5. – С. 57–70.

292. Сідельникова Л.П. Ефективність податкових джерел формування бюджетних ресурсів держави / Л.П. Сідельникова // Фінанси України. – 2015. – № 9. – С. 45–60.

293. Сідельникова Л.П. Концептуальні основи формування бюджетних ресурсів держави / Л.П. Сідельникова // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. – 2014. – Вип. 2 (43). – С. 118–123.

294. Сідельникова Л.П. Напрями реформування екологічного

оподаткування в Україні / Л.П. Сідельникова, Я.В. Якуша // Наукові записки: зб. наук. пр. Серія: Економіка. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип. 21. – С. 190–194.

295. Сідельникова Л.П. Науково-теоретичне підґрунтя концепції формування доходів державного бюджету / Л.П. Сідельникова // Вісник Криворізького економічного інституту КНУ. – 2013. – № 1 (25). – С. 95–100.

296. Сідельникова Л.П. Організаційно-правові засади формування бюджетних ресурсів держави / Л.П. Сідельникова // Бізнес-Інформ. – 2015. – № 10. – С. 335–340.

297. Сідельникова Л.П. Особливості застосування економетричних моделей у прогнозуванні податкових надходжень до бюджету / Л.П. Сідельникова // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 9. – Ч. 3. – С. 272–277.

298. Сідельникова Л.П. Підвищення ефективності державного фінансового контролю щодо використання бюджетних ресурсів в Україні / Л.П. Сідельникова, І.В. Недайборщ // Вестник Херсонського національного технічного університету. – 2011. – № 1 (40). – С. 279–281.

299. Сідельникова Л.П. Податки на споживання як основна бюджетоутворююча складова стабілізації державних фінансів / Л.П. Сідельникова // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2011. – Вип. 5/2 (47). – С. 11–17.

300. Сідельникова Л.П. Податкові надходження в системі формування бюджетних ресурсів держави / Л.П. Сідельникова // Сталій розвиток економіки. – 2011. – № 6 [9]. – С. 300–305.

301. Сідельникова Л.П. Податкові та боргові джерела бюджетного фінансування державних інвестиційних проектів / Л.П. Сідельникова // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 22. – С. 8–12.

302. Сідельникова Л.П. Податкові та позичкові фінанси: фіскальна філософія вибору: монографія / Л.П. Сідельникова. – Херсон: Грінь Д.С., 2010. – 436 с.

303. Сідельникова Л.П. Прагматизм формування податкової компоненти

бюджетних ресурсів держави / Л.П. Сідельникова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 6. – Ч. 5. – С. 73–76.

304. Сідельникова Л.П. Прогнозування резервів росту бюджетних ресурсів держави / Л.П. Сідельникова // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 8. – Ч. 1. – С. 316–320.

305. Сідельникова Л.П. Ризики впровадження програмно-цільового бюджетування в Україні / Л.П. Сідельникова, Н.М. Костіна // Наукові записки НУ «Києво-Могилянська Академія». Серія: Економічні науки. – 2009. – Т. 94 – С. 86–90.

306. Сідельникова Л.П. Розбудова бюджетних ресурсів у контексті еволюції державотворення / Л.П. Сідельникова // Фінанси України. – 2014. – № 8. – С. 70–84.

307. Сідельникова Л.П. Роль податку на додану вартість у забезпеченні фінансування державних видатків / Л.П. Сідельникова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 2 (14). – С. 148–153.

308. Сідельникова Л.П. Синергія та дієвість фіскального потенціалу податку на доходи фізичних осіб / Л.П. Сідельникова // Економічний аналіз. – 2012. – Вип. 10. – Ч. 2. – С. 332–337.

309. Сідельникова Л.П. Сучасні тенденції функціонування інституту місцевих запозичень в Україні / Л.П. Сідельникова // Економіка і держава. – 2011. – № 12. – С. 59–62.

310. Сідельникова Л.П. Теоретико-методологічні засади визначення податкового потенціалу регіону / Л.П. Сідельникова, Н.М. Костіна // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. – 2010. – Вип. XVI. – № 2. – С. 61–70.

311. Сідельникова Л.П. Теоретико-організаційні домінанти і практика розбудови податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави: монографія / Л.П. Сідельникова. – Херсон: ПП Грінь Д.С., 2013. –

670 с.

312. Сідельникова Л.П. Фіскальна ефективність податку на додану вартість в Україні / Л.П. Сідельникова // Сталій розвиток економіки. – 2012. – № 7 [17]. – С. 365–371.

313. Сідельникова Л.П. Фіскальна компонента митного пост-аудиту / Л.П. Сідельникова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 8. – Ч. 6. – С. 178–183.

314. Сідельникова Л.П. Фіскальне значення податку на прибуток в умовах нестабільності фінансового простору / Л.П. Сідельникова // Зб. наук. праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2012. – Вип. 32. – Ч. II. – С. 83–89.

315. Сідельникова Л.П. Фіскальні ефекти новітньої парадигми оподаткування доходів і прибутків в Україні / Л.П. Сідельникова // Часопис економічних реформ. – 2012. – № 4 (8). – С. 59–67.

316. Сідельникова Л.П. Фіскальні резерви оподаткування природних ресурсів / Л.П. Сідельникова // Таврійський науковий вісник. – 2011. – Вип. 76. – С. 480–493.

317. Скрипник А.В. Фіскальна ефективність та можливі шляхи реформування ПДВ в Україні / А.В. Скрипник, Т.М. Паянок // Економіка України. – 2008. – № 4. – С. 29–42.

318. Словарь русского языка: [в 4 т.] / под ред. А.П. Евгеньевой. – М.: Рус. яз., 1985–1988. – Т. 3: П–Р., 1987. – 752 с.

319. Словник іншомовних слів / уклад. Л.О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.

320. Словник іншомовних слів / уклад. С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К.: Наукова думка, 2000. – 680 с.

321. Словник української мови [у 10 т.] / голова ред. колегії І.К. Білодід. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. VIII. – 928 с.

322. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Издательство социально-экономической лит-ры, 1962. – 677 с.

323. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А.М. Прохоров. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 1600 с.
324. Соколовська А.М. До питання про податкову реформу в Україні / А.М. Соколовська // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 55–61.
325. Соколовська А.М. Податкова система держави: теорія і практика становлення: монографія / А.М. Соколовська. – К.: Знання-прес, 2004. – 454 с.
326. Соколовська А.М. Проблеми моніторингу ефективності надання податкових пільг в Україні / А.М. Соколовська // Фінанси України. – 2011. – № 3. – С. 42–53.
327. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки / А. Соколовська // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 4–12.
328. Статистична інформація. Національні рахунки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
329. Стиглиц Дж.Ю. Экономика государственного сектора / Дж.Ю. Стиглиц. – М.: Изд-во МГУ: ИНФРА-М, 1997. – 720 с.
330. Субботович Ю.Л. Фіскальне значення прибуткових податків в Україні / Ю.Л. Субботович // Зб. наук. праць Національного університету державної податкової служби України. – 2010. – № 2. – С. 192–200.
331. Суторміна В. Держава – податки – бізнес: із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки / В. Суторміна, В. Федосов, В. Андрущенко. – К.: Либідь, 1992. – 328 с.
332. Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку: монографія / за наук. ред. А.І. Крисоватого. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – 460 с.
333. Сучасний тлумачний словник української мови / [уклад. Л.П. Олексієнко, О.Л. Шумейко]. – К.: Кобза, 2002. – 544 с.
334. Таранов І.М. Фіскальний потенціал України та ефективність справляння податків: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит / Ігор Михайлович Таранов. – Тернопіль: Тернопільська

академія народного господарства, 2004. – 20 с.

335. Тимченко О.М. Оптимізація структури доходів бюджету: застосування рейтингової оцінки / О.М. Тимченко, Ю.В. Сибірянська // Фінанси України. – 2008. – № 7. – С. 17–27.

336. Ткаченко Т. Порівняльний аналіз податкового навантаження в економіці України та країнах з розвинутою ринковою економікою / Т. Ткаченко // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 460–464.

337. Томпсон А.А. Стратегічний менеджмент: мистецтво розробки та реалізації стратегії / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрікленд. – М.: ЮНИТИ, 1998. – 576 с.

338. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: [в 4 т.] / М. Фасмер. – М.: Прогресс, 1987. – Т. 3. – 832 с.

339. Федосов В.М. Управління державним боргом у контексті ризик-менеджменту / В.М. Федосов, О.А. Колот // Фінанси України. – 2008. – № 3. – С. 3–33.

340. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: монографія / [В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін]; за наук. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2010. – 432 с.

341. Финансы / [В.М. Родионова, Ю.Я. Вавилов, Л.И. Гончаренко и др.]; под ред. В. М. Родионовой. – М.: Финансы и статистика, 1994. – 432 с.

342. Финансы и налоги: очерки теории и политики. – М.: «Статут» (в серии «Золотые страницы финансового права России». – Т.4 на основании работ И.Т. Тарасова «Очерк науки финансового права» и А.А. Исаева «Очерк теории и политики налогов», «Государственный кредит»), 2004. – 618 с.

343. Финансы: учебн. / под ред. М.В. Романовского, О.В. Врублевской, Б.М. Сабанти]. – М.: Перспектива, ЮРАЙТ, 2000. – 520 с.

344. Філософський енциклопедичний словник / голова редколегії В.І. Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.

345. Фільо М. Проблема втрат бюджету від надання податкових пільг та шляхи її вирішення / М. Фільо // Економічний часопис. – XXI. – 2012. – № 3–4. –

С. 73–76.

346. Фінанси: вишкіл студії: навч. посіб. / за ред. С.І. Юрія. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 357 с.

347. Фінанси. Грошовий обіг. Кредит: навч. посіб. / [Л.О. Дробозіна, Л.П. Окунева, Л.Л. Андросова та ін.]; під ред. Л.О. Дробозіної. – Рівне: Вертекс, 2001. – 352 с.

348. Фінанси: навч. посіб. / В.С. Загорський, О.Д. Вовчак, І.Г. Благун, І.Р. Чуй. – К.: Знання, 2006. – 247 с.

349. Фінанси: підручн. / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К.: Знання, 2012. – 687 с.

350. Фінанси (теоретичні основи): підручн. / [М.В. Грідчина, В.Б. Захожай, Л.Л. Осіпчук та ін.]; за наук. ред. М.В. Грідчіної, В.Б. Захожая. – К.: МАУП, 2004. – 312 с.

351. Фінансово-економічний словник: навч. посіб. / [С.В. Бойко та ін.]; за заг. ред. П.І. Юхименка. – Біла Церква: Освіта, 2012. – 365 с.

352. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: [у 3 т.] / [А.І. Даниленко, О.М. Алимов, О.І. Барановський, І.К. Бистряков, С.А. Буковинський, Т.П. Вахненко]. – К.: Фенікс, 2008. – Т. 1. Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації. – 467 с.

353. Фіскальна консолідація: макроекономічні проблеми та інституціональні засади: монографія / за заг. ред. Л.Л. Тарангул. – К.: Алерта, 2013. – 496 с.

354. Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика в Україні: проблеми та шляхи посилення взаємозв'язку: монографія / [А.І. Даниленко та ін.]; за ред. А.І. Даниленка. – К.: Ін-т економіки та прогнозування, 2010. – 455 с.

355. Формування і функціонування бюджетної системи України: монографія / [С.О. Булгакова, О.Т. Колодій, Л.В. Єрмошенко та ін.]; за заг. ред. А.А. Мазаракі]. – К.: Книга, 2003. – 344 с.

356. Фуруботн Э.Г. Институты и экономическая теория: Достижения

новой институциональной экономической теории / Э.Г. Фуруботн, Р. Рихтер. – СПб.: Издат. дом Санкт-Петерб. гос. ун-та. 2005. – 702 с.

357. Хансен Э. Экономические циклы и национальный доход / Э. Хансен. – М.: Директмедиа Паблишинг, 2008. – 415 с.

358. Хлебнікова І.І. Стан і умови акцизного оподаткування / І.І. Хлебнікова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 4 (106). – С. 228–235.

359. Ходжсон Дж. Что такое институты? / Дж. Ходжсон // Вопросы экономики. – 2007. – № 8. – С. 28–48.

360. Циммерманн Х. Муниципальные финансы: учебн. / Х. Циммерманн. – М.: Дело и Сервис, 2003. – 352 с.

361. Чугунов І. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності / І. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 5. – С. 64–77.

362. Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку / І.Я. Чугунов. – К.: НІОС, 2003. – 488 с.

363. Чугунов І.Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання: навч. посіб. / І.Я. Чугунов. – К.: НДФІ, 2005. – 259 с.

364. Шевчук І.В. Механізм оподаткування доходів фізичних осіб в ринкових умовах: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Ірина Василівна Шевчук. – К.: Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2009. – 20 с.

365. Шеховцева Л.С. О некоторых понятиях стратегического управления // Менеджмент в России и за рубежом / Л.С. Шеховцева. – 2002. – № 6. – С. 34–41.

366. Шумпетер Й. История экономического анализа: [в 3 т.] / Пер. с англ. под ред. В.С. Автономова. – СПб.: Экономическая школа, 2004. – Т. 3. – 678 с.

367. Экономика: [в 2 т.] / П. Самуэльсон. – М.: НПО АЛГОН; ВНИИСИ; Машиностроение, 1993. – Т. 1. – 333 с.

368. Экономика налоговых реформ: монографія / под ред.

И.А. Майбурова, Ю.Б. Иванова, Л.Л. Тарангул. – К.: Алерта, 2013. – 432 с.

369. Эрроу К. Экономическая трансформация: темпы и масштабы / К. Эрроу // Российский экономический журнал. – 1996. – № 4. – С. 75–87.

370. Юрій С.І. Ринок фінансових послуг як інституційна основа ринкової економіки / С.І. Юрій, О.О. Луцишин // Фінанси України. – 2010. – № 11. – С. 48–59.

371. Юхименко П.І. Теорія фінансів: підручн. / [П.І. Юхименко, В.М. Федосов, Л.Л. Лазебник та ін.]; за ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.

372. Янжул И.И. Основные начала финансовой науки: Учение о государственных доходах / И.И. Янжул. – М.: Статут, 2002. – 555 с.

373. Afonso A. Fiscal Sustainability: The Unpleasant European Case / A. Afonso // FinanzArchive. – 2005. – No. 61. – P. 19–44.

374. Afonso A. Quality of Public Finances and Growth / A. Afonso, W. Ebert, L. Schuknecht, M. Then. – European Central Bank. – Working Paper Series, 2005. – No. 438. – 45 p.

375. Aizerman J. Sources for Financing Domestic Capital - is Foreign Saving a Viable Option for Developing Countries? / J. Aizerman, B. Pinto, A. Radziwill. – NBER Working Paper, 2004. – No. 10624. – 26 p.

376. Albuquerque B. Fiscal Institutions and Public Spending Volatility in Europe / B. Albuquerque // Economic Bulletin. – Spring 2012. – P. 59–74.

377. Alimi R. Does Optimal Government Size Exist for Developing Economies? The Case of Nigeria / R. Alimi. – MPRA. Paper, 2014. – No. 56073. – 18 p.

378. Andritzky J. R. Government Bonds and Their Investors: What Are the Facts and Do They Matter? / J. R. Andritzky. – Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2012. – IMF Working Paper No. WP/12/158. – 29 p.

379. Barro R. Economic Growth in a Cross Section of Countries / R. Barro // The Quarterly Journal of Economics. – 1991. – Vol. 106. – No. 2. – P. 407–443.

380. Barro R. J. Money, Expectations and Business Cycles: Essays in

Macroeconomics / R. J. Barro. – New-York: Academic Press, 1981. – 375 p.

381. Barro R. J. On the Determination of Public Debt / R. J. Barro // Journal of Political Economy. The University of Chicago Press. – 1979. – Vol. 87. – No. 5. – P. 940–971.

382. Bastable C. Public Finance / C. Bastable. – Macmillan and Co. Limited, 1917. – 780 p.

383. Buchanan J. Public Principles of Public Debt: A Defence and Restatement // J. Buchanan. – Indianapolis, Liberty Fund, 1999. – Vol. 2. – 170 p.

384. Burnside C. Aid, Policies and Growth / C. Burnside, D. Dollar // Policy Research Working Paper, 1997. – No. WPS 1777. – 52 p.

385. Cadman E. Comparing the Burden of Public Debt / E. Cadman, S. Bernard // Financial Times, 2010. – Nov. 1.

386. Cohen D. Growth and External Debt: A New Perspective on the African and Latin American Tragedies / D. Cohen. – CERP Discussion Paper, 1997. – No. 1753. – 17 p.

387. Commons J.R. The Legal Foundations of Capitalism / J.R. Commons. – N.Y.: McMillan, 1924. – 394 p.

388. Corruption Perceptions Index 2014 from Transparency International [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.transparency.org/cpi2014/results>

389. Dafflon B. Managing Local Public Debt in Transition Countries: An Issue of Self-control / B. Dafflon, K. Beer-Toth // Financial Accountability & Management. – 2009. – No. 25 (3). – P. 305–314.

390. Debrun X. Fiscal Policy and Macroeconomic Stability: Automatic Stabilizers Work, Always and Everywhere / X. Debrun, R. Kapoor. – Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2010. – IMF Working Paper No. WP/10/11/. – 47 p.

391. Doing Business 2006 Annual Report. Creating Jobs / A copublication of the World Bank and the International Finance Corporation. – 2005. – 188 p.

392. Doing Business 2007 Annual Report. How to Reform / A copublication of

the World Bank and the International Finance Corporation. – 2006. – 188 p.

393. Doing Business 2008 Annual Report / A copublication of the World Bank and the International Finance Corporation. – 2007. – 202 p.

394. Doing Business 2009 Annual Report / A copublication of the World Bank, the International Finance Corporation, and Palgrave Macmillan. – 2008. – 196 p.

395. Doing Business 2010 Annual Report. Reforming through Difficult Times / A copublication of Palgrave Macmillan, IFC and the World Bank. – 2009. – 216 p.

396. Doing Business 2011 Annual Report. Making a Difference for Entrepreneurs / A copublication of the World Bank and the International Finance Corporation. – 2010. – 256 p.

397. Doing Business 2012 Annual Report. Doing Business in a More Transparent World / A copublication of The World Bank and the International Finance Corporation. – 2012. – 202 p.

398. Doing Business 2013 Annual Report. Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises / A copublication of The World Bank and the International Finance Corporation. – 2013. – 270 p.

399. Doing Business 2014 Annual Report. Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises / A copublication of The World Bank and the International Finance Corporation. – 2014. – 306 p.

400. Doing Business 2015 Annual Report. Going Beyond Efficiency / A copublication of The World Bank and the International Finance Corporation. – 2015. – 318 p.

401. Doing Business 2016 Annual Report. Measuring Regulatory Quality and Efficiency / A copublication of The World Bank and the International Finance Corporation. – 2016. – 338 p.

402. Dornbusch R. External Debt, Budget Deficits and Disequilibrium Exchange Rates / R. Dornbusch // M.I.T., 1984. – M.I.T. Working Paper No. 347. – 64 p.

403. Durevall D. The Futile Quest for a Grand Explanation of Long-Run

Government Expenditure / D. Durevall, M. Henrekson // Research Institute of Industrial Economics, 2010. – IFN Working Paper No. 818. – 44 p.

404. Elmendorf D.W. Government Debt / D. W. Elmendorf, N. G. Mankiw // Harvard Institute of Economic Research, 1998. – Working Papers No. 1820. – 82 p.

405. Emerging Market and Developing Economies / World Economic Outlook Database, October 2015. – 208 p.

406. Facchini F. Optimal Government Size and Economic Growth in France (1871-2008): An Explanation by the State and Market Failures / F. Facchini, M. Melki // CES Working Paper, 2011. – No.77. – P. 1–38.

407. Fiscal Federalism in Theory and Practice / T. Ter-Minassian, editor. – Washington: International Monetary Fund, 1997. – 683 p.

408. Fiscal Rules – Anchoring Expectation for Sustainable Public Finance / Approved by Carlo Cotarelli. – Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2009. – December 16. – 72 p.

409. Friedman M. The Limitations of Tax Limitation / M. Friedman // Policy Review. – 1978. – No. 5 (78). – P. 7–14.

410. Ganelli G. The New Open Macroeconomics of Government Debt / G. Ganelli // Journal of International Economics. – 2005. – No. 65. – P. 167–184.

411. General Government Gross Debt [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdde410&language=en>

412. Giljum S. Global Implications of a European Environmental Tax Reform / S. Giljum, Ch. Lutz, C. Polzin // Sustainable Europe Research Institute (SERI). – Vienna, Austria, 2010. – 56 p.

413. Gonzalez-Paramo J.M. The Reform of the Stability and Growth Pact: an Assessment / J. M. Gonzalez-Paramo // Member of the Executive Board of the ECB Speech in Conference on «New Perspectives on Fiscal Sustainability», 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ecb.int/press/key/date/2005/html/sp051013>

414. Hagen J. Political Economy of Fiscal Institutions / J. von Hagen. –

Discussion Paper, 2005. – No. 149. – 14 p.

415. Hancock D. Taxation Policy & Practice / D. Hancock. – London etc.: International Thomson Business Press, 1996. – 352 p.

416. Hunter L. A. The Leviathan Project / L. A. Hunter // The Institute for Social Choice and Individual Values, 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.socialsecurityinstitute.com/uploads/File/The-Leviathan-Project-Web.pdf>

417. Internal Revenue Service (2004). «Overview of the Federal Tax Gap» / IRS NHQ Office of Research, 2004. – September 20 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.taxadmin.org/fta/meet/re_pres04/Plumley.pdf.

418. Kaplanoglou G. Fiscal Governance and Budgetary Outcomes / G. Kaplanoglou, V.T. Rapanos // Department of Economics. – Athens, 2011. – 48 p.

419. Knight B. Fiscal Institutions in U.S. States / B. Knight, A. Levinson // Working Paper Draft, 1998. – August 14. – 34 p.

420. Knight J. Institutions and Social Conflict / J. Knight. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1992. – 415 p.

421. Kopits G. Fiscal Policy Rules, IMF / G. Kopits, S. Symansky // Occasional Paper, 1998. – No. 162. – 45 p.

422. Laffer A. B. The Economics of the Tax Revolt / A. B. Laffer, J. P. Seymour, eds // New York: Harcourt Brace Jovanovich. – 1979. – P. 45–68.

423. Lawrence R. The Global Enabling Trade Report 2010 / R. Lawrence, M. Hanouz, S. Doherty, J. Moavenzadeh // World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2010. – 19 p.

424. Levy V. Anticipated Development Assistance, Temporary Relief Aid and Consumption Behavior of Low-Income Countries / V. Levy // The Economic Journal. – 1987. – Vol. 97. – P. 446–458.

425. Lexicon of Terms and Concepts in Public Administration, Public Policy and Political Science / [Compiled, selected and edited by S. Badger, M. Bejzuk, S. Christianson]. – Kyiv: Osnovy Publishers, 1994. – 442 p.

426. Loko B. The Impact of External Indebtedness on Poverty in Low-Income

Countries / B. Loko, M. Mlachila, R. Nallari. – Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2003. – IMF Working Paper No. WP/03/61. – 25 p.

427. Marneffe W. The Impact of Fiscal Rules on Public Finances in the Euro Area / W. Marneffe, B. Aarle, W. Wielen, L. Vereeck // CESifo DICE Report. – 2011. – No. 3. – P. 18–25.

428. McManus J. The Case for Measuring Tax Gap / J. McManus, N. Warren // eJournal of Tax Research. – 2006. – No. 4 (1). – P. 61–79.

429. Measuring Tax Gaps 2010. An Official Statistics Release 16th September 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hmrc.gov.uk/stats/measuring-tax-gaps.pdf>.

430. Milgrom P. Bargaining Costs, Influence Costs, and the Organization of Economic Activity / P. Milgrom, J. Roberts // Perspectives on Positive Political Economy. - Cambridge: University of Cambridge. – 1990. – P. 57–89.

431. Mind the Tax Gap / The Tax Justice Network. – January 2006. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.taxjustice.net/cms/upload/pdf/Mind_the_Tax_Gap_-_final_-_15_Jan_2006.pdf.

432. Monitoring Taxpayers' Compliance: A Practical Guide Based on Revenue Body Experience / Final Report. Forum on Tax Administration: Compliance Sub. – Group, 2008. – 82 p.

433. Muller P. From Shadow to Formal Economy: Levelling the Playing Field in the Single Market / P. Muller, G. Conlon, M. Lewis, I. Mantovani // Policy Department of European Parliament, 2013. – 108 p.

434. Musgrave R. The Theory of Public Finance. A Study in Public Economy / R. Musgrave. – McGraw-Hill Book Company, 1959. – 628 p.

435. Ostrom E. Institutional Rational Choice: An Assessment of the Institutional Analysis and Development Framework / E. Ostrom // Theories of the Policy Process. – Boulder : Westview Press. - 1999. – P. 21–64.

436. Peters G. Institutional Theory in Political Science: The «New Institutionalism» / G. Peters. – L.; N.Y.: Pinter, 1999. – 183 p.

437. Public Debt in Emerging Markets / World Economic Outlook. –

September, 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.imf.org>

438. Reinhart C. Debt Intolerance / C. Reinhart, K. Rogoff, M. Savastano // Brookings Institution. - Brookings Papers on Economic Activity, 2003. – 62 p.

439. Schick A. Post-Crisis Fiscal Rules: Stabilizing Public Finance while Responding to Economic Aftershocks / A. Schick // OECD Journal on Budgeting. – 2010. – No. 2. – P. 2–12.

440. Schick A. The Role of Fiscal Rules in Budgeting / A. Schick // OECD Journal on Budgeting. – 2003. – No. 3. – P. 7–34.

441. Schneider F. Shadow Economies in Highly Developed OECD Countries: What Are the Driving Forces? / F. Schneider, A. Buehn // IZA Discussion Paper, 2012. – No. 6891. – 32 p.

442. Schneider F. Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2012: Some New Facts / F. Schneider. – 2012. – 7 p.

443. Schneider F. Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments / F. Schneider. – 2015. – 8 p.

444. Schumpeter J. The Crisis of the Tax State / ed. R. Swedberg. – Schumpeter: A Biography // Princeton: Princeton Uni Press. – 1991. – P. 99–140 (first published in German as «Die Krise des Steuerstaats» (1918)).

445. Sidelnykova L. Evolution of Western Philosophy of Tax and Loan Finance / L. Sidelnykova // The world economy. Global and country-specific aspects [Trillenber W., Krysovaty A., Savelyev Ye.]. – Berlin, 2014. – P. 323–334.

446. Sidelnykova L. Phenomenon of Tax Losses of State Budgetary Resources / Larysa Sidelnykova // Baltic Journal of Economic Studies. – 2015. – Vol. 1. – No. 2. – P. 135–141.

447. Sidelnykova L. P. Institutional Imbalances of the Fiscal Policy of Ukraine / L. P. Sidelnykova // Analysen und Ansichten zur Wirtschaftsentwicklung in der Ukraine. Eine Sicht ukrainischer Forscher zu Theorie und Praxis. – Berlin. – 2013. – P. 43–52.

448. Siwinska I. The External Public Debt of Baltic and Selected CIS Countries in Years 1992–1997 / I. Siwinska. – Warsaw: Studies & Analyses CASE, 1999. – 33 p.

449. Tanzi V. Public Spending in the 20th Century: a Global Perspective / V. Tanzi, L. Schuknecht. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000. – 278 p.

450. Taxation Trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway / Eurostat Statistical books. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015. – 152 p.

451. Tax Expenditures in OECD Countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.planejamento.gov.br/secretarias/upload/Arquivos/seges/arquivos/OCDE2011/OECD_Tax.pdf

452. Toder E. J. What Is the Tax Gap? / E. J. Toder [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.urban.org/UploadedPDF/1001112_tax_gap.pdf.

453. Total Tax Revenue by Country, 1995–2014 (% of GDP) // Eurostat Statistics Explained [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Total_tax_revenue_by_country,_1995-2014_\(%25_of_GDP\).png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Total_tax_revenue_by_country,_1995-2014_(%25_of_GDP).png)

454. Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union / Офіційний сайт Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.european-council.europa.eu/media/579087/treaty.pdf>

455. World Economic Outlook Database, October 2010 / International Monetary Fund [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org>

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

"06" листопада 2015 р. 525/1115/30

на № _____ від _____

Спеціалізованій вченій раді Д 58.082.01
Тернопільського національного
економічного університету

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Сідельникової Лариси Петрівни

Результати дисертаційного дослідження Сідельникової Л.П., завідувача кафедри податкової та бюджетної політики Херсонського національного технічного університету на тему: «Податково-боргові стратегії формування бюджетних ресурсів держави», підготовлені для захисту на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

В роботі Комітету з питань бюджету Верховної Ради України враховано пропозиції автора щодо наукового обґрунтування рекомендацій нормативно-правового характеру в сфері формування бюджетних ресурсів держави, що можуть бути використані в процесі вдосконалення вітчизняного податкового законодавства в частині встановлення оптимального рівня податкового навантаження та підвищення фіскального потенціалу основних бюджетоутворюючих податків.

Зазначені новації дозволять знаходити ефективні варіанти реформування податкової системи, що сприятиме максимізації надходжень податків і зборів при заданому рівні податкового навантаження або мінімізації податкового тиску при заданому рівні податкових надходжень.

Секретар Комітету з питань бюджету
Верховної Ради України
народний депутат України

ШКВАРИЛЮК В. В.

1025

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
(Мінфін)

вул. Грушевського, 12/2, м. Київ, 01008, тел. (044) 206-59-47, 206-59-48, факс 425-90-26
E-mail: infomf@minfin.gov.ua Код ЄДРПОУ 00013480

30.11.2015 № 31-14000-11/256-2
На № _____ від _____

Спеціалізованій вченій раді Д 58.082.01
Тернопільського національного економічного
університету

ДОВІДКА

**Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Завідувача кафедри податкової та бюджетної політики
Херсонського національного технічного університету
Сідельникової Лариси Петрівни
«Податково-боргові стратегії формування бюджетних ресурсів держави»**

Трансформація вітчизняної бюджетної політики в контексті європейської інтеграції актуалізує необхідність коригування доміант використання податкових та позикових форм акумулювання бюджетних ресурсів держави з метою їх збалансування для забезпечення економічного зростання на якісно та кількісно новій основі, які актуально узагальнено у дисертаційному дослідженні Сідельникової Л.П.

Представлені у дисертаційній роботі «Податково-боргові стратегії формування бюджетних ресурсів держави» моделі пікових значень фіскальної експансії держави та рекомендації щодо обґрунтування найбільш бажаних для даного етапу бюджетного процесу вартісних пропорцій податкового та боргового навантаження на економіку використані Міністерством фінансів України для підготовки пропозицій щодо внесення змін до бюджетного та податкового законодавства.

Практична цінність даних пропозицій полягає у можливості збалансувати податковий та борговий інструментарій формування бюджетних ресурсів України в умовах нестабільності вітчизняного фіскального простору та поглиблення дисбалансів державних фінансів.

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду Д 58.082.01 Тернопільського національного економічного університету.

180840 *

Заступник Міністра
з питань європейської інтеграції

А. В. ШЕВАЛЬОВ

ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВИЙ ДЕПАРТАМЕНТ ДФС

Львівська пл., 8, м. Київ – 53, МПС 04655, тел.: (044) 590-27-93, факс: (044) 284-09-35
www.sfs.gov.ua, e-mail: idd@sfs.gov.ua, dopomoga@sfs.gov.ua Код ЄДРПОУ 39384476

24.09.2015 № 377/6/99-95-40-02-16 На № _____ Від _____

Спеціалізованій вченій раді Д 58.082.01
Тернопільського національного
економічного університету

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
завідувача кафедри податкової та бюджетної політики
Херсонського національного технічного університету
Сідельникової Лариси Петрівни
«Податково-боргові стратегії формування бюджетних ресурсів держави»**

Пропозиції дисертаційного дослідження Сідельникової Л.П. використані Державною фіскальною службою України при визначенні обсягів податкових втрат бюджетних ресурсів держави, які дорівнюють сумі наданих податкових пільг, непогашеного податкового боргу і втрат податкових надходжень бюджетів всіх рівнів внаслідок функціонування тіньової економіки. Проведені автором розрахунки та надані рекомендації щодо ефективного управління податковими розривами та податковими витратами, а, отже, зниження обсягів податкових втрат бюджетних ресурсів, забезпечать при їх практичному впровадженні корекцію фіскальних асиметрій та дисбалансів, сприяючи, у підсумку, досягненню фіскальної рівноваги держави.

Науково-практичні розробки Сідельникової Л.П. щодо мінімізації обсягів податкових втрат враховані при формуванні пропозицій по внесенню змін до чинного податкового законодавства.

Особливу цінність представляє проаналізований дисертантом з критичних позицій стан державного податкового менеджменту та податкового адміністрування в Україні. Апробація у практичній діяльності висновків та пропозицій автора щодо вдосконалення управління податковими джерелами формування бюджетних ресурсів держави дозволила оптимізувати аналітичну роботу на стадії планування контрольно-перевірочних заходів та активізувати взаємодію із суб'єктами господарювання, які є об'єктами перевірки.

Директор Інформаційно-довідкового
департаменту ДФС
Заслужений економіст України

Романов І.Л.

**ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ФІНАНСІВ**

вул.9 Січня,20, м. Херсон, 73000, тел.(0552) 49-57-62, факс 42-32-91
E-mail: dp-fin@khoda.gov.ua код ЄДРПОУ 02316765

№ 08-28/455
на № _____ від _____

«19» 10 2015 р.

Спеціалізованій вченій раді Д 58.082.01
Тернопільського національного
економічного університету

ДОВІДКА
про практичне застосування результатів дисертаційної роботи
СІДЕЛЬНИКОВОЇ Лариси Петрівни

Департаментом фінансів Херсонської обласної державної адміністрації розглянуті та використані при розрахунку планових показників доходів місцевих бюджетів області пропозиції кандидата економічних наук, доцента, завідувача кафедри податкової та бюджетної політики Херсонського національного технічного університету Сідельникової Лариси Петрівни, які сформовані у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему «Податково-боргові стратегії формування бюджетних ресурсів держави». При цьому підтверджується актуальність даної наукової роботи, її теоретичне, методологічне і практичне значення.

Уточнення важелів наповнення доходної частини місцевих бюджетів, моніторинг ефективності функціонування податково-боргового інструментарію акумуляції ресурсів місцевих бюджетів України та аналіз податкових втрат і фіскального потенціалу основних бюджетоутворюючих податків з метою виявлення бюджетних резервів, проведені та обґрунтовані Сідельниковою Л.П., дали додаткові підстави Департаменту фінансів облдержадміністрації для оптимізації основних параметрів фінансового забезпечення економічного і соціального розвитку Херсонської області до 2020 року в частині удосконалення податкових і боргових джерел формування бюджетних ресурсів місцевої влади та органів місцевого самоврядування.

В.о. директора
Департаменту фінансів

Н.М.Вітренко

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Бериславське шосе, 24, м. Херсон, 73008, Тел.:+38 (0552) 326910 E-mail: kntu@kntu.net.ua

12.11.10. № 12-215/259

На № _____

ДОВІДКА

про впровадження в навчальний процес результатів дисертаційного дослідження завідувача кафедри податкової та бюджетної політики Херсонського національного технічного університету Сідельникової Лариси Петрівни

Результати науково-дослідної роботи завідувача кафедри податкової та бюджетної політики Сідельникової Л.П. за темою дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук «Податково-боргові стратегії формування бюджетних ресурсів держави» запроваджені кафедрою податкової та бюджетної політики у навчальний процес за такими напрямками:

1. При викладанні курсу, підготовці навчально-методичного забезпечення та навчального посібника (гриф МОНмолодьспорту (лист № 1/11-1601 від 06.02.2012 р.)) з дисципліни «Податкова система».

2. При викладанні курсу, підготовці навчально-методичного забезпечення та навчального посібника (гриф МОН України (лист № 1.4/18-Г-779 від 08.09.2006 р.) з дисципліни «Бюджетний менеджмент».

3. При підготовці навчального посібника з дисципліни «Оподаткування суб'єктів підприємництва» (Гриф МОНмолодьспорту України (лист № 1/11-4507 від 04.04.2012 р.))

4. При викладанні курсу та підготовці навчально-методичного забезпечення з дисциплін «Державні фінанси», «Управління державним боргом», «Теорія податків».

5. При підготовці тематики і методичних рекомендацій до підготовки, оформлення та захисту випускних робіт за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» та дипломних робіт за освітньо-кваліфікаційним рівнем «спеціаліст» і «магістр».

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду Д 58.082.01 Тернопільського національного економічного університету.

Ректор

Ю.М. Бардачов

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020; тел./факс +380 (352) 475051;
www.tneu.edu.ua; rektor@tneu.edu.ua; код ЄДРПОУ 33680120

№ _____

« _____ » _____ 20__ р.

На № _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної
роботи Сідельникової Лариси Петрівни
«Податково-боргові стратегії формування бюджетних ресурсів держави»**

Результати науково-дослідної роботи Сідельникової Лариси Петрівни за темою дисертації на здобуття наукового ступення доктора економічних наук «Податково-боргові стратегії формування бюджетних ресурсів держави» впроваджені кафедрою податків та фіскальної політики у навчальний процес при викладанні курсів «Податкова система», «Податкова політика», «Управління податковим боргом», «Фіскальне адміністрування», «Податки і фіскальна політика», «Податковий менеджмент».

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду Д58.082.01 Тернопільського національного економічного університету

**В.о. завідувача кафедри
податків та фіскальної політики
к.е.н., доцент**

А.І. Луцик

№ 126-31/3733 від 27.11.2015

